

**SOPRONI SZEMLE
HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT**

LI. ÉVFOLYAM

1997

1-4. SZÁM

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány,
Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzatának támogatásával.

Alapította: HEIMLER KÁROLY

A szerkesztőbizottság elnöke: **MOLLAY KÁROLY**

Főszerkesztő: TURBULY ÉVA

Szerkesztőbizottság:

ASKERCZ ÉVA, BARTHA DÉNES, BIRCHER ERZSÉBET, CSAPODY ISTVÁN,
DOMONKOS OTTÓ, GIMESI SZABOLCS, GÖMÖRI JÁNOS, G. SZENDE KATALIN,
HÁRS JÓZSEF titkár, olvasó- és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN,
KÖRNYEI ATTILA, KUBINSZKY MIHÁLY, METZL JÁNOS, SARKADY SÁNDOR

TARTALOMJEGYZÉK:

A szerkesztőbizottság	1
<i>Holl Imre</i> : Scarbantia-Sopron városfalai	289
Mollay Károly : Beköszöntő	1
<i>Möcsényi Mihály</i> : Kritikus gondolatok és ismeretlen tények Eszterháza építéstörténetéhez I-II. rész	2, 98
<i>Nováki Gyula</i> : Őskori földvárak Sopron mellett	118
Szerkesztőségi közlemény	97

MOLLAY KÁROLY EMLÉKEZETE

<i>Kiss Jenő</i> : Mollay Károly nyelvtudományi munkásságáról	204
<i>Környei Attila</i> : Gondolatok a helytörténehez Mollay Károlyról	199
<i>Turbuly Éva</i> : Mollay Károlyra emlékezve	193

VASÚTTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

<i>Kubinszky Mihály</i> : Adatok a 150 éves Sopron-Bécsújhelyi Vasút építéstörténetéhez	229
<i>Lovas Gyula</i> : A Bécsújhely-Sopron vasútvonal 150 esztendeje	306
<i>Lovas Gyula</i> : Adatok a 150 éves Sopron-Németújhelyi Vasút történetéhez	208

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Boronkai Szabolcs</i> : Arcképek Sopron XIX. századi német nyelvű irodalmi életéből 2. Karl Georg Rummy (Rummy Károly György) 1780-1847	17
3. Leopold Petz (Petz Lipót) 1794-1840	135
<i>Dávidházy István</i> : A soproni szórólöveg-laktanya	104
<i>Frank Norbert</i> : Adatok a Dudlesz-erdő flórájához	144
<i>Gödéné Török Ildikó</i> : Egy falusi tanító javadalmazása és kötelességei a XIX. sz. második felében és a XX. sz. elején	31
<i>Güntner Péter</i> : A soproni polgári lakáskultúra a századfordulón	21
<i>Németh Ildikó</i> : Az Erdészeti és Faipari Egyetem Levéltára 1842-1995	38

MŰHELY

<i>Boronkai Szabolcs</i> : Arcképek Sopron XIX. századi német nyelvű irodalmi életéből 4. Moritz Kolbenheyer (Kolbenheyer Mór) 1810–1884	242
5. Király József Pál (1810–1887)	356
Fogarassy László : „A Lajtabánság” politikai és szépirodalmi időszaki lap	238
<i>Gömöri János</i> : Az Isis kultusz emléke a nagylózi római kori villából	247
<i>Varga Imréné</i> : A Magyar Történelmi Társulat soproni vándorgyűlése	251

SOPRON ÉLŐ EMLÉKEZETE

<i>Hárs József</i> : Krisch Róbert 75 éves	40
--	----

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

<i>Fejér Zoltán</i> : Soproni leporellók – Grabner József festőművész munkásságáról	52
<i>Gömöri János</i> : A Scarbantia Társaság 1994–1996-ban	58
<i>G. Szende Katalin</i> : Kézművesipartörténet-történet	257
<i>Kubinszky Mihály</i> : A Soproni Városszépítő Egyesület 1996. évi tevékenysége	56
<i>Metzl János</i> : A Corvinus Magyar–Osztrák Baráti Kör 1996. évi tevékenysége	255
<i>Metzl János</i> : A Soproni Képzőművészeti Társaság kollektív kiállításai Bambergben, Kulmbachban és Bécsben	54
<i>Salamon Nándor</i> : Invitáció – írásban és képben. Giczy János könyve	259
<i>Sarkady Sándor</i> : Szokolay Sándor és Becht Rezső kézfogása	153
<i>Szodfridt István</i> : Újabb szoborral gyarapodott az Egyetemi Botanikus Kert szoborparkja	364
<i>Turbuly Lilla</i> : Dorffmaister-konferencia Zalaegerszegen	369
<i>Wallner Ákos</i> : A Kitaibel Pál Természettudományi Asztaltársaság	64
<i>Wallner Ákos</i> : A Kitaibel Pál Természettudományi Asztaltársaság összejövetelei 1934–1996	163
<i>Winkler Gábor</i> : Kubinszky Mihály 70 éves	360
<i>Winkler Gábor</i> : Lábasházi kiállítás id. Storno Ferenc munkáiból	366

MEGEMLÉKEZÉSEK

<i>Dudich Endre</i> : A Hűség Város hűségese tudósa. Száz éve született	
Vendel Miklós professzor	47
<i>Hárs József</i> : „Laci bácsi” és tárogatója	373
<i>Horváth Marietta</i> : Balikó Béla (1909–1996)	376
<i>Kiss Gábor</i> : Soós Imre (1910–1997)	370
<i>Kormos Gyula</i> : Egy soproni evangélikus pedagógus és egyházenész.	
Hamar Gyula (1881–1976)	272
<i>Köves Elemér</i> : Pentelényi János (1911–1996) emlékezete	280
<i>Szita Szabolcs</i> : Lisiczky Lajos (1922–1983) emlékezete	268
<i>Winkler Oszkár</i> : Emlékeim Horváth József festőművészről	185

SOPRONI KÖNYVESPOLC

<i>Askercz Éva</i> : Sopron anno. Polgári bútorok a 18. és 19. századi Sopronban (Kubinszky Mihály)	285
---	-----

Burgenländischer Feierabend. Seniorenkalender 1997 (Metzl János)	381
Dominkovits Péter: XVI. századi magyar nyelvű iratok Sopron vármegye levéltárából (Hárs József)	71
Fogarassy László: Ligetfalu és a pozsonyi hidfő története (Metzl János)	189
FONS (Az ELTE BTK Levéltáros Hallgatók Egyesülete és a Szentpéteri Imre Tudományos Diákkör Kiadványa) (Hárs József)	284
Jiří Altman: Burgenland. A történelmi Magyarország és a mai Ausztria. Prágai Tükör 1995. 4. szám 4–10. o. (Metzl János)	72
J. R. Bunker: Sopron környéki mesék. Märchen aus der Oedenburger Gegend. Sopron, 1995 (Metzl János)	71
Két könyv 1956-ról (Bartha Dénes)	380
Pájer Imre: Csorna évszázadai (Polgár Tamás)	191
Rábaköz honismereti évkönyv. Szerk.: Pájer Imre. Csorna–Kapunvár 1996. 85. o. (Polgár Tamás)	379
Sopron bibliográfiája az 1995. évre (Mastalirné Zádor Márta)	73
Tanulmányok Csatkai Endre emlékére. A Soproni Múzeum kiadványai 2. (Zsámbéki Mónika)	187
Tirmitz József–Szakács Anita: Sopron város tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái I. 1533–1554. Sopron, 1996, 118 o. (Dávidházy István)	377
Tompa Károly: Ötven évi jegyzeteimet lapozom (Szitás József)	282
Zentai László: A csúcok megközelítése. Bp. 1995. (Kovács József László)	69

LEVÉLSZEKRÉNY	92, 286, 382
MUNKATÁRSAINK	95, 191, 287, 383
INHALTSVERZEICHNIS	96, 192, 288, 384

A KÉPEK JEGYZÉKE

1. ARCKÉPEK		„Hefele” - rizalit	9
Balikó Béla	376	Oldalerkély oszlopai	7
Becht Rezső	156	Világító udvar – feltáráskor	3
Botvay Károly	365	Világító udvar – Hefele-féle állapot	5
Hamar Gyula	273	Sopron, Deák tér 51. – emeleti alaprajz	29
Krisch Róbert	43	Sopron, Deák tér 51. – utcai homlokzat	27
Mollay Károly	97, 195	Sopron, Király u. 9. – főhomlokzat	23
Pentélényi János	281	Sopron, Király u. 9. – fszt. alaprajz	25
Vendel Miklós	49		
Wenzel László	374		
2. ÉPÍTÉSTÖRTÉNET			
Eszterháza – kastély			
A kastély és park 1780 k.	101		
Az eszterházai barokk tájrendszer	15		
Babilon-kupolás kastély			
madártávlatban	11		
		3. ESEMÉNYTÖRTÉNET	
		Felkelők a nagymartoni állomáson (1921)	311

Magyar Történelmi Társulat – belépési nyilatkozat	252	Sopron, a hármass falrendszer metszete	300
Magyar Történelmi Társulat – meghívó	253	Sopron, Előkapu – római kaputorony	303
Magyar Történelmi Társulat – a vándorgyűlés résztvevői	254	Sopron, Fabricius-ház – kert metszettel	291
4. HADTÖRTÉNET		Sopron, faltornyok	295
A volt szórólöveg-laktanya	143	Sopron, Fegyvertár u. – római városfal	293
Szórólöveg – nézet és metszet	140,141	Sopron, madártávlati rajz a Belvárosról (1622)	299
5. ISKOLATÖRTÉNET		Sopron, római faltorony alja (1963)	296
Díjlevél (1941)	35	Sopron, római faltorony alja (1967)	296
Iskolaszéki jegyzőkönyv	33	Sopron, városfalak 1340–	301
Tanítónő működési bizonyítványa (1947)	37	Sopron, városfalak 1587	297
6. KÉPZŐMŰVÉSZET		10. VASÚTTÖRTÉNET	
<i>Gicz János</i> : Fák, virágok idézése	263	Ágfalva állomása 1900 k.	219
<i>Gicz János</i> : Sopron anno II.	265	A Déli Vasút gyorsvonati mozdonya	307
<i>Gicz János</i> : Szárnyasoltár	261	A kanizsai személyvonat	333
7. KÉZMŰIPARTÖRTÉNET		A nagymartoni viadukt 1990-ben	233
Bőrrerszény XII–XIII. sz.	347	A nagymartoni viadukt a XIX. sz.-ban	234
Cipőtalpak és felsőrészek XII–XIII. sz.	351	A 17. sz. őrház	237
Fűzős bokacipő XVI. sz.	340	A vasút pecsétje	225
Fűzős félcipő XII–XIII. sz.	346	Helyszínrajz Sopron állomásáról (1847)	230
Gombos csizma XII–XIII. sz.	344	Helyszínrajz Sopron állomásáról (1859)	231
Tímár XII–XIII. sz.	348	Motorvonat 1960-ban	332
8. NÖVÉNYTAN		424. sorsz. mozdony roncsa	326
Dudlesz – Apró nőszirm	149	Sopron állomás fotója a vágányok felől 1900 k.	232
Dudlesz – Leánykőkörcsin	145	Sopron állomás XIX. sz.	209
Dudlesz – Nagyvirágú gyikfű	147	Sopron állomás 1910 k.	215
9. RÉGÉSZET		11. ZENETÖRTÉNET	
Bronzöntvény (Nagylózs)	248	<i>Hamar Gyula</i> : Előszó az orgonakorálokhoz	275
Bronzöntvény (Poetovio)	249	„Soproni akvarellek” (<i>Becht–Szokolay</i>)	154, 155
Földvár (Károly-magaslat)	119		
Földvár (Fertőrákos, Kecske-hegy)	131,132		
Földvár (Istenszéke)	125		
Földvár (Sánc-hegy)	128,129		

Fv 324

1/2 Kötelesspéldány
Kenne P.

SOPRONI SZEMLE

SOPRONI SZEMLE

A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata
Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány
Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzatának támogatásával.

Alapította: Heimler Károly

A szerkesztőbizottság elnöke: MOLLAY KÁROLY

Főszerkesztő: TURBULY ÉVA

Szerkesztőbizottság:

ASKERCZ ÉVA, BARTHA DÉNES, BIRCHER ERZSÉBET, CSAPODY ISTVÁN,
DOMONKOS OTTÓ, GIMESI SZABOLCS, GÖMÖRI JÁNOS, G. SZENDE KATALIN,
HÁRS JÓZSEF titkár, olvasó- és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN,
KÖRNYEI ATTILA, KUBINSZKY MIHÁLY, METZL JÁNOS, SARKADY SÁNDOR

TARTALOMJEGYZÉK

A szerkesztőbizottság	1
<i>Mollay Károly</i> : Beköszöntő	1
<i>Möcsényi Mihály</i> : Kritikus gondolatok és ismeretlen tények Eszterháza építéstörténetéhez	2

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Boronkai Szabolcs</i> : Arcképek Sopron XIX. századi német nyelvű irodalmi életéből. 2. Karl Georg Romy (Romy Károly György) 1780–1847	17
<i>Güntner Péter</i> : A soproni polgári lakáskultúra a századfordulón	21
<i>Gödéné dr. Török Ildikó</i> : Egy falusi tanító javadalmazása és kötelességei a XIX. század második felében és a XX. század elején	31
<i>Németh Ildikó</i> : Az Erdészeti és Faipari egyetem Levéltára 1842–1995	38

SOPRON ÉLŐ EMLÉKEZETE

<i>Hárs József</i> : Krisch Róbert 75 éves	40
--	----

MEGEMLÉKEZÉS

<i>Dudich Endre</i> : A Hűséges Város hűséges tudósa. Száz éve született Vendel Miklós professzor	47
---	----

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

<i>Fejér Zoltán</i> : Soproni lepreollók – Grabner József akvarellművész munkásságáról	52
<i>Metzl János</i> : A Soproni Képzőművészeti Társaság kollektív kiállításai Bambergben, Kulmbachban és Bécsben	54
<i>Kubinszky Mihály</i> : A Soproni Városszépítő Egyesület 1996. évi tevékenysége	56
<i>Gömöri János</i> : A Scarbantia Társaság 1994–1996-ban	58
<i>Wallner Ákos</i> : A Kitaibel Pál Természettudományi Asztaltársaság	64

SOPRONI KÖNYVESPOLC

<i>Kovács József László</i> : Zentai László: A csúcok megközelítése. Bp. 1995	69
<i>Metzl János</i> : J.R. Bünker Sopron környéki mesék. Märchen aus der Oedenburger Gegend. Sopron, 1995	71
<i>Hárs József</i> : Dominkovits Péter: XVI. századi magyar nyelvű iratok Sopron vármegye levéltárából	71
<i>Metzl János</i> : Jiří Altman: Burgenland. A történelmi Magyarország és a mai Ausztria... Prágai Tükör 1995, 4. sz. 4–10. o.	72
<i>Mastalirmé Zádor Márta</i> : Sopron bibliográfiája az 1995. évre	73

LEVÉLSZEKRÉNY	92
MUNKATÁRSAINK	95
INHALTSVERZEICHNIS	96

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

LI. ÉVFOLYAM

1997

I. SZÁM

Örömmel tudatjuk minden kedves olvasónkkal, hogy Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzatának közgyűlése egyhangú szavazással 1996 decemberében a város legmagasabb kitüntetését, a díszpolgárságot adományozta dr. Mollay Károly egyetemi tanárnak, elismerve ezzel azt az áldozatos munkát, amelyet évtizedeken át a Soproni Szemle élén, illetve a soproni helytörténetírás előmozdítására végzett. Jó egészséget kívánunk neki további alkotásokhoz.

A szerkesztőbizottság

Beköszöntő

Amikor Heimler Károly, Sopron város ny. főjegyzője, 1937-ben megindította a Soproni Szemlét, sokan azt jósolták, hogy úgy jár majd, mint a korábbi soproni folyóiratok: hamarosan megszűnik. Nem a nyomdaköltségek miatt gondoltak erre, mert tudták, hogy Heimler Károly, jómódú ember lévén, ezeket maga is fedezi: hanem nem hitték, hogy a folyóiratnak elegendő cikke lesz majd folyamatos megjelenéséhez. Heimler Károly szervezőkészsége ezt az akadályt is elhárította, beszervezte a fiatalokat is. Nemsokára nem soproni szerzők, köztük budapestiek is jelentkeztek, a szerkesztőség bővében volt a cikkeknek. A folyóiratnak Sopronban egyetlen makacs kritikusa akadt, aki Heimlernek sok bosszúságot okozott. Hozzám fordult, mitévő legyen. Azt feleltem, az illetőt be kell választani a Szemle szerkesztőbizottságába. Így is történt, a makacs, nem mindig jóindulatú kritika jóindulatúvá változott.

A háború megszakította a Szemle megjelenését: 1945–1954-ig nem jelent meg. Aztán újult erővel megindult. Most meg a Kommunista Párt, főleg ennek Győri Pártbizottsága okozott nehézséget. Nem könnyen, de ezeket is elhárítottuk: először Csatai Endre, majd 1970-től e sorok írója. A Szemle így országosan ismert és elismert folyóirat lett.

Az ötvenegyedik évfolyam küszöbén nyugodtan tekinthetünk vissza az elvégzett munkára.

Mollay Károly

a szerkesztőbizottság elnöke

Kritikus gondolatok és ismeretlen tények Eszterháza építéstörténetéhez

Előzmények

Az Eszterháza — véleményem szerinti — létrejöttét ismertető írásom itt-ott eltér a tudományos igényű munkák szokásos szövegezésétől. A fogalmazás módja, hangneme gyakran tudatosan szubjektív. Az eszterházi műegyüttes fejlődésmenetének, jobban mondva a fejlődésmenet felderítését célzó feltáró munkának ismertetése gyakran részletező élménybeszámoló.

A szubjektív hangvétellel elsősorban a helyszíni feltárás során előtűnt, az esetek többségében érthetetlennek látszó „szabálytalanságok” észlelésével járó meg-
lepetések néha ugyancsak meghökkentő hatását szeretném érzékeltetni.

1966 tavaszán levelet kaptam dr. Gerő Lászlótól. Arra kért, írjak cikket az általa szerkesztett Műemlékvédelem című lap „Kastély” számába a fertődi Esterházy parkról.

Ismertem (legalább is azt hittem) a helyszínt, hiszen heteken át vezetője voltam annak a tanszéki munkacsoportnak, amely 1958-ban felmérte a terepet, hogy Ormos professzor irányításával elkészülhessen a parkfelújítási terv. A felmérés során műszerrel meggyőződünk arról, hogy a kastély elhelyezése igen érdekes, mert a parterre, azaz a díszkert felőli főbejáratától — a park középső vucáján, azaz erdei főnyiladékan át — a szentmiklósi templomig futó egyenes derékszöveget képez (elenyésző eltéréssel) azzal a vonallal, amely ugyanebből a széplaki templomra fut.

Balogh András (festőművész, szakíró) Eszterházára vonatkozó addigi munkáját, új megállapításait ismertem. Gyakran beszélünk, vitatkoztunk egy-egy a kastélyra, parkra vonatkozó korabeli olyan okirat, terv kapcsán, amelyet Valkó Arisztid talált az Esterházy család hercegi ágának kétszázhusz polcfolyómétert foglaló, sok tízezernyi okmányt tartalmazó levéltári anyagában. Néhány más szerzőnek, kutatónak a műegyüttes történetére vonatkozó közleményét is olvastam, ismertem, de csak felületesen. A forrásmunkák áttanulmányozása, illetve a helyszíni vizsgálatok előtt nagyjából a következőket „tudtam” a műegyüttesről.

Előzetes ismereteim

A ma is álló kastély és a hozzátartozó park építtetője Esterházy Fényes Miklós herceg. A jelenlegi kastély helyén, annak magjaként, egy lényegesen kisebb vadászkastély állt. Ezt Miklós apja, József 1720-ban építtette A. E. Martinellivel, az ismert osztrák építésszel

Miklós 1762-ben, bátyja — Pál Antal herceg — halála után vette át a majorátust. Ennek uraként megillette a hercegi rang, méltóság. Az akkor közel egymillió

holdas hitbizomány és a bátyja által megtakarított jelentős pénzvagyon birtokában Süttörön építkezésbe fogott és — több neves építészettörténészünk (így Rados Jenő professzor, a kastély-rekonstrukció második világháború utáni irányítója) szerint — Miklós herceg a jelenlegi kastélyt két, illetve négy év alatt befejeztette. A „Beschreibung des Hochfürstlichen Schlosses Esterházy im Königreiche Ungern” (a műegyüttes 1784-ben kiadott német nyelvű leírása), rézmetszetei közül kettőn a Jacoby név szerepel.

Nyugati világító udvar – földszinti, feltárási állapot

Balogh András véleménye, közleményei szerint Miklós még gróf korában összeköttette a Martinellinek tulajdonított központi kastélymagot az emeletes oldal-szárnyakkal, illetve elképzelte és megvalósította a parkot. (Annak első változatát.) Hercegeként — Hefele Menyhért 1765-ben készített tervei alapján — még az év decemberében végérvényes állapotba hozatta a díszudvari (cour d'honneur) homlokzatot. A melléképületek többsége ezután létesült. A műegyüttes alkotója — lényegében — Esterházy Miklós.

Nagyjából ezek voltak az ismereteim. Azonban attól eltekintve, hogy a műegyüttes létezik, szinte mindenben kételkedtem, amit létrejötteként hogyanjáról az ismert forrásmunkák állítottak.

Kételyek

Kétkedtem abban, hogy a mű — akár a kastély, akár a park — alkotója Fényes Miklós lett volna. A barokk korszakban minden „fényes” azt kívánta kortársaitól — no és persze az utókortól —, hogy kastélya, parkja, esetleg más művek alkotójaként tiszteljék. Kétkedtem abban, hogy Hefelet lett volna a mai kastély tervezője, mert egyrészt a szombathelyi és más műveire jellemző alkotói módszere (klasszicizáló késő-barokk) és az eszterházi kastély stílusa (rokokó) között igen szembevető az eltérés, másrészt azért, mert az udvari homlokzat csak 1765 után — több átépítés során — jöhetett létre. Kétkedtem abban, hogy Miklós már gróf korában (secundo genitus!) jelentősebb építést vállalhatott volna, mert ehhez nem volt elegendő tulajdona, pénze. (A majorátusnak csak igen csekély hányadát, mindössze két közepes és egy — felvidéki — nagyobb birtokát örökölte. Valkó ekkor még nem találta meg azokat az okmányokat, amelyek szerint Miklós gróf becsületszóval fogadta, hogy visszavonul Süttörre, nem vesz fel további kölcsönöket és ami ebben az összefüggésben igen lényeges, nem építkezik. Bátyja Pál Antal herceg ugyanis vállalta, hogy amennyiben öccse betartja ígéretét, renanzi adósságait és megélhetéséhez kegydíjat biztosít.

Lehetetlennek tartottam, hogy kettő-négy, de akár hat év alatt — a szinte lakatlan Hanság közvetlen szomszédságában — sok tíz-milliónyi téglát, több száz tonnányi meszet lehetett volna égetni, sok száz köbméternyi épületfát termelni, fűrészelni; terméskövet bányászni, faragni. És ha elképzelhető, hogy az építőanyagot valamilyen csodával határos módon ilyen rövid időn belül előállították, képtelenség, hogy az akkori út- és fuvarozási adottságok mellett néhány éven belül a helyszínre szállíthatták. Nem kétkedtem, sőt hittem abban, hogy a kastély építész, minden ellenkező vélemény ellenére — az az ismeretlen Jacoby, aki a kastély építőjének vallotta — és Miklós herceg tudtával annak vallhatta magát. Később tudtam meg, hogy Miklós hercegeként Jacoby, Haydnt és Le Bon-t együtt örökölte bátyjától. Jacobynak és Haydn-nak Miklós herceg évenként egyformán hatszáz aranyat fizetett bérként, Mindkettő hosszú időn át **csak** Kismartonban és Eszterháznál alkotott, **alkothatott**.

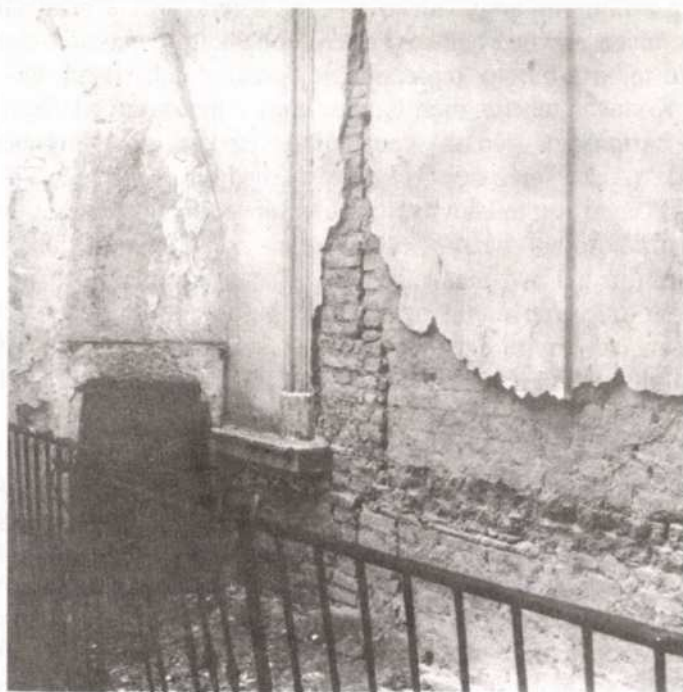
Forrásmunkák

Balogh András *Fertőd és Kismarton parkjai a XVIII. és XIX. század fordulóján* című közleménye 1953-ban jelent meg. Cs. Katona Imre írását *A fertődi (eszterházi) kastély kialakulása* címmel 1959-ben nyomtatták. Ez a munka — Balogh Andrásé, illetve Horányi Mátyás *Eszterházi vigasságok* című ugyanebben az évben megjelent kitűnő műve mellett — igen jelentős, mert mindegyik úttörő jellegű. A Cs. Katona Imre közleményében feltűnt ellentmondások, pontatlanságok arra intettek, hogy az Esterházy család- és birtoktörténet, továbbá a helyszín alapos ismerete, a homályos és gyakran ellentmondásos vélemények egyeztetése nélkül a műegyüttes fejlődéstörténete nem tisztázható. Első cikkem

megírásáig erre sajnos nem maradt idő. Sallay Marianna *A fertődi Esterházy kastély* című mintegy negyven oldalas könyve ugyancsak 1959-ben jelent meg. Erre a szakszerű nyelvezettel fogalmazott könyvre csak később leltem rá. Sallay Marianna könyvében — ahogyan az utólag kiderült — a kastély építéstörténetét érintően sok a téves adat, megállapítás.

A helyszínen és az Országos Levéltárban

Elmentem Fertődre és közel két hetet ott töltöttem. Magammal vittem Horányi Mátyás nívós könyvét. Az „*Esterházi vigasságok*” hasznos útítársnak bizonyult. Más közlemények mellett velem volt a Művészettörténeti Értesítő

Hefe-féle állapot, lefaragott párkány

Valkó Arisztid gyűjtését tartalmazó két kötete is. A forrásmunkák tanulmányozása közben napokon át jártam az épületeket, a parkot. Romjaiban is érezni akartam a művet. Megérteni, hogy miért itt keletkezett, miért és hogyan lett olyanná, amilyen. A műegyüttesen túlmenően a sajátos adottságú, hangulatú táj izgatott. A táj, amelyben a mű létrejött. Milyen lehetett kétszáz évvel ezelőtt? A múlt tanúsága szerint a táji adottságok gyakran készítettek műegyüttesek megalkotására. Feltehető, hogy a Hany melletti, részint a földművelést, részint az erdőkbe vágott nyiladékokkal a lőfegyveres vadászatot szolgáló sajátosan antropomorf táj a műegyüttes létrejöttékor meghatározó szerepű volt. A Fertő majdnem, a Hany

pedig szorosan a mostani park Sarród felőli széléig ért. A maiakhoz viszonyítva piciny falvak lakói — így a sarródiak — csónakon, vitorláson közlekedtek szomszédjaikkal. A lapos hátságok, a kissé messzebbre, délebbre fekvő szelíd dombok tölgyesei, az enyhe hajlatú teknők égeresei, fűzfaligetei a szántókkal, legelőkkel közel ugyanolyan hangulatú térségeket, lazán kapcsolódó, változatos téregyütteseket képeztek, mint ma. A középkorból maradt templomok köré bújít fehér falú, nádfedeles jobbágy-, zsellérházikók helyére ma riktó színű villák tola-kodtak ugyan, de a táj továbbra is szelíd, pasztellhangulatú.

A középkori lőfegyveres „vadász-táj” sajátosságai

Akkor még azt hittem, hogy valamely — az Esterházyak szolgálatában alkotó — művész könnyen, egyben hatásosan belerobbantotta a pasztell tónusú, szinte lírai hangulatú tájba a barokk reprezentáció feszes, öntelt vonal-, tér- és tömegkontrasztjait. Könnyen tehettem, mert hittem, hogy a puszkaporos lőfegyveres vadászatot segítő hármáságú (lúdláb) vue nyiladékrendszer már régebben a Les-erdőbe irtották. (Akkor még nem is sejtettem, hogy milyen régen.) Úgy véltem, hogy a táj adottságai szinte kényszerítették a téregyüttes birtokosát, hogy itt vadász-halász paradicsomot hozzon létre. A Les- vagy Lés-erdő felszíne néhány méterrel magasabb a Hany-menti terepnél. Ennek következtében itt viszonylag nagy kiterjedésű tölgyerdő alakult az évszázadok során. (Ott, ahol a talajvíz közel van a felszínhez, többnyire égeresek, fűzesek keletkeznek.) A tölgyfák makkot teremnek a vaddisznók táplálékául és ezért az őzek, szarvasok családjai mellett az ő farkaik is megtelepszenek.

A vadászathoz építményekre is szükség volt. Ezek térbeli elhelyezése, ahogyan erre már utaltam, a későbbi fejlesztésekre nézve meghatározó jelentőségű, hatása volt. A Lés-erdő felszíne közel sík. Az itteni lapos fekvésű tölgyerdőkhöz viszonyítva, a dombvidékiek eltérő vadászélményeket nyújtanak, nyújtottak. Szentmiklóson, a röjtöki határban, feltehetően ezért épült egy második vadászház, a Lesvár. (Fényes Miklós korszakában Monbijou.) Ehhez is olyan vue-rendszer tartozott, amelynek léniái, nyiladécai messzefekvő építményekre futottak. A Lesvár baloldali vue-jének a szentmiklósi gótikus templom volt a végpontja. A süttöri vadászkastély középső vue-jének ugyanez a templomtorony. A két rendszer ebben a gyújtópontban találkozott. Ez tette lehetővé a két, a vadászatot szolgáló tér-struktúra egybeszervezésével a világon valószínűleg egyedülálló barokk tájkompozíció későbbi létrehozását. A természeti adottságait nagyrészt megtartott emberszabású táj alkalmas volt arra, hogy a vadászatot segítő, „point de vuek”-ben összefutó, térben érvényesülő, a barokk társadalmi rendszer szervezethez megfelelő szubordináló jellegű karaktervonásai egy a korától kissé megkésztett (a gazdasági, társadalmi fejlődést tudatosan vagy ösztönösen késleltető) magyar főurat arra inspiráljanak, hogy a napkirályi minta után, művészeti célú, igényű komponálattal létrehozassa a maga egymillió holdas birodalmához méltó „díszletet”. A hatásos kontraszt-elemek, a szelíd alap-táj, benne a térbeli,

alárendelő jellegű geometrikus léniák, a szinte embertelen reprezentáció színterének megteremtésére készítették. Fényes Miklós vágyait teljesítve, netalán ötleteit megvalósítva Jacoby Miklós — fokozatosan — létrehozta a világ egyik legsikerültebb barokk színpadát, játékszínét.

Az eszterházai „játékszín”

A váratlanul meggazdagodott és „fényességre” vágyó (a német nyelvterületen „prachtliebende”, „pompa kedvelő”) főúr hírhedté vált mondása szerint: „amit a császár megtehet, azt én is” szellemében kétségtelenül igényesen játszott, játszott az új díszletekkel folyamatosan bővülő, monumentális méretű színpadon.

Oldalerkély oszlopai utólag fölépcsőbe vésvé

Ahogy korábban már szó volt róla, Esterházy Miklós a hercegi ranggal és a szinte mérhetetlen értékű hitbizománnyal együtt, Haydn mellett, építészmindenest is — az átlagon felüli műveltségű és a művészeket érintően ugyancsak igényes — bátyjától örökölt. Jacoby univerzális mester volt. Zseniális szervezőnek bizonyult, amikor a műegyüttest, amely minden fejlődési fázisában harmonikus egységet képezett, kiegészítésekkel, új építményekkel, létesítményekkel kellett bővítenie — ura elképzelései, kívánságai szerint — úgy, hogy a játékszín egyre hatóságosabbá váljék. Életének nagyobb részét türelemmel, odaadással, a mű, műve iránt érzett alázatos kitartással (akárcsak Haydn) Eszterházában töltötte.

Voit Pál az új operaházat Hefele művének minősítette és ezzel építészként Jacoby volt beosztottjait, az udvari mérnök-kőművesmester Stögert és az udvari

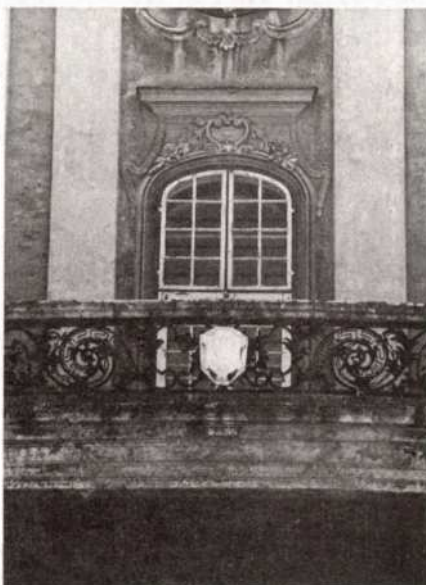
asztalosmester Haunoldtot az új operaház (egymás szerzői jogát nemzetközi szakértő bevonásával is vitató) tényleges tervezőit akaratlanul is igen magas (méltán megérdemelt) polcra helyezte. Úgy tűnik azonban, hogy a tervezőpáros már nem törődött a műegyüttes arányosan szerves, komplex fejlesztésével, a részeknek egymáshoz kötelezően illő tér-viszonyával. Az is lehet, hogy a korosodó és alapjában véve fukar herceget ennek fontosságáról nem tudták meggyőzni. Nem sikerült megépíttetni Miklós herceggel a megtervezett sarródi templomot sem, amely észak felől vált volna a kompozíció szerves elemévé. Az új épületek, a kávéház és hasonlók mind a parterre jobb (nyugati) oldalán létesültek, a nyírott vadgesztenye-allé mentén és ezzel megszűnt a Jacoby idején következetesen komponált barokk szimmetria. Valószínűsíthető, hogy Jacoby fontosabbnak tartotta a barokk kompozíció vizuálisan érvényesülő harmóniájának térbeli megjelenítését, mint a barokk kastélyépítés általánosan elfogadott **építészeti** követelményeinek teljesítését. Bizonyára nincsen a világon olyan hatásos „küllemű” (itt-ott bibircsókos) barokk kastély, amely belső szerkezetét tekintve olyannyira dilettáns, szakterületi jó-szokásokat mellőző tákormány lenne mint Eszterháza. Szinte biztos, hogy nem létezett barokk építész, aki egyből ilyen kastélyt tervezett volna. Legkevésbé maga Jacoby. Eszterháza lenyűgöző varázsa, magával ragadó egyéni alkata — a cour d'honneur büvöletbe ejtő monumentalitásán túlmenően — a rafináltan megoldott, kecsesen elegáns, szemfényvesztéses szabálytalanságokban rejlik. Az egy menetben előírásosan tervezett, épített kastélyok jelentős hányada a méltóságosság hatását keltve ugyan — fárasztóan unalmas.

Kéthetes helyszínelésem során, főként Horányi Mátyás művének hatására ilyen kép alakult ki bennem Eszterházáról és ennek alapján igyekeztem Gerő László felkérésének eleget tenni.

Vélemények a műegyüttes alakulásáról

Első cikkem megírása során, az irodalmi adatokban lelt számos ellentmondásra, tévedésre való tekintettel, arra törekedtem, hogy ezeket tisztázzam, illetve arra, hogy a műegyüttes építési fázisainak, azok korának, tartamának meghatározásához hozzájáruljak. A kastély építéstörténetével viszonylag sokan foglalkoztak. Az ötvenes években több szerző is állította, bizonyította, hogy a kastély nem épülhetett fel két vagy akár négy év alatt. Hárich János, az Esterházy hercegek utolsó magyarországi, majd burgenlandi levéltárosa — a Széchényi Könyvtárban őrzött kéziratában — már korábban állította ugyanezt. Az ötvenes évek kutatóinak többé-kevésbé egységes véleménye szerint a kastély három-négy építési fázis során nyerte el mai alakját. Az építés minden szerző szerint 1720-ban indult és legkésőbb Rohan herceg és Bessenyei György 1772-es látogatása idején készen állt. A szerzők véleményei az egyes építési fázisok idejére, tartamára nézve azonban nagyon eltérők voltak.

Ferenczy Károly szerint az 1760 körül keletkezett „lavírozott rajz” amelynek rajzolója valószínűsíthetően Le Bon, az európaszerte ismert díszlettervező, építész és perspektíva szerkesztő, nem terv, hanem kész állapot ábrázolása; a rajzon lévő kastély Miklós hercegi rangra emelkedése előtt épült. Ferenczy 1954-ben a kastély egyes részleteiről gondos helyszíni felmérést végzett. E munka során sok szerkezeti, térkapcsolási szabálytalanságot vett észre. Ilyen értelmű megfigyelései, megállapításai konkrétak, szakszerűek és ezért nagyon értékesek. A témával e korai időszakban foglalkozó szakemberek közül ő volt az egyetlen építész, azaz

„Hefele-rizalit” szemöldökpárkány külső része,
eredetileg ablak

olyan képzettségű, jártasságú szakember, aki — az elvi összefüggések, az esztétikai kvalitások értelmezésén túlmenően — az építéstechnológiára, az építőanyag-
ra, a szerkezeti megoldásokra is nagy gondot fordított. Ezek az ismeretek, felismerések pedig azt bizonyították, hogy a négy-hat évesnek feltételezett építéstartam alatt képtelenség volt annyi épületváltozatot, bővítő-fejlesztő kiegészítést megépíteni, mint ahány megvalósult. Ferenczy ezért visszafelé nyújtotta az építés korábban feltételezett tartamát, az állítva, hogy az 1720-tól kezdődően folyamatos volt. Figyelme akkor még nem terjedhetett ki a családtörténet, a gazdasági, öröklésjogi, hitbizományi adottságok tanulmányozására (hiányoztak az okmányok), így hipotézise téves. Ha a kastélyon túlmenően megépítési lehetőségeinek hátterével is foglalkozhatott volna, bizonyára rájön arra, hogy az 1720-as években a hitbizományt szinte elképzelhetetlen összegű adósság terhelte, hogy a váratlanul elhunyt Mihály herceg után öccse József „secundo genitusként” lett a teljes

hitbizomány tulajdonosa és mivel gróf korában is (a teljes hitbizomány mintegy fele mellett) a süttöri birtok az övé volt — talán valamilyen nosztalgikus érzelm hatására és azért is, mert szenvedélyes vadász volt — ott kezdett el építkezni. (Ezt tette később az ő másodszülött fia, Miklós is.) József herceggént alig három hónapig élt. Fiatalkorú örökösei, Pál Antal és Miklós gróf ügyeit gyámtanács intézte. Elnöke Gilleis Mária Oktávia grófnő, József özvegye volt. (Ő németesítette fiait és velük az egész udvartartást.) A gyámtanácsnak — hitbizományról lévén szó — birtok-, építkezési, beruházási ügyekben nem volt korlátlan joga dönteni, intézkedni. A süttöri birtok két másikkal együtt József herceg végrendelete alapján a még gyermek másodszülött Miklóse volt. Tulajdonával rendelkezni, azon építkezni, csak nagykorúként volt joga.

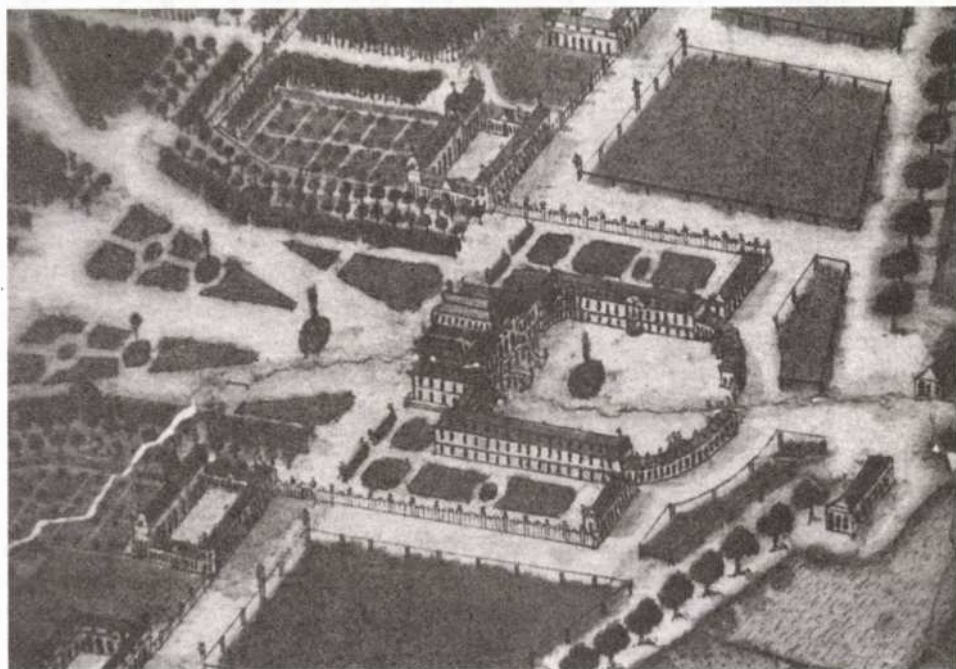
Süttörön az 1740-es évekig valójában nem építkezett senki. Amennyiben a gyámtanácsnak — az állag-fenntartáson túlmenően — lett is volna joga beruházni, ezt azért sem tehetette, mert annyi pénze sem volt, hogy a József által megkezdett és 1721-ben épített szórakozóházak (Lusthaus, mulatóház) tetőépítési költségeit — többszöri felszólítás után — kifizesse.

Rá kellett jönnöm arra, hogy az Esterházy családtörténet, a hitbizomány-jog, a barokk-kori birtokszerzési módszerek, Mária Terézia császárnő magyar iparosodást gátló törekvéseinek ismerete nélkül a műegyüttes fejlődéstörténete nem tisztázható. Sok minden arra készítetett, hogy megkeressem a lényeges eredeti okmányokat és azokat a korábbi felhasználóik előtt rejtve maradt összefüggések alapján értelmezsem. Megkezdtem a levéltári, könyvtári munkát. Rövid időn belül, Valkó Arisztid kutatási eredményeit hasznosítva, Németh Györgyné munkatársam segítségével — elképzeléseim valószínűsítésére — lényeges, írott, rajzolt okmányokra leltem. Több olyan közleményre is, amelyek az Esterházy család, a hitbizomány történetével foglalkoznak. A levéltári munka tanúságai alapján kritikusan, szisztematikusan újraolvastam az addig megjelent tanulmányokat. Felfigyeltem több, az első menetben rejtve maradt, halványabb ellentmondásra, néhány okmány korábbi, önkényes értelmezésére.

Balogh András szerint Miklós grófként kezdte meg a kastély bővítését és első lépésként összeköttette a központi magot a tőle jobbra, balra és kissé Sarród felé álló szórakozóházakkal. Ezt a megállapítást egy Valkó által talált okmány alapján tette. A kérdéses okmány pontos fordítása egyértelművé tette, hogy egy kerti lugasrendszer építéséről szól. Amikor előkerült egy 1763-ból származó okmány, amely valóban a cour d'honneur felőli oldal íves összekötő épületeire vonatkozott, Balogh úgy értelmezte, hogy ez a patkó alakú — a cour d'honneur-t záró — földszintes szárnyépületek költségvetése. Ezek a földszintes, íves épületek okmánnyal igazolhatóan később épültek! Ferenczy észrevette, hogy abban az okmányban, amelyre Balogh hivatkozott, a „patkóalakú” kifejezés nem szerepel és ezért, (minthogy korábban kifejtett véleménye szerint a mai kastély alaprajzának megfelelő épület akkor már létezett), azt állította, hogy a két oldalsó épület alatt a kaptárt, illetve a télikertet kell érteni. Ezek jóval később épültek, méghozzá három egymást követő ütemben. Ferenczy itt — az épületek kubatúrájával, az épülettö-

megekhez szükséges építőanyag-mennyiséggel is behatóan, szakszerűen foglalkozó építészként követett el hibát, mert ha összehasonlította volna az utóbbi épületek (az eredeti képtár és a télikert) légterének kialakításához szükséges építőanyag mennyiségét a kérdéses költségvetésben szereplő lényegesen nagyobb épületekével, rájött volna, hogy tévedett.

Hárich János is tévedett. Fényes Miklós korának szokásai szerint a kastélyok alkotója maga az építető volt. A huszadik századi örökösök — miután az építészettörténészek ennek ellenkezőjét meggyőző érvekkel igazolták — már nem ringatták magukat abban a hitben, hogy főúri őseik építész-zsenik voltak. Jobban

Babilon-kupolás kastély 1766-ig, manzárd, oldalkastély még nincs

örültek annak, ha kiderült, hogy elődeik nemzetközileg ismert művészeket foglalkoztattak. Ezt Hárich is jól tudta és igyekezett ennek az óhajnak eleget tenni. Amikor talált egy tervezési, rajzolási munkáért felvett összegről szóló elismervényt, amelyet Hefele Menyhért írt alá, úgy vélhette, megoldódott a fontos probléma, megtalálta a nemzetközileg ismert, az Esterházyakhoz méltó tervezőt.

Hefele Menyhért eszterházi tevékenysége

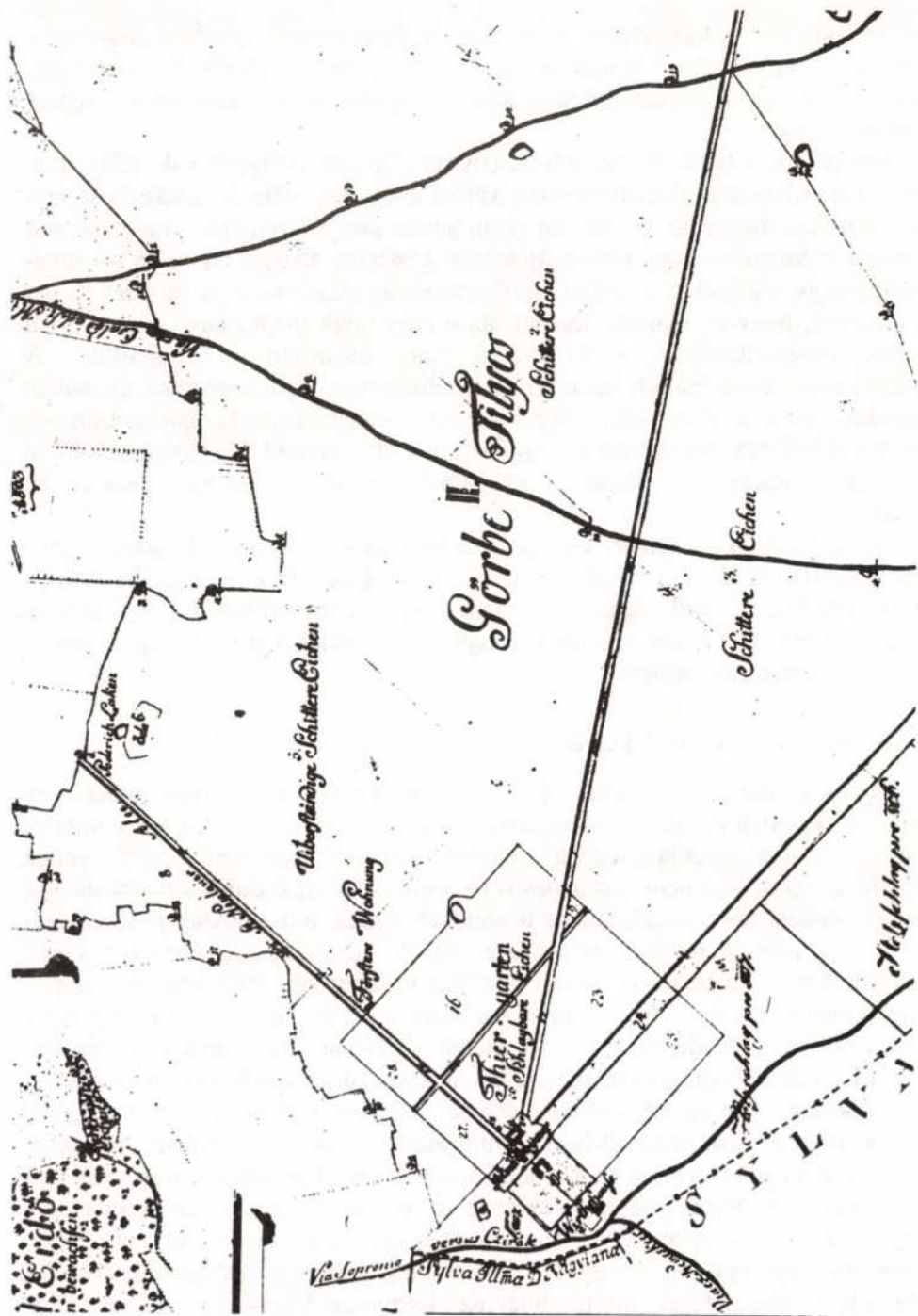
Hárich nem volt eléggé elővigyázatos az általa talált és lemásolt Hefele számla értelmezésekor. Két vonatkozásban sem. Tudta, — Hefele szombathelyi épületeit ismerve —, hogy alkotójuktól idegen volt a rokokó, fiatal korából származó művei is klasszicizálóak; továbbá nem számolt azzal, hogy valaki rájöhet arra, mi-

szerint ösztönösen, netán tudatosan okmányt „módosított”. Hefele 1765-ben aláírt német nyelvű elismervénye — többek között — egy főlépcső tervezéséről szól. Hárich közli az eredeti német szöveget és annak általa magyarított változatát. A magyar szövegben a főlépcső szó elé odabiggyesztette a nyílt „epitheton ornanst”, ez esetben nem egyszerűen díszítő jelzőt. Amennyiben Hárich nem egészíti ki az eredeti okmányt és megkeresi, értelmezi azokat a számára rendelkezésre állott építőanyag költségvetéseket, amelyek — másoké mellett — Hefele tervei alapján készültek, rájön arra, hogy azok belső lépcsőre és a mainál korábbi kastélyváltozatra vonatkoznak. Hárich azt írta, hogy Hefele elkészítette „az udvari homlokzat és nyitott főlépcső” tervét, noha sem az udvari, sem a „nyitott” kifejezés az eredeti német szövegben nem szerepel. A nyugtában ellenben kétszer számol el Hefele „einen neuen doppelten Riss zu der Fassade und Haupt Steigen”, az elsőt tizenhét, a másodikat tizenkét forintért. Az 1766-ban készült költségvetések, ajánlatok alapján az egyértelműen belső galéria és lépcső tervéért hatvan forintot kért. Nem valószínű, hogy a kastély udvari homlokzata és az udvari lépcső két tervének elkészítését összesen huszonkilenc forintért vállalta volna. Feltehetően azért sem, mert egyetlen oszlopfőnek a rajzáért ugyanebben a nyugtában négy forintot számolt el. (A Fassade nem a jelenlegi udvari homlokzatot jelenti!) Az előzőekben ismertetett — önkényesen értelmezett — elszámolás alapján Hefelét a kastély tervezőjének tekinteni, úgy vélem, naivitás.

Hefele belső lépcsőjét — ha egyáltalán megépítették — lebontották és helyette — új terv alapján — udvari díslépcső épült. A belső lépcső helyén egy földszinti és egy emeleti előterem alakult. Ez a módosítás a barokk kastélyépítészetben szokatlan enteriőrt eredményezett, hiányzik a reprezentáció egyik leghatásosabb eleme, Hefele belső díslépcsője. Igaz, hasonló megoldás Bécsben is akad. Úgy tűnik, hogy a hercegnek fontosabb volt a hatásos külső, mint az építészeti tisztességes belső. Jacoby tehetséges munkatársaival azonban utólag is elfogadhatóan tudta megvalósítani ura gyakran módosuló álmait.

Az udvari lépcsőt a leirtak szerint akkor építették, amikor a Hefele által tervezett középső — Babilon-kupolás — rizalit készen volt. A lépcső néhány szerkezeti elemének utólag véstek helyet a már befejezett lépcsőház homlokzati falába. A Hefele által tervezett és meg is épített lépcsőháznak a lábazati kövei ma is ott vannak az udvari díslépcső lábazati kövei mögött. Hárich 1944-ben írt tanulmányában a díslépcsőről szólva nem ellenőrizte önmagát, amennyiben egyrészt azt állítja, hogy a lépcső 1766-ban elkészült, másrészt azt, hogy a hozzávaló kőanyagot 1768-ban szállították.

Eszterházan a kastélyközpont földszintjéről az emeletre csak egy kényszermegoldásnak is nívótlan, szinte „cselédlépcsőn” lehet feljutni. A színpadi díszlet jellegű épületegység-kapcsolások nem tettek lehetővé belső átjárásokat, a központi kastélymagban két-két csigalépcsőn lehet a földszintről a felsőkre jutni. A kastély oldalszárnyainak olyan főurak, grófok voltak tartós lakói, akiknek a herceghez fűződő kapcsolatát a korabeli okmányokból ezideig nem sikerült tisztázni. Az egyes lakosztályoknak a központi épülettől való függetlenítettsége, használa-

A vadászatot segítő háromágú nyiladérendszer (vue)

tuk szempontjából funkcionális előny volt. A látszólagosan egységes, monumentális hatású külső mögött viszonylag önálló részegységek rejtőztek. Fényes Miklós nem akarta vagy nem tudta kitölteni személyi igényeivel a reprezentációs vágyait szolgáló kastélyt.

Hárichnak, a huszadik századi kastélytulajdonosok igényeire való tekintettel, nem volt érdeke a Hefele-elismervény valódi jelentését, háttérét tisztázni. Az eredeti okmány, mégpedig az egyetlen olyan hiteles tárgyi bizonyíték, amely azt volt hivatott bizonyítani, hogy Hefele Menyhért a jelenlegi kastély tervezője — átmenetileg vagy véglegesen — eltűnt ... (Bármennyire bizarrnak tűnik az ötlet, de azt a feltevést, hogy az okmány létezett, az a tény tűnik bizonyítani, hogy Hárich annak magyarításánál — ösztönösen vagy tudatosan — módosított. A „műtörténet” című Hárich kézirat állításait bizonyító, eredeti okiratok ugyanúgy eltűntek, mint a Hefele-féle 'Specification'. Amennyiben az építészettörténet kutatói hitelesnek tekintik ezt az okmányt, el kell fogadniuk Hárichnak a többire vonatkozó utalását is, példaként azt, amely szerint a díszkapu alkotója K. Franke.)

A Hárich által — néhány lényeges szó betűzésével — korrigált okmány, jobban mondva az okmánymásolat Hárich által szóban közölt értelmezése Balogh András és mások munkájának; Eszterháza értékelésének axiómájává vált. Balogh rendkívül értékes — gyakran intuitív erejű — megállapításai ezért tárgyi, kronológiai ellenőrzésre szorultak.

A „Babilon-kupolás” kastély

Egyes okmányok — néha jóhiszemű félreértések, néha nyelvi nehézségek miatti téves értelmezése — „korrigálása” figyelmeztetés arra nézve, hogy minden lényeges okmánymásolat eredetijét gondosan tanulmányozni kell. Vonatkozott ez a térkép-, tervgyűjtemény anyagaira is. A Valkó által írt cédulák szelektálása, az anyag feldolgozása, rendszerezése hónapokat, éveket vett igénybe. A rendszerezett anyag jelentős részét memorizálnom kellett, hogy összefüggéseiben használhassam. Ennek megkönnyítésére táblázatokat készítettünk. Több jelentéktelennek, értéktelennek tartott — nyilván ezért közöletlen — adat, okmány közül egy különösen feltűnt. A boldogasszonyi szerzetesek 1776-ban Valkó egyik cédulája szerint a Belvedere bontásánál megmaradt lemezeket kérték rendházuk javításához.

Valkónak több eredeti szövegközlésében szerepel a „Kussel” szó. Kérdőjelet gépelt mögéje, nem tudta elképzelni, mit jelenthet. Bontás, rézlemez. Az utóbbi szó a német nyelvben ezzel az írásmóddal nem ismert. Kuppelra nem is gondolhatt, mert Eszterházán kupola — szerinte — nem létezhetett. Az sem csodálható, hogy 1775–76-ban nem tudott jelentős bontást elképzelni, amikor hitt neves kutatóinknak, akik szerint a kastély a mai formájában, ebben az időben már évek óta állt. Elképzeltetlennek tartotta, hogy az „Eszterházi Vigasságok” papírra vetése, Mária Terézia látogatása idején Fényes Miklós tíznel több éves „uralkodása” után „kupolás” kastély állt volna Eszterházán. Pedig az állt. Hossz- azaz Babilon-

Az eszterházi barokk tájrendszer

kupolás kastély. (Valkó Arisztiddel a félreértést annak idején tisztáztuk és a Kussel s betűit ő korrigálta — más szövegértelmezések alapján — p betűkre közleményeiben.) Amikor a kastély központi magjának enteriőrjei — a második világháború után — a rekonstrukció során elkészültek, a „kastélymúzeum” egyik nyugati fekvésű szobájában — az addig előkerült rajzok, festmények, okmányok illetve azok másolatainak felhasználásával — az Esterházy család történetének, Haydn életművének ismertetésére bemutatót rendeztek. Az egyik falon számomra addig ismeretlen két, a műegyüttest ábrázoló, rajz függött. A korabeli perspektivikus ábrázolások — amelyeknek értékét a rendezők jó érzékkel felismerték — az ötvenes években kerültek elő a volt Esterházy-birtok egyik erdészeti hivatalából. Az egyik rajz részint állapotrögzítő, részint terv; a másik egy terv kisméretű látászati ábrázolása. Az állapotrögzítő rajz azt a műegyüttest mutatja be, amely a főbb létesítményeket tekintve 1775-ig állt, létezett; amelynek Mária Terézia császárnő vendége volt. A széplaki Bak Jolán — aki szinte egész életét Eszterháza újraélesztésének szentelte — sok értékes anyagot, emléket, dokumentumot mentett meg a pusztulástól. A Babilon-kupolás kastélyváltozatot ábrázoló rajz ma is ott függ hivatali szobájának falán. A Belvedere-nek ezen a rajzon huszonnégy ablaka van. Haunoldt (az udvari asztalos, aki később az új operaház szerzői jogáért perelt), egy 1766 decemberében kelt anyagkimutatásban, árajánlatban a Belvedere-hez huszonnégy, egyenként hat láb magas, négy láb széles ablakot szerepeltet. (A mai Belvedere-nek mindössze húsz ablaka van!)

A hosszukupolás — külső díszlépcsős — kastélyt ábrázoló perspektivikus rajz a Hefele által tervezett lépcsőházas megoldáshoz viszonyítva egy újabb fázist ábrázol. Feltehetően 1768 után jött létre. Ezen a rajzon még nem szerepelnek az udvari homlokzat oldalerkélyei. Az eddigi észrevételek, megfigyelések szerint ez a rajz az összes ismert többihez viszonyítva a legmegbízhatóbban ábrázolja a kastélyt minden lényeges részletével, keletkezésének idejében.

A kastélyt 1775 után újra jelentősen átépítették. E tény — más okmányok mellett — Jacobynak egy 1775-ben kelt megrendelése is bizonyítja, melyben a kastélyhoz 6778 lábnyi kőelemet faragtat, balusztrádon kívül „nyílászárókhöz”. (1775-ig a kastélyon nem volt balusztrád, manzárd-tetős volt.)

(Folytatjuk)

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Boronkai Szabolcs:

Arcképek Sopron XIX. sz.-i német nyelvű irodalmi életéből

2. Karl Georg Rumy (Rumy Károly György) 1780–1847

Rumy Károly György csak három évig tanított városunkban. Jogosan merül fel a kérdés, miért vettük fel mégis sorozatunkba. Úgy gondolom azonban, hogy a múlt század eleji magyarországi német kulturális élet olyan képviselője, akiről feltétlenül szólnunk kell, még ha csak erős túlzással nevezhetjük is soproninak.

Karl Georg Rumy 1780-ban született a felvidéki Iglón, elszegényedett és elnémetesedett nemesi családban¹. Kereskedő és adószedő apja már inkább volt városi polgár, mint magyar nemes. Karl Georg 14 éves korában a késmárki evangélikus líceumba került. Magyarul csak 18 évesen tanult meg, amikor egy évig a debreceni református kollégiumba járt. 1814-ben kelt levele azonban azt bizonyítja, hogy nem sikerült tökéletesen elsajátítania nyelvünket, tegezi pl. a Nemzeti Múzeum ekkor számára még ismeretlen könyvtárórét². Későbbi levelei viszont már kifogástalan nyelvtudásról tanúskodnak³. 1800-tól három éven keresztül a göttingai egyetem hallgatója volt⁴. Elutazása előtt a szintén ott végzett Gottlieb Gamauf soproni lelkész látta el tanácsokkal. Már ekkor kiderült legnagyobb erénye és hibája, emberfeletti szorgalommal tanulta a legkülönbözőbb tudományokat: teológiát, filológiát, politikát, gazdaságtant, kémiát, orvostudományt, botanikát és nyelveket. A reneszánsz polihisztorok kora már régen lejárt, Rumy sem volt képes átfogó tudásra szert tenni ilyen sokféle területen. Hatalmas műveltsége ellenére nem lett kimagasló szaktudós. Szorgalmával szerzett jóhírét viszont már ekkor is kitűnően kamatoztatta hazája érdekében. Javaslatára választott tagjai közé a göttingai Királyi Tudományos Társaság magyar kiválóságokat (gróf Teleki Sámuel kancellárt, gróf Széchényi Ferencet, gróf Festetics Györgyöt, Ivan Stratimirovic karlócai szerb metropolitát) és tudósokat (Berzeviczy Gergely közgazdászt, Schedius Lajos esztétát, Kitaibel Pál botanikust). 1817-ben is kikérte az egyetem Rumy véleményét, amikor a reformáció 300. évfordulója alkalmából doktori címet adományozott Szontágh Pál evangélikus és Báthory Gábor református püspöknek, valamint Budai Ézsaiás debreceni professzornak.

1803-ban tért vissza Magyarországra. A késmárki líceumban kezdett el tanítani, de két év múlva a szilésiai Teschenbe költözött. Itt vette feleségül Wilhelmine Mitterert, aki azonban 1808-ban meghalt. Úgy tűnik Rumy sehol sem találta a helyét, katedrára pályázott a kazányi és a harkovi orosz egyetemen. 1807-ben hazament Iglóra, de egy év múlva már a lőcsei líceum tanára lett. Majd lelkésszé avatták és elfogadta a szomolnoki egyházközség meghívását. Itt vette feleségül Dorothea Zapfot, aki 1814-ben meghalt. Házasságukból négy gyerek született. 1810-től 1813-ig a soproni evangélikus líceumban tanított filozófiát és történelmet, az iskolának Kazinczy biztatására Kis János

¹ Rumy életrajzát lásd: Körösy László: Rumy élete. Bp.: Aigner 1880

² Rumy levele Horvát Istvánhoz 1814.04.14. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Levelestár.

³ Pl. Rumy levele Horvát Istvánhoz 1834.04.24. vagy Nagy Gáborhoz 1836.05.25. OSZK.Kt.Lt.

⁴ Tanulóiéveiről lásd: Kepp Mária: Rumy Károly György Göttingában. (Minerva-könyvtár 113.) Bp.: Egyetemi Nyomda 1938

ajánlotta⁵. Feletteseivel hamarosan itt is ellentétbe került, fizetését csökkentették. Sopronból Keszthelyre ment Festetics György Georgiconjába. Harmadszor is megnősült, felesége a soproni Sophie Müller kilenc gyermeket szült. Családi botrány miatt innen is távoznia kellett, Stratimirovic metropolita hívására Karlócára a szerb görög-keleti líceumba. Ezután Pozsonyba, végül 1824-ben Bécsbe került, ahol alkalmi munkákból, magyar tanításból, fordításokból, saját könyvtára könyveinek eladásából igyekezett eltartani családját. Mindenki meglepetésére áttért a katolikus hitre⁶, és 1828-ban Rudnay Sándor esztergomi érsek könyvtárosa lett. Itt halt meg 1847-ben. Halála után családja megpróbálta eladni megmaradt könyveit, ezért kinyomtattak egy 1705 könyv- és 236 kéziratcímet tartalmazó listát⁷. Ezek közt éppúgy találunk német klasszikusokat (Schiller: *Wilhelm Tell*, Goethe: *Hermann und Dorothea*), mint magyar kortárs szerzők műveit (de általában németül! Pl. Toldy Ferenc: *Blumenlese aus ungrischen Dichtern* /Virágcsokor magyar költők műveiből), Vörösmarty: *Kurzgefasste magyarische Sprachlehre* /Rövid magyar nyelvtan/). De soproni barátok művei is szerepelnek a jegyzéken, így Kis János *Epistel an Franz von Kazinczy zu seiner Vermählung* (Episztola Kazinczy Ferenc menyegzőjére) c. verse, Gamauf *Lichtenberg über physikalische Geographie, Meteorologie usw.* (Lichtenberg a fizikális földrajzról, meteorológiáról stb.) c. könyve és Leopold Petz *Tetralogie tragischer Meisterwerke* (Tragikus mesterművek tetralógiája) c. fordításgyűjteménye (Petzet Romy a liceumban tanította).

Romy nem volt költő a szó valódi értelmében. Írt ugyan pár alkalmi verset⁸, mint a korban minden művelt ember, de ez nem költészet. Annál szerteágazóbb tudományos munkássága. Rengeteg gazdasági, mezőgazdasági témájú könyvet jelentetett meg, foglalkozott a házépítéstől kezdve a pálinkafőzésen át a lótenyésztésig szinte minden-
nel. Ő a fordítója Berzeviczy Gergely latin nyelvű főművének⁹. Magyar szempontból különösen érdekes *Monumenta Hungarica. Magyar emlékezetes írásk c. XV–XVII. sz.-i forrásgyűjteménye*¹⁰. Ennek két legértékesebb darabja Bocskai végrendelete és Kemény János önéletrajza. Kiadott egy földrajzi lexikont is *Geographisch-statistisches Wörterbuch des österreichischen Kaiserstaates*¹¹ (Az osztrák császárság földrajzi-statisztikai szótára) címmel, melyben a Monarchia fontosabb településeinek, hegyeinek és vizeinek adatai szerepelnek ábécérendben. A neveket a helybeliek által használt összes nyelven feltünteti. Német nyelvészettel foglalkozik *Theoretisch-practische*

⁵ Fried István: Romy Károly György soproni évei. In: SSz. 1963, 69–74.p.

⁶ Romy levele Gamaufhoz 1825.07.19. OSzK.Ki.Lt.

⁷ Néhai tudor Rumi Romy Károly ur után maradt's 1851. November 24-én Pesten, Ferencziek terén, Báró Podmaniczky háznál 8-ik szám 1. emeletén árverezendő könyvek és kéziratok jegyzéke. Esztergom: Beimel (1851)

⁸ Am Grabe der zu früh verblichenen Jungfrau Eleonore Rumi (A túl korán elhunyt Eleonore Rumi kisaszony sírjánál). In: *Musen-Almanach für das österreichische Kaiserthum*. Karl Georg Rumi szerk. Leutschau: Mayer (1808), 22.p., An meine geliebte Braut am Hochzeitsfeste (Szeretett menyasszonyomhoz az esküvőnkön) ill. Trauer Sonett (Bánatszonett), idézi Körösy 90. és 91.p.

(A szerző a nevéet hol Rumynak, hol Ruminak írta, keresztneveit használta németül, magyarul, de latinul is — Carolus Borromaeus ill. Carolus Georgus — néha sorrendjüket is felcserélte).

⁹ Berzeviczy, Gregor von: *Ungarns Industrie und Commerz.* (Magyarország ipara és kereskedelme) Weimar: Gädicke 1802.

¹⁰ Romy Károly György: *Monumenta Hungarica, az az magyar emlékezetes írásk.* Pest: Trattner 1816-17, 3 kötet.

¹¹ Rumi, Karl Georg: *Geographisch-statistisches Wörterbuch des österreichischen Kaiserstaates. Mit einer Karte.* Wien: Doll 1809.

*Anleitung zum deutschen prosaischen Stil*¹² (Elméleti-gyakorlati útmutató a német prózai stílushoz) c. művében. Előszavában és függelékében vitába száll a német nyelv- és irodalomtudomány tekintélyeivel is, elsősorban Johann Christoph Adelunggal, kinek 1774 és 1786 között kiadott ötkötetes szótára alaplúnak számított a korban. Kifogásolja a német stílus akkori állapotát, szembeállítja a franciával, sőt még a magyarral is:

*Der ungarische Nationalstil ist energisch, präcis, kühn, mahlerisch, ganz den eigenthümlichen, hochherzigen Charakter der Nation ausdrückend. Die Deutschen haben in ihrer Prosa keinen Nationalstil (...) Der deutsche Nationalstil ist dadurch verdorben worden, daß man sich zu ängstlich nach andern Nationen gebildet hat*¹³.

Rumy szerint ennek az egyik legfontosabb oka a központ hiánya. Még ha politikai főváros Németországban ekkor nem is képzelhető el, létrejöhetne egy kulturális centrum, mint annakidején Itáliában Firenze. Cáfolja azt az állítást is, hogy a fordítás rombolná a stílust:

*Allerdings kann man durch Übersetzungen seinen Stil verderben, wenn man sklavisch übersetzt, und alle eigenthümlichen Wendungen und Constructionen der fremden Sprache in die Muttersprache ängstlich überträgt. Wenn man aber den Genius beyder Sprachen gut kennt und im Übersetzen gegen den Genius seiner Muttersprache nicht fehlt: so sind die Übersetzungen ein treffliches Übungsmittel zur Bildung des Stils.*¹⁴

Rumy már egyetemi éve alatt magyar témájú cikkeket irt német újságok számára. Haláláig küldte számlálatlan írásait több mint száz folyóiratnak, melyek között találunk németországiakat (*Jenaische Literaturzeitung*, *Leipziger neue Literaturzeitung*), osztrákokat (*Wiener Zeitung*, *Humorist*, *Oesterreichische Annalen der Literatur und Kunst*) vagy éppen magyarországi németeket (*Zeitschrift von und für Ungarn*, *Preßburger Zeitung*). Ő javította Kazinczy német lapokba szánt értekezéseit is. Bár Kazinczy tudott németül, stílusát nem érezte tökéletesnek:

*Kérlek a 'németnek szennyeit töröld-el szabadon, változtassad azt szabad kéjed szerint, érzem én hogy én azt a 'nyelvet nem bírom úgy, hogy rajta tett dolgozásaim a 'ti dolgozásaitok közt álhasson, kik azt olly csinosan 's tökéletesen szóljátok.*¹⁵

Az újságcikkeken kívül Rumy kiterjedt ismeretségét is felhasználta, hogy Magyarország kultúrájáról hírt adjon a külföld számára, levelezése kétszerese Kazinczyénak. 1808-ban kettős címlapú gyűjteményt adott ki: *Musen-Almanach für das österreichische Kaiserthum. Musen-Almanach von und für Ungarn*¹⁶ (Múzsaaľmanach az osztrák császárság számára. Múzsaaľmanach Magyarországról, Magyarországnak). Ez a vállalkozás szép példája azon felfogásának, mely szerint a soknemzetiségű Ma-

¹² Rumi, Karl Georg: *Theoretisch-practische Anleitung zum deutschen prosaischen Stil*. Wien: Schamburg 1813.

¹³ *Theoretisch-practische Anleitung* 9-10. p.

Kb.: „A magyar nemzeti stílus lendületes, pontos, merész, festői, kifejezi a nemzet sajátos, nemes karakterét. A német prózából hiányzik a nemzeti stílus (...) Azért hanyatlott a német nemzeti stílus, mert görcsösen igazodtak más nemzetekhez.”

¹⁴ Uo: 216.p.

Kb.: „A fordítás persze ronthat a stíluson, ha szolgál, hogy ha az idegen nyelv minden sajátosság fordulatát és szerkezetét mereven követjük. Ha azonban mindkét nyelv szellemét ismerjük és nem vétünk ellene: akkor a fordítás kitűnő eszköz a stílus csiszolására.”

¹⁵ Kazinczy levele Rumyhoz 1807.04.08. In: Kazinczy Ferenc *Összes Művei*. 3.osztály. levelezés. Váczy János szerk. Bp.: MTA 1893.IV.kötet 543.p.

¹⁶ *Musen-Almanach für das österreichische Kaiserthum. Erster Jahrgang. Musen-Almanach von und für Ungarn auf das Jahr 1807*. Karl Georg Rumi szerk. Leutschau: Mayer (1808).

gyarország nyelvei egyenrangúak, és az ország csak része egy szintén soknemzetiségű birodalomnak. Valamivel később így ír erről:

*Magyarországon több honni nyelv ti. magyar, tót, német, horvát, rácz, orosz, oláh s a t. van, mert az itt lakó tót, német s a t. polgároknak és jobbágyoknak is honnjuk Magyarország nem csak a magyaroknak.*¹⁷

Ennek szellemében különböző nyelvű munkákat kívánt közölni almanachjában, de keserűen panaszolja az előszóban, hogy csak német és latin nyelvű műveket kapott. Valóban csupán négy magyar és egy cseh nyelvű alkotás található benne. Érdekes ezenkívül, hogy három vers erdélyi szász dialektusban íródott. Úgy tűnik, a nemzeti irodalmak kialakulásának korában nem volt szükség többnyelvű gyűjteményekre. E kísérletet csak azok a szerzők üdvözlötték, akik nemzeti elkötelezettség nélkül latin vagy német nyelven írtak. Mivel senki sem érezte magáénak, elmaradt az ígért folytatás is. Több nyelvű és több kultúrájú törekvése miatt keveredett vitába a magyar romantika új írónemzedékével, Bajzával, Vörösmartyval, Toldyval. A vita akkor kezdődött, amikor röviddel halála előtt Kazinczy magyarra fordította Pyrker László egri érsek német költeményét a *Szent hajdan gyöngyei*-t. A fiatal írókat eleve felhábortotta, hogy egy magyar főpap németül ír, ezért fordítását szükségtelennek tartották. Rummy védelmébe vette a német nyelvűséget:

*Berzeviczy Gergely csak azért adta ki könyveit és számos értekezéseit német és deák, nem pedig magyar nyelven, mivel mint én is a Szepességben születvén s lakván nem tökéletesen beszélt és írt magyarul, és mivel nemcsak a Magyarok, hanem a Németek és Tótok közt is kívánt olvasókra találni.*¹⁸

Az őszinte vallomás szerzője ellen fordult, Vörösmarty maró gúnnyal támadta Rummy nyelvi inkompetenciáját:

*Mit tótul gondolsz, elmondasz konyhadiákul,
Rossz német nyelven végre lenyomtatod azt.
Tartson meg tova is bölcs szándékodban Apollon,
Tőled egy új bábelt várhat az emberi nem.*¹⁹

Az elkeseredett válasz így szól:

*(...) anyanyelvem nem a tót, hanem a német. (...) Még eddig nem hallottam, hogy német nyelvem, azaz anyanyelvem, rossz, jóllehet már 53 esztendő férfi és 30 esztendő német író vagyok.*²⁰

Tíz év múlva, a 40-es évek elején, amikor a nemzetiségi mozgalmak megerősödtek, a vita újra fellángol. Bajza ekkor így ír:

*Rummy úr Magyarországon minden nyelvet egyenlő szeretettel pártolván, e hazát egy minden nyelvű Bábelle akarja tenni.*²¹

Karl Georg Rummy egyedülálló alakja a kor kulturális életének. Több olyan kétnyelvű tudóst és művészt ismerünk, aki közvetítővé vált két nép és kultúra között, de kevés olyat, aki hozzá hasonló természetességgel tájékozódott a Habsburg-birodalom népeinek, vallásainak és nyelveinek rengetegében. Ezért nem is lényeges, hogy Rummy nem volt költő, és tudósként sem jutott el az ismeretek gyűjtésétől azok rendszerezéséig.

¹⁷ *Hasznos Multságok* 1833.2.kötet 11.szám. Idézi: Fried István: Rummy Károly György a kultúráközvetítő 1828-1847. Bp.: Akadémiai Nyomda 1964.2.p.

¹⁸ *Hasznos Multságok* 1832.1.kötet 50. szám. Idézi uo. 4.p.

¹⁹ (Vörösmarty Mihály): Rumynak. In. *Kritikai Lapok* 1834.4.füzet 160.p. Idézi: Körösy 3. p.

²⁰ Idézi: Körösy 146-147.p.

²¹ *Athaeneum* 1841, 1.kötet 48-49.p. Idézi: Fried István: Rummy Károly György, a kultúráközvetítő, 12.p.

Akkoriban már és még korszerűtlen nézetei teszik fontossá. Élő bizonyíték arra, hogy a dunai monarchia többnyelvű értelmisége egyes rétegeiben létezett osztrák, vagy mondjuk úgy, közép-európai azonosság tudat. Ugyanakkor meghasonlás nélkül lehetett magyar hazafi, a szó középkori „hungarus” értelmében, a többnyelvű Magyarország lakosaként. Legfőbb érdemét ő maga kultúránk külföldi terjesztésében látta.

*Ich strebte darnach durch meine Schriftstellerei, Ungern und dessen Literatur dem Auslande bekannter zu machen.*²²

Güntner Péter:

A soproni polgári lakáskultúra a századfordulón¹

Lakástípusok, –nagyságok

A hagyományosnak mondható foglalkozási osztályozás mellett manapság egyre inkább előtérbe kerül a polgárság kulturális jellemzők alapján való elhatárolásának kísérlete.

A lakásokat befogadó házak tipizálása is fontos része a polgárság, polgárságok ilyen szempontú leírásának. A korabeli Magyarország városképét a többemeletes, töblakásos ún. **bérház**, a családi ház, a villa, s a nyári rezidencia szabtta meg.

Sopronon ezen típusok mindegyike jellemezte, a leggyakoribb építési forma — hasonlóan Budapesthez — az ún. **bérház** volt. A soproni házak magasságukat tekintve ugyan a pestieknél alacsonyabbak voltak, de az országos statisztikát nézve Sopron 1910-ben a harmadik helyen állt Pozsony (50%) és Budapest (60%) után; a házaknak csak 67 százaléka volt földszintes².

A városban a legnagyobb arányú építkezés a XIX. század végén a város déli részén folyt, Sopron második vasúti pályaudvarának felépülése egy teljesen új „városrész” kialakulását segítette elő³. A Deák téri negyed kiépülésével Sopron egyik legszebb tere épült fel, pedig 1869-ben ezen negyed még egyetlen utcájával sem szerepelt a térképen. Az új „városrész” beépülésének előfeltétele az evangélikus temető felszámolása, és a Bánfalvi-patak beboltozása volt⁴. Sopronban már alakították ki utcát patak beboltozásával: 1869-ben nyitották meg így a Torna utcát. A negyed gyors fejlődéséhez hozzájárult még a Belváros közelsége is.

Az új, szellős, parkos utcák elsősorban a polgári közép- és felsőrétegeket vonzották, ennek megfelelően a Deák téren a bérházak mellett több **villa** is felépült. Ezek között a leghíresebb a Deák tér 1. alatti Lenck villa volt, mely 1913 óta múzeumként szolgálja a várost⁵.

²² *Kritikai Lapok* 1833,88.p. Idézi: Szógi Ferenc: Rummy Károly György a magyar irodalom ismertetője. Bp.: Sárkány 1934,52.p.

Kb.: „Írásaimmal arra törekedtem, hogy Magyarországot és az ország irodalmát a külfölddel jobban megismertessem.”

¹ Itt szeretném kifejezni köszönetemet Askercz Évának, akinek irányító segítségével készült el a tanulmány.

² Thirring Gusztáv: A magyar városok statisztikai évkönyve. I. évfolyam. Bp., 1912. 25.p.

³ Az első vasútállomás a várostól messze, 1847-ben épült fel. Lovas Gyula: A soproni villamos vasút. SSZ. 1966. 110.o.

⁴ Horváth Zoltán: Sopron városias fejlődése a kapitalizmusba való átmenet idején 1-2. SSZ. 1985. 142.o.

⁵ Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (a továbbiakban SVL.) IV.1403/c. XXIV. 8984. Ma a világon a Liszt Ferenc Múzeum kiállításai láthatók.

A Deák téren a házak nagysága földszintestől kétemeletesig terjedt, a tértől nem messze, a Kossuth Lajos utcában épült ki a város első, szinte csak villákból álló utcája. „A Kossuth utca... lazán elrendezett, szabadon álló házakkal épült be, a házak előtt széles előkerttel, díszes kerítéssel. Hasonló, ún. cottage rendszerű városrészeket ebben az időben már Európa-szerte létesítettek; hazánkban talán éppen ez az utca volt az első”⁶. Sopron egyik leggazdagabb polgára, Flandorffer Pál bornagykereskedő villája is — mely több, mint 11 szobás volt — ebben az utcában állt⁷.

A Deák téri negyeddel párhuzamosan a Lővérek kiépülése is fontos városalakító tényező volt, az állandó lakhelyül szolgáló lakások mellett a vagyonosabb polgárok itt nyári „lakokat” tartottak fent. A **nyári rezidenciák** a várostól elég távol a Várasi, első-sorban a Villa soron épültek fel. Pl. ezen villák legfőbb építője, Schiller János soproni építkezési vállalkozó⁸ is két lakást tartott fent, egyet az Erzsébet utca 12-ben, egyet pedig a Villa soron, ott is halt meg 1907. szeptember 17-én. Schiller Jánost egyébként a város legtöbb adót fizető polgárai között tartották számon, 1900-ban a virilista-jegyzéken az 56. volt⁹.

A századforduló polgári életmódjának, s evvel együtt lakáskultúrájának fontos vizsgálati kérdése a vidéki lakásnagyságok meghatározása. A budapesti¹⁰ és az egyes vidéki városok lakásainak nagyságára vonatkozó adatokat ugyan Thirring Gusztáv közreadta¹¹, de sajnos ez korántsem teljes. A 138 (27 törvényhatósági jogú, 111 rendezett tanácsú) város közül csak 25 városról nyerünk információt, s többek között Sopron sem szerepel a hiányos listán. A konkrét adatok hiánya miatt a lakásalaprajzok vizsgálata mutathatja meg a korabeli lakásnagyságokat. Az alaprajzokból legtöbbször nemcsak a lakásnagyság, hanem a szobák mérete, elhelyezkedése és típusa is megállapítható.

A Deák tér és tágabb környékének lakásalaprajzai a **közép- és nagypolgárság** lakáskultúrájának vizsgálatát teszik lehetővé. A mintába egyelőre nem kerültek bele a villák alaprajzai, mivel azok igazán csak a nagypolgárság lakhelyei voltak, s belőlük sokkal kevesebb épült, mint a bérházakból. A vizsgált házak alaprajzai 1887–1905 között készültek a historizmus jegyében.

A Deák téren és környékén (Erzsébet, Mátyás király utca) 13 házban 51: átlag 3,9 lakás kapott helyet. A megvizsgált többi 8 házra (Színház, Lackner Kristóf, Vadász, Jókai utcák) 12: átlagban 1,5 lakás jutott. A Deák téri magas lakásszám arra utal, hogy előfordultak ugyan földszintes épületek a téren, de az emeletes házak voltak többségben.

A 21 házalaprajz 63 lakásának több, mint a fele (34) cselédszobás volt, s mindössze négy állt csak két szobából. A lakások szobaszám és cselédszoba szerint való megoszlását a következő táblázat mutatja.

⁶ Winkler Gábor: Sopron építészete a 19. Században. Bp., 1988. 123.p.

⁷ SVL. IV. 1403/c. XXIV. 9048. A villa 1892-ben épült, az akkori Indóház utcában, a 10. szám alatt. Az utca 1894-ben kapta a Kossuth Lajos nevet.

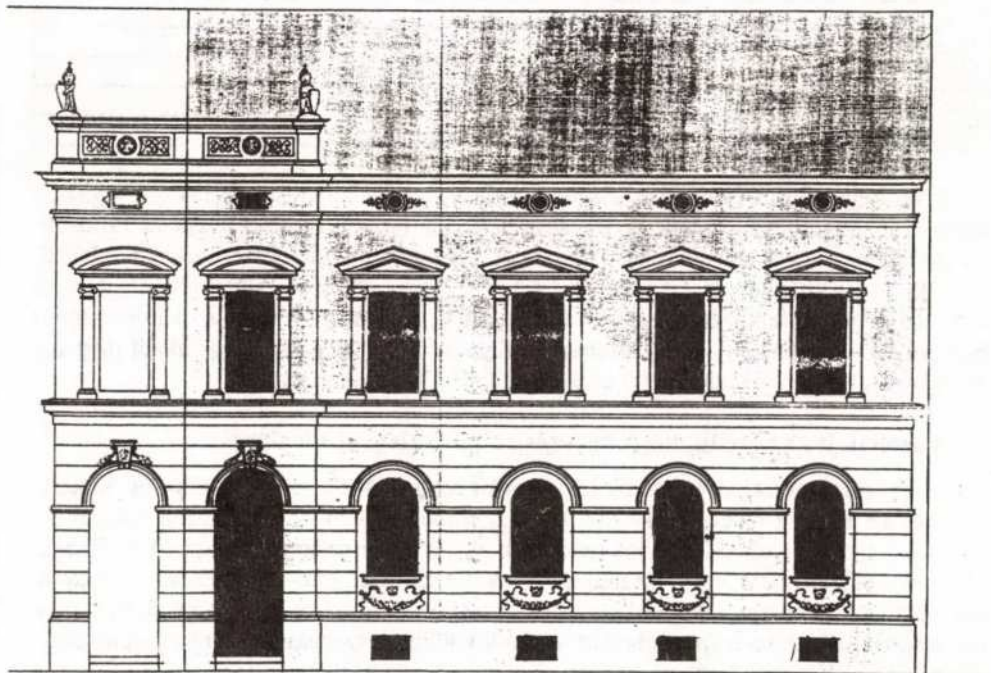
⁸ SVL. IV. B. 1405. 298/1921.

⁹ Sopron 1900. szeptember 8.

¹⁰ A budapesti lakások nagyságára ld. Pikler J. Gyula: Az 1900. Évi budapesti lakásszámlálás főbb eredményei. Városi Szemle 1900. 1–2. szám.

¹¹ Thirring Gusztáv: A magyar városok statisztikai évkönyve. I. évfolyam. Bp., 1912. 34.p.

Főhomlokzat.

Sípték: 1% ≈ 1%

Sapron

A Király utca 9. alatti bérház főhomlokzata 1902.

1. táblázat

A lakások szobáinak száma		
Szobák száma	Cselédszobás lakások száma	Cselédszoba nélküli lakások száma
8 szobás	1	–
6 szobás	1	–
5 szobás	9	–
4 szobás	13	10
3 szobás	10	15
2 szobás	–	4
Összesen	34	29

A tervrajzokból megállapítható, hogy a Deák tér és környékének lakásai legalább három-, négyszobásak voltak, s minden második lakáshoz cselédszoba is tartozott. Kiemelendő, hogy a háromszobás lakások 40 százaléka is rendelkezett cselédszobával, mely megközelíti a budapesti arányt¹². A többi vidéki város cselédszobáinak számáról adat nem áll rendelkezésünkre, összehasonlításként csak annyit, amit Márai Sándor Egy polgár vallomásai című könyvében írt Kassáról: „nem hiszem, hogy akadt még egy tucat háztartás a városban, ahol a cselédeket külön szobákban altatták”¹³.

A szobák funkcionális meghatározása a lakásalaprajzok alapján

A lakásalaprajzon az építészek legtöbbször feltüntették a szobáknak szánt funkciókat, így azt is meg lehet tudni belőlük, hogy a megrendelők, vagy főleg a tervezők, a lakásokat milyen szándék szerint rendezték el. Az alaprajzok vizsgálatánál elsődleges cél volt meghatározni, hogy mennyire érződött ezeken a szobák funkcionális elkülönítése, például terveztek-e külön hálósobát, ebédlőt, dolgozósobát, gyerekszobát, esetleg fürdőszobát. A tervrajzok alapján, melyek jelölték a szobáknak szánt rendeltetést, a következők állapíthatók meg.

Kétszobás lakás esetén a beosztás mindig hálószoba, szalon; háromszobásnál **hálószoba, szalon, ebédlő** volt. A **negyedik** szobának általában a második háló-, vagy a vendégszoba szerepét szánták. Egy helyen arra is volt példa, hogy az újabb szoba valószínűleg a második szalon szerepét kaphatta, a tervrajzon a nappali elnevezést tüntették fel¹⁴. **Öt szoba** esetén a variációs lehetőségek megnőnek, két hálószoba, szalon, ebédlő vagy hálószoba, szalon, ebédlő, vendégszoba mellé „úriszoba” (dolgozó, iroda), gyerekszoba jöhetett még. Az Ullein József által épített Deák tér 51. alatti ház szobáinak elrendezése az utóbbit követte¹⁵.

Az **ötszobásnál** nagyobb lakásoknál az azonos funkciójú szobák halmozása figyelhető meg: például két vagy több hálószoba, két vendégszoba, két szalon. Női szobát, budoárt a tervrajzokon nem lehetett felfedezni, azonban ez Budapesten sem volt szok-

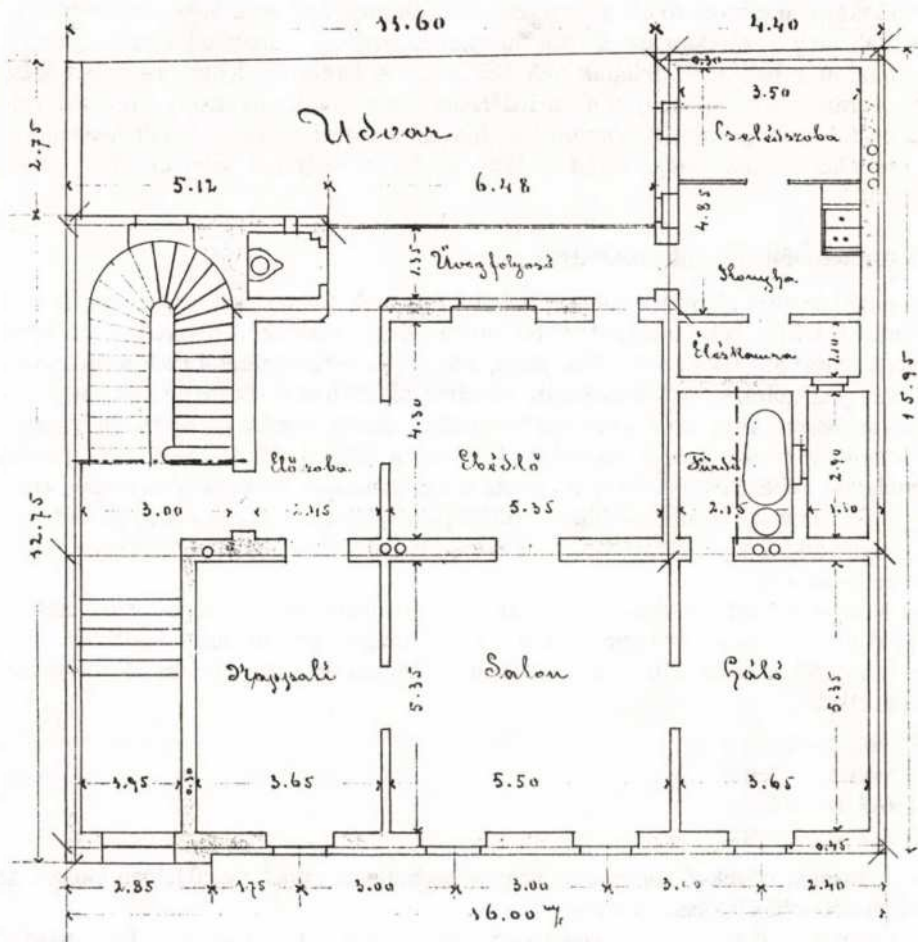
¹² Budapesten a háromszobás lakások 53 százaléka rendelkezett cselédszobával. (Pikler i.m. 601.p.)

¹³ Márai Sándor: Egy polgár vallomásai I-II. Bp., 1990. 46.p.

¹⁴ SVL. IV. 1403/c. XXIV. 10484. Király utca 9.

¹⁵ SVL. IV. 1403/c. XXIV. 9805.

Földszinti alaprajz

A Király utca 9. alatti bérház földszinti alaprajza

ványos: „Kifejezetten női szobát még a közép- és nagypolgári otthonokban is csak néha találni ...”¹⁶.

A polgári felső rétegre jellemző nagyobb villák az arisztokrácia kastélyait próbálták utánozni, a villa központi helyét elfoglaló szalon mellett — ami lehetett 60–80 négyzetméteres is¹⁷ —, többek között könyvtár, dolgozó, vagy biliárd szobák is felépültek.

A lakásalaprajzok a szobáknak szánt funkciók megjelölésével világosan mutatják, hogy a lakásokat elrendező elv a reprezentáció volt, azonban arra, hogy ezek mennyire valósultak meg a mindennapi életben, hogyan használták a szobákat a valóságban, a választ talán a hagyatéki leltárak adhatják meg. A hagyatéki leltárt az örökösödési eljárás során vették fel (nem minden halálesetkor), s az elhunyt összes vagyontárgyát tételesen felsorolták rajta. A Soproni Levéltárban a városi árvaszék iratanyagában kb. 600 kiértékelhető hagyatéki leltárt gyűjtöttem össze, melyeket 1890 és 1909 között vettek fel¹⁸.

A funkcionális szobahasználatról

A tárgyi kultúra elemzése szempontjából a hagyatéki leltárak két részre oszthatók: a szobánkénti leírást és az „ömlesztett” lakásleltárt tartalmazókra. A bútorok szobánkénti leírása a feltárt anyagban elég ritka, pedig helyiségek berendezéséről ezek árulnak el a legtöbbet. Az „ömlesztett” lakásleltárt tartalmazók esetében elsődleges cél meghatározni a módszert, ahogyan a leltárakat felvették: szobáról szobára haladtak, vagy tárgycsoportonként írták össze a bútorokat. Ezeknél a leltáraknál a szobák funkcionális használatára nehéz következtetni, de annak megállapítására kiválóan alkalmasak, hogy az egyes bútorok (pl. szalongoarnitúra, trumeau) mely társadalmi csoportoknál fordultak elő, melyek voltak a polgárság különböző rétegein belül (közép-, kispolgárság) a jellegzetes bútortípusok.

A leltárak között mindössze 11 részletes szobánkénti leírás maradt fenn, csekély számuk ellenére azonban reprezentatív értékük magas, belőlük lehet legtöbbet megtudni a bútorok szobánkénti elhelyezkedéséről. Szobaszám szerint a leltárak megoszlása a következő:

- 2 szobás – 1 leltár
- 3 szobás – 4 leltár
- 4 szobás – 5 leltár
- 5 szobás – 1 leltár

A lakásokat növekvő sorrendben vegyük szemügyre, ennek megfelelően először az egyetlen kétszobás lakással kezdjük.

Grafsinger Károlyné¹⁹ magánzónő (Hosszúsor 14.) lakása hálósobából (Schlafzimmer) és szalonból (Sitzzimmer) állt. A hálósobában többek között pl. hálódíván, író- (Schreibkasten) és mosdószekrény, három nádszék, a szalonban egy szalongoarnitúra (egy szofa, hat fotel), három „chiffonár”, egy szalonzsoltal, egy asztalszőnyeg

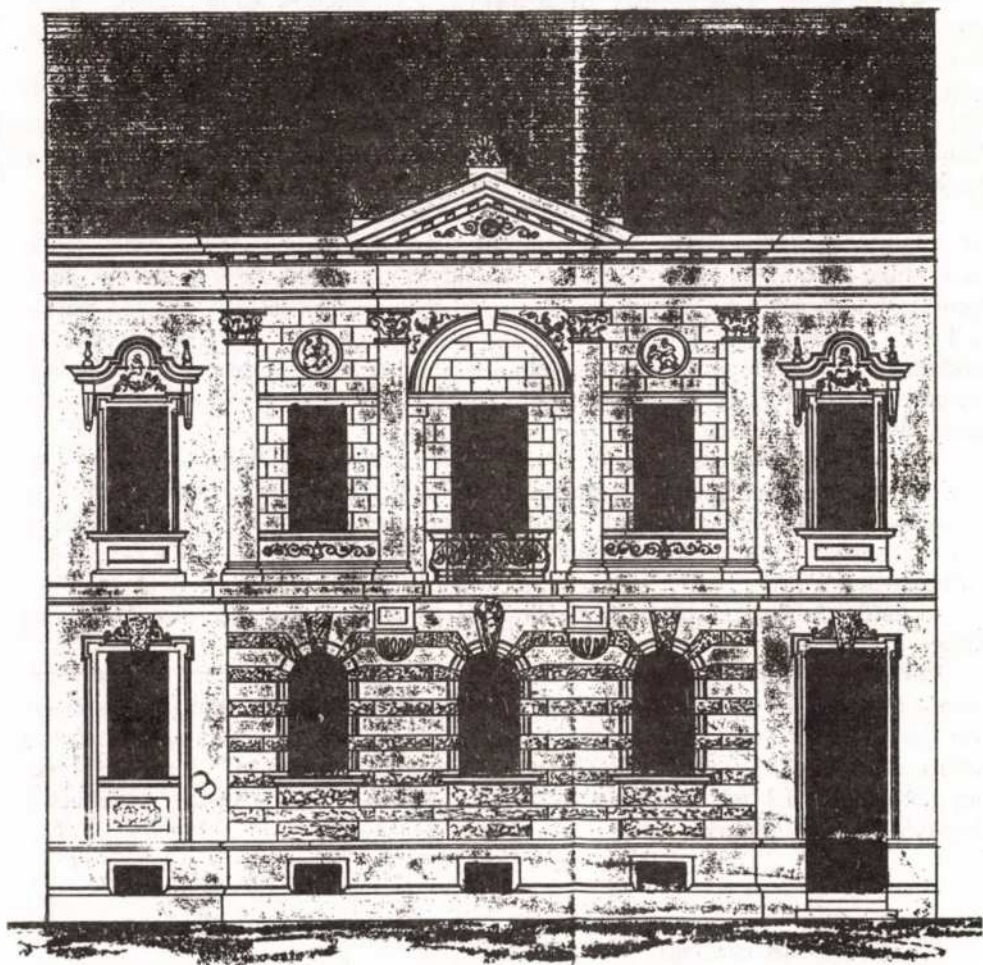
¹⁶ Gyáni Gábor: Polgári otthon és enteriőr Budapesten. In: Polgári lakáskultúra a századfordulón. Összeállította: Hanák Péter. Bp., 1992. 46.p.

¹⁷ Megközelítőleg ekkora szalonja volt a Flandorffer- és a Lenck-villának is.

¹⁸ A soproni hagyatéki leltárak feldolgozásának eddigi eredményeiről ld. Güntner Péter: A soproni polgárság vagyoni viszonyai a századfordulón a hagyatéki leltárak tükrében. SSz. 1995/3.

¹⁹ SVL. IV. B. 1405. 153/1893.

Utcai Homlokzat

A Deák tér 51. alatti bérház utcai homlokzata

és egy ágy ágyneművel kapott helyet. Mindkét szobában találhatunk tehát alvási célt szolgáló bútorokat, s mivel az ágyneműt a szalonban jegyezték fel, ezért feltehető, hogy Grafingsner Károlyné a szalonban aludt, bár a mosdószekrény a hálószobában állt.

A háromszobás lakások közül Unger Ferenc²⁰ magánzó lakásában (Szinház utca 26.)²¹ minden szobában volt ágy, s egy cselédágy (cselédeket külön szobában vagy a konyhában altatták) is bekerült a harmadik szobába. A szobák funkciójára a bútorok kevertsege miatt ugyan nehéz következtetni, de az első szobának határozottan kevert hálószoba és szalon jellege volt²², ebédlőre utaló nyomokat nem lehet felfedezni.

Pachofer Lajos²³ magánzónak (Széchenyi tér 19.) szintén nem volt ebédlője, és annak ellenére, hogy két szobában volt csak ágy, minden szobában volt mosdószekrény. A három szobából kettő hálószoba, míg a harmadik kevert szalon és dolgozószoba jellegű volt. A szalon jellegű szobában egy nagy értékű szalongoarnitúra (egy dívány, két fotel, hat szék, egy asztal, egy asztalszőnyeg) mellett többek között két üvegszekrény, két fényezett, egyajtós almárium, egy fényezett hétfiókos íróasztal, egy kis varróasztal, egy fényezett mosdószekrény is helyet kapott.

Bakó Samu²⁴ tanító (Templom utca 10.) lakása sokban hasonlított az előzőekhez, pl. mindegyik szobában ágy állt. A hálószoba viszonylag könnyen felismerhető, szinte más funkciójú bútorok nem is kerültek bele, kivételt csupán a könyvszekrény jelent, ami máshol inkább a szalonban vagy az úriszobában állt. Az ebédlőben ugyan megtalálható a „credencz” és az ebédlőasztal, ugyanakkor két fényezett ágyat, egy mosdószekrényt, egy „chiffonár”-t és egy pianinót is itt használtak. A harmadik, a társalgószobában az asztal, a három nagy és a két kisebb fotel mellett egy ágy és egy mosdószekrény is helyet kapott.

Wälder József²⁵ városi főmérnök (Deák tér 16.) esetében a szobák elkülönülése jobban érezhető, a háló és a szalon tisztán kivehető. A hálószobába ugyan bekerült egy íróasztal, ez azonban Budapesten is előfordult úriszoba hiányában²⁶. Az ebédlő hálóként is funkcionált (két ágy, két kétajtós szekrény, két éjjeliszekrény), de a zongorát is itt használták.

A háromszobás lakások után az ennél nagyobbak elrendezését vizsgáljuk meg (négy, öt szoba).

Burkert Ferencné²⁷ magánzónő (Híd utca 11.) lakásának szobáit nehéz beazonosítani. Két hálószoba tisztán kivehető (mindegyikben ágy és mosdószekrény), de a másik két szobában is volt alvó alkalmatosság: ágy, illetve dívány. A szalon szinte biztosan hiányzott, a harmadik szoba működhetett ebédlőként és hálóként is. A lakásban rengeteg tükröt jegyeztek fel, pl. csak a harmadik szobában ötöt, és a varrógép is ebben a helyiségben kapott helyet.

²⁰ SVL. IV. B. 1405. 1500/1904.

²¹ A feltüntetett címek a korabeli házszámozást követik.

²² A szalon jellegű egy fényezett, kerek asztal, egy asztalszőnyeg, egy dívány, hat darab vánkossal ellátott szék adja, míg hálószobára utal egy ágy, egy dunyha és három vánkossal, két éjjeliszekrény, egy ruhatartó, egy duplaajtós almárium, két ébresztőóra.

²³ SVL. IV. B. 1405. 2171/1906.

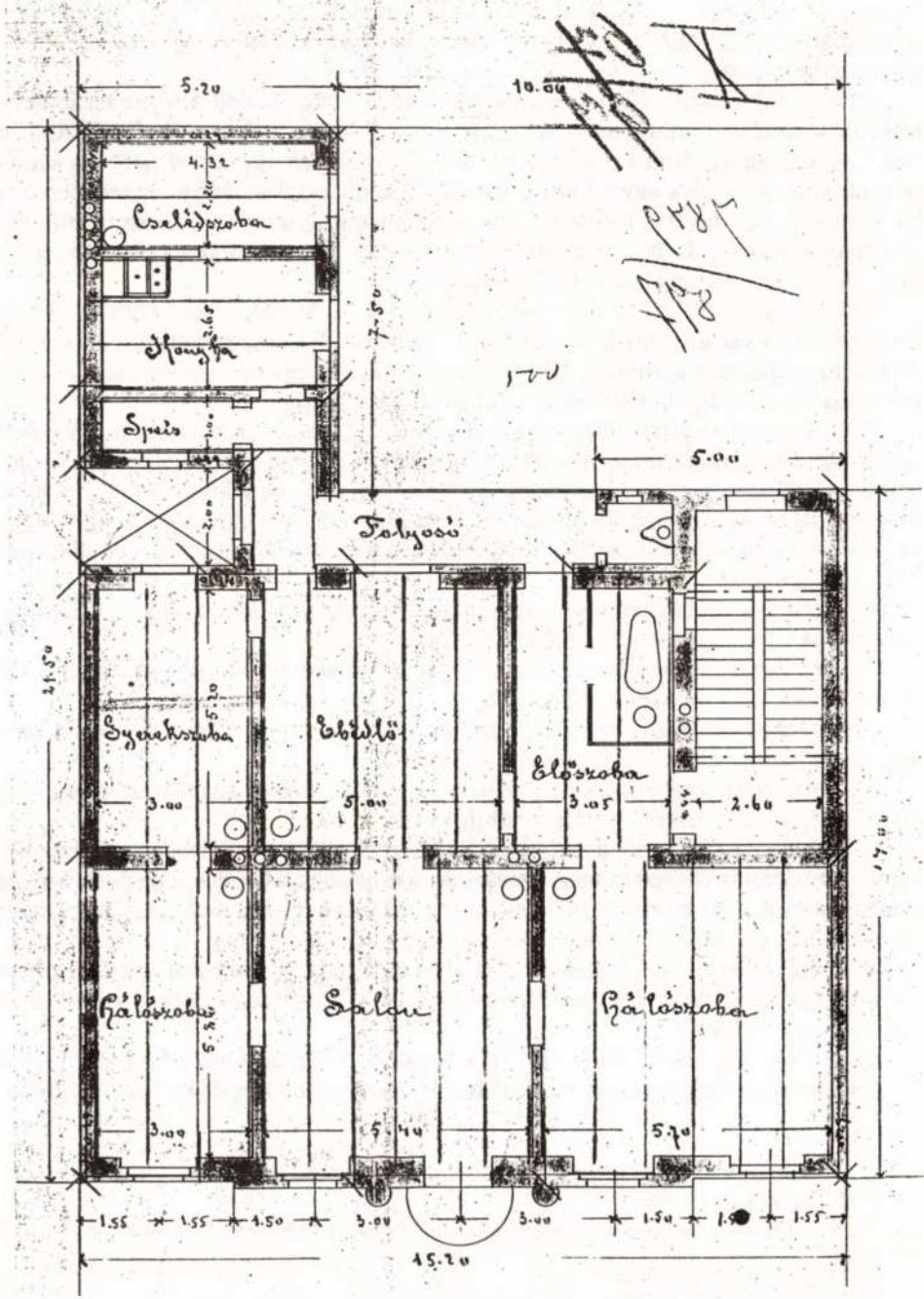
²⁴ SVL. IV. B. 1405. 177/1897.

²⁵ SVL. IV. B. 1405. 154/1916.

²⁶ Gyáni i.m. 41.p.

²⁷ SVL. IV. B. 1405. 173/1914.

Emeleti Alap 1:100

A Deák tér 51. emeleti lakásának alaprajza

Németh Kálmánné²⁸ kereskedő nejének (Szent György utca 4.) ebédlőjében (Spaizezimmer) hálódíván, ágy, valamint „chiffonár”, varrógép és zongora is helyet kapott. A szalonban a szalngarnitúrán (egy divány, hat fotel) kívül íróasztalt és „chiffonár”-t is használtak. Így egyedül csak a hálószobát lehet az egyfunkciós helyiségek közé besorolni.

A lakás érdekessége, hogy a három szokványos szoba mellett a negyedik csak kereskedő lakásában fordulhatott elő, mert ún. kereskedőszoba (Comiszimmer) volt²⁹. A századfordulón az a középkori, koraiújkorai szokás ugyan már nehezen képzelhető el, hogy a segítők egy lakásban laktak a tulajdonossal — bár természetesen ez is lehetséges —, és mivel a Németh házaspárnak három kiskorú gyermeke is volt, és a szobában három ágy is helyet kapott, ezért valószínű, hogy bár a szoba elnevezésében a régi maradt, de a gyermekek aludtak benne.

Hercz Józsefnek³⁰, a soproni társaskáptalan kanonokjának (Szent György utca 7.) négyoszobás lakásában nem lehet felfedezni ebédlőre utaló bútortárat. A hálószoba és szalon meglehetősen homogén, bár mindkettőbe került egy-egy írószekrény. A másik két szoba közül az egyik hálószoba, a másik írószoba jellegű.

Triebaumer Andrásné³¹ magánzónő (Deák tér 40.) négy szobája közül kettő hálószobaként, egy szalonként, és az utolsó kevert hálószobaként és ebédlőként funkcionálhatott. A lakásban két „Wertheimszekrény”-t is tartottak, mindkettőt a hálószobákban helyezték el. A hálószobák bútortáza szinte megegyezik: ágy ágyneművel, kettő egyajtós, illetve egy kétajtós szekrény, egy mosdószekrény, három nádszék, egy éjjeliszekrény, egy asztal stb.

Az utolsó két, szobánkénti leírást tartalmazó leltárra az jellemző, hogy a lakásokban kevert funkciójú szobát nemigen lehet felfedezni.

Murker János Samuné³² magánzónő (Domonkos utca 3.) lakása hálószobából, szalomból, ebédlőből és vendégszobából állt.

Végül Jány Ferencné³³, kereskedő nejének (Kossuth út 9/a.) ötszobás lakásában két hálószoba, szalon, ebédlő, írószoba kapott helyet.

Az eddig elvégzett kutatómunka alapján — bár a források kiaknázása éppen hogy elkezdődött — a következő hipotézis állítható fel.

A Budapesthez hasonlóan három szobával, cselédtartással jellemzett középpolgári szint Sopronban is világosan megmutatkozik. Ezt igazolja a lakások nagysága, azoknak cselédszobával való ellátottsága, valamint a leltárakban erre utaló jegyek: rengeteg cselédtárat jegyeztek fel, melyek „puhafából”, „vasból” készültek.

A szobák funkcionális meghatározását tisztán mutatják a lakásalaprajzok, azt azonban a hagyatéki leltárak a nagyobb lakások — négy, öt szoba — esetén sem igazolják vissza maradéktalanul.

Három szoba esetén a hálószobán kívül a bútorok teljesen összekeveredtek; a szobák funkciójára utaló bútortípusok megtalálhatók ugyan a helyiségekben (pl. szalonban a

²⁸ SVL. IV. B. 1405. 71/1905.

²⁹ A német kifejezés feloldásában és a hagyatéki leltár elolvasásában köszönetet szeretnék mondani Mollay Károlynak.

³⁰ SVL. IV. B. 1405. 2599/1908.

³¹ SVL. IV. B. 1405. 177/1909.

³² SVL. IV. B. 1405. 286/1897.

³³ SVL. IV. B. 1405. 159/1904.

szalongoarnitúra, vagy ebédlőben a tálalószekrény), de ezek mellett számos más funkcióval bíró tárgy is helyet kapott bennük.

Érdekes külön foglalkozni az ebédlő helyzetével, úgy látszik a lakástervrajzokon mindig megtalálható alapvető hármából (hálószoba, szalon, ebédlő) az ebédlő maradt ki leggyakrabban a lakásokból, még négy szoba esetén is van, amikor nem fordult elő.

Háromszobás lakásokban a szűkös tér miatt nem lehetett fenntartani a csupán egy-funkciós társasági életet, reprezentációs célt szolgáló szalont, melybe „hónapszámra nem lépett be senki”³⁴. A szalon kihasználtsága elég alacsony lehetett: „szalon”-t, a lakás legfőbblegesebb szobáját, évszámra nem használták, mert a nyugati, a „szalon” — értelemben vett társas életet akkoriban nem ismerte a vidéki polgárság³⁵.

A háromszobás lakásoknál a „tények ismeretében” a lakások terét beosztó tiszta funkcionális szemléletről le kell mondanunk. A családok úgy használhatták lakásaikat, ahogy kényelmi igényeik megkívánták, ami elsősorban az ott lakók számától, vagyoni helyzetétől és társadalmi státusától függött.

Négy-, ötszobás lakásokban a szobák közötti differenciálódás sokkal jobban megfigyelhető, jobban közelítenek a lakberendezési tanácsadó könyvek³⁶ által sugallt lakáscsoporthoz, hiszen nagyobb tér esetén sokkal könnyebb lehetett a szobák elkülönítését megoldani.

Hipotézisként leszűrhető, hogy a lakásnagyság növekedésével nőtt a szobák funkcionális elkülönülése, melynek csúcspontját az ötszobásnál nagyobb villák jelentették.

Gödéné dr. Török Ildikó:

Egy falusi tanító javadalmazása és kötelességei a XIX. század második felében és a XX. század elején

Az 1996-os év eseményei a Millecentenárium és az oktatás ezeréves évfordulója előtti tisztelgés jegyében folytak. Az oktatásnak minden korban és minden társadalmi rendszerben nagy jelentősége volt, de különösképpen nagy hangsúlyt kap a jelenben, hiszen korunk társadalmát, s benne a pedagógusokat ma olyan szorító problémák foglalkoztatják, mint egyes iskolák anyagi helyzete, s ebből adódóan megszűnése, összevonása. Ezzel párhuzamosan rettegett veszély a következmény: a pedagógusállások megszűnése, a maradók számára pedig a pedagógusfizetések alacsony volta, a növekvő óraszámok és a bizonytalanság. Ez a jelen.

Lapozzunk vissza azonban egy évszázadot az oktatásügy történetében, s az évforduló kapcsán nézzük meg, milyen volt egy kis faluban élő pedagógus, tanító helyzete a XIX. század második felében.

A falu, Sopronkövesd, a Dunántúl nyugati szélén, közel a Kisalföld pereméhez, az Alpok lábánál húzódik meg. Első írásos említése egy 1326-ból származó királyi oklevél szerint: Kwesd. A falu története az egymást váltó főúri családok: A Kanizsayak, a Nádasdyak, a Széchenyiek története. A XVIII. század végén és a XIX. század első

³⁴ Márai i.m. 29.p.

³⁵ Márai i.m. 33.p.

³⁶ K. Beniczky Irma: Gyakorlati széptan. Tekintettel a házi életre. Bp., 1876. K. Beniczky Irma: A művészet a házban. Bp., 1882. Wohl Janka: Az otthon. Útmutató a ház célszerű és izlésteljes berendezésére és vezetésére. Bp., 1882.

felében német faluként tartják számon, és Giessing, Gissing néven jelölik. 1836-tól már magyar faluként emlegetik és a plébánia anyakönyvének Német-Kövesd a felirata.

Egykori források említik, hogy 1702-ben volt már a falunak iskolája a templommal szemben. A tanítólakás egyazon épületben van az iskolával, „tömött agyag, szalmával fedve”. Az iskolát Farkas Mihály iskolamester vezette. Az iskola a népes iskolák közé tartozik (50 fő). Célja: a legegységibb ismeretekre megtanítani a falu gyermekeit. Az alapismereteket az iskolamester adja, a hitelemzés a plébános feladata hetenként kétszer. A gyermekek 3 osztályra különülnek, alsó fokon az olvasás, közép fokon a szép írás, felső fokon a számolás elsajátítása volt a cél.

Az iskolamestert jórészt természetben fizetik. A bért a falubeliek vagyoni helyzete alapján határozzák meg. A századok folyamán aztán egymást váltják az iskolamesterek, de a régi iskolaépület a XIX. század végéig fennáll. A tanítást pedig az 1868. évi népoktatási törvény szabályozza. Ez előírja minden 6–12 éves fiú és leány mindennapos iskolai és 12–15. évig az ismétlő iskolai tankötelezettségét. A törvény meghatározza az elemi népiskolában tanítandó tárgyakat és a heti kötelező óraszámot is. Azt is meghatározza a törvény, hogy milyen legyen az ideális tanító: „Tudjon a gyerekekkel bánni, azokat munkára nevelni, vallásos hitében és erkölcsében kifogástalan, kötelességtudó legyen, ki ért a zenéhez, szépen énekel, ismeri a szertartásokat.”

Hogyan választották meg a falusi kántortanítót? Ebben az ügyben az iskolaszék döntött. Tagjai voltak: 9 egyházi és a plébános, ugyanis a falusi iskolák az egyház felügyelete alá tartoztak, valamint a kegyúr, jelen esetben a Széchenyi család valamelyik tagja. A jelentkezők, pályázók közül az iskolaszék először 3 tanítót választott ki, és ha jelölésüket a püspök is jóváhagyta, akkor került sor a próbatételre. Ez a templomban zajlott le.

A három ember közül aztán azt választották, aki a legjobban tudott orgonálni, és akinek legjobb volt az éneklése. Ő lett a kántortanító, a főtanító, aki nem csak tanított, hanem kötetmei szerint részt vett minden egyházi szertartáson.

Így választották a kántortanítót, s hogyan választották, hogyan jutott álláshoz a tanítóképzőből kikerülő pályakezdő tanító? Nem volt könnyű, sokan állás nélkül, többen nevelősködtek, s annak a kevésnek, aki állásra pályázott, több próbán is át kellett esnie.

A megtett út nehézségeire édesanyám irataiból kaptam magyarázatot, eligazítást.

Édesanyám 56 éve, 1940. június 22-én szerzett néptanítói oklevelet a Kőszegi Katolikus Tanítóképzőben, jeles eredménnyel. Eljött a szeptember, állást sehol sem kapott. Közben nagyapámat a visszacsatolt Erdélybe, Nagyváradra helyezték szolgálatra. Természetesen vele ment a család, és itt adta be édesanyám a kolozsvári Püspöki Helynök Úrnak kérelmét, hogy mint tanítót alkalmazzák. Ehhez a kérelemhez csatolta oklevelét, születési anyakönyvi kivonatát, valamint illetőségi, orvosi és erkölcsi bizonyítványát.

1941. január 5-én a kolozsvári püspöki helytartó levele megérkezett a következő szöveggel: „Kérésére megbízom Önt *ideiglenes* jelleggel a Nyárádremetei Róm. Kat. Népiskola tanítói állásának ellátásával”.

A megbízásból kitűnik: alkalmazása ideiglenes jelleggel történt. A nyárádremetei iskolaszék a Főhatóság ajánlatára édesanyámat meghívja az iskolánál üresedésben levő III. állásra.

Jegyzőkönyv

Szélelelti Nyáradványon 1941. évi december hó 30-án
az Iskolavezetők gyűlésénél.

Teljes jelenléti

Agótha Endre isk. elnök, György István isk. elnöklettel
alatt: Bodó Sándor ifj. isk. vezető, Kálmán István,
Katalin Sándor, Nagy István, György István, Kálmán
László isk. vezető.

Tárgy:

Tanítói állás betöltése Iskolavezetők gyűlésénél.

1. Elnök körvonal a megjelentek és a gyűlést meg-
nyitja.
2. Jegyzőkönyv szövege felhívja Bodó Sándor, Kálmán István
Katalin Sándor, Kálmán István isk. vezetőket.
3. Elnök jelenti, hogy a Szélelelti Nyáradvány Iskolavezetők gyűlésén
alatt, hogy az iskolánál immár jelen van a tanítói
állásra Szabó Anna, aki jelenleg a Községi hivatal
nál van.

Ez a gyűlés határozatot hoz az
előzőekben felsoroltak és Szabó Anna
isk. vezetőnek közzéadását egy
kéregezzel megköszönve a II-ik
tanítói állásra.

Több tárgyat nem lévén az elnök megköszönve a meg-
jelenést és a gyűlést bezárja.

A. m. f.

Agótha Endre sk.
isk. elnök

Bodó Sándor sk.
isk. vezető

hiteltelők:
Kálmán István sk.
Katalin Sándor sk.

Működési határozat

Szélelelti Nyáradványon, 1941. január 1-én

Kálmán István
isk. elnök

Marostorda megye királyi tanfelügyelője előtt édesanyám letette az esküt 1941. január 16-án.

„Én Szabó Anna esküszöm ..., hogy a tanítói tisztemmel járó kötelességeket mindenkor lelkiismeretesen, híven és pontosan teljesítem és a gondjaimra bízott ifjúságot a magyar haza szeretetében és valláserkölcös szellemben fogom nevelni.” 1941. július 18. keltezésű díjlevele fizetését 140 pengőben állapítja meg. Természetbeni juttatása 2 szoba, konyha és mellékhelyiségek. Eddig *ideiglenes* tanító volt édesanyám, majd kérelmére *helyettes* tanítónak nevezik ki 1941. július 31-én.

Érdekes mondat fordul elő kinevezésében: „kitöltött próbaszolgálatára”. Mennyi munka, milyen helyállás kellett ahhoz, hogy mint a mesékben „kitöltse a próbaszolgálatot”.

Csak azután gondolhatott arra, hogy *kérelmezze* rendes tanítóvá való kinevezését. 1943 februárjában kerülhetett sor véglegesítésére. Pedagógus életének ezen idejéről a „Működési bizonyítvány” tanúskodik.

Érdemes megfigyelni először azt, hogyan jutott végleges álláshoz, milyen fokozatokat kellett bevárnia, míg eljutott az ideiglenestől a rendes tanítói kinevezésig. Másodszor pedig, hogy milyen létszámmal és óraszámossal kellett tanítania összevont osztályokat, s ezen kívül még közeleti és kulturális területen is munkálkodnia kellett.

Ma is sokat beszélünk a pedagógusok elhelyezkedési nehézségeiről, az óraszámok emeléséről, és újabban a pedagógusjelöltek próbaidejének bevezetéséről. Elgondolkodtató, hogy ez már 50 évvel ezelőtt is így volt.

A történelmi események miatt visszakerült Magyarországra édesanyám, s aztán kezdődött az álláskeresés előről.

Bár az ő esete egyedi, de általános volt az, hogy az álláskeresőknek valóban ki kellett állnia a próbákat, s helyt állni minden körülmények között.

Tehát így jutottak álláshoz, s az érte járó javadalmazáshoz. Édesanyám 140 pengőt kapott, de 60 évvel korábban még általában természetben kapták a javadalmazást.

Az 1882. augusztus 18. keltezésű anyakönyvben kutatva találtam a következőket:

„A Német-kövesdi róm. kat. hitközség kántortanítói állomásának javadalmazása. A tanító kötelmei.”

„1. *Cserépfödőzet alatti lakás áll*: 3 szoba, takaréktűzhelyes konyha, élelmi kamra, istálló és külön altanítói szobából, szalmával fődött pajtából.

2. *Ingatlan birtokok*: 9 hold és 701 □-öl szántóföld. Ebből a község 4 holdat és 351 □-ölet őszi alá háromszor, tavaszi alá egyszer megszánt és leboronál. Az ingatlan birtok 12000 □-ölnek számítandó — van még ingatlan birtok 227 □-öl házikert és 69 □-öi rét.

3. *Terményekből* minden vonómarhával bíró gazda és zsellér ad 1/4 mérőnek megfelelő liter rozstot eregetve. Harangozásért minden ház 1/8 mérőnek megfelelő liter rozstot csapva.

4. *Készpénz*: minden vonósmarhával bíró lakos fizet 9 krajcárt évenként, a lakók 21 krajcárt, az özvegyek pedig 11 krajcárt, a zsellérek 21 krajcárt. A községpénztárból szekeres munka:

malomfuvar, fahordás és trágyakihordási váltság fejében: 24 frt.

köznap i skolatakarításért: 34 frt.

ismétlő iskola takarításáért: 30 frt.

Páduai Szent Antal könyörgésekért: 2 frt. 52 kr.

4 fogadott szentmiséért: 1 frt. 4 kr.

Dijlevél.

a nyaradalmi juttatásokról az 1940. évi XII. törvény 30. cikkével
 Szabó Anna tartozásaitól az 1941. évi V. törvény 14. cikkével járó nyaradalmi juttatásokról.

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.		XI.	XII.
									Tartalék	Á. járandalmi tételből		
1. Nyaradalmi juttatásokról	140	140	140	140	140	140	140	140	140	140	140	140
2. Tartozásaitól												

Megjegyzés: A nyaradalmi juttatásokról az 1940. évi XII. törvény 30. cikkével
 Szabó Anna tartozásaitól az 1941. évi V. törvény 14. cikkével járó nyaradalmi juttatásokról.

9128/1941. szám.
 Budapest, 1941. július 18.

Bírói ítélet
 Szabó Anna
 tartozásaitól

Bírói ítélet
 Szabó Anna
 tartozásaitól

ostyasütésért a templom pénztárából: 12 frt. 60 kr.

5. *Fajárandóság*: kilenc szekér fa, vagyis 4,5 öl, ennek ára 13 frt. 80 kr. Az iskolák fűtési anyagáról és fűtőjéről a község gondoskodik.

6. *Egy szekér széna*, vagy ha nem terem, 20 frt.

7. *Minden szőlőtő* után egy itce must = 4,54 akó

8. *Óra kezeléséért* 8 frt. 40 kr.

9. *Mellékjövedelem*:

nagymiséért: 26 kr.

nagy halott temetéséért: 20 kr.

kis halott temetéséért: 17 kr.

keresztelésért, esketésért: 10–10 kr.

hirdetőírásért: 10 kr.

Ez volt tehát a *tanító* jövedelme, nézzük meg azonban azt is, mi volt a *munkája, feladata*:

1. Köteles mindkét nemen lévő iskolaköteleseket kedden és csütörtökön délután három óráig, a többi napokon egész napon át 5 óráig a törvényszabta tantárgyakban oktatni, kedden és csütörtökön kettő órán át tanítani.

2. Az isteni szolgálaton vasárnap és ünnepeken éppúgy, mint köznapokon orgonálni és énekelni, nemkülönbén vasárnap és ünnepeken a délutáni isteni szolgálaton énekelni és orgonálni, azonfelül szombaton délután a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére litániát tartani. Keresztelésen és esketésen jelen lenni.

3. Szent György napjától kezdve Szent Mihályig bezárólag minden újhold vasárnap reggeli 6 órakor az Agghegyen litániát tartani.

4. Pádurai Szent Antal napján és ennek nyolcadán Szent Antal szobra előtt litániát tartani.

5. Minden nyilvános körmeneten a kántori teendőket végezni.

6. A haldoklók szentségeinek kiszolgáltatásánál segídezni, és minden harangozás.”

Az iratokból kiderül, hogy bizony az akkori tanítóknak meg kellett dolgozni a megélhetésért, de kiderül az iskolába járók, sőt a falu lakóinak anyagi helyzete is.

A következő részlet a „Német-kövesdi róm. kat. iskolaszék által az 1882. év december hó 9-én tartott tanácskozásának jegyzőkönyvéből” van, melynek tárgya: „A hanyagul iskolába járó gyermekek megbüntetésének kérdése”.

„A kihallgatás megtörténvén kiderült, hogy a mulasztók mindannyian ruházatlanság, valamint a távolság és a rossz idő miatt nem látogatták rendszeresen az iskolát; az iskolaszék felmentési jogával élvén, az illető feleknek megkegyelmezett, de meghagyta, hogy ezentúl a gyermekek szorgalmasan látogassák az iskolát, mert ellenkező esetben a másodfokú bírsággal büntetnek.”

Ennyit a jegyzőkönyvből. A falu műveltségi helyzetéről a statisztikai adatok beszélnek.

Iskolaszéki elnökség.

593-1947 szám.

Működési bizonyítvány.

Alulírott, iskolaszéki elnök hivatalosan bizonyítom, hogy Szabó Anna tanítóné, a nyáradremetei (Kördöly) rom. kat. elemi népiskolájánál működött 1941 január 1.-től 1944 szeptember 3.-ig, az alábbi részletek szerint:

1941 január 1.-vel, mint ideiglenesen megpótlott került Nyáradremetére. Ezen minőségében működött

1941 szeptember 1.-ig. Az 1941-42. tan. évben összesen 32 órát tanított heti 32 órarással, mint önálló osztályvezető.

1941 szeptember 1.-től, mint helyettes tanítóné működött 1943 január 1.-ig, mint önálló osztályvezető.

Az 1941-42. iskolai évben a II. osztályt vezette, heti 25 órarással. — Az 1942-43. isk. évben a III. osztályt tanította, heti 27 órarással, mint önálló osztályvezető.

1943 jan. 1.-től kezdve a mensékeltig 1944 szeptember 9.-ig mint rendes tanító működött, ugyanazon iskolájánál.

Az 1943-44.-es iskolai évben a IV. osztályt tanította, heti 29 órarással.

Fenntervezett tanítóné, egy a tanítás mellett, mint közéleti, kulturális téren tevékenységet folytatott és mellyel egyházközségünkönél óriási előnyösítést fejtett ki.

Nyáradremetén, 1944. szeptember 12.

Szabó Anna
tanítóné

Házak sz.	Lakos	Férfi	Nő	Olvas		Ír-olvas		Nem ír-olvas		Tanköteles		Vasárnap-iskolás		
				F.	N.	F.	N.	F.	N.	F.	N.	F.	N.	
168	1178	575	603	40	34	286	271	147	160	75	94	33	38	
											169		71	

egy rendes tanító
 Tanítók száma: 2
 egy segéd tanító

Miről is beszélnek az adatok? Arról, hogy a falu lakosságának egyharmada nem ír, nem olvas. Miért? A jegyzőkönyv tanúsága szerint: ruhátlanok, s a falut körülvevő majorokból a rossz idő miatt nem látogatták az iskolát a gyerekek. Az okok között említhetjük, hogy a 160 tankötelest 2 tanteremben, 2 tanító tanította. Nehéz volt? Biztosan az.

Ez is bizonyítja, hogy minden korban „szolgálat és hivatás” volt a pedagógus munkája, s az ma is. Nem volt könnyű, ma sem az, de érdemes volt akkor is, és most is az.

Németh Ildikó:

Az Erdészeti és Faipari Egyetem Levéltára 1842–1995

Az Erdészeti és Faipari Egyetem Levéltára 1984. szeptember 1-jén alakult meg szaklevéltárként a központi könyvtár szervezeti keretén belül.

Gyűjtőköre az EFE, valamint jogelőd intézményeinek tudományos, oktatási, gazdasági, szociális és kulturális szervezeti egységeiben keletkezett iratanyagára terjed ki. A miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Levéltárával megosztva őrzi a selmecbányai Erdészeti Tanintézet (1806–1846), a selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémia (1846–1919), a soproni Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola (1919–1934), a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kara (1934–1949), és az Erdőmérnöki Főiskola (1949–1962) megmaradt iratait: iktatott iratokat és az ezekhez tartozó segédkönyveket, hallgatói nyilvántartásokat, tanácsulési jegyzőkönyveket, szabályzatokat és egyéb vegyes iratokat.

Emellett gyűjti, őrzi és kezeli a mai Erdészeti és Faipari Egyetem történeti értékűnek minősülő iratanyagát:

- a) a központi hivatalok — rektori hivatal, dékáni hivatalok, gazdasági igazgatóság — és az alájuk tartozó szervezeti egységek iratait,
- b) a hallgatói nyilvántartásokat: főkönyveket, osztályzati íveket, a szigorlati államvizsga és doktori ügyek iratanyagát,
- c) az egyetemi, rektori, kari tanácsulések jegyzőkönyveit,
- d) az egyetemen és a karokon működő tanácsok és bizottságok iratanyagát,
- e) a tanszékek, tanszékcsoportok, intézetek iratanyagát,
- f) a kulturális egységek (könyvtár, múzeum) anyagát,
- g) valamint a személyi hagyatékként kapott iratanyagot.

Tekintettel a többszöri költözésre, háborús eseményekre és az átszervezésekre, sajnos ki kell mondanunk, hogy — bár a megmaradt iratanyag eléggé jó állapotban van — a jogelődök iratállománya meglehetősen hiányos. 1955-ben a jogelőd intézmények iratanyagának nagy részét a Soproni Levéltárba szállították. 1986-ban a városi levéltár visszaszolgáltatta ezt az anyagot, amelyet megosztottak az Erdészeti és Faipari Egyetem Levéltára és a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Levéltára között. A felosztás alapelve az volt, hogy a bányász-, kohász- és erdészképzésre vonatkozó dokumentumok a megfelelő utódintézménynél legyenek elhelyezve. A jogelődök központi, nem megbontható iratai körül Miskolcra kerültek a tanácsülési jegyzőkönyvek és főkönyvek, Sopronban maradtak az iktatott iratok, ezek segédkönyvei, valamint a questori hivatal anyaga. Ezen felül az EFE Levéltára átadta a nála lévő Bánya- és Kohómérnöki Osztály jegyzőkönyveit, valamint bányászati és kohászati szigorlati, államvizsga és doktori jegyzőkönyveket. Elkezdődött mindkét részről a közös dokumentumok fénymásolatainak kölcsönös cseréje, ez azonban anyagi okok miatt abbamaradt. A városi levéltárból visszakerült, dobozolt iratanyag külön egységet képez a szaklevéltár raktári rendjében.

Az erdészeti szaklevéltár iratanyaga műszaki felsőoktatásunk, és általában a magyar felsőoktatás szempontjából felbecsülhetetlen értékű. Sajnos a történeti anyag jelentős része töredék, az iratsorozatok hiányosak.

A központi hivatalok iratanyaga a legteljesebb: az egyetem jogelődeinek dokumentumai iratfajtánként csoportosítva, viszonylag folyamatos időrendben vannak a raktárban elhelyezve.

Az egyetemi tanácsülési jegyzőkönyvek az egyetemtörténet legfontosabb forrásai közé tartoznak, hisz ezeken az üléseken az intézmény vezetői az egyetemet, illetve a karokat érintő kérdéseket tárgyalták meg, s a jegyzőkönyvekből nemegyszer a döntéselőkészítés útja is rekonstruálható. A protokollumok egy sorozata a Soproni Levéltárból visszakerült iratanyagban szerepel (1873–1918), bár bizonyos évfolyamok hiányoznak. 1959-től indul újra a sorozat, viszonylag teljes, egészen a nyolcvanas évek végéig.

A rektori hivatal iratai is fontos forráscsoportot képeznek, hisz az ő irataikkal együtt kezelték az egyetem egészét érintő személyzeti, tanulmányi, külügyi ügyeket. Itt található a rektori tanácsülési jegyzőkönyvek — az egyetemi tanácsnál szűkebb, operatív jellegű tanácsadó szerv iratai —, az elnöki iratok, valamint a Rektori Hivatal iktatott iratai, segédkönyvekkel együtt. Elnöki iratok 1868-tól, iktatott iratok 1871-től kezdve vannak, 1991-ig bezárólag.

A dékáni hivatalok közül csak az Erdőmérnöki Kar dékáni hivatala szolgáltatott be anyagot az EFE Levéltárának. Az iktatott iratok és segédleteik évköre: 1925–1989, emellett vannak még kari tanácsi jegyzőkönyvek 1949–1971 között, a jogelőd szerv, az Erdőmérnöki Osztály osztálygyűlési jegyzőkönyvei 1934-től 1949-ig.

A gazdasági ügyeket a Bánya- és Erdőmérnöki Főiskolán és a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karán a questori hivatal, majd utódja, a gazdasági hivatal intézte. Iratanyagában szerepelnek az iktatott iratok és segédleteik mellett leltárak, tandíjnyilvántartások, főkönyvek, pénztárnaplók, mérlegek és éves beszámolók, 1919-től 1971-ig.

Külön fondot képeznek a hallgatói nyilvántartások: anyakönyvi, osztályozási, szigorlati nyilvántartások, államvizsga és doktori ügyek. A főkönyvek 1842-től indulnak, 1983-ig gyakorlatilag folyamatosak.

A tanszékek iratanyagából mindezidáig nagyon kevés került be a levéltárba. Ezek begyűjtése még elvégzendő feladat.

Említést érdemel még az egyes magánszemélyek hagyatékeként beérkezett iratanyag: Vadas Jenő, Tompa Károly, Wilckens Henrik Dávid, Magyar János iratai.

Az erdészeti levéltár birtokában lévő legrégebbi erdészeti vonatkozású dokumentum az alsó-ausztriai császári és királyi kamarai elnök, Johann Joseph Freiherr von Mannagetta rendelete 1758-ból. A legrégebbi magyar vonatkozású, erdészeti tárgyú kézirat az 1801-ben kelt tanúvallomás, 24 tanú vallomása Batthyány–Strattmann Lajos cs. kir. kamarás, Vas vármegyei főispán körmendi birtokához tartozó nádasdi erdejének használatáról. A Selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémia iratai közül a legrégebbi egy hallgatói főkönyv az 1842/43-as tanévből. Külön érdekesség az az 1849. december 4-én kiadott hivatalos igazolás, amelyben Liptó vármegye liptószentmiklósi járásának biztosa bizonyítja, hogy Félix Tannenberger, harmadéves bányászhallgató a selmeci előadások szünetelése óta minden idejét szüleinél Maluzsinában töltötte, és a forradalmi megmozdulásokban nem vett részt.

Az erdészeti szaklevéltár iratállománya jelenleg alapszinten rendezett, ill. rendezés alatt áll, a fondjegyzék és a raktári jegyzék segítségével kutatható. A későbbiekben megoldandó feladat a levéltári anyag további, középszintű rendezése, selejtezése, dobozolása, a hiányzó anyag lehetőség szerinti begyűjtése, (az állománymegosztás következtében kialakult hiányok felmérése, esetleges pótlása fénymásolatokkal, a raktári elhelyezés megoldása, áttekintő raktári jegyzék készítése).

Az Erdészeti és Faipari Egyetem Levéltára a központi könyvtár helyiségeiben a könyvtári nyitva tartással egyidőben, hétfőtől péntekig látogatható.

*

Az Erdészeti és Faipari Egyetem Levéltáráról az alábbi ismertetőket jelentek meg:

NÉMETH Mária: Az Erdészeti és Faipari Egyetem Levéltára. In: Az egyetemi levéltárak. Kiadja a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Levéltári Szekció, a Nemzetközi Egyetemtörténeti Bizottság Magyar Nemzeti Bizottsága és az Új Magyar Központi Levéltár. Budapest, 1986. 50–52.p.

HILLER István: Gondolatok és tapasztalások az Erdészeti és Faipari Egyetem Levéltárával kapcsolatban. In: Levéltári Közlemények 58/1–2. Budapest, 1987. 93–98.p.

HILLER István: Az Erdészeti és Faipari Egyetem Szaklevéltára. In.: Levéltári szemle 1987/3. 98–100.p.

SOPRON ÉLŐ EMLÉKEZETE

Hárs József:

Krisch Róbert 75 éves

(Egy óra a Városspítők gazdasági vezetőjével)

Munkája nélkül a Soproni Városspítő Egyesület szárnyalásai — emléktáblák, ki-látók ügye, Soproni Szemle stb. — olyanok lennének, mint repülőgép kifutópálya nél-kül. A könyvelés minden csínját-bínját ismeri (hogyan ismerné, hiszen ebben élt szinte egész életében!), fiatalos hévvel dolgozik reggeltől a kertben, délutántól a társadalom-ban. Mindenkinek csak *Robi bácsi*, nem mérícskélve az években jelentkező különbség-et, hiszen Robi bácsi a saját „rubrikájában” állandó, kortalan, biztos alap.

Az egyesület helyiségében, az Új utca 4. sz. ház földszintjének félhomályában kezdjük a beszélgetést. Hamiskás mosollyal néz rám szemüvege mögül:

— Jöhetsz, amikor ráérsz!

Én: — Nem alszol ebéd után? ...

Csengery utca 78. Ikerház. Homlokzata az építési vonaltól hátrább húzódik a por és zaj elől, de ami a járda és közte van, a legnagyobb jóindulattal sem nevezhető előkertnek. Beton bejáró és lépcső, illetve garázslejárát. Közötte néhány ágaskodó virág.

Pontban négykor csöngetek. Ahogy elnézek jobbra és balra: földszintes házak sora a harmincas évek óta kinőtt tömbök szélárnyékában. Város széle a selyemgyárak és a GYSEV kerítéséig. Voltam már itt, ezért a ház mögötti szép gyümölcsfák bemutatása elmarad.

Az utcai szobában ülünk le.

Én: — Hol kezdted az életedet?

R.: — Hol? Hát nézd. 1921-ben születtem, ugye, tizedik gyerekként ...

Édesapja, K. János, a GYSEV-en dolgozott mint bádogos. És „városatyja” — teszi hozzá. Általában — a korán elhunyt tizenegyedik gyermeket kivéve — hosszú életű család. Édesanyja 91 éves korában búcsúzott el az élettől, legidősebb bátyja, a számvitelben mintaképe, városházi tisztviselő, 89 évet ért meg. Egyik bátyja 88 évesen, a másik 84 esztendősen ma is él. Kiegyensúlyozott családi mindennapok. Fia, szintén Róbert, az „ELZETT”-nél vezető beosztásban, unokáira — hárman vannak — megjegyzése: egyik helyesebb, mint a másik. Nem, nem, a tolmácsság, a lektorság, a Lokomotív Utazási Iroda, a nemzetiségi önkormányzat a bátyja családjának munkaterülete.

Egyik hajdani rokona, K. Alajos, az Oedenburger Zeitung szerkesztője volt 1922–1923. december 31-ig (ld. SSz. 1988, 98). Civilben magántisztviselő. Később nyelvészeti tárgyú cikkeivel hívta fel magára a figyelmet (ld. az alafás-szó magyarázatát a Magyar Nyelvőr III. évf. (1987) 4. számának 480. oldalán).

Amikor felcseperedett, a Sas térre költöztek, az 5. sz. házba. Ez a Fövényverem 2.-vel kapcsolatban álló, földszintes épület — Heimler Sopron topográfija c. könyve szerint — Hiller Imre szabómester és neje Krisch Krisztina tulajdona, három lakás van benne 5 szobával, 1935-ben 13 lakóval. Thirring a Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig c. munkájában először 1920-ra jegyzi be a szabómester tulajdonjogát.

Játszóтарыai ahányan csak voltak, annyiféle iskolába jártak, de a sportot egyformán szerették. Megalakították mint igazi társas lények, a Sasfiókák egyesületét (nemcsak a térre, hanem az akkoriban műsorra tűzött, emlékezetem szerint amerikai repülős filmre is gondolva), s lelkesen utánozták a Bécsi-dombon a berlini olimpia (1936) eseményeit. Ha belefáradtak, letelepedtek a járdaszegélyre mint a fecskék a drótra, s olvasták az egy szem Nemzeti Sportot, mert zsebpénzükből csak ennyire tellett.

Krisch Róbert a Fáy Andrásról 1925-ben elnevezett felső kereskedelmi iskola tanulója volt. Az 1884 óta létező szigorú és nagy hírű intézmény igazgatója akkor Legány Dezső. Tanítványát nagyobb feladatokra is alkalmasnak ítélte, s beajánlotta — érettségi után — Patzenhoferhez, az ácsi cukorgyárba. (A cég pontosabb neve: Ácsi Cukorgyár Patzenhofer Fiai.)

Robi bácsi sokoldalúságára jellemző, hogy — többedmagával — hegedülni tanult Jausz Ottónál, aki 1922 óta volt tagja a Soproni Zeneegyesület zenekarának. Hol I., hol II. hegedűs a névsorok szerint. Jauszék háza Heimlernél az Ikva sor 6. sz. kétlakásos lakóépület.

R.: — Így hegedültem a templomi zenekarban is mint kerista (kereskedelmi iskolai tanuló) és a Liszt Ferenc Zeneegyesület zenekarában.

Én: — Melyik templomi zenekarban?

R.: — A Stuglitznál. (Stuglitz Józsefről: SSz. 1956, 383.o.) Nagy ünnepeken 9-kor a Szent Mihály-templomban, 10 órakor pedig a Dómban. Hanem mutatok én neked valami mást. Jól el van téve ...

(Előveszi a Zeneegyesület 1941 nyarán tartott hangversenyének a meghívóját, egyben műsorát. Az evangélikus templom karzataról hangzott fel Bach Máté-passiója. Az alt szólót Basilides Mária énekelte. Mint hallgató, jelen voltam én is.)

Robi bácsi, ha mostanság elmegy a zenés misékre, meg kell, hogy állapítsa: Struglitz ének- és zenekara „nagyobb létszámú és összetettebb” volt. (Nem mélyedünk ebbe bele, témánk nem a soproni zene története.)

(Azt gondoltam, hogy beszélgetni fogunk, de mikor meglátta a kis magnót, attól kezdve gyakorlott interjúalanyként, „riporteri terelgetés” nélkül mondta színesen, élvezetesen a lényegét. Kár, hogy kevés a hely a szözszerinti közlésre.)

Szívesen emlékezik vissza iskolájára. Hogyne, olvasta a SSz.-ben megjelent történetét (1985, 147–155.o.). Rendszeres olvasónk, s csodálója az aprólékos, türelmes munkával összeszedett cikkeknek. Ebből a szempontból van is valami rokonság az ő munkája és a miénk között. De folytassuk az élettörténetét.

A kereskedelmi elvégzése után a „Takarékszövetkezetben” vállalt állást (A Sopronkerületi Hitelszövetkezetről van szó. 1931-ben alakult, címe: Széchenyi tér 1. A Kaszinó történetéről szóló, 1944-ben megjelent munkában olvasható hirdetése szerint kölcsönöket folyósít, takarékbetéteket kedvező kamatozás mellett elfogad.), aztán, mivel mindig is a számvittel szeretett volna foglalkozni, a városházára jutott be. Közben a Pázmány Péter Tudományegyetem államszámvitel-szakára iratkozott be, s miután azt elvégezte, rövid ideig Zettléknél dolgozott, az ecetgyár könyvelésén. Ekkor kapta az ajánlatot Ácsra, amint már említettük. Tulajdonképpen magyar–német gyors-és gépirót kerestek. 1941 szeptemberétől már a gyár tisztviselője.

R.: — Feltétel volt, hogy ne vonuljak be katonának. Hát — mondtam — én kérem nem akarok bevonulni. Az irodában több reszort megismerése után, a katonának bevonult titkár helyére engem neveztek ki. Az igazgató, ifjabb Patzenhofer Konrád úr, a cég főnökének, édesapjának mutatott be, aki így válaszolt: „Herr Krisch, Sie sind jetzt der Sekretär von meinem Sohn. Alles ist gut.” Ennyi volt a bemutatás. (A család birtokolta a cinfalvi cukorgyárat is. Ma Siegendorf a mellette fekvő község neve.)

R.: — Kérlek szépen, hát mit adott a sors: mégis be kellett vonulnom ...

Magyaróvárra, majd Bajára, a karpaszományos iskolára került, aztán Győrbe, ahol Limberger Gyula volt egyik tanára (azonos azzal a lelkes egyesületi taggal, aki évek hosszú során át tartotta rendben a bánfalvi hősi temetőt).

R.: — Amikor már igen fáradtak voltunk, énekeltek: A Lindbergh bébi ...

(Charles Lindbergh óceánrepülő kisgyermekét 1934-ben rabolták el; sokáig téma volt a bűntény. Tényleg nagyon fáradtnak kellett lenniük, hogy a névhasznosság ilyen dalra ihlette a katonákat.)

Én: — És a front?

R.: — Győrből kikerültem Kárpátaljára 1944-ben. Técsőre és Királymezőre. Akkor még nem voltam zászlós, csak hadapródörmester. Hát kérlek szépen, este, mikor lefeküdtem a szálláson, nézem ám, mi az a kép a falon. Soproni kép! Másnap a házigazdáék meghívtak ebédre. Kiderült, hogy az asszony a lánya a soproni városi

gazdasági ügyosztály főnökének. Királymezőn meg a legnagyobb úr, a főmérnök, estére hívott meg. Ránézek a feleségére, hű, de ismerős nekem! „Tessék mondani, nem soproni?” Megszéppent, de később mégis megszólalt: „Jé, maga az?” — A Fővényveremben laktak! Ilyen kicsi a világ.

Én: — Jó helyre kerültél.

R.: — Igen jól éreztük magunkat kint. Hanem aztán jött a szomorúbb időszak: elkerültem Bogorodcsaniba (a Kárpátokon túlra). Ott ért életem egyik tragikus látványa, a visszavonulás. Én voltam az utóvédparancsnok. Láttam én ott nem egy katonatisztet, aki idegösszeroppanást kapott, verseket szavalt stb. Az eset, amit el akarok mondani, a júliusi áttörésnél történt.

(A visszavonulás végcélja még mindig a Kárpátokon túl volt, s őszig meglehetősen nyugalmat is eredményezett.)

R.: — Jövünk visszafelé. Borzasztó nagy a hőség. Egyszer csak látom, hogy egy kiégett templom falára kiírták a nevemet. Igaz, ie-vel. És egy nyíl alatta. Arra mentem, amerre mutatott. Ez volt a szerencsém, hogy Zabarcze felé mentem, nem az ellenkező irányba, így nem kerültem fogságba. Délebbre, a Kárpátokon túl volt a szállásunk, a hegyek között. A házigazdával sokat beszélgettünk. Mindig hangsúlyozta, hogy mi rendesek vagyunk. Én pedig megmondtam a csapatomnak: „Hát idefigyeljenek, ne raboljunk, ne lopjunk!” Ami cukorkát az ellátmányban kaptunk, azt a gyerekeknek adtuk. Mások nem is maradtak, mint gyerekek és öregek. A többiek a hegyekbe húzódtak partizánként. Később megtudtam, hogy házigazdám, a pap, volt a partizánparancsnok ...

Én: — Vigyáztak rátok.

R.: — Itt sok katonát lőttek ki, mi meg nyugodtan biciklizhettünk. Akkor udvaroltam a későbbi feleségemnek, érthető, hogy nagyon vártam a postát. Bementünk érte Királymezőre. Gondoltuk, semmiség kerékpárral átmenni a hágókon. Csakhogy amikor egy zárda elé értünk, az egyik apáca határozottan jelezte, hogy merre van a gránica (határ). Kerülővel jutottunk csak célba, szerencsére, mert a partizánok keze közé kerülünk volna.

(Királymezőről Budapestre vitt az útja, onnan pedig Esztergomba helyezték. Innen 1944 karácsonyán elküldték lángszórókat vételezni Tokodra.)

R.: — Már visszafelé haladtunk, amikor bezárult körülöttünk az oroszok gyűrűje. Szerencsére a hegyeken át, Pilisvörösvár felé, még éppen sikerült átjutnunk. Éjjel érkezünk be az esztergomi német parancsnokságra. Mondom: „Itt vannak az oroszok.” „Sie sind blöd!” — válaszolta egy német főhadnagy. Mire én: „Das kann sein, daß ich blöd bin, aber Sie werden bald blöd werden” Nem akart hinni nekem! Hát kérlekszépen így kerültem vissza Esztergomba. Onnan a garami hídfőbe vezényeltek. Ez volt a front legcsúnyább része. Mindig mondtam az alezredesnek, a parancsnokomnak: „Alezredes úr, tényleg annyi magyar rekedt a folyó túlsó felén? Ha egyikünk átment oda, három jött vissza helyette. Közben kiderült, hogy ezek oroszok voltak — magyar egyenruhában. Fölrobbantották azt a hidat, amit mi építettünk.

Én: — Persze, utász voltál.

R.: — Igen, pontonhidat. És akik túloldalt rekedtek, ottmaradtak fogságban. Mi meg hazajöttünk. Akkor kerültem Szilsárkányba, „mint fölerősítés”.

Én: — Pihenni ...

R.: — Szilsárkányból pedig le a Balatonra.

(A háború után az Ácsi cukorgyár a volt Kilián-telepen nyaralót építtetett. Egészen primitív formában. Krischék többször is nyaraltak ott. Egyik alkalommal gyalog mentek le a tóhoz. Csak akkor vette észre, hogy kápolna áll az út mentén.)

R.: — Jé, én ebben voltam! Volt itt egy ereklye, amit én 1945-ban elvittem. „Á, ne mondj ilyet” — hitetlenkedtek a társaim. „Keressük csak meg!” — erősködtem. Beme-gyünk a kápolnába, megvan az ereklye helye. Pontosan elmondtam, hogyan is volt. Persze a lelkiismeretem nem hagyott békén: fölkerestem Aszófón a plébánost, bár abban az időben — az ötvenes években — nem lehetett kérkedni az ilyesmivel. „Nézze, azt az ereklyét én vittem el, de nem azzal a szándékkal, hogy ellopjam, csak hogy megmentsem. De a legényem elcsórta tőlem, már a magyar határtól kifelé. Lehet, hogy valakinek eladta élelemért. Órála sem tételezem föl a lopási szándékot. Önnek esetleg van valami módja a papok révén megtalálni stb., stb.”

Én: — És sikerült? ...

R.: — Végül meglett az ereklye.

Én: — És veled mi lett? Hiszen már a határon túl jártatok 1945 tavaszán.

R.: — Kérlekszépen, kikerültem Ausztriába, angol fogságba. Mindenünk megmaradt, csak ennivalónk nem volt. Mindig mondták, hogy kapunk majd kekszet, végül négy szemet adtak. Pajtában aludtunk, velünk volt a szárföldi orvos is. Dolgoztattak volna minket, de nem mentünk ki, mert az kalóriaveszteség lett volna.

(Végül az erdőbe azért csak kimentek, ahol áfonyát kellett szedniük. Szedtek is, de ott helyben meg is ették. Annyira éhesek voltak. Gombát viszont vittek a táborba. Megfőzték, anélkül, hogy tudták volna, milyen faj.)

Én: — Hogyan kerültél haza?

R.: — Többek közt a Gálos Jóskával voltam együtt. Elhatároztuk, hogy nem maradunk tovább. Mi bizony hazajövünk. Elmentünk Jennersdorfba dolgozni. Nekem ökrököt kellett hajtanom, ki az erdőbe. Az ökrök olyan okosak voltak, csak annyit kellett mondanom, hogy gyíjja, már tudták, hova menjenek.

(Igazolásokat mutat. Az egyik angol, Krisch Róbert zászlós nevére, a másikat ő gyártotta, hogy legyen valami munkaigazolványa. „Es wird bestätigt, daß Herr Robert

Krisch in der Zeit von 27sten July bis 19ten August 1945 bei Landwirtschaftbetrieb X. Y. tätig war stb.)

R.: — Hát aztán mindig közelebb és közelebb húzódtunk a zónahatárhoz. Az amerikaiak nem törődtek velünk, az angolok sem. Ott volt a közelben Pum Hansi is. Vele cseréltem. Odaadtam neki a biciklimet, ő meg adott cserébe zsávolyruhát, angol cipőt. Úgy néztem ki, mint egy angol. Megkértünk egy papot, aki átvitt minket a zónahatáron, orosz megszállási területre.

Én: — No most, irány az országhatár.

R.: — Vállunkra vettünk egy gereblyét, arra szatyrot és amikor ruszkit láttunk, elkezdtünk gereblyézni. Így jutottunk el Hasfalvára (Haschendorf), itt már kiismertük magunkat. Gálos Jóska azt mondja: most már nincs probléma. Talált valakit, akit elküldött az édesapjához, ő meg értünk jött. A Harka melletti szakaszon léptük át a magyar határt. Ugye én a szőke hajú, angolos ruhában. Ott, ahol most a juhodály van, az oroszok páncélos hadosztályának területe volt. Egyszer csak előugrik egy ruszki: „Germanski, germanski!” — mondja. Álljunk meg. Mondom: nem állunk meg, ha löni akar, úgylis lő. Hallom, hogy felhúzta a pisztoly ravaszát. A másik csitíthatta. Én, nem tudván oroszul, csak azt hajtogattam: „Student, student!” ... Megúsztuk.

(Este a volt lakásuk előtt állt. Romok. Szüleit kibombázták. Elköltöztek, de hová?)

R.: — Így elmentem a bátyámhoz a Wiedenben. — Jó estét kívánok. Tessék mondani ...

A bátyja: — Kit tetszik keresni?

R.: — Hát nem ismeresz meg?

A bátyja: — Jézus, ez a Róbert!

(Robi bácsi felesége — sokszor találkoztunk a boltban — behozza a feketét, majd tapintatosan távozik.)

A lényeg: dolgozni kell. Elment Bekk ügyvédhez (a zenekarban együtt játszottak), ott volt Patzenhofer úr, aki közölte vele: „Gehen Sie herunter [mármint Ácsra], es ist alles erledigt.”

R.: Lemegegyek Ácsra. Azt mondják: „Ki maga?” Mondom: „Én itt dolgoztam.” „Hát ez nem igaz” — válaszoltak. Hazajöttem Sopronba ... Ekkor és ekkor menjenek le, most már tényleg minden el lesz intézve. Akkor a megbízott igazgató már tudhatott rólam. Azt mondja, hogy itt üzemi bizottság van, meg ez, meg az. Jó, azért csak jöjjenek. Jöttem. Következtek az igazolások Komáromban. A bizottság egyik tagja, cipész, megkérdezte tőlem: „Mondja, maga hol esett fogságba?” Azt válaszoltam, hogy Aspangnál. „Mit csinált maga ilyen sokáig mint katona?” — Hát mit csináltam: behívtak, zászlós lettem, mondtam nekik. — „Akkor maga horthysta, fasiszta tiszt!” — Én meg azt hittem, hogy itt lehet beszélni. Sajnos ráfizettem. Folyton azt kérdezték, hogyan estem fogságba. Láttam, hogy cédulát adogatnak egymásnak. — „Ne haragudjanak, már ötödször kérdik, hogyan estem fogságba ...” Hát azok úgy leápoltak engem ...! Rájöttem, hogy jobb lesz csendben maradni. Csendben is maradtam. Azért leigazoltak, mert Ácsról voltak ismerősök a bizottságban, s bizonyították, hogy rendes gyerek vagyok stb.

Én: — Maradhattál Ácson.

R.: — Aztán jött a szakszervezet. Egyik nap kirúgtak, másik nap visszavettek. Mert mégiscsak fiatal és nem olyan ... Rájöttem, miért nem vagyok olyan. Története van ennek.

(Még Patzenhoferék idejében a tűzoltóknak minden év végén járt egy hordó sör, ezt persze megünnepelték. Ő is közéjük tartozott, hiszen minden tisztviselőnek egyúttal tűzoltónak is kellett lennie.)

R.: Nem volt hely, szorítottak valahol, odakerültem egy fiatal gyerek mellé, s megittuk a pohár sört. Stb., stb., Közben ebből a gyerekből őrnagy lett, nagy ember volt, s amikor ki akartak rúgni, azt mondta: „Ez nem beképzelt, hiszen együtt söröztünk!” Szóval egy ilyen megjegyzés, emberi hozzáállás mit számított abban az időben! Ugyanakkor az egyik *elvtárs*, akit kineveztek igazgatónak, behívott: „Üljön le!” — Gondoltam, hogy ő az igazgató, mert nyakkendője volt. — „Most megírjuk az önéletrajzát.” És az óráját letette az asztalra. Soha nem fogom elfelejteni. A lényeg ez volt: ez voltam, meg az voltam, *s ettől kezdve a pályám felfelé ívelődött*. De mit hozott a sors: fél év múlva kisült, hogy ... [Robi bácsi keresi a megfelelő kifejezést] a háború előtti más politikai múltja miatt leváltották. — Volt egy igazgatóm, akinek az volt a szavajárása: „Komám, egyet ne felejs el, nem érdemes úriemberrel egy tányérből cseresznyét enni, mert a maggal szemközt köp.”

Én: — De most már békén hagyta!

R.: — Egyre képzettebb szakmunkások lettek az igazgatók. Konszolidálódott a helyzet és szükség volt arra, aki a régi dolgokat tudja. Akkor ugye engem kineveztek terv- és statisztikai osztályvezetőnek. Abban az időben elismert titulus volt a könyveléssel szemben. El kellett végezni a különböző felsőfokú tanfolyamokat, a tervtanfolyamot, a mérlegképes könyvelői tanfolyamot. Amelyik osztályt hozzám csatolták, annak az anyagából kellett szakvizsgát tenni, felső fokon. Később kineveztek főkönyvelőnek.

Én: — Mást nem is csináltál, csak könyveltél?

R.: — Örökmozgó ember lévén, a sportkörnek elnöke voltam, Zenéltünk is, színházat játszottunk. Ezek komoly előadások voltak! Tehát mindig bekapcsolódtam a különféle mozgalmakba. Igényem volt rá, s valahogy szerettem is a közösséget.

Én: — Ott voltak a régiek is?

R.: — Az volt a helyzet, hogy kicserélődött Ácson az egész társaság, mert egy részük 1944-ben Cinfalvára ment (menekült), és ezt igen rossz néven vették azok, akik maradtak. (Éreztették velük, pedig nem tehettek róla.) A cukorgyári lakótelep mindig olyan volt, mint egy nagy család. A korábbi mondás szerint: aki nem lop ezüstkanalat, az az ember onnan megy nyugdíjba. És ez valójában úgy is volt. Mert a cukoripar nagyon összetartó iparág.

Én: — Pályád mégis csak felfelé ívelt.

R.: — Rengeteget jártam Budapestre. 1953-tól a cukoripar önköltségi terveit én összesítettem. Miért pont én? Valakit behívtak dolgozni a minisztériumba? (Nevet.)

Én: — Valaki lettél.

R.: — Állandóan igénybevettek bennünket, régieket. Például 1955-ben olyan bizottságban voltam, ahol a gazdasági, közgazdasági részt én csináltam. Rajtam kívül volt ott egy főmérnök, meg egy fővegysz. Nekem az volt a feladatom, hogy dolgozzam ki: mibe kerülne a tizenegy cukorgyár rekonstrukciója. Vagy: a rekonstrukció nélkül egy új cukorgyár létesítése mibe kerül. És még volt valamilyen harmadik verzió is ... Határozottan emlékszem rá, nem arról volt szó akkor, hogy Kabán legyen az új gyár. Csak annyit lehetett tudni, hogy Debrecen környékén legyen-e vagy pedig lenn Gyulán és azon a területen.

Én: — És a kitüntetéseid?

R.: — Ezért a bizottsági munkáért annak idején az élelmiszeripar kiváló dolgozója lettem. Kitüntetésem van bőven. Kisebb-nagyobb. Az unokáim nézegethetik. Minden korszaknak megvan a maga kitüntetése. Akkor a kiváló dolgozói volt szokásban. Ezek nem érdemek voltak, hidd el. Az ipar kiváló dolgozója már igen. De a vállalatoké, meg az, hogy ki legyen sztahanovista, az olyan volt, hogy a névsor elején kezdték, aztán ha valaki már volt, legközelebb más kapta, aki nem részesült benne.

Én: — Emlékszem, nálunk is így osztogatták ...

R.: — Ellenben van egy érdekes kitüntetésem.

Én: — Hadd lám ... A soproni tanácstól!

R.: — Bizony. A Városszépítők felterjesztettek. Társadalmi munkáért kaptam ...

Én: — Miért mentél el Ácsról?

R.: — Mindig vágyódtam vissza Sopronban. A sors úgy hozta ... Amikor elkerültem Ácsról, Petőházára jöttem, a cukorgyárba. Mivel azonban oda a kijárás nem volt könnyű dolog (akkor már itt laktunk), Sopronba jöttem szövetkezeti főkönyvelőnek. Mellesleg Petőházán is tervosztályvezető voltam. Itt Sopronban bekapcsolódtam a Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság munkájába, s megkaptam annak nagy kitüntetését 1983-ban. Most is tagja vagyok még. A MTESZ soproni szervezete ellenőrzési bizottságának elnöki tisztét három ciklusban láttam el.

Én: — És a Soproni Városszépítő Egyesület?

(Ezt már inkább csak magamnak mondom, hiszen mindnyájan tudjuk, hogy Robi bácsi, ha néha dohog is, milyen lelkesen intézi a gazdasági ügyeket, s nagy tapasztalattal milyen jól kiigazodik a rendeletek útvesztőiben. Talán előbb is megkaphatta volna a tiszteletbeli tagságot, viszont így egyidőben Mollay professzor úrral. Mikor is?)

R.: — 1992. március 19. Érdekes dátum. Nevezetes nap számomra. [Elgondolkodik.] Csak egészség legyen. Ez a lényeg. No és a pénz: legyen pénze az egyesületnek, hogy tovább tehesük a dolgunkat. Azt, amit elődeink kezdtek el.

Én: — Robi bácsi! További hasonló, termékeny éveket!

(1996. júliusában.)

Dudich Endre:

A Hűségés Város hűségés tudósa Száz éve született Vendel Miklós professzor

„...itt élned, halnod kell”
(Vörösmarty)

1. Az Újteleki utcától a budapesti Tudományegyetemig

Vendl Aladár főreál-iskolai francia—magyar szakos tanár és Móder Anna harmadik fia, Miklós 1896. október 8-án született Sopronban, az Újteleki utca 50. szám alatt. A középiskola első két osztályát a Főreáliskolában végezte, a többi már Budapesten, ahol tíz évvel idősebb Aladár bátyja és hat évvel idősebb Mária nővére is tanult. A II. kerületi állami főreáliskolában érettségizett 1914-ben, és beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem kémia—természetrájszakra.

2. Az olasz fronton — és újra a budapesti egyetemen

A világtörténelem közbeszólt. A fiatal Eötvös-kollégistának már 1915 májusában be kellett vonulnia. A 8. honvéd táborigyűlés gyalogezrednél szolgált, az olasz fronton. 1916 augusztusában a hatodik isonzói csatában tüdőlővést kapott. Felépülése után újra a frontra vezényelték. 1918 novemberében, tartalékos hadnagyként szerelt le. Nyolc kitüntetésben részesült, ami egy hivatásos katonatisztnak is becsületére vált volna. Ezek között volt az I. osztályú ezüst vitézségi érem is (a „nagyezüst”). Így lett a „vitézi rend” tagja. Ehhez ajánlatos volt magyarosítania németes hangzású — bajor eredetű — családnevét. Ezt szellemesen oldotta meg, egy „e” betű betoldásával: Vendl-ből Vendel lett.

Egyetemi tanulmányait befejezve (a fronton is tanult a harcok szüneteiben), 1920-ban doktorált. Az egyetemen maradt: az Ásványkőzettani Intézetben, Mauritz Béla professzornál lett először gyakornok, aztán tanársegéd, majd hamarosan adjunktus. A Magyarhoni Földtani Társulat első titkárává választották. Nyitva állt előtte a fővárosi tudományos karrier lehetősége.

3. A fiatal soproni professzor

1923-ban azonban meghívták rendkívüli tanárnak a Trianon után Selmechányáról Sopronba áttelepült nagy múltú Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Főiskola Ásvány- és Földtani Tanszékére.

E megbízás elfogadása végleg megszabta Vendel Miklós életútját. A pesti egyetem ugyan 1924-ben még magántanárrá habilitálta „Kőzetan” tárgykörből, és az 1925/26 tanévben kéthetente „visszajárt” Sopronból előadásokat tartani, de a továbbiakban sikeres oktatói tevékenysége a soproni egyetemhez kötődött.

A Csengery u. 33-ban volt „otthon”. 1927. november 12-én feleségül vette kedves tanítványát, a még 1923-ban Budapesten eljegyzett dr. Lőb Erzsébetet. 1928-ban költöztek be a Vasúti sor (most Béke út) 9. sz. családi házukba. (Özvegye ma is ott lakik.) Házasságukból két gyermek született: 1937-ben Erzsébet és 1941-ben Miklós.

Az oktatás és a tanszékfejlesztés mellett lendületes tudományos munkásságot is fejtett ki az ásvány- és kőzetan területén. Ezenkívül megkezdte Sopron város és környékének beható földtani-kőzettani (és később vízföldtani) kutatását. (Első e tárgyú írása 1926-ban jelent meg.)

Az elismerés nem is maradt el. Szokatlanul fiatalon, 37 évesen (1933-ban) a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett, majd — a hazaiak után — osztrák és angol szakegyséletek megbecsült tagja. (Osztrák kollégáival mindvégig baráti kapcsolatot tartott fenn, és a Keleti Alpok jó ismerőjévé vált.)

A megfeszített munkában a felüdülést — a család mellett — elsősorban a zenehallgatás és a zongorázás jelentette számára, de baráti sörözésekben és kuglipartikban is szívesen vett részt.

Az időközben (1934-ben) egyetemi rangra emelt főiskola Ásványtani-Földtani Tanszékének tanszékvezető rendes tanára lett, majd 1941-ben, Vitális István professzor utódként, a Földtan-teleptani tanszéké.

1943-ban a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává választotta.

4. Viharos esztendők

1944 második felében a magyar királyi kormányzat sok értéket igyekezett Németországba juttatni, a szovjet Vörös Hadsereg előnyomulása elől. Rendelkezés született a soproni egyetem mindenestől való áttelepítésére is. Ezt végül is az egyetem akkori vezetőinek elszánt és makacs ellenszegülése megakadályozta. Ebben Vendel Miklós professzornak jelentős része volt. Az 1944. október 15-i nyilas hatalomátvétel kapcsán Sopronba német csapatok vonultak be. Vendel Miklós az elsők között volt, akiket letartóztattak. Abban a pillanatban senki sem, sejtette hogy az ő esetében nem végződik tragikusan az ügy.

Az egyetem mindenesetre Sopronban maradt.

A Mikulás meghozta Sopron első amerikai bombázását. A vasútvonal a Liberatorok kiemelt stratégiai célpontja volt, és a körülötte lezuhant bombák a Vendel család házáat — a professzor neve napján — lakhatatlanná rongálták. Ki kellett költözniük az 1944 nyarán elhunyt édesapa lőverébe (Felsőlővér út 44., most 74).

A háború viharának elvonulása után Vendelék a Rákóczi utca 39. alatt laktak, amíg a családi házat nem sikerült újra lakhatóvá tenni.

1945 augusztusában újabb családi gyász érte: meghalt szeretett nővére, Mária, aki maga is az ásványtan kiváló művelője volt, és az első nő Magyarországon, aki egyetemi magántanár lett.

Vendel Miklós professzor nem vett részt a pártpolitikában, de az egyetem újraindításában és a tudományos munkában annál intenzívebben. A „fordulat éve”, a kommunista hatalomátvétel, nem érintette közvetlenül. Sopron azonban a „vasfüggöny” védő-

övezetébe, a csak külön engedéllyel látogatható határsávba került, ami gazdaságilag és kulturálisan egyaránt súlyos kárt okozott a városnak.

1951 kritikus év volt Vendel Miklós életében.

Tudományos munkásságáért — „az érctelepek rendszerezése terén elért eredménye-
iért” — a Magyar Népköztársaság kormánya a legmagasabb tudományos kitüntetést, a Kossuth-díjat adományozta neki. Edesanyja nem sokkal fia e nagy sikere után elhunyt.

Mesterét és első főnökét, Mauritz Béla professzort viszont nyugdíjba küldték az ek-
kor már a magyar geofizika atyjának, Eötvös Lorándnak nevét viselő budapesti tudomá-
nyegyetemről.

Vendel Miklós lett volna a legesélyesebb utódjelölt. Ismét felvillant előtte a fővárosi
lehetőségek csábítása. (Bátyja, Vendl Aladár ekkor már a budapesti Műszaki Egyetem
Ásványtan-földtani Tanszékének professzora volt.)

Ő azonban ellenállt a kísértésnek, és hű maradt szeretett városához, a szívéhez nőtt
egyetemhez.

A soproni MTESZ-ben is igyekezett tenni a városért. Eleinte a vezetőség tagja volt
— különösen a hidrológiai csoporttal foglalkozott —, később a soproni szervezet dísz-
elnöke lett, és minden eszközzel segítette a tudományos ismeretterjesztést.

A következő években egymás után jelentek meg egyetemi jegyzetei (Ásvány- és kő-
zettan, Földtan, Teleptan, Geokémia, Történeti földtan, Magyarország földtana.) Ő
vezette be hazánkban elsőnek a geokémia önálló tantárgyként való oktatását.

1956 őszén a Bányászati Kar dékánja és az egyetem tanári karának korelnöke volt.
A hallgatók megbecsülésük és bizalmuk jeléül „forradalmi rektorra” választották.

Nehéz döntésekkel kellett szembenéznie. A következmények nem voltak kiszámít-
hatók. Az esetleges megtorlások elől családját Ausztriába menekítette. (Hitvесе, mi-
helyt csak tehette, hazatért.) Lányuk a müncheni egyetemen fejezte be geológus-
tanulmányait, fiuk pedig Zürichben érettségizett és az ottani műszaki egyetemen, az
európai híró Eidgenössische Technische Hochschule-n (ETH) szerzett villamosmérnö-
ki, majd a franciaországi Fontainebleau-ban menedzseri (!) diplomát. Később mindket-
ten svájci állampolgárok lettek és ma is Svájcban élnek.

Vendel professzor azonban nem mozdult helyéről. Mint felelős vezetőnek, az volt a
hármás jelszava:

„Maradni, rendet tartani, menteni a menthetőt.”

Nem is került sor erőszakos cselekményekre. A bányamérnöki kar hallgatói közül
aránylag kevesen távoztak külföldre (szemben az erdészekkel).

Az oktatás hamar újraindult. A brennbergi bányászok segítségével, Vendel profesz-
sor szakvéleménye alapján, a téli fűtéshez is sikerült szénét biztosítani.

A nehézségekben három fő támasza volt: szilárd erkölcsi elvei, házastársának meg-
értő, tevékeny szeretete és csendes, fanyar, bajusz-alatt-somolygó, de igen eleven hu-
morérzéke. Amikor pl. lokálpatriotizmussal vádolták, azt mondta: „a lokálpatrióták
azok, akik a mulatókban hazafiaskodnak. Én nem vagyok ilyen.”

A kapitány nem hagyta el a hajót, és az nem süllyedt el.

Szakmai és emberi értékeit az Osztrák Földtani Társulat 1958-ban tiszteleti tagság-
gal ismerte el.

5. „Mindvégig maradok”

A Bánya- és Kohómérnöki kart átköltöztették Miskolcra, az újonnan létesített Rákosi Mátyás Nehézipari Egyetemre. Évekig tartó huzavona után végül az ő tanszékének is mennie kellett.

„Mélyen idegyökerezett öreg fát nem lehet átültetni”, mondotta. Inkább megvált — 36 év után! — az egyetemi oktató-nevelő munkától, de Sopronban maradt.

A Nehézipari Minisztérium (NIM) csoportvezető főmérnöke lett, majd megszervezte és vezette a Bányászati Kutató Intézet Petrográfiai (Kőzettani) Osztályát, természetesen Sopronban (Szent György u. 16.). A teleptan mellett eredményes kutatómunkát végzett a vízföldtan területén is.

1964-ben a Magyarhoni Földtani Társulat (amely már 1950-ben a legnagyobb elismerésben, a Szabó József emlékéremben részesítette) Nyugat-Magyarországon tartotta éves vándorgyűlését. Ezen Vendel professzor korát meghazudtoló fiatalos lendülettel mutatta be Sopron és környéke négyévtizedes kutatásának eredményeit.

Nagynéha azért „pihent” is: a mátraházi akadémiái üdülőben, majd a család balatoni nyaralójában, amelyet unokáinak építtetett, de családja mellett mindig szakkönyvek társaságában...

Hetvenedik életévében, 1966-ban egész sor magas szakmai és állami kitüntetésben részesült: többek között megkapta a Munka Érdemrend Arany Fokozatát.

Mintha nem lett volna elég teendője, 1967—1970-ben a soproni Központi Bányászati Múzeum vezetője is volt.

Hetvenöt éves korában (1971) újabb kitüntetések jutottak osztályrészéül. Ezek közül a „Pro Urbe” emlékéremre volt a legbüszkébb, amellyel Sopron város tanácsa „a város érdekében kifejtett kiemelkedően értékes munkásságáért” tüntette ki, magát is megtisztelve ezzel.

1972 végére vonult nyugdíjba. Ezt azonban merő formalitásnak tekintette. Életének utolsó éveiben is lankadatlanul dolgozott, ez volt életeleme. 1973-ban jelent meg utolsó (38!) írása Sopron és környéke földtanáról (németül). Azonban e csodálatraméltóan termékeny időszak írásainak jelentős része nem jelent meg nyomtatásban. Nagy művét „Magyarország teleptanát” már nem tudta befejezni.

1975-ben az Osztrák Ásványtani Társaság tiszteletbeli tagjává választotta.

A nyolcvanadik születésnapja (1976. október 8.) alkalmából rendezett ünnepségen munkatársai, tanítványai — sokan már maguk is akadémikusok és professzorok — és tisztelői az egész országból, sőt a határon túlról is összegyűltek, hogy szeretettel és tisztelettel ünnepeljék Vendel professzort. Erre az eseményre Sopronba jöttek (bár korántsem ekkor először) gyermekei is.

1976. december 21-én a miskolci Nehézipari Egyetem díszdoktorrá (Doctor honoris causa) avatta.

Hat héttel később, 1977. február 7-én Vendel Miklós szíve megszűnt dobogni. A soproni Szent Mihály temetőben, a családi sírba helyezték nyugalomra, édesapja, Károly bátyja és Mária nővére mellé, nagy tömeg részvétele és részvéte mellett.

Így már nem vehette át személyesen a „Sopron Város Díszpolgára” oklevelet (1977. február 22.). Mégis ezt kell tekintenünk e gazdag és áldott életút méltó befejezésének.

Vendel Miklós igen magasra állította a mércét.

Most már a következő nemzedékeken a sor, hogy kövessék példáját.

A soproni egyetemen, számos intézmény részvételével, 1996. október 16-án emléküléssel ünnepeltük meg születésének 100. évfordulóját. Ebből az alkalomból a Városszépítő Egyesület emléktáblát helyezett el a Béke út 9., a Vendel-ház falán.

Irodalom:

- Bogsch László: Vendel Miklós (1896—1977). Nekrológ. — Az MTA X. Osztályának Közleményei 10/1—2, 111—119, Budapest, 1977.
- Boroviczeny, Franz: Prof. Dr. Dr. h. c. Miklós Vendel. — Verh. Geol. B. — A., Jahrgang 1977, Heft 3, S. 219—224, Wien, Dezember 1977.
- Szádeczky-Kardoss Elemér: Vendel Miklós emlékezete — Földtani Közlöny, 107/3—4, 256—265, Budapest, 1977.
- A Nehézipari Műszaki Egyetem Közleményei, I. sorozat, BÁNYÁSZAT, 24/1—2, Dr. Dr. H. C. Vendel Miklós akadémikus professzor emlékére. (Szerk. Kisházi Péter, Richter Richárd, Némédi Varga Zoltán.) — 141 oldal, Miskolc, 1978. — Tartalmazza Vendel Miklós részletes életrajzát, publikált és nyomtatásban meg nem jelent írásainak jegyzékét — 140, illetve 52 tételt —, a különböző szakterületeken végzett tudományos munkásságának méltatását, életének soproni vonatkozásait (Molnár László tollából) és a temetésen elhangzott búcsúbeszédet is.

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETÉBŐL

Fejér Zoltán:

SOPRONI LEPORELLÓK – Grábner József akvarellművész munkásságáról

A soproni akvarell-festészet megelőző korszakaiból kiindulva, elének tárul a sok szépséges alkotás. A madártávlatos vedutaképektől a Fertő tavi képeken túl a belvárosig, melyek mind az itt élő festőktől származtak. Az Alpok és Bécs közelében elterülő város történelmi múltjával együtt a műemlékgazdagságával képes kialakítani olyan bensőséges hangulatokat, melyek Sopron szépségei. Az elmúlt századok színezett rézmetszetei, az ismert vagy ismeretlen festők leíró jellegű festményeinek változatossága, könnyű lazúros előadásmódja, mint például Steinacker Károly Ikvapartja 1856-ból, mind ismertek. A Stornók historizáló épületrészleteinek vízfestményei mellett, megcsodálhatjuk Bielitz Margit „A két mór ház” című akvarelljét is a Soproni Múzeumban. Századunk közepe adta az elegánsan akvarellezők nagy generációját, mint Wosinski Kázmért, Soproni Horváth Józsefet, Mende Gusztávot, Mühl Aladárt, Szarka Árpádot és dr. Gáspárdy Sándort. Az akvarellfestés népszerűsítésében főképpen Mühl Aladár jeleskedett. Csatkai Endre így fogalmazott: „Az a szeretet, amellyel minden soproni övezi városát, rányomja bélyegét a képzőművészetre is ...” (Csatkai E.: A soproni képzőművészet története 1848–1948-ig c. kiadványából.) Napjaink művészettörténésze Askercz Éva így fogalmaz: „Az itt élő festők a huszadik század derekán, de még a végén is látható örömmel festik ezt a várost.” (Sopron anno — ahogy a festők látták, 1995-ös kiadvány.)

Grábner József is ezen hagyományok folytatója. Végső soron a sokat emlegetett soproni akvarellezők iskolájának rokonszenves alkotója, aki 1940. május 23-án született Sopronban. Édesapja Grábner József, a vasúti fűtőház lakatosja. Édesanyja Krisch

Terézia varrónő. Fiuk a Halász utcai általános iskolában (1946–1954-ig) Burgolits István tanárától kapja az alapokat rajzból. A Fáy András Közgazdasági Szakközépiskolában folytatja tanulmányait 1954–1958-ig. Érettségi után az Iparművészeti Főiskolára jelentkezik, és belső lelki megérzései szerint visszalép a sikeres második forduló után, pedig Steiner Antal festőművész készítette fel a felvételire. 1957–1960-ig Mende Gusztáv szabadiskoláját látogatja.

Élete sodrásában Grábner József elvégzi a Posta segédtiszti iskoláját, majd a soproni egyetem műszaki rajzoló tanfolyamát. Sorsa összehozza Mühl Aladárral, akitől sokat tanul akvarellezni 1970-től 1980-ig.

Küzdelmesen induló alkotói pályája során sok adódó városi vagy megyei kiállításon szerepel. Az idők folyamán öt önálló tárlatával teljesedett ki. 1985-ben a győri Amatőr Pályázaton a közönség díját nyeri el. A soproni Képzőművészeti Társaság aktív vezetőségi tagja. Közös kiállításokon városunkon kívül is bemutatta munkáit. Így Győrben 1992-ben, Oroszlányban 1993-ban, Eisenstadtban 1990-ben, Bamberg–Kulmbach–Mödling-ben pedig 1996-ban állított ki. 1994-ben önálló kiállítási lehetőséghez jut Bad Wimpfenben, a Városházán.

Most, hogy elérkeztünk az 1996-os Soproni Ünnepi Hetek alatt rendezett kiállításához, Sarkady Sándor író szavait idézem a megnyitójából: „Grábner József festészetében a nagy múltú akvarellpiktúra talált méltó folytatásra”.

Ezek után, ha áttekintjük képeit, meggyőződhetünk arról, hogy Grábner választott témáihoz kimegy a szabadba és mint plein-air festő festi meg képeit. Ezek az impresszív képek érdekes módon mégsem tűnnek könnyű pillantok eredményének. Munkáiból kiérződik az átgondoltság és a technikai tapasztalat, melyet mesterétől tanult. Képkivágásával igyekszik egységesen megragadni és befejezni kompozícióját. Keresi és átéli a téma festői lényegét, biztonságos nyugalmát. Hozzáteszi az atmoszférák hangulatainak harmóniáját, jellegzetes lokális színeivel. A színharmóniákat jól érzi és egyéniségéből kisugárzó derűvel fogalmazza meg azokat. Az irányított fény és árnyékkontrasztok a perspektívikusan elrendezett házsorokban szépen kiemelik a részletformákat is. A belvárosi képekben pedig a blickfangos alakok, embercsoportokkal életteli város képét adják. Ám élénk dekoratív színfoltok alkalmazásával és a játékos kontúrvonalak egységével, ezek összemosásával plasztikussá válik a kép. Ahogyan Ő mondja: „Témáim hagyományosak”. Így azt is tapasztalhatjuk, hogy képeit újra és újra átéli. „De a technika nem nyomja el az akvarellistát ... az lesz a végeredmény, amit ő szeretne megjeleníteni.” (Kovács László igazgató megnyitóbeszédéből 1992.) A bátran használt színektől felfrissül az ódon hatás. Méretüknél (35x45 cm) fogva jól illeszkednek képei a polgári lakások falaihoz.

Az 1989-től számított közéleti változások lehetővé tették a művészi önmegvalósítás számos formáját. A kiállítási lehetőségek számának megnövekedése és a festő beérése szerencsésen találkozott össze. Ennek az anyagnak legjavát találhatjuk 1995-ös és 1997-es falinaptárain reprodukálva. A Veszprémi Nyomda Rt. gondozásában megjelent 1995-ös falinaptára az 1994. év kiemelkedő technikai díját érdemelte ki, de a minőséget is jutalmazták a „Kiváló minőségű nyomdaipari termék” méltó elismerésével. Ha összehasonlítjuk a naptárak tartalmát és esztétikai értékét, akkor legjobban Sarkady Sándor költő sajátosan szép szavaival szemlélhetjük a Grábner-alkotásokat.

„Bebarangoltatja velünk Sopront, a hegy- és a dombkioszorúzza gyönyörű vidéket, az évszakok ösvényein, a magunk gyönyörűségére, de szívében azzal a titkos reménnyel, hogy séta közben olyan rejtett szépséget is megmutathat nekünk, amit talán lát-

tunk már, de mégsem vettünk észre. Fekete-fehér télben, zöld-arany tavaszban, „fény az ég”, „fény a föld” nyárban, sárguló barna-rét őszen járjuk a várost és a tájat — Grábner szülőföldjét —, s bármerre is kalauzoljon, biztosak lehetünk benne, valami váratlanul új, kedves látnivalóra hívja fel a figyelmünket.”

Felébreszti bennünk a nosztalgiát az elmúló évek tornyosult forgatagában arra, hogy lelki emlékeinket felidézve visszapiantsunk városunk múlt és meglévő szépségeire.

Elsőként a tisztán tükröződő vízfelületek tüneményes játékát látjuk az őszi tükröződéseken az akvarellek áttetsző lazúságával, a vízszintes és függőleges sávok változatos mozgásával. Az erősebben kontúrozott és temperás gouache képek élénk dekoratív-ságával és lokálszínes anyaghatásaival válnak életteljessé a belvárosi képeken. Főként a kettő közötti megoldások a külvárosi képek romantikus megfogalmazásában, vizes összemosaival válnak plasztikussá, a vonalak játékos mozgásával. A legfrissebbek közé az üdén pompázó mályvás csendéletek tartoznak. A „Mályvák körtével” című munkája az évszakok kapcsolását is eszünkbe juttatja. A régebbi soproni hangulatok sikátor hatású képei közül az „Iskola-köz este” élénk idézi a középkor hangulatát. Grábner József zeneiskolás éveiben kürtön játszott. Zeneisége hozzásegítette a harmóniák biztonságos megjelenítéséhez. Belső megérzéseit is kisugározza egy-egy jellemző képén. Ide tartozik a „Némaság” című drapériás hatású akvarellje. Ebben az összefogott külvárosias miliőben a látvány szomorú szépsége nincs idealizálva. Egyszerű és szép. A „Fertőparti szüret” és a „Rekviem az esernyős házért” című alkotásai, lovaskocsival, a régi soproni festők legjobbjaira emlékeztetnek.

Sok távlatos képén a figurák, a tornyok és az ablakok külön hangsúlyt kapnak, mint a „Bécsi-domb”, a „Kora tavasz” és a „Szent Mihály utca” képei. A „Csendes téli este” megkapó havas fehér kontrasztja, a narancs-ökker falakkal, ragyogóan harmonizálnak. A sejtelmes „Papréti éjszaka” villanyfényes kábulata, a patak fényeivel érzékletes élményt nyújt.

Búcsúzóul a tárlati meghívójában (1996) megjelentetett két igazi Grábner József-alkotással fejezem be soraim. A „Templom-utca” és az „Orsolyiták-teré”-vel. Mindkét alkotás mindannyiunk örömére szolgált, megkapó látvány (1996).

Metzl János:

A Soproni Képzőművészeti Társaság kollektív kiállításai Bambergben, Kulmbachban és Bécsben

A Soproni Képzőművészeti Társaság 1996-ban 3 külföldi városban 4 helyszínen kollektív kiállítással mutatkozott be. E kiállításokkal nemcsak városunk hírnevét növelték, hanem megbecsülést szereztek kultúrájának is, erről tanúskodnak a regionális sajtó híradásai is. Az egyesület közel 100 éves fennállása óta ilyen reprezentatív kiállítást még nem rendezett külföldön. Említésre méltó, hogy a kiállításokra minden központi támogatás nélkül, spontán kialakult kapcsolatok révén került sor. 1995 márciusában az Oberfranken-i (Frankföld, Bajorország) autodidakta festők és szobrászok Bambergben székelő „Form+Farbe e.V.” nevű képzőművészeti egyesülete magyarországi kirándulást szervezett. Ennek során a Neudrossenfeldben lakó Elke Schulte kezdeményezésére, akinek már régebbi soproni kapcsolatai voltak (rendszeresen és önzetlenül adományo-

kat gyűjt és hoz Sopronba a Vöröskereszt és több gyermekintézmény részére) meglátogatták a soproni Képzőművészeti Társaságot. A baráti hangulatú találkozón szóba került kölcsönös kiállítások rendezése. Még egy év sem telt, máris megérkezett a bambergi „Form+Farbe e.V.” elnökének, Albrecht Volk-nak a meghívása egy Bambergben, utána pedig egy Kulmbachban rendezendő kiállításra. A kiállítások költségeit is magukra vállalták, a bambergi és kulmbachi tartományi tanács (Landrat) nagyvonalú anyagi támogatásával.

A kiállításon 28 művész 128 alkotással vett részt. (Különböző technikákkal készült festmények, grafikák, metszetek, kerámiák, tűzzománc, fotó stb.) A kiállítók névsora a következő: Áldozó László, Dr. Benkő Ferenc, B. Nagy Gabriella, Borsodi Zsuzsa, D. Hoffer Erzsébet, Fejér Zoltán, Gáspárdy Tibor, Grabner József, Horváth Endre, Horváth Péter, Kelemen Tibor, Kovács Gombos Gábor, Major Mária Magdolna, M. Derszib Eti, Nagy Imre, Nagy Sándor, Nyári László, Pálhegyi Árpád, Simon Ferenc, Szényi Péter, Sz. Strassner Klára, Széll György, Szűcs Szabó Sándor, Taschner Frigyes, Timár Antal, Triller-Wiegisser Éva, Völgyi János, Zsombolyai Mária. Az egyes művészek több alkotással is szerepelhettek, de az elv az volt, hogy minden tag legalább egy alkotását bemutathassa. Ezért művészeti értékük eltérő, de ez nem baj, mert a külföldi szemlélő így alkothat magának hű képet Sopron, egy közepes magyar város képzőművészeti életéről és meggyőződhet arról, hogy ez megüti az európai mércét, mint azt kifejezésre is juttatták.

A bemutatott anyag művészeti bírálatára nem érzem magamat hivatottnak, ez nem is erre a fórumra tartozik, a kiállításoknak viszont helytörténeti jelentőségük is van.

A bambergi kiállítás ünnepélyes megnyitójára 1996. március 3-án került sor a Landrat Bamberg gyönyörű, modern acél-üveg palotájában. A megnyitón Sopronból Nagy Sándor, a Képzőművészeti Társaság elnöke, Szűcs Szabó Sándor alelnök, Keresztény Richárd titkár, Simon Ferenc, Szényi Péter s Triller-Wiegisser Éva kiállító művészek, valamint Dr. Metzl János, a Kulturális Egyesületek és Baráti Körök Szövetségének elnöke vett részt, akik a kiállítás felállításában is kivették részüket.

Landrat Otto Neukum megnyitó beszédében többek között hangsúlyozta, hogy „ha Európát akarjuk építeni, közelebbi kapcsolatokra van szükségünk, meg kell ismernünk egymást. Csak azt tudjuk becsülni, amit ismerünk. A művészet különösen jó lehetőséget nyújt erre, mivel együtt éljük meg.” Utána Albrecht Volk, a bambergi képzőművészeti társaság elnöke, Nagy Sándor és Dr. Metzl János szolt, utóbbi tolmácsolta is a beszédeket. Triller-Wiegisser Éva a női művészek emancipációjáról olvasott fel trefás-írónikus mondatokat, Simon Ferenc pedig egy német verset szavalt. A szép számmal megjelent közönség elismeréssel tekintette meg a kiállítást, mely március 26-ig volt nyitva¹.

Utána a tárlatot Kulmbachba vitték át, ahol április 1-jén volt az ünnepélyes megnyitó, az ottani Landrat helyiségeiben. A kiállítást Landrat Herbert Hofmann nyitotta meg, szolt még Albrecht Volk, Nagy Sándor, Szűcs Szabó Sándor és Dr. Metzl János, valamint Hans Bär, Neuddrossenfeld polgármestere. A soproni Kurzweil vonósnégyes klasszikus zeneszámai biztosították a zenei keretet. A megnyitón a soproni művészek

¹ Ein Beitrag zur Völkerverständigung. Ungarische Künstler aus Sopron stellen bis 26. März im Foyer des Landratsamt aus. Fränkischer Tag, Bamberg, 1996. 03. 06.

közül még Borsodi Zsuzsa és Szényi Péter is részt vett. A kulmbachi kiállítás április 19-ig volt nyitva^{2,3}.

A kiállítást azután júniusban Bécs XIX. kerületében, Döblingben is bemutatták. A Kunstverein Döbling és a Soproni Képzőművészeti Társaság a Corvinus Kör elnökének személyes ismeretsége révén már 1995-ben kapcsolatba lépett egymással. A Kunstverein Döbling 1995 decemberében Sopronban, a Várkerület Galériában egy kiállítással mutatkozott be. E tárlatot Dr. Gimesi Szabolcs polgármester és Adolf Tiller, Döbling kerületi elöljárója nyitotta meg. E kiállítás viszonzásaképpen jött létre a Soproni Képzőművészeti Társaság tárlata Bécs-Döblingben, két helyszínen. Az ünnepélyes megnyitóra június 28-án került sor a Beethoven Saal-ban. A megnyitóra a Képzőművészeti Társaság és a Corvinus Kör közös autóbuzsós kirándulást szervezett. A résztvevőket Adolf Tiller a kerületi elöljáróságon fogadta, majd személyesen kalauzolta őket a kerület nevezetességeinek bemutatására.

A kiállítás ünnepélyes megnyitójára zsűfólasig megtelt a Beethoven terem. Richard Des Balmes és Nagy Sándor, a két képzőművészeti Kör elnökének üdvözlő szavai után Fülöp József Sopron alpolgármestere és Adolf Tiller Döbling kerületi elöljárója beszélt és nyitotta meg a tárlatot. Fodor Gábor fuvolaművész játéka adta a zenei keretet⁴.

A kiállítást július 1-jén átvitték a gyönyörű Wertheimstein-villában levő döblingi kerületi múzeumba. A kiállítást itt is Adolf Tiller kerületi elöljáró nyitotta meg, és az július 6-ig volt nyitva.

A soproni Képzőművészeti Társaság három külföldi városban bemutatott kollektív kiállítása hű keresztmetszetét adta az általuk képviselt soproni képzőművészeti életnek. A Képzőművészeti Társaságnak jelenleg 38 tagja van, ebből 7 hivatásos művész, a többi a szó nemes értelmében vett autodidakta. Számukra nagy jelentőségű volt, hogy több soproni és hazai kiállítás után külföldön is bemutatkozhattak. A tárlatlátogatók tetszésnyilvánítása, valamint a külföldi sajtó elismerő kritikája további munkára serkentheti őket.

Kubinszky Mihály:

A Soproni Városszépítő Egyesület 1996. évi tevékenysége

Sopron Város önkormányzati közgyűlése 1996. március 26-án visszajuttatta a Károly-magaslatot Egyesületünknek. Tagságunkat külön örömmel töltheti el az a tény, hogy a közgyűlés ezt a határozatot egyhangúlag hozta meg, ami — úgy éreztük — kifejezésre juttatta a városhoz való kötődésünk elismerését. A polgármesterrel a kilátótorony átadására vonatkozó szerződést június 10-én írtuk alá, a városi televízió kamerája előtt. Már áprilisban felvettük a kapcsolatot a Tanulmányi Állami Erdőgazdasággal, és Ormos Balázs vezérigazgatóval folytatott eredményes tárgyalások nyomán a kilátó-

² Beseelt von Freiheit und Stolz. Ausstellung von Bildern ungarischer Künstler im Landrat eröffnet. Frankenpost, 1996. 04. 01.

³ Spiegel ungarischer Mentalität. Premiere: Soproner Kunstverein stellt im Landratsamt aus. Bayerische Rundschau, Kulmbach, 1996. 04. 02.

⁴ F.E. Kulturánk követei. Mai Sopronvármegye, II. évf. 26-27. szám, 1996. júl. 5.

tornyot 10 évre bérbe adtuk. Az elmúlt évtizedek alatt az üzemeltető vállalat alig investált épületünkbe, így annak állapota erősen leromlott. A TÁÉG vállalta az épület tatarozását, két helyiséget biztosít nekünk a környék természeti értékeit bemutató kiállítás részére és biztosította, hogy egyesületünk tagjai díjmentesen látogathatják a „saját” kilátótornyukat. Az erre jogosító kártyákat már kinyomtattuk és a múlt évi körlevélünkhez csatoltuk. A Pátria alapítvány 200 ezer Ft-tal támogatja a kilátótorny történetét és a kilátóból a látogató előtt feltáruló tájkép és városkép nevezetességeit ismertető kiadványt. A bérlet Egyesületünket — a kilátón végzendő javításokra való tekintetre mértékletes összegben megállapított éves „jogi tagdíj”-hoz juttatja. A kilátótornyral kapcsolatos ügyintézésben és a tárgyalásokon sokat fáradozott dr. Bartha Dénes és dr. Pongrácz Péter elnökségi tagjainknak ezúton is szeretném kifejezni köszönetünket.

A városi önkormányzat közgyűlését támogató Városfejlesztési Bizottság munkájában Rosenstingel Antal elnökségi tagunk képviselte egész évben Egyesületünket, s így a város életének sok fontos kérdéséhez tanácskozási joggal kapcsolatunk továbbra is fennáll. Ugyancsak részt vettünk néhány jelentős városi építészeti tervpályázat zsűrijében (Ferenczy János utcai iskola átalakítás, Deák tér rendezése, Fialok háza a Kosuth utcában).

A „Városháza-alapítvány” kuratóriumában Langer György elnökségi tagunk képviselte Egyesületünket. Ez az alapítvány a városháza tatarozásának befejezése nyomán tevékenységét a belváros fontosabb, a köz érdekeit szolgáló munkákra kívánja kiterjeszteni és ezért továbbra is működik.

Egyesületünk felkérésére Andrassy Péter elnökségi tagunk nagy lelkesedéssel fogott hozzá az ifjúsági tagozat megszervezéséhez. Célunk, hogy az iskolás ifjúság részére megfelelő ismereteket és körülményeket biztosítsunk egy „egészséges lokálpatriotizmus” kifejlesztéséhez. Az első rendezvények jól sikerültek.

Egyesületünk elnökségének határozata értelmében részt kívánunk venni a város idegenforgalmának lehető növelésében és ezért ilyen irányú alapítvány létrehozását határoztuk el. Kuratóriumában elnökségünket dr. Metzl János alelnök fogja képviselni.

Jelentős változások következtek be lapunk, a Soproni Szemle életében. Az olvasók sorában ezzel a lapszámmal üdvözölhetjük első ízben azokat, akik ugyan korábban nem voltak előfizetők, de az egyesületi tagdíj bizonyos mértékű túlfizetése következtében, az Elnökség 1995. Évi határozata értelmében most már „illetménylap”-ként juthatnak a Szemléhez. Reméljük, hogy az „átállásnál” felmerült nehézségek el fognak hárulni, és lapunk a jövőben mind több tagunkhoz fog eljutni. A Soproni Szemle kuratóriuma dr. Ádám Antal vezetésével, a szerkesztőbizottság pedig dr. Turbuly Éva főszerkesztő vezetésével lelkesen végezte ez évben is munkáját, amiért Egyesület elnöksége nevében külön is köszönetemet fejezem ki.

A város védszentjének, Szent Mihálynak napján idén is kitüntettünk egy épületet: a Szegfű utca 6. szám alatt épített családi házat, melyet Zsilka Pál úr részére Tegzes Ottó építész tervezett és Balogh András kőművesmester kivitelezett. Választásunkat az országos szaksajtó is előreláthatóan kiemeli.

Sajnálatos módon nem készült el időben a Storno- emléktábla, és ezért azt csak az 1997. évben avattuk fel.

Éves közgyűlésünket december 18-án tartottuk a MTESZ székházában. A terem rendelkezésünkre bocsátásáért ezúton mondok köszönetet.

Az éves beszámoló végén nem mulaszthatom el, hogy köszönetemet ne fejezzem ki a városnak, hogy a Soproni Szemle nagylelkű anyagi támogatásával, működési költsé-

geink egy részének átvételével segítette munkánkat. Külön meg kell köszönnünk valamennyi egyesületi tagunknak hozzájárulását, érdeklődését, lelkesedését munkánk iránt. Külön köszönet illeti a működésünket támogató jogi tagokat.

Reméljük, hogy egyesületi helyiségünk, melyet a város jóvoltából ez évben foglaltunk el, és jelentős részben a Soproni Egyetemtől kölcsönzött bútorokkal rendeztük be, amiért ezúton is köszönetünket fejezzük ki, az egész tagság családias otthona lesz. Itt az Új u. 4. szám alatt minden szerdán 9–12 óra között tartottunk hivatali órát, s most már itt tartottuk a szakbizottságok és az elnökség üléseit is. Ebben a rendben, és a beszámolóban leírt szellemben kívánjuk munkánkat jövőre is folytatni. 1997-ben tisztújító közgyűlést is fogunk tartani. Ezért beszámoló végén felkérek minden lelkes sopronit, hogy jelentkezzen Egyesületünkbe, mert minél többen leszünk, annál nagyobb eredményt várhatunk munkánknál.

Gömöri János:

A Scarbantia Társaság 1994–1996-ban

A Társaság tevékenysége az alábbi fő területekre terjedt ki: 1/. Ismeretterjesztő előadásokat szerveztünk, kiváló szakemberek meghívásával. 2/. Autóbusz-kirándulásokon tanulmányoztuk Pannónia régészeti parkjait. 3/. Nemzetközi régészeti diáktábort szerveztünk az amphitheatrumi kutatásokhoz. 4/. Ifjúsági helytörténeti pályázatokat írtunk ki. 5/. Nemzetközi konferenciákon ismertettük a scarbantiai kutatások eredményeit. A Borostyánkő út témájában Sopronban is nemzetközi konferenciát rendeztünk. 6/. Olasz múzeumokkal együttműködve kiállítást rendeztünk borostyánkőleletekből. 7/. Kezdeményezésünkre hivatalosan bejegyezték a Scarbantia Régészeti Park Alapítványt, ennek régészeti, szakmai irányítása társaságunk feladata. 8/. Sikeres pályázatokkal, számítógép vásárlásával biztosítottuk a Társaság működési feltételeinek javítását. 9/. Bázisintézményünk a Soproni Múzeum, amely működésünk infrastrukturális feltételeit biztosítja, és ahol ellátjuk a régészeti részleg közművelődési feladatait. Tevékenységünk évi bontásban:

1994:

Január 5.: A soproni Rotary Klubban Gömöri János (továbbiakban: G.J.) előadást tartott a Scarbantia Régészeti Park jelenlegi állapotáról.

Január 15.: A Római Magyar Akadémián tartott előadást¹ társaságunk elnöke, a Pannonia és a Római Birodalom c. nemzetközi konferencián. A konferencia megnyitóján Magyarország római nagykövete, Dr. Szőrényi László külön kiemelte a Scarbantia Régészeti Park jelentőségét.

* Az 1992–93. évi jelentés: SSz 48. (1994) 68–72.

¹ Gömöri János, Recent Archaeological Finds Concerning the Topography of Scarbantia. La Pannonia e l'Impero Romano. Roma, 1994. 251–261.

Január 21.: Sopron Megyei Jogú Város főjegyzője, Dr. Paukovics Vilmos, és Sári István városi főépítész fogadták a Scarbantia Társaság társelnökét, G.J.-t a Scarbantia Régészeti Park alapítási ügyeinek megbeszélése céljából.

Február 8.: A Soproni Képzőművészeti Társaság tagjainak G.J. diavetítéssel kísért előadásban ismertette Scarbantia régiségeit, megállapodás született tevékenységünk, rendezvényeink összehangolásáról.

Február 10.: Megtartottuk a társaság közgyűlését. A *concilium* vezetőséget választott.²

Február 11.: A Berzsényi Gimnázium nyílt napján G.J. vetített képes előadást tartott a soproni régiségekről és Scarbantia Régészeti Parkról.

Február 16. és 17.: A Fórumon az Óvónőképző Főiskola hallgatói csoportjai kaptak tájékoztatást Scarbantia múltjáról.

Februárban Szabó Miklós tanár úr, a Széchenyi Gimnáziumból több tanulót irányított a Scarbantia Társaság felé, akik közül sokan a későbbiekben aktívan részt vettek a társaság tevékenységében.

Március 10.: Az Aquincumi Múzeumból Dr. Facsády Annamária tartott előadást az óbudai római kori emlékek kutatásairól. Ezt követően Lengyelne Kurucz Katalin az Aquincumi Baráti Kör tevékenységét ismertette.

Március 16.: Hámori Gábor elővezetésében a Sopron környéki kerékpárutak tervezését és létesítését vitatták meg a MTESZ székházában, itt figyelembe vették a Scarbantia Régészeti Park megközelítésének lehetőségeit is.

Március 25.: Dr. Hajnóczy Gyula professzor — a Műszaki Egyetem Építészeti Tanszékének vezetője, amphitheatrum-szakértő — társaságunk meghívására Sopronba látogatott és a városi főépítész, a Városszépítő Egyesület elnöke, a Scarbantia Társaság vezetősége részvételével az amphitheatrumban, a helyszínen alakított ki véleményt a helyreállítás lehetőségeiről. Előzetes helyreállítási terveket, (a részleges bemutatás lehetőségeit) rövidesen felvázolta és elküldte Sopronba.

Március 31.: A múlt évben meghirdetett irodalmi és képzőművészeti pályázat pályaműveinek zsűrizését Giczy János festőművész és Sarkady Sándor költő elnökletével a Fabricius-házban végeztük. Az olaszországi kirándulást, a fődíjat a Szent István Általános Iskola tanulója, Molnár Éva nyerte.

Április 5.: A Liszt Ferenc Művelődési Házzal közösen társaságunk rendezte a kiállítást a Scarbantia és Sopron régiségei, műemlékei által ihletett képzőművészeti és irodalmi pályamunkákból, amelyek soproni és környékbeli általános iskolákból érkeztek be.

Április 7–10. között, a résztvevők költségén, autóbussz-kirándulást szerveztünk a Borostyánkő út D-i szakaszának megtekintésére. Salla/Zalalövő érintésével, Szlovénián keresztül az Adriai tenger partjáig, Gradoba és Aquileiába. A szakmai vezetéseket helyi régészek biztosították. Szlovéniában: Ptuj/Poetovio mithraeumai (Dr. Mojca Gajkovič), Celje/Celeia régészeti kiállítása. (Dr. Irena Lazar), Ljubljana/Emona fóruma és ókeresztény bazilikái (Dr. Ljudmila Presničar-Gec), Olaszországban: Aquileia múzeuma, fóruma, bazilikája, római kori kikötője (Dr. Maurizio Buora). Megtekintettük még Gradot, (ahol *Virgilius episcopus Scarabatiensis*, Scarbantia utolsó püspöke az 570-es években részt vett egy püspöki zsinaton), Triest/Tergeste múzeumát és műemlékeit (fórum, színház, bazilika), valamint Udine-Castello, illetve rövid sétát tettünk Cividaleban, a

² V.ó. Kisalföld, 1994. Febr. 12-i tudósításával: „A jövő tervei.”

korai langobard központban. A túrát G.J. vezette. Jó kapcsolatokat alakítottunk ki a fenti múzeumokkal, ami kiadványok cseréjében és csoportos látogatások formájában is realizálódik. A ptuji múzeum munkatársai már 1995 nyarán soproni autóbusz-kirándulással viszonzták Társaságunk ottani műemlék-szemléjét. Sopronban hasonló szakmai vezetésben részesülhettek.

Április 21–22.: A székesfehérvári Megyeházán „Régészet és tervezés” címmel nemzetközi konferenciát szervezett a Megyei Önkormányzatok Országos Szövetsége Műemléki Munkabizottsága, Fejér Megye Önkormányzata, a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium Építési Hivatala, az Országos Műemlékvédelmi Hivatal és az Internationales Städtforum, Graz. Kilenc előadás hangzott el. A soproni régészeti műemlékeknek a mai városképben való megjelenítéséről, a tervezett régészeti parkról G.J. számolt be. A tanácskozásról számos újságcikk jelent meg és Fazekas Péter, Vas megye főépítésze szerkesztésében 50 példányban kiadták az előadások szövegét.³

Április 28.: Dr. Vaslaki Lajos főorvos gazdagon illusztrált előadást tartott Észak-Afrika római kori romvárosairól.

Május 10–14. között nemzetközi konferenciát⁴ szerveztünk Sopronba a keleti Hallstatt-kultúráról a MTA Régészeti Intézetével, mint főszerzővel, továbbá a bécsi egyetem Régészeti Tanszékével, a kismartoni és soproni múzeumokkal közösen. A konferencia résztvevői, akik a hazai vendégeken kívül Ausztria, Szlovákia, Csehország, Svájc, Olaszország, Németország, Anglia, Szlovénia kutatóhelyeiről érkeztek, megtekintették a Scarbantia Régészeti Park néhány részletét is. Így a fórumot, a Várhelyet, a Károly-magaslat vaskori sáncát.⁵

Június 18.: Prof. Giuseppe Manica az Olasz Kulturális Intézet igazgatója Görögország magyarországi nagykövetének jelenlétében, a kiállítóteret zsúfolásig megtöltő közönség előtt nyitotta meg⁶ Scarbantia fórumán a „Római kori borostyánkővek az udinei Museo Civico és a Soproni Múzeum Gyűjteményéből” c. tárlatot. A június 14. és augusztus 14. között látogatható kiállítás és a katalógus⁷ költségeit a Scarbantia Társaság pályázatok útján biztosította a Lokomotív Tourist hathatós támogatásával.

Június 21-én és július 7-én a társaság vezetőségi üléseket tartott a régészeti park kérdéseinek megbeszélése céljából.

Július 11-én kezdődött a kéthetes diáktábor, soproni középiskolások és 6 felvidéki, szlovákiai magyar diák részvételével. A tábor szervezési és gazdasági ügyeinek intézésében dicséretesen működött közre Gaál Éva, a Berzsényi Gimnázium IV. osztályos tanulója. A Városház utcai romterület rendbetétele mellett az amphitheatrum géppel el nem érhető, meredek lelátóin, a *cavea*-kon az ásatási szelvények visszatúrása és néhány újabb kutatóárok ásása volt a feladat. A Virágvölgyi út melletti kisebb *cavea*

³ Régészet és tervezés. Szerk.: Fazekas Péter. Fejér Megyei Önkormányzat. Kézirat gyanánt. Székesfehérvár, 1995. 29-24.

⁴ Die Osthallstattkultur. Akten des Internationalen Symposiums, Sopron 10-14. Mai 1994. Herausgegeben von Erzsébet Jerem und Adreas Lippert. Budapest, 1996.

⁵ Gömöri János, Neuere archäologische Daten zur Topographie Scarbantia. Internationales Symposium „Die Osthallstattkultur”. Excursionführer. Sopron, 1994. 6-11.

⁶ Prof. Giuseppe Manica: Római kori borostyánkővek című kiállítás. SSz. 49. (1995) 173-174.

⁷ M. Buora-J. Gömöri: Római kori borostyánkővek Aquileiából és Scarbantiaiból a Civici Musei, Udine és a Soproni Múzeum gyűjteményéből. Le antiche Romane ..., Römische Bernsteinfunde ... Sopron, 1994.

külső falának keresése folytatódott az őszi ásatási munkák során is, kapcsolódva az elkerülő út építési munkálataihoz.

Július 24.: A müncheni egyetem régészeti tanszéke tanulmányi kirándulás keretében tekintette meg Scarbantia nevezetességeit és a Várhelyet.

Szeptember 17.: G.J. előadást tartott az aquileiai nemzetközi borostyánkő konferencián a Sopronban talált római kori borostyánkő leletekről⁸, megállapítva, hogy azok baltikumi eredetű nyersanyagból Észak-Itáliában, valószínűleg Aquileiában készültek. Az előadás német nyelven hangzott el.

Szeptember 28.: Dr. Horváth István, a Komárom-Esztergom megyei múzeumok igazgatója tartott nagyszerű előadást, Esztergom évszázadai címmel.

Október 22.: Baláca–Gorsium–Székesfehérvár útvonalon autóbussz kiránduláson vettünk részt. A legjobb szakemberek kalauzolásával tekinthettük meg a régészeti parkokat és a múzeumokat. (Dr. Bánki Zsuzsanna, Gorsium, Dr. Farkas Zoltán, Székesfehérvár.)

Október 27.: Városunk szülötte, a Savaria Múzeum régésze, Sosztarits Ottó: Savaria régészeti kutatásának újabb eredményeiről tartott előadást⁹.

Novemberben megkezdődtek a Kocsis István tanár úr által szervezett — középiskolai tanulók számára kiírt — honismereti pályázat előkészítő előadásai, amelyeket a múzeum munkatársai, Gabrieli Gabriella, G.J., Szende Katalin, illetve Szála Erzsébet főiskolai tanár tartottak.

1995:

Az előadásokat és üléseket a MTESZ-székházában rendeztük, az előadók szállás és utazási költségeinek¹⁰ fedezésével. Folytattuk tanulmányi kirándulásainkat a régészeti parkok megtekintésére és nemzetközi konferenciát szerveztünk. A konferencia idejére a régészeti park két mozaikját átadtuk a közönségnek.

Január 19.: Dr. Nagy Mihály régész, (Magyar Nemzeti Múzeum): „A Seuso kincs” c. diaképekkel bőségesen illusztrált előadása 40 hallgató előtt hangzott el.

Március 2.: Közgyűlés. Tisztségviselők megválasztása az 1995. évre. Vezetőség (magistratus): duumvirek (társelnökök): Dr. Gömöri János, Fábriánkovics Ferenc. Aedilis (titkár): Roskó Mária. Questor (gazdasági ügyintéző): Kocsi János. Curator (kulturális szervező): dr. Kertész László. Ordo (intézőbizottság): dr. Bakodi Gyula, Hollndonner László, Verő Józsefné, az ordo tiszteletbeli tagja dr. Macher Frigyes, (diák szervező): Teveli Izabella. Speculatores (ellenőrző bizottság): Abdai Géza, Sógor János, Hasznos László.

Április 11.: Rohrau-Bad Deutsch-Altenburg (Carnuntum)–Hainburg. Autóbusszos jutalomkirándulás az 1994. évi városi honismereti vetélkedő általános- és középiskolás, nyertes diákjainak és társaságunk útiköltséget fizető tagjainak. Vezette G.J. régész.

Május 28.: A Károly-magaslati, vaskori földvár megtekintése. Gyalogtúra. Vezette G.J. régész. Résztvevő kb. 25 fő.

⁸ Gömöri János: Rinvenimenti di ambre del periodo romano a Sopron- Scarbantia (Ungheria). „Lungo la via dell' Ambra” a cura di Maurizio Buora. Udine, 1996. 79-87.

⁹ Előadói honoráriumát — nemeslelkűen — a Scarbantia Régészeti Park Alapítványának ajánlotta fel.

¹⁰ Két előadó, Hollndonner László és Gömöri János előadói tiszteletdíját felajánlotta a Scarbantia Régészeti Park Alapítvány céljaira.

Június 17.: Nem társaságunk érdeme, hogy megvalósulhatott, de a továbbiakban is támogatásunkról biztosítjuk a Széchenyi Gimnázium (Szabó Miklós tanár úr vezetésével működő) színjátszó körének és a Lokomotív Touristnak a kezdeményezését, a „Római életképek” bemutatását Scarbantia Fórumán. Ezen a napon és június 24-én nagyszerű előadást tartottak a fórumon „Így éltünk mi 2000 évvel ezelőtt” címmel.

Június 24–25.: A kempteni múzeum meghívására G.J. a Scarbantia Társaság elnöke, és Varga Gábor a Scarbantia Régészeti Park elnöke (saját költségükön) részt vettek Cambodunum helyreállított római fürdőjének átadásán és az ehhez kapcsolódó római ünnepeken, a római ebéden (cena romana) és a hagyományörző légiósok római hadijátékát is megtekintették.

Július 24.: Vezetőségi ülés. A második félévi munkaterv megbeszélése, különös tekintettel a Borostyánkő út kultúrturisztikai értékeiről rendezendő nemzetközi konferencia szervezésére.

Október 15–18.: Nemzetközi konferenciát rendeztünk Sopronban „A Borostyánkő út tájai és emlékei, a kultúrturizmus lehetőségei” címmel. A konferencia főszervezője a Scarbantia Társaság volt a Művelődési és Közoktatásügyi Minisztérium, valamint Sopron Megyei Jogú Város anyagi támogatásával. A Burgenlandi Tartományi Múzeum, a Savaria Múzeum (Szombathely) és a Carnuntum Régészeti Park járultak még hozzá anyagi támogatással a konferencia sikeréhez. A soproni konferencián magyar részről javasoltuk egy Borostyánkő út kultúrturisztikai multimédia-programjának kidolgozását, amelynek tudományos népszerűsítő változatát nemzetközi kooperációban és anyagi fedezettel összeállított CD-rom formájában terjesztenénk. Kultúrturisztikai változatát pedig az INTERNET hálózaton, állandóan naprakészen tartva lehetne hasznosítani a régészeti parkok és múzeumok iránt érdeklődőknek, potenciális látogatóinak a szolgálatában¹¹.

Október 17.: Cinfalva (Siegendorf), bronzkori halomsírok, Carnuntum régészeti parkja és múzeuma (előadást tartott a régészeti parkról Werner Jobst professzor, fogadást adott a Gesellschaft der Freunde Carnuntums elnöke, Otto Hausa professzor) valamint Kismarton (Eisenstadt) megtekintésére, a nemzetközi konferencia alkalmából szervezett autóbusz kiránduláson fizető tagjaink is részt vehettek.

Október 18.: Sopronhorpács–Szombathely (a múzeumban vezetett Dr. Kiss Gábor, a római kori ásatásokat Sosztarits Ottó mutatta be)–Kőszeg–Burgenlandi Borostyánkő út részletek–Doborján (Raiding), Liszt Ferenc szállóháza. A nemzetközi konferencia autóbusz kirándulása, melynek burgenlandi szakaszán Dr. Karl Kaus vezetett, illetve Siegendorf/Cinfalva község, majd a keresztúri (Deutschkreutz) borpincészet adott fogadást. Az úton társaságunk néhány fizető tagja is részt vehetett.

November 11.: Székesfehérvári borostyánkő kiállítás és műemlékek (vezetett Dr. Farkas Zoltán), Tata vára és múzeuma, a görög-római szobormásolatok kiállítóhelye továbbá Vértesszentkereszt kolostor- és templomromjainak megtekintése autóbusz-kiránduláson (vezetett Dr. Petényi Sándor). A Széchenyi Gimnázium Diákszínpadát

¹¹ Ezt a tervet — e sorok írójának, mint a magyar delegáció vezetőjének előterjesztése nyomán — a Közép-európai Kezdeményezés Kulturális- és Oktatási Bizottságának ülésén, 1996 februárjában Pozsonyban megvitaták és minden KeK ország elfogadta. Az Európa Tanács Kulturális Bizottsága 1995-ben, a soproni nemzetközi konferencia támogatásaként — pályázati úton — 550 000 Ft értékben nagy teljesítményű számítógép vásárlását tette lehetővé, ezzel megeremeltette a technikai alapját a fent vázolt programnak. A Kulturális- és Közoktatási Minisztérium Közgyűteményi Főosztályának anyagi támogatásával a CD-rom anyagának összeállítása megkezdődött. A Borostyánkő út egyik kultúrturisztikai központja Sopron lehet.

jutalomból vittük a kirándulásra, az októberi, nemzetközi konferencia közönsége előtt, a scarbantiai fórumon nagy sikerrel előadott római színjátékukért.

November 30.: Dr. Révész László régész (Magyar Nemzeti Múzeum): „Őseinket felhozád ...” honfoglalás kori vezéri központok a Felső-Tisza vidékén címmel tartott nagy érdeklődéssel kísért előadást, kb. 60 főnyi hallgatóság előtt, a millesztényorsorozat nyitányaként.

December 14.: A Borostyánkő út két legjelentősebb városa: Aquileia és Carnuntum régészeti parkjairól szóló olasz és osztrák tudományos ismeretterjesztő és kultúrurisztikai videofilmek vetítése. G.J. kommentárjával.

1996:

Január 25. Hollndonner László: Az antik Palesztina műemlékei, különös tekintettel a római korra. Vetített képes előadás, úti élménybeszámoló.

Március 18.: A Scarbantia Társaság és a Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium által a honfoglalás 1100. évfordulójára kiírt pályázat ünnepélyes eredményhirdetése¹² majd a társaság tisztújító közgyűlése.

Március 28.: Buda Ferenc költő „Rokonok közt keleten” címmel tartott előadást. A honfoglaló magyarság türk rétegének életmódja szempontjából fontos kizgiz, baskir, ujjur, kazár, tatár stb. néprajzi analógiákat ismertette.

Április 27.: Kirándulás a Magyar Nemzeti Múzeum „Őseinket felhozád ...” című honfoglaláskort bemutató kiállításának megtekintésére. Vezetett G.J. Utána a Néprajzi Múzeumot tekintettük meg.

Október 18.: Dr. Buzás Gergely: Visegrád a régészeti kutatások tükrében. Előadás diavetítéssel.

Október 19.: A Gesellschaft der Freunde Carnuntums, a Carnuntum baráti köre Bécsből autóbusszal tett látogatást a fertőrákosi Mithraeumhoz.

Október 23.: Kirándulás középkori királyi székhelyekre, Esztergomba, Visegrádra (paloták, várak, múzeumok megtekintése). Esztergomba Dr. Horváth István megyei múzeumigazgató mutatta be a Balassa Múzeum kiállításait. Visegrádon Jékely Zsolt múzeumpedagógus vezetett a királyi palotában és a Salamon-toronyban.

November 4.: A második soproni Polgári Fesztiválon, a Liszt Ferenc Művelődési Házban a megnyitó előadást, a Scarbantia Társaság képviselőjében, mintegy 70 hallgató előtt Gömöri János tartotta: Sopron és környéke a magyar honfoglalás korában címmel.

November 28.: Carnuntumi, savariai, sallai, aquincumi és scarbantiai régészek és számítógépes szakemberek megbeszélése a Fabricius-házban a készülő nemzetközi „Borostyánkő-út” CD-romról.

December 11.: Ifj. Sarkady Sándor: Sopron 1921–1956. címmel, telt ház előtt és a hallgatóság érdeklődő figyelmétől kísérvé mutatta be az általa szerkesztett és kommentált filmösszeállítást a városunkat bemutató legkorábbi mozgóképekről.

A Régészeti Park munkálataiban közreműködve, szakmailag megterveztük és kivitelezésében irányítottuk az Amphitheatrum melletti Nemesium bemutatóhely kialakítását 1995 októberében. A kiegészített, eredeti római kőoszlopot és Nemesis dombormű másolatát a Scarbantia Régészeti Park Alapítvány költségén, a Soproni Városszépítő

¹² Kisalföld 1996. március 26. „Ókori emlékek nyomában”.

Egyesület hathatós anyagi támogatásával, az információs táblát és a pihenőpadokat a hegyvidéki Erdészet segítségével állítottuk fel. A néhány hónap múlva ledöntött római szobormásolatot 1996-ban újra restauráltattuk. A Városi Kertészet 1996-ban fát ültetett a régészeti park mellé. Az erdészet kivitelezte az általunk megtervezett bemutatóhelyet a Várison található római Borostyánkő út szakasza mellett. A Borostyánkő út szerkezetének vizsgálatára ásvott kutatóárkot 1996-ban visszatúrtuk. Az OMvH és Sopron város anyagi támogatásával előrehaladt a Városház utcai romterületen a római épületfalak konzerválása. A városfalak restaurálásának befejezése és a romterület végleges műemléki képezés kialakítása azonban 1997-re maradt.

Wallner Ákos:

A Kitaibel Pál Természettudományi Asztaltársaság

1934. június 5-én a Pannónia étteremben megbeszélést tartott: dr. Botvay Károly főiskolai tanár, éghajlatlan, talajtan tudós; Breuer György bányaigazgató, amatőr ornitológus; dr. Graeser Frigyes gyermekorvos, lepkekutató; Leitner József ev.líceumi tanár, geográfus; dr. Míka Ferenc p.ü.főtanácsos, botanikus; Míka József főiskolai adjunktus, kémikus; dr. Proszta János főiskolai tanár, kémikus; dr. Varga Lajos honvéd főreáliskolai tanár, limnológus.

Elhatározzák, hogy Asztaltársaságban tömörülnek a természettudományok ápolására. Megállapodnak abban, hogy 1934. október 2-án újból összejönnek a Pannónia Étterem különtermében és meghallgatják Proszta János professzor előadását „Az atomfizika fejlődéséről és a nehésvízről”. Október 2-án a fentiekén kívül jelen van még Bence Pál hercegi főerdész, Meller Béla fogorvos, Romwalter Alfréd főiskolai tanár, kémikus és Vajk Artúr bányaatanácsos.

Őket tekinthetjük az Asztaltársaság alapító tagjainak, mivel az első előadás hallgatói ők voltak. Ezen az összejövetelen állapodtak meg abban, hogy az Asztaltársaság alapszabályok, tagdíjak és tisztikar nélkül fog működni, teljesen baráti alapon. Minden hó második keddjén jönnek össze és két előadást hallgatnak meg. A második előadó lesz a következő összejövetel soros elnöke, akinek az a kötelessége, hogy a tagokat értesítse, a vendéglői termet lefoglalja, amennyiben valamelyik kijelölt előadó akadályozva lenne, másik előadóról gondoskodik. Az Asztaltársaság először egy évre alakult, de már az első év után, a sikeres működés jeleként fennállását határidő nélkül meghosszabbította. Új tagokat is toboroztak, úgyhogy a létszám a következő évben már a húszat is meghaladta.

Az évek során kialakultak bizonyos szokások, amelyek azonban nem tekinthetők alapszabálynak. A legfontosabb ezek között a jegyzőkönyv készítése. Breuer György tag, a Brenneri Bánya gazdasági igazgatója az 1935. november 12-én tartott ülésen az Asztaltársaságot megajándékozta az addig megtartott 12 összejövetel jegyzőkönyvével, amelyeket (feltehetően) részben emlékezetből, részben saját feljegyzései alapján, nagyon szép és olvasható írással írt vagy íratott be egy bekötött könyvbe. Ekkor határozták el, hogy az Asztaltársaság tagjai a következő összejövetelekről is készítsenek jegyzőkönyvet, amelyben feltüntetik a résztvevőket, az előadót és az előadás címét. Már

néhány összejegyzetelt követően leírják az előadások rövid kivonatát is. Az összejegyzetelenkénti két előadást hamar felcserélik egyre, amelyik valamivel hosszabb és a témával behatóbban foglalkozik.

Az Asztaltársaság történetének rövid összefoglalásánál tehát nem kell szájhagyományból vagy esetleg pontatlan visszaemlékezésekből kiindulnom, hiszen az összejegyzetelekről hiteles jegyzőkönyvek készültek, amelyek rendelkezésre állnak. Írásomban minden esetben a jegyzőkönyveket tekintetem hiteles forrásnak.

Az Asztaltársaságnál az a hagyomány is kialakult, hogy az egyik legrégebbi tag, Csapody István a 200. összejegyzeteltől kezdve a kerekszámú összejegyzeteleken visszatérő előadásokban foglalta össze a társaság működését, és részletes statisztikákat készített arról, hogy ki hány előadást tartott, milyen tárgykörökben hangzottak el előadások, mikor mely új tagokkal bővült az Asztaltársaság és elhunyt tagjaikról mikor hangzottak el méltató nekrológok. Ezek az összefoglalók jelen tanulmány megírásánál nagyon jó iránymutatóként voltak segítségemre. Köszönettel tartozom értük Csapody Istvánnak, aki ily módon jelen összeállításnak mintegy társszerzőjévé vált.

Egyik írásából tudom például azt, hogy az alapítók közül az Asztaltársaság ötlete Graeser Frigyesztől származott, aki Nagyszebenből került Sopronba, és itt az erdélyi századok között szokásos önképző összejegyzeteleknek ezt a formáját honosította meg a többi alapító közreműködésével, akik lelkesen támogatták kezdeményezését. Sajnos, Graeser a háború végén elhagyta Magyarországot, róla nekrológot — nyilván adatok hiányában — nem írt senki, ezért kezdeményezésének egyéb részleteiről, illetve az előzményekről nem sikerült egyebet megtudnom.

A tagok hamarosan megegyeztek abban is, hogy az előadások témakörét nem korlátozzák. Az első meghatározás úgy szólt, hogy mindazon témákban tartanak előadásokat, amelyek a Természettudományi Közlönyben (a mai Természet Világa című lap elődje) szerepelnek, de később ezt a tárgykört is kibővítették, bár az előadások zömmel a természettudományok tárgykörében hangzottak el. Ez egybecseng a névadó, Kitaibel Pál szellemével, aki ugyan elsődlegesen botanikus volt, de foglalkozott minden olyan tudományos kérdéssel, amely felkeltette érdeklődését. Csak példaképpen említem, hogy a móri földrengés vizsgálatával megbízott testületnek is tagja volt.

Talán éppen ez is az egyik oka annak, hogy az Asztaltársaság Kitaibel Pálnak, a Nagymartonban született kiváló és sokoldalú természettudósnak a nevét vette fel. Arcképe már az első jegyzőkönyvi kötetben a címlap után szerepel.

Nagyon hamar kialakult az a szokás is, hogy új tagok miként válhatnak az Asztaltársaság tagjává. Egy-egy tag ajánlására a leendő tagot, ha érdeklődik az Asztaltársaság iránt, meghívják a következő összejegyzetelre, majd az illető nyilatkozik arról, hogy kíván-e az Asztaltársaság tagja lenni. Ugyanakkor a soros elnök arról is érdeklődik a tagoknál, hogy nincs-e valaki, aki az új tag felvételét ellenzi. Az új tag tudomásul veszi, hogy néhány összejegyzetel után elvárják tőle egy „székfoglaló” előadás megtartását, majd később újabb előadásokat. Volt már arra is példa, hogy külső előadóként meghívtak valakit, aki ezt követően nyilatkozott arról, hogy szívesen lenne az Asztaltársaság tagja.

Az Asztaltársaság általában 30 körüli taglétszámmal működött, illetve működik ma is. Ezek az aktív tagok, vagyis akik az összejegyzeteleken részt vesznek és előadásokat tartanak. A számontartott tagok köre ennél mindig nagyobb, hiszen több olyan idős tag van, aki csak ritkán jön el és előadás sem várható tőle. Tagságot elveszíteni nem lehet, legfeljebb a városból való elköltözéssel a tagság gyakorlatilag megszűnik. Voltak azon-

ban olyanok is, akik elköltözésük után is kérték, hogy kapjanak meghívót és egy-két összejegyzetelre el is jöttek. Nagyon kevés azoknak a száma, akik valamilyen indokkal kiléptek az Asztaltársaságból. Voltak és vannak persze olyan tagok is, akik nem léptek ugyan ki, de az összejegyzetelre nem járnak el. Hallgatolagos megállapodás alapján az ilyen tag, ha két évig nem jön el összejegyzetelre, vagy nem menti ki magát, az összejegyzetelre nem kap meghívót. Ez az idős tagokra természetesen nem vonatkozik.

Az is szokássá vált, hogy az Asztaltársaság elhunyt tagjairól az egyik tag a napirenden lévő előadás előtt méltató megemlékezést olvas fel. A méltatás és lehetőség szerint az elhunyt fényképe a jegyzőkönyvben elhelyezésre kerül.

Az Asztaltársaság fogalmába természetesen a fehér asztal fogalma, vagyis a vacsora is beletartozik. Eleinte ezt a két előadás között fogyasztották el, majd amikor rátértek az egy előadásra, azt vacsora után tartották meg. A kezdeti Pannónia Éttermet hamar felcserélték a Wutschek vendéglőre, amely a Kisvákerület külső oldalán volt, a helyén néhány éve egy Imbisz vendéglő működött. A vendéglő kiválasztásánál mindig fontos volt a jó konyha mellett a külön terem, ahol a zártkörűséget biztosítani lehetett, azaz az előadásokra (esetleg vetített képekkel) és hozzászólásokra, valamint a kötetlen beszélgetésekre zavartalanul kerülhet sor.

Az első tíz évben a tagság további neves soproniakkal szaporodott, akik közül — a teljesség igénye nélkül — meg kell említenem Hruby Ede, Szilvássy Gyula, Zergényi Tibor, Czukelter-Szecsődy József, Király Jenő, Vajnovszky Béla orvosokat, Diószeghy Dániel, Haracsi Lajos, (id.) Verő József, Vendel Miklós, Tártsy-Hornoch Antal, Magyar Pál, Tarján Gusztáv egyetemi tanárokat, Szabó József líceumi tanárt, Machatsek Aladár tiszti orvost, Strasser Ármin állatorvost, Breuer Béla gyógyszerészt, Bokor Rezső erdőmérnököt.

Nyáron az Asztaltársaság nem tartott összejegyzetelket. A júniusi évadzáró vagy a szeptemberi évadnyitó összejegyzetel esetében szokássá vált tanulmányi kirándulás, illetve kötetlen baráti összejegyzetel megrendezése, például flekkensütéssel egybekötve. Az első tanulmányi kiránduláson, 1935-ben a Hansági égerest és a mai természetvédelmi terület madárvilágát tanulmányozták, 1936-ban Léka és Borostyánkő várába látogattak el. 1937-ben pedig a későbbi Nobel-díjas osztrák magatartáskutatónak, dr. Konrad Lorenznek Greifenstein-i kastélya melletti kísérleti telepén tettek látogatást. 1938-ban az akkor termelésbe állított zalai olajfúrásokat tekintették meg.

A második világháború a nagyobb kirándulásokat nem tette lehetővé, akkor botanikai sétákat szerveztek, amelyeket követően a Hubertusz menedékháznál vagy Brennebergbányán flekkensütést rendeztek. Jegyzőkönyvi megemlékezés található arról, hogy Czukelter-Szecsődy József bányorvos ezeken az összejegyzetelken tanúbizonyságot tett kiemelkedő szakácstudományáról.

Mai szemmel nézve a jegyzőkönyvek néhány kortörténeti dokumentummal is szolgálnak. Példaként két bejegyzés 1942-ből: „Az üléseket hétfőn tartjuk, mert kedd hústalan nap.” „A kezdés időpontja 18 h 30., mert 21 órától elsötétítés van.”

Úgy hiszem, hogy a Kitaibel Pál Természettudományi Asztaltársaság Sopronban már a két világháború között és azt követően is a polgári életnek jellegzetes színterét képezte. Az önművelődést igénylő Asztaltársaság életképességének bizonyítéka, hogy 62 éves története során túlélte sok olyan eseményt, sőt tiltást, ami egy ilyen önkéntes, nem intézményesített Társaság létét igyekezett lehetetlenné tenni. Ezeknek következménye az, hogy folyamatos működésében három esetben következett be megszakítás.

A jegyzőkönyvek első kötetében a 88. összejevetel dátuma 1944. április 20., a 89. jegyzőkönyv 1945. október 4. Tehát az Asztaltársaság gyakorlatilag alapításától kezdve 10 évig tudott folyamatosan, megszakítás nélkül működni.

A 89. ülést Machatsek Aladár hívta össze, bár az ülésen elfoglaltsága miatt megjeleni nem tudott. „Jelen voltak megállapítják, hogy a viszonyok annyira javultak, hogy az Asztaltársaság ismét megkezdheti működését. Leitner József bemutatja a jegyzőkönyvet, amely Hruby Ede doktor romos lakásából került elő.”

A 90. összejevetel előadója Proszta János, aki „Az atomenergia felszabadításáról” tartott előadást. Emlékeztetni kell itt arra, hogy az első előadást is ő tartotta hasonló tárgykörben.

Az Asztaltársaság ezt követően hat évig tudott folyamatosan működni. A háború következtében sajnos a tagok közül koncentrációs táborban meghalt Strasser Ármán állatorvos, és eltávozott az országból Graeser Frigyes, az Asztaltársaság megalakulásának kezdeményezője.

Az újjáalakulást követően számos új taggal bővült az Asztaltársaság. Közülük — a teljesség igénye nélkül — meg kell említeni Csatkai Endrét, akinek az Asztaltársaság megtartásában később jelentős érdeme lesz, továbbá Tettamanti Jenő, Széky János, Simonyi Károly, Győrfi János, Roth Gyula, Faller Jenő egyetemi tanárokat. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint először a Katolikus Körben, majd a Horváth vendéglőben, később a Bauer vendéglőben tartották összejeveteleiket, de több ízben került sor előadásra a múzeumban vagy az egyetemen és csak ezután mentek vacsorázni. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint 1945 és 1951 között csak egy kirándulásra került sor: 1948. szeptember 15-én Eszterházában meglátogatták az Allami Kísérleti Telepet, ahol Porpácz Aladár igazgató tartott szakszerű vezetést. Az évadzáró baráti összejeveteleket (flekkensütéssel egybekötve) a Virágvölgyi vendéglőben tartották meg.

A Bánya- és Kohómérnöki Kar fokozatos elköltöztetésével sok tag kénytelen volt Sopronból elköltözni, a helyükbe felvett új tagok között volt Kárpáti László tanár, geográfus és Csapody István erdőmérnök, botanikus is. Akkoriban egyre kevésbé nézték jó szemmel hivatalos helyen az ilyen összejeveteleket, így ezek sora az 1951. május 7-i 135. összejevetellel másodszer is megszakadt. Az 1953-as, Nagy Imre nevéhez fűződő szabadabb légkör tette ismét lehetővé az Asztaltársaság újbóli felélesztését. Ez Varga Lajos limnológus nevéhez fűződik, aki 1954. november 25-ére, az Asztaltársaság alapításának 20. évfordulójára ismét összehívta a tagokat.

A 136. összejevetel jegyzőkönyvének tanúsága szerint jelenlévők elhatározzák, hogy „az Asztaltársaság tevékenységét a hagyományos keretek között folytatni fogja. Az összejevetelek helyéül a Pannónia Étterem kistermét jelölik meg. Szükségesnek tartják új tagok toborzását, mivel a korábbi tagok közül többen meghaltak, többen pedig elköltöztek a városból”. Az Asztaltársaság működése ezt követően 1956. október 18-ig (155. összejevetel) zavartalan. Az 1956. október 23-án kitört forradalom, illetve a november 4-én kezdődő menekülési hullám következtében a tagok jelentős része eltávozott, majd a kijárási tilalom, gyülekezési tilalom, később pedig a gyanakvó légkör miatt az itthon maradottak sokáig nem szorgalmazták az Asztaltársaság működésének újbóli megindítását.

Csatkai Endre érdeme az, hogy közel tíz évi szünet után sikerült a már-már megszűnőfélben levő Asztaltársaságot újra életre keltenie. Nemcsak azzal, hogy a régi tagokat aktivizálta és új tagokat toborzott, hanem azzal is, hogy a hatóságoknál, például a rendőrségnél elmagyarázta, hogy ez egy teljesen politikamentes társaság, amely

kizárólag tudományos kérdésekkel foglalkozó előadások baráti körben történő meghallgatására jött létre, és így elérte, hogy a hatóságok nem gördítettek akadályokat az összejövetelek elé.

1966. március 7-én újra összejött: Brand Imre, Csapody István, Csatai Endre, Faller Jenő, Kárpáti László, Mika Ferenc, Szedenik József, Varvasovszky János. A közel tíz évi szünetelés alatt elhunyt Bokor Rezső, Botvay Károly, id. Bencze Pál, Roth Gyula, Széky János, Varga Lajos, Zergényi Tibor tagtársunk. Ismét elhatározták az Asztaltársaság működésének folytatását a hagyományos keretek között. A megfogyatkozott tagság pótlására számos új tagot vesznek fel soraikba, így többek között Kubinszky Mihály, Winkler Oszkár, Szendrey István, Kárpáti Zoltán egyetemi tanárokat, Nikolics Károly, Ádám Antal, Domonkos Ottó neves kutatókat.

Ez jelen sorok írásakor már 31 évvel ezelőtti történet. Azóta az Asztaltársaság tevékenysége töretlen. Több, mint harminc esztendő hosszú idő, egy emberöltő. Ma az 1956 előtt tagok közül csupán Csapody István és Kárpáti László van körünkben. A jegyzőkönyvek már négy vastag kötetet töltenek meg, ezeket a Múzeumban helyeztük letétbe. Az első időkhöz képest — amikor csak az előadás címe került be a jegyzőkönyvbe — sokkal hosszabb összefoglalókat írnak az előadók, sőt a technika fejlődését is nyomon lehet követni abban, hogy az előadások fényképekkel, ábrákkal, táblázatokkal történő illusztrálása is sokkal gazdagabbá vált. A jegyzőkönyveket a tagok általában kézzel írják, kevés az írógéppel írt, beragasztott oldal. Alljon itt példaként néhány cím (a teljes felsorolást következő számunkban közöljük): Biológiai módszerek a növényvédelemben, Az orgonaépítésről, Elterelték a Dunát, Számítógépes hálózatok, A harangöntésről, Soproni kerékvetők, Az ár-apály jelensége, Elektromágneses mélyszerkezetkutatás, A magas légkör fizikája, Bibliai növények, Az elhízásról, Korunk pusztulófélben levő őslénye: a gőzmozdony. A gyomorműtétek, A szecesszió, 20 éves a soproni patikamúzeum, valamint számos ismertetés a névadó Kitaibel Pál munkásságáról. Ezekkel az önkényesen kiragadott címekkel az érintett témák sokféleségére szeretnék rámutatni. Csapody a 300. összejövetelre részletes statisztikát állított össze az eddig elhangzott előadásokról. Itt talán a tárgykörök felsorolása elég: orvostudomány, állatorvos-tudomány, biológia, fizika, geofizika, űrkutatás, kémia, geológia, éghajlatlan, műszaki tudományok, építészet, számítástechnika, régészet, műemlékvédelem, muzeológia, földrajz. Mivel az utazási lehetőségek a hatvanas évek végétől jelentősen megnöttek, számos úti beszámoló is elhangzott, például olyan egzotikus tájakról, mint Nepál, India, Kína, Kuba, Libanon, Kenya.

Sor került vendégelőadó meghívására is, pl. Ausztriából Stephan Aumüller tartott előadást Carolus Clusiusról, a neves botanikusról. Az 1956-ban az USA-ba távozott korábbi tagtársunk Lux András egyik itthoni látogatása alkalmából ismertette Mozart Varázsfuvolája szöveggönyvének selmecebányai háttérét. A 400. összejövetelt megtisztelte Buda György, az alapító Breuer György fia, aki külön ezért jött el Bécsből.

A tanulmányi kirándulások hagyományát is felújították már a hatvanas években. Ezekre minden év júniusában került sor. Eleinte a környék erdeibe botanikai céllal, illetve a nagycenki obszervatóriumba, a Fertő partjához, a Vasöntödébe, a Bányászati Múzeumba, az Erdészeti- és Faipari Egyetem Műemlék Könyvtárába látogattunk el, később már messzebbre is merészkedtünk, például Kitaibel Pál nyomdokain Nagymartonba (Mattersburg), az Irottköre, a Hohe Wandra, vagy legutóbb a millenniumát ünneplő Pannonhalmi Apátságba. Az évadzáró, illetve évadnyitó kötetlen baráti összejövetelek hagyományát is ápoljuk részben a kirándulást lezáró baráti vacsorák,

részben a brennbergi hagyományos flekkensütések, illetve Barabits Elemér szőlőskertjében megrendezett találkozások révén. Mint már fent említettem, névadónk, Kitaibel Pálról minden aktuális évfordulón megemlékezünk.

Az Asztaltársaság tagja, Kárpáti László tanár, megyei biológia szakfelügyelő győri tanártársával a hetvenes években kezdeményezte a Kitaibel Pál nevet viselő középiskolai biológiai tanulmányi versenynek, mint tehetségkutató versenynek az évenkénti megrendezését. Lebonyolításukban Andrassy Péter és Csapody István tagtársaink azóta is aktívan részt vesznek. Az Asztaltársaság tagjai kötelességüknek tartják, hogy szerény adományokkal jutalmazzák meg a versenyen legjobb helyezést elért diákokat. Ez a tevékenység tekinthető az Asztaltársaság egyetlen olyan megnyilvánulásának, amikor kifelé is hírt ad létezéséről.

Egyébként az Asztaltársaság mint zárt kör sokáig tudatosan elkerülte a sajtóban való szereplést és azt, hogy széles körök tudomást szerezzenek létezéséről. A múlt rendszer gyanakvó légkörében minden összefüggést szerettek szemmel tartani, ezt feltétlenül el akartuk kerülni, reméljük sikerrel. Ezen felül is, ez egy baráti kör, amelyiknek a tudományokban való informálódáson túl más célkitűzése nem volt és ma sincs, ezért sohasem törekedett arra, hogy a közvélemény valamiféle reflektorfényébe kerüljön. Jelen tanulmányt megelőzőleg, csupán két rövid ismertetés látott az Asztaltársaságról napvilágot. Ma viszont a tagoknak annyiban változott meg erről a véleményük, hogy az Asztaltársaság több, mint 60 éves története már megérdemli azt, hogy a város helytörténeti folyóiratában ismertetésre kerüljön.

Csapody István a 200. összefüggésben az Asztaltársaságot a következőképpen jellemezte: „... megalakuláskor névadóul a Sopron megyei Nagymartonban született és egy ideig Sopronban is tanult, legzseniálisabb magyar természettudóst, Kitaibel Pált választották, és célul azoknak a természettudományos diszciplínáknak az alkotó módon történő művelését jelölték meg, amelyeket Kitaibel széles skálájú munkássága felölelt. A Társaság tagjait szuverén módon, választással gyarapította, nem törekedett sohasem nagy létszámra és mindig hangsúlyozta annak baráti jellegét. Az együttlét öröméhez ... egy hosszabb előadás járult, mindig a kor tudományos szintjét meghaladó, sőt megelőző ismeretanyaggal.” Az Asztaltársaságban ma tevékenykedő tagok legjobb tudásuk szerint igyekeznek ennek az 1970-ben leírt jellemzésnek megfelelni.

(Folytatjuk)

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Kovács József László:

Zentai László: A csúcsok megközelítése (Bp. 1995.)

Zentai László második könyvét, *A csúcsok megközelítését* forgatom. Keresem azt a soproni szemléletű alapvetet, mely a lélek útjait feltérképező könyvet jellemzi. Gondos válogatás, összetartozó kisesszék, villáminterjúk gyűjteménye. A Xenia kiadó neve ajándékot, a házigazda vendégeinek szánt gyűjteményt jelent. A kiadó mindnyájunkat

vendégül látott, amikor ezt a dunántúli jellegű gyűjteményt átnyújtja az olvasónak. A szerző — a hajdani soproni diák — Jánosz Istvánról szólva valójában Arnold Hauser alapelvét követi: „Minden műalkotás megközelíthetetlen csúcspont”. Nem filológusként, hanem az olvasmányélmény hatása felől közelíti meg a műalkotásokat, és valljuk be: ez a szerencsésebb sokszor!

Zentai kiválóan ismeri Dunántúl irodalmának utóbbi 30 évét, de követi a Sopronban 1877 óta élő Frankenburg-hagyományokat is. Sőt a szerző maga is folytatója ezeknek a hagyományoknak, része volt a Soproni Fiatalok 1962-től újra éledő hagyománya-
inak is. A kiváló gyűjtemény főbb személyiségei szerintem Csányi László, Jánosz István és Sarkady Sándor. Jánosyék nemzedékét — Dér Endrét, Varga Domokos, Kanyar József indulását külön is elemezni kellene egyszer. Jánosz munkássága különben is egyetemes — érdeklődése, fordítási szándékai Alkaiostól Dylan Thomasig terjednek. Zentai László másik mestere Ugrin Aranka szép szavaival: „a méltatlanul mellőzött Sopronban élő Sarkady Sándor” a szerző Sarkady írói és irodalomszervezői pályaképét rajzolja meg. Sarkady Sándor valóban „Emberségből katedrálist, igazságból pajzsot” emelt — hiszen lassan 40. éve lesz, hogy 1959-től vállán hordja a soproni irodalmat. Ezt teszi és nem a saját karrierjét építi. Fontos könyveiben, a „Vallomások egy városról” vagy párdarabjában, a „Soproni írók antológiájában” a nyugati kapu magyar irodalomképét tudatosítja a hazában. 1978 óta, a Soproni Füzetek néha keserves körülmények között kiadott füzeteivel bizonyítja, hogy vidéken is lehet országos rangú irodalmat csinálni. De példaértékű az ugyancsak itt elemzett nemrég elhunyt szekszárdi íróirodalomtörténész Csányi László munkássága is.

A kötet második köre az „egy rajban repülők” csoportja a Várhely folyóirat körül csoportosuló Bősze Balázs, Bugyi Sándor és Schneider Lipót köre. Fontos megállapításokat olvashatunk a soproni irodalom fiatalon elhunyt tehetségéről, Herbszt Zoltánról, vagy a Graves-dijas Rakovszky Zsuzsáról is. Zentai nem az elvtelen dicséretetek embere — szól ő szigorúbb hangon is, amikor egy soproni tárgyú regény kapcsán kérdezi meg, hogy valójában kihez-kinek szól ez a munka! Megírja ezt egy Sopronról szóló drámáról is — bizonyítva, hogy a reneszánsz polgárság nem volt „Proinde Veneciti—deinde Christiani” — jelképesen szólva — velencei, majd csak azután keresztény ...

Zentai írói jellemzéseket pontosak, igényesek. Ez igaz a „Mozduló repedések” kötetéről — de Kövesi György szikár, kemény hangütésű lírájáról is —. Jellemzőjének a dühöt, a tisztát, az igazat tartja. Zentai számára Büki Attila a „Testvérműzsák egyesülése” elv megvalósítója. Olyan művész, akinek költői és festői világképe egyaránt hiteles. Zentai László magvas gyűjteménye művészileg és filológiaiilag is hiteles és pontos képét adja egy város, egy táj, egy országrész irodalmi, szellemi, képzőművészeti életének.

Amit a bíráló szeretettel javasol, az egy következő gyűjtemény esetében az íráskor első megjelenési helyének pontos regisztrálása. Bár ez is kikövetkeztethető a szövegből, ha azt olvassuk, hogy a szerző „fél évtizede hunyt el” tehát az írás évtizedünk elején keletkezhetett. Ha pedig egy írás a Soproni Fiatalok Művészeti Kollégiuma 25. évfolyamának összegzi, itt is visszszámolás útján kiderül, hogy ez a különben szép nyelvezetű tanulmány 1987 körül keletkezett.

Ez az igényes, szép írói nyelvezet egyébként is erőssége Zentai László értékes eszszegyűjteményének, mely a soproni, nyugat-dunántúli irodalom egyik alapos, gondos felmérése. A gyűjtemény mindenkor segítséget jelent majd a táj, a város utóbbi 30–40 esztendejét irodalomtörténeti szándékkal feltárni igyekvő szakirodalom számára is.

J.R. Bünker: Sopron környéki mesék. Märchen aus der Ödenburger Gegend, Sopron és Környéke Német Kulturklub kiadása.

*Szerkesztette Taschner Tamás. Hillebrand Nyomda, Sopron, 1996.
136 oldal, 8, részben színes kép.*

A Sopron és Környéke Német Kulturklub részéről szerencsés választás volt, hogy első kiadványában a Kern Tóbiás utcaseprő által elmondott és Bünker János Rajnárd által feljegyzett és kiadott mesék közül jelentetett meg újra néhányat és így megóvta azokat a feledéstől. Külön érdeme a kötetnek, hogy a meséket az eredeti nyelvjárásban, német irodalmi nyelven és magyar fordításban is közli. A könyv elsősorban gyermekek részére készült, s így az irodalmi német nyelvű szöveg nyelvtanulásra is jó. Kicsit azért sajnáljuk, hogy ez nem szó szerint adja vissza a nyelvjárási szöveget, így kissé elvész annak különleges bája. A gyermekolvasók miatt tesszük szövé, hogy a magyar fordítás sok helyen magyartalan, sőt néhol nyelvtanilag is hibás, ez különösen a 4. számú mesefordításban szembetűnő. Mivel azonban a fordítást lelkes, önzetlen munkatársak végezték, ez elnézhető, marad a magyar olvasókkal való megismertetés érdeme.

Jó lett volna a kötet elejére még egy másik előszó is, olyan szerzőtől, aki jól ismeri Bünker János Rajnárd soproni tevékenységét, hisz arról a Soproni Múzeum többek közt külön kiállítással is megemlékezett, nevét pedig megőrzi az evangélikus templom melletti, róla elnevezett köz is.

Kívánatos lenne, hogy e kötet minél több szülő és gyermek kezébe kerüljön, hogy e mesék révén a gyermekek már korán kötődjenek szülőföldjük hagyományaihoz.

**Dominkovits Péter: XVI. századi magyar nyelvű iratok
Sopron vármegye levéltárából.**

(Győr-Moson Sopron Megye Levéltára kiadványa) Sopron, 1996, 150 o.

A város levéltára mellett mostoha sors jutott a rég megszűnt megye iratgyűjteményének. Ennek okait részben az évszázados hanyattatásokban kereshetjük. A költözködések, háborús események nem múltak el nyomtalanul az állomány felett. Az 1996. évi Csatkai-díjas ifjú kutatónak, Dominkovits Péternek sikerült mostani összeállításával a kora-újkor értékeire felhívni a figyelmet. Házi Jenő 1928-ban közzétett munkája ugyanebből a korszakból jelzi – többek között – a város és a megye iratanyagának mennyiségi különbségét. Azonban így is igen érdekes és tanulságos a jelen kiadvány, történészeknek forrásként, nyelvészeknek összehasonlító anyagként. Az a 69 irat, amely a kis kötetben sorjázik, elmélyült bevezető tanulmány és sokoldalú mutatók közé van ágyazva. A bemutatott korszak 1550-től 1600-ig terjed, s anyagában, formájában, hosszában igen változatos. Hangsúlyosan szerepel benne a petőházi Zeke család irattára, de más megyebeli levélírók is bizonyítják, hogy meglepően élénk volt már akkor az írásbeliség.

Hézagpótló a könyv végén található összeállítás a megye tisztségviselőiről. Nem kevésbé érdekes a bevezető tanulmány időmeghatározásokra vonatkozó része. Megtudhatjuk ebből, hogy a Julianus-naptár milyen nehezen adta át a helyét az új, a Gergely-féle időszámításnak. A város vallási okokból húzódozott az utóbbtól, mégis jóval előbb (1584) vezette be, mint az 1592-ig késlekedő megye.

A kötet kiadója a Soproni Levéltár. Dominkovits kötetét a megye közgyűlése és a Nemzeti Kulturális Alap Levéltári Szakkollégiuma támogatta. A nyomdai munkálato-
kat ezúttal a győri Palatia Nyomda és Kiadó BT végezte. Nem volt könnyű dolga. A többi munkatársnak sem.

Metz János:

Jiří Altman: Burgenland. A történelmi Magyarország és a mai Ausztria. Utazás egy multikulturális régió történetén és térségén át.

Prágai Tükör 1995, 4. szám, 4–10. oldal.

A Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége által kiadott, nálunk alig ismert és nehezen hozzáférhető folyóiratban, cseh szerző tollából jelent meg ez a rendkívül érdekes írás, mely érdemes arra, hogy felhívjuk rá a figyelmet. Nem tartalmaz eddig nem ismert történelmi tényeket, de a kívülálló szemével értelmezi azokat. Burgenland létrejöttével kapcsolatban rámutat arra, hogy az I. világháború utáni békekötéskor a győztes hatalmak az általuk hangoztatott magasztos etnikai elvet saját országaik viszonylatában sehol sem alkalmazták, viszont két legyőzött állam között arra látványosan lehetett hivatkozni. Elmarasztalja a múlt század óta egyre fokozódó nacionalizmust. Számos olyan kérdéstről vitatkozunk, ahol a válasz lehetetlensége egyenes következménye a helytelenül feltett kérdésnek. Ezt Haydn, Lehár Ferenc és Liszt Ferenc életútjának bemutatásával is példázza. Foglalkozik a Liszt Ferenc nemzetiségi hovatartozásáról folyó vitákkal. Felsorakoztatja a különböző érveket és ellenérveket, véleményét pedig így összegzi: „Mondjuk ki végre kereken, hogy ez nem lényeges. Magunk tehetünk róla, hogy a nemzetiséget egyedül üdvözítő kategóriának minősítettük s ennek folytán lépten-nyomon zavarba jövünk, ha nem tudjuk egyértelműen kideríteni. Holott éppen a különböző etnikumok keveredései és átfedései termik a legnemesebb gyümölcsöt. Példa rá a kicsi Burgenland.”

Miután az olvasónak bemutatja Burgenland egy-egy jellegzetes táját, mindenütt rámutatva a magyar gyökerekre, külön foglalkozik a várakkal, városokkal, melyek közül különösen Ruszt nyerte el tetszését.

Cikkét a következő mondattal fejezi be: „Arra bízhatnám az olvasót, szánja rá magát ő is erre az útra: ismerje meg ezt a sajátosan sokszínű Burgenlandot, mely magyarországi múltjából ekkora hozománnyal került át az osztrák jelenbe.”

Sopron bibliográfiája az 1995. évre

A bibliográfiában szereplő rövidítésekre nézve vö. Soproni Szemle 1978. 268, és 1979. 362.

Az anyaggyűjtésben nyújtott segítséget Metzl Jánosnak és Tompa Zsoltnének köszönöm.

Achtung! Künstler- und Teenagerlager in Brennborg. NZ. 38, 1995. máj. 20.

Akik nyugaton tanulták a szakmát. ERFA Profi 2, 1995. 5. sz. 26.

Albert Tibor: Soproni városkalauz. Bp., 1995, Bethlen Gábor K. 275.

Alpárné Szála Erzsébet: A soproni evangélikus gyülekezet gyűjteményei. Lelkipásztor 70, 1995. 356–358.

Altman, Jiří: Burgenland a történelmi Magyarország és a mai Ausztria. Utazás egy multikulturális régió történetén és térségén át. Prágai Tükör 1995, 4. sz. 4–11.

Andrássy Péter: A versenyek folytatódnak. Kitaibel verseny huszonegyedszer! Természetbúvár 50, 1995, 5. sz. 37.

Askercz Éva: Giczzy János festőművészről. HM. 18, 1995, 1. sz. 40–41.

Askercz Éva: Sopron anno. Sopron, 1995, Fekete Cédrus 89.

Az Autoliv Sopronkövesden. Technika 39, 1995, 8–9. sz. 12.

Ábrahám Levente: Adatok az Alpokalja Neuropteroidea faunájához /Megaloptera, Raphidioptera és Planniplennia/. In: Dénes József /szerk./: Savaria, a Vas megyei Múzeumok Értesítője 1992/1995/, 25–39.

Ádori Csaba: A Lyme-kór kórokozójának kimutatása Sopron környékén. TV. 126, 1995, TV melléklete XXIX.

Ágostházi László: Építészeti évfordulók. M. 39, 1995, 207.

Állásbörze az Erdészeti és Faipari Egyetemen. Fa. 45, 1995, 77.

Bahnrekonstruktion. NZ. 39, 1995. jún. 3.

Bakó Zsuzsanna Ildikó: Gerecze Péter fényképhagyatéka. Bp., 1993/1995/, Országos Műemlékvédelmi Hivatal 33+515. Forráskiadványok 1.

Balsay Endre: Kiss Ferenc szülőfalujában. Erdészeti Lapok 130, 1995, 386.

Baranyi József: Burgenland borai. KSZ. 44, 1995. szept. 28. 39. sz. 3.

Barna Tamás: Javaslat az Erdészeti Szaktanácsadó és Érdekképviseleti Szervezet kialakítására. Soproni Műhely 1995, 1. sz. 21–25.

Bartha Dénes: Egy tölgy halálára. Erdészeti Lapok 130, 1995, 376.

Bartha Dénes–Oroszi Sándor /szerk./: A magyar erdészeti irodalom bibliográfiája 1965–1990. Bp.-Sopron, 1995, OEE Erdészettörténeti Szakosztály 440. Erdészettörténeti Közlemények XVIII.

- Bányai János: Soproni kirándulások. TM. 106, 1995, 11. sz. 6–7.
- Becht Rezső: A bővös henger IV. In: Sarkady Sándor /szerk./: Soproni Füzetek '94/95, 8–31.
- Becht Rezső: Levelek Európából /részlet/. SSz. 49, 1995, 63–73.
- Benedek Attila. Erdészeti Lapok 130, 1995. 196.
- Bertalan, Judit: Bindeglied zwischen Generationen. NZ. 39, 1995. júl. 15.
- Bényei Miklós: Helyismereti könyvtárosok konferenciája a „hűség városában”. Könyvtári Levelező Lap 1995, 9. sz. 10–12.
- Bircher Erzsébet: Tisztelt Hölgyeim és Uraim! SSz. 49, 1995, 77–78.
- Borbereky (Binder) Ferenc: A király visszatér 1921. Historia 17, 1995, 5–6. sz. 61–63.
- Boross László: Szücs Szabó Sándor grafikus 70. születésnapján rendezett kiállítás megnyitója a Várkerület Galériában /1995. október 1./ SSz. 49, 1995, 360–363.
- Borosy András: Tóth Péter: Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. I. kötet 1579–1589. Szerk.: Turbuly Éva és Dominkovits Péter. Sopron, 1994. 325 pag. Levéltári Szemle 14, 1995, 1. sz. 84–85.
- Borsa, Gedeon: Die Familien Pückler und Stotzingen und die Ortschaften Wimpassing und Stotzing. BHBI. 57, 1995, 117–124.
- Böröcz Enikő: Egyházunk életének megoldásra váró „nehéz” kérdései. Keresztyén Igazság 25, 1995. Tavasz 22–25., 27.
- Böröndi: Gergác Berta album. Bécsi Napló 16, 1995. máj.–jún. 3. sz. 12.
- böröndi: Öböl madárral. Bécsi Napló 16, 1995. szept.–okt. 5. sz. 12.
- Brenner, Koloman: Ödenburg 2. NZ. 39, 1995. máj. 27.
- Brenner, Wilhelm: Ein Wüstenforscher aus dem Burgenland. Zum 100. Geburtstag von Ladislaus Eduard von Almásy. BHBI. 57, 1995, 1–31.
- Bugyi Sándor /főszerk./: Várhely I–II. Sopron, 1995.
- Bunke, Zs/uzsanna/: Pflanzenpräparations–Methoden von Stanislaus Albach. Annales Historico Naturalis Hungarici 87, 1995, 169–181.
- Bús Mária: Egyesületi est az oktatósról. Soproni Műhely 1995, 2. sz. 18–19.
- Buzási Enikő: Két kép a fraknoi Esterházy–Gyűjteményből: Esterházy Orsolya portréja Benjamin Blocktól és Esterházy Pál mint Szent Imre. MÉ. 44, 1995, 269–279.
- Büki Attila: Búcsúsorok Szarka Árpádról. In: Sarkady Sándor /szerk./: Soproni Füzetek '94/95, 265–266.
- chb: Horváth és Lukács. Kép és képkeret. Művészetiellék-kereskedő és -gyártó egyéni cég. Atrium 1995, 4. sz. 78–80.
- Corvinus-Kreis. /Neue Kontakte zu Ungarn/. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 75, 1995, 8. sz. 9., 9. sz. 48., 10. sz. 50., 11. sz. 20.

Corvinus-Kreis-Festsitzung 1995. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 75, 1995, 12. sz. 51.

Csányi Sándor: Jubileumi találkozó Sopronban. Erdészeti Lapok 130, 1995, 345.

Császár László: Sopron. Utikönyv. Adwest Kiadó, 1995. Szöveg: Winkler Gábor. Foto: Duics Pál. M. 39, 1995, 223–224.

Csécs Teréz: Tóth Péter: Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. I. 1579–1589. Győri Tanulmányok 16, 1995, 209–211.

Csóka György: Egy megcsonkított élet. /90 éve született dr. Győrfi János/. Erdészeti Lapok 130, 1995, 377–378.

Csötönyi József: A magyar erdészeti irodalom bibliográfiája 1965–1990. Erdészeti Lapok 130, 1995, 254.

Csuka István: Művészet a kőbányában. TM. 106, 1995, 8. sz. 12–13.

Dercsényi Balázs: Barokk kastélyok Magyarországon. TM. 106, 1995, 3. sz. 12–13.

Dercsényi Balázs: Evangélikus templomok Magyarországon. TM. 106, 1995, 4. sz. 14–15.

Dercsényi Balázs: A polgárság építészete: Polgárházak, paloták, városkép. TM. 106, 1995, 10. sz. 14–15.

Dercsényi Balázs: A rómaiak művészete Magyarországon. TM. 106, 1995, 7. sz. 12–13.

Dénes József /szerk./: Savaria. A Vas-megyei Múzeumok Értesítője 20/2 /1991/. Természettudomány. Szombathely, 1992/1995/, Vas megyei múzeumok igazgatósága 316.

„Die Fürsten Esterházy” und „Joseph Haydn” in Eisenstadt. NZ. 39, 1995. febr. 25.

Dobossy László: Egy kisebbségi író hagyatéka. Valóság 38, 1995, 7. sz. 104–111.

Dobri Mária: Házi Jenő–Emlékkönyv. Vasi Szemle 49, 1995, 449–450.

Dominkovits Péter: Források a szombathelyi gettó történetéhez. Összeállította: Mayer László. /Vas megyei levéltári füzetek 7./, /Jegyzetek egy megjelenés alatt álló kötetről./ SSz. 49, 1995, 88–91.

Domonkos Ottó /szerk./: Arrabona 34. A Xántus János Múzeum és a Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Évkönyve, 1995, Győr, 1995, 386.

Dőry Lajos: Renner Kálmán emlékére. SSz. 49, 1995, 178–181.

Az egyesület /OMBKE/ tiszteleti tagjai sorába emelte ... Molnár László. BKL–B. 128, 1995, 16–17.

Egyetemi gebinek. /HVG, 1995. febr. 4./, Magyar Felsőoktatás 1995, 3. sz. 40.

11. Wiener Neustädter Stadtlauf und 3. Lauf zum „Drei-Städte-Lauf”. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 75, 1995, 12. sz. 56.

Ember-központú irodabútorok. ERFA Profi 2, 1995, 1. sz. 22–23.

Eröffnung des neuen Schulgebäudes des Ferenc Doborjani Institutes in Sopron. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 75, 1995, 10. sz. 29.

f.: A SOFA Rt-t nem szabad beskatulyázni. Szériatermelés mellett egyedi ablakgyártás. ERFA Profi 2, 1995, 2. sz. 22.

Fazekas Imre: Adatok az Alpokalja Pterophoridae és Crambinae fajainak ismeretéhez /Microlepidoptera/. In: Dénes József /szerk./: Savaria, a Vas megyei Múzeumok Értesítője 1992/1995/, 41–48.

Fazekas Imre: A Thyris fenestrella SC. valamint közelrokon Cochylini és Crambinae taxonok elemzése az Alpokalján /Lepidoptera: Thyrididae, Tortricidae, Crambidae/. In: Dénes József /szerk./: Savaria, a Vas megyei Múzeumok Értesítője 1992/1995/, 55–64.

Fáczy Ödön: A gazda felelőssége. Ellesni a természet önszabályozását /Dr. Dobos Tibor/. Ni. 83, 1995, 7. sz. 3–5.

Fehér Attiláné: Lisztharmat ellen a Soproni Borvidéken. Kertészet és Szőlészet 44, 1995. júl. 27. 30. sz. 23.

Fehér Károly: „Várom az Urat!” Eltemettük Szabó Lajos nyugdíjas esperes-lelkészt. Evangélikus Élet 60, 1995. nov. 5.

Fejér Zoltán: Megemlékezés Wosinski Kázmér festőművész születésének 100. évfordulóján. In: Sarkady Sándor /szerk./: Soproni Füzetek '94/95. 139–143.

Feledy Balázs: Fekete felhők mitológiája. Sulyok Gabriella tusrajzai. Demokrata 2, 1995. szept. 7. 36. sz. 39.

Ferdinandy Katalin: Dualizmus kori elitiskolák. Educatio 4, 1995, 668–682.

A Fertő mocsarai. Demokrata 2, 1995. szept. 14. 37. sz. 12.

/fi-/: Weinig-konferencia Sopronban. ERFA Profi 2, 1995, 12. sz. 8.

Ficzek Jenőné /összeáll./: Szakmai beszámolók az Alapítvány által nyújtott támogatások felhasználásáról IV. kötet. Sopron, 1995, EFE Erdészeti, Faipari, Papíripari Nemzetközi Ösztöndíjas Alapítvány 257.

Filep Antal /szerk./: Arrabona 31–35. A Xántus János Múzeum és a Győr-Sopron Megyei Múzeumok Évkönyve 1992–1994. Győr, 1994/1995/, 480.

Fodor András: Hangok a sötétből. Huszár László versei. Várhely 1, 1995, 1. sz. 96–98.

Frang Gizella: A soproni poncichter nyelv szókincse. Bp. 1994/1995, ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke és MTA Nyelvtudományi Intézete 32. /Magyar csopornyelvi dolgozatok 61./

Frank László: Az Országos Faiparos Találkozó jubileumára. Fa. 45, 1995, 117–118.

Franz Liszt im Zentrum der Eisenstädter Pfingstkonzerte. NZ. 38, 1995. ápr. 8.

Füköh Levente: A Fertő-tó negyedidőszaki üledékeinek malakosztratigráfiai vizsgálata. In: Dénes József /szerk./: Savaria, a Vas megyei Múzeumok Értesítője 1992/1995/, 65–67.

Geccsényi Lajos: Nyugat-Magyarország kereskedelmi viszonyai egy harmicadvizsgálat tükrében /1668/. Győri Tanulmányok 16, 1995, 53–68.

Gemeinschaften der Ungarndeutschen. NZ. 39, 1995. jan. 14.

Gergely Ilona–Kerényi János /szerk./: A Soproni Sörgyár története 1895–1995 Wien, 1995, Druckerei Donaustadt 64.

Gidai Erzsébet: Közgazdászok képzése az egyetemen. Soproni Műhely 1995, 2. sz. 23–24.

Gincsey Erzsébet–Bernáth Erzsébet: Márta nővérünk halálának 50. évfordulóján. Evangélikus Élet 60, 1995. ápr. 30.

Gottschling Gyula: Wiegisser Éva festőművésznőről 1994-ben. In: Sarkady Sándor /szerk./: Soproni Füzetek '94/95, 144–146.

Gottschling, Maria: Das erste Ödengurger „Bürgerfest”. NZ. 39, 1995. dec. 9.

Gólya János: Az Erdőhasználati Szakosztály Sopronban. Erdészeti Lapok 130, 1995, 292-hátsó belső borító.

Gönczöl László: Győr–Moson–Sopron megye sport- és olimpiatörténeti krónikája 1896–1945-ig. Győr, 1995, 183.

Graff, James L.: Carl Sans Frontières. Time 1995. jan 30. 39.

Grotte András: Kísérlet néhány magyarországi ötvösjegy feloldására III. MÉ. 44, 1995, 1–2. sz. 113–130.

Grüll Tibor: Arcképvázlat Pollák Miksáról és Pap Károlyról. SSz. 49, 1995, 79–87.

Güntner Péter: A soproni polgárság vagyoni viszonyai a századfordulón a hagyatéki leltárak tükrében. SSz. 49, 1995, 244–260.

Győr–Moson–Sopron megye nagyobb könyvtáraiba járó magyar és külföldi folyóiratok lelőhelyjegyzéke. Győr, 1995, Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár 35.

Győr–Moson–Sopron megye statisztikai évkönyve 1994. Győr, 1995, KSH 277.

Győr–Moson–Sopron megye településeinek atlasza. Gyula–Győr, 1995, Megyei Információs Atlasz K. 203. Megyeatlasz sorozat.

Hadas László: Régi–új kilátó a soproni hegyekben. MÉPi. 45, 1995, 157–158.

H/afenscher/ K/ároly/: Az ökumené magyar előfutára. Lelkipásztor 70, 1995, 168.

H/afenscher/ K/ároly/: Ötven éve ért véget a második világháború. Lelkipásztor 70, 1995, 161.

Hajnal László Gábor: „Rimtelenül a szavak ...” Zentai László: A csúcok megközelítése című kötetéről. Várhely 1, 1995, 2. sz. 82–83.

Hamar Imre: Képzőművészet érmeken. SSz. 49, 1995, 174–176.

Haris Andrea /szerk./: Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon. Tanulmányok. Veszprém, 1994/1995, OMvH. 656. Művészettörténet–Műemlékvédelem VII.

III. Országos Erdészeti Találkozó. WOODTECH. Erdészeti Lapok 130, 1995, 137.

- Haydn-Tage 1995 in Eisenstadt. NZ. 39, 1995. febr. 4.
- Hábel György: Várvidék pedig nincs. Erdélyi Magyarország 6, 1995. ápr.–máj.–jún. 22. sz. 19–21.
- Hámor Géza: Fülöp József 1927–1994. MT. 40, 1995, 610–613.
- Hárs József: Dér Zoltán /1897–1994/. SSz. 49, 1995, 273–276.
- Hárs József: Diebold Károly fotókiállítása /1994. július 1–24./. SSz. 49, 1995, 163–165.
- Hárs József: Ellenséges légi tevékenység Sopron felett /1937. július 22–1945. április 9./. SSz. 49, 1995, 327–338.
- Hárs József köszöntése. SSz. 49, 1995, 326–327.
- Hárs József: Kubinszky Mihály: Régi soproni látképek /Alte Ödenburger Stadtansichten/. Sopron, 1994, 96 lap, 141 kép. SSz. 49, 1995, 283–284.
- Hárs József: Németh Alajos: Sopron könnyes véres dátumai. Kiadásért felel: Varga Mária. Sopron, 1993, 255 lap. Szöveg közti kép 53, táblázat 12. SSz. 49, 1995, 285–287.
- Hárs József: Printz Ferenc /1844–1920/ a Sorponi Városszépítő Egyesület egykori elnöke. SSz. 49, 1995, 118–129.
- Hárs József: Sopron és a százéves film. /Beszélgetés Friedrich Károlyval/. SSz. 49, 1995, 236–244.
- Hárs József: Varga József: Osliak az első világháborúban. Oslai Község Önkormányzata, Oslai, 1993, 202 lap. SSz. 49, 1995, 284–285.
- Házi Jenő győri levelezése. Győri Tanulmányok 14–15, 1994/1995, 219–222.
- Hegyessy Gábor: Az Alpokalja cincerei I. In: Dénes József /szerk./: Savaria a Vas megyei Múzeumok Értesítője 1992/1995, 75–121.
- Hegy Péter–Mastalir Ernőné–Szemerey Tamás /szerk./: Christophoros, az evangélikus gyülekezet lapja. Sopron, 1995, 1–4. sz.
- Hiller István: A firenzei diplomácia és Magyarország 1604–1648. TSZ. 37, 1995, 2. sz. 151–169.
- Holló Lajos: „Zöld erdő harmatát ...” In: Sarkady Sándor /szerk./: Soproni Füzetek '94/95, 256–261.
- Horvatovich Sándor: A Savaria múzeum futóbogárgyűjteménye /Coleoptera: Carabidae/. In: Dénes József /szerk./: Savaria a Vas megyei Múzeumok Értesítője 1992 (1995), 123–136.
- Horváth József: Egy emlékkönyv tartalmáról és tanulságairól. Győri Tanulmányok 16, 1995, 204–208.
- Horváth Ferenc /főszerk./: Mai Sopronvármegye. Regionális hetilap a közjó szolgálatában. Sopron, 1995, Scarbantia Nyomda Rt.
- Horváth László: Mühlböck–száritó a Soproni Egyetemen. Fa. 45, 1995, 141.

Horváth Zoltán: ifj. Flandorffer Ignác élete és munkássága II. /1816–1891/ I. rész: Soproni Szemle 1994, 332–348. SSz. 49, 1995, 98–117.

Horváth Zoltán: Soprontól Auschwitzig. /A nyugat- és dél-dunántúli zsidóság deportálásának terve/. SSz. 49, 1995, 38–46.

Höbör Tamás: Ligno-Novum '95. Magyar Asztalos 1995, 9. sz. 16–17.

Innen-onnan. Bútor és Faipar 1, 1995, 3. sz. 22.

Jáki Katalin: Egy tudós földrajztanár életútja. – Dr. Göcsei Imre 80 éves. FRK. 119/43/, 1995, 171–173.

Jeanplong József: Megemlékezés Stephan Aumüller biológusra /1903–1988/. In: Dénes József /szerk./: Savaria, a Vas megyei Múzeumok Értesítője 1992/1995/, 137–144.

Jereb Ottó: Elfelejtett emlékerdők, emlékfák. Erdészeti Lapok 130, 1995, 288–289.

Jérome René: Drámai hangvételű évzáró egyetemünkön. Erdészeti Lapok 130, 1995, 227–228.

Jérome René: Emlékezés Sobó Jenőre. Erdészeti Lapok 130, 1995, 373.

Jérome/ R/ené/: Új doktorok, tiszteletdiplomások egyetemünkön. Erdészeti Lapok 130, 1995, 324.

K. J.: „Kócsagvár” a Fertő-Hanság Nemzeti Park Székháza. MÉP. 86, 1995, 6. sz. 14–16.

Kastélyaink a XIX. században. TM. 106, 1995, 12. sz. 14–15.

Kaszás Marianne /összeáll./: A magyar levéltárak kiadványai 1994-ben. Levéltári Szemle 45, 1995, 4. sz. 106–110.

Kállay István: A magyar arisztokrácia történeti szerepe. H. 23, 1995, 1. sz. 3–7.

Kelemen Elemér: Az iskolatörténeti évfordulós munkálatokról. H. 23, 1995, 3. sz. 64–68.

Kerék Imre: Csepelyi Rudolf: Fényben magányban mélyben. In: Sarkady Sándor /szerk./: Sorponi Füzetek '94/95, 288–289.

Kerék Imre: Július fényceppjeiben. Zsirai László versei. Várhely 1, 1995, 2. sz. 79–81.

Keveházi László–Keveháziné Czégényi Klára: Pályánk emlékezete. Lelkipásztor 70, 1995, 444–445.

Kégli Ferenc: Petrik Géza élete és munkássága. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 1995. nov. 41–50.

Kietaibl, Hans: Die Kirchenrechnungen der St. Sebastiani–Zeche in Purbach am Neusiedler See. BHB1. 57, 1995, 74–83.

Kietaibl, Hans: Péter Nagybakay, A magyarországi céhes kézművesipar jelvényei /Die Zeichen des zünftigen Handwerks in Ungarn/, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1995. BHB1. 57, 1995, 191.

Kietaibl, Hans: Die Purbacher See- und Strassenmaut /Bodenmaut/. BHB1. 57, 1995, 131–136.

Kincses Katalin Mária: „Magas, szálás erdőség” /A Sopron környéki erdők védelméről/. Ssz. 49, 1995, 352–356.

K/irály/ P/ál/: A hónap jegyzete. 75 év. ERFA Profi 2, 1995, 2. sz. 2.

Király Pál: Ligno-Novum+Wood-Tech 96. Magyar Mezőgazdaság Erdőgazdaság és Faipar c. melléklete 50. 1995. szept. 6. 36. sz. 1–3.

Király Pál: Soproni jubileum. Magyar Mezőgazdaság 51, 1995. jan. 18. 3. sz. 21.

K/irály/ P/ál/: Soproniak Selmecen. Magyar Mezőgazdaság Erdőgazdaság és Faipar c. melléklete 50, 1995. okt. 11. 41. sz. 5.

Kiss Jenő: Dr. Timaffy László: Táltosok, tudósok, boszorkányok. Kisalföldi népmondák, Kiadja a Hazánk Könyvkiadó Kft., Győr 1992, 184 lap. Ssz. 49, 1995, 186–187.

Kiss László: Az Erdészeti és Faipari Egyetem közművelődése. Soproni Műhely 1995, 2. sz. 29.

Kitüntetések: Dr. Firtás Oszkár, dr. Balázs István, dr. Ráczné dr. Schneider Ildikó. Erdészeti Lapok 130, 1995, 208–209.

Kitüntetteink: Kozma Péterné, Posch Paula, Göttl Mihály. Fa. 45, 1995, 152.

Knapp Éva–Tüskés Gábor: Irodalmi emblematika és emblémrecepció Magyarországon 1564–1796. MKSz. 112, 1995, 142–163.

Kojan, Fritz A.–Lang, Alois–Baschnegger, Hanno /red./: Geschnatter. Österreich sechste Nationalparkzeitung. Illmitz, 1995, 1–4. sz.

Kopcsay László: Burgenlandi borszemle. Kertészet és Szőlészet 44, 1995. jún. 22. 25. sz. 12.

Kovács József László: Die Chronik des Marx Faut und Melchior Klein. Faut Márk és Klein Menyhért krónikája /1526–1616/. Sopron–Eisenstadt, 1995, Soproni Levéltár 175. Sopron város történeti forrásai, C. sorozat 1. k.

Kovács József László: Hiller István /Lirai nekrológ az ember és tudós emlékére/. In: Sarkady Sándor /szerk./: Soproni Füzetek '94/95, 271–273.

Kovács József László: Jelentés hétszáz év irodalmáról. Soproni irodalomtörténeti vázlat. A kezdetektől 1877-ig. In: Sarkady Sándor /szerk./: Soproni Füzetek '94/95, 182–239.

Környei Attila: Megyényi múzeum a kisvárosban. Magyar Múzeumok 1995, 1. sz. 28–30.

Környei Attila: Politika és nyilvánosság a reformkorban. Kossuth Lajos emlékének. In: Sarkady Sándor /szerk./: Soproni Füzetek '94/95, 240–247.

Köves Elemér: Verő József /1904–1985/. Ssz. 49, 1995, 276–278.

Kövér Tamás: Premier. Keresztül-kasul, vigjáték. Várhely 1, 1995, 2. sz. 70–71.

Kőhegyi Mihály–Nagy Janka Teodóra: Család- és öröklésgoji népszokások Kapuvárról – Forrásközlés. SSz. 49, 1995, 339–352.

Krajasich, Peter: Franz Liszt im Spiegel der zeitgenössischen deutsch-sprachigen Ödenburger Presse. BHB1. 57, 1995, 63–73.

Králl Csaba /szerk./: Holocaust emlékkönyv. A vidéki zsidóság deportálásának 50. évfordulója alkalmából. Bp., 1994/1995/, TEDISZ 427.

Kristóf Ágnes: Műemléki furcsaságok. M. 39, 1995, 173–174.

Krupa András–Eperjessy Ernő–Barna Gábor /szerk./: Kultúrák találkozása – Kultúrák konfliktusai. Az V. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. Békéscsaba–Bp., 1995, 626.

Kubinszky Jenő: „M.kir. Nádasdy Ferenc 3. honvéd huszárezred” Sopronban 1921–1939. SSz. 49, 1995, 215–236.

Kubinszky Mihály: Gerő László emlékezete. Magyar Szemle 4, 1995, 614–615.

Kubinszky Mihály: Hans Hahnenkamp: Die Eisenbahnen im Burgenland zur Zeit der Habsburgermonarchie. Szerző saját kiadása, Grosspeterdorfer Druck GmbH, 1993, Sz. 49, 1995, 366–367.

Kubinszky Mihály: Melchior Hefe /1716–1794/ emlékkiállítás Szombathelyen /1994. augusztus–november/. SSz. 49, 1995, 359.

Kubinszky Mihály: Metzl János 75 éves. SSz. 49, 1995, 97–98.

Kubinszky Mihály: A Soproni Városszépítő Egyesület tevékenysége a jubileumi 1994. évben. SSz. 49, 1995, 162–163.

Kubinszky Mihály: Száz éve született dr. Rados Jenő professzor. MÉP. 45, 1995, 1. sz. 28–30.

Kubinszky Mihály: Táj + építészet. Bp., 1995, Mezőgazda K. 176.

Kubinyi András: A magyarországi zsidóság története a középkorban. SSz. 49, 1995, 2–27.

Kulturklub Ödenburg und Umgebung. NZ. 39, 1995. nov. 4., nov. 11.

Kurdi Péter–Borsodi Andrea: A Fertő-tó nádasok övezte belső tavi planktonikus baktériumközösségeinek numerikus analízise. HiK. 75, 1995, 238–244.

Ladányi Andor: Egyetemi Ifjúsági szervezetek a Horthy-korszakban. Educatio 4, 1995, 2. sz. 265–284.

Lampérth Gyula: Pedagógus konferencia Sopronban. Lelkipásztor 70, 199, 379–380., Evangélikus Élet 60, 1995. okt. 15.

Lampérth Gyula: Ünneplő Gyülekezet, kedves rádióhallgatók, kedves Testvéreim! Lelkipásztor 70, 1995, 340.

Landes Medaillenbiennale. NZ. 39, 1995. júl. 1.

Lang Jánosné: A Felvidék hajdanvolt evangélikus városaiban jártunk. I–3 Evangélikus Élet 60, 1995. jún. 25., júl. 2., júl. 9.

László Gyula: 1910-ben születtem. Szombathely, 1995, Életünk 255. /Magyar Helikon 5./

Lectori salutem! SSz. 49, 1995, 1.

Lengyel Attila: Állásbörze '95. Erdészeti és Faipari Egyetem Sopron. Soproni Műhely 1995, 1. sz. 36–38.

Levélszekrény. SSz. 49, 1995, 190., 287., 382.

Ligno-Novum. Fa. 45, 1995, 100.

Ligno-Novum '95. Magyar Asztalos 1995, 7. sz. 10–11.

Ligno-Novum Sopron, 1995. augusztus 23–26. Fa. 45, 1995, 11.

Ligno-Novum, Wood Tech Sopron 1995. augusztus 23–26. Erdészeti Lapok 130, 1995, 81.

Maar, Grete: Károly Mollay: Das Geschäftsbuch des Krämers Paul Moritz /Móritz Pál kalmár üzleti könyve 1520–1529/. Soproni Levéltár /Ödenburger Archiv/ Sopron 1994. BHB1. 57, 1995, 96.

Macher Frigyes: Két évfordulóra emlékezett a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem BKL–B. 128, 1995, 357–360., 445–447.

id. Magassy Sándor: Zsidó származású evangélikus lelkészek. Lelkipásztor 70, 1995, 23–24.

Magoss Endre–Mednyánszky László: CAD–CAM–CNC konferencia Sopron. Magyar Asztalos 1995, 7. sz. 43.

Magoss Endre–Mednyánszky László: CAD–CAM–CNC rendszerek alkalmazása a faiparban. Fa. 45, 1995, 146.

Magyar Golgota Kőszegen. Magyar fórum 7, 1995. máj. 25. 21. sz. 4.

Manica, Giuseppe: Római kori borostyánkővek című kiállítás /Megnyitó beszéd/. SSz. 49, 1995, 173–174.

Markó László: „A Fertő-Hanság vízrendszere a természetvédelem lehetőségei” c. kerekasztal beszélgetés ajánlásai. HiK. 75, 1995, 59.

Marosi György: A soproni helyi csoport. Erdészeti Lapok 130, 1995, 385.

Martos Gábor: „Azt azért én soha nem állítottam, hogy én Esterházy Péter volnék”. Várhely 1, 1995, 1. sz. 89–95.

Mastalirné Zádor Márta: A soproni Laehne-féle magániskola. Hogyan tovább 1995, 2–3. sz. 24.

Mastalirné Zádor Márta: Sopron bibliográfiája az 1994. évre. SSz. 49, 1995, 369–382.

Matlák Zoltán: Faipari gépek konferencia I. CAD–CAM–CNC. Fa. 45, 1995, 143–145.

Matlák Zoltán: Kárpitosipari mérnökképzés a Könnyűipari Műszaki Főiskolán. Bútor és Faipar 1, 1995, 3. sz. 5.

Menghnini, Fritz: Burgenland-sein Kleinod: Der Nationalpark Neusiedler See. Natur und Landschaft 75, 1995, 605–606.

Mersich Endre: A Soproni Liceumi Diákszövetség idei közgyűlése elé. Evangélikus Élet 60, 1995. jún. 4.

Metzl János: A Corvinus Magyar–Osztrák Baráti Kör 1994. évi tevékenysége. SSz. 49, 1995, 270–272.

Metzl János: Eper Tivadar /1921–1995/. Sz. 49, 1995, 363–365.

Metzl János: Hárs József: A Soproni Ünnepi Hetek története. 1932–1993. Sopron, 1994. 198. oldal + számos fénykép. SSz. 49, 1995, 366.

Metzl János: A Soproni Városszépítő Egyesület 125. évi jubileumi közgyűlése /1994. december 12./ SSz. 49, 1995, 158–161.

Metzl János: Wiegisser Éva festőművésznő kiállításának megnyitója /1994. okt. 16./ SSz. 49, 1995, 357–359.

Mérei Mária /szerk./: Erkel Ferenc Általános Iskola Sopron. Sopron, 1995, Erkel Ferenc Iskola 83.

Mikó Sándor: Az 1797. évi kapuvári urbarium IV. rész. SSz. 49, 1995, 260–269.

Mizseiné Nyiri Judit. Dr. Ágfalvi Mihály az EFE Földmérési és Földrendezői Főiskolai Kar új főigazgatója. GK. 47, 1995, 148.

Mollay Károly: Egy évtized soproni külkereskedelmének társadalomtörténeti háttere /1483–1489/. SSz. 49, 1995, 289–316.

Mollay Károly: Hausarznei- und Essigbüchlein von Hans Seyfridt. Hans Seyfridt házipatikája és ecetkönyvecskéje /1609–1633/. Sopron, 1995, Városi Levéltár és Múzeum 140. Sopron város történeti forrásai B. sorozat, 2. füzet.

Mollay Károly: A Kovácsok utcájának topográfiája. /Várkerület 3–37. számú telkek/. /1379–1536/. II., Várkerület 29. számú telek /11,5 x 55–51 m, 177 négyszögöl. III. SSz. 49, 1995, 130–157., 193–214.

Molnár András: Batthyány Lajos és a Széchenyi–Kossuth vita /1841–1843/. SSz. 49, 1995, 316–325.

Sz. Molnár János: A város megújult háza. Magyar Építéstechnika 33, 1995, 10. sz. 54–55.

Molnár László előléptetése és kitüntetése. BKL–B. 128, 1995, 462.

Molnár László: Fogarassy László /1920–1994/. SSz. 49, 1995, 278–282.

Molnár Sándor: Akartak-e harcolni a soproni egyetemisták? Bútor és Faipar 1, 1995, 2. sz. 21.

Molnár Sándor: Jubilált a Ligno-Novum. Bútor és Faipar 1, 1995, 1. sz. 8–9.

Molnár Sándor: Pillanatképek a korábbi Ligno-Novumokról. Fa. 45, 1995, 119.

Molnár Tibor: Soproni szőlőlajstrom. Magyar Mezőgazdaság 50, 1995. jan. 4. 1. sz. 14.

- Molnárné Posch Paula: A felületkezelés jelene, jövője. Fa. 45, 1995, 69–71.
- Monok, István: Ähnlichkeiten und Unterschiede im Buchbesitz der Stadtbürger von Rust, Güns und Ödenburg im 17. Jahrhundert. BHB1. 57, 1995, 174–186.
- Morris, Nomi: Care Sans Frontières. Time 1995. jan. 30.
- Mörbisch-i Szabadtéri Játékok. TM. 106, 1995, 7. sz. 7.
- Munkaszolgálatosok Magyarország nyugati határán. Bécsi Napló 16, 1995. máj.–jún. 3. sz. 3. és 5.
- Munkatársak. In: Sarkady Sándor /szerk./: Soproni Füzetek '94/95, 297–314.
- Müller Imréné: Helyismeret – soproni módra. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 1995. dec. 50–53.
- N. M.: Esterházy hercegek – mágnások, diplomaták és műpártolók. TM. 106, 1995, 6. sz. 3.
- Nagy Alpár: Bárdos Lajos négy levele Horváth Józsefhez. In: Sarkady Sándor /szerk./: Soproni Füzetek '94/95, 251–255.
- Nagy Alpár: Mozaikképek. Szokolay Sándor 64. születésnapjára. Várhely 1, 1995, 1. sz. 57–71.
- Nagy Balázs: Mollay Károly: Das Geschäftsbuch des Krämers Paul Moritz. Moritz Pál kalmár üzleti könyve /1520–1529/. Sopron Város Történeti Forrásai, B sorozat, 1. kötet. /Sorozatszerkesztő: G. Szende Katalin/ 100 pp. Soproni Levéltár, Sopron, 1994. SSz. 49, 1995, 367–368.
- Nagy Ferenc /főszerk./: Évfordulóink a műszaki és természettudományokban 1996. Bp., 1995, MTESZ 167.
- P. Nagy Györgyi: A selmeci–soproni matematika és ábrázoló geometria oktatásról /I. rész, az első 150 év/. Erdészeti és Faipari Tudományos Közlemények 40–41, 1994–1995, 7–14.
- Nagy Márton: Szlovákiai fizikatanárok első konferenciája. Fizikai Szemle 45, 1995, 8. sz. 287.
- Nagy Szabolcs: Összefogást a vizivad állomány védelmében. Madártávlat 2, 1995, 5. sz. 2–3.
- Nagy Zoltán: Az Esterházy-kastély Kismartonban. Új Művészet 6, 1995, 11–12. sz. 8–11.
- Nagybákay Péter: A magyarországi céhes kézművesipar jelvényei. Bp, 1995, Magyar Nemzeti Múzeum.
- Nandrásky, Karol: Remete László /1910–1945/. Lelkipásztor 70, 1995, 387.
- Nechay Gábor: A rákosi vipera. TV. 126, 1996, 188–189.
- Nemzeti kincseinket kockáztatjuk. Respublika 2, 1995. jan. 13–19. 2. sz. 35–37.
- Nemzetközi faipari munkaértekezlet Sopron. ERFA Profi 2, 1995, 2. sz. 2.
- Neue Stiftung plant „Haydnzentrum” in Eisenstadt. NZ. 39, 1995. márc. 25.

- Neuwirth Gábor: Esélyek a felsőoktatásba jutásra. *Educatio* 4, 1995, 415–430.
- Németh Alajos: Sopron könnyes véres dátumai 1993. H. 1995, 2. sz. 112.
- Németh István: Mollay Károly: *Das Geschäftsbuch des Krämers Paul Moritz*. Moritz Pál kalmár üzleti könyve /1520–1529/ Sopron város történeti forrásai, B sorozat, 1. kötet. Soproni Levéltár, Sopron, 1994. 100 p. Levéltári Szemle 45, 1995, 4. sz. 90–91.
- Nyári László /főszerk./: Soproni Műhely. A Soproni Egyetem Lapja. Sopron, 1995. EFE 1–2. sz.
- Nyári László: változó matematika oktatás. Soproni Műhely 1995, 2. sz. 20–22.
- Oberkamp Péter: Környezetünkért a jövő technológiájával. *Fa*. 45, 1995, 44.
- Orzel László: Az első sirásó – rockopera. *Várhely* 1, 1995, 1. sz. 86–88.
- Orzel László: *Mirandolina, te drága – zenés vígjáték*. *Várhely* 1, 1995, 2. sz. 72–74.
- Ödenburg. *NZ*. 39, 1995. máj. 27.
5. Faipari Kiállítás Sopronban. *ERFA Profi* 2, 1995, 6. sz. külső hátsó borító.
5. Faipari Kiállítás Sopronban. *Ligno-Novum, Wood Tech. ERFA Profi* 2, 1995, 2. sz. 10.
- V. Országos Faipari Találkozó Programja Sopron, 1995. augusztus 22–26. *Fa*. 45, 1995, 120.
- Pach Zsigmond Pál: Hogyan lett a harmicadvámból huszad? /1436–1457/. *TSz*. 37, 1995, 257–276.
- Dr. Pagony Hubert 70 éves. *Erdészeti Lapok* 130, 1995, 385.
- Pais–Preis für Dr. Karl Mollay. *NZ*. 39, 1995. márc. 25.
- Pap Edina: Hetven hektár diszfaerdő. Nyílt nap Sopronhorpácson. *Kertészet és Szőlészet* 44, 1995. okt. 5. 40. sz. 20–22.
- Patvaros József: Becher Nándor: *Brennbergbánya /1735–1793–1953/*. *BKL–B*. 128, 1955, 560.
- Patvaros József: A felújított Szent Borbála-szobor megszentelése Brennbergbányán. *BKL–B*. 128, 1995, 551–552.
- Patvaros József: A Miskolci Egyetem képviselőinek sikeres szereplése a XXII. Országos Tudományos Diákok Konferencia /OTDK/ műszaki szekciójában, Sopronban. *BKL–B*. 128, 1995, 466–467.
- Pavercsik Ilona: A magyar nyomda-, könyv-, sajtó- és könyvtártörténeti szakirodalom 1994-ben. *MKSz*. 11, 1995, 453–462.
- Pájer Imre /szerk./: *Rábaköz. Honismereti évkönyv*. Csorna, 1995, 67.
- Pápai Gábor: II. János Pál pápa Vitus Géza erdőmérnököt felvette a Szt. Szilveszter lovagrend tagjai sorába. *Erdészeti Lapok* 130, 1995, 85.

- Pápai Gábor: Soproni Műhely. Erdészeti Lapok 130, 1995, 227.
- Pápai Gábor: Szappanos Andrásra emlékezem. Erdészeti Lapok 130, 1995, 371.
- Perger Gyula: Házi Jenő Emlékkönyv. Győri Tanulmányok 14–15, 1994/1995/, 225–226.
- Péter Annamária: Pro Architectura díj 1995. — Koller József a „Kócsagvár” tervezésért. MűT. 35, 1995, 4. sz. 25–38.
- Péter László: Bábeli könyv. A norvég biblia. Könyvtári Levelező Lap. 1995, 1. sz. 2–3.
- Pinczés Edina: A Fertő-tó természet- és környezetbarát szabályozása. HiK. 75, 1995, 233–237.
- Pityer Gabriella: Zenével készülünk Isten országába. Evangélikus Élet 60, 1995. júl. 30.
- Prickler, Harald: Zsidók Ruszton. SSz. 49, 1995, 28–37.
- Rácz Józsefné: Az államvizsgákról. Soproni Műhely 1995, 1. sz. 31–35.
- Rácz Józsefné: Megnyílt az Erdészeti és Faipari Egyetem Múzeuma. Fa. 44, 1995, 26–27.
- Ráczné Schneider Ildikó: Az Erdészeti és Faipari Egyetem múzeuma az Esterházy palotában. Erdészeti Lapok 130, 1995, 22–23.
- Reingrabner, Gustav: Ikonographische Beobachtungen zu den evangelischen Kirchen im Burgenland. BHB1. 57, 1995, 97–116.
- Rittsteuer, Josef: Das Grosshöfleiner St. Radegundis–Benefizium. BHB1. 57, 1995, 84–93.
- Roth Matthaea: Kilátóavatás Kövesháton. Erdészeti Lapok 130, 1995, 58.
- Róbert Péter: Holocaust Emlékkönyv. MT. 40, 1995, 1262–1263.
- Rónai Ferenc: Szakképzési célok a Roth Gyula Erdészeti és Faipari Szakközépiskola gyakorlati oktatásában. Erdészeti Lapok 130, 1995, 86.
- Ruhmann Jenő: A Soproni Hegység turista térképe. 18. sz. Cartographia Kft. Budapest, 1994. SSz. 49, 1995, 188–190.
- S. E.: Az Erdészeti és Faipari Egyetem Közgazdasági Intézete ... Fa. 45, 1995, 132.
- S. E.: Valétálás Sopronban. Fa. 45, 1995, 91.
- Salamon Nándor írásai /1962–1995/. Bibliográfia. Szombathely, 1995. Kiss Gyula Kulturális Egyesület 125.
- Salamon Nándor: Kollár György emlékezete. Vehner Tibor kismonográfiája. In: Sarkady Sándor /szerk./: Soproni Füzetek '94/95, 290–291.
- Sarkady Sándor: Kónya Lajos. SSz. 49, 1995, 170–172.
- Sarkady Sándor: Kónya Lajos. In: Sarkady Sándor /szerk./: Soproni Füzetek '94/95, 149–152.

Sarkady Sándor /szerk./: Soproni Füzetek '94/95. Művészeti antológia. Sopron, 1995, SOP-CENTER Kft. Nyomdája 321.

Sarkady Sándor: Szarka Árpád /1915–1993/. SSz. 49, 1995, 181–184.

Sass László: Beszélgetés Tasnádi Györggyel. Az Erdészeti és Faipari Egyetem Alkalmazott Művészeti Intézetének vezetőjével. Várhely 1, 1995, 1. sz. 20–32.

Sass László: E számunk képei. Hans Gustav Edöcs. Edöcs János. Várhely 1. 1995, 1. sz. 101–102.

Sámson Klára: Március a soproni Evangélikus Liceumban. Evangélikus Élet 60, 1995. ápr. 16.

Sáry István: Győr–Moson–Sopron megye önkormányzatának négy éve /1990–1994/. Győr, 1994/1995/, 323.

Schey Andrásné: Ödenburger Kulturklub bei Seefestspielen in Mörbisch. NZ. 39, 1995. aug. 19.

Schlag, Gerald: Vera Meyer: Burgenland: Bau- und Wohnkultur im Wandel, Verlag der Österr. Akademie der Wissenschaften–Wien 1993. 224 Seiten, 186 schwarz–weiss Abbildungen, 22 Farbtafeln und zahlreiche Karten und Planskizzen. BHB1. 57, 1995, 95–96.

Seefestspiele Mörbisch europareif. NZ. 39, 1995. jún. 3.

Segner, Stefan: Die Möglichkeit. Zweisprachiger Kindergarten in Agendorf. NZ. Beilage für Pädagogen, Busch–Trommel 1. 1995. máj. 20. 1–2. sz. 6.

Sikeress állásbörze Sopronban. ERFA Profi 2, 1995, 5. sz. 34.

Sitkei György: Tájékoztató az EFE Faipari Géptani Tanszék tevékenységéről. Fa 45, 1995, 121–122.

Sobó Jenő /1853. március 15.–1920. október 31./: Magyar Mezőgazdaság Erdőgazdaság és Faipar c. melléklete 50, 1995. nov. 8. 45. sz. 3.

A Soproni Egyetem rektorának kitüntetése. Bútor és Faipar 1, 1995, 2. sz. 21.

A Soproni Erdészeti és Faipari Egyetem. Erdészeti Lapok 130, 1995, 171.

Soproni Faipari Részvénytársaság. MüT. 35, 1995, 1. sz. 48.

Soproni faiparos találkozó és kiállítás. Fa. 45, 1995, 2. sz. III–IV.

Soproni perce/gő/k. Magyar Mezőgazdaság Erdőgazdaság és Faipar c. melléklete 50, 1995. máj. 10. 19. sz. 8.

Spahl, Hansleo: Forstliche Organisation und forstliche Ausbildung in Europa–Teil II. BDF Aktuell 35, 1995, 3. sz. 18–23.

Spende an ein Heim und Schule für behinderte Kinder in Sopron. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 75, 1995, 1. sz. 33.

Spiegel–Schmidt, Friedrich: Deutsche und Juden in Ungarn. Parallelen und Unterschiede. NZ. 39, 1995. jan. 7.

Sportgala Sopron. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 75, 1995, 2. sz. 32.

Stabenow, Eberhard: Kroisbach. Alte Heimat in Ungarn. Horb am Neckar, 1995, Geiger Verl. 216.

Stier Miklós: A „Mogersdorf” nemzetközi kultúrtörténeti szimpózium első negyedszázadáról. Sz. 129, 1995, 1412–1424.

Streibel, Andreas: Überlegungen zur kulturellen Landesidentität des Burgenlandes nach 1945. BHB1. 57, 1995, 49–63.

Sulyok Gabriella képeiről. Gyurkovics Tibor beszéde a „Fekete Felhők Mitológiája” című kiállítás megnyitóján 1995. július 5-én a Vigadó Galériában. Várhely 1, 1995, 2. sz. 89–92.

Suppan, Wolfgang: Heinrich Zwittkovits: Die Pflege der zivilen Blasmusik im Burgenland im Spiegel der allgemeinen historischen Entwicklung: in: Bgld. Forschungen, Sonderband XII, Verlag Schneider Tutzingen 1993. 747. Seiten. BHB1. 57, 1995, 48.

Szabó Ferenc: In memoriam Dr. Szappanos András egyetemi docens /1928–1995/. Erdészeti Lapok 130, 1995, külső hátsó borító.

Szakál Péter: Szarka Árpád festőművész emlékkiállításához /1994. nov. 20.–dec. 7./ SSz. 49, 1995, 176–178.

Szántóné Balázs Edit: Partes populorum minorum alienigenae. SSz. 49, 1995, 92–94.

Szebik Imre–Fehér Károly–Zügn Tamás: Búcsú id. Szabó Lajostól. Lelkipásztor 70, 1995, 457–459.

Szemerey Tamás: A restaurálásról. Soproni Műhely 1995, 1. sz. 13–15.

Szendrei Csaba: Alapítvány a kutatásért. Magyar Asztalos 1995, 10. sz. 9.

Szerdahelyi Pál: Utaidat, uram, mutasd meg! /in memoriam Sopron, 1944. december 6./ Evangélikus Élet 60, 1995. febr. 19.

Széchezy Béla József: Adjunk az országnak generalista környezetügyi munkásokat is. Soproni Műhely 1995, 1. sz. 26–29.

Székely Anna: Oscar tudja. A kulisszák előtt és mögött a Soproni Petőfi Színházban. Új Demokrata 2, 1995. március 23. 12. sz. 43.

Székely Domokos: Halálozások: Steiner Károly. GK. 47, 1995, 43–44.

Szilágyi András: A herceg Esterháziák–mágnások, diplomaták mecénások. Új Művészet 6, 1995, 11–12. sz. 12–16.

Szimon János: Aki városát kiválóan ismerte és szerette. Meditáció dr. Friedrich Károly temetése után. Evangélikus Élet 60, 1995. március 19.

Szimon János: Csak az evangélium ment meg. Lelkipásztor 70, 1995, 339–340.

Szimon János: Felnőttek konfirmációja I–IV. Evangélikus Élet 60, 1995. ápr. 30., máj. 7., máj. 14., máj. 28.

Szimon János: Gyülekezet és ifjúság. Tanulói környezet és evangélikus identitás. Lelkipásztor, 70, 1995, 460–462.

Szimon János: Jubileumi sorozat a balfi gyülekezetben, a 200 éves templomban. *Evangelikus Élet* 60, 1995. dec. 10.

Szimon János: Kolbenheyer Mór soproni evangélikus lelkész élete és szolgálata. *Lelkipásztor* 70, 1995, 24–27.

Szimon János: Meditatív ima az áldozatokért. Sopron bombázásának 50. évforduló-jára. In: Sarkady Sándor /szerk./: *Soproni Füzetek* '94/95, 274–276.

Szimon János: Renner Kálmán ravatalánál. /Temetési igehirdetés 1994. április 19-én, 14 órakor az evangélikus temető kápolnájában/. In: Sarkady Sándor /szerk./: *Soproni Füzetek* '94/95, 268–269.

Szimon János: A Soproni Erzsébet Kórház ökumenikus szentelése. *Evangelikus Élet* 60, 1995. jan. 8.

Szodfridt István: Erdészeti termőhelyismeret oktatás 1885–1958 között. *Soproni Műhely* 1995, 1. sz. 6–7.

Szodfridt István: Firkás Oszkár dicsérete. *Erdészeti Lapok* 130, 1995, 59.

Szodfridt István: Nagy elődeink nyomában. Botvay Károly /1897–1958/, Bencze Gergely /1854–1925/, Vági István /1888–1960/. *Erdészeti Lapok* 130, 1995, 246–247., 286–287., 346.

Szodfridt István: Várhelyi István 70 éves. *Erdészeti Lapok* 130, 1995, 386.

Szoják Péterné: Doktor /PhD/-képzés az Erdészeti és Faipari Egyetemen. *Fa* 45, 1995, 80–81.

T. K.: Egy félév végére. *Magyar Asztalos* 1995, 2. sz. 68–69.

Tamási, Judit: Verwandte Typen in Schweizerischen und Ungarischen Kachelfundmaterial in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts. Bp., 1995. Országos Műemlékvédelmi Hivatal 179+161. *Művészettörténet–Műemlékvédelem VIII.*

Tamásyné Bánó Margit: A faanyagszáritás fejlődésének nemzetközi irányai. *Fa* 45, 1995, 33–34.

Tanévnyitó a Soproni Egyetemen. *Bútor és Faipar* 1, 1995, 1. sz. 21.

Terray László: Levél a soproni fakultásról 1945-ből. *Lelkipásztor* 70, 1995, 144–145.

Tibay György: Burgenlandi vadgazdálkodási tapasztalatok. *Erdészeti Lapok* 130, 1995, 14–15.

Tobler, Felix: Der Brand der Burg Landsee 1790 und seine Folgen. Zur Genesis der Burgruine Landsee. *BHB1*. 57, 1995, 163–173.

Tompa Károly: A Sopron-Tóalmi nemesnyár demonstrációs ültetvény értékelése. *Erdészeti és Faipari Tudományos Közlemények* 40–41, 1994–1995, 115–135.

Tóth Imre: Holocaust emlékkönyv. A vidéki zsidóság deportálásának 50. évforduló-ja alkalmából. *TEDISZ*, Bp., 1994, 427 lap. Szerk. Králl Csaba. *Sz.* 49, 1995, 94–95.

Tóth Sándor: Adatok az Alpokalja fürkészlégy faunájához /Diptera: Tachinidae/. In: Dénes József /szerk./: Savaria a Vas megyei Múzeumok Értesítője 1992/1995/, 189–215.

Tóth Sándor: Adatok az alpokalja mikroszkópikus gombáinak ismeretéhez II. In: Dénes József /szerk./: Savaria a Vas megyei Múzeumok Értesítője 1992/1995/, 217–232.

Tringli István: Mollay Károly: Első telekkönyv. Erstes Grundbuch 1480–1553. Sz. 129, 1995, 226–229.

Turán Tamás: Újabb héber kódextöredékek a soproni könyvtárakban, SSz. 49, 1995, 74–76.

Turbuly Éva: Önkormányzati levéltárak és a helytörténetírás. SSz. 49, 1995, 165–170.

Tükör és Ablak. Várhely 1, 1995, 2. sz. 5–7.

Tüskés Tibor: Soproni Füzetek '94/95. Várhely 1, 1995, 2. sz. 76–78.

u. á.: Iskoláink az elmúlt tanévben. Evangélikus Élet 60, 1995. aug.

Urbán László: Az egyetemi könyvtárak fejlesztésének tégigényei. Könyvtári Figyelő 5/41/, 1995, 406–418.

Új szakirányok az okleveles faipari mérnökképzésben. Fa. 45. 1995, 133–135.

Ury Előd: A Soproni Erdélyi Kör 6 éve. Bécsi Napló 16, 1995. jan.–febr. 1. sz. 2.

V.F.: A vitorlázás győri emlékeiből. TM. 106, 1995, 6. sz. 31.

Varga Géza: Baumann József /1903–1994/. SSz. 49, 1995, 184–186.

Varga Imréné: Dokumentumok egy köztisztviselői pályakép megismeréséhez. – Halász Gábor segélykérő levele alapján. SSz. 49, 1995, 47–62.

Cs. Varga István: „Egy nagy himnusz az egész Fertő tája”. Harsányi Lajos költészetéről I. Várhely 1, 1995, 2. sz. 59–63.

Cs. Varga István: Kutas Ilona: A norvég biblia. In: Sarkady Sándor /szerk./: Soproni Füzetek '94/95, 292–293.

Varga Ferenc: Faanyagvédelmi oktatás és kutatás az Erdészeti és Faipari Egyetemen. Fa. 45, 1995, 51.

Varga, Péter: Geophysical Observatory Reports Year 1990–1995 Observatory of Nagyecenk. Sopron, 1995, Hillebrand Ny. 124.

Vargha Zsuzsa: Jönnek vagy mennek a felhők? Soproni Ünnepi Hetek 1995. Várhely 1, 1995, 2. sz. 65–69.

Vargha Zsuzsa: Kell-e nekünk tavaszünnep? ... persze, hogy kell ... Várhely 1, 1995, 1. sz. 78–84.

Vargha Zsuzsa /fel.szerk./: Soproni Újság. Városi hetilap. Sopron, 1995, Corvina Nyomdaipari Kft. Győr.

- Válság vagy megújulás a Soproni Egyetemen? *Bútor és Faipar* 1, 1995, 2. sz. 21.
- Várallyay Jánosné: Helyzetkép a felsőoktatási intézmények könyvtárainak számítógépesítéséről Győr–Moson–Sopron megyében. *Kisalföldi Könyvtáros* 1995, 2. sz. 9–12.
- Verkehrsentlastung für Ödenburg. *NZ.* 39, 1995. július 15.
- Verő József–Wallner Ákos–Wesztergom Viktor: Üridőjárás – ahogy az a geomágneses obszervatóriumból látszik. A Nagyecenki Geofizikai Obszervatórium INTERMAGNET Állomása. *MT.* 40, 1995, 551–557.
- Végh Ferenc: Kitüntetett kisalföldi természetbarátok. *TM.* 106, 1995, 1. sz. 15.
- Végh Ferenc: Legyen Ön is a Győr–Sopron megye természetjárója. *TM.* 106, 1995, 12. sz. 12.
- Vizrajzi Évkönyv 1994. XCIX. kötet. Bp., 1995, VITUKI RT. Hidrológiai Intézete 286.
- Vladár Gábor: Megnyitó Kovács György szobrász kiállításán. In: Sarkady Sándor /szerk./: *Soproni Füzetek '94/95*, 147–148.
- Wild, Robert: Regionalverbände ungarndeutscher Kulturgruppe gegründet. *NZ.* 39, 1995. nov. 18.
- Wilfing János: A Soproni Erdészeti és Faipari Egyetem 1995, őszétől induló posztgraduális képzései. *Fa.* 45, 1995, hátsó belső borító.
- Winkler Gábor: Sopron, Utikönyv. Bp., 1995, ADSWEST Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. 186. /magyar és német nyelven.
10. Corvinus–Oldtimefahrt. *Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt* 75, 1995, 10. sz. 27.
- X. Landes–Medaillenbiennale in Ödenburg. *NZ.* 39, 1995. jún. 17.
- Zentai László: A csúcok megközelítése. Bp., 1995. Xénia K.
- Zentai László: Emberségből katedrálist, igazságból pajzsot. Pályakép a 60 éves Sarkady Sándor művészetéről. *Várhely* 1, 1995, 1. sz. 52–56.
- Zentai László: Kövesi György: Nem álmodunk. Töredékes szóképek keserű szar-kazmusa. In: Sarkady Sándor /szerk./: *Soproni Füzetek '94/95*, 283–287.
- Zentai László: Zsirai László: Július fényceppjeiben. Letisztult egyszerűségű versek. In: Sarkady Sándor /szerk./: *Soproni Füzetek '94/95*, 179–282.
- Zétényi Zoltán: Soproni sirásó. *Új Demokrata* 2, 1995. jún. 22., 25. sz. 42–43.
- Zoltán László: Ilus néni 90 éves. *Evangélikus Élet* 60, 1995. márc. 1.
- Zoltán László: „Ne engedj megféleldkezni tanítóim példájáról”. *Evangélikus Élet* 60, 1995. jún. 25., aug. 20.
- Zombori, István: Die „Ligno-Novum–Wood-Tech” Sopron wächst. *Holz-Zentralblatt* 1995. nov. 10. 195. sz. 2229., 2231.

Zs/irai/ L/ászló/: Regionális hetilap Sopronban. Bécsi Napló, 1995. nov.–dec. 6. sz. 12.

Zsirai László: Új folyóirat. megjelent a soproni Várhely. Bécsi Napló 16, 1995. szept.–okt. 5. sz. 12.

-yt: A gazda felelőssége. Ni. 83, 1995, 4. sz. 3–5.

LEVÉLSZEKRÉNY

Dominkovits Péter írja:

A nyugat-magyarországi — és ezáltal az osztrák-magyar — határkérdés története a XIX. század középső harmadától a Sopron megyei történetkutatás egyik fontos vizsgálati területe volt. Nem a vázlatos historiográfia, csupán szerény illusztráció céljából jegyzem meg az alábbiakat; 1871-ben látott napvilágot a megyetörténet megírásával megbízott Nagy Imre „A Lajta mint határfolyam” című akadémiai székfoglalója¹, melyben politika- és birtoklástörténeti adatok sorával próbálta bizonyítani több, a XVI. századtól Alsó-Ausztria területén fekvő település (Au, Hof, Mannersdorf, Samarja etc.) korábbi magyar koronához tartozását. Értekezésében kitért a Sopron és Vas megyei zálogbirtokok problémájára², miképpen röviden ismertette az 1715:XXXIX., 1790:LXVIII., 1792:XIX. tc.-kek nyomán eljáró határvizsgálati bizottságok tevékenységét is. Több mint egy generációval később, teljesen más államjogi és politikai helyzetben — és attól indukálva — Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa tán Domanovszky Sándor felkérésre és biztatására egy okleveleken, levéltári forrásokon alapuló cikksorozatban vázolta fel az összetett nyugat-magyarországi határkérdést³.

Mindezek nyomán érthető, hogy fölöttébb nagy érdeklődéssel olvastam Sallai János a SSz. 1996. 4. számában megjelent tanulmányát. De minthogy magam sem a térképész-történetnek, sem pedig a jelzett problémakörnek kutatója nem vagyok, azért a fenti munkához történő érdemi észrevételek megtételétől elállnék. Olvasói levelemben csupán egy apró figyelemfelkeltést szeretnék megtenni abban a reményben, hogy a döntő-

¹ Megjelent: Századok V. 1871. 369-387., 449-464.p.

² A zálogbirtokok története kevésbé kutatott téma, August Erns ezirányú kutatásait — további bibliográfiai tájékoztatást is adva — tartománytörténeti kötetében foglalta össze: *Erns, August: Gesichte des Burgenlandes*. Wien, 1987. S. 100-111. Az elzálogosított dominiumok egyikére, a községi uradalomra az eddigi kutatásokat legutóbb összegezte: *Bariska István: A községi uradalom és az osztrák kamarai zálogüggyek* = Vasi Szemle XLVII. 1993. 1. Sz. 39-53.p.

³ *Házi Jenő: Történelmi jogunk Nyugat-Magyarországhoz* = Soproni Hírlap 1920. (79. sz.) ápr. 7., (82. sz.) ápr. 10., (84. sz.) ápr. 13., (87. sz.) ápr. 16. Az utolsó közleményben Házi a téma szakfolyóiratban, a Századok hasábjain történő megjelentetését ígérte. Domanovszky maga akart egy nyugat-magyarországi okmánytárat elkészíteni, melyhez Házi is adatgyűjtésre kérte fel: „Egy kötetben szándékozom publikálni a Nyugat-magyarországi kérdésre (telepítés, várak elzálogosítása, visszacsatolás, későbbi határperek) vonatkozó anyagot ... Önt specialiter arra kérem, hogy az elzálogosításról a városi, megyei és esetleg megyebeli családi levéltárakból (kismartoni, Esterházy lt.) másolná le nekem az ide vonatkozó anyagot ...” SL XIV. 98. Házi Jenő főlevéltáros irathagyatéka, Levelezés, 12. d. Domanovszky Sándor Házi Jenőnek. Bp., 1920. Márc. 2. Itt szeretném megköszönni Házi Jenő özvegyének, hogy a letétben lévő levéltárban a kutatást engedélyezte!

en könyvészeti forrásokra épült térképészet-történeti irányultságú dolgozat remélhetően újra feléleszti a problémakör iránti érdeklődést és további részkérdések beható vizsgálatát vonja maga után. E kutatások során érdemes lenne a helyi, adott esetben a Soproni Levéltár iratanyagait is jobban figyelembe venni. A forrásfeltáráskor nem csak a vármegye közgyűlési jegyzőkönyveiben, iratsorozatában megbúvó, nehezen fellelhető leiratokra, átiratokra, jelentésekre kell gondolni, hanem önálló kisebb fondokra is, melyek közül külön kiemelésre méltó a XV. 17. fondszámú Magyar-osztrák határmegállapító bizottságok iratai 1902–1922. A gyűjteményes fond egyrészt tartalmazza az alsó-ausztriai Lembach, Stang, Stickelberg, Wiesmath és a Sopron vármegyei Lánzsér (Landsee) és Borsod (Weingraben) között 1882-től a Répce (Rabnitz) mederváltozásai miatt fellépett határkonfliktusok megoldására tett lépések ügyiratait⁴, másrészt az 1906-1909 során a B.M. által elrendelt Alsó-Ausztria és Nyugat-Magyarország, esetünkben Sopron vármegye közötti határmegállapítási jegyzőkönyveket, vázrajzokat, s harmadrészt pedig itt is hiánytalanul megtalálhatók az Ausztria-Magyarország közötti 1922. évi határrendezés térképeiből az A–B. alszakaszok anyagai.

A határkérdéssel kapcsolatos forrásanyag komplex feltárása, vizsgálata nemcsak a már említett tudományzakokat segítené, hanem adatokkal szolgálna a határvidék lakosságának életmódjához, gazdálkodásához, a térség történeti ökológiájához, miképpen a történeti etnográfia kutatói számára a részletesen rögzített határjелеk is érdekeségeket tartalmaznak⁵.

Sopron, 1997. február 4.

Metzl János: Nagy érdeklődéssel olvastam Sallai Imre: „A magyar-osztrák határ történetéről a XVIII. századtól napjainkig.” c. tanulmányát. (Sz. 1996. 4. sz.) Csak a teljesség kedvéért szeretnék ehhez néhány kiegészítő megjegyzést tenni. A két világháború közötti időszak tárgyalásakor legalább meg kellett volna említeni, hogy az osztrák „Anschluss”-tól (1938. márc. 11.) a második világháború végéig, tehát 7 éven át, a magyar-osztrák határ magyar-német határ volt. A pontosság megköveteli, hogy még egy kis határszakasz megváltozásáról is szó essék. A német Wehrmacht ugyanis 1938. okt. 10-én bevonult Pozsonyligetfaluba (szlovák neve Petržalka, német neve Engerau) és azt a német birodalomhoz csatolták. (1938. nov. 11-én ugyanez történt Dévényen is). Ezáltal a pozsonyligetfalusi csehszlovák hídfő megszűnt és a Dunántúlon nem maradt csehszlovák terület. E miatt a Pozsonyligetfalu és Horvátjárfalu – Oroszvár (Engerau) közti határvonal ugyan nem változott meg, de ettől kezdve nem magyar-csehszlovák, hanem magyar-német határ lett, vagyis a tanulmány tárgyát képező magyar-osztrák határ része és maradt majdnem 7 éven át, egészen a szovjet hadsereg 1945. ápr. 4-i bevonulásáig. Egyébként helytelen megfogalmazás, hogy a szerző osztrák-cseh-magyar hármashatárkőről ír, hiszen a „cseh” megjelölés Csehszlovákia fennállása idején is csupán a mai Csehország területére vonatkozott.

⁴ Hasonló problémákat okozott a Lapincs (Lafnitz) változó vízhozama, áradásai Stájerország és a határos Vas megyei községek esetében ld.: *Vörös, Károly:* Ein Grenzkonflikt zwischen Steiermark und Ungarn im Jahre 1742. = Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark. Jg. 82. 1991. S. 195-197.

⁵ A vizsgált országhatár esetében a területi, intézményi illetékesség révén további törpefondok ajánlhatók, pl.: SL IV.A. 32. Sopron vármegye levéltára, A Lajta folyó szabályozására kiküldött választmány részére a levéltárból kiadott iratok és helyszínrajzok 1788-1834.

Még egy apró kiigazítás is idekívánkozik. Szerző az 1930-ban aláírt peage szerződéssel kapcsolatban Magyarfalvát említi. 1930-ban utóbbi még Harka volt, a Magyarfalva elnevezést csak a II. világháború után találták ki. A falu a rendszerváltás után ismét visszakapta ősi magyar nevét, tehát Magyarfalvát írni sem 1930-al kapcsolatban, sem ma nem helyes.

A Soproni Városszépítő Egyesület ez évtől kezdve tagjainak lehetőséget biztosított a Soproni Szemle kedvezményes előfizetésére, ezenkívül mindazoknak, akik az Egyesület kötelező tagsági díját egy bizonyos mértékig túlfizetik, a Szemlét ugyancsak megküldi. Ennek az intézkedésnek örvendetes következménye, hogy a Szemle előfizetőinek száma 1997-től mintegy megkétszereződött, és ha feltételezzük, hogy a lap minden példányát egy-egy családon belül többen is olvassák, akkor olvasótáborunk többszáz fővel növekedett. Főleg a fiatalabbak, de talán a többiek között is lesznek, akik most veszik először kezükbe ezt az immár 51. évfolyamába lévő lapot. Mindenekelőtt megköszönjük a felénk mutatkozó bizalmat.

A Soproni Városszépítő Egyesület és a Soproni Szemle szerkesztőbizottsága nevében köszöntjük új olvasóinkat. Reméljük, hogy a város és környéke helytörténetével foglalkozó írások elnyerik tetszésüket. Lapunk tudományos igényű, de ismeretterjesztő írásokkal a város múltjának érdekességeit kívánja feltárni, egyúttal a város lakóinak nagy családját egy egészséges lokálpatriotizmus felé is tereli.

Kérjük, írja meg véleményét, megjegyzéseit, kívánságait a lap tartalma és jellege kérdéseiben. Küldje be érdeklődésre számot tartó saját írásait, s ha azokat a szerkesztőbizottság arra alkalmasnak ítéli, leközzöljük.

Átérezzük, hogy az olvasótábor és a lap példányszámának a megnövekedése minket arra kötelez, hogy a Heimler Károly által 1937-ben indított Soproni Szemlét a jövőben a mai igényeket is kielégítő, mégis a hagyományos szellemben szerkesztve és megjelenítve adjuk át olvasóinknak.

Munkatársaink

Dr. Mollay Károly ny. egyetemi tanár 1118 Bp., Kökölkút u. 11.

Dr. Mőcsényi Mihály egyetemi tanár 1118 Bp., Somlói u. 1/b.

Borokai Szabolcs német-történelem szakos tanár PhD-ösztöndíjas, Sopron,
Lackner K. u. 6.

Güntner Péter PhD-ösztöndíjas, ELTE BTK Gazdaság- és Társadalomtörténeti tanszék,
1364 Bp., Pf. 107.

Gödéné dr. Török Ildikó főiskolai adjunktus, Sopron, Pázmány P. u. 9.

Németh Ildikó levéltáros, Soproni Levéltár, Pf. 82.

Hárs József olvasószerkesztő, Sopron, Deák tér 21–23.

Dr. Dudich Endre egyetemi tanár, Soproni Egyetem

Fejér Zoltán festőművész-tanár, Sopron, Várlerület 96.

Dr. Metzl János ny. kórházi főorvos, Sopron, Deák tér 35.

Dr. Kubinszky Mihály ny. egyetemi tanár, Sopron, Kökényes köz 3.

Dr. Gömőri János régész, Soproni Múzeum, Pf. 68.

Wallner Ákos ny. tud. munkatárs, Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézet, Sopron

Dr. Kovács J. László ny. egyetemi tanár, 2040 Budaörs, Szivárvány u. 8. II. 2.

Dominkovits Péter főlevéltáros, Soproni Levéltár, Pf. 82.

Mastalirné Zádor Márta főigazgató, Soproni Egyetem Könyvtára

SOPRONI SZEMLE
Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Éva Turbuly
Inhaltsverzeichnis

Die Redaktionmission	1
<i>Mollay, Karl</i> : Vorwort	1
<i>Mőcsényi, Michael</i> : Kritische Gedanken und unbekannte Fakten zur Baugeschichte von Eszterháza	2

Kleine Mitteilungen

<i>Boronkai, Szabolcs</i> : Porträts aus dem deutschsprachigen Literaturleben von Ödenburg im 19. Jahrhundert. 2. Karl Georg Romy 1780–1847.	17
<i>Güntner, Peter</i> : Die bürgerliche Wohnkultur in Ödenburg um die Jahrhundertwende	21
<i>Göde-Török, Ildikó</i> : Die Subventionierung und Pflichten eines Dorflehres in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts und am Anfang des 20. Jahrhunderts.	31
<i>Németh, Ildikó</i> : Das Archiv der Soproner Universität 1842–1995	38

Das lebende Gedächtnis von Ödenburg

<i>Hárs, Josef</i> : Robert Krisch ist 75 Jahre alt	40
---	----

Nekrolog

<i>Dudich, Endre</i> : Vor hundert Jahren ist Prof. Nikolaus Vendel geboren	47
---	----

Kulturelles Leben in Ödenburg

<i>Fejér, Zoltán</i> : Ödenburger Leporellen. Über die Tätigkeit des Aquarellmalers, Josef Grabner	52
<i>Metzl, Johann</i> : Die Ausstellungen der Ödenburger Gesellschaft für bildende Kunst in Bamberg, Kulmbach und Wien.	54
<i>Kubinszky, Michael</i> : Die Tätigkeit des Ödenburger Stadtverschönerungsverein im Jahre 1996	56
<i>Gömöri, Johann</i> : Die Scarbantia Gesellschaft in 1994–1996.	58
<i>Wallner, Ákos</i> : Die Paul Kitaibel Naturwissenschaftliche Tischgesellschaft	64

Bücherschau

<i>Kovács, Josef Ladislaus</i> : Zentai Ladislaus: Das Nahekommen an die Gipfel.	69
<i>Metzl, Johann</i> : J.R. Bünker: Märchen aus der Oedenburger Gegend	71
<i>Hárs, Josef</i> : Dominkovits, Peter: Ungarische Dokumente aus dem 16. Jahrhundert im Archiv des Komitates Sopron	71
<i>Metzl, Johann</i> : Jiří Altman: Burgenland	72
<i>Mastalir-Zádor, Márta</i> : Die Bibliographie von Ödenburg fürs Jahr 1996.	73

<i>Briefkasten</i>	92
--------------------	----

<i>Unsere Mitarbeiter</i>	95
---------------------------	----

<i>Inhaltsverzeichnis</i>	96
---------------------------	----

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE MUNKATÁRSAIHOZ

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében munkatársainktól a következőket kérjük:

1. *A kézirat gépelése.* Mind a főszöveg, mind a lapalji jegyzetek (külön lapokon!) 2-es sortávolsággal, baloldalon 20 betűhelynyi margóval gépelendők.

A gépelési hibákat kézírással javítsuk ki. Ugyancsak kézírással jelöljük be az írógépen hiányzó jeleket, mint pl. *i, ú, Í, Ű* stb. Egyebeket kézzel ne javítsunk bele. A szerző nevét a kézirat címe fölött, balszélre gépeljük, a cikket a szerző ne zárja le aláírásával.

A főszövegben a lapalji jegyzetre fűlsorral emelt, tintával bekarikázott számjeggyel utalunk, pl. ...városokat.¹²

A szerkesztőségbe ne másolati példányt, hanem jól olvasható első példányt küldjünk. Mivel áttértünk a számítógépes szövegszerkesztésre, munkánkat nagyban megkönnyítené, ha a szerzők floppy-lemezen (Word 6-ban) küldenék el munkáikat.

2. *A lapalji jegyzetek.* Idekerülnek a főszöveg kiegészítő részletei, adatok, főleg pedig a szöveget hitelesítő, igazoló *pontos* forrásjelzések. A jegyzeteket folyamatosan, egész számmal számozzuk, a cikk szövege után külön lap(ok)ra írjuk.

Könyvre, lapszámra első alkalommal így utalunk: pl. Csatkai Endre: A soproni színészet története: 1841—1950. Sopron, 1960, 15 — A továbbiakban így: Csatkai i. m. 32. (Ha ugyanannak a szerzőnek váltogatva több művét idézzük, akkor a továbbiakban így: Csatkai: A soproni színészet 43.) Ha a megjelenés helye Budapest, ezt így: Bp.

Folyóirat cikke így: Jakubovich Emil: A legrégebb magyar misszilis levél: Magyar Nyelv 1952, 114—120. A Soproni Szemle nevét mindig rövidítve írjuk: SSz.

Gyűjteményes munkában megjelent cikkekre így: pl. Házi Jenő: Sopron város címere, Vö. Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79—84.

Újságcikke így: pl. a szerző neve: a cikk címe. Soproni Hírlap 1932. nov. 14.

Idégyvelvű műre így: pl. Semmelweis, Karl: stb.

Levéltári forrásra így: a levéltár megnevezése: levéltári jelzet. — A Soproni Levéltár nevét mindig rövidítve írjuk: SL.

3. Egyéb részletkérdésekben a SSz. legújabb számai az irányadók.

4. A szerzők szedési utasításokat (pl. *kurzív szedés* aláhúzással stb.) ne adjanak.

A szedési utasításokat a szerkesztő adja meg. Esetleges kívánságokat a szerkesztővel kell megbeszélni.

5. A cikkek illusztrálásához szél nélküli tónusos fénykép(ek)et, vagy alkalmas rajzokat (térképvázlat(ka)t!) kérünk. Az illusztrációkat kérjük megszámozni, külön jegyzéken a számozás sorrendjében a képek (rajzok) aláírását közölni.

Kérjük a fénykép(ek), ill. rajz(ok) készítőjének nevét is feltüntetni.

6. Az 1993. évi 1. számtól kezdődően a szerzői tiszteletdíjak megváltoztak. Ezentúl csak 11 gépelt oldal felett fizetünk, szerzői íveként 6000 Ft-ot (1 iv 22 oldal). Minden szerző kap cikkenként egy tiszteletpéldányt.

Kérjük a pontos címet, s ha van, az átutalási betét számát, s az ezt kezelő pénzintézet pontos címét és pénzforgalmi jelzőszámát.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta Rt. és a RÁBAHÍR RT. Előfizethető 1997-re a Soproni Múzeumban vagy a Soproni Levéltárban. (Sopron, Fő tér 1.)

Előfizetési díj 1997-től 1 évre 500 Ft, egyes szám ára: 150 Ft.

Megjelenik évente 4 alkalommal.

Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Múzeumban vagy a Soproni Levéltárban (Sopron, Fő tér 1.) kaphatók.

Sopron barátai: Szavunk ne maradjon raktárfalak közé zárva! Egyre szélesebb körben kell segítenünk a múlt tisztázását. Mindenki jusson hozzá a Szemléhez, akit szűkebb hazája története érdekel! Kérjük ehhez az Ön segítségét is. Támogassa a Soproni Szemle Alapítványt!

(Elszámolási számla az Országos Kereskedelmi és Hitelbank Rt. soproni fiókjánál, Ógabona tér 9., 405-10307. számon.) Az APEH 1993. ápr. 16-án 7830283603. sz. a. engedélyezte, hogy az adományozók - igazolásunk alapján - adományait adóalapjukból levonhassák.

SOPRONI SZEMLE

A szerkesztésért Turbuly Éva felel
Kiadja a Soproni Szemle Alapítvány
Felelős kiadó: Dr. Ádám Antal

Készült a Hillebrand Nyomda Kft. üzemében
(Sopron, Csengery u. 51.)
97. 4316— Felelős vezető: Hillebrand Imre

Terjeszti 1996-ban a Magyar Posta Rt.
Hírlapüzletági igazgatósága

HU ISSN 0133—0748

Fv 324

Kissze' B. I
Kötelespéldány

SOPRONI SZEMLE

SOPRONI SZEMLE HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

LI. ÉVFOLYAM

1997

2. SZÁM

A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata
Alapította: Heimler Károly
Kiadja a Soproni Szemle Alapítvány
Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzatának támogatásával

A szerkesztőbizottság elnöke: **MOLLAY KÁROLY**

Főszerkesztő: TURBULY ÉVA

Szerkesztőbizottság:

ASKERCZ ÉVA, BARTHA DÉNES, BIRCHER ERZSÉBET, CSAPODY ISTVÁN,
DOMONKOS OTTÓ, GIMESI SZABOLCS, GÖMÖRI JÁNOS, G. SZENDE KATALIN,
HÁRS JÓZSEF titkár, olvasó- és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN,
KÖRNYEI ATTILA, KUBINSZKY MIHÁLY, METZL JÁNOS, SARKADY SÁNDOR.

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Szerkesztőségi közlemény</i>	97
<i>Mőcsényi Mihály: Kritikus gondolatok és ismeretlen tények Eszterháza építéstörténetéhez II. rész</i>	98
<i>Nováki Gyula: Óskori földvárak Sopron mellett</i>	118

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Boronkai Szabolcs: Arcképek Sopron XIX. századi német nyelvű irodalmi életéből 3. Leopold Petz (Petz Lipót) 1794–1840</i>	135
<i>Dávidházy István: A soproni szórólöveg-laktanya</i>	140
<i>Frank Norbert: Adatok a Dudlesz-erdő flórájához</i>	144

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

<i>Sarkady Sándor: Szokolay Sándor és Becht Rezső kézfogása</i>	153
<i>Wallner Ákos: A Kitaibel Pál Természettudományi Asztaltársaság összejövetelei 1934–1996</i>	163

MEGEMLÉKEZÉS

<i>Winkler Oszkár: Emlékeim Horváth József festőművészről</i>	185
---	-----

SOPRONI KÖNYVESPOLC

<i>Zsámbéki Monika: Tanulmányok Csatkaí Endre emlékére. A Soproni Múzeum kiadványai 2.</i>	187
<i>Metzl János: Fogarassy László: Ligetfalu és a pozsonyi hídfő története.</i>	189
<i>Polgár Tamás: Pájer Imre: Csorna évszázadai</i>	191
MUNKATÁRSAINK	191
INHALTSVERZEICHNIS	192

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

LI. ÉVFOLYAM

1997

2. SZÁM

Lapzárta után ért minket a tragikus hír, hogy évtizedeken át volt szeretett főszerkesztőnk, dr. Mollay Károly, hosszú, fájdalmas betegség után, Budapesten elhunyt. Még megérhette, hogy hűséggel szolgált szülővárosa a díszpolgári címmel tüntette ki... Következő számainkban igyekszünk méltóképpen megemlékezni róla.

Kritikus gondolatok és ismeretlen tények Esterháza építéstörténetéhez*

II.

Az Országos Levéltár grafikus okmányai

Az Országos Levéltárban időközben az írott okmányok után a terveket, rajzokat vizsgáltam meg. Ezek egy részét korábban már láttam. Sajnos, csak láttam. Nem „néztem” őket kellő gonddal. Mivel százsámra fekszenek a tékában és sok közülük meghaladja a négyzetméteres kiterjedést, először csak az ismertető, a leíró „cédulákat” néztem át. Az igen sok részletre utaló cédulák közt feltűnt egy olyan, amelyre Valkó azt írta, hogy a kérdéses okmány feltehetően bányaművelési, esetleg erdőosztási terv. (A térkép- és tervanyag feldolgozása is Valkó munkája.) Régóta kerestem olyan okmányt, amely azt igazolta volna, hogy Fényes Miklós talán mégsem szolgálta egyértelműen a Habsburgok gyarmatosító politikáját. (Mária Terézia a magyar főurakat – az esetleges ipar- vagy kereskedelemfejlesztés gátlására – kastélyépítésre ösztökélte s hogy versenyezzenek egymással, kegyeskedett időnként meglátogatni őket.) Esterházy Miklós gyakran tudatosan tett eleget „birodalmában” a császárnő, illetve a Habsburg udvar gazdaságpolitikai törekvéseinek. Csak olyan manufaktúrák létesítését engedélyezte, olyanok fenntartását tűrte, amelyek valamilyen módon reprezentációs céljait, vágyait szolgálták. Ilyen értelemben nagyon izgatott, hogy mire vonatkozhat a „bányaművelési” terv.

Az elrongyolódott rajz a süttöri „műegyüttest” ábrázolja az írott okmányokból ismert 1721-es állapotnak megfelelően. A park baloldali vue-jének végén a későbbi „disznóskert” területe akvarellal festve, perspektivikusan ábrázolva látható. A kastélynak, illetve a parknak, de elsősorban a Lés-erdőnek ez a „helyszínrajza” igen sokat mondó, mert igazolja, hogy vue-rendszere ebben az időben létezett. A disznóskert ötlete új volt, ezért ábrázolták megkülönböztetett módon.

Le Notre 1662-ben kezdte meg a versailles-i park építését XIV. Lajos megbízása alapján. Az Országos Levéltárban őrzött, az előzőekben ismertetett helyszínrajz a Lés-erdőre vonatkozóan olyan állapotot rögzít, amelynek Nádasdy Ferenc gróf (Esterházy Pál nádor sógora) 1671-ben végrehajtott kivégzését megelőzően léteznie kellett. Ennek a ténynek mind a műegyüttes fejlődéstörténetét, mind a barokk kertművészet (a térben legyezőszerűen szétágazó, szubordinálást involváló vue-rendszerre alapozott) komponálási módszerét tekintve igen nagy jelentősége van. Annak is, hogy Versailles

* A szerkesztő a kéziratot (terjedelmi okokból) változtatott. A szerző kérte annak közlését, hogy a közleményből kimaradt egy lényeges – német nyelvű – indokló okmány.

keletkezése idején Süttörön már létezett egy „barokk” térstruktúra. A véletlenül megtalált terv arra készítetett, hogy újra és nagyon gondosan – minden részletre kiterjedően – megvizsgáljam az addig ismert összes tervet, térképet. Az anyag újólagos átnézése sok – addig felelet nélküli – kérdésre adott választ. Igyekeztem a rajzi adatokat is memorizálni, hogy összevethessem őket a szövegekkel, illetve a műegyüttesben rejlőkkel.

Helyszíni „bontások”

Magának a műegyüttesnek a „rejtett bizonyítékait” sem ismertem eléggé. Úgy éreztem, hogy az eddigieknél alaposabb helyszíni vizsgálatokra van szükség. Mód volt a földszinti helyiségeken át feltáró árkok ásására, vakolatleverésre, falbontásra. Bízom abban, hogy maga az épület sok esetben többet elárul, mint az okmányok. A téglák (azok méretei, anyagai, monogramjai!), az alapozás terméskövei, a toldott-foldott falak, az ajtó-, ablaknyílások (főleg a bontottak, az elfalazottak) vagyis a kastély építőanyaga, annak felhasználási módja aztán beszélt. Többet, mint reméltem. Ezzel a munkával, a helyszín vallatásával, sok idő telt el.

Az induláskor – a rekonstrukciós munkák gazdasági vezetőjének, Bak Jolánnak és szakmai irányítójának, Dr. Kubinszky Mihály építészprofesszornak tudtával, hozzájárulásával – feleségemmel bontottunk vakolatot, burkolatokat, falat, padlót.

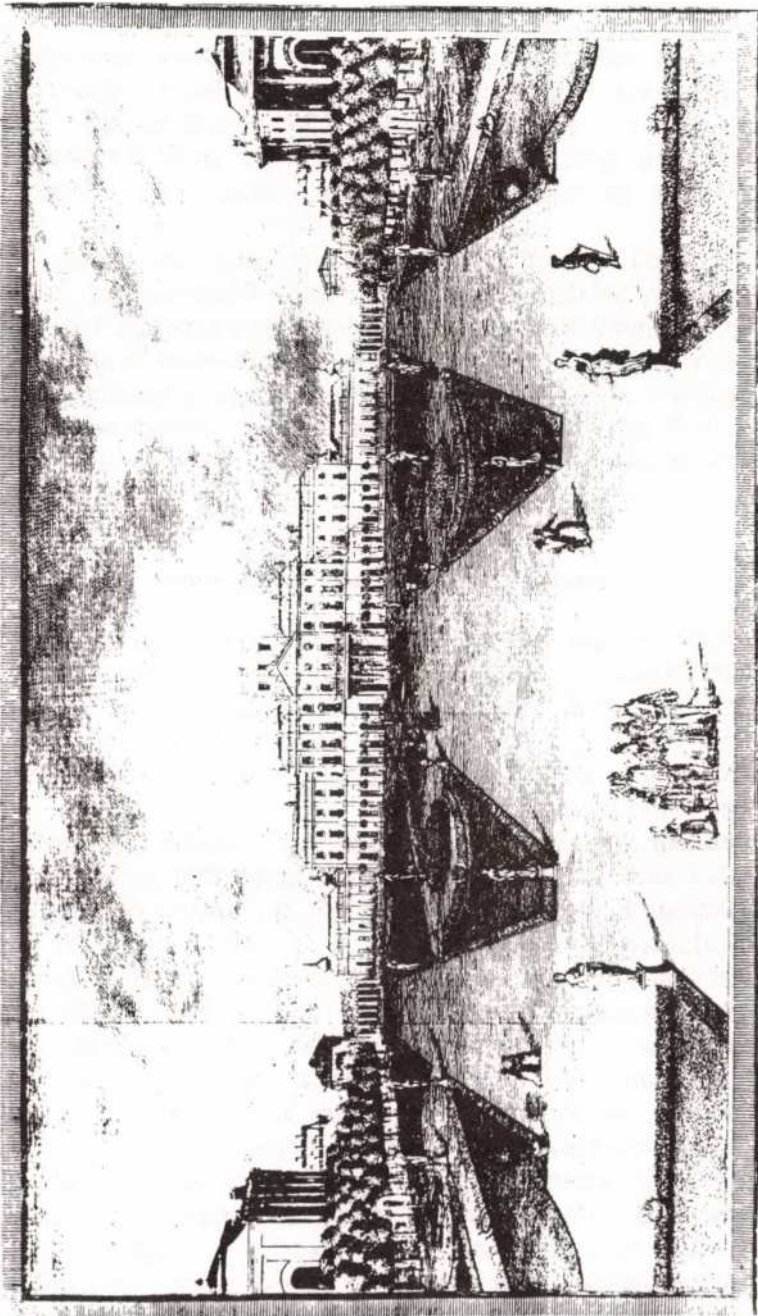
Mivel az esetek többségében sejtettem, hol kell bontanom, egy-két hét után sok mindent találtam, olyat is, amire nem voltam felkészülve. Amikor előkerült annyi bizonyíték, amennyi véleményem szerint egyenértékű volt a bontással okozott „anyagi kárral”, bemutatót tartottam a rekonstrukció felelőseinek. Mutattam olyan épületrészeket is, ahol a vakolat mögött toldásnak, festésnek kellett lennie. Itt-ott most már olyan felületekről volt szó, amelyeket a felújítás során újravakoltak, újrafestettek. Olyanokról is, ahol a bontást magam, állvány nélkül nem tudtam megoldani. A segítségkérés során mutattam egy falfelületet, ahol véleményem szerint faltoldásnak kellett lennie. Olyan helyen, ahol az addigi „nyilatkozatok” szerint semmiképpen sem lehetett toldás, hiszen az a falfelület a „három hónap alatt felépített” Martinelli-féle kastélynak szerves része volt. Megállapodtunk, hogy amennyiben igazam van, a továbbiakban ott bonthatok, ahol szükségesnek tartom, de ha nincs, saját költségemen állítatom helyre az okozott kárt. A kérdéses felületen nem egy, hanem három toldást találtunk másfél méter széles sávon belül. Magam azért sejtettem egyet, mert meg voltam róla győződve, hogy létezett valamikor egy téglalap-alaprajzú épület és ehhez toldottak a barokk korszakban jobbról, balról egy-egy rizalit-származék. A három toldás a hozzáépítésen túlmenően valaminek az elfalazását jelenthette. Kibontottuk a betoldott falsávot és mögötte egy negyvenszer negyven centiméteres metszetterületű, tölgypadlóból készült vízajtó-csatomát találtunk. A

beledobott tégladarab rövid esés után gurult, aztán csobbanás hallatszott. Az épületfalon kívül, a felszín alatt nagyméretű, boltozott víznyelőkút volt, van. Később a kastély ellentétes oldalán lévő pandanját is megtaláltuk. Ilyen ejtőcsatornák többnyire a viszonylag lapos tetejű, pártázatos reneszánsz épületek külső főfalaiban voltak. Amikor a téglalap-alaprajzú épülethez hozzátoldották a barokk rizalitokat, az ejtő-csatornák „bevezetéseit” módosították. A mindnyájunk számára megdöbbentő „lelet” zöld utat jelentett számomra a további bontásokhoz. A későbbi feltárásokhoz szakértő kőműves-segítséget, létrákat, állványanyagot kaptam. Meg voltam róla győződve, hogy az „ős-kastély” különböző korszakokban keletkezett alapozásainak eltéréseknek kell lenniük. Ennek ellenőrzésére egyszerű lehetőség kínálkozott. A huszadik század elején az Esterházy család visszaköltözött a száz évnél hosszabb időn át használatlan kastélyba. A felújításhoz hozzátartozott a víz-, csatorna-, villanyvezetékek, a központi fűtés megvalósítása. A központi mag földszinti helyiségeinek temperálását – valószínűsíthetően már a XVIII. században – légfűtéssel oldották meg. A viszonylag nagy keresztmetszetű „légcsatornák” kialakításához át kellett vágni az alapfalakat. Amikor végigkúsztam a légcsatornákon, beigazolódott, hogy az alapfalak háromféle, egymástól jelentősen eltérő anyagból, illetve kötőanyaggal épültek. A későbbiekben a volt hercegi lakosztály (központi mag, földszint, nyugati fekvés) helyiségein át ásott kutatóárkok egyértelműen igazolták az alapozás anyagai közötti eltéréseket, toldásokat, illetve azt, hogy Martinelli egy olyan kastélyt épített át, újított fel, amely korábban legalább három építési fázis során jött létre. (Ötven éven át valószínűsíthetően lakatlan volt.)

A Martinelli-féle vadászkastély északi homlokzatának középső traktusát Hefele tervei alapján meghosszabították, hogy abban elférjen a belső fölépcső. Az így átalakított északi homlokzat elé – viszonylag későn – egy a rizalitszárnyakat összekötő (elégképpen keskeny), a díszudvar felől nézve egységes homlokzatot eredményező épületsáv került. Az átépítés következtében egy-egy világítóudvar keletkezett. A feltáró bontások idején a nyugati fekvésű belső udvart még nem állították helyre. Ennek falairól, szerkezeteiről teljesen le lehetett verni a vakolatot. A középső rizalitszárny szabaddá tett fala többszörös toldást, hozzáépítéses bővítést mutatott.

E belső udvar emeleti szintjén, a valamikori középrizalit-szárny oldalfalán két íves záródású ablakkeret látható, amelynek díszítése egyszerűbb a többinél, szemöldök-párkányuk egyenes vonalú, vízszintes kőhasáb, az udvari diszlépcső feletti három nyílászáró szemöldök-párkányával azonos kiképzéssel. Annak az építés-fázisnak a tanúi, amelynek tervezője Hefele Menyhért volt. Haunoldt az 1766-os ablak-áránjlaton a fölépcső fölé (auf) hét ablakot szán tizenkét és kilenc láb magassággal. A mai főhomlokzaton (a lépcső feletti szinten) nem képzelhető el hét ilyen ablak. Három magasabb, két-két alacsonyabb íves záródású ablak

БРОСБЕЛЪ НАЧАЛЪ ДЕНЪ ГАБЛЕНЪ СЪДЪ ПЪИДЪ ГЕГЕНЪ СЪДЪИЪ.

A kastély és a park 1780 körüli ábrázolása. Nagyrészt tervezett állapot

egy lépcsőházat képező középrizalit-szárnyra való. (Olyan okmány is van, amely kifejezetten három nagyobb, négy kisebb ablakról szól.) J. J. Schickh szobrász 1766 júliusában írt költségvetésében a Kuppel-ra két nyolc láb magas vázát, a Kuppel alá egy ovális ablakot vázával, a homlokzat első és második emeletére három-három ablakkeretet, „zum bordal die Verzierung ob den Eingang zur haubt Stiegen” – továbbá – „ein groses Ornament ...under der Stiegen” vállal elkészíteni. Ezekre az okmányokra – többek között – Cs. Katona Imre is hivatkozik.

A hét ablak közül változatlan állapotban ma már egy sincsen meg. Az eredeti lépcsőház egy-egy ablakára ráfalazták a mai főhomlokzatot eredményező épületsávokat. A főhomlokzat három ablakából ajtókat képeztek, mégpedig ma is láthatóan eltérő módon. A világítóudvar egy-egy ablakából is ajtót alakítottak. Mind a hét egykori ablak felett ma is ott vannak azok a vízszintes szemöldök-párkányok, amelyekhez hasonlók a kastély többi nyílászárója felett nem találhatók. (Olyan talppárkány sem, amilyen a keleti világítóudvar ablaka alatt ma is van.)

A kastély „point de vue”-s elhelyezése

Esterházy Pál herceg sógorának kivégzése után nem használta a tőle megszerzett birtokokat. (Ma sincs tisztázva, mi volt a szerepe az összeesküvés „felfedésében”.) A süttöri birtokot Pál herceg, később nádor, zálogba adta. Először Széchényi György érseknek, majd a máriacelli bencéseknek. A birtokot – annak ellenére, hogy nem tartozott a hitbizomány általa örökölt feléhez – fia, József, grófként váltotta vissza 1719-ben.

A. E. Martinelli, József gróf megbízásából egy a tizenhatodik század elején a Kanizsai család által épített, majd Nádasdy Tamás által reneszánsz stílusban bővített, Nádasdy Ferenc idején barokk elvű rizalit-szárnyakkal kiegészített kis méretű vadászkastélyt módosított három hónap alatt. Az épület födémjeit, tetőszerkezetét nem ő oldotta meg, ezek külön szerződés alapján, a Dunán hajóval szállított faanyag felhasználásával létesültek, jóval a három hónapos határidőn túl. A rizalitszárnyas – barokk – alaprajzú épület 1671 előtt már állt, de 1720-ig állaga nyilvánvalóan nagyon leromlott. Hárich János egy nagyméretű – a Martinelli-féle kastélyt ábrázoló – festményre hivatkozva azt állítja, hogy az épülettéstől kiálló csigalépcsők 1721-ben már léteztek.

A feltárás során kiderült, hogy a jelenlegi csigalépcsők nem épültek a főfalakkal egyidőben. Megépítésükhöz helyre volt szükség, ezt a vastag falak kivésésével, megfaragásával biztosították. Később a csigalépcsőket teljesen átépítették. A csigalépcsők feltárásánál talált ajtónyílásokat – legalább egyszer – átfalazták. Az ajtónyílások eredeti szélességi mérete azt az elképzelést valószínűsíti, miszerint a mai csigalépcső helyén valamikor kilátó-erkélyek voltak. Lényegesnek tűnik hangsúlyozni, hogy mind a feltételezett erkélyeket,

mind a létező csigalépcsőket akkor építették, amikor a barokk alaprajzot eredményező sarokrízalitok már álltak. Ha Hárích tévedett amikor azt állítja, hogy a csigalépcsők már léteztek, amikor Martinelli a kastélyt használható állapotba hozta, akkor is egyértelműen biztos, hogy a barokk alaprajzú kastélymag a Nádasdyak korában már állt.

A Műemlékvédelem XI. évfolyam második számában megjelent közleményben ezt írtam: „Nem lenne könnyű megállapítani, hogy 1720-ban ki jelölte ki a süttőri Lés-erdő point de vue-jében az első kastély helyét, Martinelli az építész, vagy József gróf, az építtető. A későbbi monumentális együttes kialakulása szempontjából ez az első lépés meghatározó szerepű volt. A közleményem előző részében előadtak alapján azonban nem annyira a kastélyhely kijelölőjének kell fontosságot tulajdonítanunk, hanem annak a gyakorlati céllal, emberi tevékenység során művészi mondanivaló közlésére előkészített – sajátosan antropomorf – tájnak, amely a kastély helyének barokk szellemben történő kijelölését lehetővé tette”. A fenti idézet három kijelentést, megállapítást tartalmaz. Ezek közül az első és az utolsó – lényeges vonatkozásokban – téves. Az első annyiban, miszerint az őskastély helyét nem Martinelli vagy József gróf jelölte ki. A harmadik kijelentésben az a tévedés, hogy a kijelölés barokk szellemben történt.

Nemcsak én tévedtem. Ferenczy Károly a Műemlékvédelem V. évfolyam negyedik számában az első kastély elhelyezésével kapcsolatban a következőket írta: „A fertődi kastély kerti erkélyéről céltudatos elrendezéssel három község: Süttör, Fertőszéplak, Fertőszentmiklós templomainak tornyát látni. E nagyszabású barokk gondolatot tükröző nézőpontot jelölték ki már az ősepület építéskor és e nagyarányú diszpozíció nehezen hozható össze kisszerű épülettel”. Ferenczynek igaza van annyiban, hogy az ősepület elhelyezéskor nagyszabású gondolatot tükröző nézőpontot jelöltek ki. Abban azonban nincsen, hogy a diszpozíció barokk elvű lett volna.

Sokat gondolkodtam azon, hogy amennyiben a diszpozíció nem nagyszabású „barokk” gondolatot tükröz, akkor vajon mit? Több levéltári okmány, adat, levelezés igazolja, hogy Süttörön még a Kanizsaiak tulajdonában létezett egy kúria, vadászház, amelynek Lés-erdő felőli bejárata minden kétséget kizáróan a jelenlegi műegyüttes point de vue-jében volt. A Kanizsaiak már Mohács előtt szenvedélyes vadászok voltak. A löfegyveres vadászat új szokásait, követelményeit szolgáló vadász-tájat valószínűsíthetően a Kanizsai család létesítette. A mai barokk műegyüttes legfőbb értékét jelentő – point de vue-s – épület-diszpozíció úgy tűnik, valamelyik Kanizsai ős műve, akinek a barokk szubordinációról még fogalma sem lehetett. Gyakorlati célt, valamilyen funkciót szolgáló eszközök, létesítmények azonban gyakran válnak az idők során tudatosan továbbfejlesztve éстетikai értékek hordozóivá.

A koordinációs reneszánsz kert-, parklétesítés funkcionális előképe a kert-, illetve mezőgazdasági termesztés során alakult négyzetes, geometrikus rend. A

reneszánsz kertművészek a természeti példákat mellőzve csak az emberszabású, antropomorf elemeket hasznosítva komponálták, transzponálták azokat oly módon, hogy esztétikai kvalitások hordozóivá váljanak. Amikor Le Notrenak a Nap-király abszolutisztikus törekvéseit kellett tudatosan alakított tájjal, parkkal vizuálisan érvényre juttatnia, más jellegű emberalkotta – eredetileg szintén gyakorlati funkciót szolgáló – létesítményt hasznosított. Ez az előkép nem két, hanem háromdimenziós, nem koordináló, hanem szubordináló kompozíciót involváló. A későbbi barokk műegyüttesek értelmezése, megítélése szempontjából döntő jelentőségű, hogy azok eredeti vadásztájból alakultak-e, vagy tervezőik utólagos növénytelepítéssel imitálták-e az alárendelő elvű vue-rendszereket. Eszterháza azon nagyon kevés barokk műegyüttesek egyike, amelynek „váza” nem papirosra szerkesztett terv, azaz nem esztétikai megfontolások alapján keletkezett, hanem gyakorlati célokat szolgálóan született, majd növekedése során vált esztétikai értékek kifejezőjévé.

A Jacoby Miklós által még Pál Antal megbízásából a Lajta-hegység területének nagy részére tervezett jelentős kiterjedésű vadaskert azonban már esztétikai jellegű kompozíció. Az ezen szereplő point de vue, illetve rendezvous tér, az allék, nyiladékok rendszere nem csak funkciót szolgált, hanem a szép megjelenésére való törekvésről is tanúskodik. Elképzelhető, hogy ennek a vadásztájnak egy része is régóta létezett, mert az Országos Levéltárban létezik az a helyszínrajz, amelynek felhasználásával Jacoby az újat megtervezte.

A többnyire tölgyerdőkből a társas lőfegyveres vadászat céljaira alakított táj lényegesen eltért a kertészkedés, a földművelés során alakulttól. Az egymás melletti ágyások, a szántóföldek kétdimenziós idomrendszert eredményeznek a felszínen. A reneszánsz kori vadász-táj háromdimenziós, térben érvényesülő struktúra, amelyben az egyes elemeknek csak az egész részeként van jelentősége. Ezt a lényeges különbséget hasznosította Le Notre, amikor a napkirály abszolutisztikus politikai, hatalmi elveinek esztétikai adekvátját valósította meg Versailles-ban. A francia származású, képzettségű Jacoby ezt valószínűsíthetően jól tudta és elképzelhető, hogy Miklós herceget ő készítette arra, hogy látogassák meg a Napkirály műegyüttesét. Jacoby (aki Miklóstól herceggé válása után szinte azonnal négyszáz rajnai aranyguldent kapott különös kegyből, valószínűsíthetően azért, hogy szolgálatában maradjon) joggal becsülte többre Versailles-t Schönbrunnál. Visszatérve Ferenczy Károly megállapítására, mely szerint az őskastély diszpozíciójára való tekintettel nem lehetett kisszerű épület, úgy vélem, hogy a későbbi műegyüttes értékének megítélésekor nem az első épület mérete, tömege a meghatározó, hanem a táj és az épület sajátos, szerves egységet képező és csak így értelmezhető együttese.

Az építésszakaszok jellemzői

A kastély építésszakaszainak meghatározását nagyon fontosnak tartottam, mert a park, a táj, azaz a mű együttesének az alakulástörténete elválaszthatatlan a kastélyfejlődés menetétől. Az Esterházy család által örökölt vadászkastély, -táj történetének tisztázása mellett ezért a későbbben keletkezett épületrészekre vonatkozó – a szakirodalomból, illetve a levéltári okmányokból ismert – adatokat is igyekeztem behatóan vizsgálni.

Ferenczy Károly (a korábbiak szerint) azt állította, hogy a „lavírozott rajz” nem terv, hanem állapot-ábrázolás. Egy alkalommal a nyugati kamarakertben állva megszámloltam az oldalhomlokzat ablakait. Mindig tizenhetet számloltam. Fejből is jól tudtam, hogy a lavírozott rajzon az oldalhomlokzatok tizenöt ablakosok. Miért lett a tervezett tizenötből tizenhét ablak? Hamar rájöttem. Az 1721-ben épült két szórakozóház Hárích szerint egy istálló, illetve egy pajta helyére épült. A szórakozóházak (vendégházak) az 1720-ban átépített központi kastélytól függetlenül, attól jobbra, balra némileg Sarród felé álltak. Amikor 1763-ban – a lavírozott rajz szellemében – össze akarták kötni őket a központi maggal, kitűnt, hogy nem állnak egészen szimmetrikusan, illetve attól olyan távolságra vannak, hogy a már adott ablaktengely távolság az összekötő részek külső homlokzatán nem alkalmazható. A lavírozott rajzon ábrázolt kastély tervezője ezért papíron „lebontotta” a meglévő tizenhárom ablakos épületeket és helyettük tizenegy ablakosokat rajzolt. (A „díszletek” tervezőinek az a fontos, hogy a látvány kellemes, meggyőző legyen.) Az összekötő-épületek a cour d'honneur felől nézve is szimmetriahibáról árulkodnak. A koronázó-párkány balusztrád elemeinek a száma a két ívben nem azonos, illetve az egyik oldalon az esővíz-ejtőcsatoma mögötti falsáv észrevehetően szélesebb, mint a másik oldalé. (A park felől nézve szemmel képtelenség megállapítani, hogy az egyik oldaltagozat valamivel szélesebb, mint a pandanja.) Az építető Fényes Miklósnak persze eszébe se jutott, hogy ilyen apróságok miatt lebontassa a két álló épületet. Meg volt róla győződve, hogy a kegyes csalást senki sem fogja észrevenni. Volt némi igaza, mert úgy tűnik, hogy az építéstudományok sem figyeltek fel arra, hogy a lavírozott rajzon ábrázolt tizenöt oldalszárnnyablakos épület sohasem állt. A tizenhárom ablakos épületek a kamarakertek felőli oldalon egy-egy olyan négy ablakos egységgel egészültek ki, amelynek ablaktengely távolságai több, mint egy méterrel hosszabbak voltak a meglévőknél. Amikor 1775-ben lebontották a manzárdos szintet és felhúzták a második emeletet, a kert felőli homlokzatokat úgy kezelték, mintha az ablakok mindenütt azonos távolságra lennének egymástól. A balusztrádos oromzat hangsúlyozott középmotivumát a kerti homlokzat elvi felezővonalába helyezték. A szakemberek közül, tudtommal, egy sem említette ezt közleményében. Azt sem, hogy az eredeti homlokzatok – a tizenhárom ablakosok – szélső tagozatainak enyhe kiemelése ma is létező.

Amikor az 1721-ben épített szórakozóházakat önmagukban kezdtem vallasni, szintén szabálytalanságokra leltem. Hárichnak félig volt igaza abban, hogy a szórakozóházak helyén istálló, pajta állt. Ezek ma is állnak, falaik mindenképpen. Már a szórakozóházak építése idején sem bontották le az álló épületeket. A díszudvar felőli oldalakon új homlokzatok épültek úgy, hogy az új és a régi homlokzat között folyosó alakult. Mivel a nyugati fekvésű eredeti épület szélesebb volt mint a keleti, úgy is maradt. Folyosója lett valamivel keskenyebb, illetve a helyiségek valamivel szélesebbek, mint a keleti fekvésűek.

Észrevettem, hogy a cour d'honneur díszlépcsőjének szerkezeti elemeit meg kellett faragni, mert a főhomlokzat két oldalerkélyének tartóoszlopai csak így fértek el. Azzal tértem napirendre a szokatlan megoldáson, hogy az elemek megrendelése idején nyilván méretet tévesztettek. Amikor később feltűnt, hogy az épülettoldásoknál a régi lábazati köveket többnyire nem távolították el, alaposabban szemügyre vettem a díszlépcsőt. Kítűnt, hogy lábazati kövei mögött ottmaradtak a Hefele lépcsőház-homlokzat eredetije. (Korábban ezt, továbbá azt, hogy a lépcső felső szintje szerkezeti elemeinek utólag véstek helyet a homlokzati főfalba, már említettem.) Kubinszky professzor helyreállította a lépcsőt és egyik köelemének az alján bevésett évszámot talált (1768). Ez az évszám is azt igazolja, hogy a Babilon-kupolás kastélyábrázolás létezett állapotot rögzít. A rajzon az udvari díszlépcső már szerepel, az oldalerkélyek azonban még nem. Az oldalerkélyek sem épültek a főhomlokzattal azonos időben, mert csatlakozásaik nem illeszkednek a főhomlokzat lizénáihoz, illetve elemeik egy része a főhomlokzatba belefáragott. A baloldali erkély a jobboldalitól eltérően kapcsolódik a főhomlokzathoz. A két erkély valószínűsíthetően a mai harmadik szint megépítésekor keletkezett. Az irodalmi anyagokban eddig nem találtam utalást arra, hogy ezek az erkélyek valójában dekoratív szerepűek. Az enteriőrrel képzett kapcsolatuk nagyon esetleges. Elképzelhető, hogy homlokzatszíró szerepükön túlmenően, ünnepségek alkalmával tartózkodtak rajtuk vendégek.

Az egyes elemek időbeli építési sorrendje az előzőek szerint; a/ középrizalitszárny fő- és oldalhomlokzataival a hosszakupolás Belvedere-rel (Hefele terve), b/ az udvari díszlépcső, c/ a rizalitszárnyakat összekötő udvari homlokzat manzárdos változata, d/ a végleges udvari homlokzat az oldal-erkélyekkel, a mai Belvedere-rel.

A télikert, illetve a képtár épülete is ábrázolt a hosszakupolás rajzon, de mindkettő önálló épületként. A Beschreibung rézmetszetein (amelyek a kastélyt perspektivikusan ábrázolják) is önállóan, két-két tornyos épületként szerepelnek, ami azt jelentené, hogy a rézmetszet elkészülte idején sem volt készen a mai kastély. Igen ám, de az alaprajzon már össze vannak kötve a főépülettel. Az ábrázolás azonban csak tervállapotú lehetett, mert két-két ablakkal kevesebbet szerepeltet a ma meglévőknél. A Beschreibung alaprajzán még az eredeti, a leégése előtti opera-épület ábrázolt, noha az új operaház már 1880-ban készen volt, mégpedig (a Josefinische Aufnahme tanúsága szerint) jóval délebbre a

leégett operaháztól. A kávéház tartozékai sem szerepelnek, noha álltak. A park alaprajzon a parterre lés-erdei középvívében viszont szerepelnek a vízesések, noha azok még nem voltak készen. A Beschreibunghoz tartozó helyszínrajzon Süttör felé esően a széplaki oldalon álló istállóknak, illetve a művészek házának pandanjaként egy-egy épületet ábrázoltak. A Beschreibungnak azon a perspektivikus ábrázolásán, amely a vadaskert felől (délről) nézve ábrázolja az együtttest, a Stöger által tervezett operaháztól eltérő homlokzatú szerepel. Ezzel szembenállóan egy azonos homlokzatú elképzelt épület szerepel, amelyet sokan a bábszínháznak vélték. A ma is álló – a képen ábrázolt – bábszínházzal szemben állóan Jacoby a leégett operaházat is feltünteti. A háttérben – a képtár és a télikert vizuális kiegészítéseként is láthatók építmények, amelyek az együtttest foghíjmentesen – konkáv hatásának érzékeltetik. Ezek és még jóegynéhány más eltérés, ellentmondás értelmezése elkerülhetetlenné tette a Beschreibung rajzainak összevetéses vizsgálatát, mert ezeknek az eltéréseknek a műegyüttes alakítás-történetét tekintve jelentős mondanivalója van. Jacoby csak arra az alaprajzi tervállapotról írta a del., illetve a del. et aedif. (delineavit et aedificat azaz rajzolta és építette) megjelölést, amelyet szerzőként vállalt. Ugyanakkor nem szerepeltette az alaprajzokon azokat a meglévő épületeket, amelyeket nem ő helyezett el, illetve amelyek zavarták a kompozíció harmóniáját. Miklós herceg – aki a korabeli okmányok tanúsága szerint – minden rajzot, tervet, makettet gondosan ellenőrzött, értékelt, nyilvánvalóan a „Beschreibung” rajzi mellékleteivel is ezt tette. Jóváhagyta azt a változatot, amely a valóságban már nem, vagy még nem létező építményeket ábrázolt, de amelyre Jacoby ura tudtával, beleegyezésével ráírhatta a „del. et aedif.” megjelölést.

Az oldalszárnyak vallatása során eszembe jutott, hogy Ferenczy szerint a mai épületet karakterizáló lizénákat, a falpillér-rendet utólag applikálták a homlokzatokra. Megálltam egy olyan helyen, ahol egy lizéna mögött faltoldásnak kellett lennie és erősen megrúgtam az alulról felfagyott lizéna-lábazatot. Egy méteres szakasza nyomban leesett, az épülettoldás láthatóvá vált. (A lizénák hozzávetőlegesen méterenként vannak – egy-egy téglasorral – a falba eresztve, erősítve) A falpilléreket képző téglákat az alsó szinten fekvő, a másodikon álló helyzetben ragasztották a falhoz. Amikor rájöttem arra, hogy ez valójában mit jelent, szinte lélegzetvétel nélkül rohantam a második emeletre megtudni, ott hogyan létesültek a lizénák. Reményem igazolódott, a lizénák a második emeleten a fallal együtt keletkeztek, vele egy testet képeznek! A mai homlokzatrend, az eredeti vakolat-tükör-mélyítéssel 1775 után váltotta fel, amikor a hosszcupolát, a manzárdszintet lebontották, illetve a jelenlegi harmadik szintet felhúzták és a balusztrádokkal, szobrokkal, díszvázákkal – a földszintes épületektől eltekintve – a kastélyt megkoronázták. A vakolat-tükör-mélyítéssel homlokzat-kiképzés, amely – nézetem szerint – szervezesebben illeszkedik az eredeti ablaknyílásokhoz, falfelületekhez, mint a mai lizénarend, a festék vagy vékony vakolatréteg alatt ma is mindenütt megtalálható. (Több helyen le is

vedlette a ráhordott festéket, ezért a felújítás idején egyik-másik homlokzaton jól látható volt.) Amikor az új falpillérrenddel gazdagították a homlokzatokat, az ezzel párhuzamos szűkkeblű takarékoskodással magyarázhatók az udvari homlokzat íves szakaszainak timpanonjai. Ezek a kastély manzárdos korszakában keletkeztek. Az emelet-ráépítéskor sajnálták őket lebontani, ezért inkább a lizénákat bújatták át rajtuk. Nem valószínű, hogy Hefele 1765-ben készített terve a homlokzatok tíz, tizenöt év során alakult végső állapotát – valamilyen látnoki ütemezésben – tartalmazta volna. Az a perspektivikus rajz, amely a kastély, illetve a műegyüttes 1775 előtti állapotát ábrázolja, kis méretű, ezért a részletek, különösen a tetőformák nehezen kivehetők, értelmezhetők. Ezideig nem került elő más olyan rajz, amely a műegyüttesnek azt a nyolc, kilenc éven át állt, hossz- vagy babilonkupolás állapotát ábrázolná. A különböző anyagmegrendelések, az építő- és díszítőelemek számlái azonban egyértelműen bizonyítják, hogy ez az épületvariáció állt. A periódus azért jelentős, mert a három nagy „vigasság” (Rohan herceg 1772-es, Mária Terézia 1773-as, a császárnő gyermekeinek, vejének 1775-ös látogatása) ennek létezésé idején zajlott le. Ez azt jelenti, hogy a látogatók a mai kastélyt nem látták.

A műegyüttes, ezen belül a kastély mintegy tizenkét jól lehatárolható fejlődési fázis során nyerte el mai tömegét, alakját. A toldásokból, hozzáépítésekből adódott alaprajzi bővülés, növekedés könnyen nyomon követhető, de ez önmagában nem elegendő. A barokk műegyüttesek lényeges jellemzője, értéke; azok megjelenése, komplex habitusa. Ez esetben már nemcsak a főépítmény adottságai, jellemzői fontosak. Értéküket, esztétikai kvalitásaikat tekintve az építmények és alakított táji környezetük nivós színvonalon komponált együttese a meghatározó. Ez a megállapítás minden előző építési fázisra is érvényes. A korábbi állapotok térbeli megjelenítésére, illetve ami a lényeg, az esetleg hiányos vagy hibás feltételezések felfedésére két lehetőség kínálkozott. Az egyik a perspektivikus rajz, a másik a makett. A makett mellett döntöttem, mert lehetőséget biztosít a minden irányból való ellenőrzésre. A rajz ezt nem teszi lehetővé. (A mai számítástechnikával már nem gond a térbeli megjelenítés.) Hosszú hónapokon át, fából készítettem el a műegyüttes minden fontosabb, a főépületnek pedig minden – az okiratok, a helyszíni leletek alapján elképzelhető – léptékhelyes változatát. A makett-készítéskor az eredeti építésmódnak megfelelően jártam el, azaz nem bontottam. Jobban mondván úgy, hogy a tetőszerkezetektől eltekintve (ebbe beleértendő a hosszakupola is!), a meglévőhöz csak hozzátenni szabadjon, de abból bontani nem. Ez a munka nagyon hasznosnak bizonyult, mert sok esetben kitűnt, hogy az elképzelt variáns valamelyik részlete nem illeszkedett. Ilyenkor a helyszínt kellett tovább vallatni, esetleg a koncepciót helyesbíteni. A módszer azért is célravezető volt, mert egy-egy részletet – különösen a tetőformákat – háromszor-négyszer is meg kellett faragnom, hogy minden értelemben funkcionálisok legyenek és a következő

fázisnak úgy szolgálhassanak alapjául, kiindulási lehetőségül, hogy annak elkészítéséhez ne kelljen költséges elemeket bontani.

A tetőtéren belüli kéménypillérek két, illetve három építési fázis nyomait viselik. Ezek a nyomok a korábbi tetőformák egyértelmű meghatározásához nem elegendők, de a héjazatok lejtésszögeinek megállapításához jók. Makettkészítés közben gyakran eszembe jutott, hogy Miklós herceg általában nem csak tervet rajzoltatott, hanem makettet kért minden mestertől, akinek valamilyen megbízást adott. A makettek egy részét a kastély nyugati (földszintes) szárnyának helyiségeiben őrizték. Az épületfeltárás során – kertépítész végzettségű feleségemmel – több száz fényképfelvételt készítettünk a leletek dokumentálására. (A filmeket ő hívta elő, a nagytásokat ő készítette.) A feltárt felületek többségét rövid időn belül helyre kellett állítani.

A park

A barokk műegyütteseknek a díszkert, a park az épületekkel azonos értékű része. A park az eltérő funkciók alapján jól elhatárolt (elkerített) részegységeit tekintve az 1770-es években már a végleges állapotnak volt megfelelő. Hiányzott azonban még sok lényeges részletelem, berendezés, azok a vízművek, szökőkutak, kaszkádok, az eremitage, a templomok egy része, amelyek akkor létesültek, amikor a fő- és melléképületek a végleges állapotnak megfelelően mind elkészültek. Ettől az időtől kezdve maradt építőanyag, fuvar, pénz, mesterember-kapacitás a park igen költséges díszítő elemeinek megvalósításához.

A Babilon-kupolás kastélyábrázolás idején – funkcióit tekintve – már (a Beschreibung helyszínrajzán is) hét, egymástól jól elkülöníthető egységből állt a park. A hercegi, ill. hercegnői lakosztály melletti kamarakertek (Vertiefungen) voltak – első egységként – a legigényesebben alakítottak. (Ezekbe a környezetüktől elhatárolt, úgyszólván izolált kertekbe a herceg, ill. a hercegnő közvetlenül a háló- és lakoszobákból léphetett.) Az ezektől jobbra-balra, ill. észak felé létesített (a második egységet képező) kertek nagyon heterogén részfunkciókat szolgáltak és nem volt hangsúlyos esztétikai szerepük. Ilyenek a természetési célú növénytelepítések (hajtatóház, melegágyak, konyha-, gyümölcsöskert stb.) továbbá az utak, a melléképületek (istálló, vendégfogadó, muzsikaház, az uradalmi tisztviselők, művészek, magas rangú vendégek háza stb.) melletti fásítások fasorok, allék. A rangosabb művészeknek, így a művészház két szobájában lakó Haydnnek egy ideig saját kertje volt. Talán itt érdemes megjegyezni, hogy Jacoby családjával a kastélytól viszonylag messze Küllön (Gierm), egy ötszobás, melléképületekkel ellátott, tágas kertű nemesi kúriában lakott.

A harmadik, a kamarakertek mellett legigényesebben alakított egység a parterre (díszkert) volt. Az eltérő ábrázolások szerint három, ill. öt medencével, szökőkúttal, igen sok szoborral, fából, kőből készült padokkal, télen az

orangerie-be, teletetőbe hordható edényes narancs, citrom, ananász és egyéb díszfával. A parterre-n – sok, a barokk-kori kertek történetével foglalkozó szakember véleményétől eltérően – virágágyások voltak, tavasszal hagymás növényekkel. (Van olyan közlemény, amely szerint a virágágyások növényeit havonta cserélték.) Nyírt buxussövénnyel határolt és színes kavicssal, üveggolyóval szórt terület is bőven volt. A parterre félköríves – az 1784–85-ben épített kaszkádokkal (mesterséges vízesések) ékesített – térrel zárult. Ezek a kaszkádok rendkívül nagy anyagráfordítással, igen jelentős pénzüsszegek árán jöttek létre. A parkban több óriási méretű vízemelőmű – ezekhez tartozó hatalmas rézlemez vízátározó – épült. A tározó medencéket körben járó lófogatok töltötték fel járgányok, vízemelő kerekek segítségével. A parterre, ill. a folytatását képező fácánkert (Lustgartennek is nevezve) a hetvenes évek végétől kezdődően Pölt Mátyás főkertész „úr” (az úr megszólítás szinte csak neki dukált, nagyon ritkán Haydnnek is!) hatáskörébe tartozott. A fenntartási költség előre meghatározott évi összege 2800 arany gulden volt. A valóságban Pölt ezt az összeget Miklós herceg utólagos engedélyével, minden évben 1500–2000 guldenrel túllépte. Ha a zsellérek és más robotosok ingyen munkáját is számításba vesszük, nem csodálható, hogy ma egy ilyen méretű parterre fenntartása az anyagiakat tekintve lehetetlen. A díszkerthez tartozott, ha közvetve is a télikert, ill. az orangerie. (Mindkettő ma is áll, utóbbi a marionett színházzal együtt.) A télikert (a kastély keleti oldalszárnyához merőlegesen kapcsoltan) rendkívül igényesen volt berendezve. Az évente Hollandiából tömegével hozatott virághagymák (a szállító cégek neve, a fajták, az árak, vámok stb. az okmányokban szerepelnek) hajtásával teremtett díszértéken túlmenően, a csatomákkal egységbe kapcsolt vízmedencék, szökőkutak, kaszkádok nagy területen kiképzett együttese teremtette a varázsos kora tavaszi hangulatot. Az orangerie-ben, a hajtató házakban minden gyümölcsöt természetek a korai epertől a szőlőn, őszibarackon, narancson át az ananászig, a hercegi asztal bőségének biztosítására.

A fácánkert alakja téglalap volt, amely déli végén egy félköríves apszissal zárult. Ezt a parkrészletet vizuálisan – jobbról-balról, egymással párhuzamosan, tehát a sugárirányú vue-ktől eltérő módon – egy kettős fasorú allé határolta. Persze kerítés is. Az apszis-fasorok, a falazott, szobordíszes kapuoszlopok maradványai ma is állnak. A fácánkerten túl – tovább délre – terült el hatodik részegységként a vadaskert őzekkel, szarvasokkal (Tändl-, Thendel-, Dändelgarten). Itt állt a kőfaragványokkal ékes vadászház és a vadász lakóháza. A vadaskert jobbról, balról ölelte a fácánkertet. A hetedik részegységet a Lés-erdő végén, annak keleti oldalán a disznóskert képezte. Szabálytalan nyolcszög alakú volt (egy ábrázoláson hatszögű), a központi tisztásról az oldalaknak megfelelő számú, azok felé futó nyiladékokkal. Ezek közül az egyik a park baloldali fővue-jének volt a folytatása és messzefutóan meghosszabbítva a göbösi ménessel zárult. A fácánkertre visszatérve érdemes megjegyezni, hogy Miklós herceg élete

utolsó tíz évében ezzel foglalkozott legtöbbet. Ebben álltak a kerti építmények, a Diana-, a Vénusz-, a Nap-, a Fortuna-templom és a Bagatellnek nevezett, talán legfontosabb kerti épület (amely nem azonos az 1779-ben leégett kínai tea- vagy tánc házzal). A Bagatell az úgynevezett Oval Platzon állt, és jóval Mária Terézia látogatása után (1773) épült. (A közelmúltban az eredeti vélt helyén – egy hozzá hasonló – „Bagatell” építettek vendéglőként.) A Márkus térnek (eredetileg vadföld) az ünnepek idején volt jelentős szerepe. A nagy rendezvények, táncok, tűzijátékok, kivilágítások itt bonyolódtak le. A nyolcvanas években az Oval Platzon igen igényesen kiképzett vízmedence-, vízesés-, szökőkútrendszert építettek egy különálló nagyméretű vízművel. Ez az együttes a Beschreibung metszetein nem szerepel. A fácánkertben sajátos jelentősége volt az eremitagenak, különösen azért, mert ez részint tájképi jellegű volt. A róla maradt leírások naturális szobrokról (így Miklós hasonmásáról) és más nem barokkos díszítő elemekről tájékoztatnak. (A park leírása a Beschreibungban, illetve az annak felhasználásával készült ismertetésekben az itt közöltnél részletezőbb. Az eredeti szövegeket a CD lemez tartalmazza.) A parkot egy „kétszobás”, igen nagyméretű, négy-hat lóval vontatott kocsival lehetett körbejárni. Ebben a kegyben csak igen nagyrabecsült vendégek részesültek. A monbijou-i kiskastély és park meglátogatása is kedvelt szórakozás volt, ide többnyire lóháton, hintón mentek.

Röviden az új operaházról

Váratlan és az érintett uradalmak építőipari kapacitásának a végsőkig való feszítését az új operaház megépítése jelentette. Az eredeti 1779 telén leégett. Miklós herceg utasítása szerint az újnak az építését azonnal meg kellett kezdeni. A tervét Stöger mérnök, udvari kőművesmester és Haunoldt udvari asztalosmester párhuzamosan készítette el szinte hetek alatt. (Ez az új építmény Közép-Európa operaházainak egyik legnagyobbja és egyben legkorszerűbbje volt. Tömege a kastély-magnak felelt meg.) A két tervező között per indult a szerzői jog meghatározásáért. Az erre vonatkozó okmányok nagyon tanulságosak. Az is, hogy Voit Pál 1970-ben kiadott könyve szerint – a Horányi Mátyás által már 1959-ben közölt okiratokat figyelmen kívül hagyva – az operaházat Hefele tervezte! Az új operaházat nem a régi helyén építették, mert romjainak eltakarítása egyrészt nagy idővesztést jelentett volna, másrészt az új – a korábbiakban már említettek szerint – jóval nagyobb volt a réginél, és ezért annak helyén nem fért volna el.

Az eszterházi tér-, tájegyüttesek jellemzőiről

Miklós herceg, illetve Jacoby a hetvenes évektől kezdődően sokat foglalkozott a monbijou-i és az eszterházi vue-rendszer egybeszervezésével. Utasítások születtek erdei nyiladékok irtására, fasorok, allék telepítésére. Ezeket gyakran az alattvalók, illetve a középnemesek földtulajdonán át tűzték ki, telepítették. Mivel a fákat az eredeti földtulajdonosok gyakran kivágták, az „ügyekről” sok írásos feljegyzés maradt, és ezért viszonylag könnyű megállapítani, mikor melyik vue, allé létesült. Az egybekapcsolt, egységgé szervezett vue-rendszer – a világon feltehetően egyedülálló barokk táj – megvalósult, az 1784-es Josephinische Aufnahme térképein nagyon meggyőzően szerepel. (Az operaház is az új helyén.)

Óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy valójában ki volt a műegyüttes tervezője. Feltehető, hogy Miklós herceg nem tűrte volna, hogy a „Beschreibung” kastélyalaprajzát ábrázoló metszetre rákerüljön a del. et aedif. Jacoby felírás, ha ezzel nem értett volna egyet. Kétségtelenül hiányzik az „invenit” megjelölés, de ennek feltüntetése egyrészt nem volt általánosan szokásos, másrészt Fényes Miklós biztosan nem tűrte volna, mert az invenálás az ő privilégiuma volt. Nagyon valószínű, hogy a kastély utolsó, közel húszéves vajúdása idején sok forrásból eredtek fejlesztési ötletek. Ezek közül többnek a herceg is szülője lehetett. Jacoby az általa megvalósított műegyüttes elkészülte után annak képét egy ezüst-szelencébe véste és azt a hercegnek ajándékozta. A szelencéért köszönetet mondó levél a „Lieber Jacoby” megszólítással kezdődik. A több száz, Miklós herceg által írt utasítást, elfogadást szignált okmány között ebben az egyben találtam a „Lieber” – abban a korban többnyire barátokat illető – megszólítást. A herceg köszönetet mond a nagyon szép meglepetésért és hozzájárul ahhoz, hogy Jacoby másoknak is ajándékozhasson hasonlókat. Elképzelhető, hogy a jövőben még előkerül egy ilyen szelence, igazolva, hogy Miklós herceg elismerte Jacoby alkotó-építőként.

Haydn naponta jelent meg libériában ura színe előtt, hogy annak elképzeléseit, kívánságait megismerve megkomponálja műveit. Ismereteim szerint eddig azonban még senki sem állt elő olyan ötlettel, miszerint ezért Fényes Miklós lett volna egyik-másik Haydn-mű szerzője, noha ő maga állítólag tehetségesen zenélt. Azt viszont állították, hogy a kastély az ő alkotása. Amennyiben ez így lenne, akkor a szelencén valószínűleg ez állna: "Invenit F. N. E." Fényes Miklós nyilván jól tudta, hogy örökösei, így fia, de különösen unokája nem rokokópártiak. Azt is tudhatta, hogy unokája a tájképi park híve és ilyennek a létesítésére táji adottságait tekintve Kismarton alkalmasabb, mint Eszterháza. Eszterházában ő lelte örömét, de nem csupán a rokokó műegyüttesben, hanem benne tárgyiasult, manifesztálódott életművében. Eszterháza „értelmezésekor” nem szabad a kastélyt önmagában értékelnünk. A központi épület a műegyüttesnek igen lényeges, de – építészeti kvalitásait tekintve – a barokk tájegyüttes sajátos minőségének nem meghatározó eleme.

A barokk tájalkotásoknak feszültséget, mozgáskényszert kell kelteniük. A természeti és építészeti elemekből alakított terek szubordinálóan komponált együttesének dinamikus, egyben megnyugtató egyensúlyt teremtve lenyűgözőnek kell lennie, hogy reprezentatívva, monumentális hatásúvá váljék. A feszültség feltétele az ellentét, a mozgásérzeté a fény-árnyék-ritmus sodró, a homorú alakzatokat képező épület-, nyírott növénytömegek vonzó hatása. Belső feszültséget éreztető egyensúly akkor jön létre, ha az ilyen adottságokat mutató mű adott stádiumában zárt, befejezett; ugyanakkor érezhetően fejleszhető. Eszterházan a részegységek – a választékosan motivált, kecses rajzolatú parterre egyrészt, a természetellenesre nyírott merev fasorok másrészt; a művi elemek uralta kemény építészeti, a szelíd természetiakkal ligetes táji terek közötti nyugtalanító ellentétek, az összkompozícióban fegyelmező feszültséggé redukáltak. A vérbeli barokk műegyüttes nyugtalanít és fegyelmez. A nyugtalanítás-fegyelmezés ellentétpár mellett a taszítás-vonzás is mozgáskényszert kelt. A domború, ellenünk irányuló alakzatok taszítanak, a tárt karra emlékeztető homorúak vonzanak. A kastélynak az összhomlokzathoz elöugró központi magja konvex, ezért taszít. A taszító hatás csökkentését (egyben az ellentétpárok növelését), a fűcánkert felől nézve a parterre oldalain szimmetrikusan álló melléképületekkel képzett konkáv téralakzat eredményezte. Eszterháza barokk műegyüttes-kompozíciója, szüntelen mozgásra készített, kényszerített. A mozgás pályái tudatosan tervezettek, előre meghatározottak voltak. Az organikus mű sajátos dinamizmusa nemcsak szemlélője, látogatója mozgási irányait, hanem önnön fejlődésmenetét is meghatározza. A dimenziók nőhetnek, az együttes elemei bővíthetnek, de ahogyan a múlt meghatározza a mindenkori jelent, úgy ez – az érző, az igényes alkotó munkája nyomán – a gazdagabb jövőt.

Jacoby akkor kérte végleges nyugdíjaztatását, akkor határozta el, hogy Pozsonyba költözik, amikor látta, hogy a műegyüttes egyik lényeges követelményét, a térben érvényesülő szimmetriát, az újabb épületek elhelyezésekor a herceg semmibe veszi, illetve túri, hogy semmibe vegyék. Nyilván annak sem örült, hogy az általa tervezett és a műegyüttes észak-déli tengelyének hangsúlyozására szánt sarródi templomot a herceg – Rahier jószágkormányzó következetes közbenjárását is figyelmen kívül hagyva – nem volt hajlandó megépíttetni. Úgy tűnik, hogy Fényes Miklós szinte mániákus reprezentációs igényei az olyan létesítményekre korlátozódtak, amelyek közvetlenül szolgálták valamilyen személyes kívánalmát. A sarródi templomra nem volt szüksége, az pedig nem túlzottan érdekelte, hogy a meglévő roskatag, ázott falazatú kápolna mise közben a jobbágyaira dől-e, de az se nagyon, hogy a műegyüttes tengelye északon hangsúlyos elemmel zárul vagy sem. Az azonban igen, hogy a kedvteléseit szolgáló építmények, létesítmények közel legyenek egymáshoz.

Amikor Jacoby kénytelen volt tudomásul venni, hogy ura a sokszorosát költi az olyan létesítményekre, amelyeknek nincs jelentősége az összkompozícióban, mint az azt szolgálókra, nem vállalta a rontásért a felelősséget. Talán nem tévedek, amikor úgy vélem, hogy Jacoby visszavonulása – véleménynyilvánításának e sajátos módja – alkotói kvalitásának megítélésekor elhanyagolhatatlan kritérium. Jacobyt csupán építészként nem könnyű megítélni. Amikor Miklós hercegtől – alkalmazottként – elfogadta a négyszáz rénes aranyat ajándékként, egy életre elkötelezte magát. Valószínűsíthető, hogy még Pál Antal idején olyan szerződést kellett aláírnia, amelynek értelmében csak az Esterházyak birtokain alkothatott. Haydn is csak ura halála után vállalhatott külső megbízást, mehetett külföldre. Amennyiben Haydnt csak azon művei alapján ítélnénk meg, amelyeket nem az Esterházyak szolgálatában (Kismartonban, Eszterházában) alkotott, oeuvre-je „csökkentnek” tűnhetne.

Jacobyt nem is szabad csupán kastélyépítőként értékelnünk; több volt annál. A világ egyik legértékesebb barokk kastély-táj műegyüttese jött létre tizennyolc éven át végzett áldozatos munkája eredményeképpen. És mellékesen egy sok hibával terhes kastély. Egy ámulatba ejtő, varázslatként ható tákolmány.

Fényes Miklós herceg 1790-ben halt meg. Fia még Eszterházában ünnepelte a majorátus urává való beiktatását, de tartósan nem élt ott. Feloszlatta a zenekart, elküldte a színészeket, énekeseket. A copf-barokk ideje az ugyancsak 1790-ben meghalt II. Józseffel végképp elmúlt. Kismartonban a barokk kert helyén ánglus-tájképi létesült. Eszterháza pedig újra Csipkerózsika-álomba szenderült. Ez az álom most nagyon hosszú és a műegyüttesre nézve szinte végzetes volt. Az Esterházy család több, mint száz éves szünet után költözött vissza századunk elején a régi kastélyba. A melléképületek jelentős része, így az operaház, a park minden építménye összedől, megszűnt. Az építőanyagot feltehetően azoknak a jobbágyoknak a közelben élő utódai hordták el, akiknek ősei odaszállították.

Eszterháza a XX. században

A visszaköltözésnek az lehetett az egyik oka, hogy a lakatlan kastélyt úgy lehetett a korszerű igényeknek megfelelően vezetékes hideg-melegvízzel központi fűtés-berendezéssel ellátni, hogy a családnak az ezzel járó kellemetlenségeket nem kellett a helyszínen elviselnie. (A kastély korszerűsítés műszaki tervei 1906-ban készültek.) A parterre, a park régi díszzeit, a szökőkutakat, szoborallékot, a fácánkerti „templomokat” nem építették újjá. Egyrészt nem volt rá igény, másrészt már nem voltak zsellérek, akik a fenntartást kötelezettségként végezték volna. A barokk tájegyüttes nyiladécai, alléi az erdőművelési helyszínrajzok némelyikén még ma is léteznek, de nem sokan lehetnek, akik tudják, miért olyan furcsán ferdek. A régi díszes parterre helyén ezüstfenyőkkel, bukszus- és tujabokrokkal tarkított nagy fűfelület létesült. A kastélytól Széplak felé esően igényes tájképi-gyűjteményes kertet telepítettek.

A második világháború végén nem Csipkerózsika, hanem rémálom volt Eszterháza sorsa. A kastélyba szovjet hadikórház települt. A fűtéshez – többek között – a tetőszerkezet átmenetileg feleslegesnek minősített faanyagát használták. A meggyengült szerkezet nem bírta a következő telek hónyomását, a tetőzet egy része beszakadt. A beázás következményeként a könnyezőgomba rohamosan ellepte a több, mint 200 éves fafödémeket. A kastély pusztulásra volt ítélve. A második világháború után folytatták a már az előző században megkezdett fairtást a volt fácánkert, a vadaskert jelentős részén, hogy természetű felületeket nyerjenek, többek között erdei csemeteket kerttel létesítettek.

A hercegi család egyik régi alkalmazottja, a nemzetközileg ismert növénynevelő Porpáczy Aladár a Földművelésügyi Minisztérium támogatásával kertészeti kutatóintézetet szervezett a kastélyban, illetve az azt környező termőföldeken. Rövid időn belül kertészeti középiskola is alakult. Az előző a kastély keleti, az utóbbi a nyugati szárnyában. Popáczy Aladár kezdeményezésére a minisztérium – miután hatáskörébe tartozónak tekintette a kastélyt – pénzügyminisztériumi támogatással jelentős összegeket áldozott a renoválásra. Az erősen fertőzött fafödémeket úgy kellett vasbeton szerkezetekkel kiváltani, hogy – példaként – a díszterem mennyezeti freskója sértetlen maradjon. A helyreállított kastélymagban múzeum alakult. A kastély kezelője a közelmúltig a Soproni Egyetem volt. Jelenleg a Műemlékek Állami Gondnoksága a kastély tulajdonosa. Számítalan terv, elképzelés született jövőbeni hasznosításának, fenntartásának, netalán teljes felújításának, fejlesztésének mikéntjére. Remélem, hogy a tervek nem csupán vágyálmok, hiszem, hogy az ország – nézetem szerint – legértékesebb műegyüttese helyreállítottan a jövő Európájának egyik jelentős műemlékeként – netalán világörökségeként – fog hasznosulni, értékesülni.

Válogatott irodalom

- Balogh András: A fertői kastély építéstörténetének főbb mozzanatai. Művészettörténeti Értesítő 1953, 1–2. sz. 130–133.
- Bak Jolán: Néhány érdekes kép és festmény a Fertői kastélyról. Műemlékvédelem 1975, 3. sz. 185.
- Bak Jolán: Fertőd Esterházy kastély. Budapest, 1996.
- Balogh András: Fertőd és Kismarton parkjai a XVIII.- és XIX. század fordulóján. In: Kertészeti és Szőlészeti Főiskola Évkönyve, Budapest, 1953, 144–167.
- Balogh András: A „Magyar Verszália” építője. Műemlékvédelem 1962, 2. sz. 108–112.
- Beschreibung... Pozsony, 1784, 57.
- Bessenyei György: Eszterházi vigasságok. Bécs, 1772.
- Brenner, Wilhelm: Hefele Menyhért – Egy közép-európai építész (1716–1794). In: Hefele-emlékkiállítás. Szombathely, 1994, 13–21.
- Csatkai Endre: Sopron vármegye műemlékei. Sopron, 1932–37, II. k. 12–20. (Süttör)
- Csatkai Endre: Az Esterházy-palota a Templom utcában. Soproni Hirlap 1937. december 5.
- Dallos Márton: Eszterházi várnak és ahhoz.... Sarród, 1781.
- Dercsényi Dezső–Csatkai Endre: Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956, 492–511.
- Dercsényi Dezső–Örsi Károly: Magyar kastélyok. Budapest, 1990.

- Drinóczy György: Böngészet Sopron vármegye ismérétehez 1830–1847. Kézirat a Soproni Levéltárban. Eszterháza 96.
- Eszterházy János, gr.: Családtörténet Kivonat, 1901. Kézirat OSZK: 72.146/1.
- Ferenczy Károly: Kastély-műemlékeink. Műemlékvédelem 1961, 1. sz. 30–45.
- Ferenczy Károly: Adatok a fertői kastély értékeléséhez. Műemlékvédelem. 1961, 4. sz. 224–229.
- Frank, Norbert: Die Esterházy als Patronatsherren. In: Die Fürsten Esterházy... Eisenstadt, 1995, 120–127.
- Friedel, Johann: Fünfzig Briefe aus Wien... Lipcse–Berlin, 1783. Az utolsó levél.
- Fülöp, Éva: Angaben zur Besitzgeschichte des fürstlichen Zweiges der Familie Esterházy in der Feudalzeit. In: Die Fürsten Esterházy... Eisenstadt, 1995, 84–98.
- Garas Klára: Magyarországi barokk festészet a XVIII. században. Budapest, 1955.
- Genthon István: Magyarország művészeti emlékei I. Dunántúl. Budapest, 1959. Fertőd, Esterházy kastély.
- Hárich János: Eszterháza, műtörténet 1944, Kézirat. OSZK 2151.
- Hárich János: Esterházy – Musikgeschichte. Eisenstadt?, 1959.
- Haslinger, Ingrid: Vom fürstlichen Speisen... In: Die Fürsten Esterházy... Eisenstadt, 1995, 172–184.
- Hekler Antal: A magyar művészet története. Budapest, 1934, 157–159.
- Hulesch Károly: Az eszterházi park. Kertészeti Lapok XXV. évf. (1910) március.
- Horányi Mátyas: Eszterházi vigasságok. Bp., 1959, 269.
- Kapossy János: Későbarokk építészeti Magyarországon. Magyar Művészet 1927, 5. sz.
- Katona Imre, Cs.: A fertői kastély kialakulása. Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények 1959, 1–2. sz. 77–129.
- Katona Imre: Fertőd Haydn századában. Zenetudományi Tanulmányok 1960, VIII. 687–709.
- Katona Imre: A fertői kastély kialakításának és helyreállításának néhány kérdése. Művészet 1962. október
- Kohl, J. G.: Hundert Tage auf Reisen... Drezda, 1842, III. k. 24–28.
- Kont Ignác: Az eszterházi vigasságok egy francia tanuja. Századok 44. évf., (1910) 1. sz. 124–125.
- Kogutowicz Károly: Dunántúl és Kisalföld írásban és képben. Szeged, 1936, Ferenc József Tudományegyetem Földrajzi Intézete kiadása
- Korabinszky, Matthias: Almanach von Ungarn Bécs-Pozsony, 1778, 434.
- Korabinszky, Joh. Matthias: Geographisch-Historisches Lexikon von Ungarn Pozsony, 1786, 858.
- Kubinszky Mihály–Varga István: A fertői kastély helyreállítása. Műemlékvédelem 1961, 3. sz. 149–162.
- Kubinyi Ferenc és Vahot Imre szerk.: Utazás Eszterháza fénykorában. In: Magyarország és Erdély képekben. Pest, 1853, II. 17–27.
- Magnin, Charles: A bábszínházak története... Párizs, 1862.
- Meller Simon: Az Esterházy képtár története. Bp., 1915, A Szépművészeti Múzeum kiadása, 344.
- Merényi Lajos: A fertőszentmiklósi uradalom rendezése 1719-ben. Magyar Gazdátörténeti Szemle 1896, III. évf., 93–94.
- Meyer, Wolfgang: Die feudale Jagd am Fürstlich-Esterházyischen Hofe. In: Die Fürsten Esterházy... Eisenstadt, 1995, 232–237.
- Mindenes Gyűjtemény 1790. esztendőre Komárom, IV. k.
- Möcsényi Mihály: A fertői táj, park, kastély. Műemlékvédelem 1966, 4. sz. 214–217., 1967, 2. sz. 80–83. és 1968, 3. sz. 171–177.
- Möcsényi Mihály: A Fertői kastély korai építésfázisai. Kézirat, 1969.
- Möcsényi Mihály: Barocke Gärten und Landschaften in Westungarn. 1981.
- Möcsényi Mihály: Dokumente im ungarischen Staatsarchiv über den historischen Garten in Eisenstadt. Die Gartenkunst 1990.
- MTA Építészettörténeti Bizottsága véleménye Eszterháza rekonstrukciójáról. Műemlékvédelem 1966, 3. sz. 129–133.
- Nagy Iván: Magyarország családai czímerekkel... Pest, 1858, 4. k. 80–90.
- Oberschall Magda: Régi magyar vasművesség. Budapest, 1941, 43.

- Pasteiner Gyula: Eszterháza kastély. Művészi ipar IX. évf., 1894, 147–174.
- Perschy, J. M.: Die Chronologie des Hauses [Esterházy] von 1583–1989. In: Die Fürsten Esterházy... Eisenstadt, 1995, 238–247.
- Péczely Béla: A fertői Esterházy kastély ismeretlen magyar verses leírása 1781-ből. Soproni Szemle 1957, 3–4. sz. 215–230.
- Pohl, C. J.: Joseph Haydn. Wien, 1875., Leipzig, 1927.
- Prickler, Harald: Die Grundherrschaft als wirtschaftliche Basis des Fürstenhauses Esterházy. In: Die Fürsten Esterházy... Eisenstadt, 1995, 60–83.
- Prost, Franz: Die Gärten der Fürsten Esterházy... In: Die Fürsten Esterházy... Eisenstadt, 1995, 213–232.
- Rados Jenő: Magyar kastélyok. Budapest, 1939, 404.
- Rábel László: Haydn és Esterházy herceg. In: Soproni Hírlap 1932, V. 29.
- Rapaics Raymund: Magyar kertek. Budapest, 1940, 303.
- Relation des fetes donnees... Vienne, de l'Imprimerie Ghelen 1773. 7-ber
- Rotenstein: Das Edlen Hem von Reisen durch Ungarn. I–IV. Eszterház 1763–1783 In: I. kötet, 94.
- Sallay Marianna: A fertői Esterházy-kastély. Budapest, 1959, 42.
- Schmiedmaier, Edit: Hefele Menyhért, mint a passauai... In: Hefele-kiállítás katalógusa Szombathely, 1994, 39–49.
- Szalmás Erik: A fertői kastély leírása 1858-ból. Soproni Szemle 1965, 2. sz. 179.
- Szeghalmi Gyula: Magyar városok monográfiája. Dunántúli vármegyék. Budapest, 1938, 402.
- Thirring Gusztáv: Felső-Dunántúl Budapest, 1933, benne Eszterháza 34.
- Tobler, Felix: Die hochfürstliche Esterházy'sche Zentralverwaltung vom Ende des 17. bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts. In: Die Fürsten Esterházy... Eisenstadt, 1995, 99–119.
- Tolnai Gábor: Az Esterházyak stílusa. Kézirat, 1939.
- Tolnai Gábor: Régi magyar főurak. Budapest, 1939. a Magyar Történelmi Társulat kiadása
- Towson, R.: Travels in Hungary. London, 1797.
- Utazásbeli jegyzetek Kismartonról, Fraknóról, Óvárról, s Eszterházáról. Tudományos Gyűjtemény 8. évf. (1824), III. k. 40–56.
- Valkó Arisztid: A fertői (eszterház-i) kastély művészei. Művészettörténeti Értesítő 1953, 1–2. sz., hasonló címmel uo. 1955, 1.
- Valkó Arisztid: Zenélő és üto toronyórák hajdani Esterházy kastélyokon. Iparművészeti Múzeum Évkönyve Budapest, 1955.
- Valkó Arisztid: Esterházy Miklós és Bullenau prágai kastélya. Művészettörténeti Értesítő 1966, 4. sz. 263–264.
- Valkó Arisztid: Újabb adatok a Fertői kastély építéstörténetéhez. Ars Hungarica 1982, 1. sz.
- Vályi András: Magyarország leírása I–III. Buda, 1796–1799. Eszterháza in: I. k. 619–629.
- Velladics Márta: Egy apró, ámde érdekes adat Fertőd építéstörténetéhez. Soproni Szemle 1996, 1. sz. 74–79.
- Voit Pál: Régi magyar otthonok. Budapest, 1993, 357.
- Voit Pál: A barokk Magyarországon. Budapest, 1970.

Őskori földvárak Sopron mellett

Sopron városán kívül, a közvetlen környéken, mintegy 10–12 kilométeres körzetben hat őskori és egy kuruc kori sáncvárat tart számon a történeti-régészeti irodalom. Ezek közül csak a Várhelyen (régai nevén Burgstall) voltak rendszeres ásatások, Bella Lajos, majd jóval később Patek Erzsébet vezetésével. Az eredményeket az ásatók, illetve Alexandrine Eibner-Persy részletesen feldolgozták és publikálták. A Soproni Erdészeti és Faipari Egyetem, illetve Szádeczky-Kardoss Gyula vezetésével a sáncvár és a mellette elterülő nagy sírhalommező új felmérését is elvégezték, a kitűnő térképet Patek Erzsébet tette közzé 1982. évi tanulmányában.

A többi öt sáncvár kutatása már sokkal kevesebb eredményt tud felmutatni. A Károly-magaslaton (régai nevén Várishegy) csak Bella Lajos ásatásairól tudunk, de ezekből csak a leleteket ismerjük, ásatási dokumentáció nem maradt fenn. Ugyanígy az Istenszékén végzett ásatásáról sem tudunk semmi részletet. Egy-egy sáncátvágás volt az utóbbi évtizedekben a sopronkőhidai Kecské-hegyen és Fertőboz – Gradina-hegyen, azonban a Sopronbánfalva feletti Sánc-hegyen és Ház-hegyen még nem került sor ásatásra.

A rendszeres kutatások első lépése a kérdéses terület felmérése kell, hogy legyen. A Várhelyen kívül ez a többi öt sáncvárban a legutóbbi időkig nem történt meg. Ezek felmérését 1994-ben kezdtem meg. Ősszel az Istenszékét, valamint Sopronbánfalva felett a Sánc-hegyet és a Ház-hegy kuruc kori sáncvárat mértem fel, valamint elkezdtem a Károly-magaslat nagy kiterjedésű sáncát is. 1995 tavaszán befejeztem a Károly-magaslatot és még a növényzet kizöldülése előtt a rendkívül bozotos sopronkőhidai Kecské-hegyet és a fertőbozi Gradina-hegyet is sikerült felmérni.

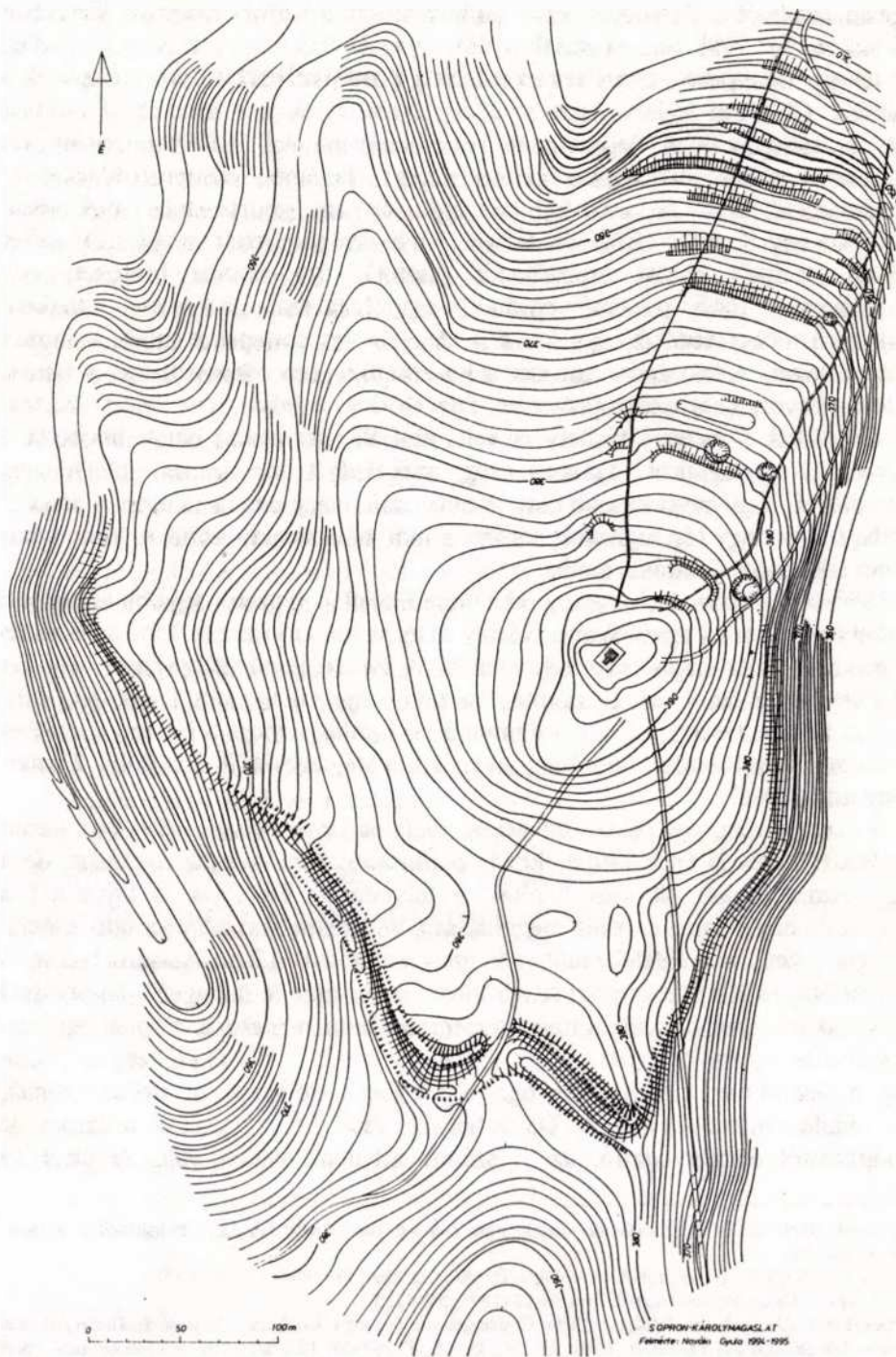
A Sánc-hegy melletti Ház-hegy kuruc kori sáncváranak közlése már megtörtént.¹ Fertőboz – Gradina-hegy 1963–1964. évi sáncátvágásáról eddig csak egy sáncrekonstrukciós rajz jelent meg,² a részletes feldolgozás még várat magára. Az alábbiakban a többi négy őskori földvárat ismertetem.

Sopron – Károly-magaslat

A régi irodalomban „Várishegy”, „Warischberg” név alatt szerepel. „Károly-magaslat”, „Karlshöhe” az utóbbi évtizedekben szorította ki a régi nevét. A sáncvár felismerésének pontos körülményeit nem ismerjük. Bella Lajos 1887 óta

¹ Nováki Gyula: Kuruckori erőd Sopronbánfalva felett. In: Tanulmányok Csatai Endre emlékére. (Szerk.: Kömvei Attila–G. Szende Katalin) Sopron 1996. 135–148.

² Nováki Gyula: A magyarországi földvárak az őskortól a középkorig. Építés-Építészettudomány 7 (1975) 323–339, 329.

Sopron-Károly-magaslat

végezte ásátásait a Várhelyen, ezzel párhuzamosan a Károly-magaslat sáncvárát is ő fedezte fel. 1888-ban, akárcsak a Várhelyen az első évben, itt is saját kezűleg tárt fel egy lakógödrt. Ezzel vette kezdetét a Károly-magaslat őskori telepének a kutatása. 1890-ben foglalta össze az addigi eredményeket. A sánc rövid említése után a lakógödörrel foglalkozott részletesebben. Az 1888-ban feltárt kis gödörben csekély mélységben hamus réteget, faszenet, edénytöredékeket és állatcsontokat talált. A város felé eső lejtőn öt nagy gödrt említ, ezek közül 1890-ben egy 8 méter átmérőjűt feltárt. Felül orsógombokat, majd 1,20 méter mélyen kőlapok között bronzfibulát (csatot), egy hosszú bronztűt, egy csiszolókövet, több jaspiskó darabot, egy hatalmas „holdidol” (másként tűzikutya) több töredékét, egy kőbalta töredékét és cserepeket talált, valamint állatcsontokat. A lakógödör építését a következőképpen rekonstruálta: a kiasott gödörre fatörzsekből tetőt készítettek, falevelekkel befedték, erre földet szórtak. Az oldalfaltól 1 méterre tűzhely is volt, alul 87 cm vastag hamu borította a gödrt. 29 „lakógödrt” számolt meg, ezek helyét sajnos nem jelölte meg közelebbről.³ Egy évvel később csak annyit említ, hogy ezek a „kúpon” vannak,⁴ feltehetően a hegy legmagasabb részén, a mai kilátótorony körül és ekkor már három lakógödör feltárását említi.⁵

1890-ben a bécsi Anthropologische Gesellschaft is végzett nagyobb feltárást a Várhelyen, de ezzel egyidőben a Károly-magaslaton is kutattak Moritz Hoernes vezetésével, Bella Lajos részvétele mellett. A sáncon kívül délnyugatra lévő hét sírhalom közül az 1. és 2. számút, valamint egy lakógödrt tártak fel, ezek anyaga Bécsbe került. A 2. sír, valamint a lakógödör anyaga a Naturhistorisches Museum Prähistorische Abteilung-jában található, ezeket Alexandrine Eibner-Persy ismertette.⁶

A Károly-magaslat őskori telepének vázlatos ismertetésére 1891-ben került sor Bella Lajos és Otto Müller közös publikációjában. Leírják a sáncot, de a hegy északi részén ők sem találták a folytatását. Felhívják a figyelmet a délnyugati nagy kapu érdekes megoldására, az erősen visszakanyarodó sáncre. Lakógödöröket „mindenfelé” említenek, ezek átmérője 6–12, mélységük 1–2 m és röviden felsorolják a már említett leleteket. Ekkor már öt lakógödör feltárásáról olvashatunk. A hegy északi lejtőjén lévő teraszokban, a méretük alapján, egykori földművelés nyomait látják. A hét sírhalom helyét a következőképpen jelölik meg: a sánctól nem messze, délnyugatra, a Fáber-rétre vezető út mellett vannak, egy oldalösvénynél, amely a Dalos-hegyre vezet. A 2. számú sírhalom az útélágazástól északnyugatra, az 1. számú sírhalom mellett volt, az úttól 15

³ L.(udwig) B.(ella): Von der Karlshöhe. Oedenburger Zeitung (OeZ) 1890. Jul. 13. – Polgármesteri jelentés. Sopron 1890. 84.

⁴ Bella Lajos: A várishegyi umáról. Archaeologiai Értesítő (ArchÉrt) 11 (1891) 167–170, 168.

⁵ Bella Lajos: Néhány soproni leletről. ArchÉrt 11 (1891) 57–61, 59.

⁶ Eibner-Persy, Alexandrine: Hallstattzeitliche Grabhügel von Sopron (Ödenburg). (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 62) Eisenstadt 1980. 23, 31, 33, 46, 47, 63–69, 121, 207–209. – Lásd Gömöri János ismertetését: Soproni Szemle (SSz) 38 (1984) 283–284.

lépésnyire. Valamennyi igen alacsony, csak kettőt lehetett halomnak felismerni, a többire a körbenálló fák hívták fel a figyelmet. A 2. számú sír átmérője 6 m, magassága mindössze 30 cm volt.⁷

Az 1890. évi ásatásról Bella többször is közölt adatokat. Ismertette a 2. számú sírhalom holdidolját.⁸ A bécsiek elvonulása után Bella egyedül tárta fel a 4. számú sírhalmot, ekkor került elő az áldozati jelenet ábrázolásáról híres urna,⁹ melynek képét nem sokkal később tette közzé.¹⁰

1891 május elején Ferenc Ferdinánd főherceg, trónörökös, aki ezidőtájt Sopronban tartózkodott a garnizzal, gróf Wurmbrandt ezredes társaságában, Bella Lajos vezetése mellett látogatta meg a Károly-magaslatot. Bella ekkor éppen sírhalmot és egy lakógödrt tárta fel. A trónörökös a lakógödrt, a sáncot és a sírhalmokat tekintette meg és tervbe vette, hogy még a nyáron ásatást fog itt végezni.¹¹ Erre azonban nem került sor, a következő évben a Várhelyen végzett ásatást Bellával együtt.

1891-ben Bella az 5. számú sírhalmot tárta fel. Az egykori h iradás szerint közel 40 edény, köztük rátapasztott domború díszítéssel ellátottak, festett edények, utóbbiak között egy piros színű, grafitos sávokkal díszített is volt, továbbá egy holdidol. Feltárt egy „putrit” is, ebben 11 „orsópörgettyű” egy kosfejű „bálványtöredék” (holdidol) és parányi edényecskék kerültek napvilágra. A nyári szünidőben Hoernes Rudolf és Bella még egy putrit tárta fel.¹²

Bella Lajos 1911-ben végzett utoljára ásatást a Károly-magaslaton, de erről is csak annyit tudunk, hogy a soproni múzeum újonnan megválasztott vezetői részére oktatás céljából került erre sor.¹³ Nyugdíjba vonulása után Budapestre költözött, a Magyar Nemzeti Múzeum keretében még évekig folytatta régészeti munkáit országszerte. A Várhelyen 1922-ben még részt vett egy ásatáson, de a Károly-magaslaton többet már nem kutatott.

1913-ban Márton Lajos a Hallstatt-kori fibulák között a Bella-Müller által közölt csavart sodronyos kengyelű bronzfibulával foglalkozott.¹⁴ 1918-ban volt az utolsó ásatás a Károly-magaslaton. Vezetőjét nem ismerjük, valószínűleg Bella utódja, Lauringer Ernő gimnáziumi igazgató és egyben múzeumigazgató volt. Erről csak annyit tudunk, hogy egy putrit tártak fel.¹⁵ Bella Lajos 1925-ben a régészeti eredményeit röviden összefoglalta, többek között a Károly-magaslat északi oldalán lévő teraszokat is említi, de ezúttal nem földművelés emléke

⁷ Bella, Ludwig-Müller, Otto: Prähistorische Funde in der Umgebung von Oedenburg in Ungarn. Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 21 (NF 11) (1891) 165–192, 174–176, 185–192.

⁸ Bella i. m. (1891) 59.

⁹ Bella Lajos: A várishegyi umáról. ArchÉrt 11 (1891) 167–170.

¹⁰ Bella Lajos: A várishegyi umáról. ArchÉrt 11 (1891) 256–257.

¹¹ —: Az archaeologus főherceg. „Sopron” 1891. máj. 13.

¹² Bella Lajos: Újabb purgastali leletek. ArchÉrt 12 (1892) 221–227, 221.

¹³ Múzeumok és Könyvtárak Értesítője 1912. 175.

¹⁴ Márton Lajos: A magyar honi fibulák osztályozása (Harmadik közlemény) II. rész. A hallstattkor fibuláitípusai. ArchÉrt 33 (1913) 327–340, 328–329.

¹⁵ A Soproni Régészeti Társulat jegyzőkönyve (Kézirat) (SRT) II. 1920. jan. 18.

gyanánt, mert a rajtuk – leírása szerint – látható „egy-két” lakóverem gödrét emeli ki.¹⁶

1934-ben Gallus Sándor a Sopron környéki Hallstatt-kori, figurális díszítésű urnákkal foglalkozott. Elsősorban a Várhely leleteit tárgyalja, a Károly-magaslatról a 3. számú sírban talált urna rajzát az áldozati jelenettel vizsgálta. Sok távoli analógia alapján e rajzok kialakulásában részben az észak-európai kultúrkör, részben a görög geometrikus kultúra hatását látja, korukat pedig az i. e. VIII. század 2. felénél fiatalabbnak határozta meg.¹⁷ Gallus 1937-ben rövid összefoglalást közölt a Sopron környéki Hallstatt-kori telepekről, de részletadatok nélkül.¹⁸

Az elmúlt kerek nyolc évtizedben ásatás már nem folyt a Károly-magaslaton, de a régi leletekkel azóta is foglalkoznak az új feldolgozások. Nagy László 1979-ben megjelent tanulmányában a késő bronzkori és Hallstatt-kori tűzikutyákat, más nevéken holdidolokat dolgozta fel Magyarország területéről. A Károly-magaslatról négyet ismertet, rajzzal illusztrálva, egyet a 2. számú sírhalomból, hármat a lakógödörből. Ismerteti az ezek rendeltetésével kapcsolatos, távoli területeket is magukba foglaló véleményeket. Nagy László közelebbről meg nem határozható kultusz szakrális eszközeinek tartja e tárgyakat.¹⁹

A Károly-magaslat teljes leletanyagának a feldolgozására még nem került sor, de a várhelyi ásatások kiértékelésével kapcsolatban ketten is kitérnek az itteni leletekre. 1980-ban jelent meg Alexandrine Eibner-Persy részletes feldolgozása a bécsi Naturhistorisches Museum Prähistorische Abteilung-jában lévő soproni Hallstatt-kori anyagról. Ide került az 1890–1891. évi várhelyi ásatás teljes anyaga és az 1890. évi károly-magaslati ásatásból a 2. számú sírhalom, valamint egy „lakógödör” feltárásánál előkerült tárgyak. Ezek az ásatások a bécsi Anthropologische Gesellschaft költségén, Moritz Hoernes és Bella Lajos vezetésével folytak. Alexandrine Eibner-Persy a Várhely leleteit a Hallstatt-kor B–C periódusa fordulója és a HD kezdete közötti időre keltezte. Hasonló korúnak határozta meg a Károly-magaslat sírhalmait és telepét is.²⁰ Alig valamivel később jelent meg Patek Erzsébet összefoglaló tanulmánya, aki 1971–1978 között végzett jelentős ásatásokat a Várhelyen. Az eredmények feldolgozásával kapcsolatban, részletadatok nélkül, de többször is utal a Károly-magaslat leleteire. A Várhely 2. települési korszakával (HC második fele és HD eleje) tartja egyidősnek a Károly-magaslat telepét, melynek leletei kulturálisan a HC-be tartoznak és rövidebb életű volt, mint a Várhely. HD leleteket innen nem

¹⁶ Bella Lajos: Sopron az iratlan időkben. In: Thirring Gusztáv (szerk.): Sopron civitas fidelissima. Sopron 1925. 37–44, 40.

¹⁷ Gallus Sándor: A soproni Burgstall alakos urnái. (Archaeologia Hungarica XIII) Budapest, 1934. 15, 21–46. (Bella Lajos ezt a sírt 3. számúként említi. Lásd a 8. jegyzetet.)

¹⁸ Gallus Sándor: A zárt település nyomai Sopron környékén. SSz. 1 (1937) 140–146.

¹⁹ Nagy László: A tűzikutya és holdidol kérdése magyarországi leletek alapján. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 14 (1979) 19–69, 29. XI. t. 1.2., XV. t. 7,9.

²⁰ Eibner-Persy i. m. 23, 31, 33, 34, 121, 207–209.

ismerünk és a Várhelyen oly jelentős, Hallstatt-kor után többszáz évvel kezdődő kelta kori leletek is hiányoznak. Patek a környékbeli lelőhelyeket külön „sopronkörnyéki csoport”-nak jelöli a Hallstatt-kultúrán belül. Kialakulásában nagy jelentőséget tulajdonít az őskorban kialakult ún. Borostyánkő útnak, amelyet később, a római korban építenek ki. A Károly-magaslat északi oldalán hiányzó sánc alapján úgy látja, ezt az erődítést nem fejezték be.²¹

A Károly-magaslat Soprontól délnyugatra, a Lőverek felett emelkedik, közkedvelt kirándulóhely. 394 m magas csúcán a Romwalter Károlyról elnevezett „Károly-kilátó” kőtörya áll az 1930-as évekből. A közelmúltban a kilátótól délre 1 km-re magas TV-torony épült.

A Hallstatt-kori telep a hegy teljes felső, nagy szintkülönbségeket mutató területét magába foglalja. Kelet felől rendkívül meredek hegyoldal határolja, nagyjából egyenes vonalban. Többi oldala hosszan elnyúló, viszonylag lankás, több kiugró hegynyelvel. Dél felől csekély mélységű hegynyereg választja el a szomszédos, hasonló magasságú Dalos-hegytől.

A déli nyereg felől volt leginkább támadható, ezért ezt az oldalt magas, a hegy alakjának megfelelően erősen kanyargó sánccal védték. A hegynyereg közepén volt a bejárat, ma is ezen keresztül vezet fel a kocsú. A kapunál a sánc két vége erősen bekanyarodik a telep felé, mintegy harapófogó közé fogva a bejáratot, ezzel is erősítve a védelmet.

A sánc keleti ága 80 m után az igen meredek keleti oldal fölé ér, itt éles szögben északkelet felé fordul. Eddig a külső oldalát mély árok kíséri, de az északkeleti részen erre a meredek hegyoldal miatt már nem volt szükség. Újabb 80 m után, egyre jelentéktelenebb alakban észrevétlenül átmegy a természetes, éles hegyperembe. Ezen az oldalon további mesterséges erődítésnek nincs nyoma a felszínen.

A sánc nyugati ága a kaputól rövid, 25 méteres szakasz után északnyugati irányba fordul. További 190 m hosszan lehet követni, enyhén lejt lefelé. A vége felé jelentősen leereszkedik a hegyoldal hirtelen meredekké váló része fölé. A továbbiakban már csak erősen elmosódott hegyperem jelzi a telep egykori védelmi vonalát. Ennek mesterséges, vagy természetes eredetét a felszínről nem lehet megállapítani.

A leírt sánc két szárnya és ezek folytatásában a hegyperem jól körülhatárolja a telep nyugati, déli és keleti szélét. Északi lezárása azonban nyitott kérdés maradt. Ez az oldal erősen tagolt, három, különböző kiterjedésű és lejtésű hegynyelv jellemzi. Mindhárom alkalmas volt az őskori telep számára, de ennek határvonalát semmi sem jelzi a felszínen. Ezt valahol a meredekké váló hegyoldal felett valószínűsíthetjük.

²¹ Patek Erzsébet előzetes ismertetései várhelyi ásatairól a SSz 1974–1977 közötti köteteiben. – Részletes feldolgozása Uő.: *Neue Untersuchungen auf dem Burgstall bei Sopron. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 63 (1982) 105–177, 108. – Utóbbi munkát Gömöri János ismertette: SSz 38 (1984) 280–282.

Az északi oldal említett hegynyelvei közül a keleti, amely erős lejtéssel az igen meredek keleti oldalhoz csatlakozik, sok mesterséges teraszt mutat. Ezeket említi Bella Lajos többször is. A teraszok közvetlenül a csúcs alatt kezdődnek és a lejtőn lefelé 300 m hosszan sorakoznak egymás alatt. Hosszuk igen különböző. Három nagyak a hossza 50, 70, illetve 110 m. További 14 kisebb terasz hossza általában 20–40 m között váltakozik, de néhány ennél is kisebb. Elhelyezkedésük semmi szabályosságot nem mutat, de nagyjából a szintvonalaknak megfelelően húzódnak. Bella Lajos először földművelésből visszamaradt teraszokra gondolt, később – helyesen – lakóteraszoknak határozta meg. Négy nagy, szabályos kör alakú gödör is van a teraszok között. E gödrök nem igazodnak a teraszokhoz, azoktól teljesen függetlenül helyezkednek el. Valószínű, hogy a 2. világháború bombázásainak az emlékei, amikor a Lövereket is végigbombázták és a Károly-magaslat oldalába is estek bombák.

A teraszok közül a 369 m magasságú szintvonalon húzódó terasz a legnagyobb méretű a magassága alapján. A hegyoldal további folytatása lefelé ebben a magasságban változik meredekebbé. Ha figyelembe vesszük azt, hogy az őskori sáncok mindenhol, távolabbi vidékeken is, mindig a meredekebbé váló hegyoldalak felett vannak, akkor ezt a vonalat tételezhetjük fel a telep eredeti védelmi vonalának az északi oldalon. A teraszok e vonal alatt is folytatódnak, de erre más őskori telepeken is van példa (pl. Velem – Szent Vid-hegy, Bakonyszentkirály – Zörög-hegy). Ebből a lakosság növekedésére, vagy békésebb időre következtethetünk, amikor a védővonalra nem volt szükség.

Az északi oldal egy része, a teraszoktól nyugatra, erősen bozotos, áttekinthetetlen. Későbbi kutatás esetleg még itt is megtalálja a településnyomokat és a település szélét. Az egész őskori telep átmérője kelet–nyugat irányában kb. 380 m, észak–dél irányában kb. 450 m.

A Bella Lajos által említett hét, nagyrészt feltárt, igen alacsony sírhalmot már nem találni. Ezeket régebben a sánckaputól dél–délnyugatra 150–200 méterre még lehetett látni. A TV-toronyhoz vezető széles erdőnyiladékban azonban jelentős földmunka is volt, a sírhalmok körülbelül ennek vonalába estek és teljesen elpusztultak.

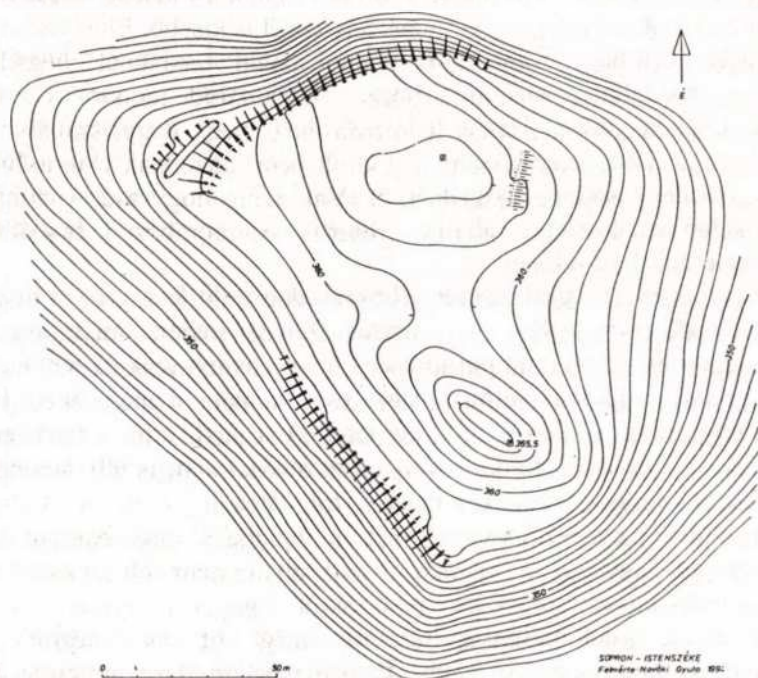
Sopron – Istenszéke

A régebbi irodalomban „Himmelsthron” név alatt szerepel. Az első adatot 1898-ból ismerjük, Bella Lajos említi egy innen származó bronzfogantyút és két átfúrt fogat.²² 1900 októberében ásatásra is sor került, feltehetően Bella vezetésével. Több kutatóárok szolgáltatott sok leletet a Hallstatt-korból és a La Tène-korból,²³ de erről közelebbit nem tudunk. Bella 1909. január 23-án is említi ezeket, továbbá egy kelta aranyérmét, amelyet vakondtúrásban találtak és a

²² SRT I. 1898. 162.

²³ Uo. 196.

Magyar Nemzeti Múzeumba került.²⁴ 1925-ben a kutatást hiányolja egy újságcikk és római épületek tégláit említi, amelyeket – az újságcikk szerint – az Istenszéken találtak. Ez nyilván elírás, bizonyára a hegy alatti területre értendő, bár erről semmi közelebbi adatunk sincs.²⁵ 1931-ben a Magyarországi

Sopron – Istenszéke

Természetbarátok Turista Egyesülete végzett ásatást az Istenszéken, feljegyzés erről nem maradt fenn.²⁶ 1937-ben Gallus Sándor ajándékként hasáb alakú csiszolókö került a Magyar Nemzeti Múzeumba, lelőkörményei ismeretlenek.²⁷ A Soproni Múzeumban több leletet őriznek innen, közelebbi adatok nélkül.²⁸ Patek Erzsébet az őskorban is jelentős Borostyánkő úttal kapcsolatban említi az

²⁴ Bella Lajos: Sopron vármegye és Sopron sz. kir. város régészeti társulatáról. ArchÉrt 29 (1909) 181–186, 183.

²⁵ –: Egy lépéssel előre a harkai kétezeréves nyomokra. Miért nem működik a soproni és sopronmegyei régészeti társulat? Sopronvármegye 1925. szept. 2.

²⁶ A Magyarországi Természetbarátok Turista Egyesületének Soproni Csoportja jegyzőkönyve (Kézirat) 1931. aug. 7.

²⁷ Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Osztálya, őskori leltárkönyv 11/1937.

²⁸ A Soproni Múzeumban lévő leletek (54. 158–161): 1929-ből egy nyéllyukas kőbalta, nagy részük azonban az 1931. évi ásatásból származik, így cserepek, egy szűrődény töredéke, egy agyagsó töredéke, két kis pecsételő agyagból, sűrűn bekarcolt koncentrikus négyzetekkel, egy lapos kőbalta töredéke, egy fenőkő, egy csonthegy és egy átfűrt agyaggúla. Ezek mind Hallstatt-koriak. Egy kis vaspánt és egy vasszeg is ugyanekkor került be, ezek kora bizonytalan. A múzeumba kerülési évszámát nem ismerjük néhány jellegtelen kis bronztárgynak (rudacska, gyűrű, huzal) és egy Certosa-fibulának.

Istenszékét, amely ennek közelében van,²⁹ az itt előkerült Certosa-fibulát pedig a HD periódus végére helyezi.³⁰ Utóbbi tárggyal Jerem Erzsébet részletesen is foglalkozik és kissé későbbre, a La Tène-kor A periódusába, az i. e. V. század végére helyezi.³¹ Patek Erzsébet a Sopron környéki Hallstatt-kori és a La Tène-kori lelőhelyek közé sorolja az Istenszékét Bella 1909. évi híradása alapján, de ő említi először a sáncot is.³²

Az Istenszéke nevű hegy Sopron belvárosától számítva délre, 6,5 km-re van, közvetlenül az országhatár mellett. Maga a hegy teljes egészében magyar területre esik. Legkönnyebben Harka felől közelíthető meg, a község délnyugati szélétől nyugatra, 2,5 km-re emelkedik. Az országhatár felé vezető kocsúton 1,5 km után a „Házhegy-árkon” nyugat irányában 1,2 km-t haladva érünk az Istenszéke keleti-északkeleti aljába. Innen a meredek hegyoldalon felkapaszkodva érünk fel a tetőre.

Az egész hegyet elhanyagolt, erősen elbokrosodott erdő fedi, csak a hegytető középső, bemélyedő része fátlan, füves tisztás. A hegy keleti, lankás oldalán a sűrű erdőben egyenes, egymással párhuzamos, markáns teraszok húzódnak fel a hegytetőig, egykori, újkori szőlőparcellák nyomaiként. Ezeket az 1:10000 méterarányú topográfiai térkép (1963. évi kiadás) is jelzi, amely összesen hat teraszt ábrázol. Az egykori földművelés valószínűleg a hegytető bemélyedő, középső részére is kiterjedt, erre utal a nagy füves tisztás.

Az őskori sáncvár az egész hegytetőt magába foglalja. Északi, nyugati és déli oldala a sáncmaradvány alapján pontosan behatárolható, keleti oldala azonban az egykori földművelés következtében nem állapítható meg.

A hegytető északi és déli szélén egy-egy természetes hegykúp emelkedik. Ezek közül a déli a magasabb (tszfm. 365,5 m). Pár éve még katonai megfigyelőtorny állt rajta, ennek eldőlt maradványa ma is ott hever. Körülötte a talajt is megbolygatták. Csúcsán HP-kő áll. A másik, északi, lankásabb kúpon is van HP-kő. Az egész hegyet igen meredek oldal övezi, csak a keleti oldala felé lankás. Nyugat felől keskeny gerinc emelkedik a hegytetőig.

A sánc a déli oldalon kezdődik, nagyon csekély belső magassággal. 35 m. után már csak terasz alakjában követhető, árok nem kíséri. Ez a sánc, illetve terasz 80 m után eltűnik, majd 55 m üres rész után találkozunk vele ismét. Ugyanis a hegy nyugati oldalán, az említett oldalgerinc felől, amely a legtámadhatóbb pontot jelentette, sánccal és előtte árokkal védték a telepet. Az árok a gerinc szélességének megfelelően mindössze 23 m hosszú. A sánc belső magassága itt is csekély és a gerinc vonalán túl a meredek hegyoldal felett már csak terasz alakjában jelzi a telep szélét. Ez a terasz átkanyarodik az északi

²⁹ Patek Erzsébet: A soproni Várhely (Burgstall) őskori földvára kutatásának 1974. évi eredményei. SSz 29 (1975) 272–282, (A lelőhely német nevét tévesen a nem használatos „Égi szék”-re fordította.)

³⁰ Patek Erzsébet: A Hallstatt-kultúra Sopron környéki csoportja. ArchÉrt 103 (1976) 3–26, 24.

³¹ Jerem Erzsébet: In: Materiali 19 (1981) 205–

³² Patek i. m. (1982) 110. – Uő.: Westungarn in der Hallstattzeit (Acta Humaniora. Quellen und Forschungen zur prähistorischen und provinzialrömischen Archaeologie 7) 1993. 47.

oldalra, de ott megszűnik. Itt kezdődnek az egykori földművelés teraszai. A továbbiakban a hegy keleti oldalán a felszínről nem állapítható meg az egykori, itt is feltételezhető sánc nyomvonala, ezt szétszántották. A hegytető északi kúpjának keleti aljában 18 m hosszan kb. 1 m magas kötöltés húzódik, ez azonban nem sánc, hanem a földművelés közben összegyűjtött kövek halmaza.

Az őskori telep átmérője a sánc, illetve terasz vonalán mérve észak–dél irányban 150 m. Kelet–nyugat irányban csak hozzávetőlegesen tudjuk ezt meghatározni, 100–110 m körüli lehetett. A kevés innen ismert, illetve említett lelet elsősorban Hallstatt-kori és kevés kelta kori. A telep kiterjedése a többi környékbeli őskori sánccvárhoz képest feltűnően kicsi. A hegy azonban nem is tette volna lehetővé ennél nagyobb kiterjedésű telep kialakítását.

Sopronbánfalva – Sánc-hegy

Bella Lajos és Otto Müller közös publikációjában, 1891-ben találjuk első és mindjárt rövid leírást is tartalmazó említését. A kettős sánc közül a belső földjén égésnyomokat is találtak. A belső területen 8 lakógödrt említenek. A nyugati lejtőhöz közel, a sánc visszafordulásánál ástak egy kutatóárkot. Mindjárt fent sok elsalakosodott kő és cserép került elő, továbbá két bronzcsat (vérzománcsal díszítve), átfűrt cserepek, egy orsógomb, holdidol két lábának és a középső részének töredéke és egy átfűrt kő. Ezekből egy fületlen, szürke La Tène-kori tálat sikerült összeállítani, valamint egy nagyobb urna peremét. Megemlítik, hogy a cserepek La Tène-koriak, ugyanolyanok, mint a Várhely lakógödreiből a felső rétegben talált darabok. A leletek összefoglaló felsorolásában egy nagy urnát, egy nagy mély tálat, két holdidolt (nyilván töredékeket), egy agyagorsót és két bronztárgyat említenek.³³ Bella ezzel egyidőben máshol is megemlíti a Sánc-hegyet (akkori nevén „Redoutenberg”), mint „szorosvédő” sánccvárat, a Várhely elővárának tartva, amely a Brennberg felé vezető völgyet zárta volna le. Megemlíti még, hogy „majdnem kizárólag” La Tène-kori cserepeket találni.³⁴ Bella Lajos 1909-ben egy 15 évvel korábban talált kettős élű réz kapacsákányt említ, amely Bécsbe került,³⁵ ugyanezt megemlíti 1925-ben is.³⁶ A kelta kori tálat Hunyady Ilona leletkataszterében is megtaláljuk.³⁷ A holdidol töredékeket Nagy László csak a régi irodalom alapján tudta a többi közé besorolni,³⁸ maguk a tárgyak már nincsenek meg. Legutoljára Patek Erzsébet említi a Sánc-hegyet Bella és Müller alapján, mint Hallstatt-kori, sánccal védett telepet.³⁹ A Soproni

³³ Bella–Müller i. m. 176, 192.

³⁴ Bella Lajos: A Sopron melletti Purgstall földvára és umatemetője. ArchÉrt 11 (1891) 313–320, 314, 318.

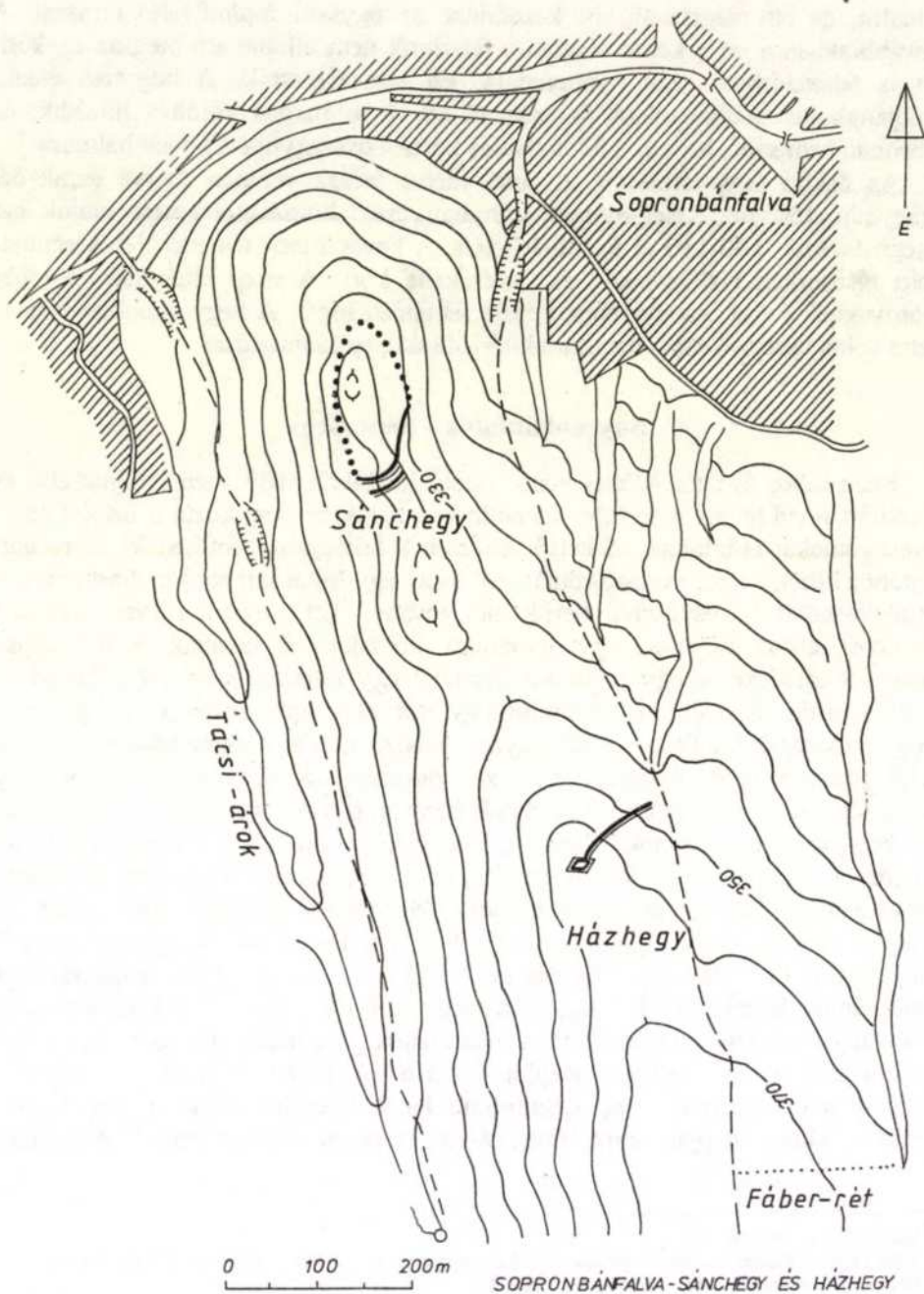
³⁵ Bella Lajos: cikke. Nemzetőr (Sopron) 1909. aug. 10.

³⁶ Bella i. m. (1925) 39.

³⁷ Hunyady Ilona: Kelták a Kárpát-medencében. (Régészeti Füzetek 2) Budapest, 1957. 19.

³⁸ Nagy i. m. 60.

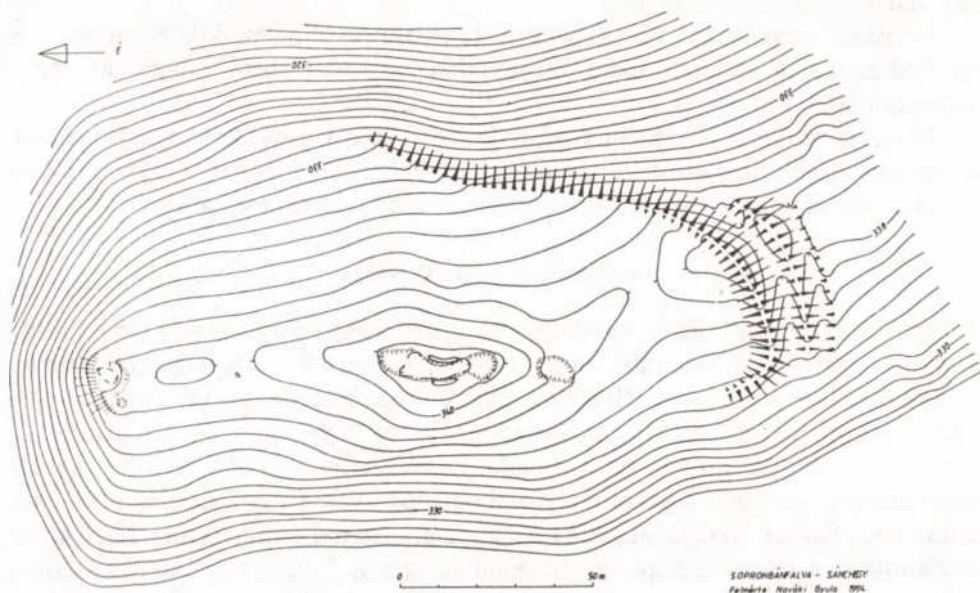
³⁹ Patek i. m. (1982) 107. 4. jegyzet. – Uő. i. m. (1993) 47.

Sopronbánfalva – Sánchegy őskori és Házhegy kuruc kori sánctváranak helyszínrajza

Múzeumban 1890-ból egy Hallstatt-kori csöbör és három La Tène-kori kerámia van.⁴⁰

Sopronbánfalva (újabban „Kertváros”) délnyugati végében, az utolsó házak felett hosszú, észak-északnyugat – dél-délkelet irányú hegygerinc húzódik. A település házai fölé nyúló északi végét nevezik „Sánc-hegy”-nek. A hegy nyugati aljában mély völgy, a Tacsai-árok húzódik, ennek túloldalán emelkedik a Várhely (Burgstall), tetején a közismert, nagy kiterjedésű koravaskori–kelta kori földvár. A Sánc-hegy keleti alja valamivel lankásabb, ide húzódnak fel Sopronbánfalva kertjei, gesztenyései.

Sopronbánfalva – Sánc-hegy

Az őskori sáncvár a hegygerinc északi végét foglalja magába. A gerinc összekeskenyedő részén kettős sánc és árok védte az egykori telepet. A külső sánc és árok hossza 45 m. A belső sánc a nyugati oldalon kezdődik, majd átkanyarodik a déli és keleti oldalra. Utóbbi oldalon már csak terasz alakjában

⁴⁰ A Soproni Múzeumban 53.736.1., 53. 754.1., 54. 165.1., 54.166.1.

mutatkozik a keleti oldal közepe tájáig, ahol végleg eltűnik. E védelmi vonal teljes hossza 150 m. Ezen a kettős sáncon, illetve teraszon kívül más mesterséges erősítésnek nincs nyoma a felszínen. A hegygerinc északi vége összekeskenyedik és éles peremben végződik, ez azonban természetes eredetű, eddig terjedt a telep.

A keleti oldal lankásabb, a telep szélét az említett sánc, illetve terasz jelzi, északkeleti oldalán azonban ezt a felszínről nem lehet pontosan meghúzni. Még bizonytalanabb a nyugati oldal, a felső, viszonylag egyenes rész éles átmenet nélkül folytatódik a meredek oldalban.

A belső terület közepén a hegygerinc hosszan elnyúló kúp alakjában emelkedik ki. Legmagasabb részébe egy nagy és egy kisebb területen újkori, felhagyott kőbánya sekély gödre mélyed. Ugyanígy a telep északi végében is van egy kisebb egykori bányagödör.

Az őskori telep hossza a belső sánc és az északi rövid perem között mérve 175 m. Szélessége a nyugati oldal bizonytalansága miatt nem állapítható meg pontosan, 80–85 m körüli.

Az egész területet jól áttekinthető erdő fedi. Az elhagyott kőbányagödrökben és néhány kisebb bolygatott részen csak késő kelta kori cserepeket találni. Bella Lajos adatai alapján azonban a koravaskori eredet is számításba jön.

Fertőrákos – Kecsehegy

A hegy Sopronkőhida felett emelkedik, az irodalomban ehhez kapcsolva említik, azonban Fertőrákos határába esik. Mielőtt a sáncvár ismertetésére térünk, tisztázni kell egy esetleges félreértést. Sopronkőhidán a fegyházzal szemben az árok partján 23 x 19 m alapátmérőjű halom volt, az ún. Kecse-domb (Gaishügel). Ehhez fűződik az a monda, mely szerint itt talált egy kecskebak nagy kincset, amiből a soproni ún. Kecse-templom épült. Bella Lajos 1889-ben tárta fel, őskori rétegződésekből állt, sok lelettel, minderről részletesen beszámolt.⁴¹ A leletek a Soproni Múzeumban vannak,⁴² melyeket Banner János a kora bronzkori péceli (badeni) kultúrába sorolt.⁴³ A domb ma már nem létezik. A közeli IX. századi temető⁴⁴ területéről Kalicz Nándor a rézkori ún. balatoni csoportból említ leletet.⁴⁵ A sopronkőhidai telepen tehát az egykori Kecse-domb és közvetlen környéke bronzkor eleji lelőhely volt, ezt a névhasznosság miatt kellett előrebocsátani.

Az alább ismertetett sáncvár az előbb említett egykori Kecse-domb helyétől, Sopronkőhidától kelet-délkeletre, kb. 800 méterre emelkedik, ez a „Kecse-

⁴¹ –: Eine Opferstätte aus der Urzeit. OeZ 22 (1889) Apr. 21.

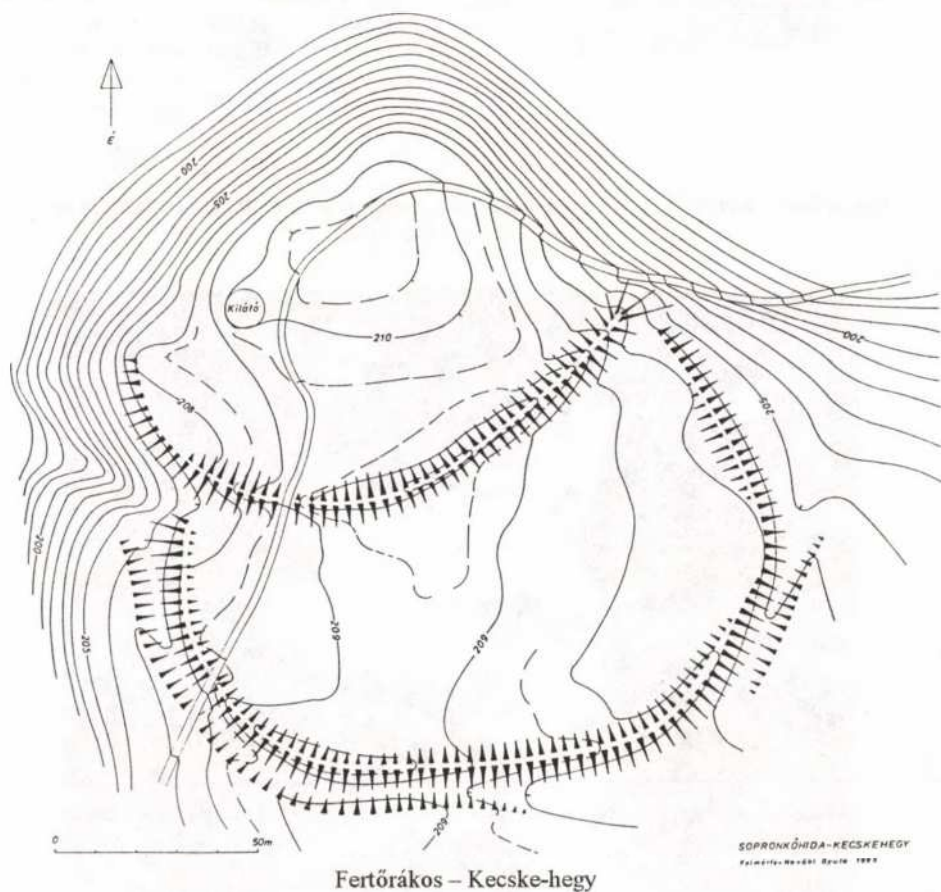
⁴² A Soproni Múzeumban: 54. 175. 1–15.

⁴³ Banner János: Néhány sopronkőmelyéki őskori leletről. SSz 7 (1943) 248–254, 251, 253. – Uő.: Die Péceler Kultur (Archaeologia Hungarica SN 35) Budapest 1956. 19–20.

⁴⁴ Török Gyula: Sopronkőhida IX. századi temetője (Fontes Archaeologici Hungariae) Budapest 1973.

⁴⁵ Kalicz Nándor: A balatoni csoport emlékei Dél-Dunántúlon. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 14–15 (1969–1970) 75–93, 92.

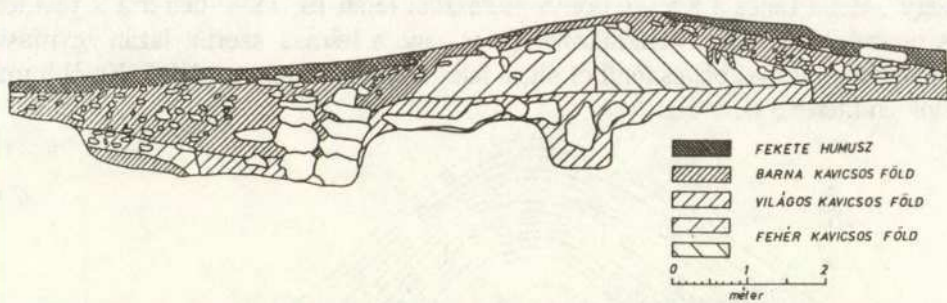
hegy”. Bella Lajos a Kecse-domb ásatásakor talált rá, 1890-ben írta le röviden. A meredek oldalakhoz csatlakozó kettős sánc a leírása szerint lazán egymásra rakott terméskövekből és földből áll, a felszínen sok cserepet talált.⁴⁶ Később már csak említette e sáncvárat.⁴⁷

1948-ban e sorok írója 1 m széles kutatóárokmal sáncátvágást végzett a belső sánc nyugati vége felé, a kocsíút keleti szélé mellett. A sánc töltés közepén függőleges vonalban két részre vált el, e vonal alatt pedig 70 cm széles árok húzódott a sánc irányával párhuzamosan. A belső oldalon a függőleges vonaltól 1,60 m-re több kis, 10–15 cm átmérőjű cölöplyuk bontakozott ki. A középső kis árokban minden bizonnyal cölöpöket állítottak fel sűrűn egymás mellé, ehhez a belső oldalon a helyi kavicsos földből töltést emeltek, melyet a belső oldalon még kis cölöpökkel (karókkal) is megerősítettek. A sánc külső oldalán az egykori, ma

⁴⁶ Bella Lajos: Soproni leletekről. ArchÉrt 10 (1890) 71–75, 73.

⁴⁷ Bella Lajos: A Sopron melletti Purgstall. ArchÉrt 11 (1891) 314. – Uő. i. m. (1925) 39. – Bella–Müller i. m. 168.

Fertőrákos – Kecske-hegy. A belső sánc keresztmetszete az 1948. évi ásatás alapján
(ArchÉrt 79/1952/94.)

Fertőrákos – Kecskehegy. A belső sánc 1948. évi átvágása

már teljesen betemetődött, lapos aljú árok is kibontakozott, szélessége 3,50, mélysége 1–1,50 m. Az árok belső szélét kötőanyag nélkül rakott, 90 cm széles kőfal takarta. A sánc földjében sok őskori cserép volt, amilyeneket a belső sáncon belüli területen a felszínen is találni, a meghatározható darabok a korai és középső bronzkorba tartoznak. A felszínhez közel egy korongolt edénytöredék is volt, kelta, vagy római kori.⁴⁸

A sáncvár a Szárhalmi-erdő fennsíkjának kissé kinyúló északnyugati sarkát foglalja magába. A vége alig észrevehetően kiemelkedik, egyébként a fennsíkkal azonos magasságot jelent. Három oldalról igen meredek hegyoldal fogja közre. Sáncot csak a fennsík felé kellett emelni.

Két sánc védte az őskori telep. A belső sánc kb. 160 m hosszan ível át a két meredek oldal között, magassága 1–1,50 m között váltakozik. A külső oldalán húzódo árok ma már nem látszik, de az 1948. évi sáncátvágás ennek betemetődött nyomát feltárta. A külső sánc a belső sánc két vége között ível át erős görbülettel. Magassága az előzőhöz hasonló, külső oldalát ma is látható árok kíséri, amely csak egy rövid szakaszon temetődött be teljesen. A külső sánc hossza kb. 290 m. A sánccal behatárolt telep teljes hossza 160, szélessége 140 m.

A sáncvár korát az eddigi leletek alapján a középső bronzkori cserepek jelentik. A pontosabb kormeghatározáshoz további, nagyobb ásatások lennének szükségesek.⁴⁹

Sopron – Garasos-erdő

Az irodalomban még egy állítólagos Hallstatt-kori sáncvárat említenek, a Garasos-erdővel kapcsolatban, röviden ezzel is foglalkozni kell. A hegy déli aljából, az egykori szőlők területéről Bella Lajos ismertet sok Hallstatt-kori leletet, cserepeket, agyaggútlát, és egy nagy tűzkutyát (holdidolt), sánccal azonban nem tesz említést.⁵⁰ Ugyaninnen, a hegy déli aljából Stomo Miksa is sok, az előzőkkel azonos korú és jellegű leletet ír le. Említ azonban mesterséges földtöltést is, amely – véleménye szerint – a hegyet alul körbefogja.⁵¹

A Garasos-erdő (régi nevén Pfennigswald) Harkától nyugatra közel 2 km-re van, a Soproni-hegység keleti szélén. Hosszan elnyúló északi aljában van a katonai lőtér, déli aljában pedig a Kánya-szurdok. A hegy fennsíkja kb. 2 km

⁴⁸ Nováki Gyula: Sáncátvágás a sopronköhida Kecske-hegyen. *ArchÉrt* 79 (1952) 94. – Uő.: A sopronkömlyéki régészeti kutatások tíz éve (1945–1954). *SSz* 9 (1955) 3–4. sz. 143–146. – A leletek a Soproni Múzeumban: a felszínről: 54. 178. 1–7., az ásatásból: 54. 177. 1–13.

⁴⁹ A Kecske-hegy sáncvára későbbi korokból való származásának a lehetősége is felmerült már, így a Hallstatt-korból (Patek i. m. 1976. 24. – Uő. i. m. (1982) 107. 4. jegyzet), illetve a IX. századból (Nováki Gyula: Várépítészetünk kezdete. In: Várépítészetünk (Szerk.: Gerő László) Budapest, 1975. 45–61, 52.), de ezek nem megalapozott vélemények.

⁵⁰ Bella i. m. (1909) 183.

⁵¹ Stomo Miksa: Leletek a harkai Pfennigswaldból. *ArchÉrt* 1942. 144–147.

hosszú, közel 1 km széles, oldala köröskörül enyhén lejt. A hegyen nyoma sincs sáncnak, ároknak, a felszínen nem találni régészeti leleteket.

A Storno által említett földtöltés – ahogyan ő is leírta – a hegy lábánál található. A hegy délnyugati, déli és keleti lábánál lehet követni. Néhol 2–3 m magasságot is elér, néha két vonalban halad, köztük mély árokkal. Eredetére nem találtam biztos magyarázatot, valószínűleg régi, a talajba mélyen bevágódott, felhagyott utak nyomai, amelyeket hegyvidéken sokfelé találni. De nem veszi körbe a hegy alját, amint azt Storno írja, a nyugati nyeregben és az északi aljában nem található. Mindenesetre nem erődítésnek, sáncnak, vagy ároknak a maradványa, ilyent a hegy lábánál nem is várhatunk. A Garasos-erdő nem tartozik az erődített őskori telepek közé, az egykori nyílt telep maradványait a hegy déli aljában találták meg a régi kutatók, ennek pontos helyét még azonosítani kell.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Boronkai Szabolcs:

Arcképek Sopron XIX. sz.-i német nyelvű irodalmi életéből 3. Leopold Petz (Petz Lipót) 1794–1840

Leopold Petz családja 1723-ban telepedett le Sopronban. Azonos nevű dédapja ekkor nyerte el a polgárjogot és nyitotta meg posztónyíró üzletét.¹ Fia, id. Daniel Petz 1778-ban a városban nagy hagyományokkal rendelkező vállalkozásba fogott, krónikát kezdett írni, melyet halála után, 1800-tól fia, ifj. Daniel folytatott.² Bár ez még nem nevezhető szorosabb értelemben vett irodalmi alkotásnak, bizonyítja a családban jelentkező igényt az írás iránt. A költő, Leopold Petz, ifj. Daniel öccsének, Matthias Samuelnek fiaként született 1794-ben. A soproni evangélikus líceumba járt, ahol többek között Karl Georg Rummy is tanította. Mind a Magyar, mind a Német Társaságnak tagja volt. Valószínűleg már ekkor elkezdett nyelveket tanulni, későbbi adatok elképesztő nyelvtudásáról számolnak be, 15 nyelvet ismert: a magyart, németet, szlovákot, latint, görögöt, franciát, olaszt, angolt, spanyolt, portugált, hébert, arabot, törököt, perzsát és a szanszkritot. A német nyelvű polgárcsaládok gyakran küldték gyerekeiket hosszabb-rövidebb időre vidéki magyar családokhoz magyart tanulni. Nem tudjuk, hogy Leopold is így tanult-e meg magyarul, nagybátyja mindenestre igen, mint azt nagyapja feljegyezte:

*Anno 1784 (...) Den 9-ten May hab ich meinen Daniel nach Nemes-Kier geführt ungrisch zu lernen zum Hrn Tanka István vor 35 fl. Kost Geld.*³

1814-től a jénai egyetemen teológiát és fizikát hallgatott. Egy weimari kirándulás alkalmával állítólag Goethevel is találkozott. Hazatérve rövid ideig házitánító volt Győrben, majd 1819-ben Kis János szuperintendens pappá szentelte és Szalónakra került evangélikus lelkésznek. Már egy év múlva visszatért Győrbe és evangélikus líceum rektora lett. 1829-ben költözött haza szülővárosába, ahol először retorikát tanított a líceumban, majd lelkésszé is választották, emellett tovább tanított, immáron teológiát és fizikát is. Különös módon soproni éveiről nagybátyja csak egyszer emlékezik meg krónikájában:

*Anno 1834 (...) Den 28-ten Aug, ist in unserm Beth-Hauss was die neuerbaute Schul ist der Grund Stein gelegt worden mit Grosser Feyerlichkeit der geistliche Herr Leopold Pecz hat in der Kirche eine sehr rührente Predigt gehalten, wo sich vile Menschen erbaut haben.*⁴

¹ A család történetéhez lásd: Mollay Károly: Német polgárság magyar földön. (A soproni Petz-család.) In: *Filológiai Közlemények* XVI (1978) Nr. 3–4. sz. 335–342. p.

² Idősebb és ifjabb Petz Dániel krónikája 1778–1839. Csatkay Endre szerk. Sopron: Soproni Szemle 1940.

³ Uo. 22. p. Kb.: „1784. máj. 9-én Danielemet Nemeskérre vittem magyart tanulni Tanka István úrhoz 35 firt koszt pénzért.”

⁴ Uo. 72. p. Kb.: „1834 aug. 28-án imaházunkban, ami az újonnan épített iskola (?), ünnepélyesen letették az alapkövet, Leopold Pecz tiszteletes úr igen megható prédikációt mondott, sokak lelki épülésére”.

Igen korán, 46 éves korában, 1840-ben halt meg. Temetésén a tanulóifjúság nevében Johann Beyer, halotti torán az egyházközség nevében Ludwig Schätzel búcsúztatta versben az eltávozott költőt.⁵ Kollégája és hivatali előjárója, Kis János szuperintendens is szeretettel és tisztelettel emlékezik meg róla:

(...) nemcsak Fáy András meséinek és Kisfaludy némely dalainak fordításáért, egy a Felsőmagyarországi Minervában megjelent értekezéséért, s egy kéziratban maradt munkájáért érdemel a magyar irodalomra nézve említést, hanem azért is, mivel azon esetben, ha őtet a kora halál az élők sorából ki nem ragadja, kétségkívül mély gondolkodásánál, s bámulást érdemlő tanulási szorgalmánál s szigorú moralitásánál fogva, belőle nagyon jeles író lett volna.⁶

Feladatunk tehát az, hogy megvizsgáljuk, mennyiben érdemelte meg Leopold Petz tisztelői dicséretét és korrigáljuk a kortársak érthető szubjektivitását.

Mint már említettem Petz 1831-től lelkészként is szolgált Sopronban. Sajnos csak négy, nyomtatásban megjelent prédikációját ismerjük. Kettő közülük az akkoriban minden felekezet lelkészétől elvárt, az uralkodóhoz intézett születésnapjok kategóriájába tartozik.⁷ A másik kettőből azonban a felvilágosult író hangja szól. Hivatalba lépésekor mondott beszédében a lelkészt Isten munkatársának nevezte az emberiség nevelésének nagy művében.⁸ Legérdekesebb talán a nagy kolerajárvány idején elhangzott prédikációja:

(...) von Jahrzehend zu Jahrzehend die entferntesten Nationen dieses Erdenrundes in immer größere Verbindung mit unserm Erdtheil traten (...) und von hier aus Menschlichkeit und Bildung sich bis in die entlegensten Gegenden verbreitete (...) wir auch die Nachtheile jener Verbindung (...) empfinden sollten, daß eine verheerende Krankheit bald auch unser Vaterland zu einem großen Trauerhause machen würde.⁹

A lelkésznek eszébe sem jut, hogy a járványt Isten büntetésének tartsa, egyszerűen a technikai fejlődésért (a földrészek közötti szorosabb kapcsolatért) fizetendő árnak gondolja. Ugyanakkor nyilvánvaló az is, hogy Petz az európai civilizáció terjedését örömmel szemléli.

Hét évvel halála után *Nachgelassene Gedichte*¹⁰ (Hátrahagyott versek) címmel verseskötete jelent meg. Sajnos a könyv nem árulja el, hogy ki a közreadó, milyen elv szerint rendezte a verseket és vajon Petz összes költeményét olvashatjuk-e benne. Mindjárt a kötet elején található egy nagyon fontos vers, *Die Muttersprache* (Az anyanyelv):

⁵ Beyer, Johann: Worte der Wehmuth. (A fájdalom szavai) Oedenburg: Kulcsár 1840 (Schätzel, Ludwig): Gedächtnis-Mahl. (Halotti tor) Oedenburg: Kulcsár (1840).

⁶ Kis János Superintendens emlékezései életéből. Bp.: Franklin 1890, 2. kiadás, 420. p.

⁷ Petz, Leopold: Predigt zur Geburtsfeier Seiner Majestät des Kaisers Franz des Ersten. (Predikáció öfelsége I. Ferenc császár születésnapjára) Oedenburg: Kultschar 1834, ill. Predigt zur Geburtsfeier Seiner Majestät des Kaisers und Königs Ferdinand des Fünften. (Predikáció öfelsége V. Ferdinánd császár és király születésnapjára) Oedenburg: Kultschar (1835).

⁸ Petz, Leopold: Antrittspredigt. (Bemutatózó prédikáció) Oedenburg: Kultschar 1831, 14. p.

⁹ Petz, Leopold: Predigt bey Gelegenheit der wegen der Cholera veranstalteten Bußandacht. (A kolera miatt elrendelt bűnbánat alkalmával tartott prédikáció) Oedenburg: Kultschar 1831, 4. p. Kb.: „(...) évtizedről évtizedre a földgolyó legtávolibb nemzetei egyre szorosabb kapcsolatba kerülnek földrészünkkel (...), ahonnan a legeldugottabb vidékekre is emberség és műveltség árad (...), azonban e kapcsolat káros hatását is (...) érezzük most, hogy egy pusztító betegség hazánkat is hamarosan siralomházzá változtatja.”

¹⁰ Petz, Leopold: Nachgelassene Gedichte. Oedenburg: Kultschar 1847.

*Hier umgibt uns ein Volk, das der Deutschen Zunge verfolgt,
Endlich vom Schlummer erwacht selber ein Pantheon baut.
Deutschland mag uns als Fremdlinge nicht! Nun sollen wir schweigen?
Oder stammeln ein Wort, dem sich die Zunge versagt?*¹¹

Az egész magyarországi német kultúra tragédiája benne van ezekben a sorokban. Még Petz fiatalkorában is a szűk művelt réteg elsősorban latinul vagy németül olvasott, a német anyanyelv tehát előnyt jelentett. Ez azonban a magyarság kulturális magáratalálásának kora, a modern magyar nyelvű irodalom születése. A bővülő magyar nyelvű, vagy legalábbis érzelmű közönség nem kíváncsi többé német versekre. Németország számára viszont nyelvük ellenére mégis idegenek maradnak. Elhallgassanak, vagy asszimilálódnak?

A verseskötet, bár kiadásakor Németországban már a romantika korszaka is lezárult, a német felvilágosodás és klasszika terméke. A képzés, a műveltség („Bildung”) fontosságát sugalmazza a legtöbb költemény, így az *Antike Bildung* (Antik műveltség) c. is:

*Dazu bilde den Menschen der Mensch, doch erst bild' er sich selber,
Denn nur des Künstlers Hand schaffet aus Marmor den Gott.*¹²

Goethe hatása érződik a *Der Chalife Vasik und sein Lehrer Amru am Tage des Regierungsantrittes* (Vasik kalifa és tanítója, Amru, a trónralépés napján) c. versben, ahol a megszerzett tudást előbbre helyezi az örökölt jognál:

*Thronen kann Geburt verschenken
Von ihm lern' ich fürstlich denken.*¹³

Más vallásokkal, világnézetekkel szembeni toleranciája is érződik a kötetben. A *Wider die Anmaßung einer neuen Weltsansicht* (Egy új világnézet dolyfe ellen) c. versben a következő metaforát használja: a rózsza azt akarja, hogy az egész völgyben csak rózsza nyíljon, hiszen ő a legszebb, és így Istennek is ő tetszene a legjobban:

*Da rief der Srauch: Nun wird man in dem Thale
Nur Rosen seh'n an jedem Zweige hangen,
Zur höchsten Ehre werden sie gelangen,
Ihr Purpurlicht besiegt die Blumen alle.
Egy égi hang azonban közbeszól:
Nach seiner Art soll Gott ein jedes loben!*¹⁴

Petz nem nevezhető azonban rossz epigonnak. Versei technikai értelemben tökéletesek, egy-egy gyöngyszemet is találunk köztük. A *Schifferlied der alten Phönicier* (A régi föníciaiak hajósdala) c. műben hét, illetve nyolc szótagú sorokat használ, melyek még egy három és egy négy, illetve két négy szótagú szakaszra bonthatóak. Egyszerű páros rimekkel dolgozik, de erőteljes a belső alliteráció, pl. az „m” és a „w” mássalhangzók esetén. A tartalmilag fontos szavak (hajó, szél, tenger) ismétlése, a rövid mondatok, a kérdő- és felkiáltójelek adják a vers dinamikáját, nyugtalanságát.

¹¹ Uo. 5. p.

¹² Uo. 48. p.

¹³ Uo. 34. p.

¹⁴ Uo. 118. p.

Meister, seht hinaus aufs Meer:
 Weht der Wind – wo weht er her?
 Unser Schiff, es steht bereit:
 Glück zur Fahrt! der Weg ist weit.
 Hebt die Anker, spannt die Segel!
 Wie durch Lüfte leichte Vögel
 Schiffen wir durch's weite Meer:
 Weht der Wind – wo weht er her?¹⁵

Feltűnő viszont, hogy Artnerrel összevetve is nagyon kevés a helyi témájú vers. Kifejezetten hazafias jellegűt egyet sem találunk. Sopron is csak egyben jelenik meg az *An eine Quelle in Oedenburg*¹⁶ (Egy soproni forráshoz) c. költemény valószínűleg a Deákkúti forrásról szól. Említettük már Petz meghökkenítő nyelvtelhetségét. Sokrétű fordítói tevékenysége a bizonyíték arra, hogy nem a kortársak túlzásával állunk szemben. Még Győrben elkezdte a *Don Quijote* fordítását – magyarra! A sors fintora, hogy ekkor még nem vállalkozott egy könyvkiadó sem a fiatal magyar író művének kinyomtatására, így inkább anyanyelvén kezdett el írni, német író vált belőle. A német irodalom számára Shakespeare-fordításai a legértékesebbek. 1824-ben jelent meg *Tetralogie tragischer Meisterwerke*¹⁷ (Tragikus mesterművek tetralógiája) c. gyűjteménye, mely Aiszkhülosz *Leláncolt Prométheusz*-át, Szophoklész *Oidipusz király*-át, Calderon *Allhatatos fejedelem*-ét és Shakespeare *Lear király*-át tartalmazza. A *Lear király* még megjelenik Pesten, 1830-ban egy drágább, 1834-ben egy olcsóbb önálló kiadásban.¹⁸ 1836-ban aztán Lipcsében készült el Shakespeare össze műveinek új kiadása, melyben a soproni lelkésznek már három műfordítása szerepel: *Lear király*, *Julius Caesar* és *Coriolanus*. Három év múlva újra kiadták a sorozatot¹⁹, majd a *Coriolanus*-t 1868-ban Stuttgartban még egyszer. Számunkra talán érdekesebbek azok a munkái, melyeket magyarból fordított. Mint Kis János visszaemlékezéseiben is olvashattuk, lefordította Kisfaludy Sándor *Csobáncz* c. versét²⁰ és Fáy András mesegyűjteményét.²¹ Ez utóbbi fordítása közben levelezett is Fáy Andrással. 1824 decemberében kelt magyar nyelvű levelében Petz már afelett örvendezik, hogy a cenzúra nem húzta meg a művet.²² Sok a panasz viszont a könyv terjesztésére, hiszen a korabeli könyvkereskedők mindössze egy-két példányt rendeltek mindenből, újabbakat csak ezek elkelte után, ami azonban hónapokba, évekbe telhetett. Az írók tehát igyekeztek rokonaikat, barátait értesíteni megjelenő alkotásukról és rábeszélni őket a vásárlásra, illetve arra, hogy saját ismeretségi körükben terjesszék a művet. Második levelében, már a mesék megjelenése után, megköszöni Fáy bírálatát és fordítási hibáin

¹⁵ Uo. 23. p.

¹⁶ Uo. 6. p.

¹⁷ *Tetralogie tragischer Meisterwerke der Alten und der Neuen, zusammengestellt, aus den Ursprachen neu übersetzt und erläutert von L. Petz.* Kaschau: Wigand 1824.

¹⁸ A Shakespeare-fordításokhoz lásd: Bayer József: Petz Lipót Shakespeare-fordításai. In: *Egyetemes Philológiai Közlöny* XXXI (1907), 967–968. p.

¹⁹ William Shakespear's (sic!) sämtliche dramatische Werke. In neuen Übersetzungen. Leipzig: Wigand (1839) (William Shakespeare összes drámái, új fordításokban)

²⁰ *Blumenlese aus ungarischen Dichtern.* (Virágcsokor magyar költők műveiből). Toldy Ferenc szerk. Pest-Wien: Kilian und Gerold 1828, 42. p.

²¹ Fáy, Andreas: *Originelle Fabeln und Aphorismen.* (Fáy András eredeti meséi és aphoriznái). Raab: Ludvig 1825.

²² Petz levele Fáyhoz. 1824. 12. 06. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Levelestár.

mérgelődik.²³ Az írók és fordítók gyakran távol éltek egymástól és a kiadótól, a posta még meglehetősen lassú volt, így bizony előfordulhatott, hogy az író csak nyomtatott formában találkozott először művével. Lássuk a fordítási hibákat! *A juhász és szamara* c. mesében a „botolhatni” igét „botozhatni”-nak olvasta:

Melly gyakran lakol a' szegény, ha a' Nagyok hibáznak! kivált ha gögjük azt hitette el vélek, hogy botolhatni rangjuk 's tekintetek alatt való dolog.

*Wie oft leidet der arme, wen die Großen fehlen! besonders wenn es diesen ihr Stolz weiß macht, daß es zu ihrem Rang und Ansehen gehöre, den Stock gebrauchen zu können.*²⁴

A téglavető c. mese tanulságában is van egy kis fordítás:
O' mely sokkal több az alaton haszon lesónél a' jószívű ostoba.

*O wie viel mehr wohlmeinende Thoren gibt es als solche, die auf niedrigen Eigennutz erpicht sind.*²⁵

A „nem szoptam az ujjomból” kifejezést *A tolvaj* c. mesében egy Goethe parafrázissal fordította „und die Sache ist Wahrheit nicht Dichtung”²⁶, de a levélben már boldogan közli, hogy megtalálta a megfelelő fordulatot: „ich habe es nicht aus der Luft gegriffen”.²⁷

A múlt század eleji Magyarország szűk értelmiségének legnépesebb rétegét kétségkívül a különböző egyházak papjai adták. Különös jelentőséggel bírnak ebből a szempontból a protestánsok, hiszen tehetséges ifjaik Jénába, Halléba, Göttingába, Berlinbe jártak egyetemre és ott megismerhették a legfrissebb nyugat-európai gondolati és művészeti áramlatokat. 1820-ig, amikor a Habsburg-birodalom megtiltotta alattvalóinak a német egyetemek látogatását, hazatérő evangélikus és református lelkészek jelentették Magyarországra számára az egyik legfontosabb kapcsolatot Európa szellemi vérkeringéséhez. Leopold Petz és Kis János Németországban ismerkedtek meg a legmodernebb irodalmi irányzatokkal és formákkal, majd visszatérve megkísérelték átültetni őket hazai talajba. Míg Kis János országos elismerésre tett szert németből fordított verseivel, melyek szinte azonnal hozzáférhetővé tették a magyar irodalom számára a kortárs nyugati lírát, addig a legalább olyan tehetséges, de német anyanyelvű Petz igazából sehol sem találta meg a helyét. Feltétlen elismerést érdemelnek viszont fordításai, melyekkel hazánk irodalmának hírnevét öregbítette külföldön.

²³ Petz levele Fáyhoz. 1825. 03. 18. OSzK. Kt. Lt.

²⁴ Fáy András eredeti meséi és aphorizmaí. Pest: Landerer 1825, 77. p., ill. Originelle Fabeln 94. p. Kb.: „(...) hogy a botot használni rangjuk 's tekintetek szerint való dolog”.

²⁵ Uo. 27. p., ill. 27. p. Kb.: „O mily sokkal több jószívű ostoba létezik, mint alacsony haszonleső”, ahelyett, hogy „mennyivel többet ér”.

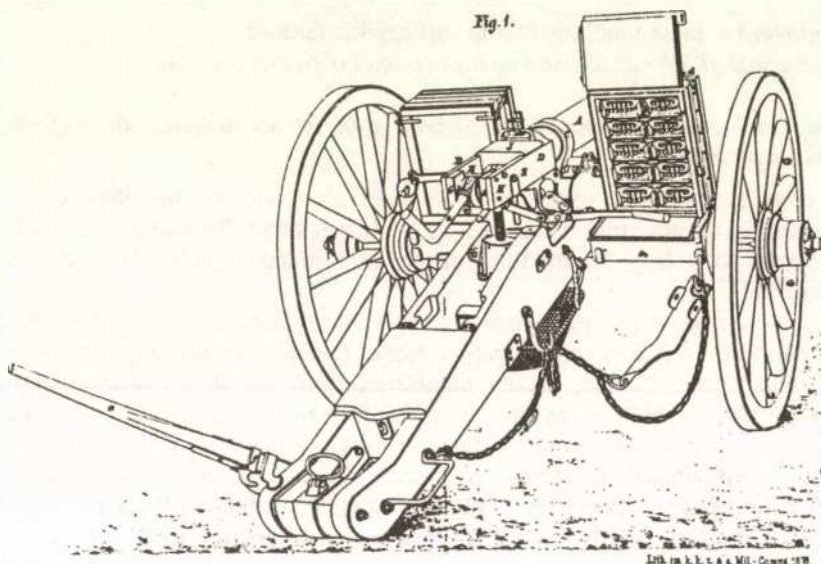
²⁶ Kb.: „és a dolog valóság, nem költészet”. Goethe önéletrajzi művének „Dichtung und Wahrheit” (Költészet és valóság) a címe.

²⁷ Kb.: „nem légből kaptam”.

A soproni szórólöveg-laktanya

Dr. Heimler Károly Sopron topográfija (Sopron, 1936) című, ma már nélkülözhetetlen helytörténeti forrásértékű műve az akkori Balfi út 46. sz. (ma Balfi utca 146. sz.) ház adatait közölve, lábjegyzetben a következőket tünteti fel: „Járványkórház. Előbb laktanya (Mitrailleuse–Kaserne)”.

Taf.I.

Szórólöveg (Instruktion über die Einrichtung, die Konservierung und die Bedienung der k. k. Mitrailleuse, Wien, 1878.)

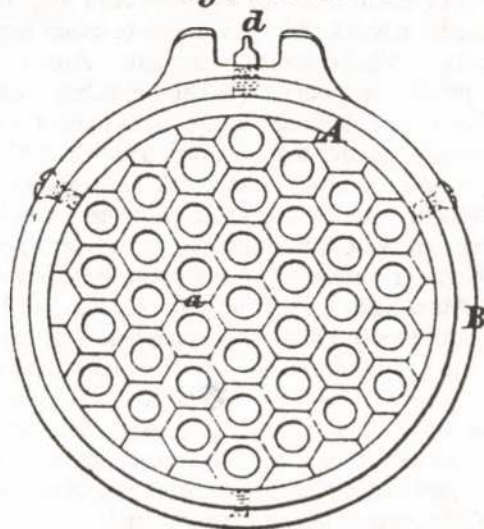
Ezen a nyomon elindulva, a Hadtörténelmi Levéltár és a bécsi Heeresgeschichtliches Museum munkatársainak itt is megköszönt segítségével, lépésről lépésre haladva először magáról a mitrailleuse nevű töblövetű fegyverről sikerült tájékozódni. Ezt a fegyvert a kortársak magyarul szórólövegnek nevezték, a vele foglalkozó mai irodalom¹ a címben is található szórólöveg elnevezést használja. A többféle rendszerű (Montigny, Gatling, Nordenfeldt) fegyver közös jellemzője, hogy a nagyobb tűzgyorsaságot csökötegbe foglalt több gyalogsági fegyvercső alkalmazásával érték el. A több fegyvercső együttes alkalmazása a középkor óta ismert, az ilyen fegyvereket orgonának hívták. Sopronban eddig ismert első említésük 1606-os (Szkv. 214. o.), 1675-ben a városi ácsnak számolják el, hogy a fegyvertárosnál a falszorosban, ahol az orgonák állnak egy új tetőt csinált (Szkv. 206. o.). Pellican Ignác Lőrinc fegyvertáros

¹ Balla Tibor: A magyar királyi honvédség szórólöveg-alakulatainak története: Hadtörténelmi Közlemények 1992, 2. 65–94.

számadásából és leltárából az derül ki, hogy a várost 1692-ben 45 ágyú és mozsár mellett 3 orgona is védte.²

A kiegyezés után az 1868-as törvénnyel létrehozott m. kir. honvédségnek 1913-ig nem volt tüzérsége. A szórólöveg-osztagokat gróf Andrássy Gyula miniszterelnök javaslatára 1871-ben kezdték szervezni, szabályzataikat I. Ferenc József 1872-ben hagyta jóvá. A rendszeresítésre került Montigny-féle szórólövegeket a bécsi Sigl cég szállította a honvédségnek, lövegtalpként a rendszeresített 4 fontos tábori ágyúé szolgált. A csököteget 37 db, Werndl-féle 11 mm-es űrméretű puskacső képezte, a lőszer a füstös lőpor töltetű fémhüvelyes Werndl töltény volt.

Fig. 4. (1/5).

A 37 csöből álló csököteg keresztmetszete

Az 1871 óta 20 dandárból álló honvédségnél dandáronként egy szórólöveg osztagot állítottak fel. Sopronban a budai V. honvédkerülethez tartozó 19. dandár székhelye volt és mivel a szórólöveg osztagokat általában a dandárparancsnokságok székhelyein állították fel, Sopronban is el kellett helyezni az osztagot. A négy löveget kiszolgáló osztag békeállománya és felszereltsége két tisztből, 16 honvédből, 4 háts- és 8 hámoslóból, valamint 9 különböző rendeltetésű kocsiból állott.

A városi közigazgatás irataiban a szórólöveg osztag említése először a budai m. kir. V. honvédkerületi parancsnokság 1871. augusztus 1-jei átiratában fordul elő így: „...hogy a szórólöveg osztály elhelyezése biztosítása ügyében eddig annyi mint semmi sem történt.” A város ekkor nem vállal a laktanyaépítéssel összefüggésben konkrét intézkedést, az akta külzetén a következő ceruzával írt megjegyzés olvasható:

² Szabó Jenő: Pellican Ignác Lőrinc városi fegyvertáros számadása az 1692. évről: SSz. 1981, 321–343.

„...együttal javaslat tételik, miszerint a honvédek az úgynevezett homokvermi (Stiftkaserne) laktanyában³ szállásoltassanak el.” (APOe V. 17440.)

A város végül is a Schlipper Angeron levő katonai gyakorlótérből (a mai evangélikus temetővel szemben, a Balfra vezető út mentén) átenged a honvédségnek szórólövegek és fogatok elhelyezése céljából egy 377 1/2 négyszögletes telket. A szerződést a Honvédelmi Minisztérium, 1872. június 5-én hagyja jóvá. A létesítendő laktanya Markl József által készített tervét a városi levéltár APOe XXIV. 6514 jelzetszám alatt őrzi. A terv egy 120 fő elhelyezésére alkalmas L alakú épületet foglal magába, amelynek oldalszárnyában konyha, gyógykovács műhely, raktár, iroda és tiszthelyettesi szoba is lett volna. Az épület nyolcablakos főhomlokzatát Markl 19 öl (36 m) hosszúra tervezte.

Az építkezés 1872. június 15-én kincstári kivitelezésben megkezdődött, de mint az a továbbiak folyamán kiderült a Markl-féle tervtől eltérő, annál lényegesen egyszerűbb formában. Az építkezés előhaladásának ütemére Artner Rezső alezredes, dandárparancsnoknak abból a nem sokkal későbbi keltezésű átiratából következtethetünk, amelyben az épülő laktanyához szükséges tetőcserepeknek sürgős szállítását kéri a városi kezelésben lévő téglaegetőből. ((APOe XXV. 17136.)).

A szórólöveg-osztagok dandáronkénti beosztása az uralkodó 1873. október 5-i elhatározása folytán megszűnt. Az osztagokat a kerületek székhelyein osztályokká vonták össze és ezért a soproni szórólöveg-laktanya, mint ilyen, egyéves működés után feleslegessé vált. Egyébként a szórólöveg-osztályokat hároméves fennállásuk után 1875. augusztus 15-ével feloszlatták. A szórólövegek helyett később a fekete löpőrnál sokkal brizansabb füstnélküli löporral működtetett géppuskákat vezettek be.

A rendeltetését veszített épületegyüttest a kincstár 1875-ben árverés útján értékesíteni kívánta és ezért felkérte a várost az épületek becsértékének megállapítására. A városi tanács egy háromtagú bizottságot jelölt ki erre a feladatra, amelynek Ullein Antal, Markl József és Hasenauer Ágoston voltak a tagjai. A fennmaradt jegyzőkönyv (APOe XXV. 20244) szerint az időközben 200 négyszögöllel megnövekedett területen a következő felépítmények voltak:

A/ 30 n. öl alapterületű nagy legénységi szobás épület	2250,-
B/ 60 n. öl alapterületű fedeles szín	1500,-
C/ Kifalazott húzóskút kútházzal	150,-
D/ 43 n. öl alapterületű istálló	2795,-
E/ 3 árnyékszék	50,-
F/ 43 folyóöl kerítés, à 5,-	215,
	<hr/>
	6950,- frt

Az értékelést követően nem került sor árverés megtartására, mert ugyanebben az aktacsomagban található egy feljegyzés 1877. szeptember 5-i keltezéssel, amely szerint a Honvédelmi Minisztérium hozzájárult az ingatlan újraértékeléséhez, továbbá a városi tanács egy kérvénye 1878. február 21-éről, amelyben a város, beszállásolási terheinek csökkentése érdekében kéri a minisztériumot, hogy tartsa meg a laktanyát saját birtokában. Ez a tulajdoni állapot maradt fenn 1892-ig, amikor a város a laktanyát

³ Ma: Fővenyverem 21. sz.

járványkórház céljára megvásárolta. Az ügyről Finck János polgármester az 1892. évi jelentésének 13. oldalán a következőkben számol be: „A középítkezés terén a lefolyt évben hozott határozatok közül felemlítendőnek tartom még, hogy az úgynevezett szórólövész laktanya a város részéről 1500 frt-ért a honvéd kincstártól átvétetvén, a múlt

Balfi utca 146. Az egykori szórólövész-laktanya, majd járványkórház 1996-ban.
(Dr. Kubinszky Mihály felvétele.)

évben kitört cholera veszélyre való tekintettel és a magas minisztérium utasításához képest 3000 frt-nyi költséggel járvány kórházzá alakítottatott át, mely költség több szükségessé vált pótépitkezés által 375 frt 81 krral megszorodván, a közgyűlés ezen több kiadást a folyó évi közköltség előirányzatba rendelte felvétetni.” A járványkórház 1935-ös állapotát a Heimler-topográfia így írja le: „Járványkórház. Balfi-út 46. sz. Alapítási év: 1892. Fenntartó: Sopron város közönsége. Területe: 573 négyszögöl (beépített terület). Épületek száma: 2. Kórterem: 4. Befogadó képessége (ágyak száma): 69. Gőzfertőtlenítő gép: 1.” Itt kezdte meg működését 1943. május 27-én az Erzsébet Kórház tudóosztálya, amely 1947 kora tavaszán költözött át a belgyógyászat földszinti helyiségeibe.⁴ A Balfi utcai járványkórházat 1952-ben szüntették meg. Az épületekben lakásokat alakítottak ki.

Az evangélikus temetőben járva jusson eszünkbe, hogy a vele szemben fekvő két jelentéktelen épület a múlt századokban rettegett kolera utolsó épített emléke, amely a város katonai története egy ma már alig ismert epizódjának köszönheti létrejöttét.

⁴ A soproni Erzsébet Kórház 75 éves, Sopron, 1994, 13.

Adatok a Dudlesz-erdő flórájához

A Dudlesz-erdő Sopron egyik legkevesébé feltárt és ismert erdeje, melyet kedvező fekvésének – az erdő nagy része határázaron belüli terület volt – és Soprontól való nagyobb távolságának köszönhet. Az erdő – melynek mai területe 1033,6 ha – egykor a Dági, majd a Weysbacher család tulajdona volt a korai középkorban. Sopron szabad királyi város 1418-ban vásárolta meg az erdőt Weysbacher János bécsi tanácsostól, mely vásárlást Zsigmond király 1419-ben szentesítette is (CSAPODY 1975). Ma az erdő kezelője a Tanulmányi Erdőgazdaság Sopronkörnyéki Erdészete.

A Dudlesz-erdő és a Bécsi-domb védetté nyilvánítását már KAÁN Károly (1931) is javasolta, melynek megvalósítása – ha megkése is – a közeljövő feladata (AGÓCS et al. 1997).

Növényföldrajzi szempontból a Dudlesz-erdő a *Praenoricum* flóravidek *Laitaicum* flórájásába tartozik. A *Laitaicum* elnevezés BOROS Ádámotól (1928, 1929) származik, aki 1928-ban a *Praenoricum* északi területét elhatárolta a flóravidek többi részétől. KÁRPÁTI (1956) tisztázta a flórájárás határait, ezek szerint északon Királyhida (Bruck an der Leitha), Bécsújhely (Wiener Neustadt), Lajtaújfalva (Neudörfel an der Leitha); délkeleten–keleten a határ Kismarton (Eisenstadt), Cinfalva (Siegendorf), Kelénpatak (Klingenbach), Sopron (a határtól a városig a 84. sz. műút nyomvonala), Harkai-kúp, Balf, Fertő nyugati partja, Ruszt (Rust), Pátfalui-fennsík (Parndorfer Platte).

A Dudlesz-erdő botanikai, történeti, erdőgazdasági kutatását 1995 őszén kezdtem el, azzal a céllal, hogy Sopron egyik „legelzártabb” erdejét megismerjem és megismertessem a város polgáraival, valamint hozzájáruljak a Sopron környékén lévő erdők, rétek florisztikai és vegetáció-feltáráshoz. A dudleszi kutatás több éven keresztül tart, ami feltehetően újabb és újabb történeti, valamint botanikai eredményeket, érdekességeket fog hozni.

A dolgozatban felsorolt fajok általában *potenciálisan veszélyeztetettek (PV)*, azaz areájuk kicsi, előfordulásuk lokális, illetve elterjedési területük határán élnek. Ezen növények még viszonylag gyakoriak, azonban állományaik csökkennek és termőhelyeik veszélyeztetettek. A veszélyeztetettségi kategóriák mellett feltüntettem a faj védettségét és eszmei értékét is (V: ... Ft), ahol ezt törvényileg meghatározták (SZMORAD-TÍMÁR 1995).

Anemone sylvestris L. – Erdei szellőrózsa

PV; V: 2000 Ft

WALLNER (1903) említi „napos helyeken”, illetve GOMBOCZ (1906) „köves, bokros helyeken” megjelöléssel. A széles nyíladekok kereszteződéseinél kialakult sztyeppréteken több helyen bőven megtalálható volt még a 60–70-es években.¹ Terepbejárásaim során eddig nem sikerült megtalálni.

¹ Csapody I. szóbeli közlése.

Pulsatilla grandis Wender. – Leánykőkörcsin

PV; V: 10000 Ft

Dudlesz-erdei előfordulásának súlypontja az egykori fáslegelőre és környékére esik. Szálanként megtalálható a volt műszaki zár felhagyott részein is. Állománya ma kb. 30 fő.

Leánykőkörcsin – *Pulsatilla grandis* Wender

Pulsatilla pratensis* ssp. *nigricans (Störck) Zamels – Fekete kökörcsin V: 5000 Ft
Az egykori műszaki zár környékén szálankénti a megjelenése, a Dudlesz-erdő és a Kőhidai-medence találkozásánál mintegy 50 példány található. GOMBOCZ (1906) is említi „napos, köves dombokról”, illetve a „Dudlers” erdőből.

***Adonis vernalis* L.** – Tavasz hérics PV; V: 2000 Ft
WALLNER (1903) és GOMBOCZ (1906) is említik a „Dudlers”-erdőből konkrét helymegjelölés nélkül. Az osztrák–magyar határ közelében, az ún. telefonos nyiladék mentén tömeges az előfordulása, valamint a gerincvonulaton végig cseres-tölgyesekben (*Quercetum petraeae-cerris*), és a befenyvesített (*Pinus sylvestris* cult., *Pinus nigra* cult.) tagok szélein.

***Aquilegia vulgaris* L.** – Harangláb PV; V: 10000 Ft
CSAPODY (1949) említi, mint kivadult faj egy példányát az egykori Hubertusz vendéglő környékéről. Saját megfigyeléseim szerint kb. 10 egyed elszórtan fordul elő a területen.

Asarum europaeum L. – Kapotnyak

GOMBOCZ (1906) is már említi, mint „árnyékos, nedves erdőkben” előforduló fajt, pl. a „Dudlers”-ből. Több helyen is sikerült ezt az üde erdőkre jellemző növényt megtalálni, mely bizonyítéka lehet az egykori jobb vízgazdálkodásnak és egy mezofilabb erdőtársulásnak. A Galamb-árok feletti nyiladékok mentén is előfordul gyertyános-kocsánytalan tölgyesekben (*Quercus pelraeae-Carpinetum*).²

Dictamnus albus L. – Nagyezerjófű

V: 5000 Ft

WALLNER (1903) a „Dudlers”-ből említi általános megjelöléssel „napos dombokon”. Mostani előfordulása mészkedvelő tölgyesekben és kiritkult fenyvesekben van. Állománya több száz tő.

Polygala major Jacq. – Nagy pacsirtafű

PV; V: 2000 Ft

GOMBOCZ (1906) saját megfigyelése szerint „száraz réteken, köves helyeken” említi, megjelölve a „Dudlers”-erdőt. CSAPODY megerősíti a faj előfordulását a területen.³

Rhamnus saxatilis Jacq. – Sziklai benge

PV; V: 10000 Ft

Laitaicumi előfordulása közismert, azonban ennek súlypontja a Szárhalmi-erdőben van. A Dudleszben mintegy 15 példány található az erdőrésztetek, erdőtagok szélén, felhagyott bányagödörök, volt katonai létesítmények környékén.

Galium sylvaticum L. – Erdei galaj

GOMBOCZ (1906) szerint a „Dudlers-erdő”-ben előfordul, melyet CSAPODY (1993) cáfol. Véleményem szerint is ez a mészkerülő, üde lomberdei faj a területen nem él.

Scabiosa canescens W. et K. – Szürkés ördög szem

V: 5000 Ft

WALLNER (1903) említi „száraz dombokon, különösen mészkövön...Dudlers”-ben. Az eddigi terepbejárások során még nem került elő, bár CSAPODY megerősíti a faj előfordulását a Dudlesz-erdőben.⁴

Scabiosa columbaria L. – Galamszínű ördög szem

PV

WALLNER (1903) szerint „száraz dombokon” fordul elő; Sopron környékéről csak a „Dudlers”-ből említette. Az eddigi terepbejárások során nem került elő.

Linum hirsutum ssp. glabrescens (Rochel) Soó – Borzas len

V: 5000 Ft

GOMBOCZ (1906) mint *Linum hirsutum L.*-ként írja le a „Dudlers”-ből, melyet azonban eddig nem sikerült megtalálni. CSAPODY a 60–70-es években tömegesen találta a Dudlesz déli gerincútja mellett, kitermelt feketefenyvesekkel szemben. Szerinte kell „hírmondónak” lennie a területen, amit eddig sajnos nem sikerült megtalálni.

Linum flavum L. – Sárga len

PV; V: 5000 Ft

WALLNER (1903) említi erdők tisztásairól, pl. a Dudlesz- és a Balfi-erdőből, illetve GOMBOCZ (1906) „napos, száraz helyeken, irtásokban”. Az eddigi terepbejárások során még nem került elő.

² Csapody I. szóbeli közlése.

³ Csapody I. szóbeli közlése.

⁴ Csapody I. szóbeli közlése.

Linum tenuifolium L. – Árlevelű len

V: 5000 Ft

GOMBOCZ (1906) „napos, kopár dombokról, különösen mészen” említi a „Dudlers” erdőből. Jelenleg ilyen terület az erdőben nincs, így a faj valószínűleg eltűnt. Azonban CSAPODY szerint a területen megtalálható volt.⁵

Nagyvirágú gyíkfü – *Prunella grandiflora* – (L.) Jacq.

Euphorbia verrucosa L. – Bibircses kutyatej

CSAPODY (1993) említi a Dudlesz-erdőre konkrét helymegjelölés nélkül, szerinte az ún. telefonos nyiladék mellett megtalálható még néhány tő.⁶

Gentianella ciliata (L.) Borkh. – Prémes tárnicska

PV; V: 10000 Ft

WALLNER (1903) szerint a „Dudlersben gyakoribb, mint a Zárhalm erdőben”, valamint GOMBOCZ (1906) is említi. Ennek ellenére megfigyeléseim szerint csak 2 helyen fordul elő. Mindkét előfordulás cseres-tölgyesben (*Quercetum petraeae-cerris*) található.

Pulmonaria angustifolia L. – Keskenylevelű tüdőfű

PV; V: 5000 Ft

CSAPODY (1953) szerint a Hubertusz-vadászház mögött fordul elő, ezen a területen azonban 9 éves feketefenyő (*Pinus nigra*) és vörösfenyő (*Larix decidua*) állomány található.

⁵ Csapody I. szóbeli közlése.

⁶ Csapody I. szóbeli közlése.

Prunella grandiflora (L.) Scholler – Nagyvirágú gyíkfű V: 5000 Ft
A Dudlesz-erdő szélén, a volt műszaki zár mellett, az egykori ún. „Viehtrift” beerdősülő részén kb. 10 tövet találtam. A litaicum előfordulását eddig még nem jelezték.

Aster amellus L. – Csillagöszirózsa PV; V: 2000 Ft
GOMBOCZ (1906) szerint – hivatkozva Deccardra és Szontaghra – a „Dudlers-erdőben” fordul elő, melyet CSAPODY is meg tud erősíteni⁷, bár a terepbejárások során még nem került elő a faj.

Buphthalmum salicifolium L. – Ökörszem PV; V: 5000 Ft
Az egész erdő területén gyakran mondható az előfordulása cseres-tölgyesekben (*Quercetum petraeae-cerris*) és a nyiladékok szélén.

Carlina acaulis L. – Szártalan bábakalács PV; V: 2000 Ft
A volt műszaki zár beerdősülő részén 2 tövet találtam.

Jurinea mollis (L.) Rchb. – Kisfészkü hangyabogáncs V: 2000 Ft
GOMBOCZ (1906) említi a „Dudlers-erdőből”, azonban a területen eddig nem sikerült megtalálni.

Primula veris Huds. – Tavaszi kankalin
A Dudlesz-erdőben számos helyen tömegesen megtalálható ez a koratavaszi növény.

Salix elaeagnos Scop. – Parti fűz V: 2000 Ft
WALLNER (1903) Taxnerre⁸ hivatkozva említi: „egyetlen egy bokor a Dudlers szélén.” Valószínűleg az ún. Stubenzaussig⁹ területén fordulhatott elő a faj, mely az állomány kitermelése után eltűnt. GOMBOCZ (1906) is említi. Jelenleg ezen a helyen a Virág völgy szőlőskertjei találhatók.

Allium montanum F. W. Schm. – Hegyi hagyma
CSAPODY (1949) említi a Dudleszből és a Hubertusz-vadásztlak környékéről. A Dudlesz-erdőből eddig még nem került elő, a Hubertusz-vadásztlak környékén 9 éves feketefenyő (*Pinus nigra*) és vörösfenyő (*Larix decidua*) sűrű fiatalos található.

Allium sphaerocephalon L. – Bunkós hagyma V: 2000 Ft
GOMBOCZ (1906) leírja a „Dudlers”-ből. Mintegy 80 tövet számláló állomány található a területen. Ezek nagy része a nyiladékok mentén, illetve az erdő szélén van.

Lilium martagon L. Turbánliliom V: 2000 Ft
GOMBOCZ (1906) a „Dudlers-erdőben mészen” találta meg. Szálanként az egész területen van, bár sehol sem tömeges. Állománya mintegy 80–100 tő.

⁷ Csapody I. szóbeli közlése.

⁸ Taxner Veremund (1817–1880) bencés tanár.

⁹ A Stubenzaussig, még mint a Dudlers-erdő része szerepel Klausz Adolf térképén (1869). SvT 92.

Iris graminea ssp. pseudocyperus L. – Pázsitos nőszzirom PV; V: 5000 Ft
WALLNER (1903) szerint „bokros dombokon, réteken, erdőszéleken”. KÁRPÁTI (1934) is említi, hivatkozva GOMBOCZ (1906) „Sopronvármegye növényföldrajza és flórája” című munkájára. A területen három helyen fedeztem fel, keleti kitettségű nyiladékokon.

Apró nőszzirom – *Iris pumila* L.

Iris pumila L. – Apró nőszzirom V: 5000 Ft
WALLNER (1903) „napos, meszes talajról”, illetve GOMBOCZ (1906) „száraz, napos, homokos dombokról” említi. Ilyen terület csak a volt műszaki zár északi részén, egy be nem fenyvesített 40 m²-es rész, ahol 25 tövet számláló állománya található. Valószínű a befenyvesítés előtt tömeges lehetett az erdő ezen részén.

Iris variegata L. – Tarka nőszzirom V: 5000 Ft
Több száz tő található kisebb-nagyobb foltokban az egész erdőben, tömegesen csak a nyiladékok mentén. WALLNER (1903) szerint „köves, napos dombokon”.

Cephalanthera damasonium (Lill.) Druce – Fehér madársisak V: 5000 Ft
CSAPODY (1953) a Galamb-árkot említi, mint előfordulási helyet, azonban e területről nem került elő.

Cephalanthera longifolia (L.) Fritsch – Kardos madársisak V: 5000 Ft
Az eddigi terepbejárások során 2 helyen összesen 5 tövet találtam, mivel a teljes terület még nem került térképezésre, valószínű még pár példány felbukkanása.

Cephalanthera rubra (L.) Rich. – Piros madársisak V: 5000 Ft
GOMBOCZ (1906) szerint a „Dudlers erdőben” előfordul, azonban az eddigi vizsgálatok ezt nem erősítették meg.

Epipactis atrorubens (Hoffm.) Bess. – Vörösbarna nőszőfű PV; V: 5000 Ft
GOMBOCZ (1906) Sopron környékéről kizárólag a „Dudlers” erdőt említi. Az eddigi terepbejárások során még nem került elő.

Epipactis helleborine (L.) Cr. – Széleslevelű nőszőfű V: 5000 Ft
GOMBOCZ (1906) szerint a „Dudlers”-erdőben előfordul, melyet sajnos megerősíteni nem tudok.

Limodorum abortivum (L.) Sw. – Gérbics PV; V: 10000 Ft
WALLNER (1903) szerint erdőszéleken fordul elő a Dudleszben. Az eddigi terepbejárások során még nem került elő.

Neottia nidus-avis (L.) Rich. – Madárfészek V: 2000 Ft
Mint a nagyzezerjőfű (*Dictamnus albus*), illetve a tarka nőszirm (*Iris variegata*), a madárfészek is a leggyakrabban előforduló faj a területen. A cseres-tölgyesekben (*Quercetum petraeae-cerris*) és az árkokban (Galamb-, Kis- és Nagyhársárok) lévő gyertyános-kocsánytalan tölgyesekben (*Quercus petraeae – Carpinetum*) megtalálható.

Platanthera bifolia (L.) Rich. – Kétlevelű sarkvirág V: 2000 Ft
Fiatal cseres-tölgyesekben (*Quercetum petraeae-cerris*) szálanként előfordul. Mintegy 50 tövet számláló populációja él a területen. WALLNER (1903) is említi a fajt pl. a Váris, Dudlesz-erdőből.

Gymnadenia conopsea (L.) R. Br. – Szúnyoglábu bibircsvirág PV; V: 5000 Ft
Az irodalomban egyedül GOMBOCZ-nál (1906) fordul elő, melyet sajnos nem tudok megerősíteni. Az országhatár mentén volt megtalálható, mely élőhely a műszaki zár létesítésével eltűnt.¹⁰

Orchis militaris L. – Vitézkosbor PV; V: 10000 Ft
Ez a GOMBOCZ (1906) által leírt kosbor a területről eddig egyáltalán nem került elő, bár termőhelyi adottságai szerint előfordulhat.

Orchis purpurea Huds. – Biboros kosbor PV; V: 10000 Ft
Húsz tövet számláló állományai nagy részben az árkokban (Galamb-, Kis- és Nagyhársárok) találhatók. Ezen árkok jelentős része gyertyános konszociációk, egykori gyertyános-kocsánytalan tölgyes állományok maradványai.

¹⁰ Csapody I. szóbeli közlése.

Corallorhiza trifida Chatelain – Korallgyökér

PV; V: 5000 Ft

KÁRPÁTI (1932) Kárpáti Elemérre hivatkozva említi a Hubertusz-vadászslak környékéről, tölgyerdőből (Eichenwald). Ma megléte kevésbé valószínű.

Carex alba Scop. – Fehér sás

A területen eddig csak egy helyről került elő ez az üde gyertyános-tölgyesekre jellemző ritka sás.

Carex flacca Schreb. – Deres sás

A Dudlesz-erdőben számos helyen lehet találkozni ezzel a láprétekre és kaszálókra jellemző sással.

Carex michelii Host – Sárgás sás

Az erdő szélén a volt műszaki zár közelében található ez az erdőssztyep faj.

Carex montana L – Hegyi sás

A hegyi sás a dudlesz-erdei cseres-kocsánytalan tölgyesek mezofil részein tömegesen megtalálható.

Stipa capillata L. – Kunkorgó árvalányhaj

WALLNER (1903) „száraz, sovány gyepekről” említi. A terepbejárásaim során csak egyetlen egy helyen találtam meg, egy felhagyott gödör mentén. Állománya mintegy 0,5–0,8 m².

Stipa joannis Čelak. – Hegyi árvalányhaj

V: 5000 Ft

GOMBOCZ (1906) említi a „Dudlers”-ból; a terepi bejárások során eddig még nem került elő.

Mint a felsorolásból is kitűnik, egyes fajok előfordulása bizonytalan, az egykori előfordulásuk mai megléte megkérdőjelezhető, ezért a Dudlesz-erdő további botanikai feltárást igényel.

Végezetül köszönetet mondok dr. Csapody István c. egyetemi tanárnak a kézirat lektorálásáért és dr. Bartha Dénes tanszékvezető egyetemi docensnek értékes tanácsaiért.

Felhasznált irodalom:

Agócs J. et al. (1997): A Dudlesz-erdő. In: Sopron természeti értékei IV. Védelemre tervezett területek külterületen. – Soproni Egyetem Növénytan Tanszék, Sopron, p. 27–33.

Boros Á. (1928, 1929): A Pannonicum és a Praeillyricum kapcsolata. Les rapports entre les territoires floraux Pannonicum et Praeillyricum. – Magyar Botanikai Lapok 27: 51–56.

Csapody I. (1949): Kiegészítő adatok Sopron flórájának ismeretéhez. – Erdészeti Kísérletek 49: 149–153.

Csapody I. (1953): Új növény-előfordulások Sopron környékén és Baranyában. – Erdőművelési Főiskola Évkönyve 1951/52, p. 17–21,

- Csapody I. (1975): Sopron város erdőbirtokának kialakulása és a középkori erdőgazdálkodás nyomai. In: Kolossváry Sz.-né (szerk.): Az erdőgazdálkodás története Magyarországon. – Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 107–123.
- Csapody I. (1993): Florisztikai adatok Sopron környékéről. – Soproni Szemle 4: 318–322.
- Frank N. (1997): Védett növények a soproni Dudlesz-erdő flórájában. – *Kitaibelia* (megjelenés alatt).
- Gombocz E. (1906): Sopronvármegye növényföldrajza és flórája. – *Mathematikai és Természettudományi Közlemények* 28: 401–557.
- Kaán K. (1932): Természetvédelem és természeti emlékek. – Királyi Magyar Természettudományi Társulat, Budapest.
- Kárpáti Z. (1932): Adatok Sopronvármegye flórájához. Beiträge zur Flora des Komitates Sopron (Ödenburg). – *Annales Sabariensis Folia Musealis* 1: 4–6.
- Kárpáti Z. (1934): Újabb adatok Sopron vármegye flórájához II. – *Vasi Szemle* 1: 174–178.
- Simon T. (1992): A magyarországi edényes flóra határozója. Harasztok–Virágos növények. – Nemzeti tankönyvkiadó, Budapest, pp. 892.
- Szomorad F.–Tímár G. (szerk.) (1995): Növénytársulástani és ökológiai tanulmányok. *TILIA* Vol. I., pp. 210. + I. Tab.
- Wallner I. (1903): Sopron környékén található virágos növények és edényes cryptogamok nevei és fajai. – *Soproni Áll. Főreáliskola Értesítője*, p. 1–42.

Angaben zur Flora von Dudlesz-Wald (Zusammenfassung)

Der Verfasser befasst sich seit Ende 1995 mit der Geschichte, Flora des Dudlesz-Waldes. Seit dem hat er mehrere Angaben über die Flora gesammelt, daraus feststellbar, dass einige Pflanzen heute nicht auffindbar sind, obwohl sie Wallner (1903), Gombocz (1906) oder Csapody (1949, 1953, 1975, 1993) gefunden und veröffentlicht haben. Verfasser hofft auf neue Angaben über die Flora, bessere Kenntnisse dieser Gegend und zur Forstwirtschaft auf naturnahe Grundlagen beizutragen.

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Sarkady Sándor:

Szokolay Sándor és Becht Rezső kézfogása*

A soproni népszavazás 75. évfordulóján rendezett ünnepség-sorozatnak kiemelkedő eseménye volt a Szokolay–Becht: *Soproni Akvarellek* (op. 140.) c. szimfonietta ősbemutatója, amelyre a Petőfi Színházban került sor 1996. december 14-én.

A zenemű alkalomra született, de maradandóra formálta az ihlet. A patinás Becht-versek már több mint négy évtizede készen várokoztak, a néhány éve Sopronban telepedett Szokolay Sándor viszont lélekben állt készen, hogy művészetével maga is hitet tegyen a hűség városa mellett.

Szokolay 1996. október 27-ére készült el a mű első tételével, a Tavasz-pasztorállal, ezt követte a Nyár-Capriccio majd az Ősz-Notturmo, s november 20-án a befejező rész, a Hó-menüett-Finale partitúráját is kezükbe vehették, akikre a szimfonietta diadalra vitelének feladata várt: a karnagy, a szólista és a zenekar tagjai.

Kossuth-díjas zeneszerzőnk dedikációjában – mintegy dióhéjba sűrítve – ott van szinte a mű születésének egész története: *Sopron Város felkérésére – az 1921. évi népszavazás 75. évfordulója tiszteletére – hódolattal a „Hűség városának”! Szeretettel Zempléni Mária operaénekes, Dárdai Árpád karnagy és a soproni Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar részére! – Szimfonietta zenekarra szoprán szólóval – Becht Rezső versciklusa nyomán – négy tételben.*

Az ősbemutatóra zsúfolásig megtelt a Petőfi Színház. A négyteteles kis remekmű forró, osztatlan sikert aratott.

A zenei hangszerelésnek és a világos, sodró erejű zenei gondolatoknak köszönhetően a mű minden pillanatban újszerű, magával ragadó volt. Becht Rezső finom, hol szeliden elmosódó, hol harsány színekkel kiviruló költői képei méltó zenei látomásokban keltek új életre. A versek az évszakok hangszínképrázatává lényegültek át. A szvit tételeiben pedig végig jelen volt és hatott az a finoman árnyalt zenei nyelv, amely összetéveszthetetlenül csak a Szokolayé. (Ezt a letisztult zenei kifejezőerőt csodálhattuk már a Mester Margit-operájában is.)

A befogadást és a megértést elősegítette, hogy mielőtt a zenemű felhangzott volna, a közönség megismerkedhetett a Szimfonietta szövegével – Becht Rezső verseivel is.

A négy költeményt Székelyi József Jászai-díjas színművész mondta el – tökéletes beleérzéssel, lebilincselő tiszasággal és elbűvölő kifejezőerővel.

A nagy sikerű ősbemutatón a MTV 2. forgatóstábjába is jelen volt. (A legemlékezetesebb percekben az ország közönsége is gyönyörködhetett, amikor is a *Magister* c. sorozatban Sopront mutatta be a televízió.)

Szokolay ünnepi művének bemutatása és Székelyi József emlékezetes versmondása nyomán élénk érdeklődés ébredt a megzenésítésre került versek *szövege* iránt is. A város közönsége büszkén vette tudomásul, hogy a szövegíró költő Sopron szülötte, de a versek – különösen a fiatal és a középnemzedék előtt – teljességgel ismeretlenek voltak.

* A soproni népszavazás 75. évfordulójára rendezett történész konferencia előadásai a Soproni Szemle kiadványaként, külön kötetben jelennek meg. Megvásárlásukra előreláthatóan 600 Ft-os áron a Soproni Levéltárban és a Soproni Múzeumban lesz lehetőség július közepétől.

Sopron Város felkérésére:

- az 1924. évi népszavazás 75. évfordulója tiszteletére, -

- hódolattal a „hűség városának”! -

Szeretettel... Zempléni Mária operatőrnő, Dárdai Árpád karnagy és a
soproni Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar részéről -

Szokolay Sándor

Soproni Akvarellek (Op. 110)

Szimfónia

zenekarra soproni szóval

Becht Kesztyű versiklusa nyomán,
négy tételben.

Tételek:

- № 1. TAVASZ - PASZTORÁL
- № 2. NYÁR - CAPRICCIO
- № 3. ŐSZ - NOTTURNO
- № 4. HÓ - MENÜETT - FINALE

Személytel. í. Barabásossal Dárdai Árpádnak,

„Lalbedre-bötög”

„Sopronnak szűz”

első műveimet...

↓ ill. Hűség -

Rudolffy család

Sopron, 1936. okt. 27. d.

Partitúra
(is zongorakísérettel)

- Sopron, 1936. okt. - műv. -

A partitúra címoldala - Szokolay dedikációjával

Robert barátomnak az öccs Soproninak
névvel
Rezső

1473. III. 3

Becht Rezső: SOPRONI AKVARELLEK
TAVASZ

Hallod a pattanó rügyek zenéjét?
Pezseg a pázsit és zsendül a lomb.
Attört az élet a tél sötét éjén,
Héricsőtől sárga a tavaszi domb.

Varrja a nap már aranyos tüvel,
Selyemkék égen az új, zöld ruhát.
Lepkeszárny lebben és szerelmes szívvél
Rikolt a rigó a kerteken át.

Lázban a hegyek a tavaszi széltől,
Vágyva néz erre egy havas orom.
Holnapra tán már a tavasz tüztétől,
Szirmokra bomlik a Várostorony.

— 1 —

A Soproni Kis Útitárs első lapja – Becht dedikációjával
(Ifj. Sarkady Sándor gyűjteményéből.)

Ezért határozott úgy a folyóirat kuratóriuma és szerkesztőbizottsága, hogy a megzenésített versek szövegét a Soproni Szemlében közzéteszi.

Annak idején, az 1937-ben indult „kultúrtörténelmi folyóirat” alapító szerkesztője, Heimler Károly is éppen Becht Rezsővel tett *kivételt*; egyedül a nagy nevű írónak adva lehetőséget, hogy a tudományos munkák társaságában szépirodalmi művekkel is jelentkezhesen. (Így pl. a folyóirat 1938-as évfolyamában látott először napvilágot folytatásokban – 1939-ben pedig önálló könyvként is megjelent – Becht *Soproni évszakok* c. tüneményes prózája, amely számunkra most azért is érdekes, mert annak egy-egy versbe kívánckozó pillanatképeiből születtek meg másfél évtizeddel később a *Soproni Akvarellek* lírai darabjai.)

Becht Rezső az *Akvarellek* írása idején. (Hauer Kurtné tulajdonában.)

Becht az *Akvarelleket* 1955 szeptemberében írta. A ciklus eredendően nyolc versből állott. (Tavaszi, Nyári, Őszi, Ciklámen-keringő, November, Szüreti nóta, Hómenüett, Sí-nóta). Ebből öt a *Soproni Kis Útitárs* c. idegenforgalmi programfüzetben napvilágot látott 1967-ben. (Az apró füzetecske ma már gyakorlatilag hozzáférhetetlen kuriózumnak számít.)

1976-ban, a *Soproni Írók Antológiájában*, ismét megjelent a ciklus két – talán legjobban sikerült – darabja, ezúttal *Soproni tavasz* és *Soproni ősz* címmel. A két verset a Városi Tanács felkérésére Balázs Árpád Liszt-díjas zeneszerző zenésítette meg Sopron szabad királyi városi rangra emelésének 700. évfordulójára. A mű *Soproni képek* címen 1977. április 1-jén este 7 órakor került bemutatásra – több más zenemű

társaságában – a Művelődési Központ hangversenytermében. (A soproni Liszt Ferenc Leánykart Kovács Sándor vezényelte.)

Nyilvánvaló, hogy nem a véletlen műve az az érdeklődés, ami Becht Rezső művei iránt a sorjázó évtizedek múlásával újra és újra felébred.

Becht sok műfajban alkotott maradandót. Novellái, versei, versfordításai figyelemreméltóak csakúgy, mint tanulmányai, kritikái emlékiratai.

A *Soproni Akvarellek* most közlésre kerülő négy darabjából a poéta Becht Rezső arcéle rajzolódik ki előttünk. A lírai miniatűrök az évszakok futását, a születés és az elmúlás kereke alá vetett élet örök körforgását idézik, ám a változó négy évszak „ruháját” mindig a soproni táj színpompás szálaiból szövö a költő!

A tavasz tüzetől *szirmokra bomlik a Várostorony*; a nyár pacsirtás hajnalain a nap a *Pinty-tetőn túl* kél föl, s arany sugarától a *kukorica földön túl* a *Szent Mihály is fényre gyűl*. Ősszel a lengedező ökörnyál a *Vashegy mögött* úszik el, s ha *sünje pattan fénylő gesztenyének*, a gyümölcs a löverkert földjén koppan... – Ha télen a hulló hópihék szellemtánca *egy rég holt emberpár* alakját idézi, a két árny a Fő téren, a hóbodros *Storno-ház sarkán* várakozó batárból lép elénk...

Soproni a tavasz, a nyár, az ősz, a tél. Ám a színpompás, boldog-szomorú körforgásban – s éppen ez a költő varázslata! – káprázó vagy éppen elrévedő szemünk előtt egyszer csak *időtlen*é válik a táj és az ember – a vers pedig *örök érzések* hordozójává nemesedik.

SOPRONI AKVARELLEK

TAVASZ

Halod a pattanó rügek zenéjét?
Pezseg a pázsit és zsendül a lomb.
Áttört az élet a tél sötét éjén,
Héricstől sárga a tavaszi domb.

Varrja a nap már aranyos tüvel,
Selyemkék égen az új, zöld ruhát.
Lepkeszárny lebben és szerelmes szívvel
Rikolt a rigó a kerteken át.

Lázban a hegyek a tavaszi széltől,
Vágyva néz erre egy havas orom.
Holnapra tán már a tavasz tüzetől
Szirmokra bomlik a Várostorony.

NYÁR

Pacsirtás hajnal...
Lobogó hajjal
kél már a nap a Pinty-tetőn túl.

Nézd, fésüli a Fertő nádját –
most szürcsöli az éji párát,
már szőlők tövét fűti fel.

Most aranyküllőit kitarja
a tetőn innen nyíló tájra –
már látja magát ezer színben
a Tómalom bársony vizében.

Fut már tovább...
Amott, odább
a kukoricaföldön túl
a Szent Mihály is fényre gyúl.

Már kipirulnak a tetők,
a Lőverek, a dombtejtők –
s a hullámtestű hegyvilág
kítáru, mint egy fényvirág.

Kakukkos völgyek,
százados tölgyek
örzik a csendet s a nyár illatát.

Itt áfonya és málna érik –
ott gyanta forr és virág kéklík –
s a gomba emeli fejét.

De most az Ördögárok csendjét,
a ciklámenek izzó kelyhét,
lám, felveri egy özcsapat,
mely robogva ott áthalad.

Kaszára vár már
rét, határ –
a fürdők felől víg zsvivaj,
napbarnította nyári zaj.

S ha jön a langyos alkonyat,
benépesül sok rejtett pad,
s a csillagtakaró alatt
aludni tér egy nyári nap.

ŐSZ

Már lankad a fény és nyúlnak az árnyak,
a sárga napfény ó-aranyá lett.
A Vashegy mögött lengő ökörmályak
úsznak lomhán az érikák felett.

És minden erdő körben lángra gyúlva,
színharsonákkal enyészetbe száll.
Az őszikét már őszi szellő fújja,
mely mécsesként a nyárnak sirján áll.

A Lőverekben bujkál még az ének:
ott sárgult lomb közt pirul a gyümölcs.
S míg sünje pattan fénylő gesztenyének,
az élet teljén örvendez a bölcs.

HÓ-MENÜETT

Hull a hó – imbolygó
szellemtánc – halk minét.

belőle, ím, kiszáll
egy rég holt emberpár.

Jégcsipkék – hólepkék –
cirpelő vén spinét.

A villanyfény alatt
riadtan inganak,

Szép, ódon házakon
libegő hóbodor –

s a gyilkos fény elől
lágý hóvá foszlanak.

hó-zsabós párkányon
hókucsmás köszobor.

Hull a hó – imbolygó
szemfedő – bús sallang –

Amott a Stomo-ház
sarkán egy batár vár

a Kecske-templomban
kondul az estharang.

Szokolay Sándor méltó szöveget karolt fel, mikor Becht Rezső verseit választotta ünnepi szimfoniattája szövegéül. Szívemelő érzés volt, hogy a század legjelentősebb soproni írója – a város első Hűség-díjasa – műveivel jelen lehetett a Népszavazás 75. évfordulójára rendezett ünnepségen.

És sokatmondó az a néhány szó is, amit a *Soproni Akvarellek* bemutatója után Dárdai Árpád karnagy fogalmazott meg nyilatkozatában: *Nagy öröm, hogy ez a kis remekmű méltó módon, örökérvényűen fejezi ki egy, a magyarsághoz hű szív Sopronhoz való kötődését, ezzel örvendeztetve meg minden rokon érzésű, zenére nyitott embert.*

A „született soproni”-t és az „új soproni”-t egymáshoz vezette a hűség. Becht és Szokolay találkozása jelképértékű volt. Két magyar művészember meleg kézfogásának lehettünk a tanúi, s számunkra nagyon sokat jelent, hogy ez a kézfogás *Sopron jegyében történt.*

Wallner Ákos:

A Kitaibel Pál Természettudományi Asztaltársaság összejövetele^{*}

Jegyzőkönyv száma	Összejövetel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
1934		
1. VI. 5.	Pannónia vendéglő	Megállapodás asztaltársaságba tömörülésről a természettudományok ápolása céljából
2. X. 2.	Pannónia vendéglő	<i>Proszk János</i> : Az atomisztika újabb fejlődése és a nehéz víz.
3. XI. 13.	Pannónia vendéglő	<i>Romwalter Alfréd</i> : A szenek cseppfolyósítása
4. XII. 11.	Pannónia vendéglő	<i>Graeser Frigyes</i> : Az örökléstanról
1935		
5. I. 8.	Pannónia vendéglő	<i>Bencze Pál</i> : A gyakorlati erdőgazdaság természettudományi vonatkozásai
6. II. 12.	Pannónia vendéglő	<i>Mika József</i> : Kenőszerekkel kapcsolatos problémák
7. III. 12.	Pannónia vendéglő	1. <i>Mika Ferenc</i> : Az angolna előfordulása a Duna vízmedencéjében 2. <i>Varga Lajos</i> : A hormonokról
8. IV. 9.	Wutschek vendéglő	1. <i>Leitner József</i> : Az ősemberről 2. <i>Meller Béla</i> : A circumcisióról
9. V. 24.	Brennbergbánya Bányaig. mérnöki iroda	<i>Vajk Artúr</i> : A hazai szénbányászatról
10. VI. 11.	Wutschek vendéglő	<i>Breuer György</i> : Sopron környékének gombái Határozat az Asztaltársaság működésének folytatásáról és az új tagok felvételének módjáról
11. IX. 1.	Hanság	Egésznapos tanulmányút a hansági égererdőbe, ismertetőt ad <i>Sinoros Szabó Aurél</i> és <i>Bencze Pál</i>
12. X. 8.	Wutschek vendéglő	<i>Botvay Károly</i> : Az időjárásról
13. XI. 12.	Wutschek vendéglő	<i>Hruby Ede</i> : Az emberi szív
14. XII. 10.	Wutschek vendéglő	1. <i>Zergényi Tibor</i> : A röntgensugárzás biológiai hatása 2. <i>Hruby Ede</i> : Elektrokardiogramm
1936		
15. I. 14.	Wutschek vendéglő	<i>Szilvási Gyula</i> : A bakterológia új útjai
16. II. 11.	Wutschek vendéglő	<i>Bokor Rezső</i> : A nitrogén körfolyama a természetben
17. III. 11.	Wutschek vendéglő	<i>Czukelter-Szecsödy József</i> : Bányászászály
18. IV. 21.	Wutschek vendéglő	<i>Strasser Ármin</i> : A métely

* Az előadások címeiben a szerzők által akkor használt, ma régies ortográfiát nem változtattam meg, hogy a jegyzőkönyv eredeti, olykor téves sorszámozását sem.

Jegyzőkönyv száma	Összejövétel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás	
1936			
19.	V. 12.	Wutschek vendéglő	
20.	VI. 16.	Hubertusz vendéglő	<i>Szabó József:</i> Az alföldi szilaj pásztorok Baráti összejövetele, Czukelter-Szecsödy fatányérost süt
21.	IX. 6.	Léka, Borostyánkő	Tanulmányút gépkocsival, Lékán a fűrésztelep és a vár megtekintése, vezető: <i>Bencze Pál;</i> Borostyánkőn a szerpentinelőfordulás tanulmányozása
22.	X. 13.	Wutschek vendéglő	<i>Proszk János:</i> Egy lap a bányászati és kohászati fakultás történetéből (Jaquin Miklós élete és munkássága)
23.	XI. 10.	Wutschek vendéglő	<i>Romwalter Alfréd:</i> A mérgezések mibenléte
24.	XII. 7.	Wutschek vendéglő	<i>Graeser Frigyes:</i> Az angolkór
1937			
25.	I. 12.	Wutschek vendéglő	<i>Breuer György:</i> A madárvonulásról
26.	II. 11.	Wutschek vendéglő	<i>Breuer Béla:</i> A növény mint élőlény
27.	III. 9.	Wutschek vendéglő	<i>Mika József:</i> A mikrokémiáról
28.	IV. 13.	Wutschek vendéglő	<i>Apt Ödön:</i> Erdőrendezés
29.	V. 18.	Graeser F. lakása Hubertusz vendéglő	<i>Graeser</i> bemutatja lepkegyűjteményét, majd flekkensütéssel egybekötött baráti összejövetele
30.	VI. 15.	Wutschek vendéglő	<i>Varga Lajos:</i> A vízben való lebegés problémája
31.	IX. 19.	Greifenstein (Ausztria)	Tanulmányi kirándulás Konrad Lorenz magatartáskutató kastélyába és kísérleti telepére, ahol Lorenz idomított vadlibáit és saját felvételű filmjét tekintik meg.
32.	X. 12.	Wutschek vendéglő	<i>Király Jenő:</i> A vegetatív rendszer sebészeti vonatkozásban
33.	XI. 9.	Wutschek vendéglő	<i>Horváth Dezső:</i> Az ivóvíz egészségtana
34.	XII. 14.	Wutschek vendéglő	<i>Vajk Artúr:</i> A szén keletkezése, válfajai, nemesítése
1938			
35.	I. 11.	Wutschek vendéglő	1. <i>Varga Lajos:</i> Megemlékezés Szilvási Gyuláról 2. <i>Botvay Károly:</i> Szikeseink hasznosítása
36.	II. 8.	Wutschek vendéglő	<i>Vajnovszky Béla:</i> A közegészségügyről
37.	III. 8.	Wutschek vendéglő	<i>Strasser Armin:</i> Hasznos háziállataink meddőségéről
38.	IV. 12.	Wutschek vendéglő	<i>Diószeghy Dániel:</i> Vasiparunk mai helyzete
39.	V. 10.	Wutschek vendéglő	<i>Gerlai Arnold:</i> Erdei magvak vizsgálata

Jegyzőkönyv száma	Összejövétel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
1938		
40a.	IX. 24. Lenti, Lisse	Kétnapos tanulmányi kirándulás <i>Bencze Pál</i> vezetésével: megtekintették a lentii gőzfűrészt és egy olajkutat.
40b.	X. 11. Wutschek vendéglő	<i>Haracsi Lajos</i> : A levéltetvek biológiájáról
41.	XI. 8. Wutschek vendéglő	<i>Hruby Ede</i> : A vér
42.	XII. 13. Wutschek vendéglő	<i>Leitner József</i> : Az ősemlék művészete
1939		
43.	I. 10. Wutschek vendéglő	<i>Zergényi Tibor</i> : A Röntgen ábrázolásmódszerei
44.	II. 14. Wutschek vendéglő	<i>Mika Ferenc</i> : A lazacfélek
45.	III. 12. Wutschek vendéglő	<i>Bokor Rezső</i> : Baktériumok és gombák gyökérszimbiózisai
46.	IV. 19. Wutschek vendéglő	<i>Czukelter-Szecsődy József</i> : A vitaminok az orvosi gyakorlatban
47.	V. 13. Brennbergbánya	Tanulmányi kirándulás: <i>Vajk Artúr</i> vezetésével megtekintik a leendő Szt. István aknát, majd <i>Vendl Miklós</i> tart előadást Sopron környéke geológiájáról, ezután Vajk Artúr vendégül látja az Asztaltársaság tagjait
1939		
48.	X. 10. Wutschek vendéglő	<i>Szabó József</i> : A film a biológia tanításában (filmvetítéssel)
49.	XI. 14. Wutschek vendéglő	<i>Proszta János</i> : Az elektronmikroszkópról
50.	XII. 12. Wutschek vendéglő	<i>Romwalter Alfréd</i> : Újabb konzerválástechnikai tapasztalatok
1940		
51.	I. 9. Wutschek vendéglő	<i>Graeser Frigyes</i> : Az eugenika eredményeinek gyakorlati alkalmazása
52.	II. 13. Wutschek vendéglő	<i>Mika József</i> : Az acél
53.	III. 12. Wutschek vendéglő	<i>Botvay Károly</i> : A talajok vízgazdálkodása tekintettel a növényzetre
54.	IV. 9. Wutschek vendéglő	<i>Breuer György</i> : A fényképezés százéves története
55.	V. 14. Wutschek vendéglő	1. <i>Breuer György</i> méltatja Varga Lajos tud. munkásságát MTA levelező taggá történt megválasztása alkalmából 2. <i>Varga Lajos</i> : Élettér és életközösség
56.	X. 8. Wutschek vendéglő	<i>Verő József</i> : Könnyű fémek
57.	XI. 12. Wutschek vendéglő	<i>Hruby Ede</i> : Tuberculoitikus problémák
58.	XII. 10. Wutschek vendéglő	<i>Zergényi Tibor</i> : A daganatok sugárkezelése

Jegyzőkönyv száma	Összejövetel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
1941		
59.	I. 14.	Wutschek vendéglő <i>Leitner József: Néhány paleobiológiai probléma</i>
60.	II. 11.	Wutschek vendéglő <i>Breuer Béla: A növények endogén eredetű betegségei</i>
61.	III. 11.	Wutschek vendéglő <i>Czukelter-Szecsödy József: Hormonterápia különös tekintettel az insulinra</i>
62.	V. 13.	Wutschek vendéglő <i>Strasser Ármin: A méh kialakulása (evolúciója) háziállatoknál</i>
63.	VI. 14.	Brennbergbánya <i>Flekkensütéssel egybekötött összejövetel a kaszinóban</i>
64.	X. 14.	Wutschek vendéglő <i>Király Jenő: Transzplantációs plastika a gyakorlati sebészetben</i>
65.	XI. 11.	Wutschek vendéglő <i>Machatsek Aladár: A zöldkereszt</i>
66.	XII. 9.	Wutschek vendéglő <i>Mika Ferenc: Az alpesi növények kerti kultúrája</i>
1942		
67.	I. 13.	Wutschek vendéglő <i>Magyar Pál: Növényzociológia és az erdőgazdaság</i>
68.	II. 10.	Wutschek vendéglő <i>Szabó József: Kitaibel Pál élete</i>
69.	III. 10.	Wutschek vendéglő <i>Diószeghy Dániel: A hóforgalom alapjai</i>
70.	IV. 14.	Wutschek vendéglő <i>Haracsi Lajos: Átpillantás az élőlények világán</i>
71.	V. 11.	Wutschek vendéglő <i>Proszk János: Higanyszív és kámfortánc</i>
72.	VI. 13.	Brennbergbánya <i>Flekkensütéssel egybekötött összejövetel</i>
73.	X. 12.	Wutschek vendéglő <i>Romwalter Alfréd: Az áruhelyettesítés alaptörvénye</i>
1942		
74.	XI. 13.	Wutschek vendéglő <ol style="list-style-type: none">1. <i>Romwalter Alfréd: Megemlékezés Meller Béláról</i>2. <i>Graeser Frigyes: Újabb megállapítások az örökléstan köréből</i>
75.	XII. 8.	Wutschek vendéglő <i>Mika József: Az atomkutatás újabb eredményei</i>
1943		
76.	I. 7.	Wutschek vendéglő <i>Mika Ferenc: A folyami rákokról</i>
77.	II. 18.	Wutschek vendéglő <i>Bokor Rezső: A mikorrhyza kérdésről</i>
78.	III. 18.	Wutschek vendéglő <i>Leitner József: A repülő életmódhoz való alkalmazkodás</i>
79.	IV. 15.	Wutschek vendéglő <i>Botvay Károly: Talajreakció</i>
80.	V. 20.	Wutschek vendéglő <i>Vajk Artúr: A szénbányászat veszélyforrásai</i>
81.	VI. 20.	Hubertusz menedékház <i>Flekkensütés a menedékház kertjében</i>

Jegyzőkönyv száma	Összejövétel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
1943		
82.	X. 21.	Wutschek vendéglő
83.	XI. 25.	Egyetem, Kémiai tansz.
84.	XII. 16.	Wutschek vendéglő
1944		
85.	I. 20.	Wutschek vendéglő
86.	II. 17.	Wutschek vendéglő
87.	III. 16.	Wutschek vendéglő
88.	IV. 20.	Wutschek vendéglő
1945		
89.	X. 4.	Katolikus kör
90.	XI. 8.	Katolikus kör
91.	XII. 3.	Katolikus kör
1946		
92.	I. 7.	Katolikus kör
93.	II. 4.	Katolikus kör
94.	III. 4.	Katolikus kör
95.	IV. 8.	Katolikus kör
96.	V. 8.	Katolikus kör
97.	VI. 3.	Múzeumkert
98.	X. 7.	Múzeum
1946		
99.	XI. 2.	Múzeum
100.	XII. 2.	Horváth vendéglő
1977		
101.	I. 6.	Horváth vendéglő

Tarján Gusztáv: Az érc előkészítése
Balla Béla (vendég): „Az elektronmikroszkóp” és „Plasztikai műtét” c. filmek bemutatása

Verő József: Az invar

Varga Lajos: Magyar tótipusok
Machatsek Aladár: A kiütéses typhus a múltban és ma

Magyar Pál: Az alföldfásításról
 1. *Király Jenő:* Megemlékezés Czukelter-Szecsödy Józsefről
 2. *Hruby Ede:* Az idegrendszer felépítése

Megbeszélés az előadások folytatásáról;
Leitner József bemutatja a romok alól előkerült jegyzőkönyvet

Proszk János: Az atomenergia felszabadításáról

Romwalter Alfréd: A brennbergbányai bányarobbanás

Zergényi Tibor: Az emésztőcsatorna röntgen-vizsgálata

Machatsek Aladár: Megemlékezés Strasser Árminről

Csekély részvétel miatt az előadást elhalasztották

Breuer György: A soproni fényképezés 100 éves múltja

Csatkai Endre: Régi magyar állatvédelem

Tarján Gusztáv: Az aprítási munka

Diószeghy Dániel: Az üvegyártás

Király Jenő: A penicillin

1. *Diószeghy Dániel* méltatja az Asztaltársaság tevékenységét a 100. jubiláris összejövetelel

2. *Magyar Pál:* Az őserdőkről

Bokor Rezső: A gyantatermelésről

Jegyzőkönyv száma	Összejövetel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
1947		
102. II. 3.	Horváth vendéglő	<i>Szabó József</i> : A réti emberek
103. III. 3.	Egyetem Kémiai int.	<i>Mika József</i> : A szinképelemzés
104. IV. 14.	Horváth vendéglő	<i>Mika Ferenc</i> : Sopron környékének halfaunája
105. V. 5.	Horváth vendéglő	<i>Leitner József</i> : A soproni szőlőfajták és betegségeik
106a. VI. 14.	Virágvölgy vendéglő	Flekkensütés, sajnos a szeptemberi kirándulás a rossz idő miatt elmaradt
106b. X. 6.	Múzeum	1. <i>Király Jenő</i> : Megemlékezés Hruby Edéről 2. <i>Csatkai Endre</i> bemutatja az újonnan rendezett múzeumot
107. XI. 11.	Bauer vendéglő	<i>Czajlik Ferenc</i> : Stomatológiai tájékoztató
108. XII. 1.	Bauer vendéglő	<i>Proszk János</i> : Az atomenergia hasznosításának kérdései
1948		
109. I. 5.	Bauer vendéglő	<i>Botvay Károly</i> : Termőföldrünk szélvédelme
110. II. 3.	Bauer vendéglő	<i>Zergényi Tibor</i> : Röntgenphysika az orvosi gyakorlatban
111. III. 1.	Bauer vendéglő	<i>Verő József</i> : A fémek kifáradása
112. IV. 5.	Bauer vendéglő	<i>Varga Lajos</i> : Újabb ismereteink a megtermékenyítésről
113. V. 3.	Bauer vendéglő	<i>Tarján Gusztáv</i> : A flotálás elmélete
114a. VI. 15.	Virágvölgy	Kirándulás, vacsora a Virágvölgyi vendéglőben, összejövetel <i>Szabó József</i> pincéjében
114b. IX. 15.	Eszterháza	Kirándulás: az Állami Kertészeti Kísérleti Telep megtekintése <i>Porpáczy Aladár</i> igazgató vezetésével
114c. X. 4.	Bauer vendéglő	<i>Vendel Miklós</i> : A földtani időszámítás
115. XI. 8.	Bauer vendéglő	<i>Storno Miksa</i> : Sopron város erődítményei
116. XII. 6.	Bauer vendéglő	Előadó hiányában kötetlen társalgás természettudományi kérdésekről
1949		
117. I. 3.	Bauer vendéglő	<i>Csatkai Endre</i> : A dohányzásról művelődéstörténeti szempontból
118. II. 7.	Bauer vendéglő	<i>Tettamanti Jenő</i> : Az energiagazdálkodás alapkérdései
119. IV. 4.	Bauer vendéglő	<i>Bokor Rezső</i> : A Szovjetunió sztyeppe fásítási 15 éves terve és az Alföldfásítás
120. V. 2.	Bauer vendéglő	<i>Szabó József</i> : Növények hazai történetünkben és népmondáinkban
121. X. 3.	Bauer vendéglő	<i>Romwalter Alfréd</i> : A bioszféra kémiai visszahatása

Jegyzőkönyv száma	Összejövetel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
1949		
122.	XII. 5.	Bauer vendéglő <i>Diószeghy Dániel: Az áramlástechnika alkalmazása a tüzeléstechnikában</i>
1950		
123.	I. 9.	Bauer vendéglő <i>Csatkai Endre: A cégekről</i>
124.	II. 6.	Bauer vendéglő <i>Czajlik Ferenc: Halálos foghúzások</i>
125.	III. 6.	Bauer vendéglő <i>Széki János: A régi népek fémkohászata</i>
126.	IV. 3.	Bauer vendéglő <i>Széki János: A XVIII. sz. fémkohászata</i>
127.	V. 8.	Bauer vendéglő <i>C. A. Schlüter: Gründlicher Unterricht von Hütte-Werken (1738) c. könyve alapján</i> <i>Györfi János: A gyapjas pille biológiája és kártétele</i>
128.	X. 2.	Bauer vendéglő <i>Botvay Károly: Az időjárás előrejelzése</i>
129.	XI. 6.	Bauer vendéglő <i>Varga Lajos: Tavak pusztulása</i>
130.	XII. 4.	Bauer vendéglő <i>1. Leitner József: Megemlékezés Szabó Józsefről</i> <i>2. Mika Ferenc: Római érmék</i>
1951		
131.	I. 8.	Bauer vendéglő <i>Simonyi Károly: Az atommagokról</i>
132.	II. 5.	Bauer vendéglő <i>Greiner Antal: Az élő szervezet vízháztartása</i>
133.	III. 5.	Bauer vendéglő <i>Tárczy-Hornoch Antal: Geofizikai kutató módszerek</i>
134.	IV. 2.	Bauer vendéglő <i>Király Jenő: A szív és nagy erek sebészetének újabkori haladása</i>
135.	V. 7.	Bauer vendéglő <i>Faller Jenő: Debreceni Márton bányamérnök élete és működése</i>
1954		
136.	XI. 25.	Pannónia különterme <i>Varga Lajos: Visszapillantás az Asztaltársaság elmúlt 20 évére és határozat a munka újrafelvételéről</i>
137.	XII. 16.	Pannónia különterme <i>Csatkai Endre: Adalékok a régi Sopron természetrajzához</i>
1955		
138.	I. 20.	Pannónia különterme <i>1. Vendel Miklós: Megemlékezés Romwalter Alfrédrol</i> <i>2. Horváth Zoltán: Megemlékezés Széki Jánosról (felolvasta Vecsey György)</i>
139.	II. 17.	Pannónia különterme <i>Botvay Károly: Adatok Sopron éghajlati vonásaihoz különös tekintettel a növénytermesztésre</i>

Jegyzőkönyv száma	Összejövétel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
1955		
140.	III. 17.	Pannónia különterme
		1. <i>Botvay Károly</i> köszönti a 82 éves Roth Gyulát 2. <i>Kovács Lajos</i> : A Dunántúl paleogeográfiája a mezozoikumban
141.	IV. 21.	Pannónia különterme
		<i>Frauenhoffer Kristóf</i> : A Föld anyagi felépítése
142.	V. 19.	Pannónia különterme
		<i>Varvasovszky János</i> : Az ember neuro-psychés állapota az ideg orvos tükrében
143.	VI. 25.	Soproni hegység
		Séta Bánfalva, Nándor-magaslat, Vashegy, Dalár hegy, Károlyvár úton a Hatvan turistaházig, ahol vacsora és baráti összejövétel
144.	IX. 22.	Pannónia különterme
		<i>Gyulay Zoltán</i> : Rádiokarbon kormeghatározás
145.	X. 18.	Pannónia különterme
		<i>Simonyi Károly</i> : Az atomenergia felhasználásának gyakorlati kérdései
146.	XI. 17.	Pannónia különterme
		<i>Csapody István</i> : A soproni flóra elemzése éghajlattani és geológiai vonatkozásokban
147.	XII. 15.	Pannónia különterme
		1. <i>Varga Lajos</i> : Megemlékezés Breuer Györgyről 2. <i>Vecsey György</i> : A kőolaj keletkezése
1956		
148.	I. 19.	Pannónia különterme
		<i>Kárpáti László</i> : Sopron környékének ehető és mérgező gombái
149.	II. 23.	Pannónia különterme
		<i>Tarján Gusztáv</i> : Kínai útiélmények
150.	III. 22.	Pannónia különterme
		<i>Roth Gyula</i> : A szálaló erdőről
151.	IV. 19.	Pannónia különterme
		<i>Haracsi Lajos</i> : A növényi asszimiláció
152.	V. 17.	Pannónia különterme
		<i>Szilas A. Pál</i> : A kőolajtermelés néhány időszerű kérdése
153.	VI. 13.	Asztalfő
		Az Asztalfő melletti tanulmányi erdő megtekintése, vacsora a Vadászházban
154.	IX. 20.	Pannónia különterme
		<i>Brand Imre</i> : A látásról
155.	X. 18.	Pannónia különterme
		<i>Kiss József</i> : A szerves kémia új eredményei
1966		
156.	III. 7	Pannónia vadászterme
		<i>Csatkai Endre</i> kezdeményezésére az Asztaltársaság ismét megkezdte működését, amely az 56-os forradalmat követő események következtében megszakadt.

Jegyzőkönyv száma	Összejövetel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
1966		
157.	IV. 6.	Pannónia vadászterme
		Megemlékezések elhunyt tagokról: <i>Faller Jenő</i> : Széky János <i>Varvasovszky János</i> : Zergényi Tibor <i>Csapody István</i> : (id.) Bencze Pál <i>Csapody István</i> : Bokor Rezső <i>Csapody István</i> : Botvay Károly <i>Csatkai Endre</i> : Varga Lajos
158.	V. 2.	Pannónia vadászterme
159.	VI. 6.	Fáberrét környéke
		<i>Magyar Pál</i> : Megemlékezés Roth Gyuláról Kirándulás <i>Kárpáti László</i> vezetésével, vacsora, majd kérdezz-felelek játék az Alpesi vendéglőben
160.	IX. 5.	Pannónia vadászterme
		<i>Horváth Dénes</i> : A gyógyszer a hatás és a kutatás szemszögéből
161.	X. 3.	Pannónia vadászterme
		<i>Garád Róbert</i> : Összefoglaló a fertői táj műszaki létesítményeiről
162.	XI. 9.	Pannónia vadászterme
		1. <i>Csapody István</i> : Megemlékezés Gyórfy Istvánról 2. <i>Szendrey István</i> : Oxidációs folyamatok az élő sejtben
163.	XII. 7.	Pannónia vadászterme
		<i>Eper Tivadar</i> : Wilhelm Conrad Röntgen
1967		
164.	I. 4.	Pannónia vadászterme
		1. <i>Eper Tivadar</i> : Megemlékezés Faller Jenőről 2. <i>Kubinszky Mihály</i> : A modern építészet néhány aktuális kérdése
165.	II. 1.	Pannónia vadászterme
		<i>Nikolics Károly</i> : Természettudományok találkozása a gyógyszerterológiában
166.	III. 1.	Pannónia vadászterme
167.	IV. 5.	Pannónia vadászterme
		<i>Brand Imre</i> : Ophthalmofilatélia <i>Kárpáti Zoltán</i> : Kitaibel Pálról születésének 150. évfordulóján
168.	V. 5.	Pannónia vadászterme
		<i>Winkler Oszkár</i> : A magyar városok rendezéséről
169.	VI. ?	Fertőrákos
		Kirándulás a köfeytöbe, ahol <i>Vendel Miklós</i> ismerteti a környék földtani történetét
170.	X. 4.	Pannónia vadászterme
171.	XI. 8.	Pannónia vadászterme
172.	XII. 6.	Pannónia vadászterme
		<i>Herpay Imre</i> : A talajok stabilizálásáról <i>Halász Mihály</i> : A diétás gyógyítás útjai <i>Ádám Antal</i> : A Föld elektromos felépítésének kutatása

Jegyzőkönyv száma	Összejövetel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
1968		
173.	I. 10.	Pannónia vadászterme <i>Domonkos Ottó: A csüllengtermesztés magyarországi kísérletei a XVIII–XIX. században</i>
174.	II. 7.	Pannónia vadászterme <i>Csatkai Endre: A soproni ispota és kórházak történetéhez</i>
175.	III. 6.	Pannónia vadászterme <i>Macher Frigyes: A temperöntvények</i>
176.	IV. 10.	Pannónia vadászterme <i>Kárpáti Zoltán: Spanyolországi utibeszámló</i>
177.	V. 8.	Berzsenyi gimnázium <i>Fekete Zoltán: Indiai utiélmények</i>
178.	VI. 1.	Fertőboz <i>Kirándulás a Nagycenk melletti geofizikai obszervatóriumba Ádám Antal vezetésével</i>
179.	X. 2.	Pannónia vadászterme <i>Garád Róbert: Sopron belvárosában folyó műemléki és ásatási munkálatok jelenlegi helyzete</i>
180.	XI. 6.	Pannónia vadászterme <i>Lóránt Ödön: A harangöntés</i>
181.	XII. 4.	Pannónia vadászterme <i>Őrs Félix: Nyújthat-e segítséget az asztrológiai hagyomány a ma gyakorló orvosának?</i>
1969		
182.	I. 8.	Pannónia vadászterme <i>1. Szendrey István: Megemlékezés Prosztr Jánosról</i> <i>2. Nagyzsadányi Endre: A Soproni Vasöntöde rekonstrukciója</i>
183.	II. 5.	Pannónia vadászterme <i>Kárpáti Zoltán: Kalchbrenner Károly emlékezete</i>
184.	III. 5.	Pannónia vadászterme <i>(ifj.) Bencze Pál: A napjelenségek hatása a felső légkörben</i>
185.	IV. 2.	Pannónia vadászterme <i>Fekete Zoltán: Gyümölcsösök és szőlők korszerű trágyázása</i>
186.	V. 7.	Pannónia vadászterme <i>1. Eper Tivadar: Megemlékezés Király Jenőről</i> <i>2. Csapody István: Magyarország szelid gesztenyései</i>
187.	VI. 7.	Sopronbánfalva <i>Séta a szelidgesztenyésben Csapody István vezetésével, majd vacsora az Alpesi vendéglőben</i>

Jegyzőkönyv száma	kezte	Összejövetel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
1969			
188.	X. 1.	Pannónia vadászterme	1. <i>Csapody István</i> : Megemlékezés Magyar Pálról 2. <i>Eper Tivadar</i> : Röntgendiagnosztika a bajmegállapítás szolgálatában
189.	XI. 5.	Pannónia vadászterme	<i>Halász Mihály, Kubinszky Mihály</i> : Franciaországi útiképek
190.	XII. 10.	Pannónia vadászterme	<i>Réthy Endre</i> : A szívinfarktusról
1970			
191.	I. 7.	Pannónia vadászterme	<i>Csatkai Endre</i> : Gensel Ádám és a soproni orvosok a 18. században
192.	II. 11.	Pannónia vadászterme	<i>Mátyás Vilmos</i> : Kitaibel Pál tölgyei
193.	III. 4.	Pannónia vadászterme	<i>Gimesi Sándor</i> : Foglalkozási betegségek
194.	IV. 15.	Liszt Ferenc Műv. Központ különterme	1. <i>Csapody István</i> : Megemlékezés Csatkai Endréről 2. <i>Hiller István</i> : A műemlék város műemlék könyvtára
195.	V. 5.	Liszt Ferenc Műv. Központ különterme	<i>Kárpáti Zoltán</i> : Megemlékezés Gombocz Endréről halálának 25. évében
196.	VI. 20.	Tómalom	Kirándulás a Kecsehegyre, <i>Csapody István</i> ismerteti a pannon flórát, vacsora a tóalmi halászcárdában
197.	IX. 5.	Egyetem	Botanikus kert megtekintése <i>Vancsura Rudolf</i> vezetésével, majd <i>Kárpáti Zoltán</i> röviden ismerteti a botanikus kertek történetét, típusait és feladatát, vacsora a Kossuth sörözőben
198.	X. 13.	Kaszinó étterem	<i>Brand Imre</i> : Szemfenéki képek vetítése
199.	XI. 10.	Kaszinó étterem	<i>Lóránt Ödön</i> : Napsugaras kapuk
200.	XII. 1.	Kaszinó étterem	<i>Csapody István</i> : Az Asztaltársaság történetének ismertetése annak 200. összejövetelén
1971			
201.	I. 12.	Kaszinó étterem	<i>Kubinszky Mihály</i> : Korunk pusztulófélben lévő őslénye a gözmozdony
202.	II. 2.	Kaszinó étterem	<i>Bencze Pál</i> : Naptevékenység és időjárás
203.	III. 2.	Kaszinó étterem	<i>Eper Tivadar</i> : Pharmakoradiográfia
204.	IV. 6.	Kaszinó étterem	<i>Gimesi Sándor</i> : Az öregedés
205.	V. 4.	Kaszinó étterem	<i>Winkler Oszkár</i> : Görögországi útiképek
206.	VI. 10.	Hidegvízvölgy	Kirándulás a bükkös és király lúccs erdőbe és a Roth Gyula emlékműhöz, majd vacsora a bánfalvi Nika-vendéglőben
207.	IX. 7.	Kaszinó étterem	<i>Varvasovszky János</i> : A pszichopatiákról

Jegyzőkönyv száma	Összejövétel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
1971		
208.	X. 12.	Deák vendéglő
209.	XI. 9.	Deák vendéglő
210.	XII. 7.	Deák vendéglő
1972		
211.	I. 10.	Deák vendéglő
212.	II. 15.	Deák vendéglő
213.	III. 7.	Deák vendéglő
214.	III. 25.	Vasöntöde
215.	IV. 11.	Deák vendéglő
216.	V. 16.	Deák vendéglő
217.	VI. 2.	Bécsi-domb
218.	IX. 5.	Deák vendéglő
219.	X. 3.	Deák vendéglő
220.	X. 31.	Deák vendéglő
221.	XII. 5.	Deák vendéglő
1973		
222.	I. 9.	Deák vendéglő
223.	II. 6.	Deák vendéglő
224.	III. 6.	Deák vendéglő
225.	IV. 2.	Deák vendéglő

Réthy Endre: Az elhízásról

Órs Félix: Az időjárásváltozás és az ember

Majer Antal: Dendroklimatológia

Garád Róbert: A fertői regionális terv ismertetése

Nagyzsadányi Endre: Az acélgyártás

Macher Frigyes: Az anyagvizsgálat szerepe az öntvénygyártásban

Gyárlátogatás Nagyzsadányi Endre és Macher Frigyes vezetésével, majd baráti eszmecsere fehér asztal mellett

1. *Macher Frigyes: Megemlékezés Lóránt Ödönről*

2. *Órs Félix: Angliai útiképek*

Brand Imre: Nero smaragd üvegétől a műszemlencséig

Botanikai és régészeti kirándulás *Csapody István* és *Domonkos Ottó* vezetésével, vacsora a Hubertus vendéglőben

Domonkos Ottó: Újabb ásatási eredmények Sopronban

Csapody István: Megemlékezés Kárpáti Zoltánról

Halász Mihály: Hangzásszermény és technikai fejlődés az orgonaépítés történetében

1. *Eper Tivadar: Megemlékezés Szedenik Józsefről*

2. *Bencze Pál: Az úrkutatás gyakorlati vonatkozásai*

Simon György: Az újabb genetikai kutatások néhány klinikai orvostudományi vonatkozása

Metzl János: A transzplantatio elméleti és gyakorlati vonatkozásai

Kubinszky Mihály: A szecesszió

Nikolics Károly: A kristallográfia néhány kémiai és fizikai vonatkozása

Jegyzőkönyv száma	Összejövétel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
1973		
226. VI. 16.	Várhely	Az ásatásokat <i>Domonkos Ottó</i> , az Erdőgazdaság szerepét az ásatásokban <i>Csapody István</i> ismerteti, a kirándulás az Alpesi vendéglőben elfogyasztott vacsorával ért véget
227. X. 2.	Deák vendéglő	1. <i>Eper Tivadar</i> : Megemlékezés Brand Imréről 2. <i>Tárczy-Hornoch Antal</i> : A magyar geodézia és geofizika multjáról
228. XI. 20.	Deák vendéglő	<i>Halász Mihály</i> , <i>Simon György</i> : Utiképek Szovjet–Középázsiaiból
229. XII. 4.	Deák vendéglő	<i>Eper Tivadar</i> : Angiographiai vizsgálatok
1974		
230. I. 8.	Deák vendéglő	<i>Ádám Antal</i> : Egy geofizikai módszer hatékonysága
231. II. 5.	Deák vendéglő	<i>Metzl János</i> : Görögország antik emlékei
232. III. 5.	Deák vendéglő	<i>Varvasovszky János</i> : Alkoholos neuro-pszichiátriai károsodások
233. IV. 2.	Deák vendéglő	<i>Kubinszky Mihály</i> : Spanyolországi útiképek
233a. V. 7.	Deák vendéglő	<i>Leitner József</i> meghirdetett előadása betegsége miatt elmaradt, helyette <i>Kubinszky M.</i> : Észak-Olaszország építészeté címen tartott előadást
234. X. 1.	Deák vendéglő	(<i>iff.</i>) <i>Verő József</i> : Mit segít a számítógép?
235. XI. 5.	Deák vendéglő	<i>Wallner Ákos</i> : Európai mozaikok
236. XII. 3.	Deák vendéglő	<i>Domonkos Ottó</i> : Múzeumi és műemléki eredmények és feladatok
1975		
237. I. 21.	Deák vendéglő	<i>Vecsey Dénes</i> : Fejezetek az urológia történetéből
238. II. 18.	Deák vendéglő	<i>Órs Félix</i> : Az orvosi pszichológia újabb irányzatai
239. III. 18.	Deák vendéglő	1. <i>Eper Tivadar</i> : Megemlékezés <i>Varvasovszky János</i> ról 2. <i>Halász Mihály</i> : Magashegyi vándorlások
240. IV. 15.	Deák vendéglő	<i>Macher Frigyes</i> , <i>Nagyszadányi Endre</i> : 10 nap Kenyában
241. V. 20.	Deák vendéglő	1. <i>Macher Frigyes</i> : Megemlékezés <i>Mika József</i> ről 2. <i>Wallner Ákos</i> : Hangrögzítés és hanggyűjtés

Jegyzőkönyv száma	Összejövétel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás	
1975			
242.	VI. 14.	Csáfordjánosfa	Kirándulás az ártéri erdőbe és az iváni erdőbe <i>Csapody István</i> vezetésével
243.	IX. 23.	Deák vendéglő	<i>Csapody István</i> : Nyugat-Dunántúl természetvédelmi értékei
244.	X. 21.	Deák vendéglő	<i>Garád Róbert</i> : Óvárosok a betonfalak árnyékában
245.	XI. 14.	Deák vendéglő	<i>Verő József</i> : Bolygók
246.	XII. 16.	Deák vendéglő	<i>Metzl János</i> : Libanon
1976			
247.	I. 20.	Deák vendéglő	<i>Winkler Oszkár</i> : Építés fából
248.	II. 17.	Deák vendéglő	<i>Alpár Gyula</i> : Egy év Kanadában
249.	III. 16.	Deák vendéglő	<i>Halász Mihály</i> : India és Nepál
250.	IV. 20.	Deák vendéglő	<i>Kubinszky Mihály</i> : A mannheimi csarnok
251.	V. 15.	Jeli Arborétum	Kirándulás: az Arborétum megtekintése <i>Csapody István</i> ismertetésével
252.	VI. 15.	Deák vendéglő	<i>Bencze Pál</i> : Az űrkutatás perspektívái a Szozuz-Apollo kísérlet utáni időszakban
253.	IX. ?	Deák vendéglő	<i>Gimesi Sándor</i> : Hagyományos kínai gyógyítás történelmi múltjából I.
254.	X. 19.	Deák vendéglő	<i>Adám Antal</i> : Geoelektromosságról és geotermikáról egy könyv és egy konferencia kapcsán
255.	XI. 16.	Deák vendéglő	<i>Vecsey Dénes</i> : A technika fejlődésének hatása a korszerű urológiára.
256.	XII. 21.	Deák vendéglő	<i>Kárpáti László</i> : A Fertő keletkezése
1977			
257.	I. 18.	Deák vendéglő	<i>Gimesi Sándor</i> : Hagyományos kínai gyógyítás történelmi múltjából II.
258.	II. 15.	Deák vendéglő	<i>Varga Ferenc</i> : Biológiai módszerek a növényvédelemben
259.	III. 18.	Deák vendéglő	1. <i>Macher Frigyes</i> : Megemlékezés Vendel Miklósról 2. <i>Domonkos Ottó</i> : Megemlékezés Gyulay Zoltánról
260.	IV. 19.	Deák vendéglő	<i>Wallner Ákos</i> : Az angol gótika
261.	V. 17.	Deák vendéglő	1. <i>Kárpáti László</i> : Megemlékezés Leitner Józsefről 2. <i>Nikolics Károly</i> : Életfolyamataink szabályozása

Jegyzőkönyv száma	Összejövetel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
1977		
262.	VI. 4.	Hanság Kirándulás <i>Csapody István</i> vezetésével Kapuvár, Öntésmajor útvonalon az épülő Hanság-múzeumhoz, majd vacsora Kapuvárott
263.	IX. 22.	Deák vendéglő 1. <i>Csapody István</i> : Megemlékezés Mika Ferencről 2. <i>Légrádi Imre</i> : Entrópia
264.	X. 18.	Deák vendéglő <i>Kisházi Péter</i> : Röntgendiffrakciós fázismérés
265.	XI. 22.	Deák vendéglő <i>Kubinszky Mihály</i> : Rokokó bútor
266.	XII. 13.	Deák vendéglő <i>Verő József</i> : Planetológia
1978		
267.	I. 24.	Deák vendéglő <i>Órs Félix</i> : A vízöntő korszak
268.	II. 21.	MTESz Székház <i>Csapody István</i> : Természetvédelem Nyugat-Dunántúlon (filmvetítéssel), majd vacsora a Deák vendéglőben
269.	III. 21.	Deák vendéglő <i>Metzl János</i> : Utazás Közép-Ázsiában
270.	IV. 18.	Deák vendéglő <i>Domonkos Ottó</i> : Burgenlandi múzeumi tapasztalatok
271.	V. 16.	Deák vendéglő 1. <i>Varga Ferenc</i> : Megemlékezés Haracsi Lajosról 2. <i>Molnár László</i> : A Központi Bányászati Múzeum munkái és tervei
272.	VI. 3.	Brennbergbánya Kirándulás, <i>Kisházi Péter</i> geológiai vezetésével Öbrennberg, Brennbergi völgy útvonalon, vacsora a Kertvárosi vendéglőben
273.	IX. 6.	Deák vendéglő <i>Kisházi Péter</i> : A Soproni Hegység metamorf közetei
274.	X. 3.	EFE Könyvtár <i>Hiller István</i> : Az EFE központi és műemlék könyvtárának bemutatása
275.	XI. 21.	Deák vendéglő <i>Garád Róbert</i> : A Fertő tó hasznosításának jelenlegi kérdései
276.	XII. 19.	Deák vendéglő <i>Nagyzsadányi Endre</i> : Alumíniumgyártás
1979		
277.	I. 16.	Deák vendéglő <i>Órs Félix</i> : Görögországi útiképek
278.	II. 20.	Deák vendéglő <i>Csapody István</i> : Magyarország védett növényfajai
279.	III. 13.	Deák vendéglő <i>Nikolics Károly</i> : Biofizikai és biokémiai szempontok a gyógyszerkutatásban
280.	IV. 24.	Deák vendéglő <i>Varga Ferenc</i> : Az ökoszisztéma
281.	V. 15.	Deák vendéglő <i>Metzl János</i> : Skandinávia

Jegyzőkönyv száma	Összejövétel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
1979		
282	VI. 16.	Dudlesz erdő, Fertőrákos
283.	IX. 19.	Deák vendéglő
284.	X. 17.	Deák vendéglő
285.	XI. 22.	Deák vendéglő
286.	XII. 18.	Deák vendéglő
1980		
287.	I. 15.	Deák vendéglő
288.	II. 19.	Deák vendéglő
289.	III. 18.	Deák vendéglő
290.	IV. 22.	Deák vendéglő
291.	V. 20.	Deák vendéglő
291b.	VI. ?	Sághegy
292.	IX. 16.	Deák vendéglő
293.	X. 21.	Deák vendéglő
294.	XI. 25.	Deák vendéglő
295.	XII. 9.	Bányászati Múzeum
1981		
296.	I. 20.	Deák vendéglő
297.	II. 17.	Deák vendéglő
298.	III. 17.	Deák vendéglő
299.	IV. 14.	Deák vendéglő
300.	V. 19.	Deák vendéglő
301.	VI. 6.	Fertő-tó

Kirándulás *Csapody István* vezetésével, majd Fertőrákoson, a köfjétköben részvétel idegenforgalmi rendezvényen, ahol több előadás is elhangzott

Kubinszky Mihály: Tájvédelem Angliában

Verő József: Geofizikusként Japánban

Kárpáti B. László: A barcsi ősborkásról

Wallner Ákos: Belgium

Divós Lajos: A brucellózis

Metzl János: A krimi és kaukázusi tengerpart

Csapody István: Soó Rezső

Ádám Antal: Geofizikai expedíció az Alpokban

Eper Tivadar: A röntgensugár terápiás hatása

Kirándulás a vulkánra és Eötvös méréseinek ismertetése (jegyzőkönyvi ismertetése elmaradt)

Bencze Pál: Kozmikus fizikai kísérletek magyar részvétellel

Varga Ferenc: Épületek gomba- és rovarkártevői

Czajlik Ferenc: Vadászlovaglás

Molnár László: A Központi Bányászati Múzeum bemutatása

Aumüller István (Ausztria): Carolus Clusius és életműve

Kárpáti B. László: A Fertő tó kételtű és hullófaunájáról

Nikolics Károly: A mikroszkóp

Kárpáti B. László: A Fertő tó madárvilága

Csapody István: Ünnepi előadás a Kítaibél

Pál Természettudományi Asztaltársaság

történetéről a 300. összejövétel alkalmából

Kirándulás *Kárpáti B. László* vezetésével a Fertő tó magyar részén, Fertőrákos, „Cikos” szikes legelő, a

halásztanyán a halászok látták vendégül az Asztaltársaság tagjait

Jegyzőkönyv száma	Összejövetel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
1981		
302.	IX. 22.	Deák vendéglő
303.	X. 27.	Deák vendéglő
304.	XI. 17.	Deák vendéglő
305.	XII. 15.	Deák vendéglő
1982		
306.	I. 19.	Deák vendéglő
307.	II. 23.	Deák vendéglő
308.	III. 16.	Deák vendéglő
309.	IV. 20.	Deák vendéglő
310.	V. 18.	Deák vendéglő
311.	VI. 12.	Tómalom, Fertő
312.	IX. 21.	Deák vendéglő
313.	X. 19.	Deák vendéglő
314.	XI. 16.	Deák vendéglő
315.	XII. 14.	Pannónia étterem
1983		
316.	I. 18.	Pannónia étterem
317.	II. 15.	Pannónia étterem
317.	III. 25.	Deák vendéglő (hibás számozás)
318.	IV. 19.	Pannónia étterem
319.	V. 17.	Pannónia étterem

Órs Félix: Újabb szempontok a magas vérnyomás kezelésében

Wallner Ákos: Geofizikai expedíció Finnországban

Winkler Oszkár: A Pompidou Centre Párisban

Verő József: Gyűrűk és holdak

Takács Tamás: A Fertő tó limnológiája

Metzl János: Gyomorsebészet

1. *Metzl János:* Rövid megemlékezés Kitaibel Pálról születésének 225. éves évfordulója alkalmából

2. *Kubinszky Mihály:* Lechner Ödön

Kisházi Péter: A Fertő-táj földtani viszonyai

Varga Ferenc: A darwini életmű

Kirándulás *Kisházi Péter* vezetésével

Tómalom, Pozsonyi út, Fertőrákosi kőfejtő úton, vacsora Hegykőn

Divós Lajos: Néhány járványos állatbetegség elleni védekezés nemzetközi és hazai vonatkozásai

Halász Mihály: Győröki gyomok

Takács Tamás: A Fertő tó térségének klímája és a tó néhány limnológiai tulajdonsága

Ádám Antal: A St. Helen vulkán kitöréséről

Bencze Pál: Levegőnk szennyezettsége és tisztulási folyamatai

Légrádi Imre: Soproni kerékvetők

Franz Wolfinger (Graz): A Fertő tó természeti értékei és megőrzésük

Árvay György: Szükségszerű vagy véletlen – Teilhard d. C.

Andrássy Péter: A természettudományok tanításának jellemző vonásai a hazai középiskolákban

Jegyzőkönyv száma	Összejövétel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
1983		
320.	VI. 24.	Barabits-kert Tanulmányi kirándulás <i>Barabits Elemér</i> kertjében, aki bemutatja fajtanemesítési munkáinak eredményeit, utána vacsora az Alpesi vendéglőben
321.	X. 4.	Brennbergbánya <i>Kárpáti B. László</i> kertjében flekkensütés; az Asztaltársaság hagyományának felújítása majdnem ugyanazon a helyen, ahol Czukelter-Szecsódy bányaorvos készítette a flekkent
322.	X. 25.	Deák vendéglő <i>Őrs Félix</i> : Skóciai úti élmények
323.	XI. 22.	Deák vendéglő <i>Verő József</i> : A Föld a bélyegeken
324.	XII. 20.	Deák vendéglő <i>Kárpáti B. László</i> : Az erdélyi havasokban
1984		
325.	I. 17.	Deák vendéglő <i>Wallner Ákos</i> : Az árapályról
326.	II. 28.	Deák vendéglő <i>Bencze Pál</i> : Naptevékenység, időjárás és az élő világ
327.	III. 20.	Deák vendéglő <i>Winkler Oszkár</i> : 40 év tervező munkája
328.	IV. 17.	Deák vendéglő <i>Divós Lajos</i> : Szemelvények az állatorvostudomány történetéből
329.	V. 15.	Deák vendéglő <i>Takács Tamás</i> : A Fertő tó belső tavai
330.	VI. 8.	Fertőrákos, Mitrász szentély Tanulmányi kirándulás <i>Takács Tamás</i> vezetésével. Vacsora Balfon a Panoráma étteremben
331.	IX. 29.	Brennbergbánya Kirándulás Újhermes, Magasbérc, Szt. István akna, majd flekkensütés Kárpátiék kertjében
332.	X. 23.	Deák étterem <i>Szodfridt István</i> : Az erdő szépsége
333.	XI. 20.	Deák étterem <i>Csapody István, Andrásy Péter</i> : Beszámoló a Kitaibel emléktúráról a Magas Tátrában, ahol emléktáblát is elhelyeztek Kitaibel kutatásainak 200. évfordulóján, majd a Magas Tátra növényföldrajzi bemutatása
334.	XII. 18.	Deák étterem <i>Árvay György</i> : A világkép által meghatározott biológiától a világképet befolyásoló biológiáig
1985		
335.	I. 15.	Deák étterem 1. <i>Kubinszky Mihály</i> : Megemlékezés Winkler Oszkarról 2. <i>Metzl János</i> : Kuba

Jegyzőkönyv száma	Összejövetel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
1985		
336.	II. 12. Deák vendéglő	1. <i>Metzl János</i> : Megemlékezés dr. Király Jenőről születésének 100. évfordulóján 2. <i>Nikolics Károly</i> : Gyógyszerkutatás ma és holnap
337.	III. 18. Deák vendéglő	<i>Kubinszky Mihály</i> : Posztmodern építészet
338.	IV. 16. Deák vendéglő	1. Az Asztaltársaság határozata arról, hogy a Kitaibel Pál emlékverseny első helyezettjét megjutalmazza 2. <i>Takács Tamás</i> : A Tómalom rehabilitációja <i>Őrs Félix</i> : Az AIDS-betegség
339.	V. 21. Deák vendéglő	Tanulmányi kirándulás műemlék templomokhoz Domonkos Ottó vezetésével, vacsora Kövesden
340.	VI. 14. Hidegség, Nagylozs, Horpács, Nemeskér	<i>Árvay György</i> : Bioetika
341.	X. 22. Deák étterem	1. <i>Macher Frigyes</i> : Megemlékezés (id.) Verő Józsefről
342.	XI. 19. Deák étterem	2. <i>Kubinszky Mihály</i> : A Lővérek jellegvédelme
343.	XII. 17. Deák étterem	<i>Csapody István</i> : A Lővérek növényvilága
1986		
344.	I. 21. Deák étterem	<i>Wallner Ákos</i> : Az arany gyűrű
345.	II. 25. Deák étterem	1. <i>Verő József</i> : Megemlékezés Tárczy-Hornoch Antalról 2. <i>Andrássy Péter</i> : Tudati evolúció – tehetség
346.	III. 18. Deák étterem	<i>Verő József, Gömöri János</i> (vendég): Geofizikai módszerek a régészeti kutatásban
347.	IV. 22. Deák vendéglő	<i>Ádám Antal</i> : Vulkán-prognózis Hawaiiion
348.	V. 13. Felsőlővér út 10.	<i>Barabits Elemér</i> : Nemesítői tevékenységének ismertetése
349.	VI. 14. Harkai csúcs	Tanulmányi kirándulás a Harkai csúcsra, ahol <i>Kárpáti László</i> ismerteti a környék ősföldrajzi fejlődéstörténetét
350.	IX. 20. Brennbergbánya	Kirándulás Öbrennbergbe, Kovács árokhoz, bányásztemetőhöz, majd flekkensütés Kárpátiék kertjében
351.	X. 21. Deák vendéglő	<i>Szádeczky-Kardoss Gyula</i> : Földrajzi helymeghatározások Magyarországon

Jegyzőkönyv száma	Összejövétel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
1986		
352.	XI. 18.	Deák vendéglő <i>Ormos Károly</i> felolvassa néhai Leitner József: Az evang. liceumnak a természettudományok terén kiemelkedő tanárai és tanítványai c. tanulmányát, amelyet Leitner asztaltársasági előadásnak szánt, de betegsége, majd elhunytja miatt már nem tudott elmondani
353.	XII. 16.	Deák vendéglő <i>Metzl János</i> : Szemelvények az Alpok növényvilágából
1987		
354.	I. 20.	Deák vendéglő <i>Kárpáti B. László</i> : Vándorlásaim a Retyezáti Határhavasokban
355.	II. 17.	Deák vendéglő <i>Nikolics Károly</i> : Orvosok és természetvizsgálók soproni vándorgyűlései
356.	III. 17.	Deák vendéglő <i>Andrássy Péter</i> : Mendel és a genetika története
357.	IV. 21.	Deák vendéglő <i>Verő József</i> : A sarki fény
358.	V. 19.	Deák vendéglő 1. <i>Macher Frigyes</i> : Megemlékezés Nagyzsádányi Endréről 2. <i>Wallner Ákos</i> : Kína 1957-ben
359.	VI. 20.	Istenszéke Tanulmányi kirándulás, növényteni ismertetőt tart <i>Csapody István</i> , előtte a Határőrség megvendégelte a társaságot, befejezés és vacsora Harkán
360.	X. 3.	Brennbergbánya Kirándulás Görbehalomtól a régi vasút nyomvonalán Brennbergbányáig <i>Kárpáti B. László</i> ismertetésével, majd flekkensütés Kárpátiék kertjében
361.	X. 21.	Deák vendéglő <i>Kubinszky Mihály</i> : A legújabbkori műemlékek védelme
362.	XI. 17.	Deák vendéglő <i>Légrádi Imre</i> : Heimler Károly utolsó terve
363.	XII. 15.	Deák vendéglő <i>Ormos Károly</i> : Magyar bányamérő műszerek a XVI–XVII. században
1988		
364.	I. 19.	Deák vendéglő <i>Takács Tamás</i> : A méhekről
365.	II. 16.	Deák vendéglő <i>Macher Frigyes</i> : Vasöntészet Sopron utcáin
366.	III. 15.	Deák vendéglő 1. <i>Csapody István</i> : Megemlékezés Garád Róbertről 2. <i>Órs Félix</i> : A növényi rostok szerepe a dietetikában
367.	IV. 19.	Deák vendéglő <i>Nikolics Károly</i> : 20 éves a Soproni Patikamúzeum

Jegyzőkönyv száma	Összejövetel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
1988		
368.	V. 17.	Felsőlővér út 10.
369.	VI. 11.	Csáfordjánosfa
370.	IX. 16.	Virág völgy
371.	X. 18.	Deák vendéglő
372.	XI. 15.	Deák vendéglő
373.	XII. 13.	Deák vendéglő
1989		
375.	I. 17.	Deák vendéglő (hibás számozás)
376.	II. 21.	Deák vendéglő
377.	III. 21.	Berzsenyi Gimnázium
378.	IV. 18.	Stornó ház
379.	V. 16.	Deák vendéglő
380.	VI. 24.	Burgenland

Barabits Elemér kertjében ismerteti *Azalea* nemesítési munkáit, utána vacsora az Almon Tanulmányi kirándulás *Csapody István* vezetésével a természetvédelem alatt álló Répce-menti keményfás ligeterdőbe, vacsora Cirákon

Kirándulás *Barabits Elemér* szőlőskertjébe, ahol nevezett ismerteti nemesített szőlőfajtáit, utána vacsora a Hubertusz vendéglőben

Kárpáti B. László: Békamentés a Fertőn

1. *Macher Frigyes*: Megemlékezés Kisházi Péterről

2. *Szádeczky-Kardoss Gyula*: Környezetünk mérési emlékei

1. *Takács Tamás*: Megemlékezés Varga Lajosról halálának 25. évfordulóján

2. *Légrádi Imre*: A radon

Kubinszky Mihály: Otto Wagner

Verő József: Egy földi katasztrófa

Andrássy Péter bemutatja az egykori ev.

líceumot és annak múzeumi jellegű könyvtárát, különös tekintettel a botanikai jellegű könyvekre, utána vacsora a Deák vendéglőben

Domonkos Ottó: Ismerteti a Stornó család történetét és bemutatja a Stornó gyűjteményt, valamint az épületben újjárendezett múzeumi gyűjteményt.

1. *Metzl János*: Megemlékezés Czajlik Ferencről

2. *Kárpáti B. László*: A turul

A háború utáni első kirándulás a határon túlra. A Szt. Margitbánya-i kőfejtő, a Rozália és az egykori Ilona akna megtekintése.

Jegyzőkönyvi kiegészítés: VI. 29-én

Kubinszky Mihály és *Metzl János* megtalálták a határon a büdöskúti forrást.

VII. 1-én *Csapody István*, *Andrássy Péter* és *Metzl János* az Ultra oldalában először talált gérbics-et (*Lynodorum abortivum*).

Jegyzőkönyv száma	Összejövetel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
1989		
381.	IX. 30.	Virágvölgy és Brennbergbánya
		1. Szőlőkóstolás Barabits Elemér kertjében, majd 2. hagyományos flekkensütés Kárpátiék kertjében
382.	X. 24.	Soproni vágóhid
		<i>Divós Lajos</i> bemutatja a felújított vágóhidat, ahol az Asztaltársaság tagjai kitűnő vacsorát is kaptak
383.	XI. 21.	Deák vendéglő
384.	XII. 12.	Deák vendéglő
		<i>Légrádi Imre</i> : A Bázeli Manifesztum <i>Ádám Antal</i> : A földrengések előrejelzése
1990		
385.	I. 16.	Deák vendéglő
386.	II. 20.	Deák vendéglő
387.	III. 20.	Deák vendéglő
388.	IV. 17.	Deák vendéglő
		<i>Wallner Ákos</i> : Rothenburg ob der Tauber <i>Ormos Károly</i> : Energiapolitikánk <i>Ambrus András</i> : A sebes acsa <i>Takács Tamás</i> : Új rendezési tervek a Fertő magyar térségében
389.	V. 15.	Deák vendéglő
		1. <i>Metzl János</i> : Megemlékezés Réthly Endréről 2. <i>Verő József</i> : A magnetoszféra
390.	VI. 16.	Kismarton-Loretton
		Tanulmányi kirándulás: Nyugat-Pannónia természeti értékei c. különkiállítás megtekintése a kismartoni (Eisenstadt) tartományi múzeumban, majd látogatás Loretton-ba (Loretto) és Fertőfehéregyházára (Donnerskirchen)
391.	IX. 14.	Virágvölgy
		<i>Barabits Elemér</i> szőlőkertjében az általa nemesített szőlőfajtákkal vendégeli meg az Asztaltársaság tagjait
392.	X. 16.	Deák vendéglő
393.	XI. 20.	Deák vendéglő
394.	XII. 18.	Deák vendéglő
		<i>Wallner Ákos</i> : Berlin <i>Légrádi Imre</i> : A mezei iringó <i>Órs Félix</i> : A csontvelő átültetésről
1991		
395.	I. 21.	Deák vendéglő
396.	II. 18.	Deák vendéglő
397.	III. 18.	Kozma vendéglő
		<i>Andrássy Péter</i> : Magashegységi növények <i>Bencze Pál</i> : Az ozonprobléma Részvétel Soproni Horváth József születésének 100. évfordulóján rendezett emlékkiállítás megnyitóján, majd vacsora a Kozma vendéglőben, amely nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket (nincs megfelelő külön terme), ezért az összejövetelek továbbra is a Deák vendéglőben lesznek

Jegyzőkönyv száma	Összejövétel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás	
1991			
398.	V. 23.	Deák vendéglő	1. <i>Őrs Félix</i> : Megemlékezés Árvay Györgyről 2. <i>Nikolics Károly</i> : Felfedezések nyomában 3. <i>Andrássy Péter</i> beszámol a Kitaibel Pál középiskolai biológiai emlékversenyről idei eredményéről
399a.	VI. 22.	Hanság	Tanulmányi kirándulás a Fertő tavi Tájvédelmi Területre <i>Kárpáti B. László</i> vezetésével, vacsora Öntésmajorban
399b.	IX. 21.	Virágvölgy	1. Összejövétel Barabits Elemér szőlőskertjében, 2. flekkensütés <i>Kárpáti B. László</i> kertjében
400.	X. 16.	Brennbergbánya Deák vendéglő	<i>Csapody István</i> : Az ünnepi 400. összejövetelelén részletes beszámoló és statisztika az utolsó 100 összejöveteleléről
401.	XI. 19.	Deák vendéglő	<i>Nagy Csaba</i> : Csendes vadászat (a természet képekben)
402.	XII. 17.	Deák étterem	<i>Szodfridt István</i> : Talajvízváltozások okai és következményei a Duna–Tisza-közi homokhátságon
1992			
403.	I. 21.	Deák étterem	<i>Metzl János</i> : A sebészet fejlődése különös tekintettel sebészi működésem idejére Jegyzőkönyvi kiegészítés: A Soproni Hírlapban I. 24-én az Asztaltársaságról megjelent feljegyzés és <i>Csapody István</i> nak arra II. 11-én megjelent reagálása
404.	II. 18.	Deák étterem	<i>Őrs Félix</i> : A Lyme-kór
405a.	III. 17.	Deák étterem	<i>Kubinszky Mihály</i> : Beszámoló Braziliában tett utazásáról
405b.	III. 27.	Nagymarton	Kirándulás Nagymartonba (Mattersburg), Kitaibel Pál szülővárosába (szülőfalujába), ahol Kitaibel halálának 175. évfordulójára emlékbélyeget adtak ki. A polgármester méltató beszédet tartott Mattersburg nagy fiának életútjáról és tudományos működéséről
406.	IV. 21.	Deák vendéglő	<i>Verő József</i> : A szférák zenéje
407.	V. 19.	Deák vendéglő	<i>Andrássy Péter</i> : A Kitaibel Pál középiskolai tanulmányi verseny
408.	VI. 13.	Irottkő	Ausztriai kirándulás az Irottköre és Léka várába, majd vacsora Kópházán

Jegyzőkönyv száma	Összejövétel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
1992		
409.	VII. 27. Deák vendéglő	Lux András (az Asztaltársaságnak 1956-ban eltávozott tagja hazalátogatása alkalmából): A Varázsfuvola történetének selmeci vonatkozásai
410.	IX. 26. Virágvölgy	Évadnyitó összejövétel Barabits Elemér szőlőskertjében
411a.	X. 16. Deák vendéglő	Csapody István, ill. vendégként Jeanplong József (Gödöllő) és Priszter Szaniszló (ELTE): Megemlékezés Aumüller Istvánról Tisztelgő látogatás Aumüller István sirjánál és annak megkoszorúzása
411b.	X. 17. Kismarton	Ádám Antal: A Paksi Atomerőmű geofizikai monitorozása
412.	XI. 17. Deák vendéglő	Nikolics Károly: Fitoterápia
413.	XII. 15. Deák vendéglő	
1993		
414.	I. 19. Deák vendéglő	Bencze Pál: Mi van a levegőben?
415.	II. 16. Deák vendéglő	Varga Péter: Földrengések a múltban, a jelenben és a jövőben
416.	III. 16. Deák vendéglő	Szeidovitz Győző (MTA GGKI Budapest): A móri földrengés
417.	IV. 20. Deák vendéglő	Kárpáti B. László: Elterelték a Dunát
418.	V. 22. Jeli Arborétum	Tanulmányi kirándulás Barabits Elemér vezetésével
419.	IX. 25. Virágvölgy Brennbergbánya	1. Összejövétel és vendéglátás Barabits Elemér szőlőskertjében, majd 2. Flekkensütés Kárpáti B. Lászlóék kertjében
420.	X. 19. Soproni Patika-múzeum	Nikolics Károly: A Soproni Patikamúzeum bemutatása
421.	XI. 16. Deák vendéglő	Verő József: Fraktálok és kaosz
422.	XII. 14. Deák vendéglő	Domonkos Ottó: A nyavalyák gyülekezete
1994		
423.	I. 18. Deák vendéglő	Wallner Ákos: Mágneses földtörténet
424.	II. 15. Deák vendéglő	Andrássy Péter, Csapody István, P. Hortobágyi Cirill (Pannonhalma): Kitaibel Pálról írt könyv bemutatása
425.	III. 25. Deák vendéglő	Légrádi Imre: Részecskefizika
426.	IV. 19. Deák vendéglő	Lampérth Gyula: Magyarország királyai
427.	V. 17. Deák vendéglő	Szádeczky-Kardoss Gyula: In memoriam Bummer Antal

Jegyzőkönyv száma	Összejövetel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
1994		
428.	VI. 11. Fertői Nemzeti Park	Tanulmányi kirándulás <i>Kárpáti B. László</i> vezetésével Fertőrákos, Mitrász szentély, Fertő-tó, Fertőszéplak, Saród útvonalon, vacsora Fertődön
429.	IX. 17. Felsőlővér út 8.	<i>Barabits Elemér</i> felépült házában látja vendégül az Asztaltársaság tagjait aranylakodalma és növénynevesítő munkájának nagydíjjal történt kitüntetése alkalmából
430.	X. 18. Deák vendéglő	<i>Verő József</i> : L' Aquila és az Abruzzók
431.	XI. 15. Deák vendéglő	<i>Bartha Dénes</i> : A Biblia fa- és cserjefajai
432.	XII. 20. Deák vendéglő	1. <i>Metzl János</i> : Megemlékezés Gimesi Sándorról 2. <i>Agócs József</i> : A másodfokú gondolkodás
1995		
433.	I. 17. Perkovázt vendéglő	<i>Metzl János</i> : Laparoscopius műtétek
434.	II. 21. Juventus étterem	<i>Nagy Béla</i> (MTA Budapest): A tellur felfedezésének 200. évfordulója
435.	III. 21. Juventus étterem	<i>Andrássy Péter</i> : Találkozás Bártfán – együtt a Magas Tátrában
436.	IV. 18. Deák vendéglő	<i>Winkler András</i> : Lélektől lélekig
437.	V. 16. Botanikus kert	<i>Barabits Elemér</i> : Az Egyetem botanikus kertjének bemutatása, majd a Barabits kertben a japán azaleák virágzásának megtekintése, vacsora a Fenyves étteremben
438.	VI. 17. Hohe Wand	Tanulmányi kirándulás az alsó-ausztriai Hohe Wandra Karl Rainz vezetésével
439.	IX. 23. Harkai-domb és rét	Kirándulás <i>Andrássy Péter</i> és <i>Csapody István</i> vezetésével
440.	X. 19. Deák vendéglő	1. <i>Metzl János</i> : Megemlékezés Eper Tivadarról 2. <i>Takács Tamás</i> : Ökológia
441.	XI. 21. Deák vendéglő	<i>Kubinszky Mihály</i> : Megemlékezés Lechner Ödönről születésének 150. évfordulóján
442.	XII. 19. Deák vendéglő	<i>Bartha Dénes</i> : Faóriások és famatuzsálemek
1996		
443.	I. 16. Deák vendéglő	1. <i>Barabits Elemér</i> : Megemlékezés Ormos Károlyról 2. <i>Wallner Ákos</i> : Könyvtárak

Jegyzőkönyv száma	Összejövétel helye	Tárgy, előadó, előadás címe, ill. kirándulás
-------------------	--------------------	--

1996

444.	II. 20.	Deák vendéglő	<i>Kárpáti B. László: A magyar szürke szarvasmarha</i>
445.	III. 19.	Deák vendéglő	<i>Órs Félix: New age?</i>
446.	IV. 16.	Deák vendéglő	<i>Szádeczky-Kardoss Gyula: A Kitaibel Asztaltársaság nyári kirándulásai</i>
447.	V. 15.	Felsőlővér út 8.	<i>Barabits Elemér: A ginkókról</i>
448.	VI. 25.	Pannonhalma	Az 1000 éves bencés kolostor megtekintése <i>P. Hortobágyi Cirill</i> vezetésével
449.	IX. 24.	Deák étterem	<i>Wesztergom Viktor: Hálózatok hálózata</i>
450.	X. 22.	Deák étterem	<i>Bartha Dénes: Kitaibela és Waldsteinia</i>

MEGEMLEKEZÉS

Winkler Oszkár:

Emlékeim Horváth József festőművészről*

Soproni építész vagyok. Mint közéleti ember, szoros kapcsolatban álltam Horváth Józseffel, a nagyhírű festőművésszel, aki – velem együtt – különböző városi albizottságok tagja volt.

Hetedikes voltam, még két évem volt hátra a matúráig, amikor Horváth József a Széchenyi reáliskola tanára lett. Két rajztanár került hozzánk akkor egyidőben, ő és Janesitz Henrik. Akkortájt a szabadkézi rajz még fontos tantárgy volt. Bár később is főtárgy maradt, jelentősége a reálgimnázium alapításakor csökkent.

Mi, hetedikesek, örültünk, hogy Horváthot kaptuk rajzoktatónak, bár Janesitz is derék ember volt. Horváth és Janesitz különben mindvégig jó viszonyban volt egymással. Korábban Seemann tanította a rajzot: neki azonban kimondottan „robbanós” elvei voltak a rajz oktatásában. Akinek volt némi képessége a szabadkézi rajz iránt, az is inkább visszafejlődött kezei alatt oktatási szisztémája mellett.

Horváth József szigorú volt és nem szerette, ha valaki nem vette komolyan a tárgyát, de nála megtanultunk rajzolni. Azokat, akikben némi tehetséget sejtett, délutánonként külön órákon tanította. Itt gipszminták alapján aktokat vagy fejeket rajzoltunk és kivitt bennünket a szabadba is, ahol természet után rajzoltunk, festettünk részleteket.

Érdekesség kedvéért megjegyzem, hogy Horváth József volt az, aki nekem az építész pályát ajánlotta. Osztályunkban Sebesta Ferenc rajzolt a legjobban. (Sebesta később Ottokár bátyjával együtt Sebestyénre magyarosította nevét.) Kivételes

* Dr. Winkler Oszkár (1907–1984) Ybl Miklós díjas építész, egyetemi tanár ez év január 17-én lenne kilencven éves. Horváth József festőművésszel kapcsolatos visszaemlékezéseit egyik előadása alapján mondta tollba: a hagyatékában talált kézirat közlésével emlékezünk születésének évfordulójára.

tehetséggel megáldott ember volt: természetesnek vettük, hogy érettségi után a képzőművészeti akadémiára került.

Horváth Józseffel az érettségi után sem szakadt meg kapcsolatunk. Gyakran jártunk hozzá beszélgetni, referálni tanulmányainkról. Jó viszonyunk megmaradt vele egészen hetven éves korában bekövetkezett haláláig. Nagyon sajnáltuk távozását: megérezük, milyen nagyot vesztett halálával Sopron, de az egész ország is. A vízfestés kiváló művelője volt: nagyméretű akvarelleket festett, egyéni stílusban. Állandóan nedvesen festett. A készülő képet, mielőtt folytatta a festést, vízzel permetezte le: ezzel festményeinek olyan lágy tónusokat adott, amelyeket akvarellel úgyszólván elképzelni sem lehetett. Sem Neidler Róberthez, sem Edvi Illés Aladárhoz nem lehetett őt hasonlítani.

A diploma megszerzése után fél évre tanulmányútra mentem Berlinbe, majd három hónapot Rómában töltöttem. Némi szakmai gyakorlat után Sopronba hívtak, ahol egy kőműves mesterral társultam. Rövid ideig vele dolgoztam együtt, majd megszakítottam ezt a kapcsolatot és önálló tervező irodát nyitottam, mely igen eredményesen működött. A hat-hét legnagyobb soproni vállalat – közöttük a Sörgyár, a Villanytelep, Gázmű, Sotex Vállalat, Vasöntöde, Zárgyár stb. – velem tervezetett. Emellett évente három-négy tervpályázaton is részt vettem – szintén nem eredménytelenül – hogy csak a budaörsi repülőtér, budapesti központi városháza, kecskeméti OTI székház, zombori mezőgazdasági iskola, Árpád gimnázium, balatonlellei üdülő, soproni vágóhíd pályázatát említsem. Horváth József őszintén örült eredményeimnek.

A második világháború kitörését követően többször bevonultam: nagyjából két évet töltöttem háborús szolgálatban. Nagyobb tervezési megbízásaimnak ebben az időben is eleget tettem: a Lackner Kristóf utcában a városi bérházat [Hárs Györggyel együtt] terveztem, ezt a tanítóképző és a budapesti műegyetem internátusának tervei követték, majd a soproni egyetem új matematikai és ábrázoló geometriai tanszékének épületét építették fel elképzeléseim alapján. 1945 és 1948 között az Országos Építésügyi Kormánybizottság Sopron és Vas megyei kirendeltségét vezettem. 1948-ban tanszékvezető egyetemi tanárrá neveztek ki. Ugyanebben az időben szerveztem meg a Soproni Tervező Irodát is, melyet hosszú évekig vezettem. Később városi főépítész lettem, aztán évekig a Győri Tervező Vállalat főépítésének posztját töltöttem be. Sok épületet, létesítményt terveztem.

Hasonlóan Horváth József festőművészhez, a helyi közéletben mindig aktívan részt vettem. Nem egy bizottsági ülésen vettünk részt közösen. Ezek keretében gyakran támadt vita arról, vajon egy-egy állapotában megromlott műemléket le kell-e bontani, vagy sem? Horváth József, amennyire lehetett, szerette volna megtartani és helyreállítani a régi házakat. Heves csatákat vívott a város műszaki hatóságával, akik – félvén az esetleges épületomlásoktól, balesetekről – minden sérült házat le akartak bontani. Horváth József egyre gyakrabban került szembe a műszaki hatóság döntéseivel. A viták egyre élesebbé váltak. Horváth József úgy vélte, hogy ha véleményét nem hallgatják meg, nem hajlandó részt venni több ilyen tárgyú ülésen. Ígéretét beváltotta, többé nem jött el egyetlen értekezletre sem.

Horváth Józsefnek a Gyirmóti utcában volt szerény, két szobás háza, amelyet szeretett volna kibővíteni. Ezzel kapcsolatban nem egy tervet készítettem számára. A nehézséget az jelentette, hogy a kis alapterületű házban saját műtermének is minden áron helyet szeretett volna szorítani. Egy ideig aztán a Balfi utcában volt műterme. Itt

is gyakran felkerestem. Végül a központi [tűzoltó] laktanya területén találtak egy arra alkalmas épületet, amelynek földszintjén Szakál Ernő szobrászművésznek, emeletén pedig Horváth Józsefnek rendeztek be műtermet. Haláláig itt dolgozott aztán. Új műtermében is gyakran meglátogattam. Sokat beszélgettünk, legtöbbször a régi időkről. Egy szénrajzot és egy akvarellt kaptam tőle, utóbbi fiatal lányt ábrázolt. Vettem tőle egy szép, Nagy-uszodát ábrázoló képet is. Mint atyai jó barátomat özröm emlékezetemben.

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Zsámbéky Monika:

Tanulmányok Csatkai Endre emlékére.

A Soproni Múzeum kiadványai 2.

Szerkesztette Környei Attila és G. Szende Katalin.

Sopron, 1996. 456. p., 125 fekete-fehér fotó, ill. rajz, ábra.

Soproni összefogással született meg Csatkai Endre barátai, tanítványai, tisztelői tollából a tudós kutató születésének száz éves évfordulójára az emlékkönyv. A kötetet Környei Attila és G. Szende Katalin szerkesztette, a rezümét fordította Németh Ildikó, Sopron város és a Hillebrand Nyomda Kft. támogatásával a Soproni Múzeum Alapítvány adta ki. A vaskos kötet, amely három bevezető írást és 39 tanulmányt tartalmaz, méltón idézi fel azt a sokszínűséget, amely Csatkai széles érdeklődését és tudós kíváncsiságát is jellemezte. A tudóstárs, Házi Jenő emlékkönyve mellé ez a könyv is felkerülhet a soproni könyvespolcokra.

A kötetet Mollay Károly ajánló szavai vezetik be, majd László Gyula régészprofesszor személyes hangvételű visszaemlékezésében a mindennapjait sok humorral élő barátot eleveníti fel. Gerald Schlag Csatkai burgenlandi tevékenységéről ír, kiemelve azt a fontos szerepet, amelyet a tudós Kismartonban a Wolf-gyűjtemény kialakításával és feldolgozásával, továbbá helytörténeti, művészettörténeti, műemlékvédelmi kutatásokkal az új tartomány kulturális életében betöltött.

A nagyszámú tanulmány szerzői gárdája igen heterogén: a nagyobbbrészt történész, régész, művészettörténész, építész szakemberek mellett természettudósok foglalkoznak a Sopron környéki gazdag flóra és fauna változásaival (Csapody István, Faragó Sándor), a gyógyszerészet-történettel (Nikolics Károly), a soproni egyetem kiemelkedő személyiségeivel (Szodfridt István), Wallner Ernő földrajztudós méltatásával (Wallner Ákos), a Nagycenki Geofizikai Observatórium bemutatásával (Verő József). Fírbás Oszkár a soproni Zettl-villa körül álló park gazdag faállományát elemzi.

A gazdag tematikájú régészeti, történeti, művészet- és építészettörténeti dolgozatok mindegyikére nem térhetünk ki részletesen, így főleg azokat emelem ki, amelyek fontos, új eredményeket tartalmaznak, vagy közvetlenül kapcsolódnak Csatkai korábbi kutatásaihoz. A római kori Scarbantia városi életébe ad bepillantást Póczy Klára, Gömöri János a fertőrákosi mai templomon belül valaha állt kisebb Árpád-kori templom feltárásáról ír. Nováki Gyula a Sopronbánfalva feletti Sánc-hegy kuruckori

sáncvárat ismerteti, amelyet 1994-ben mértek fel. A történeti blokkban Katona Imre Bánk bán rokonainak Sopron megyei kapcsolatait elemzi, a Nagymartoni, Osl és Kanizsai családok birtokainak alakulását. G. Szende Katalin Sopron középkori kereskedelmi kapcsolatait vizsgálja a kölni kereskedők áruforgalma alapján. A Vághy család 1638-ban benyújtott birtok-visszaszerzési ügyéhez kapcsolódik az a tanúkihallgatási jegyzőkönyv, amelyet Mikó Sándor közöl érdekes néprajzi, történeti adatokkal. Ugyancsak forráskiadást végez Grüll Tibor, aki Forlani János András városi orvos 1738-ban írt soproni leírását ismerteti, két megtalált levelével együtt. A XVIII. századi leírás érdekessége, hogy az épületek mellett római emlékeket, sírfeliratot is közöl. Széchenyi István Sopron megyei szerepléséhez Környei Attila tárt fel újabb, még nem publikált adatokat, és egy levélváltást közöl, Sopron megye és Széchenyi között 1826-ból. Bajcsy-Zsilinszky Endre Sopronkőhidán elszenvedett utolsó napjaira emlékezik Papp István. Ugyancsak ezzel a korszakkal foglalkozik Szita Szabolcs írása, amelyben a Sopron környéki munkatáborokban elhunyt jeles személyeknek állít emléket. Látszólag távolabbi téma, a szolnoki vasúti csomópont 1944. évi jelentőségét tárgyalja Lovas Gyula. Csataki maga is részt vett munkaszolgálatosként vasúti helyreállítási munkálatokban Szajolon, így személyéhez is kapcsolódik a dolgozat.

A tanulmánykötet gerincét azok a művészet- és művelődéstörténeti dolgozatok jelentik, amelyek Csataki kutatási eredményeit továbbfejlesztik, vagy hasonló témákat taglalnak, mint amikkel ő is olyan nagy szeretettel foglalkozott. A középkori ónművességet Holl Imre már több műben is összefoglalta, itt a soproni mesterek adatait gyűjti össze. A XV. századi mesterek élet-, munkakörülményeit, lakóhelyét és ügyleteit elemzi, és bemutatja a forrásokban szereplő óntárgy-típusokat. Urbach Zsuzsa a soproni Zettl-Langer gyűjtemény kiemelkedő szépségű Királyok imádása táblaképeről ír. Csataki meghatározását a képre vonatkozóan némileg módosítja, festőjének egy tirolai származású, de Salzburgban működő mestert tart. A Csataki által a XV. század végére keltezett művet korábbiak, a század közepének véli. A festmény osztrák kapcsolatait bő elemzéssel, fotókon is bemutatott rokon darabokkal tárja fel. Soproni emlékekkel az ún. Pék kereszttel foglalkozik Szakál Ernő írása, aki középkori szerkesztési elvek alapján rajzolja meg az oszlop metszeteit és arányrendszerét. Garas Klára kitűnő tanulmánya az egyik legpazarabb XVIII. századi soproni palota épületét, berendezéseit és freskóit elemzi. A gazdag borkereskedő Edlinger Gottlieb Vilmos házat az olasz Gregorio Gulielmi festette ki. A régi leírásokból ismert értékes berendezés elpusztult, a falképeket a mester hasonló jellegű munkái és a megrendelő személye alapján próbálja Garas sikeresen rekonstruálni. A szerző fontos adatokkal gyarapítja ismereteinket a soproni késő barokk festészetről és annak összefüggéseiről. Függelékben közli az Edlinger-ház 1766-ban felvett leltárát (OL. Esterházy család levéltára). Egy másik soproni palota, az Esterházy-ház Madonna-szobrával foglalkozik Galavics Géza, bemutatva Esterházy Pál Antal a képzőművészeteket felhasználó reprezentációs törekvéseit. E sorban a bécsi, kismartoni és soproni építkezéseinél mind megfigyelhető kiemelkedő Mária-kultusza, amely kegyképek, illetve szobrok felállításában is jelentkezett. Csataki Endre nyomdokain halad Rózsa György, amikor az általa összegyűjtött soproni látképeket gyarapítja továbbiakkal és egy leendő katalógus tervét ismerteti. A Sopron közelében lévő Balf fürdőkápolnájában található Dorffmaister István kisméretű Szűz Mária-képe, amelyet eddig tévesen jelöltek meg. Egy ritka ikonográfiai típust ábrázol, Máriát a Szentlélek jegyeseként. Ezt a képtípust

azonosítja Szilárdfy Zoltán, és veti össze a hasonló hazai és külföldi ábrázolásokkal, metszetekkel. Nem soproni mű a tárgya Marosi Ernő tanulmányának, de a régi művészetet kedvelő olvasók bizonyára szívesen ismerkednek meg egy gótikus Madonna-szoborral, amely Ungvár környékéről került 1981-ben a párizsi Louvre-ba.

Több építészettörténeti dolgozat is színesíti a kötetet. A műemlékvédelem kezdeti lépéseit figyeli meg a XVIII. században Dávid Ferenc a veszprémi Gizella-kápolna XVIII–XX. századi történetét áttekintve. Az ún. forradalmi építészet képviselőinek XVIII–XIX. századi kismartoni és soproni munkásságát tárgyalja Winkler Gábor, Csatkai Rados Jenő, Zádor Anna korábbi kutatásaira támaszkodva (a kismartoni Esterházy-kastély és kerti épületei, a lebontott zsinagóga, a soproni városháza és színház). Kubinszky Mihály Sopron építészetének XX. századi feldolgozásához ad vázlatos tervet, Hárs József pedig a Várkerület átépítéséről ír.

Sopron művelődéstörténetének egy-egy szeletét tárgyalják: Dávidházy István – a posztócéh festőműhelyeiről, Kücsán József – borászati receptekről a XVIII. századból, Domonkos Ottó – a népi grafikákról, Horváth Zoltán – a soproni téglaegetőről, Askercz Éva – a Stornó-család gyűjteményéről, Varga Imréné – Csatkai és Házi Jenő levelezéséről. Nagy Alpár Liszt Ferenc eszmerendszerének kialakulásáról értekezik, Kovács József László a XVI.–XVII. századi hitvitázó irodalomról ír, Esterházy Miklós és Nádasdy Pál vallásos értekezései kapcsán. Kiss Jenő Mihályi falu osztrák kapcsolatait vizsgálja a XIX. században.

A Csatkai Endre emlékkönyv tematikailag kissé eklektikusra sikerült, de a dolgozatok többsége a Soproni Szemlében megszokott magas színvonalhoz hű maradt, sokban tágitja ismereteinket Sopron és környéke történeti, természeti kincseiről. A kötet tetszetős kiállítású, a fotók zöme is megfelelő. A könyv megjelenése körül bábáskodó kollégák sikerként könyvelhetik el, hogy ebben a könyvkiadást és múzeumügyet sújtó világban Csatkai Endre szellemiségéhez méltó kiadványt tudtak megvalósítani.

Metzl János:

Fogarassy László: Ligetfalu és a pozsonyi hídfő története.

Madách–Posonium: Bratislava 1995, 163 oldal, 1 ábra.

A Sopronban jól ismert, Pro urbe kitüntetett történész monográfiája csak halála után jelenhetett meg.

Ligetfalu (németül Engerau, szlovákul Petržalka) Pozsony városával szemben, a Duna jobb partján egy kis település volt. Már a XIII. századtól említik az oklevelek és az évek során számos neves történeti esemény színhelye volt, csakúgy, mint a pozsonyi hídfő és annak peremközségei. Azt mondhatjuk, hogy a település története kicsiben magában foglalja az egész régió történetét, ezért számunkra is nagyon érdekes.

A szerző fölényes biztonsággal igazodik el a sok ezer bonyolult összefüggés között, hiszen a helyszínen lakott, jól ismeri annak minden zugát, sok mindenre személyesen is emlékszik, ezen kívül, mint történész, nemcsak az idevonatkozó magyar, osztrák és szlovák szakirodalmat ismeri, hanem mindhárom állam levéltáraiban önálló kutatásokat is végzett.

A község 1919-ig Magyarországhoz tartozott, és a trianoni békeszerződés is eredetileg Magyarországnál hagyta. Csehszlovákia azonban mindenáron hídfőt akart kapni Pozsonnyal szemben a Duna jobb partján, sőt merészebb tervük is volt, korridort szerettek volna kialakítani Burgenlandon át Jugoszláviáig. Miután tervüket az antantnál főleg Olaszország ellenzése miatt nem tudták keresztülvinni, Beneš Petronell–Bruck a. d. Leitha–Nezsider–Gálos (Gols) – Mosonszolnok–Kisbodak határvonalat követelt, így a Fertő északi csücske is Csehszlovákiához került volna. A békekonferencia azonban ezt sem hagyta jóvá, végül is 1919 augusztusában hozzájárult ahhoz, hogy Ligetfalu és közvetlen környéke Csehszlovákiához kerüljön. Ehhez azonban pótegyezményt kellett volna kötni, de 1919. augusztus 13-án a csehszlovákok Pierre Brau francia ezredes vezetésével a területet rajtaütésszerűen elfoglalták, és fait accompli-t teremtettek. A könyv egyik legérdekesebb része az ezt megelőző 1919-es katonai eseményeket tárgyaló fejezet. Ebben részletesen leírja a hídfő birtoklásáért folytatott csatározásokat, katonai akciókat. Megtudjuk ebből, hogy 1919 elején többek között a soproni 18. gyalogezred kombinált zászlóalja is őrizte Ligetfalut.

1919-ben Freissberger Gyula, a Siófokon székelő II. hadtest főhadnagya négyszer is átmert e területen, mint összekötő Bécsbe és Ligetfalun is megszállt, amint ezt később, már mint Somogyvári Gyula regényes visszaemlékezésében is megemlíti.

A községet 1938. október 10-én a németek szállták meg és az Engerau város néven 1945. április 5-éig a német birodalom része volt. 1938-ban szudétanémet körútja alkalmával Hitler is meglátogatta és a Dunapartról átnézett Pozsonyba.

A vörös hadsereg 1945. április 5-én bevonult Ligetfalura s így az visszakerült Csehszlovákiához.

1946. április 1-jén Ligetfalut Pozsonyhoz csatolták, annak XI. kerülete lett, így önálló településként megszűnt.

Köztudott, hogy a II. világháború utáni békeszerződés Oroszvár, Horvátjáfalu és Dunacsún községeket is Csehszlovákiának ítélte. 1972. január 1-jével ezeket is Pozsonyhoz csatolták, így ettől fogva az egész dunántúli terület a szlovák főváros része lett.

A monográfia részletesen foglalkozik Ligetfalu településtörténetével, többek közt táblázatokban közli a népszámlálási adatokat is.

Értekes kiegészítése a peremközségek: Wolfsthal, Berg, Köpcseny (Kitsee), Horvátjáfalu, Oroszvár és Dunacsún történetét ismertető fejezet, ez ugyancsak részletes népszámlálási adatokat tartalmaz.

Mellékletként még Mindszenty Antal 1831-ben Pesten megjelent „Kisétálás Pozsonyból az ausztriai határra” című útleírását is közli.

Soproni érdekesség még, hogy Ligetfalu német megszállása idején, 1939-ben híre ment, hogy a Német Birodalom anektálni szándékozik a soproni népszavazási területet. A magyar kormány olyan javaslatot terjesztett elő Berlinben, hogy hajlandó Ligetfalu magyar anyanyelvű lakosait Sopron környékének német ajkú lakosaiért kicserélni. Ezt az ajánlatot a német birodalmi kormány 1939. október 2-án külön indoklás nélkül elutasította. Ez a kérdés a II. világháború kitörése miatt azután nem is került többé elő.

Fogarassy e műve a régió történetével foglalkozók részére igen nagy jelentőséggel bír.

Polgár Tamás:

Pájer Imre: Csorna évszázadai.

Kiadja Csorna Város Önkormányzata. Csorna, 1996. 46 p.

Csorna Város Önkormányzata a Millecentenárium és Csorna várossá nyilvánításának 25 éves jubileumára egy várostörténeti kötetet adott ki. Elkészítésére a legalkalmasabb embert kérték fel Pájer Imre személyében. Bátran mondhatjuk, hogy a témában az eddig megjelent legteljesebb kiadványt tartjuk a kezünkben.

A mű kicsit több és kicsit kevesebb, mint egy várostörténeti monográfia. Több azért, mert a történeti rész után útikalauzokra jellemző városbemutató is következik. Kevesebb, mert a monográfia, mint kiadványtípus a teljesség igényét hordozza magában, s még számos olyan terület van, amely további kutatást igényel. Ezekre a szerző utal is a könyvben. (Csornai prépostság alapítása, 1956 eseményei stb...) Bizonyos kérdésköröket terjedelmi okokból nem volt módja részletesen bemutatni.

A történeti rész a szokásos kronológiai sorrendet követi. Emellett a műben található olyan tematikus részeket is, amelyek a történelem rész- és segédtudományai segítségével világítják meg Csorna történetét. Megtalálható az Osl-nemzetség genealógiája, levéltártörténeti kitekintésként említhető a premontrei konvent hiteles helyi tevékenységét bemutató rész, amely a polgári korszakig többször visszaköszön. A dualizmus-kori pezsgő életet színesíti a szerző a város iskola-, intézmény-, valamint sajtótörténetével. A Csornát bemutató séta során a művészettörténeti és néprajzi értékekkel ismerkedhetünk meg. A jelenkor eseményeit Bertha Árpád még kiadatlan műve segítségével dolgozza fel a szerző.

A munkát sok idézet színesíti, melyek egykori eredeti iratokból származnak. Mindezekre a szerző pontosan hivatkozik, még értékesebbé téve a kötetet. A pontosság Pájer Imre stílusát is jellemzi, hangvételen érezni személyes kötődését városához.

Bízunk benne, hogy a munka (ez nemcsak a szerzőkön múlik) meghozza gyümölcsét és pár éven belül egy igazi füzött, keménykötéses Csorna monográfiát tarthatunk a kezünkben. Addig is használjuk e közelmúltban megjelent kiadványt, melyet mindenkinek csak ajánlani tudok.

MUNKATÁRSAINK:

Möcsényi Mihály egyetemi tanár, 1118 Bp., Somlói u. 1/b.

Dr. Nováki Gyula régész, 1111 Bp., Bartók Béla u. 18.

Boronkai Szabolcs német-történelem szakos tanár, PhD-ösztöndíjas, Sopron, Lackner Kristóf u. 6.

Dávidházy István műszaki tanácsadó, Sopron, Deák tér 49.

Frank Norbert doktorandusz, Soproni Egyetem, Növényteni Tanszék

Sarkady Sándor ny. óvóképző-intézeti tanár, költő, Sopron, Fűzfa u. 9.

Dr. Metzl János ny. kórházi főorvos, Sopron, Deák tér 35.

Wallner Ákos ny. tud. munkatárs, Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézet, Sopron

Dr. Winkler Oszkár egyetemi tanár (1907–1984)

Zsámbéky Monika művészettörténész, Szombathelyi Képtár 9200 Szombathely, Rákóczi F. u. 12.

Polgár Tamás könyvtáros, Soproni Levéltár, Pf.: 82.

SOPRONI SZEMLE
Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Éva Turbuly
Inhaltverzeichnis

Die Redaktionskommission

Mitteilung der Redaktion

Mőcsényi, Michael: Kritische Gedanken und unbekannte Fakten zur Baugeschichte von Eszterháza II.

Nováki, Julius: Prähistorische Erdverschanzungen in der Gegend von Ödenburg

Kleine Mitteilungen

Boronkai, Szabolcs: Porträts aus dem deutschsprachigen Literaturleben von Ödenburg im 19. Jahrhundert 3. Leopold Petz 1794–1840.

Dávidházy, Stephan: Die Ödenburger Mitrailleur-Kaserne

Frank, Norbert: Zur Flora des Dudleswaldes.

Kulturelles Leben in Ödenburg

Sarkady, Alexander: Der Handschlag von Sándor Szokolay und Rezső Becht

Wallner, Ákos: Die Versammlungen der Paul Kitaibel Naturwissenschaftlichen Tischgesellschaft 1934–1996.

Nekrologe

Winkler, Oszkár: Meine Erinnerungen an den Maler Josef Horváth.

Bücherschau

Zsámbéky, Monika: Endre Csatkai Gedenkbuch. Publikation des Ödenburger Museums 2.

Metzl, Johann, Ladislaus: Die Geschichte von Ligetfalú und des Pressburger Brückenkopfes.

Polgár, Thomas: Imre Pájer: Die Jahrhunderte von Csorna

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE MUNKATÁRSAIHOZ

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében munkatársainktól a következőket kérjük:

1. *A kézirat gépelése.* Mind a főszöveg, mind a lapalji jegyzetek (külön lapokon!) 2-es sortávolsággal, baloldalon 20 betűhelynyi margóval gépelendők.

A gépelési hibákat kézírással javítsuk ki. Ugyancsak kézírással jelöljük be az írógépen hiányzó jeleket, mint pl. *i, ú, í, Ű* stb. Egyebeket kézzel ne javítsunk bele. A szerző nevét a kézirat címe fölött, balszélre gépeljük, a cikket a szerző ne zárja le aláírásával.

A főszövegben a lapalji jegyzetre félsorral emelt, tintával bekarikázott számjeggyel utalunk, pl. ...városokat.¹²

A szerkesztőségbe ne másolati példányt, hanem jól olvasható első példányt küldjünk. Mivel áttértünk a számítógépes szövegszerkesztésre, munkánkat nagyban megkönnyítené, ha a szerzők floppy-lemezen (Word 6-ban) küldenék el munkáikat.

2. *A lapalji jegyzetek.* Idekerülnek a főszöveg kiegészítő részletei, adatok, főleg pedig a szöveget hitelesítő, igazoló *pontos* forrásjelzések. A jegyzeteket folyamatosan, egész számmal számozzuk, a cikk szövege után külön lap(ok)ra írjuk.

Könyvre, lapszámra első alkalommal így utalunk: pl. Csatkai Endre: A soproni színészet története: 1841—1950. Sopron, 1960, 15 — A továbbiakban így: Csatkai i. m. 32. (Ha ugyanannak a szerzőnek váltogatva több művét idézzük, akkor a továbbiakban így: Csatkai: A soproni színészet 43.) Ha a megjelenés helye Budapest, ezt így: Bp.

Folyóirat cikke így: Jakubovich Emil: A legrégebb magyar misszilis levél: Magyar Nyelv 1952, 114—120. A Soproni Szemle nevét mindig rövidítve írjuk: SSz.

Gyűjteményes munkában megjelent cikkekre így: pl. Házi Jenő: Sopron város címere, Vö. Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79—84.

*Újságcikke*re így: pl. a szerző neve: a cikk címe. Soproni Hírlap 1932. nov. 14.

Idegennyelvű műre így: pl. Semmelweis, Karl: stb.

Levéltári forrásra így: a levéltár megnevezése: levéltári jelzet. — A Soproni Levéltár nevét mindig rövidítve írjuk: SL.

3. Egyéb részletkérdésekben a SSz. legújabb számai az irányadók.

4. A szerzők szedési utasításokat (pl. *kurzív szedés* aláhúzással stb.) ne adjanak.

A szedési utasításokat a szerkesztő adja meg. Esetleges kívánásokat a szerkesztővel kell megbeszélni.

5. A cikkek illusztrálásához szél nélküli tónusos fénykép(ek)et, vagy alkalmas rajzokat (térképvázlat(ka)t!) kérünk. Az illusztrációkat kérjük megszámozni, külön jegyzéken a számozás sorrendjében a képek (rajzok) aláírását közölni.

Kérjük a fénykép(ek), ill. rajz(ok) készítőjének nevét is feltüntetni.

6. Az 1993. évi 1. számtól kezdődően a szerzői tiszteletdíjak megváltoztak. Ezentúl csak 11 gépelt oldal felett fizetünk, szerzői íveként 6000 Ft-ot (1 ív 22 oldal). Minden szerző kap cikkenként egy tiszteletpéldányt.

Kérjük a pontos címet, s ha van, az átutalási betét számát, s az ezt kezelő pénzügyintézet pontos címét és pénzforgalmi jelzőszámát.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta Rt. és a RÁBAHÍR RT. Előfizethető 1997-re a Soproni Múzeumban vagy a Soproni Levéltárban. (Sopron, Fő tér 1.)

Előfizetési díj 1997-től 1 évre 500 Ft, egyes szám ára: 150 Ft.

Megjelenik évente 4 alkalommal.

Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Múzeumban vagy a Soproni Levéltárban (Sopron, Fő tér 1.) kaphatók.

Sopron barátai: Szavunk ne maradjon raktárfalak közé zárva! Egyre szélesebb körben kell segítenünk a múlt tisztázását. Mindenki jusson hozzá a Szemléhez, akit szűkebb hazája története érdekel! Kérjük ehhez az Ön segítségét is. Támogassa a Soproni Szemle Alapítványt!

(Elszámolási számla az Országos Kereskedelmi és Hitelbank Rt. soproni fiókjánál, Ógabona tér 9., 405-10307. számon.) Az APEH 1993. ápr. 16-án 7830283603. sz. a. engedélyezte, hogy az adományozók - igazolásunk alapján - adományukat adóalapjukból levonhassák.

SOPRONI SZEMLE

A szerkesztésért Turbuly Éva felel
Kiadja a Soproni Szemle Alapítvány
Felelős kiadó: Dr. Ádám Antal

Készült a Hillebrand Nyomda Kft. üzemében
(Sopron, Csengery u. 51.)
97. 4316— Felelős vezető: Hillebrand Imre

Terjeszti 1996-ban a Magyar Posta Rt.
Hírlapüzletági igazgatósága

HU ISSN 0133—0748

F. U. 324

Kisszel Benedek 1.
Kötelesspéldány

SOPRONI SZEMLE

SOPRONI SZEMLE

A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata.
Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány,
Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzatának támogatásával.
Alapította: HEIMLER KÁROLY
A szerkesztőbizottság elnöke: **MOLLAY KÁROLY**
Főszerkesztő: TURBULY ÉVA

Szerkesztőbizottság:

ASKERCZ ÉVA, BARTHA DÉNES, BIRCHER ERZSÉBET, CSAPODY ISTVÁN, DOMONKOS OTTÓ,
GIMESI SZABOLCS, GÖMÖRI JÁNOS, G. SZENDE KATALIN,
HÁRS JÓZSEF titkár, olvasó- és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA,
KUBINSZKY MIHÁLY, METZL JÁNOS, SARKADY SÁNDOR

TARTALOMJEGYZÉK:

MOLLAY KÁROLY EMLÉKEZETE

<i>Turbuly Éva:</i>	Mollay Károlyra emlékezve	193
<i>Környei Attila:</i>	Gondolatok a helytörténész Mollay Károlyról	199
<i>Kiss Jenő:</i>	Mollay Károly nyelvtudományi munkásságáról	204

VASÚTTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK I.

<i>Lovas Gyula:</i>	Adatok a 150 éves Sopron–Németújhelyi Vasút történetéhez	208
<i>Kubinszky Mihály:</i>	A nagymartoni viadukt	229

MŰHELY

Fogarassy László:	„A Lajtabánság” politikai és szépirodalmi időszaki lap	238
<i>Boronkai Szabolcs:</i>	Arcképek Sopron XIX. századi német nyelvű irodalmi életéből	
	4. Moritz Kolbenheyer (Kolbenheyer Mór) 1810–1884	242
<i>Gömöri János:</i>	Az Isis kultusz emléke a nagylózsai római kori villából	247
<i>Varga Imréné:</i>	A Magyar Történelmi Társulat soproni vándorgyűlése	251

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

<i>Metzl János:</i>	A Corvinus Magyar–Osztrák Baráti Kör 1996. évi tevékenysége	255
<i>G. Szende Katalin:</i>	Kézművesipartörténet-történet	257
<i>Salamon Nándor:</i>	Invitáció – Írásban és képben. Giczzy János könyve	259

MEGEMLÉKEZÉSEK

<i>Szita Szabolcs:</i>	Lisiczky Lajos (1922–1983) emlékezete	268
<i>Kormos Gyula:</i>	Egy soproni evangélikus pedagógus és egyházenész: Hamar Gyula (1881–1976)	272
<i>Köves Elemér:</i>	Pentelényi János (1911–1996) emlékezete	280

SOPRONI KÖNYVESPOLC

<i>Szitás József:</i>	Tompa Károly: Ötven évi jegyzeteimet lapozom	282
<i>Hárs József:</i>	FONS (Az ELTE BTK Levéltáros Hallgatók Egyesülete és a Szentpéteri Imre Tudományos Diákkör kiadványa)	284
<i>Kubinszky Mihály:</i>	Askercz Éva: Sopron anno. Polgári bútorok a 18. és a 19. századi Sopronban	285

LEVÉLSZEKRÉNY

A borítón: G. Hering del. I. B. Pinelith: Market Place of Oedenburg XIX. sz.

MOLLAY KÁROLY EMLÉKEZETE

Turbuly Éva:

Mollay Károlyra emlékezve¹

Nagyon sajnálom, hogy csak a 90-es évek elején találkozhattam a névről és munkáiból már korábban ismert tudóssal, akiről egyetemi éveim alatt a német tanszék példás tudású és szigorú professzoraként hallottam. A személyes találkozások, a közös munka során hamar megtanultam becsülni fáradhatatlan munkabíráását, fiatalos szellemét, erkölcsi és szakmai következetességét. Ha rá gondolok, legszívesebben a lassan három évvel ezelőtti sarródi „kihelyezett” szerkesztőbizottsági ülés jut eszembe, amikor 1994 szeptemberében közelebről is megismerkedhettünk a Fertő–Hanság Nemzeti Parkban folyó munkával. Dr. Kárpáti László a terepre is kivitt bennünket, megmutatva legfőbb értékeit. A legelőző gulya a bivalyokkal, a távesővel kilesett madárvilág, az aranyló őszi fényben fürdő szelíd vidék mindannyiunkat megérintett. Professzor úr vidám és elégedett volt, tele tervekkel. Megcsillantotta szelíd, ritkán élvezett humorát, hazafelé büszkén mutatta a Balfi utcában a szülői házat, gyereksége színhelyét. Elhátároltuk, a szerkesztőbizottság felújítva régi hagyományt, évente egy alkalommal kimozdul szokásos tanácskozhelyéről, a múzeum könyvtárszobájából. Nem tudhattuk, hogy ez volt az utolsó közös szerkesztőségi ülések egyike, hamarosan kezdetét veszi a hosszas, fájdalmakkal járó betegség, amely 1997. április 3-án, életének 84. évében pontot tett Mollay Károly példászerű tudósi és emberi életpályájának végére.

1913. november 14-én, még a „boldog békeidőkben” született, soproni iparos-paraszti családból. Saját maga a név eredetét a török mullah (pap, tanító) szóra vezette vissza, úgy vélve, a valamilyen módon itt maradt ő, vagy utódai aztán Nyugat-Magyarországra kerülve teljesen elnémetesedtek. Anyanyelve is német

¹ Ezúton szeretnék köszönetet mondani Mollay Erzsébetnek a rendelkezésre bocsátott életrajzért, fotókért és segítségéért Mollay Károly 1994 óta megjelent munkáinak összegyűjtésében.

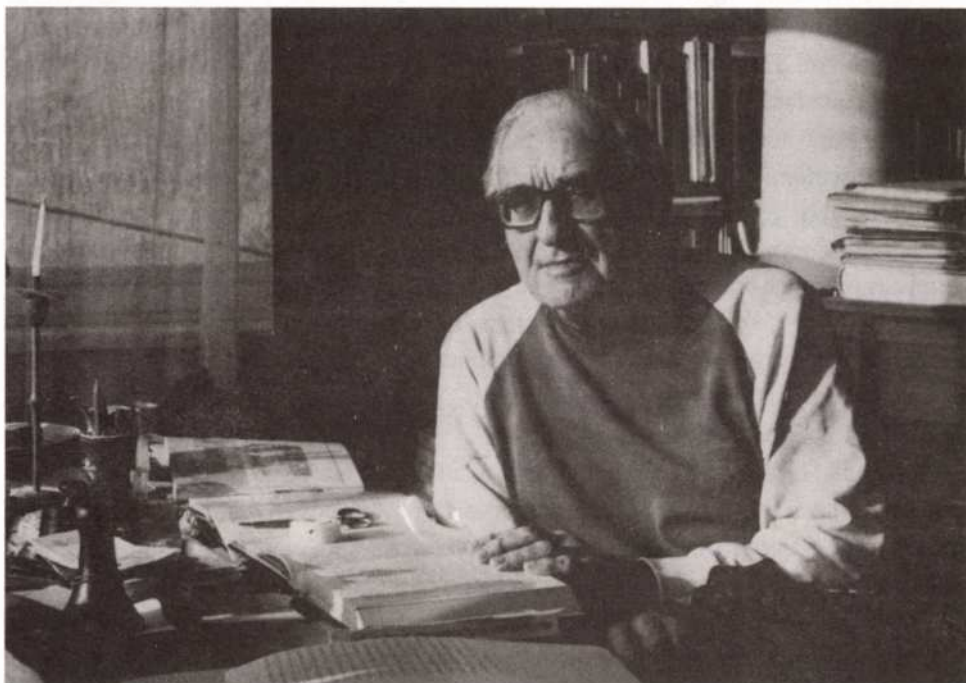
volt, magyarul Matild nagynénjének köszönhetően az óvodában tanult meg. A kétnyelvűség, a nyelvjárások ismerete a későbbiekben a nyelvész számára felbecsülhetetlen értékű ajándék volt, amelyet őseinek és szeretett városának köszönhetett. Ezt, csakúgy, mint a város támogató segítségét, ösztöndíját soha nem felejtette el. Hat évtizeden keresztül „szolgált”, adta vissza sokszorosan e támogatást útra bocsátó közösségének – folyamatos figyelme, helytörténeti, nyelvtörténeti munkái, tanítványai, s nem utolsósorban a Soproni Szemle 25 éves szerkesztése révén. Hogy ez mekkora folyamatos készenlétet, időt és energiát igénylő vállalkozás, csak most, e munka átvételét követően kezdem sejteni.

A békeidők számára tragikus gyorsasággal értek véget. Édesapja, a vasáru-gyár géplakatos a nagy háború első évét, édesanyja örökölt földjein és szőlőiben gazdálkodva nevelte fel árván maradt fiait, Jánost és Károlyt. Az elemi iskolát a soproni Széchenyi István reálgymnázium követte. Az ifjú Mollay Károly tehetsége több, egymástól messzeeső területen is megmutatkozott. Kitűnő matematikus és fizikus, Soproni Horváth József rajziskolájának kiemelkedő tehetségű növendéke, harmadiktól a legjobb magyar stilszta. A matematikusi pályáról – megélhetési okok miatt – éppen kedves matematika tanára beszélte le, így a kitüntetéses érettségit követően 1932-ben az Eötvös Kollégiumba jelentkezett német–francia szakra. Hamarosan a művészettörténetet is felvette harmadik szakként. A sikeres felvételi, amely egyben az egyetemre való bejutást is jelentette – ahogy írta –, meghatározta a sorsát egész életére.

Szeretettel emlékezett vissza egyetemi tanáira, akik közül Schwartz Elemér, megtudva, hogy beszéli a soproni német nyelvjárást, kijelentette: „Maga nálam fog dolgozni”, eldöntve ezzel, hogy Mollay Károly kiemelt szakterülete a német nyelvtudomány lesz.

Francia nyelvtudásának fejlesztésére apai örökségét feláldozva három hónapot töltött Franciaországban, majd 1937-ben állami és városi ösztöndíjjal Bécsben a Collegium Hungaricum lakója. Ebben az évben szerzett francia–német szakos diplomát, majd egy évvel később bölcsészdoktori oklevelet. Disszertációját Schwartz Eleméernél írta a soproni családnevekről. Visszaemlékezésében elmondta, hogy francia szakdolgozatát Eckhardt Sándorhoz nyújtotta be a francia irodalomtörténeti terminológia történetéből, aki azt doktori értekezésnek is elfogadta volna, s kínos volt a magyarázkodás, hogy már elkötelezte magát német nyelvészetből. Skandinavisztikával is foglalkozott, stockholmi ösztöndíj várta, 1939 szeptemberében azonban a történelmi események újra – nem először és nem utoljára – beleszóltak személyes életébe. 1940-ig díjtalan gyakornok, majd tanársegéd az egyetemen, később gimnáziumi tanár Salgótarjánban, Pestszentlőrincen, Budapesten. 1941-től a Teleki Intézet munkatársa, 1942-től egykori intézetében, az Eötvös Kollégiumban tanított. 1943-ban megnősült. Feleségével, Ba-

logh Erzsébettel annak haláláig tartó, szeretet- és bizalomteljes házasságban éltek. 1944-ben egyetemi magántanári képesítést szerzett német nyelvtudományból a budapesti egyetemen, a miniszteri megerősítés azonban a háborús események és hadifogsága miatt elmaradt.

Mollay Károly otthonában íróasztalánál (Mollay Erzsébet felvétele)

A náciakat nem szerette, s ezt tudták is róla. Az 1941-es népszámláláskor a család Sopronban tudatosan magyarnak vallotta magát. Kinevezése az Eötvös Kollégiumba a náci lektor semlegesítését is szolgálta. Behívására 1944 májusában tudomása szerint német kívánságra került sor. A galíciai frontra került. Nyelv-, valamint gyors- és gépirói tudásának köszönhetően hamarosan írnok lett a hadosztályparancsnok mellett. E beosztása valószínűleg az életét mentette meg, társai, akikkel bevonult, majdnem mind elesetek. Ausztriában esett szovjet fogságba. A reményt, hogy hazatérhet, hamarosan kétségbeesés váltotta fel. A hadifogyókat szállító vonat Romániába vitte, majd Constanzából hajóval érkeztek meg kényyszerű szálláshelyükre, a Kaukázus vidéki táborba. Még ebben a kényyszerű helyzetben is megtalálta a hasznos, értelmes cselekvés lehetőségét. Elsajátította a nyelvet, doktori titulúsának köszönhetően orvosi feladatokat látott el.

Nehéz körülmények között végzett hatékony egészségmegőrző és járványügyi intézkedéseinek, orvosi kezeléseinek sokan köszönhették egészségüket, olykor életüket. Ezekről az évekről részletesen is beszámolt visszaemlékezéseiben a Soproni Füzetek hasábjain.

1948 karácsonyán érkezett haza. Visszahelyezték az Eötvös Kollégiumba, majd annak megszüntetése után (1950 augusztus) gyors- és gépírást tanított egy gimnáziumban. 1951 decemberében az Idegen Nyelvek Főiskolájára került. Közben a Közgazdasági Egyetemen orosz nyelvet, az ELTE német tanszékén német leíró nyelvtant adott elő. 1954-től nyugdíjazásáig e tanszéken volt docens, majd 1977-től egyetemi tanár. 1956-ban a forradalom idején beválasztották a forradalmi bizottságba. Emiatt később rektori megrovást kapott, sokáig nem utazhatott, nem léptették elő. Rehabilitálására 1990 májusában került sor. A tanszéken régi német irodalmat, német leíró nyelvtant és nyelvtörténetet adott elő. 1960-ban kandidátusi, 1975-ben akadémiai doktori fokozatot szerzett, 1971 és 76 között tanszékvezető. Nyelvtörténeti munkásságának csúcsa akadémiai doktori értekezése, az 1982-ben nyomtatásban is megjelent „Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig” című munkája.

1984-ben, 71 évesen vonult nyugdíjba, azonban az egyetemen és az Eötvös Kollégiumban a 90-es évek derekáig megtartotta történészek és levéltárosok számára német paleográfiai óráit. A soproni városi kancellária középkori német nyelvű anyagának vizsgálata során szerzett e tárgyban olyan gyakorlatot, amelynek eredményeként a korai újfelnémet paleográfia nemzetközi hírű szakértőjévé vált. Kutatási eredményei nemzetközi elismertséget hoztak számára. Számos konferencia előadója, tanulmányút, ösztöndíj részese volt, 1962-től vezette az „Hazai korai újfelnémet szótár 1350–1686” munkálatait. Publikációinak száma meghaladja a 300-at. 1993-ig megjelent munkáinak jegyzéke a Soproni Szemle 1993/4. számában olvasható.

A nyelvtudóst szülővárosa iránti szeretete a német források mellett elvezette a város latin és magyar nyelvű írott emlékeihez is. Helytörténeti irányú kutatásait elmondása szerint a soproni családnevekről írott disszertációja indította el. Ismernie kellett hozzá ugyanis az egyes családok történetét, amelyekhez várostörténeti kérdéseket kellett megoldania. A soproni helytörténetírás legidőszerűbb feladatának egyrészt a forráskiadást, másrészt az egyes források feldolgozását tartotta. Sopron az egyetlen hely Magyarországon – mondta –, ahol a szinte teljességében fentmaradt iratanyagnak köszönhetően a középkortól kezdve feltárhatók egy város történetének legapróbb részletei is.

E feltárásban Mollay Károly oroszlánrészt vállalt részben publikációi, részben a Soproni Szemle szerkesztése révén. 1993 és 1995 között a város történetének

három alapvető forrását adta közre példás filológiai gondossággal, a következő nemzedékek számára követendő módszertannal. Negyedik munkája, a Gedenkbuch sajnos torzóban maradt, érdemes folytatóra vár.

A Soproni Szemle szerkesztőbizottságának csaknem a lap alapítási évétől, 1938-tól tagja volt. Számos kisebb–nagyobb cikk, recenzió jelent meg tollából. Peéry Rezsővel együtt kiemelkedő szerepe volt 1955-ben a lap újraindításában, abban, hogy a Szemle továbbra is „Soproni” maradhatott. Nevéhez fűződik a be-köszöntő tanulmány megírása: A régi és az új „Soproni Szemle” címmel. Csatka-i Endre halálát követően megbízott, majd teljes jogú főszerkesztő 25 éven keresztül. Meghatározta a lap arculatát, fáradhatatlanul végezte a szerkesztés, javítás rabszolgamunkáját, tartotta a kapcsolatot a néha nehezen kezelhető, késlekedő szerzőkkel. Ugyanakkor a tőle megszokott szilárdsággal, állhatatossággal védte a Szemle színvonalát, távol tartotta a mindennapok változó értékítéleteinek hullámverésétől. Történeti és emberi ítélőképesége nagy szerepet játszott abban, hogy a Szemle 1997-ben 51. évfolyamába léphetett, hogy „országosan ismert és elismert” folyóirat lett.

Meggyőződésem, hogy épp e következetességének, erkölcsi szilárdságának „köszönhette”, hogy sokáig elkerülték a kitüntetések, nem lett akadémikus. Ugyanakkor három akadémiai bizottság aktív tagjaként tevékenykedett, a Tudományos Minősítő Bizottság Nyelvtudományi Szakbizottságának Elnöke, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöke volt, a mannheimi „Institut für deutsche Sprache” Tudományos Tanácsának levelező tagja. A munka és a feladatok tehát nem kerültek el soha. Városa 1971-ben Lackner Kristóf emlékéremmel, 1987-ben Pro Urbe Sopron díjjal jutalmazta. Sopron legmagasabb elismerését, a díszpolgárságot sajnos már súlyos betegen vehette át 1996 decemberében. 1991-ben Révai Miklós díjjal, 80. születésnapján a Köztársasági Érdemrend középkeresztjével, 1995-ben Pais Dezső díjjal ismerték el több, mint fél évszázadot felölelő munkásságát. A cél, a hajtóerő azonban soha nem a díj, az elismertség, hanem maga a feladat volt. „Nálam a munka, vagy amit publikálok, az önmegvalósítás eszköze és független attól, hogy azt most elismerik, vagy sem. Boldog vagyok, hogy végső soron egész életemben azzal foglalkoztam, ami a hobbim volt” – mondta nyolcvan évesen.

Tudósi és emberi példája szinte megoldhatatlan feladat elé állítja a Szemle szerkesztőségét. Csak egyet ígérhetünk: Mindent megteszünk, hogy a lapot korábbi főszerkesztője, Mollay Károly, és elődei, Heimler Károly, Csatka-i Endre szellemében, olvasóink meglegedésére vigyük tovább a mai, ugyancsak nehéz időkben.

Források

Mollay Károly életrajza 1969 november, kézirat

Hiller István: Mollay Károly 70 éves: SSz. 1983/4. 325–327.

Mollay Károly: Ajánlás: Sopron és környéke 1922–1990 Korrajz és családi lexikon
Főszerkesztő: Sarkady Sándor Mécs László Lap- és Könyvkiadó Bp, 1992 7–13.

Hiller István: Mollay Károly 80 éves: Soproni Füzetek '93 (Szerk.: Sarkady Sándor) 151–153.

Mollay Károly: Amikor a Kaukázusban orvos voltam: Soproni Füzetek '93 (Szerk.: Sarkady Sándor) 231–266.

Kubinszky Mihály: A Soproni Szemle főszerkesztője – Mollay Károly: SSz. 1993/4. 291–293.

Kovács József László: Mollay Károly nyolcvan éves (Egy tanítvány szemével): SSz. 1993/4. 293–296.

G. Szende Katalin: „*En most is minden nap Sopronban vagyok...*” Születésnap beszélgetés Mollay Károssal: SSz. 1993/4. 296–305.

Dr. Mollay Károly (Sopron, 1913.) Anyanyelvi önéletrajzom: Anyanyelvünk vonzásában Nyelvtudósok, nyelvészek és nyelvművelők Győr–Moson–Sopron megyében Győr, 1997. 134–136.

Mollay Károly megjelent munkái 1994–1997

1994 Amikor a Kaukázusban orvos voltam (Hadifogságom emlékeiből) In: Soproni Füzetek '93 (Szerk.: Sarkady Sándor) 231–266. (1994-ben jelent meg)

Első telekkönyv / Erstes Grundbuch 1480–1553 Sopron város történeti forrásai A/sorozat 1. kötet Sopron, 1993, 235.

Das Geschäftsbuch des Krämers Paul Moritz / Moritz Pál kalmár üzleti könyve 1520–1529 Sopron város történeti forrásai B/sorozat 1. kötet Sopron, 1994, 99.

Két középkori oltárjavadalom történetének tanulságai (Részlet Sopron középkori topográfiájából) SSz. 1994/1 43–60.

Hiller István (1934–1993) Megemlékezés SSz. 1994/1 80–82.

A Kovácsok utcájának topográfiája (Várkerület 3–37. számú telkek 1379–1536) I. rész SSz. 1994/3 266–302.

1995 Hausarznei- und Essigbüchlein von Hans Seyfridt / Hans Seyfridt házipatikája és ecetes könyvecskéje 1609–1633 Sopron város történeti forrásai B/sorozat 2. kötet Sopron, 1995, 139.

A Kovácsok utcájának topográfiája (Várkerület 3–37. számú telkek 1379–1536) II. rész SSz. 1995/2 130–157.

A Kovácsok utcájának topográfiája (Várkerület 3–37. számú telkek 1379–1536) III. rész SSz. 1995/3 193–214

Egy évtized külkereskedelmének társadalomtörténeti háttere (1483–1489) SSz. 1995/4. 289–316.

1996 Ajánlás In: Tanulmányok Csatai Endre emlékére A Soproni Múzeum kiadványai 2. Szerk.: Környei Attila–G. Szende Katalin Sopron, 1996. 9.

1997 Beköszöntő (a Soproni Szemle 51. évfolyama elé) SSz. 1997/1 1.

Dr. Mollay Károly (Sopron, 1913.) Anyanyelvi önéletrajzom: Anyanyelvünk vonzásában Nyelvtudósok, nyelvészek és nyelvművelők Győr–Moson–Sopron megyében Győr, 1997. 134–136.

Gondolatok a helytörténész Mollay Károlyról

Nagy tudósok, nagy mesterek elhalálozásakor az elhunyt életművét ismerető beszédek vagy írások szívesen és szinte az esetek összességében az életmű értékének meghatározására a következő formulát alkalmazzák: „Az életműnek felbecsülhetetlen az értéke, az elhunyt felbecsülhetetlen értékeket hagyott hátra.” És az elparentálóval együtt a túlélők és az utókor szívesen meg is maradnak ennél a formulánál s a „felbecsülhetetlen” felbecsületlen marad.

Vigyázzunk, legalább mi vigyázzunk Mollay Károly által hátrahagyottak, különösen azok vigyázzanak, akik némiképp az ő szakmájában dolgoznak, váro-sunk, önmagunk és szakmánk ellen vétünk, ha Mollay életművét és hagyatékát „felbecsülhetetlenként” fetisizáljuk, ha nem becsüljük föl, ha nem használjuk, ha nem tanulunk belőle.

Erre a felbecsülésre ma már, ha nem is egyszerű, de jól használható és többé-kevésbé megbízható módszerek állnak az utókor rendelkezésére. – Hátborzongatóan furcsa utókornak nevezni magunkat s az Olvasót, akik előtt még itt áll Mollay Károly alakja és halljuk szépen csengő férfihangján jól szerkesztett, egyértelmű mondatait. – Az életműjegyzék, a bibliográfia egzakt módon eligazít az életműben. Ezt a feladatot, az életműjegyzék közzétételét a Soproni Szemle már teljesítette. (Mollay Károly irodalmi munkássága, SSz. 1993. 403–422. o., melynek kiegészítése folyóiratunk jelen számában olvasható.) Várhatóan lesznek még posztumusz munkák, mégis azt mondhatjuk, Mollay munkásságának eme számbavétele immár teljes. Az életmű értékének, súlyának fölmérését, hatásának, hasznosulásának jellemzését közelíthetnénk meg az ún. idézettségi mutató kimunkálásával, amit mi kicsit nagyobb ráfordítással, a ki nem nyomtatott szakdolgozatok, pályamunkák földolgozásával tovább bővíthetnénk, még konkrétabbá tehetnénk. De nem erről van szó, Mollay Károly esetében nem szabad csak ezzel megelégednünk.

Az ő helytörténeti életműve nem egyszerűen rövidebb vagy hosszabb, kisebb vagy nagyobb tudományos súlyú dolgozatok közzététele. Az ő helytörténeti életműve: életcél és annak megvalósítása, vagy legalább megközelítése. És ez az életcél: a helytörténet, a helyismeret tudományos mélységű és teljességű kimunkálása többek összefogásával és közkinccsé tétele mindenki részvételével.

Mollay Károly azon kevés szaktudósok közé tartozott a szellemtudományok köréből, aki pályafutása legelején tudott nemcsak magának részletes életprogramot, de tudományágának is fejlődési irányvonalakat adni. – És most, az életmű

lezárásakor azt is hozzáfűzhetjük: aki élete során jóban-rosszban tántoríthatatlanul meg is maradt e program mellett és megvalósított belőle mindent, ami egy emberi élet munkájával egyáltalán megvalósítható. – 1938/39-ben megjelent programadó tanulmányában (A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere és feladatai – Maár Károllyal közösen –, SSz. 1938. 273–288. o., 1939. 17–23. o.) amellet, hogy nagy egészében meghatározta a helytörténet fogalmát, külön, saját célú – vigyázat: nem öncélú – és sajátos módszerű tudományágként határozva meg azt, kitűzte egyben a soproni helytörténetírás feladatait, ma már kézenfekvőnek tűnő módszereket ajánlva azok megvalósításához. A helytörténet, mint utóbb Belitzky János könyvének bírálatában (Sopron vármegye történelmének nyelvészeti és történeti kérdései, SSz. 1939. 232–239. o.) is írta: nem „az országos történet része, az országos történelem helyenkénti lecsapódása” (i. h. 236. o.) Tagányi Károllyal együtt vallotta: a helytörténet az adott hely belső története, amelynek „megvannak a maga sajátos külön feladatai, amelyeket a helytörténeti forrásanyag lehető teljes feltárásával együtt lehet megoldani.” (uo.) E felfogás szerint a helytörténet nem azzal és nem akkor tesz szolgálatot a nemzeti történelemnek, ha annak tételeihez illusztrációkat szolgáltat, hanem a maga feladatának lehető legtudományosabb megoldásával, forrásainak legteljesebb feltárásával és felhasználásával. „Ki kutassa fel az egész levéltári anyagot, ha a helytörténetíró ezt nem teszi, ki hozza napvilágra azokat az adatokat, amelyeket az országos történet írója felhasználhat, de felkutatni már nem képes?” (Uo. 237. o.)

Fenti programadó tanulmányában a helytörténet-tudomány fejlődésének több, lényegileg négy, módszerét, föltételét határozta meg:

1.) A helytörténetírás nem egy ember, hanem munkaközösség, még inkább munkaközösségek munkája kell legyen. Ilyen munkaközösség kialakulására látott lehetőséget az előző évben indult Soproni Szemle körül. – Már ebben az évben a szerkesztőbizottság tagjaként, 1955-ben a Szemle egyik újjáélesztőjeként, 1970-től főszerkesztőjeként igen eredményesen szolgálta ezt a célt. S mindemellett, mint egyetemi oktató a fiatal kutatók tucatjait indította el a pályán, oltotta be a helytörténet, jelesen a soproni helytörténet szeretetével.

2.) Ebben a munkában szükségképpen részt vesznek fővárosi kutatók is, de a munka fő letéteményese a helyben élő és dolgozó kutatók közössége kell legyen. Néhány év múlva, 1942-ben megindította a Sopronmegyei Kultúratlasz munkálatait. (Mollay–Weger Imre: A Sopronmegyei Kultúratlasz Közleményei, SSz. 1942. 76–86. o., 146–147. o.) – Figyelem: a német nyelvész. a középkorkutató Mollay ebben a munkában a jelen és közelmúlt népeletét tanulmányozza főleg a

magyar Rábaközben és a Csepregi járásban! – A munkába bevont falusi tanítók – és néhány pap és jegyző – Mollay számára a helytörténeti munkaközösség lehetséges munkásai. Számítása helyes volt, a kérdőívek kitöltői közül többnek nevével találkozunk helytörténeti munkák szerzőjeként is.

3.) Figyelemmel kell kísérni a helyi, országos és külföldi legújabb szakirodalmat. Életprogramjának ez a pontja magyarázat arra a jelenségre, hogy életmű-jegyzékében feltűnően nagy a könyvismertetések, bírálatok száma, és válaszolja meg a Soproni Szemle köteteinek tanulmányozásakor bizonyára mindenkiben fölvetődött kérdést: miért éppen a tekintélyes főszerkesztőnek, a rendkívül elfoglalt egyetemi tanszékvezetőnek, európai súlyú szaktudósnak kell csip-csup ismertetésekkel, számonként többel is foglalkozni. Azért, mert ő komolyan vette ezt a célkitűzését és közülünk ő volt legjobban otthon a szakirodalom egészében, ő vett tudomást először a soproni helytörténetírás számára bármi okból figyelembe veendő kiadványokról, közleményekről. Azután meg: Tessék kérem, ezeket az ismertetések, a legrövidebbet is és a leghosszabbakat is elolvasni! Ezek egyike sem egyszerű figyelemfelhívás, méltatás vagy bírálat-kiigazítás. Mindegyike tartalmaz módszertani megjegyzést, fejtegetést és a soproni helytörténet adataiból számos kiegészítést; némelyike olyan sokat és olyan jelentőset, hogy az önálló tanulmányként is megállná a helyét.

4.) Tartalmi oldalról az egész munkának alfája a történelmi források teljességének feltárása, közlése és ismertetése. S a források teljességébe valóban mindent beleért, műfaji szempontból az egyéni és közösségi visszaemlékezést, forráshely szempontjából a magángyűjteményt, a magántulajdont is. A mostanában vagy nemrégiben iskolázott történész számára ez talán közhelynek tűnik, de Mollay Károly ezt 1938-ban tűzte célul és kezdte megvalósítani. És volt a fiatal – és érett – Mollay Károlyban, aki már kezdőként is a források hatalmas ismeretével, a belőlük nyert adatok még hatalmasabb tömegével rendelkezett, volt annyi tudományos önfegyelem, hogy „érdekes adatok” közlésével nem tett engedményt önmagának és olvasóközönségének, hanem egy-egy téma, kérdés forrásainak teljes feldolgozása után tette csak azt közzé – és mindenekelőtt: a körülmények – idő és a forráshoz való hozzáférés lehetősége – függvényében az egész tudományág számára hasznosíthatóan igen jelentős forrásokat tett közzé. (L. az életműjegyzéket i. h.) A Mollay életmű értékelőink, használóink ezen forrásközlések olvastán csak egyetlen megjegyzése lehet: sürgősen kell nekünk még egy Mollay Károly, hogy ez az elengedhetetlenül fontos munka folytatódhassék!

Az első, a programadó cikk elemzésével sokat elidőztünk. De valójában el is mondtuk mindazt, amit a helytörténész Mollay Károlyról, meggyőződésünk szerint, el kell mondani. Mert ez volt az ő helytörténeti munkásságának célja és eredménye: a soproni és sopronmegyei helytörténetírást minél jobban teljessé és eredményessé tenni, a lehető legjobb tudományos rangra emelni. Ezt a célt pedig nemcsak szerkesztőként, oktatóként és tudományszervezőként szolgálta, hanem szerzőként is a saját kisebb-nagyobb tanulmányaival és minden egyes közleményével.

Az életműjegyzéket tanulmányozva és az abban foglaltakat újra- és újra-olvasva megvilágosult előttünk: a legjelentősebb, a legsúlyosabb, legtöbbet idézett Mollay tanulmányok nemcsak a bennük leírt történelmi tények, jelenségek várostörténeti fontossága vagy újdonsága miatt ítéltettek ilyen magasra, hanem elsősorban a feldolgozás módszere, a megtámadhatatlan tudományosság miatt. Rádöbbenünk, s a még későbbi utókor még világosabban fogja látni: ezekkel a cikkekkel (csak néhányat közülük: Scarbantia, Ódenburg, Sopron, Bp. 1944., Háztörténet és várostörténet, SSz. 1959., Névtudomány és várostörténet, SSz. 1961., Macskakő–Katzenstein, SSz. 1963., Sopron XIV. századi városképének vizsgálata, SSz. 1964., Többnyelvűség a középkori Sopronban, SSz. 1967., Családtörténet és társadalomtörténet. SSz. 1988., stb, stb.), iskolát teremtett Mollay Károly. Iskolát, mert ezt így lehet és így kell csinálni, és iskolát, hál' istennek, mert már vannak követői is.

Ezért mondtuk: nem szabad Mollay Károly hagyatékát felbecsülhetetlen értéknek titulálni: fel kell becsülni, tanulni kell a hagyatékból – és a hagyakozó emberségéből, tudományos módszereiből is – és mielőbb és minél többnek hasznosítani a tanultakat. Ez volt Mollay Károly életcélja és ez által teljesülhet ez a cél Mollay halála után is. Ő tudománnyá akarta – és némileg tudta – a helytörténet egészét fejleszteni.

De szívünk szerint, vissza kell térnünk a legelső Mollay cikkhez. Írásaiból megismerve az olvasó bizonyára szigorú tudósnak, szaktudománya tudományos módszereit foggal-körömmel érvényesítő, a tudományág tudományos és társadalmi rangját saját személyében is képviselő és érvényesítő, összevont szemöldökű embernek képzeletben Mollay Károlyt. És nem téved: Ilyen volt. Ha szobor készül róla, ilyen legyen a szobor! De ő nem szobor volt, hanem ember és mindenekelőtt népének fia, Sopron hű polgára. És mint ilyen, ez a tudományát minden nem tudományos szemponttól, ráhatástól, politikai nyomástól védő szigorú tudós, nem zárta be a helytörténetet az elefántcsonttoronyba, érzelmileg, érzelmesen is közelített tárgyához, és, ha megítélése szerint erre szükség volt, még politizált is. Hogy mivel és hogyan?, hát – ezért azonos ő az imént leírt szoboralakkal is – ter-

mészetiesen a szigorú, a megtámadhatatlan tudományossággal. Idézett legelső cikkében írta: „Elég egy pillantást vetnünk a Nyugat-Magyarországról eddig megjelent könyvészeti összefoglalásokra, hogy rögtön lássuk, mennyi osztrák és német irodalmat hagytunk magyar részről válasz nélkül... ..a németiség politikai céloktól fűtött felkészültségével szemben nem elég a magyar szív és lélek.” (i. m. SSz. 1939. 18–19. o.) Szükségesnek tartjuk itt megjegyezni, hogy munkáiban mindig mentes tudott maradni mindenféle előítéletől s maga nem tette, másoknak nem engedte mai szempontok múltbéli alkalmazását. Mert ő jó soproni, jó hazafi volt, de jó történészként, tudósként volt az.

A tudományok fejlődése a szakágak specializálódása felé halad, a tudósok már évszázada polihisztorból szaktudóssá váltak. Mollay Károly esetében mégis fölvetődik a kérdés: nyelvész volt?, nyelvtörténész volt?, paleográfus volt?, filológus volt?, helytörténész volt? Mindegyik tudományágban nagyot és maradandót alkotott. Az egész életmű megítélésében számunkra perdöntő a munkásság célja, s ez a helytörténet, a helyismeret volt. Ezt szolgálta a másik tudományágokban számontartott tanulmányainak többségével is, a helytörténetírást mint tudományt és mint az adott társadalom létének egyik meghatározóját. Az új Soproni Szemle zászlajára írta: „neveljen múlt és jelen értékeink megbecsülésére, közvetítse helyi hagyományainkat az ifjabb nemzedéknek, amely munkánkat majd folytatni fogja!” (A régi és az új Soproni Szemle, SSz. 1955. 5–12. o. az idézet: 10. o.) – Kedves Ifjabb Nemzedék! Folytassátok ezt a munkát! Mollay Károly mértéket szabott, ha őt folytatjátok, hozzá hasonlóan nagyot alkothattok.

Mollay Károly nyelvtudományi munkásságáról

Mollay Károly tudományos tevékenysége, így nyelvtudományi munkássága megértésének a kulcsa a jeles tudós filológus-voltában van. Abban, hogy Mollay a filológiát művelte akkor is, amikor nyelvészeti tanulmányainak nagy részét írta, akkor is, amikor német irodalomtörténeti előadásait tartotta, akkor is, amikor helytörténettel foglalkozott. A filológia „valamely nép, nemzet, földrajzi vagy kulturális közösség nyelvével, irodalmával és műveltségével kapcsolatos ismeretek összessége” (Magyar Értelmező Kéziszótár). Mollay Károly a magyar és a hazai (soproni) német nyelvű közösségnek egyaránt érző és értő filológusa volt, aki még az osztatlan filológia szellemében dolgozott. (Ezért érzem találónak a 80. születésnapjára megjelentetett emlékkönyv címét: „Im Zeichen der ungeteilten Philologie. Festschrift für Professor Dr. sc. Karl Mollay zum 80. Geburtstag. Herausgegeben von Péter Bassola, Regina Hessky und László Tarnói. Budapesti Beiträge zur Germanistik. Schriftenreihe des Germanistischen Instituts der Loránd-Eötvös-Universität 24. Bp., 1993). Munkásságában elválaszthatatlanul eggyé kapcsolódott a nyelv tudós bűvara, a régi kéziratok világában oly otthonosan mozgó levéltári kutató, a paleográfus, a helytörténet kiemelkedő tájékozottságú és tudású, szenvedélyes művelője, a többnyelvűségnek – a saját nyelvi kompetenciától kivételes módon támogatót – vizsgálója. Mint-hogy pedig izigvérig filológus-nyelvész volt, érthető, sőt természetes, hogy gazdag és sokrétű munkásságában többnyire összefonódva, egymást erősítő szerves kapcsolatban jelentkezik nyelvtudomány, művelődés- és irodalomtörténet, hely- és gazdaságtörténet, valamint társadalomlélektan. (Halálával nagyjából egyidőben jelent meg az a megyei kiadvány, amelyben Mollay tudósi pályájára emlékezik: Anyanyelvünk vonásában. Nyelvtudósok, nyelvészek és nyelv művelők Győr-Moson-Sopron megyében. Szerk. Hérics Lajosné. Kiadta a győri Kazinczy Ferenc Gimnázium 1997-ben 134–136.)

2. Mollay Károly a magyar nyelvtudomány kiemelkedő alakja, a magyarországi germanisztika nagy egyénisége, a szó- és névfejtés kitűnő módszertani felkészültségű, ritka eredményességű művelője volt. Nagy nyelvészeinknek azon sorába tartozott, akik valamely idegen filológiát – ő a germanisztikát – és a magyar nyelvészetet egyaránt eredményesen művelték, illetőleg az előbbit az utóbbi szolgálatába állították, s ezt tudatosan, meggyőződésből tették. Mollay Károly ilyenképpen a nyelvészeknek abba a vonulatába tartozott, amelynek nem kisebb

képviselői voltak, mint a finnugor nyelvész Zsirai Miklós, a szlavista Kniecza István, a turkológus Ligeti Lajos, vagy a romanista Tamás Lajos és Gáldi László.

Mollay Károly két nyelvet hozott otthonról. Sopronban felnővén – ahogy ő maga mondta el akkor, amikor a Magyar Nyelvtudományi Társaság felolvasó ülésén köszöntöttük 80. születésnapján – mind a magyarnak, mind a németnek elsajátította egy köznyelvi(es) és egy nyelvjárási változatát is. Ennél jobb aján-dékot a leendő nyelvész, a német–magyar kapcsolatok kutatója, Sopron múlt-jának lelkes bűvára aligha kaphatott volna: Hajlok a föltételezésre, hogy azt mondjam, az előzmények szinte predestinálták Mollayt arra a tudományos pályá-ra, amelyet később oly eredményesen befutott. A kétnyelvűség társadalmi, lélek-tani, nyelvészeti vonatkozásait saját tapasztalatok alapján s belülről láthatta és látta. Ezzel magyarázható, hogy a kétnyelvűséggel kapcsolatos vélemény-nyilvá-nításai már akkor szociolingvisztikai szemléletűek voltak, amikor a ma divatos szociolingvisztikának nálunk még nem sok nyoma volt. Magától értetődik, hogy Mollay német tankönyveket is írt (Német nyelvkönyv a gimnázium II. és III. osz-tálya számára: 1952; két külön kötet; Német hangtan és helyesírás: 1952), hogy a „Nyelvoktatás és nyelvtudomány” című kötet (1957) társszerzője, s hogy a „Modern nyelvoktatás” című periodika szerkesztőbizottságának is tagja volt (1963–1967).

Ő volt a magyar nyelvészek között az, akire bizonyos nagyon nehéz, speciális szövegek németre, illetőleg magyarra fordítását, valamint fordítások ellenőrzését bízhatták. Ő fordította le annak idején németre – magyarról – a Reguly Antal és Pápay József hagyatékából Zsirai Miklós által közzétett osztyák hőségeket, I. Osztyák (chanti) hőségeket. II. Bp., 1951. Ő fordította németről magyarra Kem-pelen Farkas nevezetes munkáját (Az emberi beszéd mechanizmusa, valamint a szerző beszélő gépének leírása. Bp., 1989). Márpedig „Egy kétszáz éves német nyelvű könyv magyarra fordítása nem egyszerű feladat... Szerencse, hogy Mollay Károly professzor vállalta a fordítást és kitűnő, szövegű magyar változatot te-remtett meg” – írta Tarnóczy Tamás a mű utószavában (343). Ő volt a magyar nyelv történeti-etimológiai szótára III. kötetének (Bp., 1976) is a német nyelvi lektora.

3. Mollay nyelvtudományi tevékenységének egyik kitüntetett területe volt a né-met nyelv története. Ő volt az, aki az ötvenes évek elején elsőként tartott újra német nyelvtörténeti előadásokat a pesti egyetemen. Ő volt az, aki titokban már korábban is tartott néhány tanítványának gót, ófelnémet és középfelnémet szemi-náriumokat. Az ő tollából jelent meg a több kiadást is megért Geschichte der deutschen Sprache (első kiadása 1957-ben volt), valamint a Deutsche Sprache und Literatur (770–1700). Ein Lehrbuch mit altdeutschem Glossar. 1962-től ve-zette a Hazai Korai Újfelnémet Szótár 1350–1686 munkálatait.

Hallatta szavát a német nyelvművelés kérdéseiről is (Gondolatok az egységes német köznyelvi kiejtés körül lefolyt vitáról: 1939; A német nyelvművelés új arca: 1954). Tagja volt a mannheimi Institut für deutsche Sprache Tudományos Tanácsának.

Nyelvtudományi munkásságának számbaveendő területe a kritika is. Számos ismertetést, recenziót írt, s lényegre törő megállapításaival, adatokkal alátámasztott érvelésével segített abban, hogy egy-egy könyv, tanulmány értékéről reális kép alakuljon ki.

4. A filológus-nyelvtörténész előszeretettel foglalkozott régi kéziratokkal, feldolgozásukkal, sőt kiadásukkal is. Fölösleges volna azon vitatkozni, hogy idetartozó kiadványai közül melyek inkább nyelvészetiek, s melyek elsősorban helytörténetiek. Minden olyan kiadvány, amely régi nyelvi adatokat tartalmaz – legyen az utcanév-lajstrom, jogi okirat, végrendelet, memoár vagy bárminemű oklevél –, a nyelvtörténész számára fontos forrás. Jelképes, hogy Mollay – nyelvtörténészként – már pályája kezdetén nyelvészet és történettudomány egymásrautaltságának a meggyőződésében dolgozott („Sopron vármegye történelmének nyelvészeti és történeti kérdései”: SSz. 1939. 232–39, 358). S Mollay nagyon jól tudta azt is, hogy a történeti magyarázatokhoz a nyelvi adatok milyen hathatós, gyakran perdöntő, olykor pedig másunnan be sem szerezhető információkat adnak. Az a tény, hogy ő oly kiváló helytörténész volt, nem utolsósorban azzal magyarázható, hogy kitűnően ismerte a Sopronban használt nyelveket, s hogy kitűnő nyelvtörténész volt. (Lásd. doktori disszertációját: Középkori soproni családnevek, Bp., 1938, illetőleg: Scarbantia, Ödenburg, Sopron. Siedlungs-geschichte und Ortsnamenkunde. Bp., 1944, valamint: Névtudomány és város-történet. Dágtól Ágfalváig. SSz. 1961. 114–130, 193–200.) Forráskiadásai közül kettő kiemelendő: a Budai Jogkönyv (Das Ofner Stadtrecht. Eine deutsch-sprachige Rechtsammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn. Bp.–Weimar, 1959) és Kottaner Ilo-
na emlékiratai (Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottanerin. Die ältesten Frauenmemoiren des deutschen Mittelalters. 1439–1440. Wien, 1971).

5. Ha arra kellene felelnem, hogy Mollayhoz a nyelvtudomány mely területe állt legközelebb, habozás nélkül ezt válaszolnám: az etimológia, a szó- és névfejtés. Nyelvtudományi iskolázottsága és szófejtő vénája, széles körű nyelvtudása és művelődéstörténeti ismeretei biztos fundamentuma volt az etimológus Mollaynak. Természetes ennek ismeretében, hogy elvi-módszertani következtetései is elsősorban a nevek és a szavak eredetvizsgálatával függnek össze. Ő maga írta élete legvégén, hogy „Elméleti kutatásaim fő iránya a magyar és a német névtudomány volt, különös tekintettel a magyar és a német személynévekre és helynévekre” (a már idézett „Anyanyelvünk vonzásában” című kötetben: 136). Téma és

kutató magától értetődő, egyszerűs mind szerencsés találkozásából született Mollay legjelentősebb nyelvtudományi munkája, filológiai mesterműve, akadémiai doktori értekezése, az 1982-ben megjelent „Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig”. Ebben a remek, imponálóan szuverén etimológiai szintézisben a magyar nyelv német jövevényszavait elemzi részletes filológiai apparátussal, a módszertani elvek precíz ismertetésével, a német–magyar nyelvi érintkezések külső és belső történetének bemutatásával. Az etimológiáról mondta Pais Dezső, hogy „minden benne van”, Nos: Mollay könyve igazolni látszik ezt. Mert ebben a monográfiában nemcsak nyelvészet van, nemcsak az van, amit Mollay a magyar és a német nyelvtörténetről tudott (márpedig sokat tudott), hanem az is, amit a többnemzetiségű régi Magyarország nyelvi és kulturális viszonyairól alapos tájékozódás után megtanult. Miben hozott újat Mollay ebben a munkájában? A társadalomtörténeti háttér, a nyelvszociológiai helyzet mikrofilológiai föltárásában; a tárgyalt jövevényszavak germanisztikai oldalának részletekbe menő tisztázásában; a forrásolvasó etimologizálás eredményeinek gyakorlati bemutatásában s abban, hogy számos és sokféle – zömmel levéltári – forrás feldolgozásával új adatok sokaságát hozta felszínre. A nyelven kívüli, de a nyelv-vel szoros kölcsönhatásban lévő, a nyelvi egymásra hatást elsősorban meghatározó és befolyásoló társadalomtörténeti, illetőleg nyelvszociológiai háttér beható vizsgálatával Mollay kétségtelenül lényegesen kibővítette az etimológiai horizontot német jövevényszavaink kutatásában. Ennek egyik kézzelfogható következménye az aránymódosulás a szócikkekben e tényezők javára. Mollay mintavizsgálatot végzett ez e szempontból leginkább vizsgálható – mert kitűnően adatolt – Sopronban, ott, ahol latin, német, jiddis és magyar nyelvű írásbeliség is létrejött, s ahol a többnyelvűség következményeinek, a nyelvi érintkezések vizsgálatának párját ritkítóan jó lehetősége kínálkozott. Mollay idevágó kutatásai úttörő jelentőségűek, s például szolgálhatnak valamennyi hasonló vállalkozásnak.

Mollay Károlyt szakmai és emberi rangja, tekintélye a magyar tudományos közéletben is szerephez juttatta, jöllehet sosem tartozott a vonalas, a karrierista kutatók közé. A Magyar Nyelvtudományi Társaságnak két ízben is főtítkára s választmányának tagja volt. A Magyar Tudományos Akadémia Tudományos Minősítő Bizottsága Nyelvészeti Szakbizottságában éveken át ő látta el bölcsen az elnöki feladatkört. De nyelvészként meg kell emlékezni róla mint folyóirat-szerkesztőről is. Ugyanis a Soproni Szemle az ő szerkesztősége idején vált a magyarországi helytörténeti folyóirattá, amelyet a hozzáértők nyelvtudományi szempontból a legszínvonalasabbnak, legigényesebbnek tarthattak. Ezt ő is tudta, s büszke volt rá. Teljes joggal írta a Soproni Szemle második félévszázadát beköszöntő soraiban, hogy „A Szemle...országosan ismert és elismert folyóirat lett” (SSz. 1997, 1). A hazai nyelvtudománynak is érdeke, hogy ez a Mollay-hagyomány töretlenül folytatódjék.

Lovas Gyula:

A 150 éves Sopron–Németújhelyi Vasút története¹ I. 1847–1918

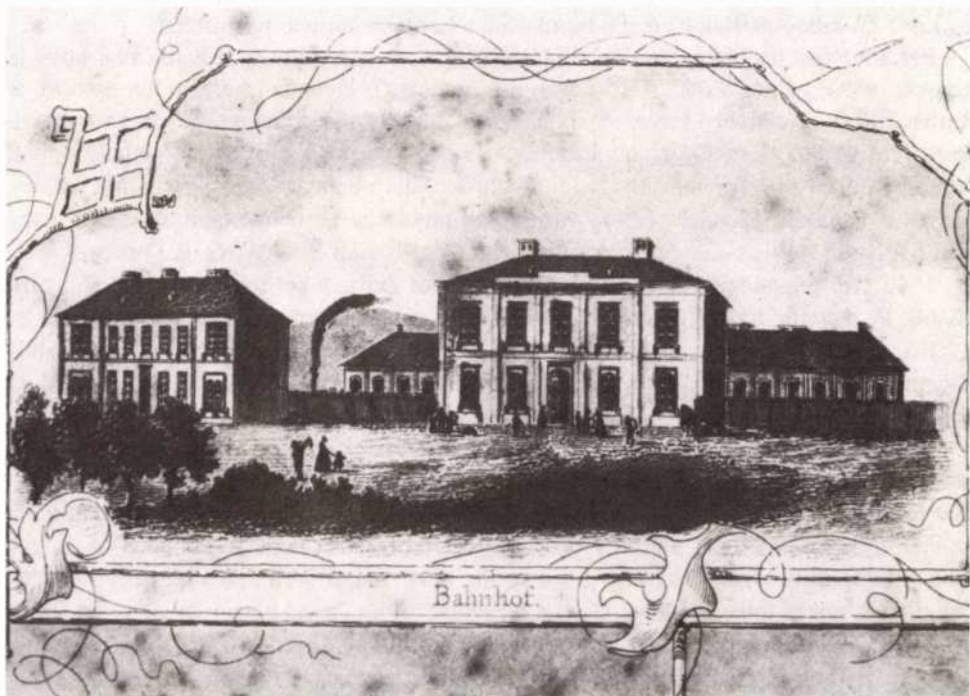
Asoproni polgárság, a megyebeli földbirtokosok legjobbjai érdeklődéssel figyelték a vasútépítésekről szóló híreket. A kereskedelmi és iparkamara ülésein, különböző megbeszéléseken tárgyalták ezeket. Érdekeltek voltak az áruforgalom fejlesztésében. Sopronon keresztül a közutakon igen számottevő kereskedelmi forgalom bonyolódott le, ami egy itt átvezető vasútvonal építésével csak növekedhetett volna.

Ugyan már 1832-ben készített Franz Xaver Riepl egy, az egész Habsburg birodalmat átfogó vasúttervet, az első tényleges vasútépítési engedélyt csak 1835. április 15-én nyújtotta be a kormánynak Rothschild báró, kérve azzal a Kaiser Ferdinánd Nordbahn vonalainak építésének engedélyezését. A Birodalomnak a Dunától délre lévő területei báró Sina S. Georg érdekkörébe juthattak, aki 1836. február 17-én kért engedélyt a Bécs–Győri Vasút hálózatának megépítésére.

Természetes, hogy a soproni és megyebeli köröket különösképp Sina báró vasútépítési tervei érintették. Felismerték, milyen előnyök származhatnak a városra, a megyére, ha a császárvárosból déli irányban kivezető vaspálya itt haladna keresztül. Ezért is 1836 legelején a soproni kereskedők és megyei földbirtokosok azzal a céllal, hogy biztosítsák az építendő Bécs–Adria vasútnak Sopronon át vezetését, de legalább azt, hogy olyan vasútvonal épüljön, amely Bécs és Sopron között teremt kapcsolatot, szervezkedni kezdtek. 1836. május 26-án Sopron város és a megye küldöttséget indított a nádorhoz Bécsbe, hogy előadják, milyen előnyöket jelentene az ilyen nyomon megépülő vasút, s ahhoz támogatását kérik. 1836. május 29-én az érdekelt földbirtokosok, nagykereskedők, közigazgatási vezetők megalakították a Soproni Vasút Társaságot, mely ennek a vasúti vonalvezetésnek az érdekében kellett, hogy munkálkodjon. Napokkal később már Vághy Ferenc polgármester vitte Bécsbe a Társaság kérelmét, hogy a kormány engedélyezze a Társaságnak, hogy a Bécs–Sopron–Trieszt vasútvonal érdekében tevékenykedjen. A Társaság küldöttei 1836. június 27-én Sina báróval tárgyaltak, hogy megismerjék annak vasútépítési elképzeléseit. A soproniak azonban belátták, hogy a maguk ereje a vasútügy előmozdítására elégtelen, Sina terveit pedig még bizonytalannak ítélték. Ezért a Soproni Vasút Társaság 1837. február 14-én munkáját beszüntette. A Társaság ügyeit közvetlenül intéző bizottság titkára, Ertl Nep. János, városi jegyző 1837. szeptember 13-án a vasútüggyel kapcsolatos iratait egy-

¹ 1997-ben több jeles vasúttörténeti évfordulót ünnepel Sopron. 150 éves a Sopron–Bécsújhelyi Vasút, 100 éves a Sopron–Pozsonyi Helyiérdekű Vasút és a Fertővidéki Helyiérdekű Vasút. Az évfordulókhoz kapcsolódva nyitunk ideiglenesen új rovatot ez évi 3. és 4. számunkban.

bekötötte, s beadta a városi Magistrátusnak. A köteg borítójára pedig a következőket írta: „Mivel az itteni Társaságnak tárgyalásai egy Sopron–Bécs vasút megvalósítására semmi kézzel fogható eredményre nem vezettek, azok általános érdeklődésnek az okán mely nem csak a nagyközönség, de a hatóságok részéről is jelentkezett, valamint, hogy igyekezetünk emlékéül az a később érdeklődők számára megmaradjon, kü-

Sopron állomás épületei a város felől

lönösen akkor, ha azt a tárgyat, amivel foglalkozik – úgy látszik – egy másik oldal nem akarja elfekve hagyni, engedtessek meg nekem, hogy a Társaság bizottsági jegyzőkönyveit és a hozzá csatolt iratokat azzal a kérelemmel átadjam, hogy a Tisztelt Tanács csatolja a többi irathoz, amik ezzel a vasúttal kapcsolatban a városnál fellelhetők, és sorolja be a városi levéltárba.”

A köteg ma a Soproni Városi Levéltár XI. Fasc. No 3937 szám alatt elhelyezve idézi a soproni vasútügyet elindítók buzgalmát és tisztességét. A „másik oldal” azonban valóban nem akarta az ügyet elfekve hagyni: 1837. december 19-én V. Ferdinánd jóváhagyta a Bécs–Győri Vasút tényleges építési engedélyét. 1838. március 20-án megalakult a Bécs–Győri Vasút Társaság, s már egy héttel később sajtóban, hirdetmények útján közzétették részvényei jegyzésének módját. Egyidejűleg térképet adtak ki, melyen az építendő hálózat vonalait mutatták be a közönségnek. Az építési programban szerepelt a bécsi vámvonaltól Bruckon, Győrön át Gönyűig vezető pálya, abból Pozsonyba vezető kiágazással, a Bécsből Bécsújhelyen át Gloggnitzba vezető vonal, illetve a Bécs-

újhelyből Sopron felé, s onnan Győrbe vezető vasút a lajtaszentmiklósi és brennbergi szénbányákba vezető szárnyvonallal.

A meghirdetésre került részvényjegyzés óriási érdeklődésre talált, nem is tudták a jelentkezők igényeit kielégíteni. A bécsi részvényjegyzési irodák előtt a rendőrségnek kellett fenntartani a rendet. A vonalak helyén a terepbejárások 1839 kora tavaszán megkezdődtek, márciusban pedig Bécs–Bécsújhely² között a földmunkák is. 1839. június 7-én kibocsátották az újabb munkások toborzását hirdető plakátokat.

Ezt követően azonban váratlan döntés született. A Társaság arra hivatkozva, hogy a magyar országgyűlés a Bécs–Győri Vasúttal szemben a Duna bal partján létesítendő, a Rothschild függőségében tervezett vonal építését támogatja, felhagyta a magyarországi terek felé vezető Bécs–Győr vonal építését és minden erejét a Bécs–Bécsújhely vonal építésére fordította. Így már 1842. június 20-án Wien-ből már Wr. Neustadtig közlekedtek a vonatok. Időközben Sina vasútjának társasága kormányutasításra nevet cserélt, s felvette a Wien–Gloggnitzer Eisenbahn Gesellschaft (röv. W. G. E.) nevet.

1842 első napjaiban a kormány lapja, a Wiener Zeitung két fontos vasútépítési hírt közölt: közzétette, hogy Sina eredeti vasútépítési engedélyét a kormány kiegészítette, s a báró engedélyt kapott, hogy vonalát továbbépíthesse Wr. Neustadtból Gloggnitzba. Ugyanekkor azt is, hogy a kormány államköltségen szándékozik megépíteni a Bécsből Triestbe vezető pálya további vonalrészzeit.

Sopron város már 1842. január 12-én tanácsülésen tárgyalta a fejleményeket. Úgy döntöttek, hogy feliratot készítenek az uralkodóhoz, s abban kérik, a Bécsújhelyből Triest felé vezető vonalat Magyarországon, Sopronon át építsék meg, részletesen taglalva az ebből eredő előnyöket. A felterjesztést az uralkodó nem vette figyelembe. A Bécsújhely–Gloggnitz közötti pálya gyorsan épült. 1842. május 5-én már elkészült a vasútvonal az Alpokra felvezető hágó elejéig, a Semmeringig vezető egyvágányú pálya.

Sina azonban nem ejtette el korábbi terveit. 1843-ban engedélyt kért a kormánytól, hogy folytathassa a Magyarország felé vezető vasútvonal félbehagyott építkezéseit. 1844. február 4-én kapott engedélyt a Bécs–Bruck, illetve a Bécsújhely–Országhatár vonal építésének megkezdésére. A számára kiadott újabb engedély megjelölte, hogy ez utóbbit új társasági formulával tovább építheti Sopronig.

A báró 1843 őszén ismét kapcsolatba lépett a soproni vasútügy korábbi mozgatóival. Ismét életre hívták azt a városi és megyei bizottságot, amelynek feladata lett a vasútügy dolgainak vitele. Egybehangzó vélemény volt, hogy a vasútügyi bizottság elnökéül gróf Széchenyi Istvánt kérik fel. Széchenyi vállalta a felkérésre a feladatot, s már 1843. november 13-án felkereste Metternich kancellárt, s megnyerte őt a soproni vasútügy támogatására.

A vasútügy segítésére Esterházy Pál herceg felajánlotta, hogy a létesítendő vasúthoz szükséges, birtokának részét képező területeket ingyen átengedi. Kijelentette egyben, hogy a jobbágyság által használt és a vasúthoz szükségelt területekért kész azoknak természetbeli kárpótlást adni. Sopron város közgyűlése is megajánlotta a hasonló támogatást.

² A tanulmányban szereplő olyan településeket, melyeknek magyar neve él a közhasználatban, magyar nevével jelöltem. Az állomások neveit úgy szerepeltettem, amint a tárgyalt időszakban a menetrendkönyvekben szerepeltek.

A Wien–Gloggnitzer Eisenbahn Gesellschaft 1844. július 30-án tartott közgyűlésén tárgyalta meg az építés dolgait és engedélyezték az építési tervek megvalósítását, már azzal, hogy 1845 tavaszán kezdjék meg az építést. A közgyűlés után az akkor még ideiglenes soproni vasútügyi bizottság azonnal munkához látott. Mindenekelőtt megállapodott a gloggnitzi társasággal, melynek megfelelő műszaki személyzete volt, hogy vállalja a bécsújhely–soproni vonal magyarországi szakaszának építését. 1845. február 19-én a birodalmi kormány jóváhagyta a soproni társaság alapszabályait. 1845. március 13-án Wr. Neustadt és az országhatár között megkezdtek a földmunkákat.

1845. március 30-án Sopronban megtartották a Sopron–Németújhelyi³ Vasút Társaság alakuló közgyűlését. Azon Széchenyi István is részt vett. Kijelentette:

„Ragyogó csillag tűnt fel Nyugat-Magyarország egén, melynek növekvő fény sugarára meg fogja világítani a jövőendő gyors fejlődésének útját.”

A földmunkákat a kor gyakorlata szerint a soproni vasúton is vállalkozóknak adták ki. Ők gondoskodtak a munkákhoz szükséges munkaerő toborzásáról, a hatalmas munkástömegek elszállásolásáról, étellemezéséről, a munkákon pedig gyakorlott pallérok irányításával dolgoztatták azokat.

Míg több, a vasútépítési munkákon, vagy az ezeket előkészítő munkákban foglalkoztatott mérnök, segédmérnök neve az okmányokon, iratokon fennmaradt, a vasútépítő munkások százairól csak elvétve tudunk valamit. Legfeljebb tragikus, közfigyelmet keltő baleset esetén jegyezték fel nevüket, vagy ha valamelyikük valamiért a hatóságok elé került.

A sopron–bécsújhelyi vasútvonalon foglalkoztatott munkások dolgai 1845 májusában kerültek a soproni tanács elé, sorsukat, helyzetüket innen kezdve figyelték a hatóságok. Theuer Andreas, az egyik építési vállalkozó munkavezetője panasszal fordult ugyanis a vasútépítésnél foglalkoztatott munkások ellen. Panaszolta, hogy az egyik munkás, Thomas Barborka munkatársait a munka abbahagyására szólította fel, őt magát pedig gyalázta. A panaszra a városkapitány két tisztviselőt küldött az ügy kivizsgálására az épülő pályán dolgozók közé. A vizsgálatról készített jelentésük szerint több tanú is vallotta, hogy Barborka gyalázta a művezetőt, azt azonban nem tudták megállapítani, mi volt az oka Barborka izgatásának. A városkapitány 1845. június 6-án Barborkát őrizetbe vette, majd kitoloncoltatta Sopronból.

Az izgatás okait azonban azok az intézkedések sejtetik, amelyek a két tisztviselő vizsgálatát követték. Ugyanis ezt követően a város maga avatkozott bele a vasútépítésen dolgozó munkások ellátásának ügyeibe. Engedélyezte Würfel Lipót soproni polgárnak, hogy a munkahelyek közelében három elárúsító bódét állítson fel, s azokban 1845 május végétől a város által meghatározott áron italokat és ételeket árúsíthasson. Bor, sör, pálinka, kenyér, zsemle, kolbászáru, sajt stb. került árusításra. Működési engedélyét 1845 végéig kapta, meghosszabbításáról nem találtam adatot. Bizonyára addigra már a földmunkákkal beérték a város területére. Würfellel együtt Unger Károly szabómester arra kapott engedélyt, hogy a munkások között dolgozhasson. Ezután hónapokig nem esett szó a vasútépítésen dolgozó munkásokról.

1846 tavaszán ismét megkezdődött a munka az épülő vasútvonalon. Elsősorban a hidak, átvezetők építésén dolgoztak. Novemberig kihasználták az időjárás adta lehető-

³ Bécsújhelyi

ségeket, akkor azonban a túlnyomórészt cseh munkásokat a vállalkozók elbocsátották. Ezek azonban nem utaztak haza, hanem több százan Nagymartonban és a környékén húzódtak meg kellő élelem és téli ruházat nélkül. Így akarták megvédeni a tavaszt, s a munka újrakezdését. Ezek zöme bizonyosan a viadukt építésén dolgozott, amíg az időjárás a munkát megengedte.

A vasúti munkások dolga széles figyelmet keltett. A kérdés a megye közgyűlése elé került. 1847. január 18-án határozattal utasította a vasúttársaságot, hogy gondoskodjon a munkásokról, ha azok nyári keresete nem elegendő a téli hónapokra. Ezen túlmenően pedig szükség esetén rendőri intézkedésekre szólította fel az alispánt. A határozat a munkások helyzetén nem változtatott, nyomoruk tavaszig megmaradt; a vasúttársaság pedig aligha segíthetett rajtuk, hiszen nem is annak alkalmazásában, hanem a vállalkozókéban dolgoztak.

Az „Életképek”-ben Torma álnéven tudósító Atády Vilmos ügyvéd a „Soproni újdonságok” rovatában egy 1847. március 20-áról keltezett híradásában még írt a munkások sorsáról: *„Hát azon vasúti munkásokhoz költözött inséges csehekről gondoskodik-e valaki? mert amint halljuk, egy pár áldozatja lőn már közöttük az éhségnek. Örömet vennénk ez ügyben a felvilágosítást. Sőt a cáfolatnak is örvendénénk.”*

Atády írását azonban nem cáfolta senki, a vasúti munkások ügyét egyelőre ugyanis valamennyire megoldotta a tavaszi munkakezdés.

A Sopron–Németújhelyi Vasút Társaság vonalának rövidege, meglehetősen gyenge pénzügyi helyzete miatt nem vállalkozhatott arra, hogy maga lássa el annak üzemét. Már a Társaság első közgyűlésén arról tájékoztatták a megjelenteket, hogy az üzemhez szükséges kocsikat és mozdonyokat a gloggnitzi vasúttól fogják bérelni. A Társaság második közgyűlésén, 1846. március 6-án bízták meg a résztvevők az igazgatóságot, hogy tárgyaljon ebben az ügyben a Wien–Gloggnitzer Eisenbahn illetékeseivel. Arra a hozzájárulást az 1847. január 30-án tartott közgyűlés adta meg.

Az építési munkák ugyan látványosan haladtak, de a vasút pénzügyi helyzete rendkívül rosszul alakult. Elsősorban az okozta a gondokat, hogy a jegyzett részvényekre esedékes részletek befizetése elmaradt. Ugyanakkor az építési költségek is meghaladták az előre becsült összegeket. Az építési tőke felemelésével, újabb részvények kibocsátásával igyekeztek segíteni a pénzügyi gondokon.

Az építési költségeket jelentősen megemelték a Mattersdorf állomás előtti bevágásban történt földcsuszamlás nyomán szükségessé vált munkák költségei. Ennek a bevágásnak a meredek rézsűje egy nagy esőzést követően hosszú szakaszon megcsúszott, s hatalmas földmennyiség omlott a már kész alépítményre. További csúszások megakadályozására úgy döntöttek a munka irányítói, hogy az omlásveszélyes szakaszon támfalat építenek. Ehhez azonban leelőbb a beomlott földet kellett kiszállítani. Ahhoz a legalkalmasabbnak azt találták, hogy ideiglenes jelleggel megépítették az omlás és Mattersdorf állomások között a pályát. A sínanyag szállítása azonban megkésett, s vele az egész vasútépítés is. Végül 62 pályakocsit szereztek be a megcsúszott, és a létesítendő támfal helyéről kitermelendő föld elszállítására.

Ennek a földcsuszamlásnak valószínűleg halálos áldozata is volt. A csehországi Budweis (České Budějovice) melletti ledenice-i hatóság tudakozódott Albert Nemetz ledenicei lakos után, akit állítólag Nagymartonban a lecsúszott földtömeg eltemetett.

A felépítmény fektetése 1847 tavaszán kezdődött meg a vonalon. Az ahhoz szükséges síneket a Wr. Neustadtban kialakított tárolóhelyről közúton Sopronba és Nagymartonba szállították, részben pedig a pályafektetést Wr. Neustadt állomásról indítva, a már elkészült pályán szállították az épülő további szakaszokra.

A Wr. Neustadt–Oedenburg állomások közötti vonal 1847. augusztus 2-án olyan nyira elkészült, hogy a Weilburg nevű mozdony egy kocsival végig haladt a pályán, majd rövid időzés után Oedenburg állomásról visszatért Wr. Neustadtba. Addigra már megtörtént az állomások, őrházak benépesítése is. Az alaposabb vasúti szakképzettséget kívánó szolgálati helyekre a Wien–Gloggnitzer Eisenbahn a már üzemben lévő állomásairól helyezte az új vonal szolgálati helyeire a szükséges személyzetet, a kisebb jelentőségű beosztásokra pedig a helyi lakosságból toborzott, s kioktatott férfiakat vettek fel. Azok képzése, tanítása a vasút mérnökeinek, s a pályamesternek a feladata volt.

Az előbbieik alapján érthető, hogy a vasút szolgálati nyelve, minden állomásnak a neve német volt. Ezen a téren a változás csak három évtized múlva kezdődött el.

A vonal megnyitása azonban a próbamenet után még késett. Két időközben kitűzött megnyitási dátum bejelentése után az ünnepélyes megnyitás napjával 1847. augusztus 20-át tüzték ki.

Bécsi, pesti lapok, a szaksajtó, a győri Hazánk, Geiger Antal a soproni krónikaíró egyaránt beszámoltak a megnyitó eseményeiről – ki-ki a maga módján és szempontjai szerint. A gazdag választékból az Allgemeine Bauzeitung 1847. szeptemberi számában megjelent beszámolót választottam: „*A sopron–bécsújhelyi vasútvonal megnyitása augusztus 20-án, Szent Istvánnak, Magyarország védőszentjének ünnepén történt meg. Miután a nevezett napon reggel az utazásra meghívott uraságoknak, vendégeknek nagy száma, köztük Sopron vármegye főispánja, herceg Esterházy, az udvari kamarás gróf Apponyi és a császári felség főudvarmestere, Zsófia főhercegnő, gróf Széchenyi Lajos, valamint a magyar királyság főnemességének számos más képviselője beérkeztek a wien–gloggnitzi pályaudvarra. A kilenc kocsiból álló és zászlókkal, valamint virágfüzérékkel díszített „Velm” és „Wieselburg” mozdonyok által vontatott vonat 10 perccel 6 óra előtt elindult Neustadtba, annak erre az alkalomra lombokkal díszített állomására. 1/4 8-kor zene és mozsárdörgés közben érkezett meg.*

Az időközben Sopronból saját vonatával megérkezett a vendégekből és a vállalkozás vezetőiből álló társaság, s az újonnan érkezettekhez csatlakozott és így negyed órával később megindult a menet délkelet felé.

A bécs–gloggnitzi vasút éppen elért új vonalából a vonal Wr. Neustadttól az első, keletre lévő vasútállomást képező osztrák határpontig, Katzelsdorfnál 2225 öl¹. Ez utóbbi helységtől a Sopron megyei székvárosig vezető, a soproni társaság tulajdonában lévő sínpálya 14775 öl, azaz kb. 3 3/4 német mérföld.

Bécsújhelytől a Lajta folyóig a terep sík, úgy hogy az úgynevezett „magyar mező”-n a sínek által átvágott országos, községi és helyközi utak közel egy szintben vannak a vasúttal. Az első jelentős műtárgy, ami a Magyarország felé utazónak feltűnik, az az osztrák és magyar területen nyugvó 30 öl hosszú és pillérekkel alátámasztott Lajta-híd, amit a két társaság közös költségen épített.

¹ 1 bécsi öl=1.896 m; 1 bécsi láb=0,316 m; 1 négyszögöl=3.596 m²

Messze említésre méltóbbak a Lajta völgyében létesített töltések és viaduktok, amelyek a patakok-, völgyek- és kőfalakkal tagolt terepet az egyes helységekhez: Lajtaijfaluhoz, Savanyúkúthoz és Rétfalú–Siklóshoz, majd a nagy lakosságú vásároshelyhez, Nagymartonhoz vezetik.

Az utitársaság kiszállt a peccsenyédi Savanyúkút szép megállóhelyén, hogy az egyik kertben feltörő gyógykútnál felüdüljön, 10 perc múlva menetét folytatta. Az Öden-Teich melletti völgy hosszában 224 öles pályaszakaszon nem kevesebb, mint 66 láb magas, két, a víz átérésztésére és az áthaladásra szolgáló óriási ívezettel kiegészített töltés vezet: az elemi csapások minden formájával szemben ellenálló műnek a biztosítására az alapozás előtt pilótafákat alkalmaztak és jelentős kiterjedésű habarcsos falazattal azonnal rögzítették azokat. A 42 láb mélységű, 232 öl hosszú áttörés a Rossmartenberg (Lókinzóhegy) közelében, aztán a 42 láb magas és 295 öl hosszú töltés a Spiegel-patak völgyében, amelyhez 44 öl hosszú és 50 láb magas, hét ívű viadukt csatlakozik, mutatják, hogy milyen körültekintő kitarással kellett az igazgatóságnak az ilyen jelentős akadályokat leküzdenie. Az egész vasútépítés legjelentősebb műtárgya mégis a nagymartoni emelkedőben létesített bevágás és az ehhez csatlakozó viadukt. Az utóbbi 151 öl hosszú, 60 láb magas a Vülka völgy terepszíne felett és jelent 20, egyenként 36 láb fesztávolságú ívet. Nagymartonban megálltak, hogy a vasúttársaságnak megadják az elismerést, s az éppen szóban lévő művet a viaduktnál, a helyszínen tekintsék meg.

Innen a folyamatosan lejtő terep a vonalat Marz–Rohrbach, Loipersbach, Schadendorf és Agendorf barátságos állomásokon át vezeti a célhoz.

A Sopron várostól nyugati irányban fekvő állomás épületekkel együtt 15 000 négyszögöl (54 000 m²) területet foglal el, melyen hat, a vállalat üzeméhez tartozó és tetszetős stílusban készített épület áll. Mindezeket a munkákat a Wien–Gloggnitzi Vasút polgári főmérnökének, az üzemi és központi iroda igazgatójának, Matthias Schönerer úrnak a vezetésével készítették.”

Ami a beszámolóból kimaradt: Sopronban az érkezés után Deáky püspök az állomás mellett felállított díszes sátorban misét mondott. Ezt követően a díszvonattal érkezett és felékesített mozdony és intézet „megszenteltettek”.

Az ünnepély befejezéseként az állomás közelében lévő Neuhoftban (a mai Erzsébetkertben) nagyszerű villásreggeli következett az ilyenkor szokásos pohárköszöntők sorával. A pezsgőpalackok és az ünnepi mozsarak durrogása egybevegyült az egymást váltó két zenekar zenéjével. Aztán lassan elfáradtak az ünnepi szónokok, s a kora délutáni órákban indult vissza a Bécsújhelyből, Bécsből érkezett vendégek seregével a megnyitó szerelvény – mindez a soproni társaság költségén.

Másnap megkezdődött a hétköznapok sora. A megnyitást követően napi két vonatpár közlekedett a vonalon. A Pesti Hírlapban megjelent hirdetés szerint Bécsből naponta reggel 6 és délután 5 órakor, Sopronból reggel 7 és fél órakor, valamint 15 órakor indult vonat. A Pesti Hírlap közleményéből ismert a bejelentés, miszerint ezeken a vonatokon kívül „kedvező időnél vasárnap este is 6 órakor” indul Sopronból személyszállító vonat. Erről azonban pontosabb, részletesebb adatot nem találtam. Pedig érdemes lenne megtudni, hogy a vasút vezetői mikor találták „kedvezőnek” az időjárást, s ebbeli véleményükről miként értesítették az utazni szándékozókat...

Egy baleset jegyzőkönyveiből ismert, hogy a soproni hetivásáros napokon még egy vonat közlekedett Wr. Neustadtból Oedenburg állomásra a kora reggeli órákban. Ezt a vonatot elsősorban a hetivásárra utazó kofák, falusi termelők részére állították forgalomba. A naponta közlekedő menetrendszerű vonatok a vonal megnyitása után még hosszú évekig vegyesvonatok voltak, tehát a személykocsik mellett teherkocsikat

Sopron

Déli vasút állomás — Südbahn Station

Sopron déli vasúti állomásának felvételi és postaépülete 1910 körül
(levelezőlapról készült reprodukció)

is továbbítottak, s az állomásokon szükséges tolatásokat is elvégezték. Ezért ezek meglehetősen hosszú menetidővel közlekedtek mindkét menetirányban. A rendelkezésre álló utasforgalmi adatokból kiderült, hogy a vasútvonal forgalma a megnyitása utáni időszakban nagyon mérsékelt maradt.

Ez a megállapítás különösképp érvényes a vasútvonal áruforgalmára. A Sopronon keresztül lábon hajtott, vagy szekéren szállított áruforgalom a vasútvonal megnyitása után még sokáig megmaradt. Így egy szombathelyi fuvaros, Brenner Boldizsár még a közlekedő vasút mellett is hetente kétszer fordult meg Szombathely és Bécs között áruval rakott nehéz szekérével.

A személyforgalom a vonal megnyitását követően – talán az őszi-téli időszak miatt is – csökkent, ugyanakkor a darabáru-forgalom valamelyest ebben az időszakban emelkedett. A vonal üzemét ellátó Wien–Gloggnitzer Eisenbahn a darabáru-forgalom segítésére a soproni Promenádon, a mai Széchenyi téren „szállítmányozási irodát” nyitott. A soproni állomás ugyanis az akkori városon kívül, attól jelentős távolságra épült abbeli megfontolásból, hogy innen kiindulva folytatható legyen a vasútépítés Kanizsa

felé. Ez az iroda darabáruk fel- és leadására szolgált. A darabárukat az állomás és az iroda között a vasúttársaság fuvarosa szállította, megmentve ezzel a szállítatót az Újteleki kapun kívüli, siralmasan rossz úttól.

A személyforgalomban is gondot jelentett a város és az állomás közötti távolság és a rossz állapotban lévő út. Ezen a bérkocsisok mellett omnibuszjáratot is szerveztek az érkező és induló vonatokhoz igazított menetrenddel, melyet a kispénzű utas is igénybe vehetett. A vasútvonal megnyitásakor az Újteleki kapun kívül még alig volt ház, s a rossz úton még közvilágítás sem volt, a vonal megnyitása után még évekig.

Az első években a vonalon közlekedő kevés vonat forgalmának szabályozása nem okozott komoly gondot. A menetrend szerint közlekedő vegyesvonatokkal szemben ellenirányú vonat akkor még nem közlekedett, a vasútvonal üzemének korai időszakában a két végállomás: Wr. Neustadt és Oedenburg között egyszerre csak egy vonat volt a pályán. Ugyan a vonal középállomásain a lehetséges vonattalálkozásra gondolva az átmenő fővágány mellé mindenütt kitérővágányt is építettek, Mattersdorf állomáson pedig kettőt is. Azonban rendes körülmények között az esetleges szembenesztés lehetetlen volt, mert ellenirányú vonat nem közlekedett a pályán!

Ennek megfelelően rendkívül egyszerű volt a vonatforgalom szabályozása. A vasútvonal megnyitásakor távíró, vagy telefon még nem volt, így az egyes szolgálati helyek között semmiféle biztonságos értekezési lehetőség nem létezett. A korai, nagy forgalomra épített vasúti pályák eleve két vágánnyal épültek, s mindkét menetirányban külön vágányon közlekedtek a vonatok. Wr. Neustadt és Oedenburg állomások között azonban csak egyvágányú pálya épült.

A forgalom szabályozásának alapja a menetrend volt, amelynek betartását szigorúan megkövetelték. A szabályozás fontos eszköztára volt a különböző szolgálati szabályzat, utasítás is. Azok alapját a Bécs–Győri Vasút által 1841-ben elkészített utasításgyűjtemény képezte. Ez valamennyi, akkori szolgálati beosztásban dolgozó vasutas teendőjét részletesen leírta. Ehhez kapcsolták a pályaőrök és a vonatszemélyzet számára kiadott külön jelzési utasítást.

Ezt a jelzési utasítást 1844-ben a Wien–Bruck és a Neustadt – Oedenburg vonal üzeméhez szükségesnek talált módosításokkal kiegészítették, majd 1850-ben a W. G. E. által kezelt mindhárom vonalra egységesen ismét kiadták.

Az utasítások fő- és mellékállomásokat különböztettek meg. Főállomás volt a Bécsújhely–Sopron közötti vonalon Wr. Neustadt, Mattersdorf és Oedenburg. Ezeken az állomásokon az állomásépület homlokzatára kicsiny bronz harangot szereltek. Valamennyi vonat menetrendszerű indulása előtt 10 perccel a vonatokat menesztő hivatalnok (Expeditor) utasítására megszólaltatták az állomási harangot. Erre a jelzésre a személypénztár beszüntette a jegykiadást. A kapus becsukta a peronra vezető ajtókat. Az indulás előtt 5 perccel szólalt meg a második harangjelzés: két egyes ütés az állomási haranggal. Ez felszólította az utasokat helyeik elfoglalására, a jegyvizsgálókat pedig a kocsiajtók betételére. A harmadik, a három egyes ütésből álló jelzés az indulásra adott parancsot. Erre a vonatvezető – ha az indulásnak nem volt akadálya – kürtjelzést adott a mozdonyvezetőnek a vonat megindítására. A mozdonyvezető a mozdony gőzsípjával figyelmeztetett, s vonatját elindította.

Valamely vonat indulását az elindítása előtti percekben jelezték a vonali személyzetnek is. A vonatot indító állomásnak erre kijelölt szolgálati helyén a szolgálatban lévő vasutas – aki látta a készülő indulást – nappal jelzőtárcsáját a következő, láttávolságon belül elhelyezett szolgálati hely irányába fordította, s ott tartotta mindaddig, amíg a vonat el nem haladt. Sötétben vörös fényű, lassan körben forgatott jelzőlámpával adta a vonat közlekedésének jelzését. Ezt a jelzést a láttávolságra lévő őr – ha meglátta –, tárcsájának felmutatásával, sötétben fehér fényű lámpájának fényével „nyugtázta”. Ennek felismerése után az állomás jelzést adó személye tárcsája lapját, vagy lámpája fehér fényét a pálya felé fordította, amelyen majd a vonat közlekedik az indító állomás felől. Ezt a jelzést végig a vonalon szolgálati helyről szolgálati helyre kellett továbbítani.

Minden szolgálati helyen vörös-fehér és zöld fényű, tehát három különböző színű üveggel ellátott lámpát alkalmaztak a különböző jelzések adására. A közlekedő vonattal szembe fordított zöld fény, esetleg fehér, vagy vörös fény körben forgatása a vonat megállítására adott parancsot. Nappal ezt a jelzést valamely pályaőr jelzőtárcsájának lengetésével adta.

Amikor a bécsújhely–soproni vasútvonal megépült, azon 17 vonali őrházat építettek főképp ennek a jelzőláncnak a működtetésére. Ezek közé pedig, ahol a szomszédos őrházaktól adott jelzéseket nehezen lehetett megfigyelni, még szükség-jelzőbódékat is állítottak, s azokban is jelzőőr teljesített folyamatosan szolgálatot.

A vasútvonalon kosárjelzőket is alkalmaztak, de valószínűleg csak később, a megnyitás idején még nem. Ezek a vonali őrházak és állomások jelzési láncába kapcsolva segélymozdony kérésére szolgáltak. Ha valamely közlekedő vonat mozdonya szolgálatképtelenné vált és emiatt segélygépet kellett kérni, úgy a vonatvezető a legközelebbi jelzőört felszólította jelzőkosarának felhúzására. Ha valamelyik pályaőr a szomszédos őrhelyek valamelyike előtt felhúzott kosarat látott, a jelzést azonnal továbbítani tartozott a szomszédos őrhelyre. Segélymozdony Wr. Neustadt és Oedenburg állomásokon állt készenlétben. Ezért a Wr. Neustadt–Mattersdorf közötti vonalrészre Wr. Neustadtból, a Mattersdorf–Oedenburg vonalrészre Oedenburg állomásról kellett segélygépet a kosárjelző felhúzásával kérni.

Sötétben meggyújtott baleseti fáklyának lengetésével kellett segélymozdonyt kérni. A fáklyát mindaddig kellett lengetni, amíg a jelzés irányában lévő szomszédos őr nem viszonzta azt. A pályaőr a fáklyát ezután is égetni tartozott, amíg a segélygép nem érkezett meg. Hóvilhar, köd esetén, vagy bármikor, ha a távolbalátás korlátozott volt, a segélygép kérése küldőnccel, írásban történhetett.

A meglehetősen nehézkes érkezésből eredő gondokat a vonali harang-jelzőberendezés megépítése oldotta meg a hatvanas években. Addig valamely vonat közlekedésének várható idejében a pályaszemélyzet a vonat érkezésének irányába folyamatosan tartozott figyelni, hogy az érkező jelzéseket azonnal észrevegye és viszonzhassa is.

A színeknek nem csak a forgalomban alkalmazott jelzéseknél volt feladatuk. A W. G. E. személykocsijai is színesre voltak festve. Az 1. osztályú kocsik sárga, a 2. osztályú kocsik zöld, a 3. osztályú kocsik pedig barna színre. A személypénztár a jegyét megváltó utasnak is a kért kocsiosztálynak megfelelő színű jegyet adott ki, hogy el ne tévessze, milyen kocsiba kell jegyével beszállni.

Az utast meg kellett tanítani a vasúti utazás szabályaira. Ezért a menetrendhirdetmények, díjszabási táblázatok a vasúti utazással kapcsolatos magatartásról bőséges „tananyagot” tartalmaztak.

A Sopron–Németújhelyi Vasút Társaság pénzügyi gondjai megoldására 1847. december 5-én rendkívüli közgyűlést tartott. Ezen a Társaság titkára, Tschurl Ede ismertette a részvényesekkel a gloggnitzi vasúttal kötött üzemeltetési szerződést. Ezt a résztvevők elfogadták. Bejelentette, hogy Sina báró a legégetőbb gondokon segített: megelőlegezte a késve történő befizetések miatt hiányzó összegeket. Arra pedig, hogy a vasútállalat iránti bizalmat, érdeklődést felkeltse, ismertette a vasútvonal továbbépítésének elkészült terveit. Mindezzel a késett befizetések gyorsítását kívánta elérni.

A nehéz tél után a tavaszon nőtt a vasútvonal forgalma, s javult a jövedelmezősége. Az 1848/49-es esztendőök politikai és katonai eseményei azonban nagyon kedvezőtlenül hatottak a fiatal vasútállalat üzemeltetésére. Már 1848. április 10-én megállt egy napra a soproni pályán a forgalom. A vasúthoz igénybe vett területek kárpótlása ugyanis elhúzódott. Ebbeli sérelmei miatt a nagymartoni parasztság fenyegetően lépett fel a vasúti pálya ellen, s annak rombolását ígérte, ha sérelmeiket nem orvosolják rövid időn belül. A megyei szervek az osztrák hadügyminisztériumtól katonaság kirendelését kérték a nagymartoni térségbe. Különvonattal 500 katonát irányítottak oda, a magyar belügyminiszter pedig statáriumot hirdetett. A nagymartoniak végül is alul maradtak az államhatalom, a vasúttársaság és az Esterházy „birodalommal” szembeni vitában, sőt a zavargással okozott kárért tetemes kártérítést is kellett fizetniük.

A bécsi forradalmi események kétszer szakították meg a vonal forgalmát. 1848. május 26-án a délutáni vonat nem közlekedett Bécs felől. Ez még nem jelentett nagyobb bevételkiesést. Az őszi katonai eseményekkel, határozással terhes időszak azonban súlyos kárt okozott. 1848. október 13-ától december 27-éig szünetelt a soproni vonalon a forgalom.

A Sopron–Németújhelyi Vasút vonala kimondottan hadi, katonai feladatokat azonban ismereteink szerint nem teljesített. Ilyennek nem számíthatjuk azt, hogy amikor 1848 nyarán a polgárőrség fegyveralapjának javára rendezett hangverseny Bécsből jött szereplőinek ingyen jegyet adott a vasút igazgatósága. Közelebb jár azonban a katonai feladathoz, amikor 1848. szeptember 20-án a bécsi önkénteseket Sopronig ezen a vasúton hozták. Ezeket az osztrák fiatalokat itt Sopronban szerelték fel és kiképzésük egy részét is itt kapták. Amikor híre jött az önkéntesek érkezésének, Pfeiffer polgármester a város közgyűlésének javasolta, hogy azokat zenével fogadják, s ez így is történt. Ugyancsak lehetne valamennyire katonai jellegű szállításnak nevezni azt, hogy a fraknoi vár öreg ágyúit ezen a vasúton szállították be Sopronba, hogy felhasználhassák azokat a város védelmére...

Amikor a császári csapatok körülzárták a forradalmi Bécset, a Wien–Gloggnitzer Eisenbahn bécsi főpályaudvarán súlyos harcok folytak, de ugyanúgy a Bécsből kivezető vonal mellett is. Maga a pálya azonban nem rongálódott meg. A forgalom ezután a magyar hatóságok által elrendelt határozás miatt állt le. Ezután sem történt rombolás a bécsújhely–soproni vasútvonal berendezéseiben.

Csányi László főkormánybiztos, később a Szemere kormányban Széchenyi utódja a miniszteri székben, 1848. november 17-én kelt hirdetményében megismételte a határ-

zár-rendeletet: „...végül azon szoros rendelet, miszerint a külfölddel mindennemű közlekedés – legyen az személyes, vagy levél általi, tilos, szigorú fenyíték terhe alatt ismételtetik.”

A soproni kereskedők Csányi szigorú intézkedését nagyon sérelmezték. A rendelkezés ellen a Honvédelmi Bizottmányhoz fordultak, arra hivatkozva, hogy nem tudnak készárut beszerezni, az iparosok pedig ugyanakkor a zárlat miatti anyagihiányra hivat-

Ágfalva állomás és személyzete a századfordulón

kozva kérték annak megszüntetését. Mindezek a panaszok azonban mit sem értek, hiszen a császári erők támadása minden nap várható volt. Sopron végül is 1848. december 16-án került osztrák katonai megszállás alá.

Sopron bécsi kapcsolataira éles fényt vet a kereskedők és iparosok kérelme. A gazdasági kapcsolatok elkerülhetetlenül még szorosabbra fonódtak azzal, hogy megépült a várost a császárvárossal összekötő vasút, de egyelőre annak folytatása még nem épült tovább, nem vitt az ország belsejébe. Vas Gereben már jóval a sopron–bécsújhelyi vasútvonal megnyitása előtt figyelmeztetett erre, hangsúlyozva, hogy ha ez a vasút megépül, Sopron páros zsömleként tapad majd össze Béccsel ezen a vasúton keresztül.

Az osztrák megszállás után hamarosan ismét helyreállt a vasúti forgalom, folytatódott a rövid időre megszakadt kapcsolat is az ausztriai területekkel. Az újra hivatalába állított magyar kamara vám eljárások megkönnyítésével igyekezett ismét helyreállítani a kapcsolatokat, csak kevés korlátozás maradt érvényben az áruforgalomban a

hadiesemények után. Rohonczy Ignác alispán, a vasúttársaság akkori elnöke az osztrák megszállás kezdetén színeit fekete-sárgára váltva „királyi biztos”-sá emelkedett. 1849. április 2-án közölte a soproni tanáccsal: „...mindenféle fegyvereknek, kaszáknak, sarlóknak, szecskametsző késeknek vagy más akárminő fegyverre fordítható vas eszközöknek Magyarországba behozatala el van tiltva.”

Már pedig ilyen áruikat a soproni kereskedők kizárólag Ausztriából szerezték be. Egy alkalommal azonban a tilalom ellenére eljutott két ilyen tilalmas küldemény: 12 darab, kaszákkal megrakott nehéz láda. A küldemény két soproni vaskereskedő nevére érkezett. Szabályosan vámkezelték is a küldeményt a Bécsújhelyen lévő vámhivatalban, csatolták is a fuvarlevélhez a vámpapírokat és 1849. április 13-án megérkeztek a „veszedelmes fegyverre fordítható” áruval rakott ládák Sopronba. A vasút városi irodájában azonban felfigyelt az ott dolgozó vasutas a tilalmas portékára. Jelentette a tanácsnak, az továbbította a jelentést, végül is Windischgrätz elé került a kaszák ügye. Windischgrätz utasítására Rohonczy „boldogabb időkig” a K. K. Platzkommando őrizetére bízta a ládákat.

Legszomorúbb katonai feladatát akkor látta el a soproni szárnyvasút, amikor a szabadságharc leverése után a soproni állomáson rakták vasúti kocsikba a fogoly honvédek egy részét. A soproni krónikairól meghatottan jegyezte fel, hogy a hazájukból elhurcolt fogolyhonvédek marék földet vittek magukkal emlékül a haza földjéből, amit ott az állomáson felmarkolhattak.

A szabadságharcot követő években rendkívül gyenge volt a soproni vasút forgalma. 1850 nyarán ugyan még megmaradt a megszokott két vonatpár, sőt a hetivásáros vonatok is, ősszel azonban az egyik naponta közlekedő vonatpárt a téli időre megszüntették. A gazdasági nehézségek csak lassan oldódtak.

1853. október 1-jén jelentős változás történt a Wr. Neustadt–Oedenburg vonal üzemében. Az államhatalom, hogy a teljes Wien–Trieszt forgalom irányítása a kezébe jusson – ekkor már épült a Semmeringen átvezető vasútvonal – megváltotta a Wien–Gloggnitzer Eisenbahn vonalát. Annak üzemét átvette a „K. k. südliche Staats-Eisenbahn”. A Wien–Gloggnitz vonal átvételével egyidőben a gloggnitzi vasút jogutódjaként, azonos feltételekkel a soproni vasút üzemét is átvette a „déli államvasút”.

Ez a vonal üzemében lényeges változást nem jelentett. Még éveken keresztül megmaradt a császárváros és Sopron között a napi két közlekedő vonatpár. Az üzemmód sem változott, a vonalon továbbra is vegyes vonatok közlekedtek, csak percekkel rövidült meg a menetidő.

A változás azonban már a gloggnitzi vasút állami megváltásával egyidejűleg érelődött. A W. G. E. átvételével feléledt az a remény, hogy a Sopron–Németújhelyi Vasutat is megvásárolja az állam. Annál is inkább, mert hiszen az üzemet máris átvette. Még tovább erősítette a soproniak reményét az, hogy Ausztriában több oldalról is aggodalmakkal figyelték a Semmering-vonal építését, s ezért egy Sopronon át Kanihsán keresztül az Adriához vezető második vonal megszerzésére gondoltak.

A pénzügyi nehézségekkel küzdő Sopron–Németújhelyi Vasút Társaság önként felajánlotta megváltásra vonalát. Tudjuk, hogy az állam már korábban megszerezte a soproni vasút 2771 darab részvényét 339 516 forintért.

1854. február 6-án kapta meg Baumgartner pénzügyminiszter a minisztertanács hozzájárulását a vételi tárgyalások megkezdésére. Egyidejűleg azonban a vonal tervezett meghosszabbítását célzó engedélykérelmet szigorúan visszautasította. A tárgyalások nagyon elhúzódtak, mert a részvényesek a vasút építésére fordított tőkékért teljes kártalanítást kértek, az állam azonban csak a börzén már alacsonyra esett árfolyamot ajánlotta fel vételárként.

1853-ban 105 159 szállított utas és 784 803 mázsa szállított áru mellett az üzemi nyereség csak 24 924 forintot ért el, ez a 2 385 161 forintot kitevő építési tőkének csak 1%-át tette ki. Ez az akkori időben is rossz eredménynek számított. Végül a pénzügyminisztérium felemelte a megajánlott vételarat, amit a Társaság képviselői végül is elfogadtak. Így 1854. július 31-én aláírták a végleges vételi szerződést. A 28,3 km hosszú vonal az állam tulajdonába került. A magántulajdonban lévő 10 822 darab részvényért 1,5 millió forint értékben 5%-os, 5 éven belül kisorsolandó kötvénnyel fizettek. Ezen kívül az állam lemondott az 1850-ben adott 250 000 frt-os támogatási összeg visszafizetésének kötelezettségéről. A vonal megszerzése így 2 089 516 forintba, tehát nem egészen az építési költségek 90%-ába került, természetesen figyelmen kívül hagyva az inflációt.

Az állam által történt átvételkor a vonal műszaki állapota általában jó volt, csak néhány bevágásnál a későbbre tervezett második vágány számára kialakított ürszelvény semmisült meg a földcsuszamlások miatt.

A liquidációs munkák 1857-ig elhúzódtak. Az állam azonban nem sokáig volt a vonal tulajdonosa. Már 1858-ban a bécsújhely–soproni vonal egy új bel- és külföldi tőkecsoport tulajdonába került.

A Bécsújhely–Sopron vasútvonal egyik legnagyobb eseménye a vonal államvasúti korszakában történt. 1857. augusztus 8-án óriási nyüzsgés, sürgölődés volt az egész vonalon, pedig már napokkal korábban szepitgették a peronokat, díszítették az állomásokat, de augusztus 8-án az izgalom a tetőfokra ért. Ferenc József Ő cs. kir. Fensége magyarországi látogatásra érkezett különvonatján. Az uralkodói párt este 7 óra körül a lajtaszentmiklósi állomáson a főkormányzó Albrecht főherceg, valamint a helytartótanács elnöke köszöntötte. Elmúlt már valamivel nyolc óra, mikor a különvonat megérkezett Sopronba. A pályaudvari fogadás után a király szerelvénye visszatért Bécsbe, mert Sopronból az uralkodó pár kocsin folytatta útját. Útjának következő állomása Körmend volt.

1854-ben fordulat történt az osztrák állam vasútpolitikájában. Kiderült, hogy az állam költségvetésének deficitje 315 és fél millió forintot ért el. Ugyanakkor köztudott volt, hogy a gazdaság fejlődésének segítésére még számos vasútvonalat kellene építeni, azok megépítésére azonban az állam képtelen. Míg 1849 óta Ausztria vasútpolitikájában az államvasúti elképzelések érvényesültek, ezután kényszerű fordulat következett. 1854. november 10-én a hivatalos Wiener Zeitung egy, az egész Birodalomra kiterjedő vasúthálózat-tervet közölt. Azokét, melyek megépítésére a kormány a magántőke érdeklődését kívánta felkelteni.

Az építésre ajánlott vonalak között szerepelt a Wr. Neustadt–Oedenburg vasútvonal meghosszabbítása Kanizsáig. Ennek a vonalnak megépítésére röviddel a lehetőségek közzététele után Sopronban társaságot alakítottak. Ugyanakkor egy külföldi tőkésekből

és magyar mágnásokból álló társulat is alakult, mely vállalkozott az ajánlatban felsorolt magyarországi vonalak megépítésére. A két társaság hamarosan egyesült, és megalakult a „Ferencz József császár Keleti Vasút Társaság”. Ez már 1856. augusztus 20-án tényleges építési engedélyt is kapott az államtól az általa tervezett magyarországi pályák megépítésére, sőt ekkor már két tervezett vonalon a kifizetési munkák is folytak.

Am 1858-ban váratlanul újabb, döntő változás zajlott le Ausztria gazdaságpolitikájában. A nagyarányú vasútmegváltások, a krími háború idején a mozgósításokkal járó hatalmas katonai kiadások miatt Ausztria súlyos pénzügyi helyzetbe került. Az ausztriai pénzügyek irányítói az ebből való kilábalásnak sajátos módját választották: eladták az állami tulajdonban lévő vasútvonalakat a jelentkező kül- és belföldi tőkecsoportoknak. Hatalmas nemzetközi tőkecsoport jött létre, mely egy társaságba vonta az észak-olasz, a lombard-velencei, a déli államvasút, valamint a Ferencz József császár Keleti Vasút épülőfélben lévő, illetve tervezett vonalait. Így a Wr. Neustadt és Sopron közötti vonal is része lett a hatalmas hálózatnak. Ezt a köznyelv már létrejöttékor Déli Vasút-nak nevezte. Ez vállalta a sopron–kanizsai vonal építését is. Az új vonal megépítése Oedenburg állomás teljes átépítését követelte. Teljesen átalakították az állomási vágányzatot, az új igényeknek megfelelően magasépítményeit. Lebontották a személyvonati csarnokot, hiszen útjában állt az állomási vágányzat átalakításának. Helyén azonban alacsony verandát építettek a 3. vágány mellett kialakított peronra. Az állomáson elhelyezett 6 vágányt úgy építették meg, hogy minden érkező személyszállító vonat az állomás 3. vágányára érkezett, a verandával fedett peron mellé, és onnan is indult.

A bécsújhely–soproni vonalon az anyagvonatok közlekedése jelezte a megkezdődött pályaeépítési munkákat. 1865. szeptember 8-án egymást követően két „benépesítő vonat” közlekedett az új vonalra Ausztriában toborzott vasutasokkal és azok családjával. Másnap egy főtisztviselőkből, műszakiakból álló bizottság vonatja közlekedett, feladata volt ennek a bizottságnak, hogy felkészítse az új vonal személyzetét a szolgálat felvételére.

1865. szeptember 15-én a műtanrendőri bejárást végzők vonatja közlekedett Wr. Neustadt felől. Szeptember 20-án pedig minden ünnepélyesség nélkül végighaladt a pályán a megnyitó menet vonatja az 511 sz. mozdonyal. Az új vonal megnyitása a Wr. Neustadt–Sopron közötti vonalon a teherforgalom megélénkülését hozta magával. Az Oedenburger Lokalblatt beszámolt erről: „Az első különvonat 26-án délután érkezett Kanizsáról 28 kocsival és 7000 mázsa teherrel.”

Az új vonal megépítése lényeges változásokat hozott a bécsújhely–soproni vonal üzemében. Mivel Szombathelyen a társaság nagy fűtőházat épített, s oda nagy számú mozdonyt honosított, ennek mozdonyai Wr. Neustadt-ig továbbították a vonatokat. A pályafenntartási szolgálat irányítására pedig Sopronban Mérnök Osztályt szerveztek. Ez Wr. Neustadtól Szombathelyig kezelte a vasúti pályát.

Már a déli vasúti üzem kezdetén voltak jelei a bécsújhely–soproni vonalon a forgalom növekedésének. Legelőbb a soproni áruraktár vált szűkké. Különösképp tapasztalható lett ez, amikor a Déli Vasút 1861. december 1-jétől 16 állomás egymás közti forgalmában bevezette a gyorsdarabáru-forgalmat. Ennek jelentősége abban állt, hogy felgyorsult a darabáru-forgalom. Ahogy pedig megnövekedett az áruforgalom, szüksé-

gessé vált külön tehervonatok közlekedtetése, ez pedig megkövetelte a bécsújhely–soproni vonal korszerűsítését.

A vonalon a legsúlyosabb gondot a nagymartoni viadukt állapota jelentette. Már 1858-ban egy felülvizsgálat során a kiküldött mérnökök azt tanácsolták, hogy a viadukt egy részének helyébe építsenek töltést. Ez azonban elmaradt. Helyette rendbehozták a szigeteléseket, a szivárgókat, s a viadukt 12 ívén jelentős javításokat hajtottak végre.

A pálya két szakaszán a bevágások meredek rézsűi megcsúsztak. Nagymarton és Lépesfalva közelében jelentős költséggel támfalakat kellett építeni a további csúszások megakadályozására.

A még a vonal megépítésekor abba beépített sínanyag a hatvanas évek elejére megérett arra, hogy kicseréljék. 1863/64-ben a bécsújhely–soproni vonal teljes hosszában végrehajtották a síncserét. 1865. augusztus 8-án a Déli Vasút igazgatóságának ülésén a vonal középállomásai bővítésének ügyét tárgyalták. Az igazgatóság a feladatra az engedélyt úgy adta meg, hogy azt fokozatosan végezzék el. Így ez a bővítés évekig elhúzódott.

A Wr. Neustadt–Oedenburg–Kanizsa vonal 1866-ban hatalmas katonai szállítási feladatokat kapott. 1866. május 1–19. között egy hadsereget és annak teljes felszerelését szállították azon Itáliába. A porosz felvonulás kezdetekor, majd 1866. június 24-e, a Custozánál aratott döntő osztrák győzelem után a legnagyobb sietséggel Itáliából az északi frontra és Bécs védelmére szállították a vonalon a csapatokat.

A hatalmas hadiforgalom a végtelenségig kimerítette a személyzetet. A fékezők a féken, a pályaőrök az alvás és pihenő nélküli nappalok és éjszakák után a sorompók mellett aludtak el.

A Wr. Neustadt–Oedenburg vonalon a hadiforgalom megindulása előtt döntő jelentőségű korszerűsítés történt. 1855-ben a Bécs–Sopron közötti távírvonal oszlopaira felszerelték a vasúti távírvonalat is. A vonalon Sauerbrunn (Su), Mattersdorf (Mr), Leipersbach–Schadeudorf (Ls) és Oedenburg (Oed) állomást kapcsolták be a vonalba. Felszerelték az egyes állomások között a harang-jelzőberendezést, s abba bekapcsolták a vonali szolgálati helyeket: az őrházakat is. Ezzel ugyan akkor még nem folytathattak telefonbeszélgetéseket, de a villamos úton adott harangjelzések segítségével az alapvetően szükséges értesítéseket állomásról állomásra már leadhatták, sőt azokat a vonali őrök is hallották. A berendezés azt is lehetővé tette, hogy a vonali őrök is adhattak egyes harangjelzéseket. Mindez a forgalom biztonságát növelte, s a vonatforgalom meggyorsulásával és a vonal átbecsajátóképességének növekedésével járt. Ezek mellett az előnyök mellett ez a korszerűsítés jelentős személyzetmegtakarítást is lehetővé tett: megszüntethették a szükség-jelzőkunyhókban berendezett őrhelyeket.

1866-ra olyannyira nőtt a brennbergi szén iránti igény, hogy azt az ágfalvi állomás az addigi rakodóhelyén már nem tudta lebonyolítani. Az agyagárok egy részét feltöltötték, s szénrakodó csonka vágányt építettek, valamint rakodóteret alakítottak ki mellette. 1867. január 1-jétől az olaszországi politikai változások következtében a „Cs. kir. szab. déli állam, lombard-velencei és közép-itáliai vasút” hálózatát két egymástól független, különálló társasági vasútra bontották. Az Ausztria és Magyarország területén lévő vonalak tulajdonos társasága felvette a korábban közhasználatban már az egész vasúthálózat megjelölésére használt nevet, s lett „Cs. kir. szab. déli vasút társa-

ság”. A bécsújhely–soproni vonal üzemének irányításában ez a névcseré semmiféle változást nem jelentett, csak a vasutasok sapkájára került az új név, meg a szolgálati bélyegzőkre, nyomtatványokra a rövidebbé vált felirat.

A Bécsújhely–Sopron–Kanizsa vonal katonai jelentőségét kitapasztalhatta a hadvezetés, de felismerték, hogy a vonal átbocsátóképeségének növelésére még további korszerűsítéseket kell elvégezni. 1866-ban megkezdték a Wr. Neustadt–Oedenburg állomások közötti vonalon az útátjárók biztosítására a vonósorompók felállítását. Ezek nagyobb része ugyan még előcsengető berendezés nélküli volt, de így is jelentősen növelték velük a forgalom biztonságát. Minderre a nyugtalan Balkán problémái is készítették a vasúttársaságot.

Az átbocsátóképeség növelésének leghatékonyabb eszköze volt az állomási távjelzők felszerelése. Ezek jókora, az állomásról vezetékkel függőleges tengelyük körül elfordítható kör alakú jelzőtárcsából, az állomáson elhelyezett állítóműből és a kettőt összekapcsoló vonóvezetékéből álltak.

Ha tilos volt a behaladás az állomásba, a jelzőtárcsát az állítómű kezelésével elfordították úgy, hogy az lapjával fordult a vonat felé. A „Szabad” jelzést a távjelzővel úgy adták, hogy a tárcsát élével fordították a közeledő vonat felé. Sötétben a tárcsára erősíthető különböző színű üvegekkel ellátott fényekkel adták a „Szabad” vagy „Megállj” jelzést.

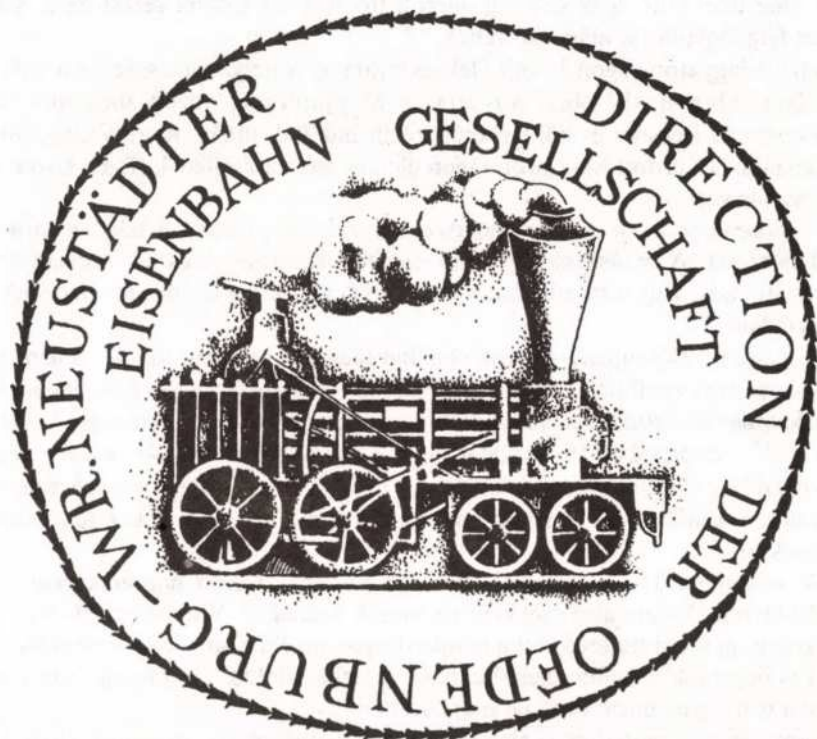
A hatvanas évek végén Mattersdorf állomást teljesen átépítették. Elbontották a fűtőházat, egy részét a pályafenntartás céljaira alakították át. Bővítették a felvételi épületet is. Hamarosan Schattendorf állomás bővítése követte ezt, majd hamarosan Agendorf bővítését kellett sorra venni. Ugyanis 1869-ben a bányabérlő, Drasche Henrik 790 mm nyomközű vasutat épített a bánya és Agendorf állomás között – egyelőre lóvonatásra, a szénátrakás segítésére pedig magasrakodót. 1875-ben a bányavasút pályáját átépítették és előbb a vonal egy részén, majd 1879-től annak egész hosszában alkalmassá tették azt a gőzvonatásra. Mindez az állomás vágányzatának teljes átépítésével járt. 1893-ban a pályát végül szabványos nyomközűvé építették át. Azon a bányüzem kiszolgálását a Déli Vasút vállalta.

1878-ban a boszniai okkupáció hadiforgalmában kapott a Wr. Neustadt–Oedenburg–Kanizsa vonal ismét óriási feladatot. Júliusban kezdődött a mozgósítás, augusztusban indult meg a katonavonatok közlekedése. A teljesítmény, amit a vonal és a vasutasság nyújtott, annál figyelemreméltóbb, hogy ezt a hadiforgalmat a polgári vonatforgalom teljes fenntartása mellett bonyolították le.

1880-ban a magyar kormány kívánságának eleget téve a Déli Vasút budai állomásán berendezte magyarországi vonalainak üzemeltetését. Ezzel egyidejűleg az átvette a Társaság magyarországi vonalainak irányítását. A Társaság évi üzletjelentéseiben ettől kezdve azok teljesítményi adatai, az építéseket felsoroló közlemények külön jelentek meg. Így a Wr. Neustadt–Oedenburg–Kanizsa vonal új névvel jelölve, mint Országhatár–Sopron–Kanizsa vonal került az üzletjelentésekbe. Ezután a menetrendekben is megjelent az állomások magyar neve. Kezdetben együtt a német névvel, majd a századfordulóra már csak magyarul. Egyidejűleg az állomásokra is felkerült a magyar névtábla, de feltüntették azok német nevét is.

1889-ben a vonal egészen újabb, több mint tíz évig tartó bővítési, felújítási program kezdődött. Kibővítették az állomási tereket, meghosszabbították a rakodókat, az állo-

mások vágányait, s az állomások váltóit központi állítóberendezésbe kapcsolták. A program befejezéseként – már a tízes évek elején – karos jelzőket, előjelzőket kaptak az állomások. 1902/3-ban Sopron állomás felvételi épületét korszerűsítették, mellette pályaudvari postahivatal épült, fertőtlenítőtelep létesült, s az állomást korszerű, kétközpontos biztosítóberendezéssel szerelték fel. Mire ez a korszerűsítési program befejeződött, kitört az első világháború.

A vasút igazgatósági pecsétjének rajza

Az Országhatár–soproni vasútvonal a déli front felé vezető fontos felvonulási pályaként ismét jelentős feladatokat kapott a hadiforgalomban. 1914. július 28-án beszüntették a vonalon a polgári áruforgalmat, július 30-án bevezették a hadimenetrendet, s napokkal később már folyamatosan gurultak a szerb határhoz közeli kirakóhelyekre a katonavonatok. 1914. augusztus 27-én már megérkezett a szerb frontról Sopron pályaudvarra az első sebesültszállító vonat. 1914 szeptember végére a hadiforgalom első nagy lökete lezajlott, szeptember 30-án Wr. Neustadt–Kanizsa között napi három személyvonattal ismét megindult a polgári személyforgalom. Azonban ezután is sor került a vonalon személyforgalmi korlátozásokra. Így 1916. március 19-től beszüntették a Bécs–Budapest között beállított 301/302 számú Balaton expresszvonatpár közlekedését is. Más vasutakkal azonos módon a Déli Vasút szakszemélyzete is jórészt mentesítve volt a katonai szolgálat alól, a pályamunkások azonban nem. Így már

1915-ben munkaerőhiány jelentkezett a pályafenntartási szolgálatnál. A soproni Mérnök-Osztály a hiány pótlására arra kényszerült, hogy dologhoz szokott sopronkövesdi leányokból munkáscsapatot szervezzen. Ezt mindig ott állították munkába, ahol lányok által is elvégezhető munka adódott. Ha kellett saraboltak, ha kellett a pályán az ágyazati anyagot pótolatták velük, de előfordult, hogy a lányokat vágányszabályozásra is igénybe vették. A lányok a Lajtáig minden állomáson dolgoztak, ahol kellett. 1918-ban azonban már nem volt rájuk szükség, mert a frontról sok katona került haza: sebesültek, kiket felgyógyulásuk után leszereltek.

Jóllehet Magyarországon is volt élelmiszerhiány, a helyzet messze jobb volt, mint Ausztriában. Miután 1915-ben Ausztria és Magyarország között megszüntették az útlevélkényszeret, Bécsből és környékéről sokan indultak útnak, hogy a „tejjel–mézzel folyó Kánaánnak” tartott Magyarországon élelmiszert vásároljanak. Ezek között nagyszámú vasutas volt.

1916. december 1-jén a határrendőrség bevezette Sopronban a feladott útipoggyászok ellenőrzését. A hatóságok ugyanis megtiltották élelmiszereknek útipoggyászként történő szállítását. Egy–egy ellenőrzés során több mázsányi élelmiszert fedeztek fel a poggyászokban.

1917 nyarán a Bécsújhely–Sopron vonalon még forgalomban maradt a napi három vonat, valamennyi zsúfoltan közlekedett. Katonák és polgári utazók özönlöttek el a vasutat. A katonai szállítmányok vonatjai miatt rendszeres volt a vonatkésés. A „Sopron” napilap 1917. szeptember 19-i számában írta: *„A déli vasúton – különösen vasárnap, olyan véres tülekedés van a vonatok körül, hogy csak ököljog alapján lehet helyet kapni.”*

Különösen kritikus helyzetekben a személyvonati szerelvényeket teherkocsikkal egészítették ki.

1917. november 15-én csaknem 100%-os díjszabásemelést hajtottak végre a személyszállításban. Mégis alig csökkent az utasok száma. A Wr. Neustadt–Sopron közötti vonalon igen számottevő volt a munkásforgalom. Jóllehet a lajtaszentmiklósi gyufagyárat is bevonták a haditermelésbe, nagy számban dolgoztak a bécsi és bécsújhelyi gyárakban is nyugat-magyarországi munkások.

Folyamatosan szaporodott az élelmiszerszerzés céljából utazók száma. Hogy a helyzetet a mai olvasó megértse, a számos élelmiszercsempészési ügyből egyet kiválasztottam. Ez a „Sopron” c. napilap 1918. január 18-i számában jelent meg. Címe messzire kiabált: *„Nagy tömegű élelmiszer egy német szállítmányvonatban.”* Az történt, hogy egy, a frontról visszatérő német katonai szállítmány vonatát Bük állomáson ellenirányú forgalom miatt feltartóztatták. A várakozás ideje alatt a csempészek a katonák egyetértésével berakták abba a már felvásárolt áruikat. Sonkák, zsír, szalonna került még az ágyúcsövekbe is. A soproni állomásparancsnokság egy tisztje fedezte fel a rendellenes rakományt és elkobozta azt a határrendőrség.

Ausztriában 1918. január közepén rendkívül erős sztrájkmozgalom bontakozott ki azzal a céllal, hogy a kormányt rákényszerítsék, kössön különbékét Oroszországgal. A sztrájk kirobbanása előtt több ezer magyarországi munkás utazott haza a zsúfolt vonatokban Magyarországra, majd a sztrájk végével ismét munkahelyeire. Ez a népvándorláshoz hasonló utastömeget jelentett Wien–Wr. Neustadt–Sopron között.

1918 nyarán a vonatok zsúfoltsága miatt már balesetekre került sor, hiszen az emberek ütközőkön, kocsilépcsőkön és tetőkön is utaztak. Ennek ellenére sem volt mód a vonatok számának szaporítására. A Déli Vasút már nem győzte saját mozdonyaival a forgalmat; arra kényszerült, hogy magyar vonalain MÁV bérelt mozdonyokkal tartsa fenn a forgalmat.

Az élelmiszerhiány katasztrofális méreteket öltött Ausztriában. Így érthető, hogy az élelmiszercsempészség soha nem látott méreteket ért el. Június közepén a tisztviselők egy Sopronból Wr. Neustadtba induló vonat mozdonyának víztartályában 100 kg disznóhúst, sajtot, kolbászarut találtak, a szén között pedig nagy mennyiségű lisztet.

1918. október 17-én a képviselőházban Tisza István miniszterelnök beismerte, hogy a háború elveszett és az olasz front összeomlott. Katonai és polgári hatóságok kétségbeesett igyekezettel törekedtek a veszélyeztetett területek kiürítésére. Nagy számú mozdony, kocsik, s különböző polgári és katonai anyagok érkeztek a déli frontokról Sopron–Wr. Neustadt átmenetben. Követte ezeket a katonatömegek áradata, akik mielőbb el akartak jutni otthonaikba.

1918. október 27-én a vasúti szervek közzétették, hogy csökkentik a vonatszerelvényeket és csak annyi menetjegyet fognak kiadni, ahány ülőhely van a kocsikban. Egyidejűleg az utazni készülődőket figyelmeztették, hogy a kocsikat csak hiányosan fogják fűteni, ezért mindenki meleg ruhában és takaróval ellátva utazzon.

Budapesten 1918 októberében a liberális, a polgári radikális és a Szociáldemokrata Párt megalakította a Nemzeti Tanácsot, 1918. október 30-án pedig a Katonatanács vezetésével kirobbant az „őszirózsás forradalom”. Néhány nap alatt végrehajtották a hatalomváltást. A feszültséggel, nyugtalansággal teli napokban a vasutakon is kaotikus állapotok jelentkeztek. 1918. november 6-án a soproni katonai állomásparancsnokság a magyar kormány hadügyminiszterének körtáviratát tette közzé:

„Katonák! Nem lesz mit ennünk, ha megállnak a vonatok. Ez a békét és a nyugalmat veszélyeztetné. Biztosítanunk kell tehát a vonatok zavartalan forgalmát. Vasutas Nemzetőrség felállítását határoztam el...”

A vasúti forgalom biztonságát a Sopron megye területén szerveződött nagy létszámú csempészbandák veszélyeztették. Ezek tagjai zömükben a frontról hazatért, polgári munkában elhelyezkedni nem tudó katonákból toborzódtak. Egész állatcsordákat hajtottak át a határon. Igyekeztek tevékenységük zavartalanságát úgy biztosítani, hogy rettegésben akarták tartani a hatóságokat. Ezért 1918. december 6-án reggel a Déli Vasút és a GYSEV vonalán is ezek ellen a bandák ellen fegyveres katonai alakulatokat szállítottak ki, egyes adatok szerint több száz fegyverest is. Ez a reguláris erő nagy mennyiségű fegyvert gyűjtött össze, főképp Szarvkö községben. A „zöld káder”-eknek nevezett csempészek és vadorzók ellen a Vasútbiztosító Nemzetőrséget is bevetették.

Azonban felállíthattak akármilyen őrséget, a vasúti berendezések rongálóit, fosztogatóit megfékezni nem tudták. A személykocsik függőnyeit, ablakfelhúzó hevedereit, az ülések huzatait letépték, felhasogatták, csupa megtépett személykocsi közlekedett azokon a vonalakon, amerre a frontokról visszatérők utaztak, így Sopron–Wr. Neustadt között is.

1919-ben még tovább fokozódtak Ausztria élelmezési gondjai. Természetes volt, hogy a határszéli területek lakossága Magyarországról igyekezett továbbra is élelmi-

szerhez jutni. A Sopronvármegye 1919. január 11-én írta: „.....A Bécs felől érkező vonatok nap-nap után csak úgy öntik a sok embert és nincs, aki az éhségáradatot feltartsa. Mint a sáska, özönlik be a sok éhező osztrák ember és hátizsákjában elcipel mindent, ami elképzelhető.”

Legelőbb megerősítették a határrendőrséget, hogy a Sopronból visszautazókat még a vonatokba beszállás előtt megvizsgálják, vizsnek-e csempészárut magukkal. Ez már az első napon is számottevő sikert hozott, 8–10 mázsa élelmiszer kicsempészését akadályozták meg. Az eredmény azonban csak átmeneti volt. A rendezést segítette az Ausztria és Magyarország közötti határforgalomban az útlevélkényszer visszaállítása. Ezt 1919. február 18-án vezették be ismét.

Azonban a 40 km-es határövezetben lakók utazását megkönnyítették azzal, hogy „közlekedési igazolványt” vezettek be részükre. Ezt a határrendőrség állította ki.

A határátmeneti forgalom ellenőrzésére azonban a sopron–bécsújhelyi vonalon sehol sem voltak berendezkedve, ilyen tömeges forgalomra különösképpen nem. A tulajdonképpeni határállomáson, Lajtaszentmiklóson semmiképp sem tudtak helyet adni a határrendőrség munkájához, végül a határrendőrség a savanyúkúti állomás várótermében rendezkedett be.

Savanyúkút állomáson minden vonat utasait kiszállították a személykocsikból, következett az útlevél- és csomagellenőrzés. A vizsgálat miatt rendszeres lett a vonatok késése, ami az utasok körében élénk tiltakozást váltott ki. Egy ilyen panaszos levél szerint gyakran két óra hosszát is tartott egy-egy vonat utasainak útlevél- és poggyászellenőrzése.

(Folytatjuk)

Adatok a 150 éves Sopron–Bécsújhelyi Vasút építéstörténetéhez

A Sopron–Bécsújhelyi Vasút építésével a finanszírozó Freiherr Georg von Sina bécsi bankház-tulajdonos Mathias Schönerer mérnököt bízta meg. Schönerer építette néhány évvel korábban a Sina-vállalkozás két másik vasújtát is, a Bécs–győri vasutat – egyelőre (1846) Bécstől a Lajta menti Bruck-ig – és a Bécs–Gloggnitzi vasutat (1841–1842). Ez utóbbiból ágazott ki az önálló részvénytársaságként alakult soproni vonal, mely építés és forgalom tekintetében egyaránt a gloggnitzihez kötődött.¹

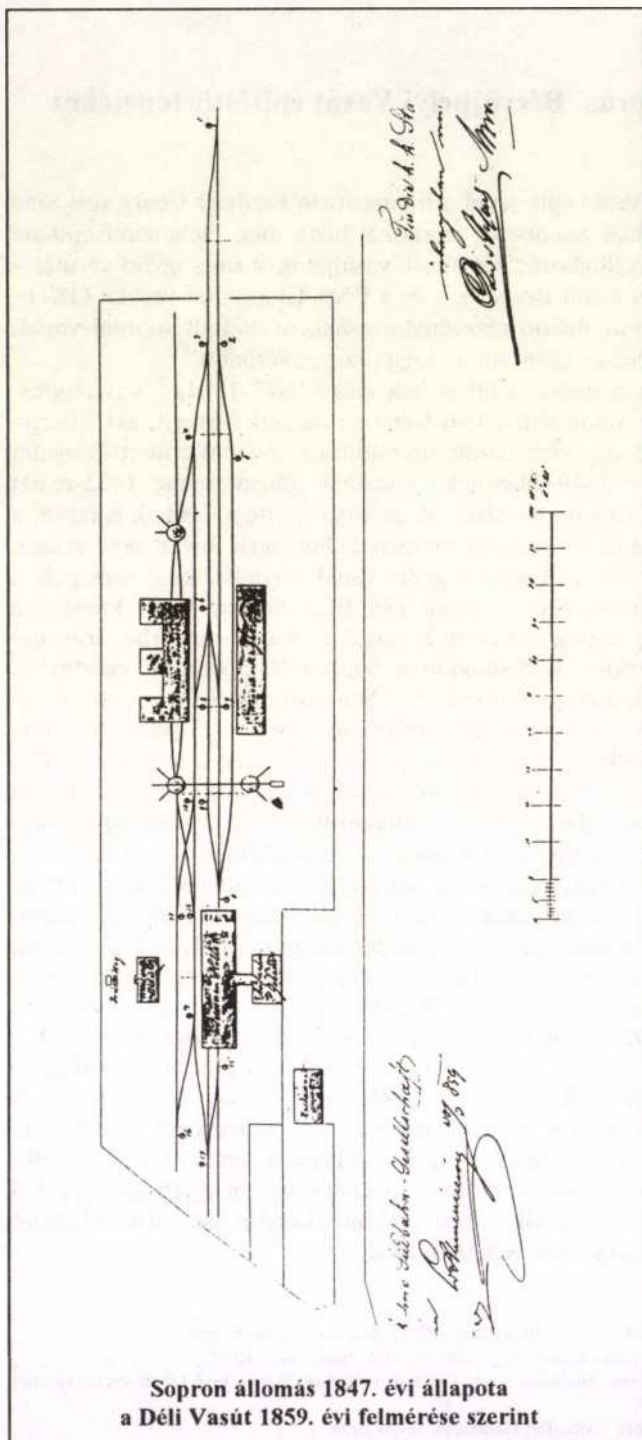
Mathias Schönerer Bécsben született és ott is halt meg (1807–1881).² Vasútépítésben gyakorlatot a neves Franz Anton Ritter von Gerstner mellett szerzett, aki Közép-Európa első vasújtát, a Linz–Budejovice között sószállítások céljából épített lóvasutat tervezte és kivitelezte. Schönerer 1829-től ennek a vonalnak építésvezetője. 1832-re azt sikeresen befejezte.³ Amikor Sina vállalkozásainak sorába felvette a vasutak építését, a vasútépítésben már gyakorlatot és jó hírnevet szerzett Schönererre bízta nagyszabású elképzeléseinek tervezését. Ebben az említett győri vonal folytatásaként szerepelt a Bécs és Buda közötti ún. Duna-jobbparti vasút egy Bécs–Sopron–Győr kiegészítő vonallal (1838), és a most Gloggnitzig tervezett, de majd az Adriai tengerhez irányuló déli vasútvonal is. Később ezekhez kapcsolódott a Sopron–Nagykanizsa viszonylat, egyelőre csak vonalvezetésének a meghatározásával. Schönerer, a Sina-féle megbízásoktól függetlenül részt vett a Pozsony–nagyszombati lóvasút, majd pedig a Brno–Česka Trebova (Brünn–Böhmisch Trübau) vasútvonal építésében is. Ezenkívül is több társaság kérte ki szakvéleményét vasútépítési kérdésekben. Sina küldte Schönerert tanulmányútra Észak–Amerikába (1837–1838), ahonnan nemcsak gazdag tapasztalatokkal tért vissza, de eredményes tárgyalásai nyomán a philadelphiai Norris cég mozdonyait később Bécsben is gyártották.⁴ Schönerer megvásárolta Amerikában a „Philadelphia” nevű mozdonyt, melyet alkatrészekre bontva hajón, majd közúti szekérrakományként szállítottak Bécsbe. Itt Schönerer a Wienerbergen épített pályán kísérletezett vele, főleg annak a meghatározására, hogy milyen emelkedőket tud leküzdeni. Ez a kérdés már előrevetette az Ausztria számára létfontosságú hegyi vasutak kérdését. Schönerer, aki 1845–1847 között megépítette a sopron–bécsújhelyi vasútvonalat, tehát saját építési tapasztalatain kívül világiárt ember is volt. Abban a korban a vasútépítő mérnöknek a feladata szélesebb körű volt, mint később: mélyépítési, magasépítési és gépészeti ismereteket kívánt. Vasutunk logikus vonalvezetése, néhány jeles műtárgya, köztük is elsősorban a nagymartoni falazott völgyhíd (viadukt), nemkülönben a felügyelete alatt megindult üzem a forgalomba állított mozdonyokkal és egyéb járművekkel tanúskodnak jeles szakmai képességeiről. Vasútépítő munkásságának elismeréseként Ferenc József lovagi címet adományozott Schönerernek.

¹ A Bruck a. d. Leitha állomás neve a MÁV üzemében (1883–1921) Bruck-Királyhida volt.

² Herbert Dietrich: Personen aus Österreichs Eisenbahngeschichte, Bohmann, Wien 1993.

³ Dr. Franz Pfeffer–Günther Kleinhanns: Budweis–Linz–Gmunden, Verlag Slezak und Oberösterreichischer Landesverlag, Wien und Linz, 1982.

⁴ Herbert Dietrich: Die Südbahn und ihre Vorläufer, Bohmann, Wien 1994.

Sopron állomás 1847. évi állapota
a Déli Vasút 1859. évi felmérése szerint

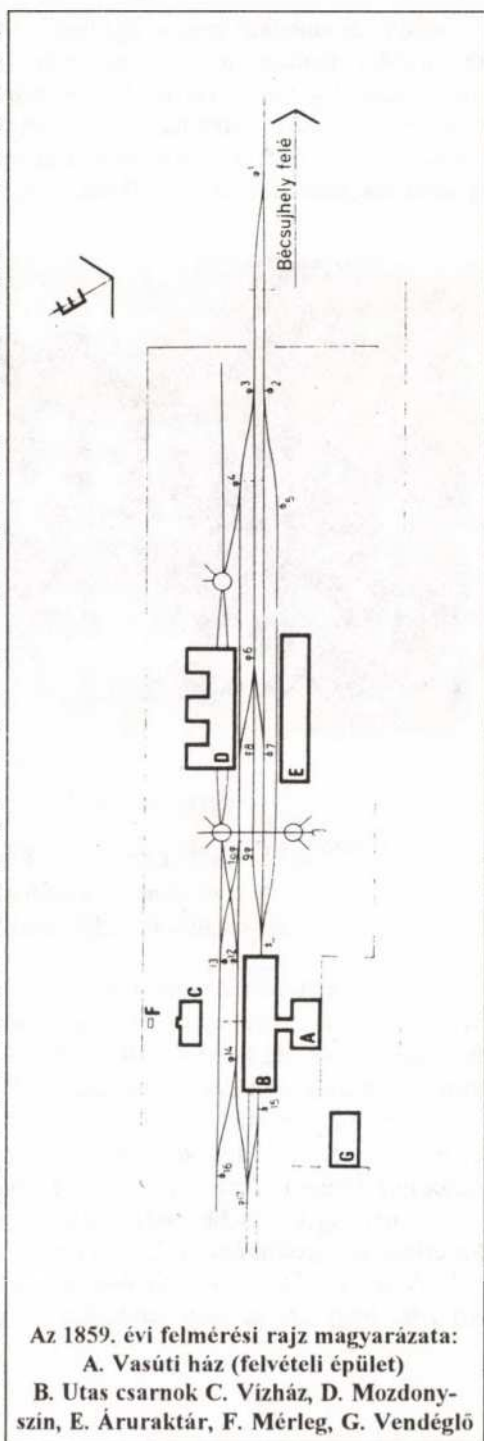
A Sopron–Bécsújhelyi Vasút építése Schönerer tervei alapján és irányítása mellett 1845 tavaszán kezdődött és 1847 nyarára befejeződött. Hossza 31,9 km. A vonal Bécsújhely állomásból indul ki, amely a Gloggnitzi vasút építése során már 1842-ben megnyílt a forgalomnak. Bécsújhely állomást déli irányban hagyja el, majd rögtön keletre kanyarodik. Katzelsdorf megállóhely után a Lajta-hídon lépi át az akkori osztrák–magyar határt, s innen 28,3 km hosszban halad magyar területen Sopronig. Ez a 28,3 km épült a Sopron–Bécsújhelyi Vasút költségére, míg a kezdő 3,6 km-t még a Bécs–Gloggnitz Vasúttársaság (de ugyanaz a Sina-bankház) finanszírozta. Lajtaszentmiklóstól⁵ délre a vasút a Rozália hegység tövében váltakozva kisebb töltéseken és bevágásokon halad Savanyúkúton át Rétfalu–Siklósdon keresztül Nagymarton felé, lejtése itt egy szakaszon elérte a 10,5%-ot. Ennél nagyobb lejtés másutt a vonalon nem volt. Rétfalu–Siklós állomást elhagyva éri el az első jelentősebb, 7 íves viaduktot. Nagymarton előtt a vonal bevágásban halad, ennek partjain röviddel a for-

⁵ A vasútállomások elnevezése és irás módja 1921-ig is többször változott. Itt a helységek 1880 után szokásos magyar nyelvű megnevezését használjuk. Részleteket lásd Pammer László i. m.

galom megnyitása előtt, 1847 nyarán erős földcsuszamlás történt. Nagymartonnál a völgyet a neves, 20 íves hatalmas viadukt hidalja át. A továbbiakban a Vulka és az Ikva közötti kisebb dombságokon vezet át a vonal Márcfalva–Fraknónádasd, majd Lépésfalva–Somfalva állomások érintésével. Ennek az állomásnak még a területén lépi át a Tauscher-patak (ma általánosabb a Tenczer-Bach megjelölés) hídján az 1921 óta érvényes mai országhatárt, ezt követően Ágfalva állomáshoz érkezik és további állandó lejtésben vezet a mai Sopron Déli pályaudvarig. Bánfalva határában kétíves boltozattal hidalja át az or-szágutat. Sopron város központjához még 2 km-es út vezetett a pályaudvartól, úgy mondják ennek okából építettek nagy vendéglőt, ez az épület más rendeltetéssel a Baross úton a pályaudvar mentén még ma is áll.

Schönerer 1838-ban, amikor a Bécs–Sopron–Győr vonal vezetését először meghatározta, még más útvonalon kívánta a vasutat vezetni. Nevezetesen Nagymartonnál valamivel északabbra haladt volna, majd a Darufalvi erdőt északról megkerülve Sopronkertesitől mintegy a később épített – mai ebenfurti vasút – nyomvonalon érkezett volna Sopronba. Ez a nyomvonal szerepel még az 1838-ban a Sina-bankház által terjesztett térképen. Lehet, hogy Schönerer az amerikai tanulmányútnak a hatására merete a nagyobb lejtviszonyokat és a nagyméretű viaduktot javasolni, de az is lehet, hogy birtokpolitika, vagy éppenséggel a vonal legjelentősebb településének, Nagymartonnak a szorosabb bekapcsolása a vasúti forgalomba volt a változás oka.⁶

⁶ Az első terven mindössze 5‰-es lejtviszonyok és 600 láb sugarú ívek szerepeltek (Pammer László szíves közlése). De a pecsenyédi gazdák tiltakozását a vasútépítés ellen, nehogy földjeiken keresztül vezeték azt, az eredeti nyomvonal megváltoztatása ugyan- csak lehetséges okaként említik.

Az 1859. évi felmérési rajz magyarázata:
A. Vasúti ház (felvételi épület)
B. Utas csarnok **C.** Vízház, **D.** Mozdony-
szín, **E.** Áruraktár, **F.** Mérleg, **G.** Vendéglő

Schönerer amerikai tanulmányútjának eredménye az új felépítményi rendszer, a keresztaljként alkalmazott talpfák beépítése. Ugyancsak figyelemreméltó, hogy Schönerer már a Bécs–Gloggnitz vonalnál is normatervek alapján – ma úgy mondanánk, hogy títusterek szerint – építette a magasépítményeket, így a felvételi épületeket is. Két-szintes, 3, illetve 5 ablaktengelyes nagyságrendekbe lépcsőzte őket. Öt ablaktengelyes épületet Nagymarton és Sopron állomásokon épített. A többi állomáson a kisebb típus épült.

Déli vasút pályaudvara. Süd-Bahnhof.
 Üdvözlét Sopronból. Gruss aus Oedenburg.

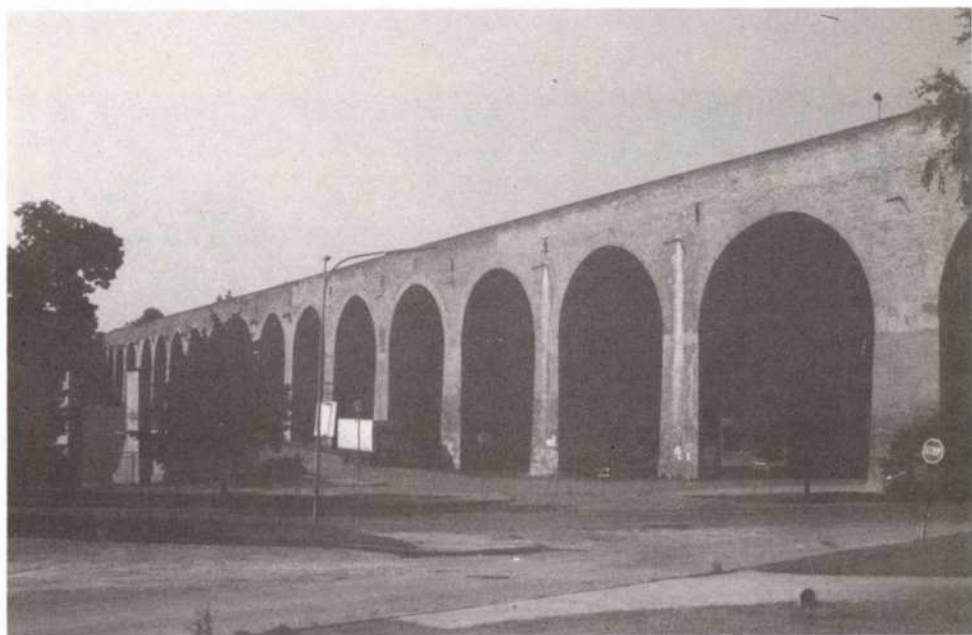
Andreas Schubert

Sopron állomás vasúti házának vágányoldali látképe
 a századforduló előtt fényképezett képes levelezőlapon

Sopron végállomás a vonal megnyitásakor, ún. fejpályaudvar volt, majd csak 1865-ben folytatódik a vasút építése Nagykanizsáig. Az állomáson 1847-ben az utasforgalom felvételi épülete elé falazott pillérekben nyugvó ácsolt kontyvetővel tekintélyes méretű, mintegy 40 m hosszú csarnok is épült, melybe két vágány vezetett. Az említett vendéglőn kívül az állomáshoz tartozott egy vízállomás, egy raktár, és egy kétvágányos mozdonyrész, melyet műhelyként is használhattak. Az állomástér vágányzatán a vasúti forgalmat 17 kitérő (váltó) és 3 fordítókorong biztosította.

A vonal legjelentősebb, építése idején európai viszonylatban is figyelemre méltó építéstechnikai teljesítményt jelentő alkotása a nagymartoni falazott völgyhíd, a viadukt volt. A neves szász vasútépítő mérnök, Andreas Johann Schubert professzor, 1846-ban azt írta, hogy „noha nem lehetetlen, mégsem tanácsos a mély völgyeket... föld-

töltésekkel áthágni.⁷ A boltíves pillérek építése hidak részére a legajánlatosabb.” Schönerernek már régebben kellett döntenie a nagymartoni völgyáthidalás megoldása felől, mintsem Schubert ezt leírta. Nyilván hasonló véleményen volt. Bizonyára ismerte az addig világszerte felépült falazott pilléres, boltozott vasúti viaduktokat. Az angol vasútépítő Georg Stephenson és fia Robert az 1830-ban megnyitott Liverpool–Manchester vasútvonalon kilenc boltívvel hidalta át a Sankey-völgyet.⁸ Az ugyancsak

A nagymartoni viadukt (1990. évi felvétel)

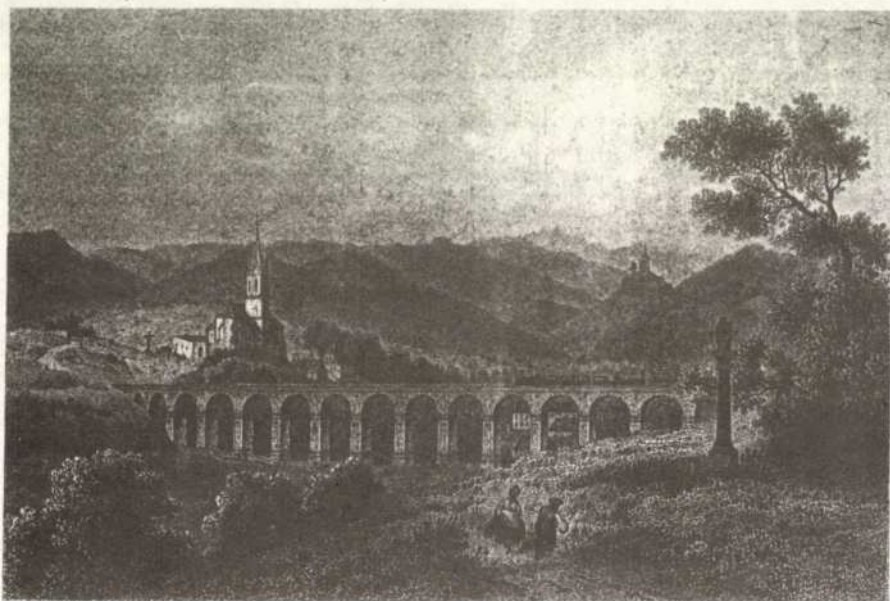
neves angol vasútépítő-mérnök, I. K. Brunel kosárivekkel építette 1836–1838 években az angol Great Western Railway vonalán a Wharncliffe-viadukt 8 boltozatát, melyek mindegyike mintegy 20 méter fesztávolságú volt.⁹ Az Antwerpen–Köln vasútvonalon két jelentős viaduktot is építettek: előbb az Aachen melletti Wurmtal-áthidalást 34 különböző fesztávolságú ívvel (1838–1841) és a Geultal áthidalást 17 boltívvel (1843). Itt már egymás felett két íves boltsort rendeztek el. Franciaországban a Párizs–Versailles vasútvonalon, amely 1838–1840 között épült, Meudon-Val-Fleury mellett 7 ívvel, 36 méter magas (!) karsú pillérekre állt a vasút hidja, míg néhány évvel később (1843–1845) Orleans és Tours között alacsonyabb pillérekre 12 ívet fektettek. Noha a folyók és más vizek áthidalására kezdetben főként fából, majd vasból építették a hidakat, az akkor osztrák Lombard–Velencei Ferdinand Vasút vonalán a szárazföld és

⁷ Hans Pottgiesser: Eisenbahnbrücken aus zwei Jahrhunderten, Birkhäuser Verlag Basel, Boston, Stuttgart 1985.

⁸ Derrick Beckett: Stephenson's Britain, David and Charles Newton Abbot 1984.

⁹ Derrick Beckett: Brunels Britain David and Charles, Newton Abbot (é. n.)

Velence összekötésére a lagúnák viszonylag sekély vizébe 3,6 km tekintélyes hosszúsággal, 222 (!) egyenként 10 méteres ívekből álló hidat építettek, mintegy 3,6 méterrel vezetve a vasutat a vízszint felett (1841–1845). Megjegyzendő, hogy minden bizonnyal ez volt az első híd, amit katonai hadművelet során megrongáltak az 1848. évi olasz forradalmi események alkalmából. Karl Ghega, aki később a Semmering–vasút építésével tűnt ki, 1838-ban a prágai pályaudvarról a Moldva völgyébe a vasutat

WAGNER ARCHITECTUR-BAUWERKSTÄTTEN
 KUNST-UND-INDUSTRIEMUSEUM, BERLIN

A nagymartoni viadukt (rézkarc a XIX. századból)

a városképet mai napig meghatározó 637 m hosszú falazott viadukton vezette. Még 1846-ban, amikor a nagymartoni viadukt építését már megkezdték, épült fel Német-Sziléziában a Bobervölgy felett egy 35 íves viadukt, s ezzel szinte egyidejűleg Drezda és Bautzen között a Spree-áthidalás 15 ívvel. A Neisse-t Görlitznél 31 ívvel hidalták át, melyen a forgalmat 11 nappal a soproni vasút megnyitása után indították meg. A sok eredményes új viadukt építése mellett érzékelteti a feladatok rizikóját, hogy ugyancsak 1846-ban a franciaországi Rouen és Le Havre között a 31 m magas (!) viadukt néhány íve leszakadt, s a németországi Fulda melletti viadukt építésénél – 1848-ban – aggályra okot adó repedések mutatkoztak, miért is George Stephenson-t hívták szakértőnek a kár kiküszöbölésére. Ez volt azoknak az európai vasúti viaduktoknak a sora, amelyeket

Schönerer is bizonyára ismert, az amerikai útján látottakon kívül. A korai európai vasútépítésnek máig csodált nagy viaduktjai, a franciaországi Chaumont, a Semmering vasút és az említett Schubert professzor által alkotott Göltzschtal-viaduktok mind később épültek, mint a nagymartoni. Ami ennek jelentőségét és alkotójának elmélyült építő-tudását csak aláhúzza.

A nagymartoni viaduktot, csakúgy, mint a Bécsújhelytől Sopronig vezető vonal alépitményét, kétvágányú szélességre építették, noha a második vágányt soha sem fektették le. 250 m hosszúsággal, 20 boltozattal, melyek 18 méter magasságban ívelnek a pillérek között, enyhe lejtésben a műtárgytól keletre fekvő pályaudvar irányába, hidalja át a völgyet, melyen az Esterházy-birtokhoz tartozó rétet a harmadik ívben akkor egy ösvény és – a 18. ív alatt – a Vulka patak szakította meg. A falazott pillérek felfelé enyhén keskenyednek és különösen érdekes, hogy négyszögszelvényük az említett út és patak mentén ezekhez igazodva ferde oldalfalakkal, trapézszelvényvel épült. A boltívek geometriáját is komplikálta ez az adottság, mely máig mutatkozik, de a viadukt látványát alig befolyásolja. A boltívek feszávolsága egyenletesen 11,06 m, a pillérek is a fejezet alatt mind 2,84 m szélesek.¹⁰ A vonalon még két jelentős viadukt is épült, de ezek nem érik el méretben a nagymartont. Az egyik 7 boltozott nyílással hidalja át az országutat Rétfalu–Siklós állomás keleti végénél, a másik 3 alacsony boltívvél Somfalva és Márcfalva között áll. A vonalon ezenkívül több egynyílású boltozatos, ún. átereszt is épült.

Építményeknek műemléki értékét két szempont is meghatározhatja, az egyik a történeti, a másik az esztétikai. Ehhez még különlegességek is járulhatnak, mint például sajátos szerkezeti adottságok, építőtechnikai megoldások elsődleges alkalmazása, stb. Noha méretben a kezdeti vasútépítés viaduktjaihoz mérhető aquaeduktokat már a rómaiak építettek, s így a XIX. századi vasútépítés viaduktjainak éppenséggel voltak példaképei, mégis a mozgó terhelés, a vasúti járművek egyre növekvő súlya, illetve terhelése és a viaduktokon megengedett sebesség fokozása új követelmények miatt más műfajba sorolja az említett építményeket és köztük a nagymartont is. Láthattuk, hogy a vasútépítés kezdeti éveiben létesített nagy műtárgyak sorában ugyancsak előkelő helyen áll Schönerer mérnök Sopron melletti alkotása, de ehhez azt is hozzátehetjük, hogy a nagymartoni viaduktnek máig elsőrendű az esztétikai hatása is. Egyrészt a tájba jól illő, arányos megjelenésével, másrészt perfekt építőtechnikai megoldásával. Ez utóbbinak köszönhető, hogy ugyancsak kevés javítással és felületi kiegészítéssel mai napig eredeti formájában áll.¹¹

A Sopron–Bécsújhelyi Vasút vonalán 150. éve szüntelenül halad a forgalom. A bécsújhelyi pályaudvaron látható állomásépület a réginek az emelet ráépítésével maradt fenn. Az egykor is osztrák szakaszon, közvetlen a Lajta-híd mellett állt Katzelsdorf

¹⁰ A nagymartoni viadukt eredeti rajzainak betekintését és illetően a viadukt adatait Lovas Gyula kutatásainak, melyeket rendelkezésemre bocsátott, köszönhetem.

¹¹ Hahnenkamp i. m. közli a viadukt építési vállalkozóinak névjegyzékét. Ugyancsak kitér a Sopron–Bécsújhelyi Vasút közgyűlésének – nyilvánvalóan utólagos – jóváhagyására, mely szerint Nagymartonnál a többletköltségek ellenére nem az eredetileg szóbanforgott (?) fából ácsolt híd, hanem a kivitelezett, kőből és téglából falazott és boltozott viadukt épüljön.

megállóhely épülete, őrház nagyságrendjében.¹² Állnak a vonal mentén, többé-kevésbé modernizálva az egykori Lajtaszentmiklós, Savanyúkút, Nagymarton, Lépésfalva–Somfalva állomások épületei is. Ágfalvára már régebben emeletet húztak, így kivetkőzött eredeti arányaiból. Most egyébként is a vonal legelhanyagoltabb állapotban lévő felvételi épülete, hiszen az állomáson a személy-, és az áruforgalom egyaránt szünetel.¹³ A régi soproni épületnek is áll még a magja a mai Sopron déli pályaudvaron. A régi, Schönerer által épített felvételi épületet már 1865-ben a nagykanizsai vonal építése alkalmából bővítették, legkésőbb ekkor bontották el a korábbi utas-csarnokot. A felvételi épület elé később perontetőt építettek. 1902-ben Posel Gusztáv Déli Vasúti építész tervei illetve irányítása alapján gyökeresen átalakították. Azóta a felvételi épület a szomszédos épületekkel együtt a városképben igen kedvező kis közteret alkotott. A tér északi oldalán állt postaépületet az 1945. március 4-i légitámadás elpusztította. A pályaudvart ért két támadás alkalmával súlyosan sérült a soproni pályaudvar egésze és a régi felvételi épület is. Mivel a pályaudvar veszített jelentőségéből, mindmáig csak részleges, és építészetiileg hevenyészett helyreállítás történt, amely semmiképpen sem felel meg a pályaudvarnak a hazai vasúttörténetben elfoglalt és neves tervezőjére utaló jelentőségének.¹⁴ Az osztrák oldalon fennmaradt, említett magasépítményekkel együtt Sopron déli pu. épülete is alkalmas egy műemléki követelményeket kielégítő helyreállításra, ahogy az újabban a régi vasúti épületek megbecsülése révén mind gyakoribbá válik. Áll a vonal mentén még három őrház is, kettő a Sopron–Ágfalva szakaszon, egy pedig Savanyúkút közelében. A Sopron és Ágfalva közötti két íves nyílással boltozott hidat 1945-ben felrobbantották, később egyszer vasbeton áthidalással pótolták. Miként a három viadukt, úgy a mai határt képező Tauscher-patak híd is áll,¹⁵ s fennmaradt több egyboltíves áthidaló is a vonalon.

De a 150 éves jubileum alkalmából úgy hiszem, mindenekelőtt azt kell méltányolni, hogy érintetlenül, a háborús károkat is szerencsésen elkerülve, eredeti formájától csak kisebb „foltozgatásokkal” megkülönböztetve, áll a monumentális nagymartoni viadukt, az egykori Sopron vármegye bizonyára egyik legnagyobb technikai nevezetessége.

¹² Néhány régebbi magyar munka ezt az állomást Maeskásd-nak írja, de ez a megjelölés úgy tűnik, hogy önkényes fordítás, hiszen egy Alsó–Ausztria-i helységnek megnevezéséről van szó, melynek magyar lakosa nem volt. Talán mégis a környék lakosai hívták így.

¹³ Ágfalva jelenleg forgalmi kitérőként sem használt, holott a trianon-i békeszerződést, illetve a soproni 1921. évi népszavazást követően forgalmas határállomás volt. Meg kell jegyezni, hogy az 1921. évi új határmegvonást követően az átmenő forgalom fennmaradt, a Déli Vasút forgalmán kívül az elszakított, de az osztrák vasutak hálózatához csak ezen a vonalon át kapcsolódó Dél-Burgenlandi vasúthoz, az egykori Sopron–Kőszegi Hév vonalához vezet. A péage-forgalom révén még meg is növekedett. Ágfalva épületének említett emeletreépítését még a Déli Vasút végezte el. – A vasúti forgalom az 1848. évi szabadságharcot követően csak az 1956-os események idején november 4-én szakadt meg néhány napra.

¹⁴ A pályaudvar főleg 1953-ban veszített jelentőségéből, amióta is a nyári menetrend érvénybeléptetését követően a Sopron déli pu.–Szombathely viszonylatban közlekedő vonatok a Sopron / GYSEV állomáson át közlekednek. Ez utóbbi pályaudvar közelebb fekszik a belvároshoz. A Wälder József városi főmérnök által a Sopron déli pu. elé tervezett előteret, melybe a mai Jereván-városrész felől széles út torkolt volna, azóta beépítették. A mai városrendezési tervek a Sopron déli pu.-t mintegy „leírták”. Meg kell jegyezni, hogy a Wälder-féle városrendezési terv szerint az ebenfurti vasútvonal átépült volna, és csak a Sörgyár mögött ágazott volna ki az itt szobanforgó bécsújhelyi vonalból. Ez a nagyszabású elképzelés a város nyugati részének sokkal reprezentatívabb és a belvároshoz jobban kötődő kiépítését biztosította volna.

¹⁵ A Tauscher (Tanczer)-patak hidját a MÁV és az ÖBB együttesen állították helyre az 1980-as évek elején. A kiviteli munkákat a MAV szombathelyi igazgatóságának építőrszele végezte.

Büszkén tekinthetünk rá 150 éves jubileumán. Noha osztrák mérnök tervezte, mégis Széchenyi István által szorgalmazott és államférfiúi tekintélyének révén megvalósult objektumot láthatunk és tisztelhetünk benne.

Sopron előtt ma is áll a 17. számú őrház. Még Matthias Schönerer vasútépítő mérnök 1847. évben kivitelezett architektúráját tükrözi

Irodalom:

- Hahnenkamp, Hans: Die Eisenbahnen im Burgenland zur Zeit der Habsburgermonarchie (é. n.) (Második kiadás 1994.)
- Mächtler, Paul: Die erste Eisenbahn in Burgenland. In: Burgenländische Heimatsblätter, 1962 március
- Lovas Gyula: 125 éves a Bécs–Győri Vasút. (KTE, Sopron, 1980)
- Pammer László: A Sopron–Bécsújhelyi Vasút. In.: A vasútépítés és pályafenntartás 150 éve Észak–nyugat Magyarországon 1846–1996 (Celldömölk és Szombathely, 1996). Ugyancsak megjelent korábban in: Száz éves a vasútigazgatás Szombathelyen 1895–1995 (Szombathely, 1995)
- Perkovátz Bódog–Kubinszky Mihály: Széchenyi István és a Sopron–Bécsújhelyi Vasút építése. In: Soproni Szemle XI. évf. (1957)

Fogarassy László:

„Lajtabánság: politikai és szépirodalmi időszaki lap”

Az Ausztriának ítélt területen – Sopront nem számítva – a felkelés idején csak két magyar nyelvű újság jelent meg, azoknak is csak az első száma. És pedig: 1921. október 30-i dátummal „Lajtabánság hivatalos lapja”, amely az 1921. október 4-i alkotmányozó gyűlés jegyzőkönyvét is tartalmazza. Nyomatott Reisz Frigyes könyvnyomdájában Felsőőrött. az Országos Széchényi Könyvtárban nem található meg. Megvan ott azonban a „Lajtabánság – politikai és szépirodalmi időszaki lap”, amely Felsőőrött ugyancsak Reisz Frigyes nyomdájából került ki 1921. november 3-i keltezéssel (jelzete: OSzK 14726, rossz papíron, kissé sérült, de olvasható, filmezni kellene.) Főszerkesztője mersenyei Lévy Ferenc dr. volt, szerkesztőség és kiadóhivatal címe: Felsőőr 703. sz., könyvnyomdaépület. A négy oldalas folio-formátumú újság ára 3 korona volt.

Ez utóbbi volt az, amelyről Missuray-Krúg Lajos említést tesz. Az első két oldalon „Lajtabánság” cím alatt a felkelők államának megalakulásáról az irodalomból már eléggé ismeretes anyag található, így a „Kialtvány a világ népeihez” „Lajtabánság Alkotmányozó Gyűlése” aláírással, amelyet Missuray fakszimilében is közzétett (A nyugatmagyarországi felkelés, Sopron 1938⁴, 187). Az 1. lapon van még két vers (Dobos Gyula: Segítsd a fölkelőt és Cs. Margit: A Felkelőkhöz!) és Bozso Rodrigo „Sétaközben” c. riportja arról, hogy hogyan szökött a csendőrkordonon át a felkelés területére egy rongyos kiskunhalasi puskával és 150 tölténnyel, továbbá, hogy éjjelente 2–3-as csoportokban rongyos székekelyek szállingóznak oda, részben fegyveresen.

A 2. lapon „Karlista-puccs” aláírás nélküli újsághírben közzé teszik Prónay Pál fővezér 1921. október 5-i hirdetményét Lajtabánság kikiáltásáról (Missuray átvétele: 191). támadják Ostenburgot és Lingauert azzal, hogy ismételten kijelentették: nem gondolnak semmilyen puccsra. Azt is állítják: a szombathelyi zsidó hitközség közel egymillió koronát adott át Mikes püspöknek, hogy ezzel vesztessen meg a felkelőket a királypuccs megrendezésére. Nyilvánvaló újságkacsa, mint az is, hogy királypárti propagandisták azt hiesztelték volna, a felkelők kommunista köztársaságot alapítottak volna és az: a MANSZ részére küldött amerikai szeretet-ajándékokat azzal a céllal, hogy azt Zita királyné nevében osszák ki. Teljesen tendenciózusan foglalkozik a Friedrich-féle és a többi karlista felkelőcsapatokkal. Még azt is állítja, hogy Ostenburgnak a soproni főiskolások nem voltak megbízható karlisták. A valóság ismeretes Maderspach Viktornak a Soproni Szemlében közzétett memoárjaiból. Prónay emlékiratai sem erősítik meg az újsághírben leközölt mendemondákat.

A „Külpolitika” (-y-c) a 2–3. lapon a velencei egyezmény elutasító kommentárja. Támadja a magyar kormányt és túlzottan optimistán látja az ország külpolitikai hely-

zetét. Ennek a szerzője nyilvánvalóan a lap főszerkesztője és csak ő lehet „A lefegyverzési proklamáció szankciójáról” c. polemikus cikk szerzője is. (Gróf Bethlen István miniszterelnök 1921. október 21-i kiáltványával vitatkozik.) Azt fejtegeti, hogy a Büntető Törvénykönyv 152. § 3. pontjába ütköző lázadás büntetést előfeltételek hiányában elkövetni nem lehet. Nyugat-Magyarország október 3-án megtörtént hivatalos átadását nem vették revízió alá, azt meg nem változtatták, mindössze csak annyiban módosították, hogy Sopron és a környékbeli falvak átadását a népszavazás eredményétől tették függővé. Lajtabánság többi területére nézve a magyar kormánynak nem volt joga intézkedni, s így hivatásának szabad gyakorlásában nem is akadályozhatják meg Lajtabánság fegyvert fogott polgárai a magyar kormányt.

A cikkíró véleménye, ha a felkelők letennék a fegyvert és elősegítenék Nyugat-Magyarországnak Ausztria kezére juttatását, a lázadás bünteténél jóval súlyosabb felség sértés (BTK 127. § 3. pont) és a hűtlenség büntetést (BTK 144. §) követnék el, vagy legalább is a kormány tetteitársai vagy bűnsegédei lennének... Az érdekes fejtegetés után már csak kissé demagóg szintű szócséplés következik.

A cikk alatt van Henter Gyula „Kecskeméti üzenet nyugatra” c. verse és Árky József méltatása „A soproni diákok cselekvő hazafiságáról” cím alatt. Ez a soproni bányász- és erdész-főiskolásokról szól. Azt nem említi, hogy a második restaurációs kísérletnél a király oldalára állottak, tehát túlteszi magát a belpolitikai vitákon.

Az utolsó lapon a következő rovatok találhatók: Közigazgatás, Közellátás, Lapszemle, Hírek, Közgazdaság. Az első rovat közli Lajtabánság közigazgatási beosztását: Kismarton rendezett tanácsú város, nezsideri, nagymartoni, felsőpulyai, felsőőri és németújvári főszolgabírói járások. (Ruszt rendezett tanácsú városról és a kismartoni járásról nincs említés.) Az anyaországi járásokból a Lajtabánságba került községek a legközelebbi járáshoz csatoltatnak, ezután következik Prónaynak Felsőőr 1921. október 5-i keltű körlevele, hogy az államfői hatalom gyakorlását a bán megválasztásáig átvette. (Jogi nonsens: a kormányzótanács elnöke Apáthy László százados lett és abban Prónay mint hadügyi előadó foglalt helyet.) A közigazgatás és az igazságszolgáltatás szabályozása folyamatban van. A rendészetet csendőrség és községi polgárőrség teljesíti. Lajtabánság területén a lakosok szabadon közlekedhetnek, az utazási igazolványokat az illetékes közigazgatási hatóság állítja ki, amit a helyi csendőrség láttamoz.

A magyarországi és ausztriai gyárakban dolgozó munkások részére állandó igazolványokat állítanak ki. Megengedték a felhajtást a magyarországi országos vásárookra és az ottani bevásárlásokat. Átmenetileg a magyar törvények maradnak érvényben. Anyanyelvét mindenki a hatóságok előtt és a magánéletben szabadon használhatja. Lajtabánság törvényei és rendeletei magyar, német és horvát nyelven jelennek meg.

A „Közellátás” rovatban konkrétumok helyett inkább a velencei egyezményt bírálják és ígérik, hogy a közellátásról gondoskodni fognak.

Annál érdekesebb a lapszemle, amelyből soron kívül kiemelem: A „Neues Wiener Tagblatt” 1921. október 16-i számában Pataki Ferenc pornóapáti lelkész meggyilkolásával rágalmazza meg a felkelőket, holott a tett elkövetése idejében a B-zónát még át sem vették. A valódi tényállás kinyomozását már bevezette a bánsági csendőrfőkapitány (Gróf Erdődy Tamás szkv. őrnagy. A gyilkosság október 3-án vagy 5-én történt; saját megjegyzésem.)

Ezt megelőzően a Neues Wiener Tagblatt október 1-jén a „Friedrich puccskísérlete” c. vezércikkében foglalkozik az Országos Védelmi Bizottság nevében kiadott kismartoni 1921. szeptember 27-i kiáltvánnyal. Friedrich István öttagú vezérkarával, akik az ő fizetett magánalkalmazottai (?), a nyugat–magyarországi lakosság önrendelkezési jogára hivatkozva, kihirdette a kiűritendő területek és lakosai felett az impériumot. (Saját megjegyzés: ha nem ismerte volna el október 5-én a felsőőrött kikiáltott Lajtabánságot, két kormány keletkezett volna.)

A Neues Wiener Tagblatt október 14-i száma „Bandák uralma” c. alatt hamis hírt közöl, hogy Bocskay főhadnagy elrendelte a sorozást. (Bocskay Köpcsényben tartózkodásáról tudunk. A sorozás híre tényleg újságkacsa.)

A lapszemle befejezésében írják: a magyarországi lapok érthetetlen okokból vagy felsőbb utasításra rágalomhadjáratot indítottak a Lajtabánság ellen, megmérgezve a közvéleményt s az integritás szabadsághőseit rablóbandáknak nevezik, s ahol csak lehet, kompromittálni törekszenek. „Elvárhatjuk a sajtótól, hogy ha a cenzúra tilalma folytán nem is közlik hivatalos kommunikéinket, legalább valótlanosságok közlésével ne kompromittálják az integritás eszméjét. A Lajtabánság kormányzótanácsa hivatalos táviratban figyelmeztette a lapokat, hogy nemzetrontó magatartásukkal azonnal hagyjanak fel, mert ellenesetben az összes magyarországi lapokat kitiltják Lajtabánság területéről.”

(A Lajtabánság, illetve a felkelés területén történt bűncselekményekről bőven esett szó a Prónay–Ranzenberger pörben, amelyet e sorok írója feldolgozott: SSz. 1978, 23–40).

Rendhagyó módon a „Hírek” rovatban említik, hogy megjelent a „Lajtabánság Hivatalos Lapja” 1. száma az alkotmányozó gyűlésen felvett jegyzőkönyvvel és az ideiglenes kormányzótanács tagjainak névsorával. Tartalmazza még a Bánság határait, alkotmánytervezetét és az átmeneti intézkedéseket.

Utána közlik Prónaynak a kormányzóhoz intézett üdvözlő táviratát a második restaurációs kísérlet elhárítása után és a köszönő választ, amelyet azonban Magasházy őrnagy, a kormányzó szárnysegéde írt alá. (Megjegyzés: Ádám T. István: A nyugat–magyarországi felkelés története, Bp., 1935, 100.)

További hírek: Nagyszentmihályra költözött át Felsőőrrel a fővezérség és a polgári központi hivatalok, ahol kényelmesebben helyezkedtek el.

Pinkafőn legutóbb a helyi értelmiség részvételével színi estélyt rendeztek. Horváth Margit zongorázott, aztán a „Fekete toborzó” c. egyfelvonásos darabot adták elő díszmagyarba öltözött ifjak és lányok. További fellépések után a szépen sikerült előadást reggelig tartó tánc követte.

„Veni Sancte.” A magyaróvári gazdasági akadémia felkelőnek ment hallgatósága Hamvasdon október 13-án nyitotta meg a tanévet. A szentmisét Fritz Nándor máriafalvi plébános celebrálta. Az ünnepélyen megjelentek Hamvasd, Határfő és Fehérpatak előljárói is és üdvözölték a felkelőket. Az I. felkelőhadserg parancsnoka (Taby Árpád – saját megjegyzés) magyar és német nyelvű beszédet mondott, amelyben hangsúlyozta, hogy félúton megállni nem lehet, hanem vállvetve küzdeni, amíg a Lajtabánság jövőjét nem biztosították. Csapatszemle után az ünnepség ebéddel zárult, amelyben a környékbeli tanítók, községi előljárók, gazdák vettek részt a felkelőkkel együtt. (Három

hét múlva Taby disszonáns körülmények közt vált meg a parancsnokságtól. A részleteket Prónay naplójából ismerjük.)

A „Közgazdaság” rovatban csak vámintézkedésről van szó: eszerint a behozatal vámmentes, a kivitel az anyaország területére kedvezményes vámhoz van kötve.

Az újság megjelenését követő napon megkezdődött a felkelők kivonulása Lajtabánságból. A Bundesheer bevonulásáig tartó interregnum alatt azonban még lehetett terjeszteni. Kiegészítésül hadd említsem meg, hogy a Pataki-gyilkosság ügyében külön kutattam. Ha Prónay lett volna az értelmi szerzője, naplójában maga is beismerte volna és én nem mulasztottam volna el a Soproni Szemlében közzétenni. Tárgyilagosságomat a Burgenländische Heimatblätter sem vonja kétségbe, különben nem közölte volna néhányszor az 1921-es eseményekre vonatkozó írásaimat. Nyomozásom eredménye az alábbi levél volt, amelyet 1964. június 27-i keltezéssel a soproni származású Lautz Alfréd pornóapáti plébánostól kaptam a szombathelyi püspöki hivatal útján 1079/1964. sz. alatt:

„Dr. Géfin Gyula: A szombathelyi egyházmegye története III. kötet 990 Pataki Ferencről: született Márkón, Veszprém megyében 1872. június 30-án. Neve eredetileg Schnellbach volt és a bencés rendnek volt növendéke. Kutrovác Ernő szentelte fel 1898. június 6-án. Káplán volt Máriafalván (1898–1900), Senteleken (1900–3), Pinkafőn (1903–5), plébános helyettes Németszentgróton (Gerersdorf bei Güssing) (1905–6), plébános ugyanott (1906–17), Pornóapátiban 1917-től haláláig. 1921. október 5-én politikai gyilkosság áldozata lett.”

Derék, buzgó pap volt. „Szomorú szívvel tudatom Pataki Ferenc pornóapáti plébános halálát, aki a nyugat-magyarországi politikai zavaroknak áldozatává lett. A nyáron tartott közös lelkigyakorlatokon példás buzgósággal vett részt. Mivel ellenségei már hosszabb idő óta támadták, a Nyugat-Magyarországon lefolyt eseményekre való tekintettel tanácsoltam neki, hogy a nyugalom helyreállításig ne menjen vissza plébániájába. Ő azonban ártatlansága érzetében és híveit nem akarván a nehéz időben egyedül hagyni, hazament Pornóapátiba. Október 5-én az éj leple alatt ismeretlen egyének behatoltak a plébániához és a plébánost elhurcolták. Harmadnap a szomszédos nárai erdőben találták meg összeroncsolt holttestét. Az egyszerű lelkű és buzgó paptársat, kit árván hagyott hívei bánkódva siratnak, az oltártestvérek különös megemlékezésébe ajánlom. (Írja Mikes János akkori püspök úr.)”

Az anyakönyvi bejegyzés szerint (1922. fol. 160, Nr. 5.) meghalt 3-án vagy 5-én, halál oka gyilkosság, temette Osztovícs József németlövői plébános. Megjegyzés: MAGÁNBOSSZÚ (a levélben is csupa nagy betűvel) és politikai gyilkosság áldozata lett.

Lautz Alfréd plébános leveléből idézem még: Illés György esperes plébános elitéli, hazugságnak és elferdítésnek nevezi a Dunántúli Estilap 1921. IX. 3. cikkét: „A pornóapáti plébános vezekel”, alcím: „A szószékről agítált az osztrákok mellett.” A cikket magát nem közölhetem. Aki Schnellbachról Patakira magyarosította nevét, az sose volt hazaáruló agitátor (saját megjegyzésem)!

Az utóiratban megemlíti, hogy ő maga akkoriban soproni bencés diák volt és hallomásból értesült, hogy Pataki plébános holttestét kitekert tagokkal találták meg, és valaki látta, hogy ismeretlen tettesek kocsihoz kötve vonszolták volna az úton. Ezt nehezen hiszi el, mert amikor a kocsi érte jött, mindenkit elzavartak onnan. „A kihall-

gatás jött is, ismeretlen tetteseket mond – t. i. szembesítés után nem ismerték fel – kik voltak az elhurcoló egyének.”

Tehát tény az, hogy gróf Erdődy Tamás a Lajtabánság fennállása folyamán megkezdte a nyomozást, amire Pornóapátiban négy évtized múltán is emlékeztek, de nem tudok róla, hogy a felháborító lincselés tetteseit megtalálták volna. Ismeretlenek maradtak.

Boronkai Szabolcs:

Arcképek Sopron XIX. sz.-i német nyelvű irodalmi életéből

4. Moritz Kolbenheyer (Kolbenheyer Mór) 1810–1884

Bár Kolbenheyer Mór műveiről, műfordításairól és levelezéséről jelentek meg már cikkeim a *Soproni Szemlében*¹, személye nem hagyható ki sorozatunkból. 1810-ben született a sziléziai Bielitzben (ma Bielsko-Biala Lengyelországban), de a család a Szepességből származott.² Apja Karl Friedrich Kolbenheyer posztógyártó, anyja Perczián Amália. Jelesebb rokonai közül elsőként unokatestvére Görgey Artúr említendő, akinek ő tanácsolta a katonai pálya választását.³ Sógora pedig báró Joseph von Cordon, az osztrák hadügyminiszter öccse. Már nyolc évesen elküldik az eperjesi evangélikus kollégiumba, majd 1822-ben a késmárki liceumba kerül, itt a Görgey-családnál lakik. Három év múlva apja csődbe megy, így haza kell térnie Sziléziába, hogy kelmekestőként dolgozzon. 1829-ben a család a bécsi Polytechnicumba küldi kémiai tanulni, ő azonban két év múlva eléri, hogy visszamehessen Késmárkra és befejezhesse a liceumot. Így meglehetősen későn, 1832-ben kerül a bécsi evangélikus teológiára. Bár 1820 óta Habsburg-alattvalók számára tilos a német egyetemek látogatása, Kolbenheyer 1836-ban Hohenzollern-Hechingen hercegnő támogatásával egy évet tölthet Berlinben. Tanulmányai befejeztével Eperjesen lesz másodlelkész, ahol feleségül veszi a még Bécsben megismert Medgyaszay Corneliát. Nyolc gyermekük születik. 1846-ban Schwartner Imre lelkész halála után a soproni gyülekezet hívja meg. Bár az 1848-as forradalomban aktív szerepet nem vállal, Pulszky Ferenc feleségét bújtatja és prédikációt tart a szólásszabadságról.⁴ A bevonuló osztrák csapatok mégis vizsgálati fogságba vetik, ahonnan sógora közbenjárására szabadul.

1849-ben születik egy osztrák rendelet, mely megköveteli az iskolák modernizációját, egyben meghagyja az iskolafenntartó jogát a tanítási nyelv megválasztására. A

¹ Boronkai Szabolcs: Kolbenheyer Mór irodalmi művei. In: *SSz XLVIII(1994)2*. 181–188. p., B. Sz.: A soproni Kolbenheyer Mór „Toldi”-fordításai. In: *SSz XLVIII(1994)3*. 302–307. p. és B. Sz.: Moritz Kolbenheyer levelezése Friedrich Hebbellel. In: *SSz L(1996)1*. 66–70. p.

² Kolbenheyer életrajzához lásd: Németh Sára: Kolbenheyer Mór. (Minerva-könyvtár 124.). Bp.: Egyetemi Nyomda 1938, illetve Kolbenheyer leveleit Friedrich Hebbellel 1851. 03. 10. és 03. 31. Hebbel-Museum, Wesselburen 51031001 és 51033101.

³ Görgey István: Görgey Arthur ifjúsága és fejlődése a forradalomig. Bp.: MTA 1916, 30. p.

⁴ Kolbenheyer, Moritz: Das freie Wort. (A szabad szó) Oedenburg: Kultsar (1848)

korszerűsítéshez igénybe vehető az állam anyagi támogatása, ami azonban a német tanítási nyelv bevezetését jelenti. Kolbenheyer fellépésére, aki az iskola felügyeletét is ellátta, az egyházközség nem állami támogatást kért, hanem az egyházkerületnek adta át a líceumot. Ekkor került Sopronba új igazgatónak Király József Pál, aki a lelkész barátja és munkatársa lett. Amikor az egyházkerület elhatározta, hogy tanítóképzőt létesít, Kolbenheyert és Királyt küldte 1856-ban nyugat-európai pénzügyűjtő körútra. Az iskola 1858-ban meg is kezdte működését. Ezután az egyházközség megbízásából, a toronyépítő bizottság elnökeként gyűjtött pénzt és végzett szervező munkát, míg 1867-ben felszentelhette az evangélikus templom ma is álló tornyát. Emellett részt vett az árvaház létrehozásában és megalapította a német evangélikus segélyszervezet, a Gusztáv Adolf-egylet soproni szervezetét. Aktivitására jellemző, hogy még karlsbadi (Karlovy Vary) gyógykezelése során is részt vett az ottani evangélikus templom építését előkészítő bizottság munkájában. Tevékenységét az uralkodó 1877-ben a Ferenc József-rend lovagkeresztjével ismerte el, amit Karsay Sándor szuperintendens adott át neki. Legnagyobb fájdalma, hogy 1881-ben kénytelen eltemetni legidősebb fiát, Ferencet, a pesti kultuszminisztérium építészet. Ő maga 1884-ben halt meg.

Kolbenheyernek kortársaihoz képest meglepően sok, negyven prédikációja jelent meg nyomtatásban. Az egyik magyarázata ennek talán az, hogy szoros kapcsolatban álltak szervezői tevékenységével, sőt eszközül szolgáltak ahhoz. Nyugat-európai útja során prédikált pl. Londonban az ottani evangélikusok segítségét kérve.⁵ 1860-ban a torony építési költségeinek előteremtésére szólította fel a híveket.⁶ Úgyszintén a szószékről buzdított az evangélikus segélyegylet megalapítására.⁷ Ezek után természetes, hogy ő mondott ünnepi beszédet a líceum újbóli megnyitásakor, a templom felszentelésénél és az egylet alapításának évfordulóján.⁸ Politikai jellegű két prédikációja, a már említett 1848-as *Das freie Wort* (A szabad szó), amiért a börtönbüntetést szenvedte, és az 1867-es *Zur Feier der wiederhergestellten Landesverfassung Ungarns* (A helyreállított magyar alkotmány ünnepére) című beszéde. Ez utóbbi érthető módon patetikus szövegében Vörösmarty *Szózat*-ából idéz saját fordításában:

*Es kommt noch, weil sie kommen muß,
Die bess're Zeit, nach der
Von tausend Lippen heißes Fleh'n
Aufwallt zum Sternenheer⁹*

Bár Kolbenheyer úgy tartotta, költői vénával megáldott („Mensch mit poetischem Anfluge”¹⁰), lírája inkább alkalmi költészet. Jelesebb ünnepeken nem csak prédikációt

⁵ Kolbenheyer, Moritz: *Zwei Predigten*. (Két prédikáció) Leipzig: Höhm 1856

⁶ Kolbenheyer, Moritz: *Die Thurnbaupredigt*. (A toronyépítési beszéd) Oedenburg: Reichard 1860

⁷ Kolbenheyer, Moritz: *Zur Erbauung*. (Épülésünkre) In: *Evangelisches Wochenblatt* II. évf. 31–32. (1858 aug. 5. és 12.), 482–484. ill. 497–501. p.

⁸ Kolbenheyer, Moritz: „Wir bringen einen Kranken zu Jesu.” *Schulfestpredigt*. („Beteget viszünk Jézushoz.” Iskolai ünnepélyi prédikáció) Oedenburg: Romwalter 1853, ill. *Festpredigt (...)* und (...) *Einweihung des neugebauten Thurmes*. (Ünnepi prédikáció ... és ... az újonnan épült torony felszentelése) Oedenburg: Romwalter (1867), ill. *Predigt am Jahresfeste*. (Évfordulói beszéd) Oedenburg: Reichard 1860

⁹ Kolbenheyer, Moritz: *Zur Feier der wiederhergestellten Landesverfassung Ungarns*. Oedenburg: Romwalter 1867, 11. p.

¹⁰ Kolbenheyer levele Hebbelhez 1853. 11. 23. HMW 53112301.

mondott, hanem verset is írt, barátaihoz, ismerőseihez költeményben fordult. Megjelent két önálló verseskötete is. Az 1870-ben kiadott *Vierzeilen*-t¹¹ (Négy sorosok) elhunyt felesége emlékének szentelte. A kétszáz számozott, cím nélküli négy soros jó része róla szól:

*Ich fand, wenn ich Dir in das Auge sah,
Darin Bestand und wandellooses Gewisses,
Wie bei dem treuen Weib von Ithaka
Der heimgekehrte Wanderer Ulysses.*¹²

Ezenkívül epigrammaszerű ironikus vagy bölcselkedő verseket találunk a kötetben. Meglepően őszinte vallási kérdésekben, amikor pl. az örök élettel kapcsolatos kételyeknek ad hangot, vagy a férfi Isten-képet kérdőjelezi meg:

*Das Licht verlischt. Ein selbstbewußtes Ich,
Bleibt es im Tod? das ist das Kern der Frage.
(...)*

*Rauh ist der Mann. Das Weib ist sanft und mild.
Drum spricht der Alte von der Ziegeninsel:
Stellt mir die Gottheit dar im Frauenbild,
Sei's mit dem Meißel, sei es mit dem Pinsel.*¹³

A másik kötet a *Vom Krankenpfühle*¹⁴ (A betegágyból) egy évvel halála előtt jelent meg. A súlyosan beteg lelkész újabb kétszáz négy sorosát összegző és lezáró műnek szánta. A betegség és a közelgő halál gyakori témája e végrendelet jellegű könyvnek:

*Es scheint der Seelenhirten Mission,
All' Erdenleid, vom Kleinsten bis zum Größten,
Erdulden an der eigenen Person,
Damit er Alle wisse recht zu trösten.*

*Nun kommt es auch an mich heran
Was keinem ausgeblieben,
Der letzte Gang auf dunkler Bahn,
Lebt wohl! denkt mein, Ihr Lieben!*¹⁵

Megnevezi példaképeit, néhány soproni költőt, ill. a rövid ideig itt katonáskodó Petőfit:

*Therese Artner, Johann Kis, auch Du,
Petőfi, sangt hier, nächst des Peiso Welle,
So duldet ohne Neid und stimmet zu,
Daß sich Euch Drei'n ein Vierter zugeselle.*¹⁶

¹¹ Kolbenheyer, Moritz: *Vierzeilen*. Pest: Heckenast (1870), 2 kötet

¹² Uo. 2. kötet 22. p.

¹³ Uo. 2. kötet 27. és 22. p.

¹⁴ Kolbenheyer, Moritz: *Vom Krankenpfühle*. Oedenburg: Romwalter 1883, 2. kötet

¹⁵ Uo. 1. kötet 5. és 3. p.

Hebbellel folytatott levelezéséről már korábban beszámoltam. Mellékelt a levelekhez azonban verseket is. Az 1830–31-es lengyel felkelésről írt költeményében megsejti a komor jövőt:

*Begreiflich war die Sympathie,
Polen, der Factiosen Beute!
Uns tönt dasselbe Grabgeläute
Vielleicht schon morgen, wenn nicht heute.*¹⁷

1850-es *Starker Schneefall* (Erős havazás) című versével emléket állít a szabadságharc áldozatainak:

*Ich weiß und sage den Bescheid,
Warum es hat so viel geschneit:
Man braucht ein großes Leichentuch
Für Alle, die das Jahr erschlug.*¹⁸

Legkiemelkedőbb műfordítói alkotásai a már ismertett *Toldi*-fordítások. Arany eposzain kívül több kortárs költő művét ültette németre. A *Szózat* már idézett versszaka mellett lefordította Vörösmarty *Zalán futása* című költeményét, a kéziratot azonban Hebbel, akinak bírálatra elküldte, elvesztette.¹⁹ Németh Sára a II. világháború előtt még látta Kolbenheyer hagyatékában a *Fóti dal*, a *Fátyol titkai*, egy sor Garay János vers és Aranytól a *Mátyás anyja* és a *Rozgonyiné* fordításának kéziratát.²⁰ Ezek sajnos a háborúban megsemmisültek. Hebbelnek küldött leveléhez csatolta Eötvös *Dalnok és király* (Sänger und König) és Garay *A fulánk* (Der Stachel) című versének fordítását, mely így fenn is maradt.²¹ Petőfi-fordításainak zöme megjelent nyomtatásban, a *Petőfi's poetische Werke*²² (Petőfi költeményei) két kötete számára fordított tizenhárom verset. A *Nemzeti dal*-t (Nationallied) azonban nem itt, hanem Vargyas András történeti munkájának betéteként olvashatjuk:

*Auf! das Land ruft, Ungarbrüder!
Heute gilt's und nimmer wieder.
Freie Männer, Sklavenseelen -
Eins von beiden müßt Ihr wahlen
Höre, Gott des Ungarnvolkes,
Unsern Schwur:
Sklaven soll hinfort nicht tragen
Ungarns Flur!*²³

¹⁶ Uo. 2. kötet 18. p. A Peiso a Fertő latin neve.

¹⁷ *Sympathie* In: Kolbenheyer levele Hebbelhez 1851. 03. 10. HMW 51031001

¹⁸ Uo.

¹⁹ Hebbel levele Kolbenheyerhez 1854. 02. 10. Kolbenheyer-Archiv, Geretsried 6501/4.

²⁰ Németh 47–49. p.

²¹ Kolbenheyer levele Hebbelhez 1851. 03. 10. HMW 51031001

²² *Petőfi's poetische Werke*. Ludwig Aigner szerk. Bp.: Aigner (1880), 1. kötet: *Liebesperlen* (A szerelem gyöngyei), 2. kötet: *Buch des Lebens* (Az élet könyve)

²³ Vargyas, Andreas: *Geschichte des Ungarischen Freiheits Kampfes in den Jahren 1848–49*. (A magyar szabadságharc története az 1848–49-es években) Pest: Heckenast 1869, 20. p. Ezenkívül a *Csatadal* (Schlachtenlied) és a *Föl a szent háborúra* (Weckruf) található meg benne, 239. és 411. p.

Nem csak szépirodalmi alkotásokat fordított, hanem Toldy Ferenc *A magyar irodalom története a középkorban* és Horváth Mihály *A magyarok története* című munkáit is.²⁴

Felmerül a kérdés, hogy miért igyekezett Kolbenheyer, csakúgy mint Rummy és Petz, a magyar irodalom és tudomány alkotásait németre fordítani. Hogy nem csak a honoráriumért, azt bizonyítják Hebbelnek írt sorai:

*Der „Toldi“ ist jedenfalls, so weit ich in der Sache competent bin, eine der schönsten Blüten der ungarischen Volksdichtung. Die Toldisage an sich verdient die Beachtung des Geschichtsforschers, als des Poeten. Herder hat den Naturlauten der Lappen, der Finnen (...) so viel Aufmerksamkeit geschenkt, daß man am Ende ein Gleiches auch für die Poesien eines Volkes ansprechen darf, welches ein Jahrtausend in Europa durchgelebt und doch auch ein kleines Gewicht in die Wagschale der Völkergeschichte gelegt hat.*²⁵

Moritz Kolbenheyer késői képviselője egy eltűnőben lévő típusnak. Az előző két fejezetben bemutattuk, hogy milyen fontos szerepet játszottak a századelőn Németországban tanult evangélikus lelkészek a magyarországi német és az akkor formálódó, nyelvújító és műfajteremtő magyar kulturális életben. Kolbenheyer negyven évvel idősebb Kis Jánosnál és tizenhatal Petz Lipótnál. Szinte szimbolikus jelentőségű, hogy 1846-ban, amikor Sopronba kerül Kis, Gamauf, Petz már elhunyt, Rummy a következő évben hal meg. Ő már csak egy évet tanulhat Németországban, kortársai még annyit sem. Megváltozott a környezet is, 1844 óta a magyar a hivatalos nyelv. Életében 4%-ról 40-re nő Sopron magyar nyelvű lakosságának aránya. Az asszimiláció általános, már nem a város németesíti el a magyar Kis Jánost, hanem a német Frankenburg Adolf magyarosítja Sopront neofita buzgalommal. A 30-as, 40-es években végképp eldőlt, hogy nem a kisvárosi lelkészek és tanárok, a birtokukon visszavonultan élő nemesek verselése, vagy egymásnak küldözgetett levelei jelentik az irodalmi életet, hanem a rohamosan növekvő Pest–Buda folyóiratai, könyvkiadói és kávéházai. A német nyelvűség már idegennek számít, de a német irodalmon belül még Ausztria is (talán Bács kivételével) provincia. A XX. sz. közepéig fennmaradó magyarországi német nyelvű közösségek természetesen ápolják saját kultúrájukat, de a helyi irodalom szűk keretei közül már egy szerző sem emelkedik ki. A műfordítás az egyetlen terület, ahol a magyarországi németek – és gyakorlatilag csak ők – magas színvonalon alkothatnak. Beszéltek magyarul, értették és ismerték irodalmunkat, ugyanakkor az anyanyelvük a német volt. A múlt század második fele a magyar irodalom egyedülálló korszaka, a magyarországi németek meglepő igyekezettel fordították kortárs magyar szerzők műveit és ismertették meg nevüket az európai köztudattal.

²⁴ Toldy, Franz: *Geschichte der Ungarischen Literatur im Mittelalter*. Pest: Heckenast 1865, és Horváth, Michael: *Geschichte der Ungarn*. Pesth: Emich 1851, 2 kötet

²⁵ Kolbenheyer levele Hebbelhez 1854. 03. 21. HMW 54032101 Kb.: „A »Toldi«, amennyire meg tudom ítélni, a magyar népköltészet egyik legszebb virága. A Toldi-monda már magában felkelti mind a történész, mind a költő érdeklődését. Herder oly sok figyelmet szentelt a lappok és a fimnek (...) ősi dalainak, hogy joggal várhatnánk el valami hasonlót egy olyan nép költészete esetében is, mely már ezer éve él Európában és valami kis szerepet csak játszott a népek történetében.”

Az Isis-kultusz emléke a nagylózsi római kori villából

A nagylózsi Petchida dülő már régen ismert római kori lelőhely. A kavicsbányában többször találtak I–II. századi, római sírokat,¹ ahol 1958-ban Nováki Gyula próba-ásatást is végzett.² A római kori temető maradványai melletti kis dombháton, mintegy 200x200 m területen tetőfedő cserepek és kerámiatöredékek hevernek a szántás felszínén. Egy jelentősebb római villa állhatott ezen a helyen,³ amelyhez mint a környékbeli villagazdaságok nagy részéhez, még kovácsműhely is tartozott, mint azt a szét-szórt vasszalakok alapján megállapíthattuk.⁴

Ebben a dűlőben szántotta földjét Mikó Rezső, amikor egy zöldes patinával bevont kis bronztárgyat talált, amelyen női mintázata domborodott. Otthon eltette a leletet más bronz és vasdarabok közé, mígnem évtizedek múlva fia – aki közben Sopronba költözött – fia hazalátogatva megtalálta a tárgyat és éremgyűjtő lévén, érdemesnek tartotta azt a soproni múzeumnak megmutatni. Véletlenül akkor hozta be a múzeumba Mikó Miklós a leletet, amikor a milánói Palazzo Reale 1997 tavaszára tervezett nagy Isis kiállítására⁵ készítetük össze egy Sopronból kölcsönzendő lelet dokumentációját. Azért említenéd ez a körülmény, mert a nagylózsi bronzdombormű Isis, az egyiptomi istennőt ábrázolta.

Amint a fényképfelvételeken⁶ (1. kép) és a rajzon⁷ látszik vizsgálatunk tárgya nem valami egyedi, kiemelkedő művészi alkotás, hanem inkább a római iparművészet sorozatban gyártott termékével van dolgunk.

A 135 gr súlyú bronzöntvénynek csak az előlapját mintázták meg gondosan. Hátul, az öntvény eldolgozatlan peremmel határolt középső, homorú részén letörött vasszeg nyoma maradt meg (2. kép). A kerek féldombormű tehát egy sík fa felületre volt fele-rősítve. A dombormű alapja egy 5,2–5,5 cm átmérőjű és átlag 0,2 cm vastag szabálytalan formájú, kör alakú öntvény, amely Napot, vagy a teliholdat is szimbolizálhatja. Ennek közepén mintegy 2 centiméterre domborodik ki a telt női arc ábrázolása, két oldalt két-két fonatú hajjal, fején félkör, (feltehetően félhold) alakú diadémmal, a félhold szélein az – eredetileg tehénarcú – Isis istennő szarvainak csonkjait jelölő dudorokkal. Nyitott szemek, szétnyitott ajkak, és egyenes orr jellemzi a szabályos, szimmetrikus arcot. Az arc a félhoddal együtt mérve 4 cm magas és a hajfonatokkal mérve 3,6 cm széles. Az egész domborművű veret, a háttérrel biztosító körrel együtt súlyos, tömör öntvény, amelynek eredeti funkciója még kérdéses. Lehetett ajtó-, esetleg kocsi dísz,

¹ ArchÉrt 81. (1954) 76., SSz 9. (1955) 145.

² ArchÉrt 86. (1959) 204., RégFüz 11. (1959) 35.

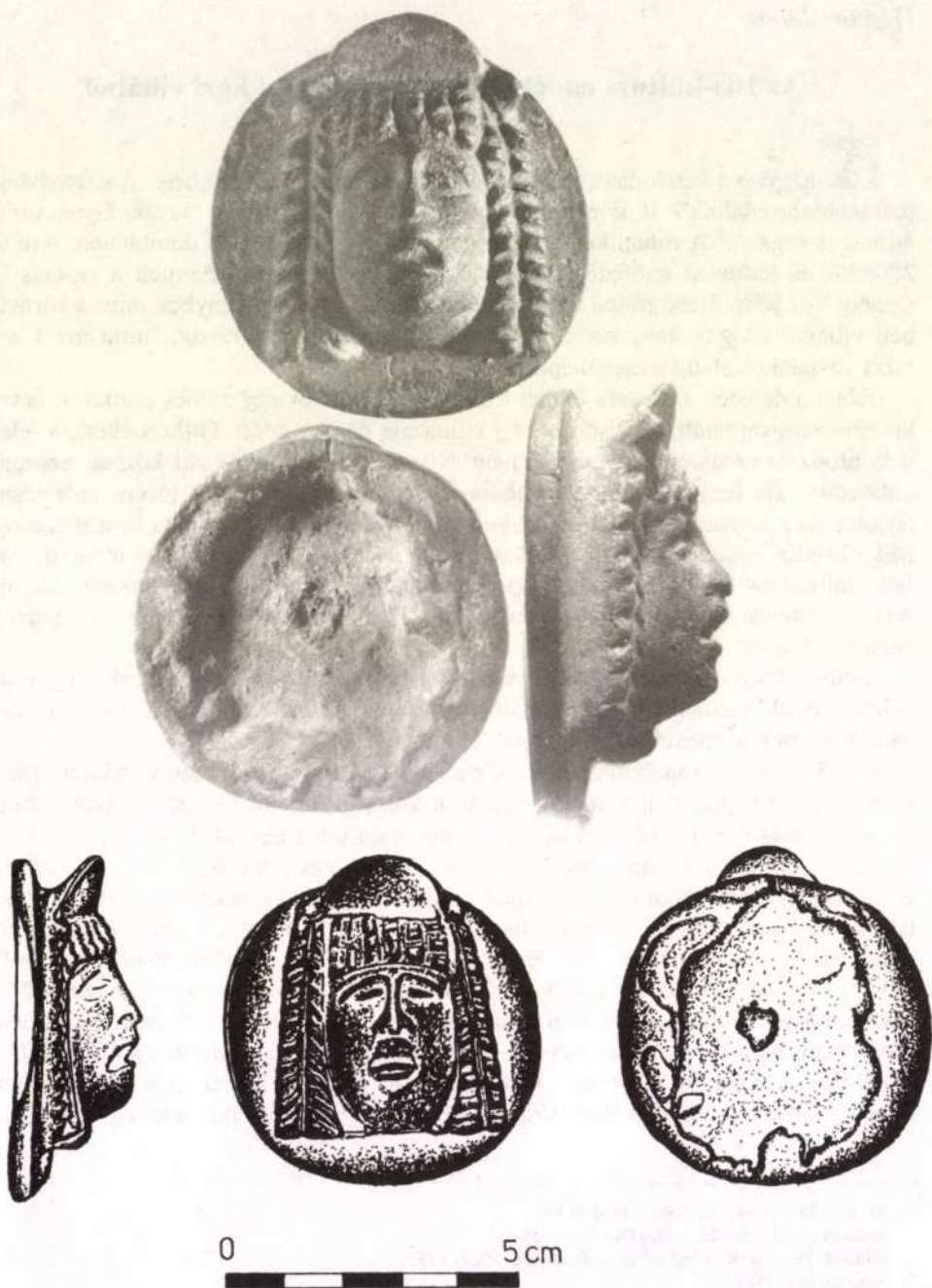
³ Edith B. Thomas: Römische Villen. Budapest. 1964. 177.

⁴ RégFüz 35. (1982) 46.

⁵ „Iside, Il mito, il mistero, la magia”. (Isis, a mítosz, a misztérium, a mágia) Kiállítás, Milano, Palazzo Reale 1997. február 5–június végéig.

⁶ A fotók elkészítését Németh Ferencnek, a Városi Levéltár munkatársának köszönöm.

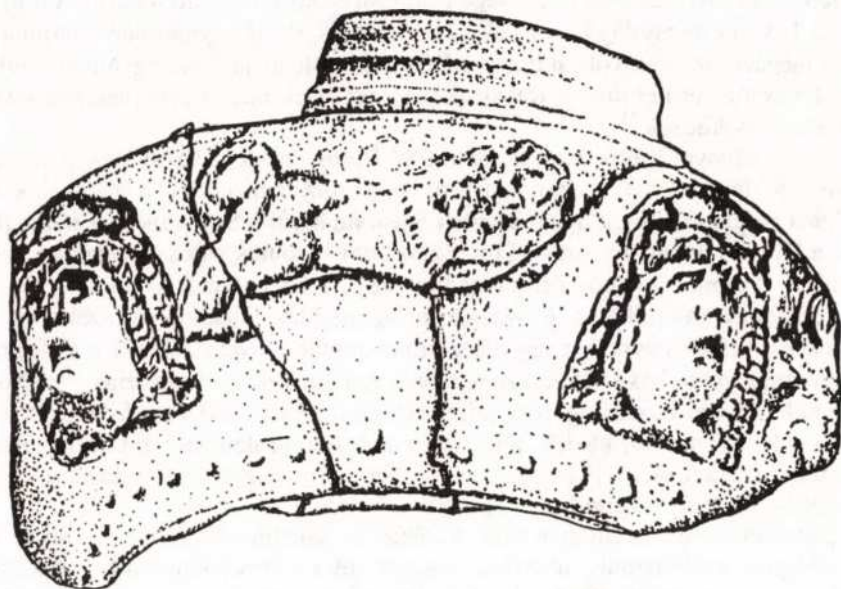
⁷ A lelet rajzait Harasztovics Veronika, a Soproni Múzeum restaurátora készítette el, amit itt is megköszönök.

Nagylózs, római villa helyén talált bronzöntvény

vagy lehetett magában egy Isis hívő házi szentélyében alkalmazott díszítés. Azt nem tételezzük fel, hogy a nagylózsi, római villagazdaságnak külön Isis szentélye lett volna.

Pannonia meghódítása után az idegen, főleg görög kereskedőkkel és keleti katonákkal provinciászerte elterjedtek az egyiptomi misztériumkultuszok. A császárkultusznak is hódoló Isis hívőket ebben az időben már nem üldözték, sőt az egyiptomi anyaisten

Poetovio (Ptuj, Szlovénia), mázas csésze töredéke oroszlánok és maszkok ábrázolásával, Gassner fotója nyomán átrajzolva

hivatalos tisztelete a császári udvarban is támogatásra talált. Így a legnagyobb pannonai városokban Carnuntumban (Bad Deutsch Altenburg), Aquincumban (Óbuda) és Savariában (Szombathely) is számos Isis-emléket találunk. Az Isis-kultusz eddig ismert két Sopron megyei emléke még a múlt században került elő a földből. Az egyedi kancsót, amelyet a Magyar Nemzeti Múzeum őriz, 1820-ban találták egy nilusi jelene-tet ábrázoló bronz paterával együtt. Ez a Rába parti Árpás (Mursella) római municipium közelében elrejtett lelet alexandriai műhelyben készülhetett és kétségtelen, hogy egykor valamelyik Isis szentélyben használták⁸. A másik jelentős Isis emlék a soproni Kolostor u. 9. számú házban 1856-ban, pinceásásnál került elő. Az Isis-Bubastis oltárkő jelentőségét mutatja, hogy egy gazdag felszabadított, görög nevű rabszolga, Philinus

⁸ RADNÓTI Aladár, Sopron és környéke régészeti emlékei. In: Csatkai–Dercsényi, Sopron és környéke műemlékei. Bp. 1956. 28., 8. kép. 246. jegyzet a további irodalommal.

állította és kifaragatta az oltárkö oldalára Isist, tehát alakjában, oldalán félhold ábrázolásával⁹.

A hellenisztikus- és római kor művészetében, általában tehénzarvakkal és holddal ábrázolt Isis, a mitológia szerint Sebnek a föld istenének és Nutnak az ég istennőjének a lánya volna. Az Osiris-mítosz szerint Osiris, mint egyiptomi király az emberek jótévője, a földművelés megteremtője volt, akit gonosz testvére Séth megölt és a Nílusba vetett. Isis Osiris testvére és felesége volt, Osirist követte az alvilágba és ott új életre keltette. Isist így az alvilág istennőjeként is tisztelték, de az egyiptomiak szerint a Nílus vizétől megáztatott föld volt, minden élőlénynek szülőanyja.¹⁰ Az egyiptomi kultuszok görög közvetítéssel kerültek a rómaiakhoz és terjedtek még a provinciákon kívül élő szarmata törzsekhez is.¹¹

Hogy az Itáliával szoros kapcsolatban lévő Borostyánkő út környékén is fel-felbukkannak a földből a római korban népszerű Isis-kultusz emlékei, az a régészek számára nem lehet meglepő, hiszen a már említett Savarián kívül a Száva menti Emona (Ljubljana), a Dráva melletti Poetovio (Ptuj, Szlovénia) is fontos városai voltak az Isis kultusznak.¹² Poetovio jelentős dél-pannoniai fazekas központnak számított. Az 1. sz. vége felé, vagy valamikor a 2. században készíthették Poetovioban azokat a mázas edényeket, amelyek egyikén a nagylózi bronz domborművel méreteiben és formáiban teljesen megegyező, Isis-fejet ábrázoló, rátétes reliefszobrokat alkalmaztak.¹⁴ A Poetovioban talált csészén eredetileg négy szimmetrikusan elhelyezett maszk lehetett (a töredéken ma kettő látható), köztük ugró oroszlánok figurái domborodtak ki (a töredéken ezekből egy maradt meg). A csésze belső felülete sárgamáz, kívül világoszöld, a reliefszobrokat pedig áttetsző, vörösesbarna máz fedi. (3. kép).

A poetovioi és a nagylózi leletek esetében az alkalmazott művészet olyan római kori példájával találkozunk, amelyhez hasonló sok esetben találhatunk a középkori és újabbkori nagyművészeti alkotásoknak az iparművészetre, vagy a népművészetre gyakorolt hatásában¹⁵ is. A fazekasmester — a poetovioi esetben — negatív másolatot készített az istennőt ábrázoló bronzdomborműről, ennek segítségével sorozatban állíthatta elő a mutató, figurális díszítésű csészéket, amelyeknek az Isis-kultusz hívei között bizonyára nagy keletje lehetett.

A nagylósihoz hasonló, apró leletek jelentős értékek a régészettudomány számára, mert nem csak a homályos egyiptomi misztériumkultuszok megértéséhez, elterjedésüknek rekonstruálásához adhatnak támpontot, hanem a környékünkön a római korban élt emberek szokásaira, hiedelmeire is következtethetünk belőlük. Emellett a most is-

⁹ WESSETZKY Vilmos, A soproni Liszt Ferenc Múzeum Isis-Bubastis oltára. *SSz* 16. (1962) 358–361.

¹⁰ KUZSINSZKY Bálint, Isis. in: *Ókori lexikon*. Budapest 1902. 992–993., KRUEGER, Joachim, Isis. in: *Lexikon der Antike*. Berlin 1971. 264..

¹¹ DOBROVITS Aladár, Válogatott tanulmányok I. Egyiptom és az antik világ. *Apollo* könyvtár 7. Budapest 1979. A kérdés részletes háttérét adja, a pannoniai egyiptomi kultuszok emlékeinek feldolgozásával.

¹² PÓCZY Klára, Pannóniai városok. Budapest. 1976. 82.

¹⁴ GASSNER, Verena, Mittelkaiserzeitliche glasierte Keramik aus Pannonien. *Carnuntum Jahrbuch*. 1991. 45. 27. kép.; MIKL CURK, I., Časopis za zgodovino in narodopisje 1, 1965. 75., 2. tábla. 3.

¹⁵ A „Szépmadonna” stílusában készült budai kő- és terrakotta szobrok 15. századi kályhacsempe utánzatairól: GÓMÓRI János, A sárospataki Madonna. *Művészettörténeti Értesítő*. 1975. 1. szám. 56–61.; Szakrális képek, vagy szimbólumok textílián, fa gyertyatartón stb. való újkori utánzatairól: HOPPÁL Mihály–JANKOVICH Marcell–NAGY András–SZEMADÁN György: *Jelképtár*. Békéscsaba. 1990. 176, 207.

mertett igényes kivitelű bronzöntvényvel kapcsolatban egy másik kérdés is felvetődik, történetesen, hogy helyi, pannoniai készítmény-e a római kori iparművészetnek ez a – minden valószínűség szerint sorozatban öntött, dekorációs célokat szolgáló – darabja, avagy a távolsági kereskedelem útján hozták a Scarbantia territoriumán egykor álló villába? A poetovioi kerámialelet ismeretében feltételezhetjük, hogy délről, feltehetően Észak-Itáliából – valamikor az 1. század vége felé, vagy a 2. század első felében – szállíthatták a *negatiatorok* Scarbantia környékére a Nagylózson megtalált bronzöntvényt.

Varga Imréné:

A Magyar Történelmi Társulat soproni vándorgyűlése (1932. február 13–14.)

Dr. Házi Jenő 1918-tól 1950-ig volt Sopron város főlevéltárosa. Halála után, 1986-ban iratanyaga letétként levéltárunkba került. A rendezés során került elő a Magyar Történelmi Társulat Sopronban (harmadízben) 1932. február 13–14-én tartott vándorgyűléssel kapcsolatos levelezése. Az irathagyatékban e vándorgyűlés megszervezését, lebonyolítását és utóéletét tükröző irataiból közlünk itt válogatást.¹

Az előkészítő munkálatokról számol be Házi Jenőnek egy „Kedves Barátom”-nak címzett, 1932. január 19-én kelt levele: „A vándorgyűlés előkészítésének munkájához hozzáfogtam. Az elszállásolás könnyen megy, annál keservesebben a taggyűjtés. A főispán Úr a Miniszter Úrral már személyesen beszélt, most pedig az Irodalmi Kör külön is meghívja Öt. Ezzel mi mindent elkövettünk megjelenése érdekében, és most Rajtatok áll, hogy valóban meg is jelenjék. Angyal Professor Úrral Bécsben tárgyaltam, és kezdetben úgy látszott, hogy nem hajlandó az előadásra, másnapra azonban meg gondolta a dolgot, de témát változtatott. Széchenyi helyett inkább a buchlaui találkozásról és annak következményéről fog előadni. Félek, hogy e tárgy a közönséget nem fogja annyira érdekelni, mint az első kérdés, azonban ez nem baj. Mivel úgy a városi, mint a vármegyei levéltárat Nektek be akarjuk mutatni, ebből kifolyólag lehetségesnek tartom, hogy néhányatoknak lesznek különleges kívánságai, pl. valamely oklevél vagy irat után érdeklődik valaki, avagy bizonyos tárgykörre szeretne adatokat találni stb. Nagyon természetesen úgy én, mint a vármegyei kollégám a legkészségesebben állunk rendelkezésetekre...”

A vándorgyűlést a Kaszinó nagytermében tartották, miként erről az itt közölt „Meghívó” tudósít.

Csak a történelmi hűség kedvéért jegyezzük meg, hogy a meghirdetett tárgysorozat ellenére Klebelsberg Kunó családi okokra hivatkozva táviratban mentette ki magát.

¹ Az itt felhasznált iratok Házi Jenő hagyatékából valók. XIV/98. Házi Jenő iratai. 4 ífm. A szöveget tördelő gyakori hivatkozások céljából csak itt hivatkozunk a levéltári anyagra. Lásd még: Varga Imréné: Házi Jenő hagyatéka a Soproni Levéltárban. Házi Jenő–Emlékönyv. Sopron, 1993, 27.

Belépesi nyilatkozat

Magyar Történelmi Társulatba 1932 június hó 1. táj határáig
ly. és tagdíj: 10 F. a tagdíj peccése 3 évre kötelező

Gönczy W. János, orvos, Szeged ✓

Limeghy Dóra, orvos, Pécs ✓

Rekely Géza, nyugdíjazott, Pécs ✓

Dr. Kóvács István, Pécs, Földművelésügyi min. ✓

Dr. Kóvács István, Pécs, Földművelésügyi min. ✓

Huber Aladár, orvos, Pécs ✓

Székely Ernő, orvos, Pécs, Földművelésügyi min. ✓

Dr. Kóvács István, Pécs, Földművelésügyi min. ✓

Dr. Palmeczky János, egyetemi tanár, Pécs, Földművelésügyi min. ✓

Fekete István, Pécs, Földművelésügyi min. ✓

Dr. Bruckner László, Pécs ✓

Hornóczy Miklós, Pécs ✓

László István, Pécs, Földművelésügyi min. ✓

Károlyi Károly, Pécs ✓

Császár István, Pécs ✓

Dr. Kóvács István, Pécs, Földművelésügyi min. ✓

Székely Ernő, Pécs, Földművelésügyi min. ✓

Székely Ernő, Pécs, Földművelésügyi min. ✓

A vándorgyűlésre *Budapestről* érkeztek: Domanovszky Sándor dr. egy. tanár, a Társulat alelnöke, Lukinich Imre dr. egy. tanár, a Társulat főtitkára, Hajnal István dr. egy. tanár, a Századok szerkesztője, Schwartz Elemér dr. egy. magántanár, Asztalos Miklós dr., nemzeti múzeumi tisztviselő, Deér József dr., a Nemzeti Múzeum tisztviselője, Csányi Károly, az Iparművészeti Múzeum igazgatója, Herczog József dr., az Országos

MEGHÍVÓ.

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
A FRANKENBURG IRODALMI KÖR

MEGHÍVÁSÁRA 1932. FEBRUÁR HÓ 13-ÁN, SZOMBAT DÉLUTÁN 6 ÓRA-
KOR SOPRONBAN A KASZINÓ NAGYTERMÉBEN

VÁNDORGYŰLÉST

TART.

TÁRGYSOROZAT:

1. *Dr. gróf Klebelsberg Kuno* nyug. m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter, a Magyar Történelmi Társulat elnökének elnöki megnyitója.
2. *Dr. Angyal Dávid* nyug. egyetemi ny. r. tanár, a Bécsi Magyar Történelmi Intézet igazgatójának előadása: „A buchlaui találkozás és következményei.”
3. *Dr. Schwartz Elemér* egyetemi m. tanár felolvasása: „Nyugatmagyarország helységnevei és a telepítéstörténet.”
4. *Dr. Vitéz Házi Jenő* városi főlevéltáros felolvasása: „Moser Osvát polgármester számadáskönyve az 1440/1. évré.”

Az érdeklődőket tisztelettel meghívja

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ELNÖKSÉGE.

42KEL. 28 IÁNSA. 80PHON

A vándorgyűlés meghívója

Levéltár igazgatója, Kossányi Béla dr., az Országos Levéltár levéltárosa, Gárdonyi Albert dr., Budapest Székesfőváros főlevéltárosa, Tóth László dr., a Nemzeti Múzeum tisztviselője. *Bécsből* érkeztek: Angyal Dávid dr. ny. egyetemi tanár,² a bécsi Magyar Történelmi Intézet igazgatója, Jánossy Dénes dr., a bécsi levéltárakhoz kiküldött magyar kormány megbízott, Paulinyi Oszkár dr., a bécsi levéltárakhoz kiküldött magyar kormány megbízott helyettese, Salacz Gábor dr., a Teresianum magyar tanára, Szilágyi Lóránt dr., Iványi-Grünwald Béla dr. és Bakács István, a Magyar Történelmi Intézet tagjai. A Storno Múzeum megtekintése után a megyeházára mentek, ahol Süsmeghy Dezső főlevéltáros bemutatta a megyei levéltárat. Utána a Kaszinó épületébe mentek a vendégek, ahol 6 órakor megkezdődött a vándorgyűlés.

Sopron elit közönsége szép számmal gyűlt össze a nagyteremben. A közönség lelkes tapssal fogadta a terembe lépő tudósokat, majd Thurner Mihály dr. polgármester üdvözölte őket. A polgármester beszéde után Domanovszky Sándor egyetemi tanár, a Testület alelnöke, mielőtt megnyitotta volna a gyűlést, válaszolt Thurner Mihály beszédére, köszönetet mondva a szíves meghívásért. – „Mi nem vezetni akarunk – mondotta többek között – nem vezető szerepet akarunk vinni a politikai életben, hanem feldol-

² Házi Jenő Angyal Dávid tanítványa volt (Angyal Dávid: Emlékezések. London, 1971, 117).

gozni azt az anyagot, amit itt Sopron városában és egyebütt találunk.”³ Beszéde további részében vitéz Házi Jenő munkájáról emlékezett meg, aki addig már tíz kötetben adta ki a régi okleveleket és okiratokat. Elismerő szavakkal méltatta ezt a nagyszabású munkát. „Nincs még egy ilyen a csonka hazában” – mondotta. A gyűlés megnyitása után Angyal Dávid „A bauchloui találkozás és következményei” címmel

A vándorgyűlés résztvevői Nagycenken

tartott előadásában a világháború okaira vonatkozó adatokkal szolgált. Schwartz Elemér „Nyugat–Magyarország helységnevei és a telepítéstörténet” című előadásában rámutatott arra, hogy az elcsatolt területen számos olyan község van, amelyeknek a múltban csak magyar neve volt.

Dr. Házi Jenő „Moser Osvát polgármester számadáskönyve az 1440/41. évre” címmel tartott előadást. Másnap, vasárnap reggel autóbusszal Nagycenkre utaztak, hogy áldozzanak Széchenyi István emlékének. A kriptánál Róka József kormányfőtanácsos, pápai kamarás üdvözölte a megjelenteket. Az üdvözlés után Domanovszky Sándor babérkoszorút helyezett el Széchenyi sírjára.⁴

A vendégeket Sümeghy Dezső kalauzolta. Sopronba visszaérve megtekintették a városi levéltárat, melyet Házi Jenő ismertetett. A levéltár megtekintése után közös ebédet vettek részt, majd a délutáni órákban hazautaztak. Elutazásuk előtt elragadtatással nyilatkoztak nemcsak az itt tapasztalt vendégszeretetről, hanem mind a megyei, mind a városi levéltárról is, valamint arról a felbecsülhetetlen munkáról, melyet a két főlevéltáros végez. A tudós előkelőségek ismételten kijelentették, hogy vidéken sem a soproni városi, sem a megyei levéltáraknak nincs párja. Elismerésük szövege a két törvényhatóságnak is, melynek tagjai mindenkor szívesen áldoztak a levéltárakra. A Magyar Történelmi Társulat nevében Domanovszky Sándor 1932. február 19-én kelt levelében mondott köszönetet Házi Jenőnek a vándorgyűlés sikeréért.

³ Soproni Hírlap 1932. február 14.

⁴ Soproni Hírlap 1932. február 16.

Metzl János:

A Corvinus Magyar–Osztrák Baráti Kör 1996 évi tevékenysége

A Corvinus Magyar–Osztrák Baráti Kör fennállásának 9. évében is folytatta hagyományos tevékenységét, a magyar és osztrák intézményi és személyes kapcsolatok alulról való építését. Tagjaival Ausztria kulturális és természeti értékeit kirándulások szervezésével igyekszik megismertetni. Az elnökség havonta ülésezett az aktuális feladatok megbeszélésére.

Február 23-án a Baján-házaspár meghívására a Halászcárdában baráti találkozón fogadták dr. Peisch Sándort, hazánk bécsi nagykövetét. A találkozón dr. Metzl János, a kör elnöke, Keresztény Richárd, a kör titkára, valamint Stephan Franye, az osztrák Corvinus Kreis elnöke vett részt. A nagykövetet tájékoztatták a két Corvinus Kör tevékenységéről, akinek ez alkalommal a kör elnöke átnyújtotta Renner Kálmán Matthias Rex érmét.

A kör évi közgyűlését február 27-én tartotta a GYSEV igazgatóság előadótermében. A közgyűlést a Corvinus Kreis részéről Stephan Franye elnök üdvözölte. A közgyűlés egy perces néma felállással emlékezett meg Gustav Kraupa volt bécsújhelyi polgármesterről, aki a Corvinus körök tevékenységét alakulásuktól fogva hathatósan támogatta. Az elnöki beszámoló és pénzügyi jelentés elfogadása után a közgyűlés Sostarich András elnökségi taggá választotta. Az évi programot a kör titkára ismertette.

A Soproni Képzőművészeti Társaság a bambergi Form + Farbe e. v. képzőművészeti kör meghívására, a Corvinus Kör közreműködésével két kiállítást rendezett a bajorországi (frankföldi) Bamberg és Kulmbach városokban. Mindkét kiállítás megnyitóján a kör elnöke is részt vett és üdvözlő szavakat is mondott. A kiállítás iránt nagy volt az érdeklődés, azok öregbítették hazánk és városunk hírnevét, ami az ottani sajtó cikkeiből is kiderül. A kiállításon 28 soproni művész 128 alkotását mutatták be.

Május 5-én a kör elnöke meghívásra részt vett Illmitzben a Nationalpark Neusiedlersee-Seewinkel információs centrumának ünnepélyes megnyitóján. A Corvinus Kör a közös nemzeti park ügyének támogatását mindig szívügyének tekintette.

Május 24-én a Halászcárdában a tagok baráti vacsorán jöttek össze.

Június 21-én a kör elnöke részt vett a Soproni Ünnepi Hetek megnyitóján és városközi fogadásán.

Június 28-án a Corvinus Kör ismét részt vett a Soproni Képzőművészeti Kör kiállításának rendezésében, ezúttal Bécsben, a Döblingi Képzőművészeti Kör meghívására. A kiállításon a Corvinus Kör a Képzőművészeti Körrel együtt tagjai részére autóbuzsós kirándulást szervezett. A résztvevőket Adolf Tiller, Döbling kerületi elöljárója, az előljárság épületében fogadta, majd felszállva a buszra, személyesen mutatta be a kerület nevezetességeit. Ez alkalommal a Himnusz eléneklésével tisztelegtünk gr. Széchenyi

István szobránál a legnagyobb magyar emlékének, utána a Kahlenbergen és Leopoldsbergen át Klosterneuburgba is kimentünk. A kiállítást a döblingi Beethoven Saal-ban Adolf Tiller kerületi előljáró nyitotta meg és azon Sopron alpolgármestere, Fülöp József is üdvözlő beszédet mondott. A vernissage után Adolf Tiller a közeli Mayer Heurigerben fogadást adott a vendégek részére. A kiállítást néhány nap múlva átvitték a közeli Wertheimstein villában lévő Kerületi Múzeumba, ahol ezt Július 1-jén ugyancsak Adolf Tiller nyitotta meg.

Júliusban rendezték meg a Fertőn a hagyományos Széchenyi vitorlás regattát. A Corvinus Kreis által adományozott vándorszerleget dr. Gimesi Szabolcs adta át a győztes csapatnak.

November 7-ére az elnökség képviselőit a Corvinus Kreis meghívta elnökségi üléssükre Kismartonba. Ezen az ülésen a kör elnökén kívül Dávidházy István alelnök és Simon Erzsébet vett részt. Az osztrák egyesület egy közös vegyesbizottság megalakítását javasolta.

November 17-én Sopronban a Várkertület Galériában volt Paula Cydlik és Luise Giessel Bécs-döblingi festőművésznők kiállításának ünnepélyes megnyitója. A kiállítás szervezésében a Soproni Képzőművészeti Társaság mellett a Corvinus Kör is részt vett. A kiállítást Sz. Nagy Sándor, a Képzőművészeti társaság elnöke nyitotta meg.

November 24-én a kör elnöke meghívásra részt vett Bécsben a „Die grüne Donau-Ungarns Auen-Nationalpark” c. film ősbemutatóján a Collegium Hungaricumban. Az osztrákok által készített film a Duna-Dráva Nemzeti Parkot mutatja be.

Az Osztrák-Magyar Corvinus Kreis november 26-án tartotta Bécsújhelyen a Hotel Corvinusban tisztújító közgyűlését. Ezen a kör részéről az elnök, a titkár és Simon Erzsébet vett részt. A közgyűlésre Sopronból és több magyar városból is hívtak vendégeket. Sopron városa részéről dr. Gimesi Szabolcs polgármester, a Corvinus Kör részéről dr. Metzl János elnök üdvözölte a közgyűlést. A közgyűlés az éves beszámoló után ismét Stephan Franyet választotta elnöknek, Franz Pinczolitst titkárrá, a magyarországi kapcsolatok titkárává pedig Szalay Csabát. Bejelentették, hogy Bécsújhelyen az ügyek intézésére irodát nyitottak, magyar származású ügyintézővel. A közgyűlés Stefáni György, a bécsi magyar nagykövetség tanácsosának záró üdvözlő szavaival ért véget, utána a vendégek részére fogadást adtak.

November 29-én a kör évzáró ünnepi estét rendezett a kör tagjai részére a Juventus étteremben, melyen 55 tag vett részt. Ezen Stefáni György, a bécsi magyar nagykövetség tanácsosa is részt vett. A kör elnöke röviden beszámolt a kör 1996. évi tevékenységéről, majd Stefáni György mondott üdvözlő beszédet. Ezt tombolasorsolás, majd vacsora követte.

December 14-én a kör képviselőiben az elnök részt vett az 1921. évi soproni népszavazás 75. évfordulóján rendezett díszközgyűlésen, majd a Petőfi Színházban megtartott városi díszünnepségen.

A Corvinus Kör tagjai részére 1996-ban is több autóbusszos kirándulást szervezett Ausztriába.

Az évi első kirándulás április 20-án Lilienfeldbe vezetett, ahol vezetéssel megnézték a cisztercita kolostort. utána st. Pölten, majd a herzenburgi ágostonrendi kolostor-együttes meglátogatása volt másodszor. Június 15-én a kör tagjai a Waldviertelbe kirán-

dultak. Ott Rapottenstein várát, majd Zwettl várost és cisztercita apátságát nézték meg, utána pedig Ottenstein vára és a duzzasztómű megtekintésére került sor. Szeptember 21-én a Schneecalpéra szerveztek turistakirándulást a nagy köd miatt azonban a tervezett túrát le kellett rövidíteni. Visszatérve a völgybe azután megtekintették a neubergi cisztercita templomot és kolostort. Az év utolsó kirándulását október 19-én rendezték. Először Csávára (Stoob) mentek, ahol Szakály Ernő elnökségi tag szervezésében megtekintették a fazekasműhelyt és múzeumot, a műhelyben bemutatót is tartottak. Onnan Borsmonostorra (Klostermarienberg) mentek, ahol magyar nyelvű vezetéssel megtekintették a „Cisztercita rend 800 éve a pannoniai térségben” c. burgenlandi tartományi kiállítást. A kiállítás megtekintése után felmentek az Irottkőre. Onnan visszatérve megálltak Lékán (Lockenhaus), ahol a templomban megtekintették a Nádasdy-kriptát. Végül a soproni hegységet megkerülve a Rozáliára vezetett útjuk. A kápolna megtekintése után Fraknó várát érintve tértek haza.

A tagok részére minden hónap második szombatján Dénes Ottó elnökségi tag gyalogtúrát vezetett a soproni hegységbe. Ezeket 8–17 fő vett részt. Szeptember 7-én még egy soron kívüli gyalogtúrát is vezetett Fertőrákosról Fertőmeggyesre (Mörbisch), mely ugyancsak a szomszédos osztrák területek jobb megismerését szolgálta.

G. Szende Katalin:

Kézművesipartörténet-történet Beszámoló egy négyszögletű kerekasztalról

A hazai kézművesség kutatóinak körében, legyenek történészek, néprajzosok vagy régészek, évtizedek óta köztudott, hogy Sopron országosan egyedülálló tárgyi és írásos forrásanyaggal rendelkezik, és hogy ennek feldolgozását jeles kutatók egész sora folytatta és folytatja példamutatóan, élükön Domonkos Ottó ny. múzeumigazgatóval, a VEAB Kézművesipartörténeti Munkabizottságának alapító tagjával. Nevéhez fűződik többek között a párját ritkítóan gazdag Kézművesség – Népművészet kiállítás (v. ö. SSz. 1994. 1, 105, 233 skk.) és az Akadémiai Kiadó új Magyar Néprajz sorozatának Kézművesség kötete (Bp. 1991.) Ezenkívül az említett munkabizottság Veszprémben rendszeresen megrendezett konferenciáin ő és más kollégák is számos előadáson foglalkoztak Sopron szűkebb és tágabb régiójának kézművességével.

Veszprémben a magyar kutatók összefövetelein kívül négy ízben, 1978-ban, 1982-ben, 1986-ban és 1994-ben nemzetközi kézművesipar-történeti szimpóziumokra is sor került, amelyek különleges találkozóhelyként keleti és nyugati kutatók számára közös megszólalási lehetőséget biztosítottak, és igen termékenyítőleg hatottak a téma iránti érdeklődésre. A négy konferencián közel másfél száz előadás hangzott el, és jelent meg nyomtatásban is, példás gyorsasággal.

A Ludwig Boltzmann Institut für Historische Sozialwissenschaft bécsi irodája (Dr. Albert Müller) és a salzburgi egyetem történeti tanszéke (Prof. Josef Ehmer) egészen

más jellegű kézművesipar-történeti tanácskozások sorozatát szervezte a '80-as évek végétől Bécsben ill. Salzburgban. A „Probleme und Perspektiven handwerksgeschichtlicher Forschung” címmel rendezett munkatalálkozókon egy-egy, kézművességgel kapcsolatos témát vitattak meg, elsősorban történeti-szociológiai szempontból, a német nyelvterület legkülönbözőbb országaiból (Németország – az első alkalmon még NDK és NSZK –, Svájc, Ausztria) érkezett résztvevők. E sorok írója 1990-től kapott meghívást az összejövetelekre. A témák között szerepeltek többek között a kézművesség és a konfliktushelyzetek, a kézművesség és mobilitás, a nők szerepe, a bérezés és a szegénység kezelése. A megbeszéléseken rövid vitaindítók után általában kötetlenül, a jelenlevők mindegyikének aktív közreműködésével folyt a témák megvitatása, az „előadók” és a „hallgatók” között hamar eltűnt a választóvonal.

Az osztrák szervezők 1996-ra elérkezettnek látták az időt, hogy a hetedik összejövetelen maguk és elődeik munkásságát vegyék górcső alá, és megvizsgálják, hogy az egyes főbb történeti iskolák képviselői miért úgy írtak a kézművesség történetéről, ahogyan azt tették. Az eddigi magyarországi rendezvények tudománytörténeti jelentőségét is elismerték azzal, hogy az eddigi bécsi ill. salzburgi helyszínek után a *Handwerksgeschichte-geschichte* címmel megrendezett nemzetközi kerekasztal-konferenciára a „Vasfüggönytől keletre”, Sopronban, a Levéltár gyönyörű régi könyvtártermében került sor 1996. november 29. és december 1. között.

Az osztrák és magyar kollégák mellett, akik között történészek, régészek, levéltárosok, néprajzosok egyaránt megtalálhatók voltak, Németországból és Belgiumból, ill. Szentpétervárról is érkeztek résztvevők, köztük nemzetközileg elismert tudósok és fiatal kutatók egyaránt, akik a kézművesipar történetének témájából írják disszertációjukat. A soproni kutatók közül a Levéltár, a Múzeum és a Központi Bányászati Múzeum számos munkatársa is jelen volt. Ez a tény is mutatja, hogy a megvitatott témák széleskörű érdeklődést váltottak ki. Lehetőség nyílt Európa különböző térségeinek, illetve a különböző társtudományok nézőpontjainak és eredményeinek összehasonlítására, és igen érdekes és termékeny vita bontakozhatott ki.

Az előadások és kutatási beszámolók a résztvevők által kutatott szakterületek szerint, a történetfilozófiai megközelítéstől (A. Müller) a gyakorlati régészet eredményeinek interdiszciplináris bemutatásáig (Holl Imre) sokféle nézőpontot tükröztek. A viták arról tanúskodtak, hogy a kézművesipartörténet kutatása igen szorosan kötődik a nemzeti hagyományokhoz, és a mindenkori politikai és társadalmi keretek változásai – mint pl. Németország megosztottsága, majd újraegyesítése – a kutatás tárgyát és a kutatók szemléletét, sőt gyakran a kutatók személyes életútját is döntően átalakították.

A vitában, Heckenast Gusztáv (MTA Történettudományi Intézete) és Halmos Károly (ELTE Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék) segítségével megpróbáltunk német / osztrák és magyar oldalról is magyarázatot adni a Veszprémben tartott hazai és nemzetközi tanácskozások nagy vonzerejére és széleskörű hatására is. A jelenlegi szimpózium magyar és külföldi résztvevői közül többen (Domonkos Ottó, valamint Helga Schulz és Reinhold Reith, Berlin, Rainer S. Elkar, München/Giessen, Helmut Brauer, Lipcse) a kezdetektől jelen voltak ezeken a tanácskozásokon, így saját tapasztalataik alapján tudták számba venni a maradandó eredményeket, a tanulságokat és a kutatás jelenlegi állását.

A beszámolók közül soproni szempontból Holl Imre (MTA Régészeti Intézete) előadása volt a legérdekesebb, aki saját ásatási eredményei és külföldi levéltári források alapján a nürnbergi és a steyri kések termékeinek elterjedéséről, ill. a külföldi tömegáru elterjedése és a hazai kézművesség fejlődése közti összefüggéseket tárgyalta, részletesen foglalkozva a soproni késekkel is. A beszámoló tudománytörténeti szempontból felvetette a régészeti és a történeti anyag együttes értékelésének lehetőségeit és korlátait is.

Többen is kifejezték azt a véleményüket, hogy ez a soproni összejövetel a veszprémi szimpóziumok folytatásának számíthat. A szervezők és a résztvevők egyetértettek abban, hogy igen hasznos lenne két év múlva újabb nemzetközi tanácskozást szervezni osztrák, magyar és német kutatók részvételével.

A konferencia programját a Soproni Múzeum Kézművesség-népművészet kiállításának megtekintése és városnézés zárta. A helyszínen elhangzottak és az azóta küldött levelek alapján a résztvevők mindegyike sikeresnek ítélte az összejövetelt szakmai szempontból és a személyes kapcsolatok fejlesztése szempontjából egyaránt.

A rendezők és a résztvevők ezúton is szeretnének köszönetet mondani az Aktion Österreich-Ungarn alapítványnak a rendezvény nagyvonalú támogatásáért.

Salamon Nándor:

Invitáció – írásban és képen

Giczy János könyve

A Sopronban élő „magyar” festőről szólva két, némileg egymásnak feszülő, mára kiegyenlítődő – maga által leírt – érzést érdemes megforgatnunk. Szándékosan hangsúlyozzuk a „magyar” jelzőt a „soproni” ellenében, mert Giczy János a kortárs festészetnek olyan sajátos jelensége, aki egy szűkebb táj, közösség életére, sorsára úgy reagál, hogy a nemzete egészére, létére ható igazságokat mond ki – műveivel. Az övéitől útravalóul kapott elhivatottság terhét vette vállára, rendíthetetlen hittel vitte végig férfikorán s kiálltatta világgá: „Emberek! Múltról, sorsokról szólok hozzátok. Az én szóm az ő nyelvükön mordul, érdekükben. Figyeljetek rám!” Ennek súlyát érezve, írta le visszatekintőben: „A festőnek (...) értő közönségre is szüksége van. Sopronban főleg ez az utóbbi hiányzott.” Pedig nem idegenként tért ide útíve a tanulmányok és a pályaindító évek múltán. Gyermekkori vonzásoknak engedett: „Sopron volt nekem a város (...) szépsége, terei, utcái, részletei elbűvöltek”. Igaz, nem lépett járt utak követőjeként a helyi elődök nyomába, de a sokáig vágyott befogadás oka aligha pusztán a „konzervatívizmus”-sal fedhető le.

Véleményünk szerint, egyszerűen a városi polgár mentalitása nem tudott mit kezdeni az egyértelműen paraszti-falusi életformát ábrázoló művésszel. Csak témát láttak ott, ahol új, más színharmóniák, képszerkesztési módok, az öncélú szépséget felváltó igazságok formálódtak képpé, ábrázolt embertársaink szerepe pedig túlmutatott az aktuális modellülésen, staffázsfunkción: életérzést, magatartást, erkölcsi tanítást fejezett

ki. Történeket elbeszélve, szituációkat, cselekvéseket jelképpé transzponálva. Mindez múlt időbe tehető. Az életművét a maga megszabta, de a hagyományokhoz és a modern eszmékhez igazodó értékrendben építő festő a természetelvűséget nem tagadó mai magyar piktúra számottevő – elismert! – alakjává érett. Közben elfogadta városa polgársága, értelmisége is. Erről meggyőződhattünk Nagycenken ez év márciusának idusán. A Horváth–Lukács Galériában rendezett kiállítás – és könyvpremier – megnyitóján hullámzó, jórészt Sopronból kiutazó tömeg érdeklődése felért egy, a Giczzy-festészetet támogató demonstrációval. Kettős ünnep volt e nap a régió művészeti életében. Régen látott, összefoglaló jellegű, meglepetéseket sem nélkülöző kiállításra vállalkozott a festő. Nem kisebb értékű a Galéria kezdeményezése sem. Könyvkiadóként világra segítette a művész egyéni felfogásban írt, nagyszámú reprodukcióval illusztrált albumát, önéletírását.

Az új galéria nagy részét foglalták el a képek. Döntő súllyal azon munkák, amelyek a könyv anyagát alkotják. Köz- és magántulajdonban őrzött fő művek és az utóbbi években készült kompozíciók szemléjének lehettünk tanúi. Kiemelt helyen az összeölelkezést, elfogadást szimbólummá fogalmazó Sopron anno... (1995) s az ugyancsak hasonló jelentésű Sopronban (1972–73) című olajtempera függött. Nem veduta-ábrázolás egyik sem, mégis városkaraktert örökített meg két, időben távoli időpontban érvényes viszonyt fejezett ki. Vallomásértékük tagadhatatlan.

Néhány korábbi, már jellemző képépítési módot megtestesítő festménye, például a geometriával, egyenesekkel és síkokkal kísérletező Csöpög (1966) vagy a népi üvegfestészet szürrealizmusát továbbfejlesztő Halottak napja (1971), miként a biblikus témát „lefordító” Pásztor a „honnét jövök” kérdésre adott plasztikus választ.

A nyolcvanas–kilencvenes évtizedek formai–szerkezeti leleménye a szárnyas oltár, a különféle kiegészítőkkal, faragványokkal gazdagított–keretelt fatábla, az ajtós kép. A lassú „fordulatban” része volt az európai utazásoknak, a múzeumokban, templomokban látott előkép–példáknak, az epikus szándék növekedésének és faragó-mesterkedő kedvének. Bolti keretek helyett régi deszkákból, bútormaradványokból, profilozott lécekből maga készítette–festette keretbe helyezte a fatáblákat. Szóló és többszörösen összetett formákkal egyaránt kísérletezett. A „szerkezethez” igazodva, egyszeri élethelyzetek avagy éppen történesek egymásba kapcsolódó sora foglalta el a kívül–belül, elől–hátról kínáló felületeket, táblákat, többszortatú rekeszmezőket. Némely műveket szinte objektív alakított az „otthon talált” kész tárgyakkal, rekvizitumokkal – hímzett kendővel, megörzött kézírással, vésettől, faragványtöredékekkel –, mert az ősök, elődök tárgyainak, kéznyomának szinte mágiikus jelentőséget tulajdonított. Persze, megfestve sem vesztett e szerepből a kendő, a sarló, egy szerszám vagy az éppen szimbólummá avatott virágos ág, a néha maga faragta domborműves járuléka. Humanista érületű szituációkat, jeleneteket zárt ajtó mögé, de a külsőket, néha a keretet is megfestve a belső és külső világ egységét érzékeltette, érzékelteti művein keresztül.

Festői felfogása vallottan természetelvű, látványcentrikus. Szükségét érzi folyamatosan az érkeinkkel felmérhető világ, az elindító vagy befogadó emberi közösség kontaktusának. A család, a polgárosodás csiráit hordozó falu meghatározó élményvilágából táplálkozó, sajátosan dunántúli, „pannoniai” festészet az övé. Vonásai közül kü-

Szárnyasoltár (fatabla 50x90 cm)

lönösen kiemelendő a hitelessége, igazmondása, amelynek aranytartalcáit a hazavezérlő utak biztosítják. Minden alakján, táj- és képrészletén érződik nyoma az eredendőségnek, a megélt bensőséges lelki kapcsolatnak. Mondanivalóján ugyanígy. Giczy ugyanis nem „felkereste” a változás lázában vergődő, hagyományaiiba kapaszkodó és egyidőben attól távolodó nehézléptű, föld igézetében élő sorsosait. Nem toronyházak műtermeiből kitekintve figyelmeztetett a néha csontig maró fájdalomra, lélek-szorító bánatokra, mint nem egy, a divat imbolygó hajóján a karrier kikötőjébe evező „parasztmadonna”-festő, flaszterkoptató „népffy”. Sejtjeibe ágyazva hozta jelzéseit, mélyen átélve a lebontott harangtorony lelket szegényítő következményeit, a néptelenné vált, széljárta simaházi otthonok jajkiáltását, a szakadt biblia mentésének örömet, az árnyakká halványult ősök emlékeit. Hiszen személyes ismerőse volt a magvető, a szőlőkapás, a szüretelő, a száraz ágról elrugaszkodó varjú, a sarló ölelésében elhaló búzakalász, életadója a legváratlanabb helyeken kendőből, kékes párából, tükörből vagy a szivárvány íve alól előbukkanó „a mindig jelenlévő” anya kendős feje, alakja, munkával bibelődő apja. Gazdagon árnyalt színei sejtelmességükkel, festésmódja, technikája oldott puhaságával fejezi ki e kesernyés, elmerülő álomvilág szürrealizmusát.

A meglepetést a grafikai technikákat bőkezűen váltogató képek okozták. Régebbi rajzok, vázlatok, metszetek, jegyzetigényű akvarellek, újabb kedvelt gvasok – vonzóan adjusztálva és teljes szinkronban téma dolgában az életművel – vetélkedtek a „nagy művek” nyomasztó érettségével, súlyával. Tudott volt, hogy a par excellence festő Giczy művészete szerves részévé avatta a rajzot. Ízes tusrajzai ritkán megjelentek lapokban. Sőt, az udinei Alpok–Adria biennálén ezekkel szerepelt. Csudálkozásunk oka részben a „lappangó” kis munkák frissessége, sokasága, de még inkább annak tudomásul vétele, hogy milyen mértékben izesülnek ezek munkássága egészéhez. Kócoságukban is teljes értékű művek, amelyekből hiánytalanul sugárzik az egyéniség ereje.

Az élményszámba menő tárlatot Megay László nyitotta meg. Szép gondolatait a látványhoz igazodó útmutatónak szánta, de nem vállalkozott az Invitáció című könyv méltatására, amellyel Giczy János csatlakozott az önéletírást hátra hagyó nagy művészelődök táborához, szándékához.

Hosszú a sora a múlt századi Barabás Miklóstól Borsos Miklósig, Rippl Rónai Józseftől a még alkotó Bényi Lászlóig az írás valamely műfajával – napló, emlékirat, műkritika, elméleti fejtegetés, esszé stb. – barátkozó képzőművészeknek. A művek némelyikét jelentős írói teljesítményként tartjuk számon. Példának elegendő Bernáth Aurél élet- és korrajzzá szélesedő emlékezés-folyamára utalnunk. Vagy Réti István művészettörténeti jelentőségű Nagybánya-monográfiájára. Friss példánk is akad. Minap vehettük kézbe például Kernstok Károly hiánypótló írásainak kis gyűjteményét.

Az időnként újra kiadott régi munkák mellett mostanában örvendetesen megsza- porodtak az olyan kiadványok, albumok, amelyek egy-egy élő alkotóművész írásait és képeit egymás párcaként ajánlják a műélvezőknek. Vidékünkön tavaly Cziráki Lajos Írások és képek című kötete látott napvilágot s pár hónap múltán, íme kezünkben van és olvasható Giczy János emlékirata. A sebesen ináló idő elénk sodorja a pillanatot, amikor az ember megéri a számvetés kényszerét, szembesülni akar a múltjával s megvonja életútja mérlegét. Ha készsége van az íráshoz, rendszerint tollat ragad vagy író-géphez ül. Tehetség, mondanivaló és szerencse kérdése, könyv lesz-e az emlékekből.

MA. MUSEUM, COPEN. PH.
/ 1000000000

Fák, virágok idézése (fatábla 55x92)

Hatvanas éveiben járó festőnk számára most érkezett el az emlékmorzsák összehordásának kora. A kész mű „önéletrajzi írás, arra keresem benne a választ, miért éppen festő lettem s miért így akartam festeni, és nem másképp” – jelölte meg célját a szerző.

Bizton állíthatjuk, vállalását teljesítette. A felelet teljességgel kielégítő. Aki eddig nem ismerte fel gyökereit, művészi szándékait, most írásban kapott hasznos támpontokat megértéséhez. A képekből és a szövegből ugyanaz a rokonszenves, egyéniségével adekvát alkotói arcél rajzolódik elénk.

Maga önéletrajzként kínálja könyvét, de munkája nem jellemezhető eme egyetlen irodalmi kategóriával. Vegyes műfajú írásnak mondanánk, amelyben az egyes címek, fejezetek belső logikára épülnek, de a határok átjárhatók, egyes témák bűvópatakként megjelennek egymástól távoli pontjain is a történetnek. Írásában van hely- és családtörténet, faluszociológia, néprajzi adalék, történelmi eseményleírás, valláshistória, messze ható emlékezés, művészi vallomás, adoma és utazási jegyzet. E színes szövetből – mint a festményein sűrűn ábrázolt kendők, fátylak mezőjéből egy-egy arc – bontakozik ki az életének, pályafutásának keretét szabó kor lényegre szorító történelmi panorámája, az adatokkal konkretizált élet teljessége. Két világháború – az első az elődök okán –, egy hősiek forradalom s mindaz, ami ezek előtt – között történt, hatással volt valamely mértékben egyéni sorsára.

Már a történet indítása is jellemző rá. Bevezető helyett két részletet emelt ki szövegéből. Kiválasztott egy képet a sok közül elsőként, de ez témájával, megoldásával és címével egyaránt jelképi értékű (Egy visszanező emlékére, 1984). S megüti a hangot egy kijelentő mondattal: „Alsziporon születtem Giczy László és Kemény Gizella fiaként 1933. december 28-án”. Aztán, mint a régi regősök, nekirugaszkodik az elbeszélendőknek és mesél, mesél – izes dunántúli magyarsággal. Szavai nyomán életre kel a múlt, megelevenednek a képeiről ismerős alakok, tárgyak, épületek, jellegzetes falurészletek. Rendkívül alapos öskutatása minden szálon térben és időben igyekszik a legtávolabbi, a legmélyebb gyökerekig hatolni. Dokumentumok, temetői fejfák silabizált feliratait, elbeszélések, felelevenített emlékek anekdoták alapján bogozza ki a családfe szövevényéből az emberarcok mögé rejtőző sorsot. A könnyebb eligazodás érdekében az épületek, tárgyak, személyek helyrajzi koordinátáit rávetíti faluja és a környező vidék emléktérképére (a borítók belsejében meg is rajzolja azt!). Megfaggatja a múltat, legendákat, eseményeket összehasonlít az írásokban, könyvekben fellelt tényekkel, adatokkal. Módját ejti, hogy adózzék a széles rokonság nevezetes alakjainak, akik között prédikátor, püspök, minden rendű-rangú, mesterember, kutyabőrét vesztett kismes, földet művelő gazda egyaránt akad. Mesélő öregapák, szeretetet árasztó nagyanyák részeseülnek simogató szavaiból. Meg a rigmusos, faluba szakadt dédanya, akiről kép sem maradt.

Eleven szociológiai terepet vázol fel a negyvenes évekbéli Alsziporról. Házakat, udvarokat, a közösségi élet színtereit járja végig. Megjelenítő ereje nyomán napjait csendben pergető, foglalatosságait végző kislevele élete elevenedik meg, ahol megtalálta helyét az emberi tartására adó polgár, a jó mester hírében álló, kaptos kovácsmester, a hírharang menyecske, de az ide vetődő vándorköszörűs, drótos, a koldus és a talp alá muzsikáló cigány is. Tömör anekdotákkal színezi elbeszélését, amelyben sejtésszerűen megjelennek már az eljövendő nagy változások előjelei. E közegben Giczyék a maguk

cselédeként gazdálkodtak, a kulák bélyeget mégis csak furfanggal úszták meg. A paraszti találékonyság különben is szükséges velejárója volt életüknek, sokszor segítette tovább a küszködő-botladozó embereket.

A némileg Gárdonyi és Móra „falujára” emlékeztető miliőben állt az öreg iskola, élt a falusi nebulók nevelését-oktatását hivatásának érző tanító s kezdődtek festőnk iskolái. Elcinte a tudás megnyíló kapuja teljesen lekötötte a gyerekek figyelmét, de az idillt csakhamar megzavarta a háború. Lengyel menekültekkel találkozottak, vonuló

Sopron anno II (Fatábla 50x130 cm)

seregek kötötték le érdeklődésüket. Iskolai – s hazafias – feladatként tábori lapokat fogalmaztak a fronton küzdőknek, s csakhamar elesett falubélicről hozott szomorú hírt a posta. (A főhajtó emlékezetből ők is részestülnek!) Mire letelt a négy esztendő, sötétség borult a kis és nagy hazára. A tanulóévek Sopronban folytatódtak. A régi iskolának nyoma sem maradt, mindössze hetven gyerek egyetlen „osztályképe” segít az emlékezőnek.

Giczyné János sajátos jelképrendszerében a kapu, az ablak, a dőlt oszlopú kerítés, a száraz ág, rusztikus virágszál között visszatérően gyakori a harangláb. Számos hasonló, tömör, sisakos építmény áll ma is a nyugat-dunántúli falvakban (Hegyfalu, Vasegerszeg, Hidegség stb.). Az „élet folytonosságát” őrző, hirdető alszopori tornyocskát azonban oktanul lebontótták, lélektelen vasszerkezettel „pótolták”. Pedig jelkép volt maga is, az együvé tartozás kifejezője. Falán, míg engedték, őrizte a hősi halottak emlékét. Csengő-bongó harangja vagy két századon át „tette a dolgát, hívta az élőket, jelezte a veszedelmet, temette és temeti ma is a holtakat.” „Feladata” bőven akadt a kis faluban is. A rekviemnek szánt fejezetben részletesen olvashatunk erről, de a festő nézőpontjából fontosabb, hogy – a fotón is megörökített – képe szervesen beépült, meghatározó elemmé kristályosodott festészetében. Több bizonyítéka lelhető fel a könyvben, mint például az 1994-ben készült Emlék tájjal című munkáján. A harangláb meghalt, a harangláb él... s csattanóként megtudjuk: Szentendre skanzenjében rekonstruálva láthatjuk.

A szavak széljárására bizott múlt kísért a további „történetekben” is. régvolt kertaljai árvizekről, hajdani erdőkről, kavicsgödrös tavakról, emlékligetéről esik szó.

Adattá szürkült ízes táj-, dűlő- és határ-neveket jegyez fel. (Talán az utolsó „adat-szolgáltatók” egyikeként!) Simaháza pusztulásának tükrében pedig a kisfalus sorsot ismeri fel. A nagyságától függetlenül „a falu fizikai és spirituális képződmény” – írja. Ha pedig kihuny a „cselekvő akarát” – vége mindennek. A lakók elmennek, kimúlnak, elárul a harangláb, szél jár ki-be az üres házak, omló falak között, az enyészet veszi át birodalmát. Az egykor átélt látomás döbbenettel hatott rá: „Egy falu, ahol mindenkit ismertem, üres volt. Nem volt ott senki” – „Hirtelen úgy éreztem, itt minden kellék, minden formai elem együtt van ahhoz, amit kifejezni szeretnék” – „Egy életforma vége volt itt átható. Sűrítve.” Életre szóló festői program forrásvidékére talált rá. S mielőtt „bejárná” az alszopori temetőt, felöltik benne az aggódó kérdés, a mi falunkra mi sors vár? – „Még él.” Fejfák, sírjelek alatt ott nyugszik alapként, nemzedékek sora.

A temetői séta után „örökségét” veszi számba, most már belülről, mintegy a „családból” tekintve át hozományát. Az „otthoni föld” cél és cselekvési tér volt valaha. A Gyöprejáróban „nevesítve” inkább jelképes birtok mára. Falusi gyermekmunkák – szántás, ökörvetetés, tehénörzés, aratás –, meg égtáji események, zivatar, eső, jégverés – emlékei kötődnek hozzá. S az ezermester „öregapám” eszköz és tárgyformáló készsége, igyekezete. Ő az első mestere a faragásban s kimeríthetetlen meseforrás, nótafa. Történetei rendre felidéződnek a könyv lapjain, arcása, alakja rajzok, festmények tárgya, fénykép is emlékeztet rá. Rigmusaiból ugyancsak megörökít néhányat az írás (István napi rege és Lucázás). Tárgyaiból néhányat meg a műterem csendje őriz, ahol különben néprajzi tárgyak szép gyűjteménye van együtt. Mint Török Vendel tükröse, amely szakmai berkekben is elhíresült. Gicz Művészetben publikált – itt újra közölt és kommentárral bővített – tanulmányában maga mutatta be. Az imígyen „leltározott” távolabbi múlt néha rapszodikus leírása az írásmű második részében nyugodtabb ritmusra vált. Része van ebben a komolyabbra forduló tanulmányoknak, az életet reguláló iskolai rendnek. „Városi gyerek lettem” – s ennek hozadéka végképp döntően befolyásolta élete alakulását. Líceum, majd tizennégy évesen a tanítóképző növendéke. A kosztos diák szeme előtt Sopron akkor emelte ki fejét a romokból, s indult újra az élet. A törmelék elhordták, a piacon még népviseletes kapuváriak forgolódtak. A nyiladozó ifjú igyekezett lehetőségeihez mérten együtt élni a városiakkal. Megragadta, olykor elmulasztotta a lehetőségeket. „Láttam egy kiállítást a Festőteremben – [...] – elhatároztam, hogy festő leszek.” Mühl Aladár, Ágoston Ernő s haláláig tisztelt tanára, Tolcsvai Nagy Géza nyesegette a „növekvő suhángot”. A tőle tanultakat később fordította javára, de festőállványát mai napig használja. Lelkében meg hordozza figyelmeztetését: „Túl földönjáró paraszteszed van neked, fiam”.

A nagy vándorlások korát a főiskolás évek hozták meg az 1948-ban már iskolai kiállításon szereplő festőpalántának. Megrepedt a „nagy birodalom” – 1953-at írtunk – amikor első díjas felvételizőként a Képzőművészeti Főiskola polgárává fogadták. Rögön szembe került a „rajztanár vagy művész” dilemmájával s az előbbi felé irányítja szekere rúdját. Mestere Hincz Gyula, de valójában egy ambiciózus festő-tanár az, aki méltányolja a csak felkészülésre, festészetre koncentrálni kívánó növendéke erőfeszítéseit. A száraz, konstruktív rajz – eleve idegen az egyéniségétől! – ugyan fárasztotta, néha untatta. A művészeti élet, a múzeumok, könyvtárak elérhető élményforrása azonban csak növelte-erősítette elhatározásában. A legjobb úton haladt, amikor váltásra kényszerítették. Előbb a pesti, majd az egeri pedagógiai főiskolára „szervezték át” a tanárképzősök évfolyamát. Itt is minden szakon hasznos tudás-, tapasztalás-gyűjtésben részesült: „...jó tanárok segítették fejlődésünket”. Mint Jakuba János, aki a forradalmi

események múltával megértő emberségével, biztatásával segítette a diploma megszerzését. Tanításai mély nyomokat hagytak Giczyn munkásságában. „Képet festeni” igazából tőle tanult. „Képeink jó értelemben vett vidékisége, természetközelsége lehetett az, ami nekem különösen emlékezetes volt” – íme elhatározásainak egyik forrása! Történetének sajátos harmóniája sokáig meg-megcsillant festőnk munkáin. Részletesen emlékezik meg Adler Miklósról, akinek életre szóló eligazításai ma is fel-felültenek töprengései közben. Bíró Lajos – ugyancsak aktív festőművész később – a forradalmi bizottság elnökeként józanságával járult hozzá, hogy növendékei megőrizték a szabadság óráinak tisztaságát.

A krónika eme terjedelmes szakasza arról tanúskodik, miként nemzedékünknek, úgy neki nem különben felszabadító, maradandó élménye az 1956-os nemzeti felkelés. Lelkesen, elszántan vett részt a megmozdulásokban. Nemzetőrként strázsált, odaadó volt a gyűléseken, védállást épített a Liceum ablakaiba, de harcokba nem keveredett. Aggódott a megmozdulásokat irányító diáktársakért, közülük került ki két barát, a Párizsba menekült Nagy Pál (később költő), s az ugyancsak költővé érett nyelvész, Sulyok Vince, aki Norvégiában telepedett le.

Még néhány nyomasztó hónap a félelem árnyékában s befejeződött a „magvetés”. Alszoporon éppen arattak, amikor diplomájával beköszönt. Kaszát nyomtak a kezébe, de rá nehezebb dolog várt, a „fa nevelése”, a „termés” érlelése. Állás ugyan másutt várta, de közelebb került diákvárosához, az később végleg magához vonzotta: „Újra felfedeztem magamnak Sopront”, de festeni valót egyelőre inkább Bánfalva kínált „nagybányais” hangulataival. Majd meg rázúdult Simaháza szorongató komorsága s nem engedte szorításából. Ráébred küldetése egyetlen lehetséges céljára: „...többet szerettem volna mondani tájról, emberről, világról”. Egy életérzés, a kényszerű életformaváltás traumája az egyén, a család, a falu sorsában nyomon követhető volt. Ott-hon várta a „motivumkincs, melyből falunk, a föld, apám, anyám, nagyszüleim, az ő kezük nyomát őrző eszközök, mind-mind a képi beszéd részeivé szublimálhatók” – ismerte fel. Fokozatosan kialakult a „megszenvedett formanyelv”, amely kizárólag és jellemzően az övé. Hitében a nyugati utazások már csak megerősítették. Talált hasznosíthatót, de elvetendő szintén, a régi és modern művészet „templomaiban”. Bécsben a Brueghel-képek előtt pedig egy felismeréssel lett gazdagabb: „az életet láttam itt, az igazi életet. Az enyém, a falunké vagy városé is lehetett volna.” Ennek tudatában építette tovább önmagát, művészetét, ennek foglalatát e könyv.

A színes képek sora – 32-t nézegethetünk visszatérő örömmel – küldetésének teljesítését igazolja. A kötet dokumentumai jól illusztrálják Giczyn szellemi környezetét, mondánivalójának lényegét. Vonzó a színes borító, kuriózum a „belsőkönyv” elhelyezett, stílusúen megrajzolt emléktérkép Alszoporról, illetve a tágabb környékről. Nem hiányzik a rövid szakmai életrajz – inkább kiegészítés! – a kiállítások, díjak szép listája és a közel sem teljes bibliográfia. Szimpatikus a szövegrészek és a képek együtthatását biztosító tördelés. Kevésbé tudunk megbarátkozni a választott betű-típussal. Végezetül, nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy a 60–61. oldalakon sorok hiánya zavarja meg az olvasást.

Ettől függetlenül, örömeinkre szolgáló könyvvel gazdagodtunk. Kalauzt kaptunk Giczyn festészetéhez, képi világához. Csak biztatni tudjuk a kiadót vállalkozása igért folytatására. Témáért nem kell a szomszédba menni!

MEGEMLEKEZÉSEK

Szita Szabolcs:

Lisiczky Lajos (1922–1983) emlékezete

Egy évtizede, hogy a városgyarapító soproniak sorából a gyilkos kór kiragadta a Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút soproni – alig nyugállományba vonult – igazgatóját. Építő tevékenysége, számos kezdeményezése a szeretett város, a hivatásul választott vasút arculatán máig érződik. Hosszútávú elgondolásai, körültekintő döntései időtállóan bizonyultak. Emlékezésünk legyen főhajtás a Pro Urbe Sopron elismerést is elnyert alkotó és műve előtt.

Lisiczky Lajos 1922. december 3-án a somogyországi Zákány községben, vasutas nagycsaládban született. 1939-ben került a Magyar Államvasutak állományaiba, ahol a ranglétrát legalulról kezdve araszolt végig a forgalmi szolgálatban. 1943-ban behívták, 1944 augusztusától 1945 februárjáig rádiósként frontszolgálatot teljesített. Budán szovjet hadifogságba esett, ahonnan 1945 novemberében betegen érkezett haza.

Rövidesen újra a vasúton dolgozott, 1950-ben a MÁV Tisztképző Intézetében kitűnő eredménnyel végzett. A következő években több beosztásban teljesített szolgálatot. Pécsen és Nagykanizsán, Balassagyarmaton már főintézői rangban. Az áttelepülések terhére családja is viselte. A családfőt Mária asszony, a két lány, Edit és Ágnes mindenüvé követték.

Lisiczky Lajos 1955-ben nyerte el első ízben a Kiváló vasutas címet, melyet a későbbiekben számos elismerés követett. Három évvel később a közlekedési szaktarca I. főosztályán forgalmi balesetvizsgálóként dolgozott, majd – saját kérésére – ismét Balassagyarmaton. Állomásfőnöksége alatt a város vasútállomása elnyerte a „Minta szolgálati hely” elismerést. Innen irányították át 1960. június 16-án a GYSEV soproni vasútigazgatóságának élére.

Ez a fordulat életében meghatározónak bizonyult. Az alkotás évtizedei következtek, ezek során a Sopronhoz fűződő szálak fokozatosan meggyökeresedtek és megerősödtek. De először a szakmai munkában produkált. A szállítási teljesítmény a hivatásosan is eladdig legfeljebb „madzagvasútnak” tekintett igazgatóság területén – rövid idő alatt kétszeresére nőtt. Kezdeményezései visszatérően meglepték a felsőbb vezetőket: a „hagyományos” vasúti feladatokat meghaladva a GYSEV a szállításhoz kapcsolható, azt kiegészítő tennivalókat (pl. raktározás, fertőtlenítés, bármilyen csomagolás) is elvállalt, a soproni igazgatóság ezekből jelentős valutabevétellel jutott. Lisiczky Lajos bekapcsolódott a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségének tartalmas soproni tevékenységébe, a Közlekedéstudományi Társaság rövidesen elnökévé választotta. Az igazgatósági munka megújítása érdekében a fiatal szakem-

berek nevelésére a vasútigazgatóság forgalmi, kereskedelmi és pénzügyi apparátusában növekvő gondot viselt.

Két esztendőnyi soproni munkáját azzal jellemezték, hogy „túl sokat vállal”. Pedig csupán a kezdeteknél tartott. Vezetői tehetsége javát a GYSEV megújítására, a vasutasok nehéz munka- és életkörülményeinek javítására fordította. Közben Sopron értékeit, hagyományait megismervén a megújult városvezetéssel, az idegenforgalom szervezőivel egyre szilárdabb munkakapcsolatot épített ki.

A sorjázó feladatok megoldásának teendőit gyakran a nyugat–dunántúli régió és Burgenland, Alsó–Ausztria összefüggéseiben vetette fel. Nem ritkán olyképpen, hogy az osztrák fejlettséget és igényességet, a műszaki–technikai eredményeket a hazai adottságokkal, feltételekkel vetette egybe. Profilbővítést, szemléletváltást, a „megszokottól” olyannyira eltérő szemléletet és megvalósítást sürgetett, ami akkor az eretnekséghez volt közel.

Nem véletlen, hogy Lisiczky Lajos egyik kezdeményezője volt a „vasfüggöny” – legalább időszaki! – megnyitásának. Az 1963. évi Soproni Ünnepi Hetek idejére kiharcolt engedély példátlan osztrák vendégforgalommal járt, többet a hatóságok a határátlépés e szabad formáját nem is engedélyezték. A rögtönzések helyett az idegenforgalom fejlesztésére koncepció kidolgozását sürgette. Maga is sokat tett azért, hogy a régióban a GYSEV helyét és szerepét folytonosan növelje, egyben arculatát korszerűvé formálja.

A GYSEV tevékenységében mindinkább érződtek a komplex megoldások, az építés és fejlesztés meghatározóvá vált. A vasút soproni vezetői a városfejlesztési kérdésekhez nagy érzékenységgel közelítettek. Az igazgatóság a hatvanas évek második felétől a várospolitikai, a hosszútávú idegenforgalmi kezdeményezések támogatásában Sopronban az elsők közé került.

A soproni vasútigazgatót ott találjuk a Városszépítő Egyesület nemes tevékenységének újraindításánál, a Nyugat–Dunántúli Intézőbizottság vezetőségében. Áldozatos munkáját 1971-ben Lackner Kristóf emlékéremmel, két évvel később Pro Urbe Sopron kitüntetéssel honorálták. Érezhetően javult Sopron vasúti, forgalmi kapcsolatrendszere, az üdülők, látogatók gyorsabban és kényelmesebben érkezhettek a városba.

A kisvasutak országosan – és igencsak elhibázottan – felszámolásra ítéltettek. A GYSEV közel évszázados értékadó hagyományával mindinkább azonosuló, a vasúttörténeti emlékek gyűjtését, feldolgozását is pártoló Lisiczky igazgató (az ellenszélre alig figyelve) ebben a helyzetben nem a rombolás, hanem az építés ügyét szorgalmazta. Széles bázist gyűjtve, sok lelkes fiatal és vasútbarát összefogására építve, gróf Széchenyi István és Baross Gábor szellemében cselekedett. Megépíttette a Széchenyi-múzeumvasutat. Fertőbozi és nagyecenki avatására 1972. július 8-án került sor. Közben Szántó Gyula, dr. Edöcs László és Kadnár Béla rajzasztalán az új soproni felvételi épület tervei készültek. A Soproni Vasutas Sportegyesület sporttelepének bővítésével egyidejűleg megkezdődtek a Lokomotív Szálló kialakításának munkái is.

Az utasforgalom kulturáltságának növelése az igazgató legfőbb törekvései közé tartozott. Olyan modern vasútüzemről szólt minden fórumon, melynek értékrendjét az európai követelmények határozzák meg. Ezért szorgalmazta az ún. integra domino biztosító-berendezés honosítását, a vasúti tájékoztatás fejlesztését, a régióba érkező vendégeknek, érdeklődőknek – a vasút kereteiben történő – mind teljesebb és magasabb színvonalú kiszolgálását.

A városrendezési terveknek megfelelően alakította ki és építette meg a GYSEV a Pócsi-domb aljában a Keleti rendezőpályaudvart. 1973. november elsején a GYSEV alapszabályát úgy módosították, hogy a vasút Magyarországon és Ausztriában lehetőséget kapott idegenforgalmi és vendéglátóipari tevékenység gyakorlására. Előzőleg a Lokomotív vendéglátóipari kombinátot a Szabadság (ma: Löver) körút 1. sz. alatt, július 1-jén megnyitották. (A vendégekör megnyerésére Lisiczky a legjobb szakembereket vetette be. Különösen dr. Friedrich Károly és Lovas Gyula végzett ebben az időben hatalmas, máig igen értékes munkát.)

A GYSEV az osztrák utazási irodákkal együttműködve mind több turistát (hobbyvonattal, saját buszokkal, igen gazdag programmal) csalogatott a soproni vidékre. Az igazgató közben gyakran élcelődött, mérgelődött a monopolhelyzetű, budapesti és győri központi állami vállalatok egyes vezetőinek kényelmessége, mozdulatlansága miatt. Gondolkodásban és cselekvésben legalább 10–15 évvel előbbre járt. (Általában ebből adódtak kellemetlenségei, hivatali „megfegyelmezése”.) Ekkor készült el Nagycenken az első hazai mozdonyskanzen, ez Európában is ritkaságnak számított. Mint országosan a GYSEV soproni automata tekepályája, játéktérme, a Bécsi úti határátkelőnél épített étkezdéje és büféje, megannyi rendezvénye.

1960 és 1975 között a GYSEV forgalma 87 százalékkal nőtt, 1975-ben elérte a 4,1 millió tonnát. A vasútnál láthatólag szinte minden szűkreszabottá vált. A GYSEV új rendezőpályaudvart építtetett, 1976. április 6-án avatták fel. A kilenc vágányos létesítmény Sopron közlekedését is számottevően javította. (Eladdig a gyakori sorompózárás a várost adott alkalommal szinte kettészakította!) Kiepíttették a vámraktározás – a raktározás e módjának kifejlesztésében Lisiczky Lajos szerepe meghatározó volt – soproni központját.

További várostörténeti jelentőségű döntésekre is sor került. Az új teherpályaudvar és a soproni személypályaudvar már közös magyar–osztrák határállomásként működött. Sopron déli pályaudvart és a hozzá tartozó ágfalvi vonalat a MÁV átadta a GYSEV-nek, ezt a csomópontot – magasabb technikai szinten – a MÁV, az osztrák államvasutak és a GYSEV közös csatlakozó állomásának alakították ki.

Közben nagy ütemben folyt az immár elavult, kinőtt soproni felvételi épület rekonstrukciója, mely Lisiczky Lajos dédelgetett terveihez tartozott. Egy új országkapu kell! – hangoztatta sűrűn. Több oldalról az újjávarázsolt budapesti Déli pályaudvar építészeti megoldásai lebegtek szeme előtt. A modern, szinte repülőtéri kényelmet nyújtó soproni állomást 1977. július 9-én adták át a forgalomnak.

Nagy energiát fordított a szolgáltatások korszerűsítésére, a mind rugalmasabb vállalkozási formákra. (1979-ben pl. a külföldi megrendelők 16000 tonna áruját tárolták jó pénzért a GYSEV-nél Sopronban.) Nem mindennapi példa volt, mikor a GYSEV magyar üzletága, a soproni igazgatóság nyerte el 1980-ban a GYSEV osztrák vonalainak felújítására kiírt hivatalos osztrák pályázatot! 250 millió schillinget jelentett az ebből származó bevétel. Üzletpolitikánkban nem ismerjük a „nem” szó jelentését – nyilatkozta a Kisalföldnek 1980. augusztus 25-én Lisiczky Lajos – „igyekszünk minden lehetőséget megragadni”. Ez a gondolkodás hatotta át munkatársai minden napjait, a GYSEV utazási irodájának, a Locomotiv Touristnak és szállítmányozási igazgatóságának, a Raaberspeednek a tevékenységét is.

A GYSEV soproni igazgatója munkaköréből adódóan sokat utazott. Ilyen alkalmakkor sokat töltekezett, legfőbb élményanyagát mindenkor az új megoldások tették ki. Ezek honosításáról szívesen beszélt, folytonosan és sokoldalúan erre ösztönözte munkatársait. Nem tudott szabadulni a soproni Grinzing kialakításának gondolatától (ebbe tartozott a Bécsikapu vendéglő létesítése, a környező poncihter-házak, a Bástya utca, valamint a Fövényverem utca rendbehozása, a Hotel Sopron és környéke megépítése), mely napjainkban már városképi együttesé formálódott. De számba vette az utazási könnyítések hatásait, a határ esetleges megnyitásának esélyét is. Főként a Fertő vidékének fejlesztése foglalkoztatta, de drótkötélpályás utasszállítást is kigondolt a soproni Lövér szálló és Károly-kilátó között. Már olyan összefüggésben, hogy a Locomotiv Tourist USA-ban létrehozandó irodája szervezi a GYSEV két soproni szállodájába és több tucat fogadó, szórakoztató üzletébe a növekvő vendégsereget...

A nyolcvanas évek elején az európai vasutak világában a százados múltra visszatekintő GYSEV mind ismertebbé vált. Évi forgalmának kétharmadát a nemzetközi szállítás tette ki, és megközelítően hasonló volt a vasut összes bevételéből a Lisiczky Lajos tevékenységéhez köthető új profilok részesedése is. A hatvanadik életévét betöltött soproni igazgatót 1982 végén nyugdíjazták. Ebből az alkalomból is az egészséges türelmetlenség, az újabb célokért vívott harc mellett emelt szót.

Nyugdíjasként szeretett lövéri kertjében töltötte legtöbb idejét. A soproni városépítés, az egyesület fejlesztésének tervei foglalkoztatták. A Kaszás nem engedett időt erre. 1983. szeptember 28-án meghalt. Október 6-án nagy részvétellel kísérték az új Szt. Mihály-temető ravatalozója mögötti nyughelyére.

Egy soproni evangélikus pedagógus és egyházzenesz: Hamar Gyula (1881–1976)¹

*(E cikkemmel emléket kívánok állítani a közelmúltban elhunyt barátomnak,
Major Sámuelnek,² aki tanárának, Hamar Gyulának egyik legjobb ismerője volt.)*

Hamar Gyula az egykori soproni Evangélikus Tanítóképző Intézet tanára, majd igazgatója volt. Fő hivatása mellett evangélikus egyházzeneszként is szolgált, elsősorban mint zeneszerző és mint az egykori soproni teológia megbízott ének- és zenetátára. Ősi pedagógus családból származott. Belőle is – a szülői ház példájának hatása alatt – pedagógus lett. Lexikonok nem említik meg a nevét, pedig olyan haladó szellemet képviselt és olyan sokoldalúan képzett embereket, tanítókat nevelt intézetében, hogy volt tanítványai példamutató építőivé váltak országunknak.

Életrajza

Hamar Gyula 1881. január 31-én Kőszegen született, Hammer Gyula és Glatzhofer Mária gyermekeként. Február 5-én keresztelték meg. Dédnagyatyja Kőszegen volt néptanító, nagyapja Veperden,³ apja pedig Kőszegen tanítószkodott.⁴ Anyját négy éves korában elveszítette, majd apja 1886-ban ismét megházasodott. Így a mostohagyerek sorsa is osztályrészül jutott neki.⁵

Az elemi iskolát és a középiskola négy alsó osztályát még Kőszegen végezte. Ezután Sopronban az evangélikus tanítóképzőben folytatta tanulmányait, melyeket az olykor hiányos szülői támogatás miatt nem egy esetben csak a kényszerű önfenntartás életmódjának vállalásával végezhetett.⁶ Mégis sikerült elvégeznie a képzőt, és így 1899-ben kitűnő minősítésű tanítói oklevelet szerzett.⁷

Ambícióit a tanítói végzettség nyilván nem elégítette ki, mert anyagi nehézségekkel dacolva továbbtanulásra szánta el magát, hogy magasabb képzettséget szerezhessen. Államsegélyben részesült, s a következő években a fővárosban tanulhatott, ahol talán

¹ A cikk „Egy soproni evangélikus egyházzenesz: Hamar Gyula (1881–1976)” címmel megjelent a Magyar Egyházzene IV. évf. 1996/97. 1. számában (59–68. old.). A Magyar Egyházzene szerkesztőségének hozzájárulásával, csekély változtatással a teljes monográfiát közöljük.

² Major Sámuel korábban rábecapki kántortanító, majd a soproni Evangélikus Tanítóképző gyakorló iskolájában és annak utódiskolájában volt tanító.

³ Ma Weppersdorf, Kőszegtől 27 km-re Ausztria burgenlandi tartományában.

⁴ Kőszegi evangélikus anyakönyv (Evangélikus Lelkészi Hivatal, Kőszeg). – id. Magassy Sándor sikátori lelkész egyháztörténeti kutatásai (kézirat).

⁵ Magassy kézirat – Major Sámuel: Hamar Gyula (kézirat, 1979. március 18.)

⁶ Major: Hamar kézirat. Hamar Gyula saját életéről, pályafutásáról soha nem beszélt. Az egyes életrajzi adatokat halála után özvegye elbeszélései alapján egykori diákja, Major Sámuel jegyezte fel és egészítette ki saját feljegyzéseivel.

⁷ Rozsondai Károly: Hamar Gyula. Luther Naptár 1937. 76–77.

még a soproni, nélkülözésekkel teljes éveknél is nehezebb időket élt át. Így a híres budai Pedagógiumban előbb polgári-iskolai tanári oklevelet, majd az egyetem mellett szervezett tanárképző kollégiumban tanítóképző-intézeti tanári képesítést nyert. Oklevele német nyelv és földrajz tanításra szólt.⁸

Hamar Gyula, ahogy egykori diákjai emlékeztében él

Tanári szolgálatát 1904-ben a budapesti Deák téri Evangélikus Leánypolgári Iskolában kezdte, ahol egy év múlva véglegesítették volna, azonban még abban az évben meghívták Sopronba a Kapi Gyula intézeti igazgató nyugdíjazása folytán megüresedett tanítóképezdei tanári állásra. Így lett 1905-ben 31 évre a „szegények egyetemének” tanára. Nevét 1912 után magyarosította.⁹

Kezdő tanárként szaktárgyain kívül hosszú éveken át a neveléstant is tanította. Közben 1914-ben kitört az első világháború, és őt is behívták katonának. Bevonulása után a keleti fronton, a Kárpátokban harcolt, ahol hamarosan orosz fogságba került.¹⁰ Az Ural-hegység keleti vidékén felállított hadifogolytáborban csaknem négy évet töltött el. Átvészelte a fogolytáborban dühöngő járványokat. Emberi tartásáért különös tisztelettel vették körül fogolytársai.¹¹ Egy magyar társával együtt sikerült megszöknie a táborból, és így 1918 őszén épségben hazakerültek.

⁸ Major: Hamar kézirat, továbbá Rozsondai.

⁹ Magassy kézirat.

¹⁰ Major: Hamar kézirat. – Rozsondai – Major Sámuel: Hamar Gyula (életrajzi összefoglaló, kézirat) Major Sámuel: „Hamar Gyula 1881–1976”. Evangélikus Élet 1992. jan. 12.

¹¹ Major Sámuel: Amikor Hamar Gyula bácsiról emlékezünk... (Epizódok H. Gy. életéből, kézirat, 1992. február 2.)

Négy évi kényszerszünet után újra folytathatta Sopronban tanári működését. 1919-ben megbízták az internátus vezetésével, de még ugyanabban az évben megválasztották az intézet igazgatójává.¹² Így a tanítóképző elkövetkező éveit már Hamar Gyula igazgatása fémjelezte. Egy nappal szilveszter előtt megnősült, Weith-Stumpe Mária okleveles tanítónőt vette feleségül,¹³ aki egész életében megértően mellette állt a legnagyobb munkákban és megpróbáltatások között is. Gyermekük nem született.

Igazgatói működésének legkritikusabb esztendeje az 1921/22. tanév volt, ugyanis az 1920-as trianoni béke elrendelte Sopronnak Ausztriához való csatlakozását. Emiatt a soproni tanítóképzőnek Győrbe való átköltözése is napirendre került, ami rendkívül sok gondot és példátlanul komoly szervező munkát igényelt. Az 1921 decemberében megtartott népszavazásnak köszönhetően Sopron a „leghűségesebb város”-ként magyar maradt, így az evangélikus tanítóképző is a helyén maradhatott.¹⁴

Az ötévfolyamos tanítóképzés megszervezése igazgatósága idejére esett. Ehhez társult még az evangélikus tanítóképzőnek többirányú fejlesztésével és a növendéklétszám nagymértékű megemelkedésével járó gondok megoldása. Sokszor 16–18 órát is dolgozott hivatalában. Igazgatói tevékenysége mellett látta el az internátusi és externátusi felügyeletet is. Még nyáron is csak ritkán hagyta el az intézet épületét, ahol szolgálati lakása is volt. Itt jelentkezett személyének egyik nagyszerű jellemvonása: az igénytelen körülmények között is mindig példás és páratlan szívós helytállása. Kiemelkedő volt igazgatói tevékenysége során az 1933/34. tanév, mert a tanítóképző ekkor ünnepelte az intézet fennállásának 75. évfordulóját egy általános nagy találkozó keretében.¹⁵ A nagyszabású ünnepély és találkozó megrendezése mellett ekkor dolgozta fel az intézet 1933/34-es évkönyve és az Evangélikus Népiskola 1933/9. száma részére a tanítóképző addigi történetét is.

Igazgatóságának eredményeként a tanítónövendékek példás magatartását városzerte elismerték. További érdemként említhetjük a testnevelés terén kifejtett tevékenységét, mert bár az intézet tornateremmel nem rendelkezett, az atlétikai sportversenyeken országos hírnevet vívott ki az ifjúság az intézetnek.¹⁶

Hamar Gyulát a sporton túl különösen érdekelték még az elemi népiskola fejlesztésének, a kisebbségi német nyelvi oktatásnak, az egyházzeneének és a kántorképzésnek a problémái.

Munkássága elismerésül a kormányzattól az elsők között kapta meg a tanügyi főtanácsos címet. Mint az intézet igazgatója, sokoldalú tapasztalatait felhasználva komoly iskolafejlesztési tervet dolgozott ki, azonban e terveit egyrészt a rendelkezésre álló szűkös anyagiak, másrészt az iskolafenntartó hatóság részéről mutatkozó mostoha bánásmód miatt – bár tanügyi főtanácsos volt – mégsem tudta megvalósítani. Ennek ellenére – hite és bizodalma, valamint csendes, szívós munkássága gyümölcseként – számos elismerést könyvelhetett el.¹⁷

¹² Ld. 8. jegyzet.

¹³ Magassy kézirat. – Major: Hamar kézirat.

¹⁴ Major: Hamar kézirat.

¹⁵ Ld. 8. jegyzet.

¹⁶ Major: Hamar kézirat.

¹⁷ Ld. 8. jegyzet.

Az orgonakorállok

orgonai előadása mint korál-letételek s az evangélikus istentisztelet főénekeinek legelső és legbelső részét, mert velük az éneklés gyűléseket nemcsak a főnekek hangnemeire és tempojára, hanem dallamára is előkészítik, sőt az orgona szókezdésével négy felhasználásával művészi előadott orgonakorál a gyűlést figyelmét az éneklés esztétikájára is irányítja, ami - ha módunkban van az - főszabály az, hogy férfi vagy női képzett magánénekes (kantor vagy egyházi) mindegyik előneklésnél párosítják (vagy helyettesítik) az orgonakorál kiemelkedő dallamát. Az orgonakorál dallamának világos kiemelése különösen a 3 szalmi letét részén érhető el. Ha a koráldallamot (cantus firmus) nem az orgonán szólaltatják meg, hanem magánénekesrel (egyművészes énekléssel) énekelik, a 3 szalmi orgonakorál folyamatos 2 szalma a magánénekes kíséretével szolgáljon. Ez mindig állapot volna, ha a gyűlést az orgonára figyelmesebben tudna korálni énekelni, hogy a cantus firmus egyáltalán volna képes ellátni, az orgona pedig csak a többi szalmával való kíséretet szolgáltathatna. Az orgonakorálban legyen rövid előjáték és lehetőleg kis utójáték is. Az orgonakorálok ne legyenek kegyelmei.

10 magyar orgonakorált tartalmazó kis gyűjteménnyel az orgonakorálok vonatkozású nézetimet ihajtom szellettetni és az illetékesek figyelmébe ajánlani. Mind a 10 darabot magam komponáltam, a köztgyűjtemény minden pontjában, vonalában, kötőjainak irányítottajátékát ügyesen enklit adom. Anninger János szoprán evang. hárfaszólistával, volt kedves kíséretét nyújtott.

Sopron, 1944. szept. 2-án havána v.

Hamar Gyula
 Kan. evang. hárfaszólista,
 a szoprán evang. hárfaszólistát volt igazgatója

A Magyar orgonakorálok c. kötet előszava (Hamar Gyula kézírása)

Orgonálással és zeneszerzéssel is foglalkozott. A zene és a komponálás számára a kikapcsolódást jelentette, életének a mindig tenni akaráson túl egyik megtartó ereje volt. Sokáig tanított egyházi éneket és zenét, mint megbízott előadó az Erzsébet Tudományegyetem Ev. Hittudományi Karán¹⁸ (soproni teológiai fakultás). Sopronban lévén gyakran és szívesen helyettesítette az ország legnagyobb evangélikus templomi orgonáján Szentgyörgyi (Amminger) Kálmán karigazgatót. Ennek az orgonának a hangja ihlette őt orgonaműveinek megírására is.

Munkája mellett számos, történeti kutatással, nevelésüggyel, egyházi énektanítással, egyházzenevel, kórusénekléssel, orgonával, orgonálással kapcsolatos cikke jelent meg a Soproni Szemle és az Evangélikus Népiskola c. folyóiratokban.¹⁹ Az *Evangélikus Népiskola* 1932-ben beindított *Kántori Rovat*ának rovatvezetője volt. Nevéhez fűződik, hogy e folyóiratban rendszeressé váltak a korábban alkalmanként csatolt kottamelléletek, melyekben a régi mesterek rendszeresen közreadott művei mellett számos saját kórusművet és Gárdonyi-szerzeményt jelentetett meg.

Hűséges szolgálatát, tehetségét és tekintélyét különböző egyesületekben betöltött tisztségei is jelzik. A Tanítóképző-intézeti Tanárok Országos Egyesülete alelnökévé és a soproni ev. egyházmegye tanügyi bizottságának elnökévé választották, de többek között a Sopron Szabad Királyi Város Törvényhatósági Bizottságának, a Soproni Frankenburg Irodalmi Körnek, a Soproni Liszt Ferenc Zeneegyesületnek, a Soproni Magyar Férfidalkörnek és a Soproni Városszépítő Egyesületnek is tagja volt,²⁰ ahol rendszeresen előadásokat is tartott.

55 évesen, 1936-ban saját kérésére ment nyugdíjba, amiben szerepet játszott az is, hogy iskolafejlesztési terveihez nem kapott megfelelő támogatást. 1937-ben átadta a Kántori Rovat rovatvezetői feladatait barátjának és kollégájának, Gárdonyi Zoltánnak, aki őszinte elismeréssel nyilatkozott Hamar Gyulának a Kántori Rovatot és általában az egyházi zene ügyét érintő, odaadó tevékenységéről.²¹

Nyugdíjazása után életének hátralévő 40 esztendejében sem volt tétlen. Több ideje maradt az orgonálásra, zeneszerzésre, s egy jó évtizeden át egyházi levéltárosként is működött, valamint a soproni ev. gyülekezeti lapot szerkesztette.²² Precízen, pontosan rendszerezte saját műveit, kottáit, sokat foglalkozott a ritmikus evangélikus gyülekezeti éneklés megvalósításával és az ezt segítő korárelőjátékok – elképzelése szerinti – helyes alkalmazásával.

Főleg vokális műveket komponált. Vegyeskari darabok mellett számos művét férfikarra és egynemű karra írta. Ezek közül soknak a dallamát is ő szerezte, más esetben ritmizált formában régebből ismert dallamot használt fel. Kórusművein érződik elődje, Kapi Gyula zeneszerzői hatása. Több ismert vagy saját dallamot ritmizálva feldolgozott és harmónium- vagy orgonakisérettel ellátva foglalt össze a *34 Vallásos ének*

¹⁸ Evangélikus Naptár, 1977. 100., továbbá Rozsondai.

¹⁹ Evangélikus Népiskola 1926/2, 7–8, 1927/4, 1928/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7–8, 1932/5, 1933/9, 1935/2, 1936/1, 4, 5, 7–8, 1937/1. – SSz. 1941. 291., 1943. 255., 1943. melléklet, 1964. 363.

²⁰ Ld. 8. jegyzet.

²¹ Evangélikus Népiskola 1937/1.

²² Evangélikus Naptár 1977. 100.

című összeállításában. Ezek az énekfeldolgozások lényegében ugyanolyan elképzelés nyomán, ugyanolyan szándékkal készültek, mint korárelőjáték-gyűjteménye: az istentiszteleti énekekre, annak hangulatára, tartalmára és hangnemére való ráhangolás elősegítése volt a célja.²³

Orgonaművei közül kiemelkedő a *Magyar Orgonakorálok* című kéziratos kötete, amelyben 10 magyar korált dolgozott fel. Előszavában összefoglalta az orgona-korálokra vonatkozó nézeteit.

Kórus- és orgonaművei mellett hegedűre és csellóra is komponált, e darabokból mindössze néhány maradt ránk.

Műveit általában a világos szerkesztés jellemzi. Kedvelte a könnyen megjegyezhető dallamokat. Orgonaműveiben előszeretettel alkalmazott terc-, szext- és decima-párhuzamokat valamint áttekinthető, egyszerű felépítést az érthetőség érdekében. Kórusművei azonban igen sokrétűek, de az eszázadi modern hatások gyakorlatilag messze elkerülték dallam és harmóniavilágát.

A 21 *Evangelikus vegyeskari mű* és a 34 *Vallásos ének* című gyűjteményét, valamint a *Magyar Orgonakorálok* kötetét valószínűleg sajtó alá szerette volna rendezni, olyan precízen kidolgozta azokat. A II. világháborút követő rendszerváltás miatt ez a terve már nem valósulhatott meg.

95. életének betöltése előtt mintegy 2 héttel, 1976. január 14-én költözött el az élők sorából. Síremlékét volt diákjai emelték a soproni evangélikus temetőben.

Hamar Gyula tanári és igazgatói tevékenységére, de nyugdíjas éveire is jellemző volt a hivatással való teljes azonosulás, a pontosság és alaposág, a bámulatos türelem. Gondosan őrzött szigorúságán, modoros morózusságán is átsütött meleg szívének mély humanizmusa, derűs, mértéktartó humora. Megfontoltsága, befelé tekintésre való hajlama mély életbölcsességgel párosult.²⁴ Csalódásai után is hitt az emberekben és a nevelés sikerében.

Hamar Gyula zenei hagyatéka

Tekintettel arra, hogy halálát követően felesége is csakhamar elhunyt, s közvetlen örökösük nem lévén, otthon őrzött hagyatékának nyoma veszett. Műveinek egy része nyomtatásban megjelent, más része Szentgyörgyi Kálmán karigazgatónak ajánlva az ő hagyatékaként a soproni evangélikus gyülekezet kottatárában volt fellelhető. Ma élő egykori tanítványainak felkutatásával még néhány művére sikerült rátalálni. Így ismert műveinek száma: 98. Ez minden bizonnyal nem a teljes lista, mégis jellemző keresztmetszetet ad zeneszerzői tevékenységéről. Az összegyűjtött kottaanyag²⁵ alapján ma ismert művei a következők:

²³ Evangelikus gyülekezeti könyvtár kottatára (Szentgyörgyi K. hagyatéka), Sopron – Kormos Gyula: „Egy soproni egyházenész: Hamar Gyula (1881–1976)”. Magyar Egyházzene IV. évf. 1996/97. 1. szám. 59–68.

²⁴ Ld. 8. jegyzet, továbbá Major: HGy 1881–1976.

²⁵ Ev. gyűl. kottatára (Szentgyörgyi hagyatéka). – Kormos Gyula: Hamar Gyula (1881–1976) műveinek jegyzéke (1992. június 6., Evangelikus Könyvtár kottatára, Sopron). Sajnos azóta a szóban forgó csaknem teljes rendezett írat- és kottaanyagnak a jelenlegi kántor tevékenysége alatt nyoma veszett, csak a Magyar Orgonakorálok c. kötet maradt meg egy kiállítás kapcsán.

Orgonaművek:

- Krisztus Urunknak áldott születésén (orgona-korálelőjáték, első fogalmazás, végső formát ld. Magyar Orgonakorálok)
- Előjáték (másolat)
- Közjáték (másolat)
- Magyar Orgonakorálok (a kötetben 10 magyar orgonakorál kézírata, ld. külön)

Vokális művek:

- 34 Vallásos ének (harmónium- vagy orgonakísérettel ellátva, ld. külön)
- Magyarok könyörgése (magánének orgonakísérettel, szöveg nélküli példány)
- Fohászkodás (magánének org. kísérettel; nem azonos a „34 vallásos ének” 16. darabjával)
- Új világosság jelenék (magánének vagy egyszólamú énekkar orgonakísérettel)
- Könyörgés (magánének orgonakísérettel)
- A Miatyánk (kar, szóló és orgonakíséret)
- A reformáció ünnepére (egyszólamú vegyeskar orgonakísérettel)
- 21 Evangélikus vegyeskari mű (ld. külön)
- Véghpart (gyászkar Hammer József emlékére Kisfaludy K. verse alapján)
- Sírom (Madách Imre versére írott kórusmű)
- Kezeimet összeteszem (a Vallásos Karénekek vegyeskarra c. gyűjteményből, szerk. Kapi Gyula)
- Jézus lecsendesíti a háborgó tengert (vegyeskar, szólamkották alapján összeállított kézirat)
- Isten, ó szent Isten (3 szólamú gyermekkar tanítás kezdetére)
- Hős Krisztusunk szólít minket (3 szólamú gyermekkar)
- Erős vár a mi Istenünk (3 szólamú egynemű kar)
- Erős vár a mi Istenünk (vegyeskar)
- A 90. Zsoltár (férfikar)
- Keresztyének, örvendezzünk (3 szólamú egynemű kar)
- Zengjen ének minden szájon (3 szólamú gyermek- vagy női kar)
- Ó, vigasztaló Szentlélek (3 szólamú egynemű kar)
- A Miatyánk (vegyeskar)
- A reformáció emlékünnepére (férfikar)
- Magyarok könyörgése (vegyeskar)
- Magyarok könyörgése (férfikar)
- Magyarok könyörgése (4 szólamú gyermek- vagy női kar)
- Kárpátoktól Adriáig (férfikar)
- Mit bízik e világ (temetési ének orgonalettel)

Egyéb művek:

- Hálaadás (Deo gratias) hegedűre vagy csellóra és orgonára
- Bizodalom (Fiducia) csellóra és orgonára
- Új világosság jelenék (hegedűre és orgonára)

Egykori diákjai még két műről számoltak be, melynek kottái nem maradtak fenn:

- Soproni ének (kórusmű)
- Magyar Hiszekegy (a mű megzenésítésére országos pályázaton II. helyezést elért mű, melyet később átdolgozott a Miatyánk-ra.)

Fent említett gyűjteményeinek darabjai a következők:

34 Vallásos ének

(Harmónium- vagy orgonakisérettel)

1. Isten nevében kezdem el	18. Meghallgasd, Uram én szólásomat
2. Soli Deo Gloria	19. Én édes Megváltóm
3. Evangélium	20. Jézust el nem bocsátom
4. Adventi ének	21. Ha mindenki elhagyna
5. Áldott az Isten	22. Szegény fejem, hová hajtnálak
6. A keresztyénségben	23. Ó, hogy adhassek hálákat
7. Várjad én lelkem az Urat	24. Ecce homo
8. Zengjen ének minden szájon	25. Élet Ura, Krisztusunk
9. Az Úr születéséről	26. Midőn Jézus a keresztfán
10. Ének az újévben	27. Dicsőséges Szentháromság
11. Jézus lecsendesíti a háborgó tengert	28. Te vagy életem boldogsága
(Gárdonyi Z. férfikari letétének átírata)
12. A publikánus imája	29. Adj békességet Úristen
13. Teremts bennem ó Isten tiszta szívet	30. A reformáció emlékűnnepére
14. Kérlek Téged, Istenemet	31. Ne félj, te kicsiny nyáj
15. Evangélikus magyarok könyörgése	32. Mint Készál a tengerben
16. Fohászkodás	34. Adj nekünk békét kegyesen
17. Tehozzád teljes szívből	

21 Evangélikus vegyeskari mű

1. A keresztyénségben	12. Magyarok könyörgése
2. Az Úr születéséről	13. A Miatyánk
3. Zengjen ének minden szájon	14. Adj békességet, Úristen
4. Keresztyének, örvendezzünk	15. Ne félj, te kicsiny nyáj
5. Ének az újévben	16. A reformáció emlékűnnepére
6. Ecce homo	17. Erős vár a mi Istenünk
7. Krisztus keresztyén	18. Óév estéjén
8. Én édes megváltóm	19. Neujahrslied
9. Jövel, Szentlélek Isten	20. Jauchzet Gott in allen Landen
10. Meghallgassad, Uram, én szólásomat	21. Lass dich durch nichts erschrecken
11. Fohászkodás	

Magyar Orgonakorólók
evangélikus istentiszteleti főénekek előjátékai gyanánt

1. Az én időm, mint a szép nyár	6. Krisztus Urunknak áldott születésén
2. Eltévedtem, mint juh	7. Minden e földön csak elmúlандó
3. Gondviselő édes Atyám	8. Mely igen jó az Úristent dicsérni
4. Győzhetetlen én köszálam	9. Mintha szárnyon szállna
5. Jövel, Szentlélek Úristen	10. Térj magadhoz, drága Sion

Az Evangélikus Egyház 1992. június 6-án, Hamar Gyula születésének 111. évfordulója alkalmából emlékhangversenyt rendezett a szerző műveiből, melyen közreműködött Czeiner Rita (ének), Freivolt Valéria (cselló), Szekendi Tamás (orgona) és a Soproni Liszt Ferenc Pedagógus Énekkar Dárdai Árpád vezényletével.

Köves Elemér:

Pentelényi János (1911–1996) emlékezete

Pentelényi Jánossal kapcsolatosan meg kell emlékezni édesapjáról, id. Pentelényi Jánosról, aki büntetőbíró volt Sopronban, majd a Győri Törvényszék Elnöke lett, továbbá bátyjáról, dr. Pentelényi Lászlóról, aki neves bíró volt Budapesten és Bözsi nővéréről, aki dr. Várallyay György vegyész mérnök felesége lett. Magyaróváron éltek, ahol férje kutatómérnökként dolgozott.

Pentelényi János 1911. június 12-én született Sopronban az Alsólővér u. 29. szám alatti házukban. Középiskolai tanulmányait a Bencés Gimnáziumban kezdte, műszaki hajlama folytán azonban a III. osztályt már a Széchenyi István reáliskolában folytatta és ott is érettségizett 1929-ben. A reáliskola neves tanárai, mint Barta Miksa (fizika), Gerő Árpád (biológia), Német Kóbi (vegytan) nagy hatással voltak műszaki fejlődésére.

„Az Alsólővér utcában lakott annak idején dr. Kovártzik Károly megyei főállatorvos is családjával. Karcsi bátyám Pentelényi Lacival a Bencés Gimnáziumba járt, míg én Pentelényi Hanzival a reáliskolába. Mivel Hanzsi – akit később Hannónak hívtunk – és én is műszaki hajlammal bírtunk, otthon is végeztünk kísérleteket. Hannónak erre a célra remek kertiháza volt. Különböféle elektromos készülékeket (elemek, villanymotorok stb) gyártottunk, majd jött a rádió, aminek készítésével akkor több hasonló korú diáktársunk is próbálkozott. Tény az, hogy 1925-ben a mi kis detektoros fejhallgató készülékünk szólalt meg elsőnek és hozta a bécsi rádió adását. Hannó később robbanómotorral is kísérletezett és egy rozoga motorkerékpárt is szerzett.

1929-ben, érettségi után, Hannó egy évig a Budapesti József Nádor Műegyetem hallgatója volt, ahol a Műegyetemi Sportrepülők Köréhez is csatlakozott. Mivel érdeklődési köre a motorok felé hajlott, 1930-ban Weimarban az autó- és repülőgép szakra iratkozott be és ott 1933-ban kitűnő képesítésű oklevelet szerzett. Közben Weimarban

megtakarított pénzén egy 200 cm³-es DKW luxus motorkerékpárt vásárolt, és azzal hátszer tette meg a Weimar és Sopron közötti 800 km-es utat.

Tanulmányait bejezve hazatért Magyarországra és Csepelen a Weiss Manfréd Acél- és Féművek Rt.-nél helyezkedett el a Szerkesztési Osztályon Jurek Aurél főmérnök-nél, ahol autó- és repülőgépmotorokat és motoralkatrészeket szerkesztettek a Jupiter Üzem részére, mely üzemet Korbuly László főmérnök vezette.

1947–48-ban Csepelen Pentelényi János megszerkesztette, majd megépítették a „Pente 500” kisautót. A „Pente 500” kisautó kétütemű motornak 500 cm³ volt a lökettérfogata, 15 lóerőt képviselt, súlya 560 kg volt, 4 személyt szállított és 100 km-re 6 liter keveréket fogyasztott. A „Pente” kisautó a magyar Topolinónak, illetve Trabantnak volt tekinthető. Hannó maga vezette az első „Pente”-t és azon Magasházy és Jendrasik igazgatókat is szállította, akik csodálták és tervrajzait is elkérték. A baj az volt, hogy abban az időben nem kerülhetett sor a „Pente” sorozatgyártásra és így az 1958-ban 100.000 km megtétele után a Közlekedési Minisztérium Röpennyű utcai raktárába került.

Pentelényi János mérnök (1911–1996)

1949-ben Pentelényi – az 1944-ben lebombázott Csepel Repülőgyár helyén épült – Csepel Autógyárba került, mint főkonstruktor, ahol 52 mérnököt irányított. Ott készültek a híres „Csepel” teherautók, majd később különleges járművek az egész KGST részére. Így elkerült Szibériába, de még Kínában is folytatott tárgyalásokat. Pentelényi János a Csepel Autógyárban töltött években éret el szakmája csúcsát és annak fénykorát. 40 éves eredményes működés után ment nyugdíjba. Munkáját több kitüntetés adományozásával ismerték el. Pentelényi János harmonikus, szép házasságban élt Paula feleségével és egész családjával. Vallásos, családszerető, szerény ember volt, akinek ezen tulajdonságait csak alkotóvágya múlta felül. Nyugdíjas éveiben visszavonultan élt, de mint az autó szerelmese, mindig figyelemmel kísérte a folyóiratokban és a való életben is az autóipar fejlődését és az egyéb technikai újításokra is felfigyelt.

1996. február 14-én halt meg Budapesten és 1996. március 7-én temették el a Szt. Gellért Plébánia urnatemetőjében. Temetésén unokaöccse, dr. Pentelényi Tamás orvosprofesszor búcsúztatta a család nevében, mely alkalommal nagy tisztelettel és szeretettel méltatta érdemeit.

Pentelényi Jánosról szóló megemlékezéskor kiterjedt soproni rokonságát: Pogácsa, Köves–Kováczik, Ritter, Russ, Straner, Schmidt, Petrik–Pétery, Thiering és Lenck családokat is meg kell említeni.

Szítás József:

Tompa Károly: Ötven évi jegyzeteimet lapozom
Erdészettörténeti Közlemények XXVII. Országos Erdészeti Egyesület
Erdészettörténeti Szakosztály Budapest, 1996., 248 o.

Egyik furcsa sajátossága az egyetemeknek, hogy önmagukról keveset írnak. Ott, ahol szinte naponta születnek a kisebb-nagyobb írások, a legkülönbözőbb területeket vizsgálják, kutatják, a saját tevékenységüket a legritkább esetben veszik górcső alá. Így a sokféle szakmai publikáció között üdítő kivételt jelent dr. Tompa Károlynak, a Soproni Egyetem nyugalmazott professzorának fenti munkája.

Nulla dies sine linea¹

Egyetemi tanulmányaim idején egyik szeretett tanárunk ezen szavakkal igyekezett eszünkbe vétni az értelmes élet és mindenfajta eredményes emberi tevékenység egyik alapvető feltételének, a rendszeres munkának a fontosságát. Tompa professzor úr egész életével a fenti latin mondás igazságát példázza. A selmec-soproni hagyományok alapján az egyetemi keresztségen átesettek egy másik nevet, úgynevezett vulgót kapnak, amely a legtöbbször nagyon találó, s Tompa Károly esetében éppen „Strigula” lett. Így a fa-, majd „erdész”-csemeték nevelésével eltöltött termékeny ötven év során hatalmas anyagot írt és gyűjtött össze, amely a kényszerű veszteségek ellenére is imponáló. Az Erdészeti Közlemények XXVII. kötete révén ebből kapunk rövid, kilenc fejezetből álló, 248 oldalas izelítőt.

Verba volant, scripta manent²

Örömteli dolog, hogy a fakuló, hiányos és nehezen hozzáférhető kéziratok és az ezeket összefűző, csak az emlékezetben őrzött gondolatok és szándékok kivonatát most egy kézre álló könyvecskében polcunkra tehetjük, amelyhez bármikor és sokan hozzáférhetünk. A könyv elején röviden az életútról, az erdélyi gyökerekről, a hallgatói és kezdő oktatói emlékekről olvashatunk. Egyszerű tisztaság, felemelő, szinte idilli nemes érzések áradnak írása egészéből, de különösen első részéből, amely akkor is Benedek Elek: Édes anyaföldem! c. könyvét idézné fel bennünk, ha nem tudnánk, hogy Tompa Károly is kisbaconi születésű. Zűrzavaros, sok szennyet felszínre hozó és kitermelő korunkban lelkiileg felüdítő, megtisztító és megerősítő olvasni egy olyan életútról,

¹ Egy nap se teljék el vonás (írás, munka) nélkül

² A szó elszáll, az írás megmarad

olyan emberekről, akiknek hétköznapi tevékenységéből minden pátosz nélkül, de határozottan rajzolódik ki az emberi tisztesség, a családtól a hazáig ívelő közösségek szeretete és szolgálata, szakmájuk elmélyült, de a tágabb környezetet, az egész embert soha szem elől nem tévesztő művelése. Az írás nem nélkülözi a szelid humort, felvillantja nekünk az író, cselekvő ember kétségeit és tartalmaz önkritikát is. Összességében Goethe Faustjának alábbi sorait juttatja eszünkbe:

*„A lélek mélyén él egy ősi szikra,
Mely igaz embert igaz útra hajt.”*
(Sárközi György fordítása)

Dies diem docet³

Elanyagiasodott világunkban még a mérsékletesebbek sem a szép eszméket, hanem inkább a hasznosságot keresik. Ebből a szempontból a hagyományról és a szakmai habitusról írott fejezet, ill. a szerző munkáinak jegyzéke érdemel különösen figyelmet. Nagyon lényeglátó leírását adja az egyetemi hagyományok szerepének, kezelésének és az oktató-nevelő munka eredményességével való összefonódásának.

Tanulságosak az egyetemi munka szervezéséről, a tervezésről és a bizottságokban folyó munkáról írottak is (114–160. o.). Az ezen területeken elkövetett túlzásokat a 90-es évek elején (jó magyar szokás szerint a ló másik oldalára átesve) a szinte teljes elvetés követte. Így ma ott tartunk, hogy pl. az egyetem sikeres tevékenységéhez nélkülözhetetlen stratégiai tervezést, fontos bizottságokat újra kell teremteni. Ennek során sokat tanulhatunk az előző időszak (napok) eredményeiből és hibáiból is.

Az „Egy autodidakta pedagógus töprengései” alcím után írottakból (99–107. o.) egy nagyon is szakavatott, kiérlelt és koherens pedagógiai program bontakozik ki, amelyet az egyetem szinte változtatás nélkül képviselhet. Ez mutatja, hogy nyugdíjas professzorainkra nem csupán szűkebb szakterületükön, hanem nagyobb, szintetizáló munkáinknál is jobban lehetne támaszkodni, ami remélhetőleg nem kerül el az újonnan létrehozott Stratégiai, valamint a Képzési és Kutatási Minőségellenőrző Bizottság figyelmét. Nagyon alapos és kiegyensúlyozott gondolatokat olvashatunk a közoktatási törvényről, oktatás, gazdaság és társadalom kapcsolatáról (108–114. o.). Az itt leírtakat az alábbi idézet érzékeltetheti: „Az iskolát nem lehet örök mozdulatlanságban szemlélni, de nem lehet az iskolára a modern kor összes divatját és piacközpontúságát sem rávetíteni. A nevelőmunka hatékonyságának fokozása csak a legszélesebb pedagógus-társadalom egyetértésével képzelhető el.” (114. o.). Sajnálatos, hogy az oktatásügy döntéshozói nem olvassák, vagy ha igen, akkor nem akarják vagy nem tudják az ilyen megfontolásokat érvényre juttatni.

³ A nap napot tanít

Summa summarum⁴

Ez a hasznos és élvezetes olvasmány a Soproni Egyetem hallgatóin, oktatóin és dolgozóin túl ajánlható mindazoknak, akik szeretnének bepillantani egy egyetem belső életébe, illetve szeretnének megismerni egyet a sokféle egyetemi tanári életpályából. Bízom benne, hogy ez a kötet jól szolgálja az egyetem és a város közeledését, egymás jobb megismerését, ha eljut a művelt és érdeklődő városi polgárok polcaira is. Reméljük több hasonló kötetrel örvendeztet meg bennünket a kiadó.

Hárs József:

FONS

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

Levéltáros Hallgatók Egyesülete és a Szentpétery Imre Tudományos Diákkör

(ELTE BTK Segédtudományai Tanszék)

Az idén negyedik évfolyamába lépő folyóirat célja: „a történeti segédtudományok, a források feldolgozása, ismertetése és népszerűsítése a széles olvasóközönség számára, valamint a szakterület kutatói részére.” Meglehetősen régi tapasztalataink alapján állíthatjuk, hogy a legnehezebb feladatra vállalkoztak. Kicsi a terjedelmük ahhoz, hogy mondjuk a forrásközlések iránt kevésbé érdeklők figyelmét valami mással le tudnák kötni. Pedig ugyancsak szükség lenne olyan periodikára, mint az övék. Zenei hasonlattal élve: egy hangverseny élvezői aligha lelkesednek azért, ha a művész mint falszomszédjuk a siker érdekében egész nap skálázni kénytelen. Szerencsére a publikációs kör meghatározása realisabb: „a történelem segédtudományai, forrásfeldolgozások, forrásközlések, illetve ezekben a témákban módszertani kérdések, könyvismertetések, műhelybeszámolók.”

A kezembe került számok még inkább lazítanak a fenti megfogalmazásokon, s igazán élvezetes olvasmányokat nyújtanak a rövidebb közlemények, forrásközlések és könyvismertetések terén is. A tanulmányok sorában számonként egy-egy fiatal kutató jut szóhoz. Minket természetesen elsősorban a soproni vonatkozások érdekelnek, nem beszűkült provincializmusból, csak a számbavétel okán. Az 1995. év tartalomjegyzékét, illetve mutatóját böngészve leszögezhetjük, hogy a két tanulmány közül az egyik, amelyik Mikoviny Sámuelről szól (Török Enikő tollából) soproni vonatkozásokat is tartalmaz. Az 1996. évi 2. számban pedig levéltárunk frissen végzett, s jelenleg a doktori címért tanuló munkatársának, Németh Ildikónak írása kapott helyet. A jól összefogott, új nézőpontú tanulmány címe: A soproni Lachne-féle nevelőintézet 1853–1918.

Az 1995-ös évfolyam mutatóiban régióinkból Sopron, Sopron megye, Esterházy család, Faller Jenő, Fraknó, Geccsényi Lajos, Gombocz Zoltán; Lindeck-Pozza, Irmtra-

⁴ Összegezve

ut; Nováki Gyula, Turbuly Éva nevével találkozhatunk. Az alapítók feltételezhetően fiatal kora biztosítéka annak, hogy a következő évfolyamokban töretlen fejlődést tapasztalhatunk majd. Az évi három szám főszerkesztője Reisz T. Csaba. Kiadó a FONS Alapítvány. (A FONS Szerkesztőség címe: 1052 Bp., Piarista köz 1. Telefonjuk: 267 0966/5127.)

Kubinszky Mihály:

Askercz Éva:

**Sopron anno Polgári bútorok a 18. és 19. századi Sopronban
Sopron, 1997.**

Aria Terézia korától a szabaságharc idejéig terjed az a száz esztendő, melynek soproni bútorait az ismert Fekete Cédrus Könyvkereskedés kiadásában most megjelent rangos kötettel kezébe veheti az olvasó. A tömör, de találó néhány oldalas bevezető szövegből megtudjuk, hogy 1784-ben tizenöt bútorkészítő mester dolgozott a városban. Tízszeresénél is többre becsülik azoknak a vándorlegényeknek a számát, akik náluk dolgoztak. E számokból következtethetünk a termékek nagy számára, a kor igényeinek ismeretéből pedig magas színvonalukra. A tárgyalt időszak a barokk, rokokó, XVI. Lajos (vagy köznyelven copf), empir és biedermeier bútorokat öleli fel (a kötet bevezetője nem eszerint csoportosít), az európai és a helyi bútorművéségnek mintegy fénykorát. A kötetben közel 100 bútor színes fényképét láthatjuk (Lobenwein Tamás munkája nyomán), rövid, de szakszerű magyarázattal. Különösen tanulságos az egyes bútorok áttekintő bemutatása, így pl. éppen tizenhárom biedermeier szék (!) hasonlítható össze. A közölt bútorok túlnyomórészt múzeumi tulajdonban vannak és a nagyközönség számára eredetiben is megtekinthetők. Így a kötet még egy színvonalas múzeumi katalógusnak is megfelel. Éppen a soproni bútorasztalosok nagy száma, s a soproni polgárság viszonylagos jóléte révén (az említett időszakban) a városunkban még fellelhető érdekes és értékes bútorok további sokasága várna feldolgozásra. Ennek vagy egy további kötet, vagy éppenséggel a Soproni Szemle adhatna helyet. A kötetet teljes német szöveg is kíséri, miért is a munka az egyetemes művészettörténeti szakirodalmat is közvetlenül gazdagítja. (Kár, hogy a városunkat ellepő németajkú bevásárló turisták nagy része aligha érdeklődik e számukra kínálgató művelődési lehetőség iránt.) Sopron történetének szakirodalmá téhát értékes munkával gazdagodott. Mindenkinek, aki részt vett benne, legyen hála.

LEVÉLSZEKRÉNY

Dr. Metzl János–Dr. Kubinszky Mihály:

A SSz 1997/2. számának 180. oldalán Wallner Ákos gondos összefoglalója szerint a Kitaibel asztaltársaság összejöveleteit ismertető 380. jegyzőkönyvben az áll, hogy „megtalálták a határon a büdöskúti forrást”. Úgy hisszük, hogy ez magyarázatra szorul, hiszen e forrás minden régi térképen szerepel és bizonyára régóta ismert. De amikor mi, 1989-ben, tehát még mielőtt a „rendszer-váltás” megtörtént, de amikor a határforgalmat már megkönnyítették (ez 1989. január 1-jével lépett életbe és deviza-készlettől és éves kontingestól független határátlépést tett már lehetővé – aminek a történetét ugyancsak érdemes lenne feldolgozni), tehát amikor már az éves kiutazásoktól eltérő módon, szép időjárásban egy délutánra is lehetett kirándulni Ausztriába – holott a „műszaki zár” drótsövénye még állt – nagy sétát tettünk Ritzing környékén, a Soproni-hegység kies déli lejtőin. Ott, ahol valamikor a Sopronban dolgozó ácsok hétvégén hazamentek falukba, hogy hétfőn hajnalban ismét visszatérjenek munkahelyükre, Sopronba. Ezen az 1989. évi Péter-Pál napon szép nyáreleji idő volt. Annak ellenére, hogy térkép nem volt nálunk, útközben arra az ötletre jöttünk, hogy a határon fekvő Büdöskutat meg kellene keresnünk. Tájékozódásul a határzár drótsövénye vezérelt. A határzár a tényleges határnál mindenütt „beljebb” helyezkedett el. A forrásnak az osztrák oldalon kellett lennie, hiszen a határzár mindenütt a tényleges határnál beljebb épült. A határnak a forrás közelében ismert töréspontjához közel végül is egy szivárgó ér mentén haladva, a fű alatt, benőve és téglával letakarva – talán évtizedekig se látogatott ide senki – „újra felfedeztük” a Soproni-hegységnek ezt az érdekességét. Ezt a legközelebbi asztaltársasági vacsorán elmeséltük, így került a buzgó jegyző révén a könyvbe és a Szemlébe. Ezt szerettük volna magyarázatként a közleményhez fűzni.

Sajnos azóta sem sokan látogatják a Soproni-hegységnek ezt a szép vidékét, noha a Soproni Városszépítő Egyesület 1992-ben a közelben, a Bükkösárok-nál egy acélvázazs őrtornyot, ún. Ma-Fi-t (magasfigyelő) is megvásárolt, abban a reményben, hogy kilátótornynak hasznosíthatjuk.

MUNKATÁRSAINK

- Dr. Turbuly Éva PhD igazgató, Soproni Levéltár Pf. 82.
- Dr. Környei Attila kandidátus igazgató, Soproni Múzeum Pf. 68.
- Kiss Jenő egyetemi tanár, ELTE 2011 Budakalász, Jókai u. 28.
- Lovas Gyula ny. vasúttörténész Sopron, Patak u. 14.
- Dr. Kubinszky Mihály ny. egyetemi tanár Sopron, Kőkényes köz 3.
- Fogarassy László történész
- Boronkai Szabolcs PhD ösztöndíjas Sopron, Lackner Kristóf u. 6.
- Dr. Gömöri János kandidátus, régész Soproni Múzeum Pf. 68.
- Varga Imréné ny. levéltáros Soproni Levéltár Pf. 82.
- Dr. Metzl János ny. kórházi főorvos Sopron, Deák tér 35.
- G. Szende Katalin történész Soproni Múzeum Pf. 68.
- Salamon Nándor ny. múzeum-igazgató 9700 Szombathely, Király u. 11.
- Dr. Szita Szabolcs kandidátus történész, 1011 Budapest, Fő u. 37/b.
- Dr. Kormos Gyula egyetemi adjunktus, BME 1111 Budapest, Műegyetem rkp.
3. K. mf. 22.
- Dr. Köves Elemér 1137 Budapest, Katona J. u. 41.
- Dr. Szitás József Soproni Egyetem
- Hárs József olvasószerkesztő Sopron, Deák tér 21–23.

INHALTSVERZEICHNIS

Soproni Szemle
Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Éva Turbuly

ZUR ERINNERUNG AN KARL MOLLAY

Turbuly, Éva: Zum Andenken an Karl Mollay

Környei, Attila: Gedanken über den Lokalhistoriker Karl Mollay

Kiss, Eugen: Über die sprachwissenschaftliche Tätigkeit von Karl Mollay

MITTEILUNGEN AUS DER EISENBAHNGESCHICHTE I.

Lovas, Julius: Die Geschichte der 150 Jahre alten Ödenburg-Wiener Neustadter Eisenbahn

Kubinszky, Michael: Angaben zur Baugeschichte der 150 jährigen Ödenburg-Wiener Neustadter Eisenbahn

MITTEILUNGEN

Fogarassy, Ladislaus: „Lajtabánság“, eine politische und literarische periodische Zeitschrift

Boronkai, Szabolcs: Porträts aus dem deutschsprachigen Literaturleben von Ödenburg im 19. Jahrhundert. 4. Moritz Kolbenheyer (Kolbenheyer Mór) 1810–1884.

Gömöri, Johann: Ein Denkmal des Isis-Kult in einer Ville aus der Römerzeit bei Nagylózs

Frau Imre Varga: Wandertagung der Ungarischen Geschichtsgesellschaft

KULTURELLES LEBEN IN ÖDENBURG

Metzl, Johann: Die Tätigkeit des Corvinus-Kreises im Jahre 1996.

G. Szende, Katalin: Handwerksgeschichtegeschichte

Salamon, Nándor: Invitation – in Schrift und Bildern. Ein Buch von Johann Giczy.

NEKROLOGE

Szita, Szabolcs: Zur Erinnerung an Ludwig Lisiczky (1922–1983)

Kormos, Julius: Ein Soproner evangelischer Pedagoge und Kirchenmusiker: Julius Hamar (1881–1976)

Köves, Elemér: Zur Erinnerung an Johann Pentelényi (1911–1996)

BÜCHERSCHAU

Szítás, Josef: Karl Tompa: Ich blättere meine Notizen aus den vergangenen fünfzig Jahren

Hárs, Josef: FONS

Kubinszky, Michael: Éva Askercz: Sopron anno. Möbel des bürgerlichen Lebens im 18. und 19. Jh. in Ödenburg.

BRIEFKASTEN

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE MUNKATÁRSAIHOZ

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében munkatársainktól a következőket kérjük:

PAPÍRON LEADOTT KÉZIRAT:

Mind a főszöveg mind a jegyzetek kettes sortávolsággal gépelendők.

A szerkesztőségbe jól olvasható kéziratot küldjünk.

A gépelési hibákat és az írógépen hiányzó jeleket (mint pl. *i, ú, Í, Ú*) kézírással javítsuk ki.

A főszövegben a lapalji jegyzetre felsorral emelt, tintával bekarikázott számjeggyel utaljunk, pl. ...városokat.¹²

FLOPPY LEMEZEN HOZOTT KÉZIRAT:

Word 6 programban, oldalszám, élőfej, könyvjelző stb. nélkül, a nyers, begépett szöveget kérjük. Amennyiben lábjegyzetet készítenek, a *beszűrés/lábjegyzet/egvedi jelöléssel* egytől sorszámozzák meg.

LAPALJI JEGYZETEK:

Ide kerülnek a főszöveg kiegészítő részletei, adatok, főleg pedig a szöveget hitelesítő igazoló pontos forrásjelzések.

Könyvre, lapszámra első alkalommal így utalunk: pl. Csatkai Endre: A soproni színészet története: 1841–1950. Sopron, 1960, 15 – A továbbiakban így: Csatkai i. m. 32. (Ha ugyanannak a szerzőnek váltogatva több művét idézzük, akkor a továbbiakban így: Csatkai: A soproni színészet 43.) Ha a megjelenés helye Budapest, ezt így: Bp.

Folyóiratra, cikkre így: Jakubovich Emil: A legrégebb magyar misszilis levél: Magyar Nyelv 1952, 114–120. A Soproni Szemle nevét mindig rövidítve írjuk: SSz.

Gyűjteményes munkában megjelent cikkre így: pl. Házi Jenő: Sopron város címere, Vö. Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79–84.

Újságcikkre így: Pl. a szerző neve: a cikk címe. Soproni Hírlap 1932. nov. 14.

Idegennyelvű műre így: pl. Semmelweis, Karl: stb.

Levéltári forrásra így: a levéltár megnevezése: levéltári jelzet. – A Soproni Levéltár nevét mindig rövidítve írjuk: SL.

ILLUSZTRÁCIÓK:

A fotók és rajzok tónusosak, jól láthatóak legyenek. Az illusztrációkat kérjük beszámolni, s egy külön lapon képjegyzéket mellékelni a cikkhez.

Szerzői tiszteletdíjat csak 11 gépelt oldal felett fizetünk, szerzői ivenként 6000 Ft-ot (1 iv 22 oldal, 40.000 „n”). Minden szerző cikkenként egy tiszteletpéldányt kap. Kérjük, szíveskedjenek megadni a pontos címet, esetleg az átutalási betét számát, a kezelő pénzügyintézet pontos címét és pénzforgalmi jelzőszámát.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta Rt. és a RÁBAHÍR RT. Előfizethető 1997-re a Soproni Múzeumban vagy a Soproni Levéltárban. (Sopron, Fő tér 1.)

Előfizetési díj 1997-től 1 évre 500 Ft, egyes szám ára: 150 Ft.

Megjelenik évente 4 alkalommal.

Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Múzeumban vagy a Soproni Levéltárban (Sopron, Fő tér 1.) kaphatók.

Sopron barátai: Szavunk ne maradjon raktárfalak közé zárva! Egyre szélesebb körben kell segítenünk a múlt tisztázását. Mindenki jusson hozzá a Szemléhez, akit szűkebb hazája története érdekel! Kérjük ehhez az Ön segítségét is. Támogassa a Soproni Szemle Alapítványt!

(Elszámolási számla az Országos Kereskedelmi és Hitelbank Rt. soproni fiókjánál, Ógabona tér 9., 405-10307. számon.) Az APEH 1993. ápr. 16-án 7830283603. sz. a. engedélyezte, hogy az adományozók - igazolásunk alapján - adományukat adóalapjukból levonhassák.

SOPRONI SZEMLE

A szerkesztésért Turbuly Éva felel
Kiadja a Soproni Szemle Alapítvány
Felelős kiadó: Dr. Ádám Antal

Készült a Hillebrand Nyomda Kft. üzemében
(Sopron, Csengery u. 51.)
97. 4316— Felelős vezető: Hillebrand Imre

Terjeszti 1996-ban a Magyar Posta Rt.
Hírlapüzletági igazgatósága

HU ISSN 0133—0748

FV 324

Kötelespéldán

SOPRONI SZEMLE

SOPRONI SZEMLE

A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata
Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány,
Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzatának támogatásával.

Alapította: HEIMLER KÁROLY

A szerkesztőbizottság elnöke: **MOLLAY KÁROLY**

Főszerkesztő: TURBULY ÉVA

Szerkesztőbizottság:

ASKERCZ ÉVA, BARTHA DÉNES, BIRCHER ERZSÉBET, CSAPODY ISTVÁN,
DOMONKOS OTTÓ, GIMESI SZABOLCS, GÖMÖRI JÁNOS, G. SZENDE KATALIN,
HÁRS JÓZSEF titkár, olvasó- és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN,
KÖRNYEI ATTILA, KUBINSZKY MIHÁLY, METZL JÁNOS, SARKADY SÁNDOR

TARTALOMJEGYZÉK:

<i>Holl Imre:</i>	Scarbantia–Sopron városfalai	289
Vasúttörténeti közlemények II.		
<i>Lovas Gyula:</i>	A Bécsújhely–Sopron vasútvonal 150 esztendeje	306
Műhely		
<i>Mocskonyi Melinda:</i>	Lábbeli viselet a XII–XIII. századi Sopronban	335
<i>Boronkai Szabolcs:</i>	Arcképek Sopron XIX. századi német nyelvű irodalmi életéből. 5. Király József Pál 1810–1887	356
Sopron kulturális élete		
<i>Winkler Gábor:</i>	Kubinszky Mihály 70 éves	360
<i>Szodfridt István:</i>	Újabb szoborral gyarapodott az egyetemi Botanikus Kert szoborparkja	364
<i>Winkler Gábor:</i>	Lábasházi kiállítás id. Storno Ferenc munkáiból	366
<i>Turbuly Lilla:</i>	Dorffmaister konferencia Zalaegerszegen	369
Megemlékezések		
<i>Kiss Gábor:</i>	Soós Imre (1910–1997)	370
<i>Hárs József:</i>	„Laci bácsi” és tárogatója (Wenzel László Sopron, 1902 – Rust, 1997)	373
<i>Horváth Marietta:</i>	Balikó Béla (1909–1996)	376
Soproni Könyvespolc		
<i>Tirnitz József– Szakács Anita:</i>	Sopron Város tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái I. 1533–1554 Sopron, 1996, 118. Szerk.: Turbuly Éva Ism.: <i>Dávidházy István</i>	377
<i>Polgár Tamás:</i>	Rábaközi honismereti évkönyv. Csorna–Kapurvár, 1996. 85. p. Szerk.: Pájer Imre	379
<i>Bartha Dénes:</i>	Két évkönyv 1956-ról	380
<i>Metzl János:</i>	Burgenländischer Feierabend Seniorenkalender 1997	381
Levélszekrény		382
Munkatársaink		383
Inhaltsverzeichnis		384

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

LI. ÉVFOLYAM

1997

4. SZÁM

Holl Imre:

Scarbantia–Sopron városfalai

Egy soproni érettségi találkozó alkalmával hívták fel figyelmemet arra, hogy a ma már számos helyen látható középkori és későrómai városfalaknak jelentősége, országos viszonylatban is ritka történeti értéke nem köztudomású; hogyan is indult meg régészeti kutatásuk és több évtizedes műemléki bemutatásuk? Sopron középkori városfalai mostoha sorsuk (a múlt századi lebontások és beépítések) miatt is elkerülték a figyelmet. A Műemléki Topográfia soproni kötetének megjelenésekor (1953) a templomok és régi polgárházak gazdag sora már bizonyíthatta a város jelentőségét és ez magával hozta a lassan meginduló műemléki kutatásokat is. Ugyanekkor a városfalak maradványai még nem keltették fel az érdeklődést: az egyetlen helyreállítás csak az 1944-es bombázások során elpusztult várkerületi házak mögül előbukkanó rondellát érintette: sérült falfelületét javították ki. (A városrendezési tervek viszont a kialakult tér újbóli beépítését szorgalmazták.)¹ Ekkor még úgy tűnt, Sopron esetében a városfalak történeti-műemléki értékének jelentősebb bemutatása – más európai városokkal ellentétben – nem valósulhat meg. Pedig a múlt század elején még legalább néhány hosszabb szakaszon a városfalak előtt kialakított kertsáv (a régi városárok helyén) ezt lehetővé teszi; sajnos a későbbi építkezésekkel ezek helyét is beépítették.

A városfalak első régészeti kutatása 1959-ben történt. Megindítása Nováki Gyula érdeme volt, aki a Fabricius-ház műemléki helyreállítása során értesült arról, hogy szükség lenne a külső (bástyakert felőli) középkori házhomlokzat

¹ A rondella és a várkerületi városfal helyreállítása ekkor csak a falfelület kijavítását, a városfal tetejének egyszerű ráfalazását jelentette (az újkori legfelső lőrésmaradványok betömésével), mindenféle vizsgálat nélkül. Az 1939. évi városfejlesztési terv bővebb részletezés nélkül előírta a „várfalak hozzáférhetővé tételét” (SSz. 11. 1957. 314.), ami nyilván szanálásokat jelentett; mégis 1956/58-ban már általánosan elfogadott volt a „foghíjak” újbóli beépítése a Várkerületen. Az egyetlen élénk vitát kiváltó kérdés a városrendezési programból (Riedlmayer Gy. 1954.) az Előkapu külső környékének bemutatása: elbontásuk vagy helyreállítsák a külső üzletházikókat? (SSz. 10. 1956.; 11. 1957.; 12. 1958. cikkei.) Ez időszak felfogását jellemzi, hogy ásatás szükségéről szó sem esett. Az 1960-ban jóváhagyott szanálási terv távlati megvalósítása is csak beépítés-bontásokkal számolt a belső udvarokban, „későbbi időpontra halasztva” pl. a „Bástya tér” kérdését.

helyreállításánál az egykori középkori szint meghatározására is, hisz ez valószínűleg nem azonos az újkori feltöltött kert szinttel. Együtt végzendő ásatásunkat ezért támogatta a Műemléki Felügyelőség, miközben Novákit a feltehetően itt is megtalálható vörös sánc, magamat a városfalrendszer építési kora érdekelt. Az 1959-ben végzett kutatás előre nem várt eredménnyel járt: nemcsak az égett sánc, valamint a középső és belső városfal (utóbbi a ház északi homlokzata is) viszonyára derült fény, de kitűnt az is, hogy a régóta feltételezett, de mindez ideig meg nem talált római városfal is itt húzódik. A középső városfalat (itt csak kis csonkja maradt meg) erre az 5 méter magasan még álló római falra építették fel. Az is láthatóvá vált, hogy a legbelső városfalat az elpusztult sánc (mint később bizonyítható volt, ez az ispánsági vár XI. századi erődítése) tetejére építették, evvel a városfalak rendszere befelé lépcsőzetesen emelkedő kiképzést kapott.

Néhány más ponton végzett megfigyelés (így a Városi Mozi mellett a sarokban kimagasodó vastag fal, a Fegyvertár u. mögött a tűzfalban látható kváderkövek), arra mutatott, a római városfal máshol is megtalálható.² Ezért fogalmazhattunk úgy már az első évben: A legfontosabb eredmény, hogy a középkori város pontosan a római város vonalát követi és erődítményeit felhasználja.³ Az ásatás alapján így magyarázhattam, hogy a középkori oklevelek szövegeiben olvasható – addig nem világos – megjelölés mit is jelentett. Miért ír IV. László király 1277-ben a vár (castrum: ispáni vár) védműveinek elhasználódásáról és töréseiről, vagy III. Endre 1297-ben: „...láttuk a város falainak romlását nagy öregsége (ex nimia antiquitate) és a mű vénsége miatt.”⁴ Ez a még akkor is látható római fal külső oldala volt, melyet csak ez után történt átépítése (XIII. sz. vége – 1339 között) takart el.

A Fabricius-ház ásatása után – bármilyen fontos megállapításokra is adott módot – mégis úgy tűnt, rendszeres ásatásokra, céltudatos kutatásra támogatás hiányában nem számíthatunk, csak az építkezések során nyíló lehetőségeket lehetett felhasználni régészeti megfigyelésekre.⁵ De már az így megszerzett adatok is igazolták, hogy korábbi elképzelésünk helyes: a későrómai városfal, az ispáni sánc, majd a középkori város középső városfalvonala egymás után mindig azonos alaprajzi egységet határol. A „római örökség” hatása tehát itt is – mint számos európai város esetében (lásd pl. Mainz, Regensburg, Coblentz) – meghatározó adottság. Ez itt a várostörténet sok, évtizedeken át vitatott és

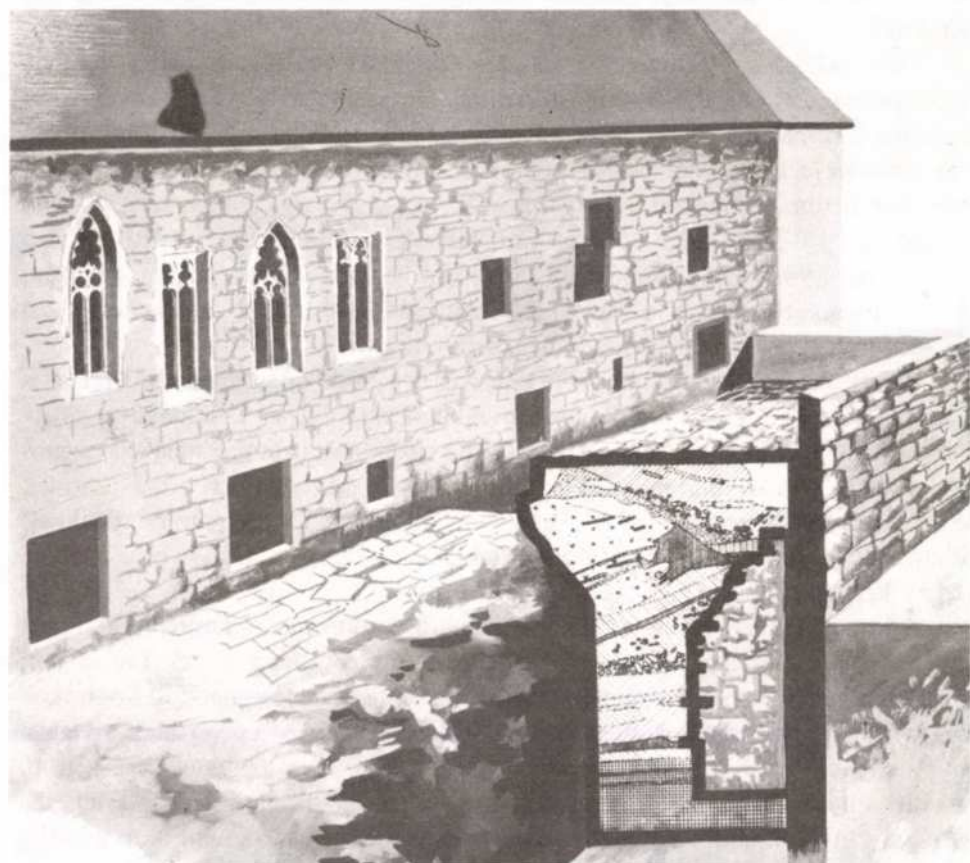
² Bella L. a városház építésekor és az Orsolyiták kertjében már megfigyelte a római falakat (ArchÉrt 1896. 222.), de a sáncnál későbbinek tartotta.

³ Holl I. – Nováki Gy. ArchÉrt 87. (1960) 241–242. (Az 1959. év ásatása.)

⁴ Holl I. – Nováki Gy. – Sz. Póczy K.: Városfalmaradványok a soproni Fabricius-ház alatt. ArchÉrt 89. (1962) 47–67. (Póczy K. 1960-ban Novákiival együtt a pincében tárta fel a római rétegeket.)

⁵ Ezeket használta fel Nováki Gy. 1959/60-ban a római utak, városfal és a sánc megfigyelésére: Előkapu 1–3., Templom u. 23., Szt. György u. 7. – Nováki Gy. SSz. 16. (1962) 135–138.

sokféle hipotézist eredményező⁶ kérdését döntötte el. (Ilyen az Ódenburg név magyarázata; hol volt az ispáni vár; a középkori város első megtelepülése melyik területen történt; mikor épültek ki a városfalak?)

A Fabricius-ház kertjének ásátása: a sanc és a római városfalcsonk metszete
(Szörényi Gy. rajza)

A Hátsókapu 2. (Caesar-ház) műemléki helyreállítása adott 1961-ben újabb alkalmat ásátásra a várfalkert területén. Itt már sikerült megtalálnom a kertet határoló tűzfalban a középső városfalat; kibonthattuk elfalazott koraujkori lőrésnyílásait. Alatta a római városfal csonkjának teteje húzódott, beljebb pedig a vörös sanc külső lejtőjét határoló kőfal vékony csonkja (ez is a római fal tetejére

⁶ Erről a Topográfiában (1953) és a SSz. 1955–1956. évfolyamaiban Mollay K., Gerő L., Verbényi L., Major J. cikkei.

épült). Utóbbi valószínűleg a XIII. században építették, de még az új középkori falrendszer (1297–1339) felépítése előtt, amikor a városnak még nem volt elegendő pénze nagyobb munkákra. A késő középkori feltöltésben találtam itt két ledölt (1,5 m vastag) faltömböt is, ezek magyarázatát az adja, hogy 1463–1478 között dőlt le Grafenegg Ulrik városkapitány itt álló, elhanyagolt házának egy része,⁷ amivel a legbelső városfal (ez egyben a ház DK-i homlokzata is) leomlott.⁸

Már ekkor úgy láttam, rendszeres kutatást, amely az egész hármas városfalrendszer felderítését, építéstörténetét megvilágítja, egyben a középső fal és alatta a római fal helyzetét az eddigieknél pontosabban mutatja, csak olyan szakaszokon lehet végezni, ahol az újkori beépítések ezt nem gátolják, az OMF. épülethelyreállítási munkáitól sem függenek. Az első ilyen ásatási tervet a Szt. György u. 15–Várkerület közötti városfalszakaszra készítettem. Itt a külső oldalon az 1944. évi bombázások nyomán hosszú házsor semmisült meg. Maradványaikat lebontva a városfalak előtt üres tér maradt, de a középkori városfal (a legkülső fal kivételével) nem sérült meg.

Elképzelésemhez tartozott – feltételezve, hogy a kutatást más területeken is el lehet végezni – egy olyan térképezési-feldolgozási módszer kidolgozása, amely a középkori Belvárost egységként kezelve az egyes ásatások eredményeit azonos módon és méretarányban mutatja be, ahol nemcsak a szűken vett ásatási terület, de az egész térképszelvény (a környező házakkal, utcával, középkori házfalakkal) látható.⁹ Ilyen rendszerrel készült 1961–64 között végzett ásatásaim első közlése, majd a későbbiek is.¹⁰

A kutatással egy olyan kérdés vizsgálatára is törekedtem, amire addig ügyet sem vetettek: a középkori városfal elfedett-befalazott részleteinek (az eredeti pártázatos falkorona és lőrésceinek) felkutatása, ami az építési-átépítési korszakok meghatározását is segíti. A hosszú időn át használt város- és várfalak esetében ugyanis gyakori, hogy modernizálásuk során (ha nem építettek egészen új falakat) eltüntetik eredeti kiképzésüket. A korai időkben alkalmazott lépcsős pártázat a nyíllal-lándzsával védekezők számára alakult ki az antik korszaktól a XIV. századig, az újfajta tűzfegyverek megjelenése után rendszerint befalazzák a

⁷ Az adat és a ház azonosítása: Mollay K. SSz. 14. (1960) 332.

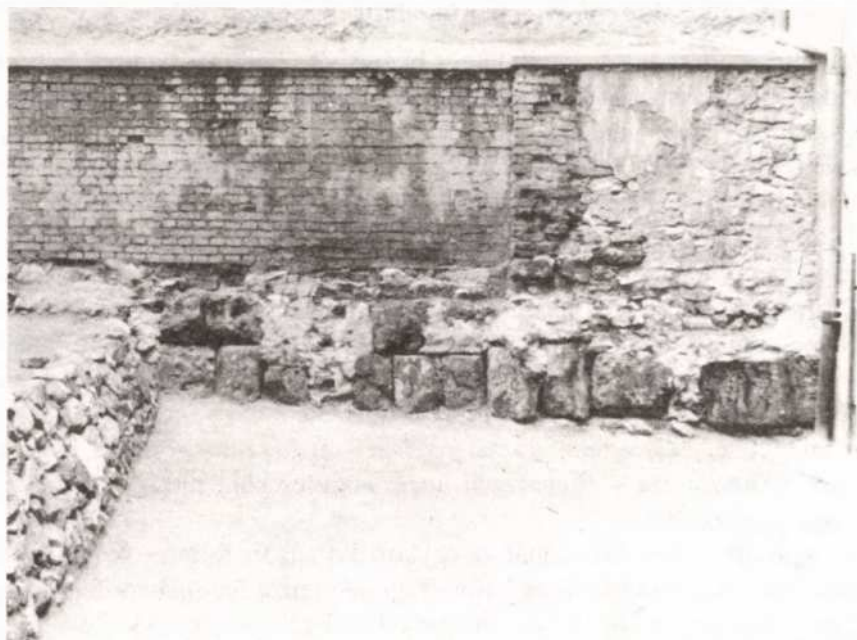
⁸ Az ásatást folytatta Nováki Gy. (sáne) és Pámer N. (római fal belső síkja). – Ez után javasoltam a kert szintsüllyesztését, hogy a falakat be lehessen mutatni. 1963-ban már a szomszédos kert DK-i tűzfalának lebontását javasoltam (ez nem valósult meg), illetve lejjebb a középkori fal további szakaszának kibontását.

⁹ Ez sajnos a magyar régészeti gyakorlatban nem volt általános szempont, emiatt a különböző években – de azonos térségben – végzett kutatások összegzése-áttekintése mindig nehéz volt a későbbi kiértékelés során. Oka a felmérési technika elmaradottsága volt, hiányzott a geodéziai munka.

¹⁰ Holl I.: Sopron középkori városfalai I–IV. ArchÉrt 94. (1967) 155–183; 95. (1968) 188–205; 98. (1971) 24–41; 100. (1973) 180–207.

pártázat-közöket (hogya a védőt takarják), de egyszersmind szűkebb lőrészeket alakítanak ki, amiből számszeríjjal, illetve tűzfegyverrel lehet kilőni.¹¹

Az új ásatási terv első megvalósítására 1962-ben került sor (folytatva a következő két évben is). Kezdetén a Szt. György u. 15. mögött álló középkori faltorony belsejében ástunk. Megállapíthattam, hogy a torony látható három

Római városfal kövei a Fegyvertár utcai ház udvarában

téglabéléses, nagy, szélestorkú lőrésze alatt elfalazva a korábbi lőrészek kontúrja rajzolódik ki, de ezeket sem a torony építésekor készítették. Az eredeti városfal és a toronyfal pártázatos volt, a közökbe később építették be a lőrészeket. Így már itt is három középkori–kora-újkorai építési korszakot lehetett megkülönböztetni, azaz az 1339-re elkészült városfal megmaradt, de utóbb többször modernizálták. (Ezeket a periódusokat az egyenes városfalszakaszokon is megtaláltuk és kibontottuk.¹²) A tűzfegyverek bevezetése miatt szükséges új lőrészeket valószínűleg 1439–40 körül készíttette a város a levéltári források szerint. (A XV. sz. második negyedében néhány kisebb–nagyobb ágyút és mintegy 100 db

¹¹ Ilyen átalakítások találhatók Pozsony, Kolozsvár, Eperjes, Nagyszombat városfalain. Közegen 1961–62-ben bontottam ki ilyeneket, majd Sopronban a Hátsókapunál 1961-ben (utóbbiak más formájú és későbbi, téglából épített lőrészek).

¹² Javasoltam, hogy a helyreállítások sötétszínű fugázással különböztessék meg e részeket, így láthatóvá válnak.

kézi-tűzfegyvert „hantpüchsen” vásárolt a város Alsó-Ausztriából, utóbbiakkal a modernizált faltornyokból tüzelhettek.)

A torony belsejének É-i oldalánál lejjebb előtűnt a római fal maradványa is, így felismerhető volt, hogy itt római toronnyal is számolhatunk. A következő évben a torony előtt az alsó falszorosban folytattuk az ásatást; már az első szelvényben rátaláltam a római torony külső lábazatára is.

A római-középkori városfal alaprajzi rekonstrukciója

Az 1962–63. évi ásatás egyik fontos bizonyítéka volt (amit a további évek is igazoltak¹³), hogy nemcsak a városfalat, de a félkörívű faltornyokat is a római falrendszer rekonstrukciójaként építették. Az a gondosság, amivel alig néhány cm-es eltéréssel követték a római külső falsíkot, azt bizonyította: nem valamiféle egyszerű építkezési hasznosítás történt (mint az ispánsági sánctvár esetében, vagy a XIII. században a sánctejtő védelmére). Tudatos és átgondolt megoldás volt, hogy a régi fal, illetve a tornyok vonalát követték, lepusztult külső homlokzatát új köpenyfallal burkolták. Az új hármass falrendszer, középső vonalában tornyokkal sűrűn ellátva a korszakot tekintve jóval fejlettebb volt, mint sok középkori város esetében. (Csak az Előkapu és a Hátsókapu esetében tértek el a római tornyok rekonstruálásától, a bevezető utak eltérő iránya miatt.)

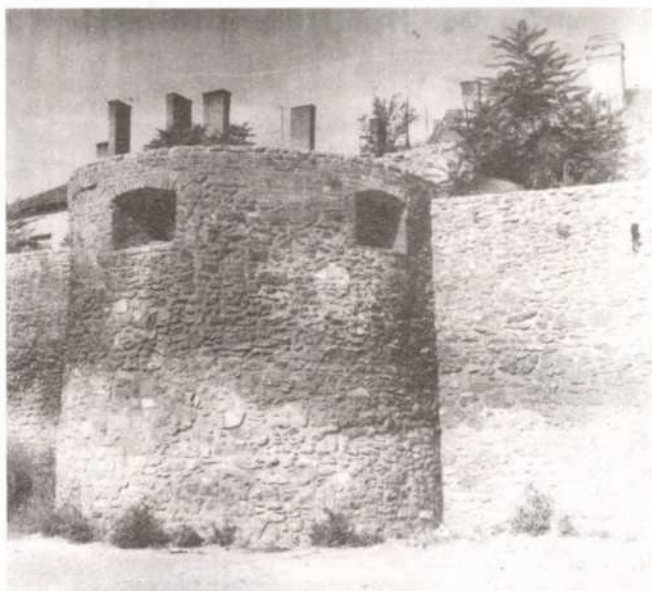
A már említett egységes feldolgozási rendszer miatt szükség volt a középkori faltornyok számozására – függetlenül attól, hogy ezekből mennyi maradt meg korunkra.

Az alaprajzi rekonstrukciónál az egykori középkori faltornyok helyének és számának megállapításához főleg három régi alaprajzot használtam fel. Ezek az 1597. évi alaprajz, az 1622. évi madártávlati rajz¹⁴ és az 1831. évi térkép, valamint néhány múlt századi részletfelmérés. Egybevetésükkel megállapítható, hogy a kapukon kívül 33 félkörívű faltorony állt a középső vonalban. Az 1597-es rajzon 34 van,¹⁵ az 1622. évin ábrázolásuk nem mindenütt pontos (különösen a Ny-i és É-i oldalon jóval sűrűbb, az ÉK-i oldalon és D-en viszont helyesen adta vissza a rajzoló). 1962-ben a maradványokból már csak 17 volt azonosítható (és a várkerületi rondella elődje), de az 1831-es várostérkép ezeken kívül még ábrázolja a 2, 3, 9, 19, 25, 26. és 33. számút is. A 22. számú

¹³ 1964-ben a 7. toronynál kívül, 1965-ben a 24. torony belsejénél bontottam ki római maradványát. 1965–66-ban Póczy K. a 11. és 8. toronynál, 1985-től Gömöri J. a 2, 3, 5, 26. és 33. toronynál bizonyította római eredetét. (Sajnos a legtöbbnek ásatási felmérését nem közölték.) Gömöri J.: Grabungen auf dem Forum... ActaArchHung 38. (1986) 41. jegyz. – A D-i városfalszakasz és a római kapu felderítését 1963 júliusában Nováki Gy. kísérte meg (folytatta Póczy K.), de a nagy mélység miatt a kutatószelvényt kiszélesíteni nem lehetett (ArchÉrt. 1964. 256, 264.) a római fal körül az Orsolyita kertben.

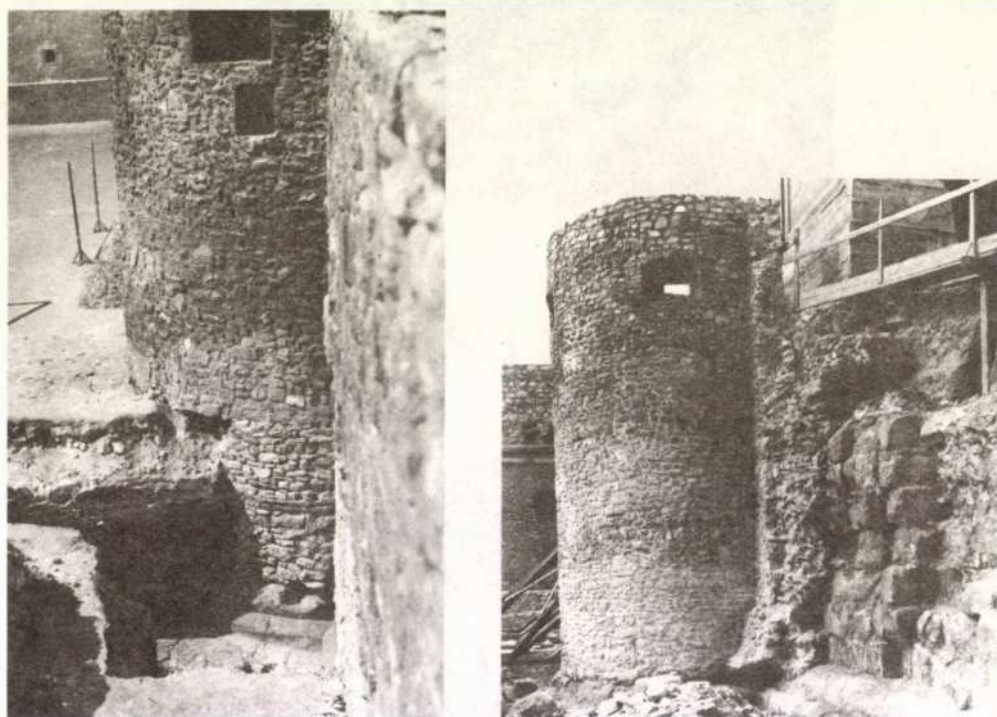
¹⁴ Mindkettő eredetije Bécsben. Lauringer E. SSz. 6. (1942) számolt be ezekről, de csak átrajzolt kis képüket adta. Az 1597-es rajz először Csatkai E. szerk.: Sopron és környéke műemlékei (Bp. 1953.), Gerő L. cikkében. Az 1622. évi rajz először saját közlésemben (ArchÉrt. 89. 1962. 65.) szerepelt.

¹⁵ Ezért én is kezdetben 34-el számoltam; Gömöri J. bebizonyította, hogy a 28. helyén sohasem volt (a szemközti K-i oldalon is nagyobb közt hagyta).

Faltornyok a várkerületi sportpálya szakaszán
és a Szt. György templomnál ásatás előtt (1962)

tornyot (a 21-el együtt) egy 1835 körül készült részletrajz bizonyítja.¹⁶ – A még hiányzó hét faltoronyból az 1. számú az új városháza építésekor semmisült meg (átépített ötszögű formáját az 1597-es rajz mutatja¹⁷). A 12. sz. helyét a Hátsókaputól D-re a tűzfalban a belső falsík hiánya jelzi,¹⁸ ugyanitt a 24.-et is (utóbbit 1965. évi ásatásom is igazolta). A D-i és DNy-i oldalon a 16–18. és a 20. már csak a két régi ábrázolásuk alapján bizonyíthatóak; a XVII. sz.-ban még álltak.

Az első római faltorony aljának feltárása a sportpályánál (1963 május);
a másik faltorony és a római falsínek (1967)

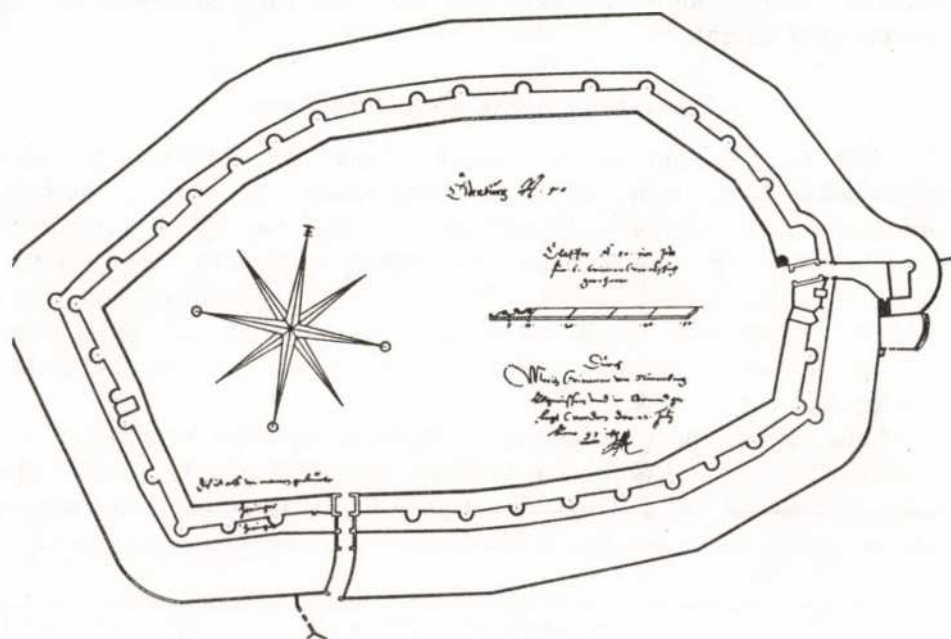
Ha szemügyre vesszük a 33 faltorony rendszeres alkalmazását – kisebb távolság-eltéréseket leszámítva – ezt csakis a római tornyok hűséges követésével magyarázhatjuk: viszonylag jelentős faltömegük újjáépítése, kiegészítése felső részükön egyszerűbb volt (egyben a védelem követelményeit is jól szolgálva)

¹⁶ Csatkai i. m. (1956. 2. kiadás) 271. kép: Situations Plan der Casino Umgebungen.

¹⁷ Szerepel Stornó F. alaprajzi rekonstrukcióján is: Csatkai, i. m. (első kiadás 1953) 23. kép.

¹⁸ Holl I. 1967, 2. kép.

mint elbontásuk és helyükre egyenes fal építése. Ezért feltételezhetjük, hogy valamennyi a római rendszerhez tartozott. A közép-európai középkori városokra ugyanis a faltornyok ilyen sűrű, ráadásul egyforma típusú használata korántsem volt jellemző; sűrűbb alkalmazásuk csak különösen veszélyeztetett falszakaszokon történt, de a tornyok közti távolság is jóval nagyobb (néha kétszerese az itteninek). Arra viszont számos esetet ismerünk (az itáliai, franciaországi kontinuitástól most eltekintve), amikor a római város- vagy táborfalakat a középkorban is hasznosították – bár rendszerint csak egy-egy szakaszon, ahol a város területi fejlődése túl nem lépte vonalukat.

Sopron városfalai. 1587 (Bécs, Levéltár)

Két római tornyot (a 11. és 12. közötti 77 m-es szakaszon) a Hátsókapunál nem rekonstruáltak, mert ezek túl közel álltak volna az új kapuhoz.¹⁹ Eszerint összesen 35 római faltoronyral számolhatunk (az É-i kapu két tornyán kívül). Az ÉK-i saroknál Gömöri J. ásatása szerint a római torony befelé nem egyenesen záródott, hanem kerek volt.²⁰ Jellemző, hogy ennek középkori utódja szintén eltér

¹⁹ Már a Caesar-ház ásatásával kapcsolatban utaltam arra, hogy az egyik római torony helyét a középkori fal vonalának törése jelezheti Holl I. 1967, 160.

²⁰ Alaprajza Gömöri J. In: Pannonia Hungarica Antiqua. (Bp. 1995.) a 26. oldalon.

a többitől, amint egy múlt századi felmérés is mutatja. Valószínű, hogy ilyenek voltak a többi saroknál is. A tornyok beosztásának szabályos rendszere ugyanúgy a római mérnöki felfogás eredménye, mint a városfalak vonalának szerkesztett oválisa, két végén levágva (ha kisebb eltérésekkel is).²¹ Nincs alapja annak a régebbi feltételezésnek, hogy a kisebb szabálytalanságok, falirány törések talán csak a középkori építkezéskor keletkeztek (Gömöri J. újabb ásatásai is cáfolják ezt).

A későrómai alaprajz és faltornyainak rendszere, ha az említett szempontok alapján rekonstruáljuk, szabályosabb annál a képnél, mint amit számos szakközleményben és népszerűsítő kiadványban mai napig találhatunk. Hibáik oka részben abból eredt, hogy a topográfia vázlatos városalaprajzára²² vetítették,²³ illetve a tornyoknak csak egy részét tüntetik fel²⁴ (de némelyiket ezek közül is téves helyen).

További ásatások 1964–1968 között

1962-ben és 1963-ban az eredmények alapján az OMF-hez benyújtott helyreállítási javaslataim elfogadása megnyitotta az utat a nagyobb városfalszakaszok műemléki bemutatására,²⁵ most már újféle megoldással: szintsüllyesztésekkel a falak teljes magasságukkal láthatóvá válnak, a felső falszorosban mód nyílik a középkori lőréses és pártázat megtekintésére, kívül a napfényre került római fallábazat és kvádorsorok szemléltetik az építészeti örökséget. (Sajnos a javasolt árokhelyreállítást – legalább egy kis szakaszon – nem fogadták el.)²⁶

Most már két nagy szakaszon 70 és 90 m hosszban végezhettem el a kutatást a K-i, várkerületi oldalon. Mindenütt kiderült, hogy a középső fal teljes magasságában áll, s a korajúrkori téglalőréseseket (ezekből kevés maradt)

²¹ Major J.: A városalaprajz mint a korai magyar városépítéstörténet forrása. *Építés és Közlekedéstudományi Közl.* 1965. 153–174., bizonyítja először a szerkesztett alaprajzi rendszert és más későrómai franciaországi városokat is felhoz példaként.

²² Csatkai i. m. 59. kép. Ezen csak az 1952-ben ismert középső középkori városfal maradványait jelezték, a faltornyokból 18-nak helyével.

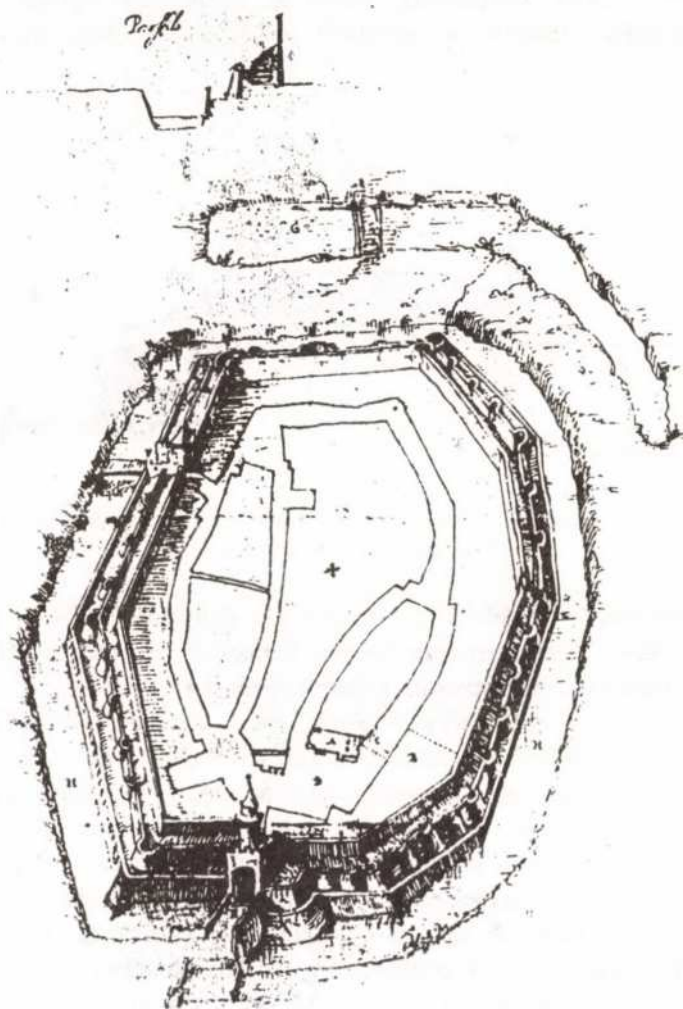
²³ Sz. Póczy K. *ArchÉrt.* 94 (1967) 138, 1. kép. Itt átvette toronyszámozásomat.

²⁴ Sz. Póczy K. *ActaArchHung.* 23. (1971) Abb. 12; és Uő.: *Pannoniai városok.* (Budapest 1976) 27. – Ezekben csak 29 torony helyét adja (az É-i kapun kívül). – Mócsy A.: *Pannonia Forschung.* *ActaArchHung.* 21. (1969) Abb. 5, vázlatán még kevesebbet, de ráadásul a Várkerület rondelláját is rómaiként! – Mind közül a legjobb Gömöri J. i. m. 24, itt már 31 tornyot jelölve.

²⁵ A Műemléki Felügyelőség kezdetben csak a jól látható maradványok konzerválását tartotta feladatának, mint korábban a rondella esetében is. Szintsüllyesztésekkel, az építési periódusokat láthatóvá tevő falkutatásokkal nem számoltak. A várkerületi sportpálya területén még 1963-ban is a bombázás utáni planírozás 1 m vastag törmeléktrétege takarta az újkori szintet. – 1963. VII. 15-én fogadta el az OMF. Tervtanácsa Nagypál Judit bemutatási tervét a Szt. György u. 13–19. városfal szakaszára.

²⁶ 1964. IV. 16-án javasoltam az OMF-nek, hogy az alsó falszorosban a római szintek feltárásának folytatását Póczy K. végezze el. Így került sor a külső terület és egy faltorony belsejének ásatására, a következőben későrómai sírok és több periódus házmaradványai is előkerültek. Sz. Póczy K.: *Scabantia városfalának korhatározása.* *ArchÉrt.* 94 (1967) 137–154.

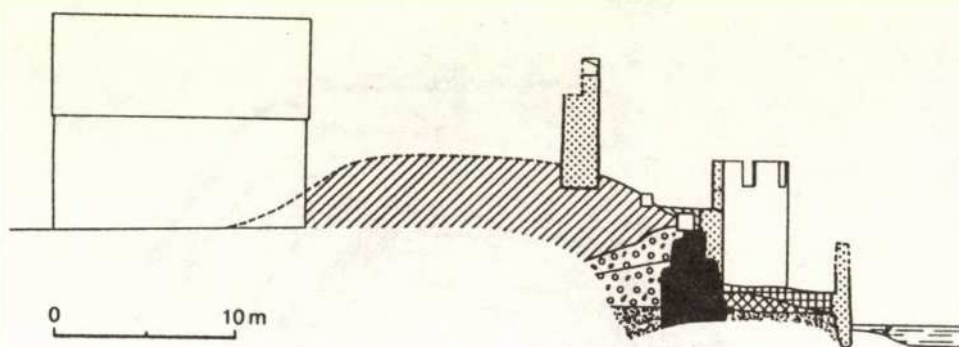
szerencsére a faltetőre építették. Csak a Szt. György u. 7. mögötti szakaszon a templomtoronytól É felé volt egy 14 m hosszú rész, ahol a középső városfal nem maradt meg: egy korábban leomlott falrészét itt utólag (a XVII. sz.-ban?) pótolták. Feltehetően gyengébb kivitele miatt ugyanez a falrész omlott újra le 1967-ben, néhány métert az eredeti falból is magával rántva.²⁷ A kár így kevesebb volt, viszont elénk tárult az omlás mögött a római fal kvádersorainak külső része.

Madártávlati rajz a belvárosról. 1622. (Bécs, Levéltár)

²⁷ Egyik oka az volt, hogy az OMF. e szakasz előtt is végzett szintstüllyesztést, annak ellenére, hogy közöltem, itt erre nincs szükség, mert az új falpótlás (XVII. század?) a római fal alját is takarja.

A folytatódó ásátások közben 1965-ben egy szerencsés véletlen tette lehetővé a Templom u. 14. ház hátsó udvarának ásátását. Itt még 1963-ban leomlott az a támfal, ami a bástyakertet a ház felé tartotta. (Erről tévesen azt hitték, hogy a legbelső városfal maradványa, pedig jóval beljebb húzódott.) Az emeleti szintű kert ásátása késő középkori házfal maradványait tárta fel, leghátul pedig a tűzfalban a középső városfalat, illetve a 24. torony belső sarkait. (Nyílását a tűzfal zárta le.) Lejjebb a kutatószelvényben előkerült az a vékony fal is (szerintem a XIII. századból), amely az ispáni vár lepusztuló sáncának emelkedő dombját a további lemosódástól, pusztulásától védte, mélyebben pedig

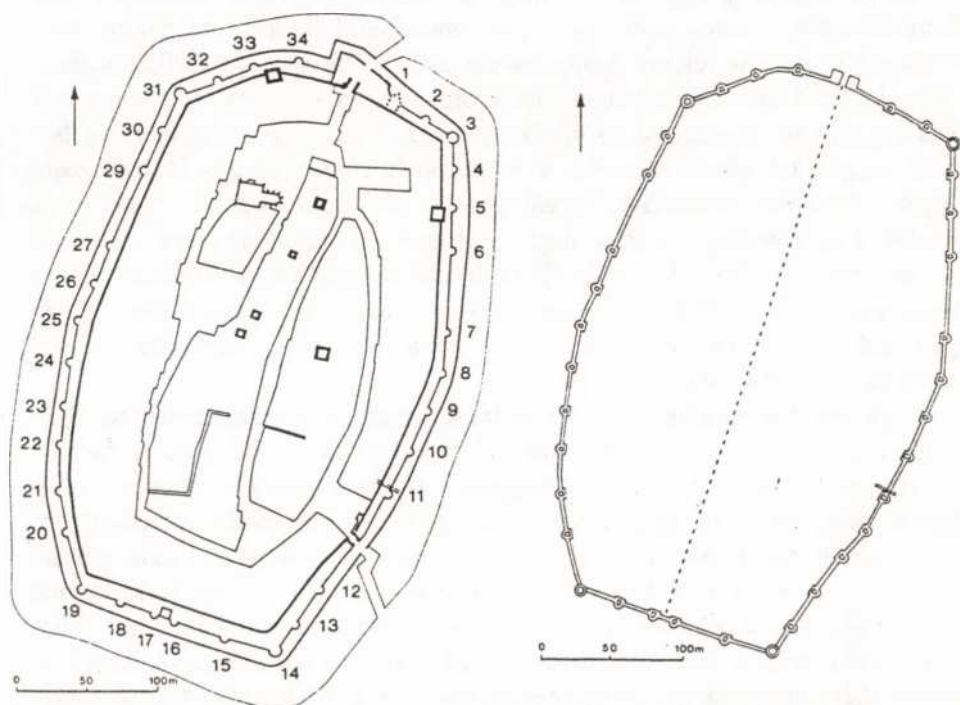
A középkori hármás városfalrendszer a római fal és a sánc maradványaival
XV. század (Egyed-Ösi S. rajza)

a római fal torony belső oldalára bukkantunk. (Később 1967-ben e szakaszon vágta át a sánc teljes keresztmetszetét Tomka P. és találta meg azokat a cserépeket, amelyek a XI. századra kelteznek építését.)²⁸

Az itteni kutatás nem várt eredménye volt az elbontott újkori házfalak alatt előtűnő kút. Ennek XV–XVII. századi betöltéséből többek közt ritka kerámia- és üvegleletekkel gazdagodott a soproni polgárság anyagi kultúrájáról, életviteléről megismerhető kép: több velencei üveg a XVI. század első feléből, a század végéről talpaskéhely alakú velencei stílusú (de már ausztriai?) üvegek sorozata, valamint egy ausztriai színes-mázos cserépkupa, oldalán előkelő ruházatú nő csipkegalléros alakjával. A kút azért is jelentős a várostörténet szempontjából, mert igazolja, hogy már az említett tárgyak használatánál jóval korábban is gazdag patricius polgárcsalád lakott itt. „Mihály a kútnál” („Michel cum fonte – Michl beim brunn”) 1426–1440 között szerepel a városi adójegyzékekben, 1426-ban tanácsstag és a leggazdagabb szőlőbirtokos polgárok közé tartozik.

²⁸ Tomka P.: A soproni vörös sánc kutatása. Magyar Műemlékvédelem 8. 1973–1974. (1977) 65–86. A sánc alatt a legkésőbbi leletek az V–VI. századtól származtak.

Ragadványnevét, mint helymeghatározást a háza udvarán álló kútról kapta. (A Belvárosban ekkor még kevés kút volt, közkutat a Főtéren csak 1524-ben

Sopron városfalai 1340-től a XV. század elejéig. – Scarbantia városfalának alaprajza.
(Szerző rekonstrukciói alapján Merényi A.-né rajza)

építettek. A vizet ivásra csak a szegények használták, ahogy a közgyűlés 1513-ban is megjegyzi: „miután a bor megrágult, a kutakat...tisztítsák meg, hogy a szegények a vízből iva ne betegedjenek meg...”²⁹

Előkapu

Annak ellenére, hogy az eltelt hét év eredményei már rámutattak a régészeti kutatás hasznára és szükségességére, az Előkapu – Várostorony esetében ezt mégis feleslegesnek tartották. Az OMF. elképzelése csak az volt, hogy az ide tervezett új útburkolatban eltérő kiképzéssel jelölni kellene a múlt században itt

²⁹ A leletekről, Mihály házána lokalizálásáról, vagyónáról, a városi kutakról: Holl I. 1971. i. m.

elbontott városfalak vonalát. Magam azzal indokoltam egy itteni ásatásom szükségességét³⁰ 1966 tavaszán, hogy evvel a jelölendő falak helyét pontosabban lehetne megadni, másrészt itt is szükséges a korábbi periódusok (várható római falak) kutatása.³¹

A nyár folyamán megindított ásatás³² a Várostorony előtt szerencsére nem csak az elbontott Előkapu másik kaputornyának alapfalait tárta fel (ez mint külső erődítés a XV. sz. első felében épült a torony elé). A Várostorony mellett–alatt és az ÉNy-i alsó falszoros sarkában rátaláltam a római városfal É-i kapujának maradványaira is. Az ásatási terület kiterjesztése szélességében és mélységében összefüggő,³³ majd a következő két évben is folytatódott: ekkor már egy ide tervezhető nagyobb helyszíni bemutatás (védőépület) előkészítéseként.³⁴ Eddigre a Műemléki Felügyelőség is belátta, hogy a római kapu maradványai és a kivezető utat lezáró későbbi (XI–XII. századi?) ide beépített kőfal láthatóvá tételével itt is történeti–műemléki értékekkel gazdagodhat a város. (Az új védőépület pedig megszünteti a múlt század végének bontásaival létrejött szerencsétlen nyílás-átjárót a torony Ny-i oldalán.³⁵)

A kiterjesztett ásatás során rátaláltam annak a beiszapolódott-feltöltött ároknak rétegeire is, ami a korábbi kapu előtt itt húzódott a XI–XII. században, mindvégig vízzel borítva, 3 m mélységben. Alatta a római útalapozás kövei feküdtek. Kiderült az is, hogy a torony elé épített, a városfalból derékszögben kiugró, emeleti magasságig álló fal – amely szerencsére elkerülte a múlt századi bontást – egy korai védmű-kapuudvar fala, amely a XIII. sz. végén, legkésőbb 1300 körül készült a bejárat védelmére. – A leletanyagban itt is találtunk számos kultúrtörténeti értéket: az ispáni vár korszakából az iszapban bőr cipők darabjait, valamint déli importból származó üvegtöredéket, XII–XIII. századból származó orosz lakatot; az ausztriai kereskedelemre utaló konyhai kerámiát a XIII. század

³⁰ Az OMF. vezetőjének véleménye az volt, hogy itt az ásatás már ismert adatokon felül újat nem hozna. Szerencsére volt a Felügyelőségnek olyan munkatársa is, aki az ásatási tervet pártolta. – Pedig Riedlmayer Gy. városrendezési tervének rajzán (1954) ez a felírás szerepelt: „Előkapu erődrendszer maradványainak feltárása” (SSz. 10. 1956. 161.). Csemegi J. u.itt helyeselte a süllyesztett térszint kialakítását, bár ehhez ásatást nem javasolt.

³¹ Az új városháza építésének véleménye szerint a Várostoronynál nem lehet szó a hagyomány szerinti római alapokról, legfeljebb Árpád-koriakról.

³² Az ásatást ellenérvés fogadta a lakosság részéről: az átjárást nehezítette. Talán ez is indította Csatai E. szerkesztőt arra, hogy egy cikk írására ösztönözzön. Ebben inkább a városfalak műemléki bemutatásának szükségéről, városképi és történeti jelentőségéről írtam (SSz. 22. 1968. 289–302.).

³³ 1966. VIII. 18-án javasoltam, hogy az ásatást a római falak mellett Póczy K. folytassa és ehhez adjanak helyet az újkori csatorna elbontásával. A következő két hónapban Tóth S.-al az ÉNy-i oldalon fel is tárták a római és azt követő építkezések falmaradványait, 1969-ben Tóth S. a Storno-ház ÉK-i sarkánál további maradványokat talált az egykori bejáratból: Tóth S. SSz. 46. (1988) 56–77.; ugyanilyet a Hátsókapunál is. – A feltárt falak korának meghatározása vitatott: az ispáni várral egykorú, vagy korábbi bejárat? (Sajnos ennek falmaradványait a védőépület készítése során elbontották!)

³⁴ 1967. VIII. 21-én tettem javaslatot védőépület készítésére, amelyben pusztulás nélkül bemutathatóak a római és kora középkori falak.

³⁵ Úgy e kérdésről, mint a műemléki bemutatás szempontjairól a különböző helyeken K. Nagypál J.: Sopron városfalairól. Magyar Műemlékvédelem. 8. 1973–1974. (1977) 87–124.

kezdetétől egyre nagyobb mennyiségben használták az itt lakók. Egy őszibarackmag a XIII. század eleji kertkultúráról tanúskodik.

1968 nyarán még folytattam az ásást a tervezett védőépület területén, de a következő két évben a helyi építésvezetőség már nem tudott munkacrőt

Előkapu. A római kaputorony sarka kerül elő az alsó falszorosban (1966 július)

biztosítani.³⁶ Szerencsére később már a Soproni Múzeum is kapott középkorkutató régészt. 1971-től Gömöri J. tárta fel az Előkapuhoz vezető útvonalat, hidat és árkot, később pedig a megindult szanálások helyén a további városfal szakaszokat.³⁷ – Ha lassan is, de egyre jobban a szemlélő elé tárul az a városfalrendszer, ami miatt Nagy Lajos király 1344-ben Sopront egész királysága erősségének nevezte.

³⁶ Ennek oka az volt, hogy 1967-től indult meg egy új ásás a lebontott moziépület helyén (1972-ig), ahol a VI–XI. századi korszakot Tóth S., a rómaiakat Póczy K. tárta fel.

³⁷ Rövid összefoglalása más eredményekkel együtt Gömöri J.: A középkori Sopron régészeti kutatásáról. (Régészet és várostörténet. Konferencia 1989.) Dunántúli Dolgozatok 3 (Pécs 1971.) 125–144.

Kitekintés – Belváros és külvárosok

Bár nem tartozik szorosabban tárgyunkhoz, mégis utalnunk kell arra, hogy a Belváros korszerű, saját idejében ritka erősségű védrendszere a fejlődés, a gyarapodó lakosság helyigénye miatt később kedvezőtlen tendenciák okozójává lett. Ragaszkodtak a nagy anyagi ráfordítással létrehozott városfalakhoz és városárok-rendszerhez (amit a halastavak mellett itt is felhasználtak halászatra, városi bevételek gyarapítására), de ezek viszonylag szűk területet határoltak. Ezért kezdettől fontos szerepük volt a külvárosoknak. A bezártság miatt az utóbbiak fejlődtek, s a lakosság nagyobb része csak ide települhetett. Teljes jogú városi polgár azonban csak a Belvárosban háztulajdonnal rendelkező személy lehetett – ezek száma azonban nem növekedhetett, sőt a XV. században házösszevonások (két szomszédos ház összeépítése) miatt, vagy azért, mert a leggazdagabb patríciusok több házat is örököltek, megvettek, még csökkenhetett is.³⁸ A többiek, ha kézműves, kereskedő tevékenységük azt kívánta, hogy a Belvárosban lakjanak, nyissanak műhelyt, boltot, ezt csak bérlakóként teheték. Anyagi körülményeik romlása, vagy más okok következtében utóbbiak gyakran változtatták lakhelyüket: már néhány év után máshová költöztek át. Így itt nem alakulhattak ki a sok más városra jellemző kézműves utcák sem, ahol az azonos foglalkozásúak (ötvösök, lakatosok, ijgyártók, kések, zsemlyesütők stb.) egymás mellett dolgoztak.³⁹ De nehezítette helyzetüket az is, hogy még az esetben sem volt könnyű számukra belvárosi háztulajdonossá lenni, ha anyagi helyzetük javulása a vásárlást lehetővé tette volna, ritkán szabadult fel erre belvárosi ház.

A teljes jogú városi polgár jogai közé tartozott többek közt Európa-szerte a helybeni – a házban történő – kicsinybeni borkimérés, korcsmáltatás, ami nagyobb bevétellel járt, mintha csak nagybani borkereskedőnek adhatták el borukat.⁴⁰ A háznál történő borkimérés sajátos eredménye volt az *erre felhasznált tágas kapualjakban a diszes, kökeretes ülőfülkesorok* építése, főleg a XIV–XVI. században. Az ülőfülkék ilyen szerepük⁴¹ mellett egyben a gazdag polgár reprezentációs igényét is kielégíthették. (Téves az a vélekedés, hogy csak az utóbbi szempont vezette a polgárokat itt, de ugyanígy Budán és Pozsonyban is a kö-ülőfülkék építtetésére, az sem igaz, hogy a ház személyzete „üldögt” ezekben.)

³⁸ A Belvárosban már 13 polgárnak volt több (2–3) háza 1379-ben is.

³⁹ Természetesen nem tartoztak ezek körébe a jellegzetes külvárosi iparágak, pl. kovács, tímár, fazekas, kelmefestő stb., akiket tevékenységük a városfalon kívülre kényszerített. Részletesen e kérdéssel Holl I.: Középkori városi élet – városi építészet. ArchÉrt. 116. (1989) 64–76.

⁴⁰ Sopron Belvárosában az 1433. évi bordézmajegyzék szerint a polgárok közül 62-en tartották borukat itteni házukban.

⁴¹ A bor felhordását és kimérését a tulajdonos általában másokkal végeztette, előírt fizetségért. – Az egész kérdéssel: Holl I. i. m. 55–64, soproni és pozsonyi írásos adatokkal. Fontos tudnunk, hogy a középkori polgárság, bármiféle fő tevékenységet is űzött, több-kevesebb szőlővel gyarapította vagyonát.

A gazdagabb városok, ha a falakkal védett kezdeti kiterjedésük később kicsinek bizonyult, bővítették ezt: a külső beépítéseket is bevonva egyre nagyobb területet öveztek új városfalakkal. Sopronban bármennyire is sűrűsödött a kezdeti külvárosok lakossága, gyarapodtak házai, ez nem következett be, továbbra is külvárosok maradtak. A polgárság teherbíró képessége nyilván nem volt akkora, hogy új, kiterjedtebb városfalakkal védhesse területét. Közrejátszhatott ebben az is, hogy a háromszoros, befelé lépcsőzetesen emelkedő falrendszer tornyaival – összevetve más városokkal – később is korszerű és jelentős értékű volt. Inkább ezt modernizálták a XV. század első felében (újféle lőrésekkel, a kapukat erősítő külső védművekkel). A gyakori hadi események, pusztítások miatt szükséges javítások, helyreállítások egyébként is felemésztették az építkezésre szánható pénzt, még az újabb királyi juttatások (adóelengedések) sem bizonyultak elegendőnek.⁴² Ha külső városfal építésére még nem is volt lehetőség, legalább a „Belső Külváros” (*die innder vorstat*) valamilyen védelméről mégis gondoskodtak. Ez a terület a Belváros K-i és É-i oldala előtt a széles piacterek mellett húzódó házsort (Keleten nagyobb kertekkel, majorokkal is) jelentette, a Kovács utca teljes hosszától egészen a Hátsókapu vonaláig.⁴³ A városba vezető útvonalakat e terület határánál kapuk zárták le, a patak belső oldalán pedig a házak–kertek mögött árok. A további helytörténeti kutatások feladata, hogy kiderüljön, mikor kezdték meg e terület védelmét. 1531-ben – nyilván a fokozódó török veszély miatt – már felszólítja a Közgyűlés a polgárságot, hogy a telkei mögötti árkot a pataknál készítse el, 1537-ben figyelmeztetnek arra, hogy a három kapu árokkal és hiddal védendő. 1580-ban már felszólítják a külső Külváros polgárait is, hogy a „külső városkerítésnél”⁴⁴ mindenki egy kis falszakaszt építsen. Hogy ez nem nagyon készült el, azt az 1614–1619 közötti újólagos rendelkezések mutatják, végül is csak 1627-re épült meg ez az alacsony kőfal, téglából készített lőrésekkel. Elkészültét befolyásolta Bocskay István 1605. évi ostroma és a külváros nagy részének leégése; most már mindenki belátta szükségét.

A védelmi építkezések elvégzésében nagy szerepet játszott Lackner Kristóf polgármester (a városban élt 1597–1631 között). A külváros megerősítésén kívül az ő ösztönzésének eredménye volt a Belváros városfalának rondellákkal kiépítése is. 1614-ben épült meg a Hátsókaputól D-re a saroknál álló, 1631-ben a „Szt. György bástya” (a Szt. György templomtól D-re), még 1613-ban a DNy-i saroknál ugyancsak egy rondella, amelynek utódja lett 1643-ban a valamivel

⁴² Így már Zsigmond az 1397. évi, Mátyás az 1464, 1469, 1483. évi, II. Ulászló az 1496, 1507, 1510. 1515 évi adóból, II. Lajos 1525-ben az adóból és harmincadjövdelemből a sérült falak építésére juttatott összegeket.

⁴³ A Belső Külváros kiterjedéséről lásd Holl: Sopron (Ódenburg) im Mittelalter. *ActaArchHung* 31. (1979) 121–124., ugyanitt indokoltam meg, hogy ennek három kapuja kisebb területet határolt, mint a korábbi várostörténeti feldolgozásban szereplő. Ugyanitt a védelmi intézkedések írott forrásai.

⁴⁴ I. m. 126. – A külváros sövénykerítésének kijavítását már Mátyás király is itt időző katonáira bízta 1480-ban. – A külső városfal építéséről i. m. 124–126., a kapuk felsorolása első említésükkel ugyanitt 133–134.

korszerűbb ötszögletes nagy bástya.⁴⁵ Amíg a D-i oldal rondellái a legbelső városfalhoz csatlakoztak, a Szt. György rondella már a középső falövhöz és a külső falat is megszakítva; így ágyúinak szélesebb löteret biztosított. A soproni viszonylatban jelentős fejlődést képviselő rondellák a nagy ágyúk célszerűbb elhelyezését tették lehetővé, megjelenésük azonban még a magyarországi fejlődés szempontjából is jelentős késéssel következett be – jó százalékos elmaradással követték csak a török ellen kiépülő végyárat. Ahogy a városi tanács 1615-ben a védelmi intézkedéseket állandóan sürgető közgyűlésnek válaszolt: „Sopron sem egy év alatt épült meg”.⁴⁶ – De mint láthatjuk, a városfalak újbóli napfényre hozása és kutatása is már három évtizedet igényelt a középkori jellegét újra felfedező, római örökségét megtartó várostól.

VASÚTTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

Lovas Gyula:

A Bécsújhely – Sopron vasútvonal 150 esztendeje

A Tanácsköztársaságtól a népszavazásig

1919. március 21-én Budapesten döntő politikai fordulat történt: a polgári politikusoktól a hatalmat a kommunista vezetők vették át. A hatalom új birtokosai rémuralmat vezettek be, hogy úrrá legyenek a politikai és gazdasági nehézségeken és megerősítsék helyzetüket. Sopronban a direktórium ugyan már másnap megalakult, ám március 27-én átszervezték azt. Három fős direktóriumot alakítottak, s melléjük 19 szakbiztost neveztek ki. A vasúti biztos tisztjére a Déli Vasút soproni állomásának hivatalnokát, Hollán Andort állították. Hivatalát a „Törvényház” (vármegyeháza) épületének I. emeletén rendezték be. Ellenőrzési körébe tartozott minden a vasúttal kapcsolatos ügy, de még a Sopronba gyors- vagy expresszárúként érkezett

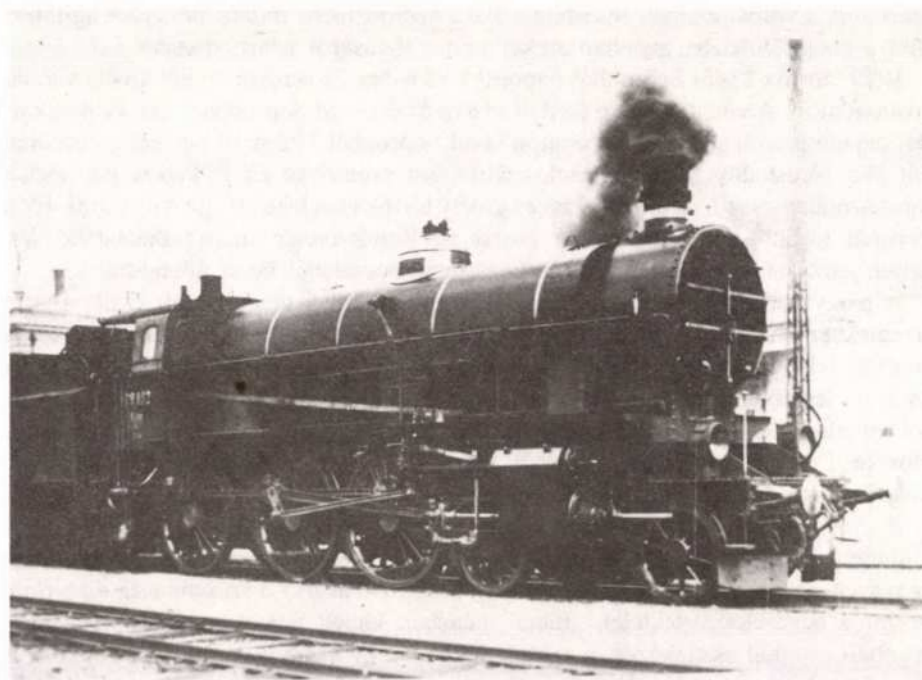
⁴⁵ A soproni rondellák és az ötszögű bástya építési idejéről az irodalomban eltérő évszámok találhatók, ami arra vezethető vissza, hogy Payr György és Mihály városi krónikájában nem szerepel ezekről egyértelmű helymeghatározás (csak a Szt. György bástyánál, de ezt nem vették figyelembe). – 1614: „Ist die pastein beim hintern dor erbaut worden”, szerintem az Orsolya-kerti rondellát jelenti, 1631: „die pastein bey der Georiger khirche erbaut”, ez egyértelmű.

A DNy-i sarok rondellájáról Faut Márk krónikája írja: „Vor 3 Jahren id est Anno 1613 ist die Pasteien an Khalten ekh gebaut Worden sub Consule d Laknero.” (Kovács J. L.: Faut Márk és Klein Menyhért krónikája. 1526–1616. Sopron város történeti forrásai, C sorozat I. k. Sopron 1995. 89. Jegyzetében a Payr krónika helymeghatározására hivatkozik: a Hátsó kapunál – ez azonban nem erről szól!) – Payr krónika: „Anno 1643 jarr ist die pastein bey dem Grien turm fertig gemacht worden wnd erbaut.” Utóbbi adatot, mint a legkésőbbit, az ötszögű bástyával azonosítom (a Zöld torony Csatkai i. m. 128. szerint az egykori zsidó templom telkén állhatott). – A városfal D-i szakaszának két sarkánál már az 1622. évi tollrajz feltünteti a két rondellát, de a szögletes bástya még nem áll.

⁴⁶ 1615-ben a kapuk és a külvárosi fal mielőbbi megépítését szorgalmazzák. A tanács megjegyzése: „Auff ein Jahr ist Oedenburg nicht erbaut etc”. Póda E.: Sopron sz. kir. város monográfiája (Sopron 1890.) 412.

nyersanyagokat is csak Hollán engedélyével szolgáltathatták ki a soproni állomásokon azok címzettjeinek. Erre a nyersanyagkészletek ellenőrzése miatt volt szükség.

Még ennél is felelősebb feladatkörrel bízták meg a Déli Vasút soproni állomásának szivattyúkezelőjét, Nagy Antalt: a forradalmi törvényszék tagja lett. Ez a törvényszék mondta ki az ellenforradalmi zendülés megszervezésével vádolt fülesei papra a halálos ítéletet. Szebeniker Antal plébánost 1919. április 9-én kivégezték.

A Déli Vasút gyorsvonati mozdonya Sopron állomáson 1920-ban.

Fotó: Lobenwein Tamás

A magyar belpolitikában történt változás kezdetben nem jelentett módosulást az osztrák–magyar vasúti kapcsolatokban.

Azonban 1919. március utolsó napjaiban Bécsújhelyen vasutas sztrájk robbant ki. Annak néhány napja alatt a vonatok csak Lajtaszentmiklós állomásig közlekedtek: Wiener Neustadt nem indított és nem fogadott vonatokat. 1919. március 30-án átmenetileg ismét megindulhatott a vasúti forgalom Bécsújhely felé és felől.

1919 tavaszán a magyar gazdaságnak és benne különösképp a vasúti közlekedésnek legnagyobb gondja a szénhiány lett. A vasutak – köztük a Déli Vasút is – kénytelenek voltak a vonatforgalmat korlátozni. Éppen ezért is 1919 áprilisától a Sopron–Wr. Neustadt vonalon egyre bizonytalanabbá vált a vonatközlekedés. A lapok rendszeresen közölték a menetrendváltozások híreit. A közlekedő vonatok is

legtöbbször csak Lajtaszentmiklósig, vagy Savanyúkútig közlekedtek, mert politikai okok, vagy bérsztrájkok miatt Wr. Neustadt nem fogadta azokat.

Így 1919. május 10-én Ausztria lezárta Magyarország irányába vezető határátmeneteit, hogy megakadályozza az azokon területére beáramló kommunista befolyást. Tudott, hogy a Magyar Tanácsköztársaság tett olyan lépéseket, melyekkel igyekezett elősegíteni, hogy Ausztriában is kommunista hatalom átvételre kerülhessen sor. Egyes forrófejű soproni kommunista vezetők azt tervezgették, hogy egy páncélvonattal betörnek Ausztriába, s az osztrák proletariátussal közösen ott is megteremtik a vörös uralmat. Ilyenféle céllal a szombathelyi fűtőházból is két agitátort küldtek a gráci fűtőházba, azonban ezeket a gráci hatóságok letartóztatták.

1919. április 22-től Sopronból naponta este 6 óra 22 perckor indult személyvonat – Savanyúkútig. A vonat másnap fordult vissza és érkezett Sopronba 6 óra 49 perckor. Keddi napokon ezen az egy pár vonaton kívül Sopronból 12 óra 16 perckor tehervonat indult Wr. Neustadtba, ehhez utasok szállítására személykocsit is kapcsoltak. Ezt a vonatot azonban csak hatósági utazási engedély birtokában lehetett igénybe venni. Ez a tehervonat továbbította a szolgálati postát is. Rendszeresen megvárakoztatták Wr. Neustadt jelzőjénél, s csak hosszas várakozás után bocsátották be az állomásra.

A magyarországi új hatalom berendezkedve politikai megbízottakat választott az üzemekben. A Déli Vasút politikai megbízottja Lajtaszentmiklós állomástól Acsád állomásig, tehát a soproni Mérnökosztály vonalszakaszára terjedően működhetett. A személyzet legelőbb Buchwald Ernő hivatalnokra bízta ezt a tiszteket. Közismert volt az egész vonalon, több állomáson szolgált, 1914-ig Nagymarton állomás főnöke volt. Buchwald Ernő május végén tisztéről lemondott. A személyzet helyébe Hutflesz Mátyás forgalmi hivatalnokot választotta meg.

A vasutasság zöme azonban nem vállalta a kommunista eszméket. Így történhetett, hogy amikor 1919 júniusának első napjaiban a dunántúli vasútvonalak nagy részén a vasutasság sztrájkolni kezdett, tiltakozni akarva a kommunista diktatúra, valamint a bevezetett értéktelen „fehér” pénzben kapott fizetés miatt, a vasutasság Sopronban azonnal csatlakozott a sztrájkolókhöz. Egy napra a bécsújhelyi vonalon is leállt a forgalom. A sztrájkra kezdetben éppen a vasútörtség parancsnoka bátorította a vasutasokat. Amikor azonban a parancsnok, Entzbruder Dezső arról értesült, hogy a Dunántúl több pontján már levették a sztrájkot, s Budapestről elindult a sztrájk leverésére a Lenin fiúk szerelvénye is, fordított magatartásán; maga is a sztrájkolók ellen lépett fel. A terrorkülönítmény útbaindulásától megrettent soproni vasutasok ismét felvették a forgalmat.

A Tanácsköztársaság összeomlása után a soproni déli vasúti személyzetet is igazolási eljárás alá vonták. A bizottság vizsgálata után Nagy Antal szivattyúkezelőt a vasút szolgálatából elbocsátotta. Feleségét azonban felvették takarítónőnek, hogy a család ne szenvedjen szükségletet, s megmaradhasson a vízházi lakásban. Nagy Antalt hónapokkal később egy „földalatti” szervezet megszöktette a kőhidai fegyházból, családját pedig Sopronból. Az apa és családja Bécsújhelyen éltek, s jól beilleszkedtek az ottani világba.

Hollán Andor hivatalnok is fennakadt a szűrésen, ám végül elsimitották az ügyét, s az egykori vasútügyi biztos visszakerült szolgálati helyére, a soproni állomásra.

A Bécsújhely–Sopron vonal és annak vasutasai a háborús évek alatt a legkülönbözőbb vonatokat láthatta, de menekülő, nagyobbrészt magyar vasutasokkal és családjaikkal 1919. szeptember 15-én találkozott először. 39 személy- és teherkocsiból álló vonattal közel 150 személy, 35 család érkezett Magyarországra.

A menekülők vonatjukkal kalandos utazás után a Semmeringen át jutottak Wr. Neustadtba. Fiuméből indultak, hogy D'Annunzio szabadcsapatai elől biztonságba jussanak. Azok félrevetve minden más döntést és határozatot, elfoglalták Fiumét. Nyomukba ugyan az olasz kormány reguláris csapatokat küldött a városba, de a magyar vasutasok biztonságosabbnak találták a menekülést.

1919 őszén, majd telén az ellátási gondok Magyarországon olyan mértékűre nőttek, hogy azok a háborús telek nehézségeit is felülmúlták. A katasztrofális szénhiány miatt a még addig közlekedtetett személyvonatokat vasárnaponként leállították, majd egyes hétköznapiakra is kiterjesztették a forgalomszünetet. 1919. december 24-től 1920. január 2-ig egész Magyarországon szünetelt a személyvonatok közlekedése. Csak tavaszra enyhült a szénhiány. 1920. február 2-től kezdve a Déli Vasút ismét bevezette a Budapest Déli Vasút – Wien Südbahnhof között Nagykanizsán és Sopronon át közlekedő „Balaton-Expressz” vonatokat. Ezekben az expresszvonatokban csak első osztályú kocsik közlekedtek. A Wien Südbahnhofról indult első expresszvonatnak sok nézője volt a soproni pályaudvar peronján. Mozdonyát, a 109.102 számú mozdonyt a peron vége előtt álló, fényesre kent masinát Lobenwein Harald soproni fényképész megörökítette.

A viszonylagos csendes időszakban két politikai esemény kavarta fel a vonal már megszokott hétköznapi csendjét és rendjét. 1920. március 8-án a Balaton–Expresszel érkezett Sopronba a soproni antant bizottsághoz delegált két osztrák megbízott.

„...Óriási füttyülés; abuzolás fogadta őket, fenyegetően emelkedtek az öklök és a botok, csak erős katonai fedezet mentette meg őket...Kocsin robogtak a Pannoniában lévő szállásukra, hasonló üdvözlésektől kísérvé...” – számolt be a déli pályaudvaron történekről a Sopronvármegye.

1920. május 27-én hatalmas tünetést szerveztek a Nyugat-Magyarország megmentésén munkálkodó szervezetek és hazafias körök. Lajtaszentmiklósról induló különvonat hozta a rendezvényre a vonal menti községek magyar érzésű lakosságának küldötteit.

A Magyarországon kialakult politikai körülményeket helytelenítő nyugat-európai baloldali erők 1920 nyarán a magyar kormányra akarták kényszeríteni politikai akarataikat. Az amszterdami székhelyű nemzetközi szakszervezeti szövetség konferenciáján ezért elhatározták, hogy Magyarországot bojkott alá vonják. A konferencián azzal vádolták a magyar kormányt, hogy az államhatalom 50 ezer munkást internált és 500 munkást halálra ítélte a Tanácsköztársaság bukását követő számonkérés során. A bojkott Magyarország ellen 1920. június 20-án kezdődött. Ettől kezdve a bojkotthoz csatlakozott országok munkásságának meg kellett tagadnia a Magyarországnak szóló bármilyen küldemény berakását, továbbítását, s vele a táviró- és távbeszélőforgalmat is.

A nemzetközi szakszervezeti szövetség információit minden bizonnyal az osztrák szocialista szakszervezeti vezetőktől szereztek, mert vezető szakszervezeti politikusok a konferencia előtt Bécsben tartózkodtak és tárgyaltak velük.

A magyar kormány jóelőre figyelmeztette Ausztriát, hogy csatlakozása a bojkotthoz számára is súlyos következményekkel jár. Ennek ellenére a szocialista irányítás alatt lévő osztrák vasutasság végrehajtotta a bojkott rendelkezéseit. A bojkotthoz rövidesen a posta is csatlakozott, ami valóban nehézségeket okozott Magyarországon. Ezek közül apróság az, hogy a soproni napilapok heteken át csak két oldalon jelenhettek meg, mert Wr. Neustadtban rekedt a számukra feladott rotációs papír. Azonban Ausztria is megérezte a blokádot.

Ellenintézkedésként a magyar kormány is határozatot rendelt el Ausztria felé, így a Sopronból induló vonatok csak Lajtaszentmiklósig közlekedtek, s onnan fordultak. Akit dolga távolabbra szólított, csak különleges láttamozásokkal kiegészített útlevéllal és gyalog léphette át a határt. A Balaton-Expressz sem közlekedhetett.

Bécs számára a legsúlyosabb volt, hogy a bojkott miatt a lajtaújfalusi bányából nem juthatott el a lignit, s emiatt már gondok jelentkeztek a főváros villamosenergia-ellátásában. A bécsi munkástanács már emberbaráti szempontokra hivatkozva kért a bécsi gyerekek számára a magyar kormánytól jóindulatot, hogy engedélyezze néhány vagon gyümölcs átadását a határozaton. Helyi szervek élelmiszer-küldemények ellenében több helyen engedték iparcikkek átadását, megsértve ezzel a bojkott rendelkezéseit. Az osztrák kormány 1920. július 9-én tárgyalta a bojkottból eredő gondokat. A kancellár bejelentette, hogy kapcsolatot keres az amszterdami szakszervezeti szövetséggel a bojkott azonnali megszüntetésének javaslatával.

A szövetség előbb hat pontból álló feltételeket akart szabni ehhez, de a Teleki-kormány nem tárgyalt azokról. Végül a szövetség 1920. augusztus 8-ával megszüntette a bojkottot. Ismét megnyílt a vasúti határátmenet.

Jóllehet a helyi forgalmat Sopron és a határállomás, Lajtaszentmiklós között a Déli Vasút a bojkott idején is fenntartotta, a teherforgalom elmaradásával, a Balaton-Expressz közlekedésének szüneteltetésével óriási kár érte, hiszen ezalatt tetemes bevételtől esett el.

A Déli Vasút számára egyre nagyobb gondot okozott a Balaton-Expressz közlekedtetése, tekintve, hogy egyre csökkent az utasainak száma. Az utaslétszám emelésére 1920. szeptember 21-től II. osztályú kocsikat is sorozott a vonat szerelvényébe. Ezek használatáért a díjszabás szerinti gyorsvonati menetdíjat kellett az utasnak megfizetni, valamint 20 korona helyjegyilletéket. Ezen kívül megszabta a vasút, hogy a vonatot igénybevevő utasnak legalább 100 km-es útvonalra kell jegyet váltania. Ezzel megszűnt a Budapest Déli Vasút – Nagykanizsa – Wien Süd vonat „expressz” jellege, s „D” jelzésű gyorsvonat lett belőle. A sajtóban azonban még sokáig expresszvonatként emlegették a „legendás” vonatot.

Az Ausztriához csatolt Bécsújhely–Sopron–Nagyecnek vasútvonal a csatlakozó ausztriai vonallal egyazon magánvasúti társaságnak, a Déli Vasút Társaságnak a tulajdona volt. Azonban mint tudjuk, az országhatártól a társaság magyar üzletágának kezelésében. Üzemét így a békeszerződések határmódosító döntése kisebb mértékben zavarhatta a jövőben, mintha két külön vasúttársaság lett volna. Az átcsatolt vonalrész irányítását azonban a társaság budapesti üzletigazgatósága át kellett, hogy

adja a társaság bécsi igazgatóságának. A Wr. Neustadt–Sopron vasútvonalon az altiszti és munkáslétszámba tartozó alkalmazottak túlnyomórészt német, kisebb része horvát anyanyelvű volt. Magyar lehetett azonban a területátsatolással érintett vonalon a tisztviselőszemélyzet nagyobb része. Különösképp állt ez Sopronra, valamint Harka–Kópháza és Nagycenk állomásra. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a Déli Vasút tisztviselői között jelentős számban voltak zsidó származásúak. Ezek a területviták idején azonban már elmagyarosodtak. Nincsenek arra vonatkozóan adataink, hogy a vasutasság miként fogadta az átsatolással kapcsolatos híreket. Ausztriai, és hazai lapok részletesen tájékoztatták az olvasókat az ezzel kapcsolatos döntésekről. Mindenről tudtak, mégis csak akkor vált fenyegető valósággá az átsatolás, amikor az osztrák–magyar tárgyalások végleg sikertelenül zárultak, s kijelölték az antant tisztjei az átadás időpontját.

Felkelők a nagymartoni állomáson vasutasok és helybeli hölgyek társaságában.
1921. október 18-án. Fotó: Schäffer Armin

Ekkor azok az alkalmazottak, akik nem kívánták szolgálati helyükön bevárni, mit hoz számukra az osztrák uralom, kérhették áthelyezésüket a Déli Vasút magyar vonalaira. Sajnos, a Déli Vasút üzletigazgatóságának iratanyaga a főváros ostromakor megsemmisült, így lehetetlen választ adni, ki kérte az áthelyezését. Jelentős létszám bizonyosan nem, hisz köztudott volt, hogy a hazai állomások tele vannak menekült személyzettel. Egy bizonyos: Szakács Péter főfelügyelő osztálymérnököt Sopronból a Déli Vasút budapesti üzletigazgatóságára helyezték 1921. május 15-én. Egyelőre utódot helyébe nem jelöltek ki.

Bartal Béla főellenőrrel, a korábbi nagymartoni állomásfőnökről tudjuk, hogy 1921. szeptember 15-én a nyugdíjazott Krausz Mór felügyelőtől vette át Sopron déli vasúti pályaudvar vezetését. Azt azonban nem tudjuk megállapítani, hogy mikor hagyta el állomását, Nagymartont. Nagymartomból magyarországi szolgálati helyre helyezték a pályamestert is, aki családját és ingóságait kocsiba rakva a szombathelyi vonalon utazott új szolgálati helyére. Polonyi István főellenőr állomásfőnököt Savanyúkútról 1922. január 1-jei hatállyal Barcsra helyezte a Déli Vasút. Ennyit árult el csak a Déli Vasút Körözüvénytára. Mikor kényszerült elhagyni korábbi állomáshelyét, erről nincs adatunk.

A Déli Vasút budapesti üzletigazgatósága és bécsi igazgatósága 1921 augusztus végén bizottságot küldött Sopronba. A két bizottság megegyezett, hogy az addig a budapesti üzletigazgatóság irányítása alatt álló, déli vasúti tulajdonban lévő Országhatár–Lajtaszentmiklós–Nagymarton–Sopron–Nagycenk vonalrész a „B” zóna átadására kijelölt napon, 1921. augusztus 29-én a vasúttársaság bécsi igazgatóságának kezelésébe kerül. Ekkor az osztrák bizottság tagjai még úgy nyilatkoztak, hogy az átadandó vonal minden tisztviselőjét és alkalmazottját átveszi a bécsi Direktion.

A Déli Vasút budapesti üzletigazgatósága néhány nappal később ismét megkereste a bécsi Südbahn-Direktionot arra vonatkozóan, hogy mi történik a megszállás után az Ausztriához kerülő állomások személyzetével. A bécsi igazgatóság illetékesei ekkor már azt a választ adták, hogy ők nem tehetnek ebben a kérdésben semmit, mert ebben az Arbeiterrat határoz. Annyit mégis közölhetnek, hogy a magyarországi tisztviselőket és alkalmazottakat ugyan megtartják, de áthelyezik őket Ausztria területén lévő más szolgálati helyekre. A nem nyugat-magyarországi illetőségűeket azonban elbocsájtják.

1921. augusztus 26-án az osztrák megszálló alakulatok megkezdtek az átcsatolt terület „A” zónájának megszállását. Az alakulatok egy része a bécsújhely–soproni vasútvonal mellett felvonulva kezdte meg feladata végrehajtását. Előttük az Ostenburg Gyula őrnagy vezetése alatt tevékenykedő csendőrszászlóalj fokozatosan ürítette ki az általa ellenőrzött területet. Előbb Kismarton irányába, majd Sopron felé vonult vissza.

1921. augusztus 28-án a vasúti forgalmat Soprontól Ausztria irányába a Déli Vasút beszüntette. A csendőregységekkel együtt a vonal állomásainak megszállására bécsújhelyi vasutasok érkeztek, hogy lehetővé tegyék a vonalon az osztrák vasúti forgalom mielőbbi megindítását.

A osztrák vasúti szervek első intézkedése az volt, hogy Lajtaszentmiklós, Savanyúkút, Rétfalu, Nagymarton és Ágfalva állomások vezetőit és tisztviselőinek egy részét azzal az indokkal, hogy nem nyugat-magyarországi illetőségűek, tisztségekükből azonnal leváltották. A szolgálat azonban az állomás személyzetének feladata maradt, de azt az érkezett osztrák vasutasok ellenőrzése alatt végezték. Nyelvi nehézség ennek során nem volt. A helyi lakosságból a Déli Vasút szolgálatába léptek német anyanyelvűek voltak, de a magyar nemzetiségű vasutasok is beszéltek németül – talán kivétel nélkül.

Az osztrák csendőregységek elől visszavonuló magyar csendőrszászlóalj augusztus 28-án beérkezett Sopronba. A kormány utasítására azonban az „A” és „B.” zónák határvonalán záróvonalat létesített: Ágfalva és Sopron között, s onnan tovább Fertőrákos nyugati községhatárán. Ezután Sigray fő kormánybiztos átnyújtotta a

Szövetségek közti Ellenőrző Bizottságnak a magyar kormány jegyzékét. Ebben bejelentette, hogy megtagadja a „B” zóna átadását, mert a jugoszlávok sem ürítették még ki a baranyai kiürítendő területet.

Eddig Sopron vármegye területén az „A” zóna megszállása zavartalanul történt. Így Wr. Neustadt–Lépesfalva–Somfalva állomások között a vasúti forgalmat már a következő napon felvehették. Pinkafőnél azonban már augusztus 27-én felkelőcsapatok támadták meg az osztrák egységeket. Augusztus 27-én az osztrák csendőregységek minden zavarás nélkül elérték Ágfalvát, s ott éjszakáztak. Arra készültek, hogy 29-én onnan kiindulva vonulnak majd be Sopronba.

A már Sopronba beérkezett és felfegyverzett felkelőcsapatok azonban megtámadták az osztrák csendőregységeket. Szenczey József, aki Sopron déli vasúti pályaudvarán kocsivizsgálóként volt beosztva, elmondta ezzel kapcsolatos visszaemlékezését:

„...1921 őszén, mikor az osztrákok bevonulását várták Sopronban, délután fél kettőkor egy személyvonat indult volna Sopronból Bécsújhely felé. A gépen Berger, egy zsidó mozdonyvezető volt. Kérdezte, készen vagyunk-e. Mondtam, hogy már megvolt a fékpróba. Mikor már a vonatvezető is trombitált, két férfi jelent meg a vonat végén integetve.

– Mit akar ez a két paraszt? – kérdezte a mozdonyvezető.

Odanéztem és láttam, hogy két kalapos, kötényes alak áll a vonat végén, fegyverük van, s azzal megállást integetnek. Akkor mondták meg, hogy Sopron előtt, a boltozott országúti hídnál már felszedték a síneket a felkelők. Ezekben a percekben Ágfalvánál kirobbant a felkelők és az osztrákok között a harc...”

A felkelőcsoportok a 48-as laktanyában kapott fegyverekkel az országúton vonultak fel Ágfalva irányába: csak kézfegyvereik voltak, azokkal támadtak a községben mozgó osztrákokra, s alapos kavargást okoztak közöttük. Tulajdonképpen fegyveres felderítést végeztek, s nagyobb harc nélkül visszavonultak. Arra azonban ez a támadás is elegendő volt, hogy Sopron egyelőre felszabaduljon az osztrák bevonulás-megszállás veszélyétől.

A soproni antantmisszió még augusztus 28-án felszólította az osztrák kormányt a tábornoki bizottsághoz kiküldött képviselőjét, hogy a megszállást ne folytassák. Dr. Davy továbbította is a bizottság döntését, s az osztrák kormány a megszállást egyelőre leállította. A már megszállt területeket azonban továbbra is kezükben tartották. Ágfalváról sem vonták ki az osztrák alakulatokat, hiszen arra készültek, hogy ha később is, de bevonulnak Sopronba.

A vasúti forgalom a megszállt területek és Sopron között továbbra is szünetelt. Nem így a közúti forgalom. Kerékpáron, lovaskocsin, gyalog még a csendőrségi záróvonalon is átjutott a dolgaira igyekvő polgár, ha volt megfelelő igazolványa. Így érkeztek a hírek Sopronba a már megszállt területről. A Sopronvármegye 1921. augusztus 30-án izgalmas hírt közölt:

„Bécsújhelyről vasárnap éjjel 1 órakor a tegnapi összeütközés hírére 100 tengelyes vonatot indítottak Ágfalvára, mely oda tegnap dél felé 500 csendőrrel megérkezett. 46 kocsi hozta e legénységet és 2 nyitott vagon páncélautót. A csendőrség Ágfalva határában ütött tábort.

A csendőrök vonata után Savanyúkútra két kocsiiban egy vonattal osztrák és magyar kommunista suhancok érkeztek. Az állomáson összeverődött nép közé szórták az „Ember”-t és a „Bécsi Magyar Újság”-ot, énekelték az Internacionálét németül és magyarul, egy kocsiiban lejöttek Ágfalváig.”

Az antanthatalmak képviselői a magyar külügyminisztériumnak 1921. szeptember 3-án jegyzéket nyújtottak át, melyben megállapították, hogy az ígéretek ellenére a magyar kormány Nyugat-Magyarország kérdésében ellenállást tanúsít. Tenni azonban semmit sem tehettek, hiszen attól kellett tartaniok, hogy a nyugat-magyarországi kérdés az egész trianoni tákolmányt felborítja.

Időközben megtörtént a felkelők gyülekeztetése, a főiskolások is megérkeztek. Szegedről és Szombathelyről vasutasok is csatlakoztak hozzájuk. Így 1921. szeptember 8-án a hajnali órákban felkelőcsapatok zárták körül Ágfalva községet, s támadták meg az ott beszállásolt csendőrcsapatokat, amelyek Sopronba készültek bevonulni. A jól megszervezett támadással – harcok után – végül is meghátrálásra kényszerítették a megszálló alakulatokat. Sokan az ágfalvi állomáson mozdonyal Sopron felé álló osztrák szerelvényre kapaszkodtak, mely tolt menetben indult vissza Nagymarton felé a felkelők gyűrijéből.

A felkelők ezzel közel egyidőben több ponton támadták meg az osztrák csendőregységeket Nyugat-Magyarországon, mire az osztrák kormány – azért is, hogy kímélje csapatait – elrendelte Nyugat-Magyarország kiürítését. Szeptember 11-én a kiürítés már befejeződött, csupán három fontos hídfőállást tartottak megszállva a történelmi Magyarország területén: Bruck–Királyhidán, Lajtaújfalun, és Lajtaszentmiklóson, tehát a Lajta három átkelőhelyén maradtak osztrák csendőralakulatok.

A nyugat-magyarországi kérdést mielőbb rendezni kellett. A magyar kormány megoldásként szeptember 14-én az olasz kormány közvetítését kérte. Ebbe a Nagykövetek Tanácsa is beleegyezett, s Ausztria is elfogadta azt.

Napokkal azután, hogy Nyugat-Magyarország területéről visszavonták az osztrák csendőralakulatokat, a Déli Vasút budapesti üzletigazgatósága már tárgyalt az osztrák hatóságokkal annak érdekében, hogy vonatjai Sopronból Wr. Neustadtig közlekedhessenek, azaz tegyék lehetővé a határátmenetet. Erre azonban egyelőre nem kerülhetett sor, a határátmenet megnyitásához az osztrák hatóságok nem járultak hozzá. A Déli Vasút üzletigazgatósága közbeni megoldásként szeptember 13-án már 3 vonalpárt vezetett be Sopronból Lajtaújfaluig. Szeptember 18-tól azonban módosították a menetrendet: a vonatok csak Rétfalu–Siklósd állomásig közlekedtek. A vonal további részén a forgalom szünetelt. A forgalom azonban gyér volt, a bizonytalan helyzetben csak kevés utas vette ezeket a vonatokat igénybe, így szeptember 22-től már csak egy pár vonat maradt forgalomban. Ez Sopronból 4 óra 50 perckor indult, s rövid tartózkodás után fordult vissza Sopronba.

A határátmenetet még sokáig nem lehetett helyreállítani. Ennek oka az volt, hogy Lajtaszentmiklós körül ismételten kiújultak a harcok, s az összecsapásoknak áldozatai

is voltak. Néhány napig osztrák belpolitikai okok is akadályozták azt: Ausztriában a vasutasság egésze bérköveteléseinek támogatására sztrájkba lépett. A Balaton-Expresszvonat közlekedtetésére azonban találtak megoldást: így október 6–12 között ez ismét közlekedhetett, de Ebenfurton át, Soprontól a GYSEV vonalán! A GYSEV jó kapcsolatain keresztül elérte a csaknem lehetetlent is! A határővezetben azonban fokozatosan csökkent a feszültség, így a Sopronból naponta hajnalban indított személyvonat már Savanyúkútig és vissza közlekedett. Október 12-én pedig a Déli Vasút soproni állomásfőnöke bejelentette, hogy a Balaton-D vonatok Budapest Déli Vasút–Wien Südbahnhof között ismét Sopron–Wr. Neustadt útvonalon át közlekednek.

Ezen a vonaton azonban kissé bizonytalan volt az utazás. Az osztrák hatóságok megkövetelték, hogy a vonattal utazó, s a határon átlépni akaró soproniak útlevelüket, vagy egyéb útiokmányukat láttamoztassák a soproni Német Házban. Jóllehet útiokmányai rendben voltak, Hacker déli vasúti hivatalnokot az osztrák csendőrök felkelőnek vélték, aki csak állöltözetként viselt a felkelők által használt széleskarimájú kalap helyett polgári fejfedőt. Letartóztatták. A soproni állomásfőnökség a jegyvizsgálók útján értesült a letartóztatásról. A budapesti üzletigazgatóságon keresztül táviratilag kérte a bécsi déli vasúti igazgatóság közbelépését. Hacker hivatalnokot három nap múlva engedték szabadon. Azonban nem utazhatott tovább dolgai intézésére Bécsbe, vissza kellett fordulnia Sopronba.

Az utazóközönség örömmel fogadta a Balaton-D vonat közlekedésének hírért, ám október 14-én a közlekedtetését ismét be kellett szüntetni, mert a bécsi munkástanács nem engedélyezte az „urak vonatá”-nak közlekedését. Az utolsó ilyen vonattal eljutott utasok csak Sopronban tudták meg, hogy vonatjuk nem mehet tovább. A Déli Vasút soproni állomásáról kénytelenek voltak átmenni a győri vasút állomására, ahonnan a hajnali 4 óra 20 perckor induló személyvonattal utazhattak tovább Bécsbe: Ebenfurton keresztül.

Ez a forgalmi vonal a GYSEV különösen jó kapcsolatain keresztül nyílhatott meg. A lehetőséget ügyesen ki is használták a vasút vezetői, s így napokon keresztül a Wien–Budapest–Bukarest között közlekedtetett D vonatot is erre irányították Bruck–Királyhida helyett, ahol ismét kiújultak a harcok.

A nyugat-magyarországi kérdés rendezésére Olaszország vállalt közvetítő szerepet. Az olasz kormány meghívta Velencébe Ausztria és Magyarország képviselőit, A közvetítés végül is eredményt hozott. Az 1921. október 13-án aláírt „velencei jegyzőkönyv”-ben Magyarország képviselői kijelentették, hogy kivonják Nyugat-Magyarország területéről a fegyveres felkelő egységeket, Ausztria képviselői pedig hozzájárultak ahhoz, hogy Sopronban és a környékén lévő nyolc községben népszavazást tartsanak.

A tárgyalások során a magyar fél kötelezettséget vállalt, hogy amennyiben Sopron, a jelentős vasúti csomópont Magyarország területén marad, úgy a Sopron és környéke területén átvezető vasútvonalakon a személy- és áruforgalomban minden szükséges könnyítést megad. Ezt a jegyzőkönyvhöz csatolt kiegészítésben rögzítették.

A rendezés menetét csak késleltette a „királypuccs”, de alig zavarta meg. A felkelők – tartva attól, hogy osztrák erők kihasználva a magyarországi helyzetet, támadást indítanak, – október 24–25-én Harka–Kópházától Lajtaszentmiklósig minden vonatmozgást leállítottak. Október 26-án már helyreállt a rendes vonatforgalom.

A magyar kormány a királypuccs leverése után erélyes intézkedésekkel megkezdte a felkelőcsapatok leszerelését, majd az átadandó területekről azok kivonását és elszállítását. A felkelőkhöz csatlakozott főiskolai hallgatók Sopronban maradhattak. 1921. december 6-ig megtörtént a felkelőegységek elszállítása. Ezután Ausztria késlekedett az „A” zóna megszállásával, feltehetően azért, hogy Sopronban több ideje legyen a népszavazás előtt a propagandahadjáratra.

1921. november 4-én közölték a lapok a Déli Vasút soproni állomásfőnökségének értesítését, miszerint a Balaton-D vonatot ismét forgalomba helyezik. Sopronban áttolják a győri vasút állomására, s onnan Ebenfurton keresztül Bécsig és vissza közlekedik. Sajnos, ez a forgalom is hamarosan megszakadt: 1921. november 13-án 7.00 órakor az osztrák csapatok megkezdtek Nyugat-Magyarország „A” övezetének megszállását. A megszállás megkezdésekor a Déli Vasút magyar üzletága megszüntette vonatainak közlekedtetését az „A” zónába. Az osztrákok annak megszállását nagyon vontatottan végezték, s csak december 3-án fejezték be.

Az osztrák megszálló csendőralakulatok nyomában beérkező osztrák vasutasok mindenütt, így a déli vasúti vonalon is átvették a szolgálat irányítását. Az átvett területek vasútvonalainak felügyeletére, a szolgálat irányítására Eisenstadt állomáson működő üzemi felügyelőiséget szerveztek. Ez ugyan elsősorban a korábban a MÁV kezelésében lévő helyi érdekű vonalak irányítását végezte, de hosszabb időre a GYSEV és a F'ertővidéki HÉV Ausztriához került vonalainak üzemét is irányította, sőt felügyelt a déli vasúti vonalrész üzemére is. Ez az üzemi felügyelőiség 1922. december 4-ig működött, két szalonkocsiban rendezte be hivatalait.

Mint ahogy ezúttal az elcsatolt és megszállt területeken keresztül a forgalom tartós szüneteltetésével kellett számolni, a Déli Vasút 1921. november 15-től Sopron és Ágfalva között napi három vonatpárt helyezett forgalomba, hogy biztosítsa a város és a szomszédos község közötti kapcsolatot:

Sopron ↓	6. 30	13.20	17. 20 ↑	7.00	13.44	17.49
Ágfalva ↓	6. 41	13.36	17.31	6.50	13.35	17.40

Egyidejűleg értesítette az utazóközönséget, hogy a Balaton-D vonat Budapestről csak Szombathelyig közlekedik, ahhoz azonban Sopron Déli Vasúti Pályaudvar és Szombathely között mind érkezőben, mind indulóban megfelelő vonatcsatlakozás van.

A határátmenetet Ausztria és Magyarország között ugyan a vasúti forgalom számára még hetekig nem nyitották meg, de a Déli Vasút üzletigazgatóságának tájékoztatása szerint 1921. november 21-én Loipersbach–Schattendorf–Wr. Neustadt–Wien Südbahnhof között már megindult a vonatforgalom:

Loipersbach–Schattendorf	i 6.42	9.52	13.45	15. 52	19. 46
Wien Südbahnhof					
Wien Südbahnhof	i 6.30	8.59	14.27	17.33	20.47
Loipersbach-Schattendorf					

Az Ausztria és Magyarország közötti határátmeneti vasúti forgalom megindítása ügyében november 28-án Szombathelyen tanácskoztak a Déli Vasút osztrák és magyar vezetésének küldöttei. Ezen határozott megállapodás született: megegyeztek a

tanácskozás résztvevői, hogy a Déli Vasút vonalán november 29-én megindulhat a közvetlen forgalom a két ország között. Ennek a megállapodásnak értelmében a soproni állomásfőnökség november 29-én délután 14.50 órakor elindította az első „közvetlen” személyvonatot Bécsújhely felé. Ez azonban csak Ágfalváig jutott el, mert Loipersbach–Schattendorf állomás nem fogadhatta azt. A magyar vonat utasai kénytelenek voltak a csípős hidegben, magas hóban, csomagjaikkal a kezükben átgyalogni a szomszédos – immár osztrák – vasútállomásra, hogy tovább utazhassanak. Az osztrák munkástanács a vasutak közötti megállapodás ellenére nem engedélyezte a forgalom felvételét a megszállási vonalon keresztül.

Még rosszabbul jártak a Balaton–D vonat utasai, mert ők Budapesten a kényelmes bécsi utazás reményében szálltak vonatra, amely azonban az osztrákok által támogatott tilalom miatt csak Szombathelyig közlekedett, s erről a Déli Vasút már nem tudta előre értesíteni őket, csak amikor már a vonatban ültek.

A vonatforgalmat azonban december 2-án a megállapodás szerinti módon mégis engedélyezték a Déli Vasút vonalán, sőt ezen a napon a Balaton–D vonat is mindkét irányban közlekedhetett. Ugyancsak akadálytalan volt a Nagykanizsától Sopronon keresztül Bécsig közlekedő közvetlen személyvonatpár útja is. Annak reményében, hogy ez a forgalmi helyzet állandósul, a Sopron–Ágfalva között bevezetett harmadik vonatpárt megszüntették. December 3-án a Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút vonalán is megnyitották a határátmenetet, s azt ígérték az osztrák szervek, hogy a népszavazás idején sem korlátozzák a vonatforgalmat Ausztria és Magyarország között. A vonatforgalom valóban a szavazás egész időszakában akadálytalan volt. Az akkori vasutasok elmondták, hogy az Ausztriából érkező személykocsik kívül-belül propagandaanyaggal teleragasztva díszeltek. Ezeket Sopronban igyekeztek eltávolítani, s helyükbe magyar plakátokat ragasztani. Különösebb zavarra azonban nem emlékeztek sem az akkori vasutasok, de az egykorú sajtóban sem találni ilyenek nyomát.

A népszavazás napjára Sopron lakossága számára a tábornoki bizottság 1921. december 14-ét jelölte ki, a „B” zóna Sopron körüli községeiben pedig 16-át. A népszavazás eredményét 1921. december 17-én tették közzé. A leadott szavazatok 61.1 %-a esett Magyarországra, 34.9 %-a Ausztriára. Ennek az összesített eredménynek alapján Sopron és a körülötte lévő 8 község magyar maradt.

1921. december 19-én minden egykori nyugat-magyarországi vasútvonalon megindult a forgalom, s a közzétett menetrendek szerint akadálytalan volt ezután már a vasúti forgalom a sopron–bécsújhelyi vonalon is. Ennek részleteit az érintett vasutak és a hatóságok részletesen kidolgozták, majd újabb tárgyalásokon rendezték.

Napokkal később valaki, akinek feltehetően nem tetszett az újra rendeződött és megindult forgalom, merényletet követett el a Balaton-Expressz ellen. A hír a Sopronvármegye 1921. december 21-i számából ismert:

„Tegnapelőtt délután Sopronból Bécsújhely felé robogó balatoni expresszvonat étkezőkocsijának ablakát Ágfalva és Lépesfalva–Somfalva állomások között egy ökölnyi kődarabbal bedobták. A hatalmas kődarab betörte az étkezőkocsi kettős ablaküvegeit, s a vállán talált el egy úrinőt, aki azonban csak könnyebb sérüléseket szenvedett. A merénylet nagy riadalmat keltett a zsúfolt vonat utasai között. A csendőrség széleskörű intézkedéseket tett a merénylő kinyomozására és kézrekerítésére.”

Egyelőre az államhatáron a Balaton-D vonat és a naponta közlekedő közvetlen Nagykanizsa–Bécs személyvonat haladt át. A Balaton-D vonat másodnaponként közlekedett; a menetidő egy óra 59 perc volt.

Megmaradt a Sopron–Ágfalva között rendszeresített három vonatpár:

Sopron	6.30	13.25	17.20	7.00	14.01	17.52
	6.41	13.41	17.31	6.51	13.52	17.43

Amikor 1921. december 2-án a Wr. Neustadt–Sopron vonalon ismét megindult az átmenőforgalom a zónahatáron keresztül, a vonatokat Loipersbach–Schattendorf állomásig a magyar, onnan az osztrák üzletág személyzete továbbította. Mindkét vonatpárt azonban mindkét irányban a Déli Vasút magyar üzletágának mozdonyai továbbították.

A népszavazást követően azonban az osztrák–magyar kapcsolatok rövidesen olyannyira rendeződtek, odáig jutottak a határforgalommal kapcsolatos feladatok szabályozásában, hogy életbeléptették a már korábban megtárgyalt további lépést, s az osztrák üzletág vonatjai Wr. Neustadt-ból Sopron Déli Vasút állomásig közlekedtek, s onnan fordultak. Ennek megfelelően a Bécsújhely–Sopron között közlekedő valamennyi vonatvontatását az osztrák üzletág a saját mozdonyaival látta el, s azokra saját vonatkísérőit vezényelte. Ezen kívül minden olyan vonathoz, amely Ágfalva és Sopron között helyi magyar utasokat is továbbított, a magyar üzletág is vezényelt egy fő jegyvizsgálót. Ezzel a lehetőséggel a soproni állomásfőnökség megszüntethette Sopron és Ágfalva között a harmadik vonatpárt, mert volt olyan osztrák vonat, amely annak feladatát ellátta. A belföldi utasok számára a vonatok utolsó kocsijait jelölték ki. Ez a vonatforgalmi rend továbbra is biztosította a Wien Südbahnhof–Nagykanizsa között közlekedő 317/312 számú közvetlen személyvonatot és megmaradt a Budapest Déli Vasút–Wien Südbahnhof között közlekedő Balaton-D vonat is.

Sopron Déli pályaudvar tehát határállomási feladatokat kapott. Berendezkedtek az állomáson az osztrák vámszervek és megjelentek az osztrák határrendőrség útlevélszolgálati is.

Kihangsúlyoztam a Bécsújhely–Sopron vonal történetének tárgyalásakor az „osztrák üzletág” megjelölést. Tudni kell, hogy a Déli vasút hatalmas vonalhálózata az első világháborút lezáró békeszerződésekkel négy állam területére jutott. Olaszország, Jugoszlávia, Ausztria és Magyarország területére. Olaszország és Jugoszlávia a területére jutott vonalakat azonnal állami tulajdonba vette. Ausztria és Magyarország területén az egykori déli vasúti vonalakat önálló vasútintézetekként működtették tovább. Az 1923-as római megegyezés során az osztrák és magyar üzletágak felvették a „Duna–Száva–Adria Vasút” (DSZAV) nevet.

Ezek a vasútigazgatási változások a Wr. Neustadt–Sopron vonal forgalmában az utazóközönség számára nem voltak lényegesek. A vasúti személyzet is zömében a helyén maradt, ráadásul még sokáig a megszokott déli vasúti kocsik és mozdonyok közlekedtek a vonatokkal. A vonatok menetrendi fekvése is jobbára megmaradt, hiszen a szükséglet és a gyakorlat alakította ki azokat.

A soproni népszavazást követően Ausztria és Magyarország viszonyára a jó szomszédság volt jellemző. A Sopronba bejáró osztrák személyzet mozgását a városban sem korlátozták, hasonlóképp az osztrák vonatokra vezényelt magyar jegyvizsgáló személyzet is akadálytalanul járhatott Bécsújhelyen vagy Bécsben. Csak a vonatokon szolgálatot teljesítő jegyvizsgálókkal kellett németre váltani a szót. Ez azonban az akkori soproni polgárok zömének nem jelentett gondot.

A soproni népszavazással kapcsolatos történések záróakkordja Sopron Déli vasúti állomásán zajlott le. A pályaudvar ágfalvi oldalán 1922. január 3-án két hosszú, oldalajtós német kocsiból álló személyvonati szerelvényt állítottak össze a vasutasok. Azokban utazott el a városból az antant katonaság, mely a soproni népszavazás lebonyolításában vett részt. A szerelvények Ausztrián, Csehországon keresztül Felső-Sziléziába szállították vissza őket. Az első vonatban az angolok és az olaszok utaztak, a másodikban a franciák. A Sopronvármegye hasábjain megjelent beszámoló lelkesen írta:

„...A távozó olasz katonák közül sokan Sopronban vásárolt piros–fehér–zöld kokárdát viseltek és mikor a vonat kigördült az állomásról, lelkes Euviva Ungheria! kiáltásban törtek ki.”

Nincs határozott adatunk arról, hogy a nyugat-magyarországi mozgalmakban a bécsújhely–soproni vonal vasutasai milyen részt vállaltak. Egyetlen adatunk, amiből ilyenre következtethetünk, a Déli Vasút 1922. évi 9. számú Körözüvények Tárában jelent meg:

„A Nyugat-Magyarországi Főkormánybiztosság Sopronban a f. évi február hó 15-én kelt 4561/18 sz. rendeletével Bartal Béla főellenőrnek és Hutflesz Mátyás ellenőrnek az 1921. évi szeptember hó 15-től 1922. évi január hó 10-ig az említett főkormánybiztosság működésében való hathatós támogatások, valamint a nyugat-magyarországi népszavazás előkészítésében és keresztülvitelében feltétlen megbízható, példás buzgalommal és mély hazafias érzéssel való sikeres közreműködésükért a m. kir. kormány nevében hálás köszönetét és elismerését fejezte ki. Örömmre szolgál, hogy erről a személyzetet értesíthetem.

Budapest, 1922. III. 3.

Az üzletigazgató
Gordon s.k.

Új cégjelek alatt

1922. február 19-től a Déli Vasút osztrák üzletága új vonatpárral szaporította a Bécsújhely–Sopron között közlekedő vonatok számát, március 28-tól pedig már napi hat vonatpár közlekedett a két város között. Arról nincs adatunk, hogy ezek mennyire voltak kihasználva. Feltételezhető, hogy ebben a sűrű vonatközlekedésben belpolitikai

szempontok is közrejátszottak: Ausztria kedvezni akart ezzel a frissen átvett területek lakóinak.

Sopron indul	<u>306</u>	<u>310</u>	<u>314</u>	<u>308</u>	<u>320</u>	<u>316</u> *
	6.20	9.30	13.28	14.50	19.24	4.15
Sopron érkezik	<u>313</u>	<u>305</u>	<u>311</u>	<u>307</u>	<u>319</u>	<u>317</u> *
	6.54	9.54	14.41	17.46	21.00	19.58

*Vasár- és ünnepnap nem közlekedik

A velencei szerződés függelékében megfogalmazott és rögzített „kivételezett” (privilegiert) határátmenet feltételeit a Bécsben 1922. január 12-én összeült bizottság dolgozta ki. Ezeknek az Ausztriából Sopron területén át Ausztriába közlekedő vonatoknak a menetrendjét 1922. június 1-jén érvénybe lépett nyári menetrendbe dolgozták be; ezek a GYSEV vonalán, illetve a Sopron–Kőszegi HÉV vonalán közlekedtek.

A Déli Vasút Bécsújhely felől ugyanekkor a 317 sz. vonattal továbbított ilyen forgalomban Sopronon át két személykocsit Harka–Kópházáig. Ezeket ott vette fel a Wulkaprodersdorf–Sopron GYSEV–Kőszeg vonalon közlekedő osztrák „korridorvonat”. Ez visszaútban a két személykocsit Harka–Kópháza állomáson hagyta, majd azokat Sopron déli pályaudvar tolatómozdonya hozta el. Sopron állomáson a két személykocsit a Bécsújhely–Bécs felé közlekedő személyvonat továbbította. A „kivételezett” forgalomban közlekedő vonatok menetrendje természetesen időszakonként változott, de a magyar kormány szervei a velencei szerződésben biztosított „kivételezett” közlekedést mindig biztosították.

Ausztria az 1923-as vasúti törvény szempontjait érvényesítette, amikor 1924. január 1-jétől a területén maradt déli vasúti (DOSAG) vonalakat állami tulajdonba vette és besorolta az Osztrák Szövetségi Vasutak (BBÖ) bécsi igazgatóságának vonalai közé.

Egyidejűleg ennek nevét is megfelelően „Bundesbahndirektion Wien–Südwest”-re módosította.

Érdekes, hogy ebben az időszakban megfordult a csempészet iránya. Az éveken át Ausztriába irányuló élelmiszercsempészet helyébe ellenirányú árumozgatást fedeztek fel a Balaton-gyorsvonat mozdonyának szerkocsiján, Nagykanizsán, ismételten is. A mozdonyszemélyzetnek a Bécsben felrakott árut Budapestre kellett volna továbbítani: narancsot, szardíniát, mazsolát, pamutárut, gyógyszert, cérnát.

Nem a csempészet megakadályozása készítette az elhatározásra az osztrák illetékeseket, amikor megállapították, hogy nem kifizetődő Wien–Sopron között, tehát a BBÖ vonalán a Balaton-gyorsvonatok közlekedése, hanem a gazdaságosság szempontjai. Így az 1926/27 évi téli menetrendi időszakban a valósággal legendássá vált Balaton-gyorsvonat közlekedése mind az osztrák, mind a magyar vonalon is szünetelt.

A DSZAV igazgatósága azonban már 1927 január közepén bejelentette, hogy az érdekelt vasutak (BBÖ, DSZAV) egyetértően elhatározták, hogy ismét forgalomba helyezik a Balaton-gyorsvonatot. Kidolgozták annak menetrendjét és a szerelvény kocsijaiban is megegyeztek. Azonban új menetvonalat jelöltek ki: a vonat Bécstől Barcsig közlekedett. Nagykanizsáig Budapest, Barcsig Pécs–Eszék rendeltetésű közvetlen kocsit továbbított.

Ezzel visszakapta „rangját” a Bécsújhely–Sopron vonal is, hiszen megint gyorsvonat közlekedett rajta! A Balaton-gyorsvonat visszaállítása széleskörű örömet keltett. Azonban még nehezményezte a közönség a kedvelt éjszakai Wien–Sopron–Nagykanizsa személyvonat hiányát. 1929 júliusában Pogány Sándor, a DSZAV igazgatója egy szakfolyóiratban megjelent cikkében ígéretet tett, hogy rövidesen visszaállítják ezt a kedvelt és jól bevált személyvonatpárt is.

Az elegáns gyorsvonatok közlekedése, vagy szüneteltetése mindig széleskörű visszhangot váltott ki. Egy helyi vonattal azonban mindig kevesebben törődtek, pedig helyi jelentősége sokak számára volt fontos, sőt talán megélhetési forráshoz segített. Három ilyen vonatpárt is közlekedtetett a DSZAV soproni állomásfőnöksége. Az ágfalvi gazdák számára a mindennapi szükséges készpénzt, a konyhapénzt a tejeladás jelentette évtizedek óta. A tejjel, túróval, vajjal reggel Sopronba gyalogló asszonyok segítségével a vasút 1921-ben forgalomba helyezte a tejesvonatot. Ezt „millimári”-ként emlegették a vasutasok a „Milch-Marie” nevet kitekerve. Sopron állomása tartalékmozdonnyal közlekedtette a 332 sz. vonatot Ágfalváig. Ez csak egy személykocsival közlekedett, üres szerelvényvonatként. Visszaindult Ágfalváról 6.10 órakor, s 6.19-kor beérkezett Sopronba. Mire a soproni gyerekek felébredtek, ott volt a friss tej azoknál a családnál, akik egy-egy parasztasszonnyal megegyeztek. Sopronban a tartalékmozdony körüljárt, esetleg vizet vett, s 7 órakor ment ismét Ágfalvára, a Sopronba bejáró iskolásgyerekekért. 7.18-kor már vissza is tért, akkor már „iskolásvonat”-ként.

Sopron DSZA Vasút-beli vasutasai nagyot gondoltak, és ezt a „millimári” vonatot megszüntették. Vicinális vasúti világot idéz az indoklás: „...tekintettel arra, hogy a tej már nem romlik meg és a háziasszonyok is később kelnek fel, amennyiben később köszönt be a reggel...”

Már 1925-ben felrepült a hír, miszerint a Déli Vasút utódját, a DSZA Vasutat államosítják, vagy belőle, meg a Dunántúli Helyi Érdekv. Vasutak Rt. vonalaiból új vasútintézetet hoznak létre. Ez utóbbi tervet az illetékesek hamarosan elejtették - drága megoldás lett volna. Éveken keresztül mérlegelték a MÁV és a DSZAV szakemberei a vegyes vasúti és az államvasúti rendszer előnyeit és hátrányait, míg végül döntés született: 1932. július 1-jével átveszi a MÁV a DSZAV üzemét.

A társasági üzem utolsó napjain az 566 km hosszú hálózat nagyobb állomásait végigutazta Pogány Sándor vezérigazgató, dr. Alszegehy Béla forgalmi osztályfőnök és elköszöntek a személyzettől. Sopron állomáson a II. osztályú váróteremben gyűlt össze a személyzet. Többen könnyek között vették tudomásul a megváltoztathatatlant. A fűtőházi személyzet az 1803-as állomási tartalékmozdony elé állt csoportba, kocsirendezők, váltóőrök is kerültek melléjük: emlékfotó készült.

Az állami vezetés első lépése volt talán a Balaton-gyors megszüntetése az 1932. évi őszi-téli menetrendben. A gazdasági kényszer parancsolt. A Balaton-gyorsvonat

mellett még egy személyvonatpárt is megszüntettek, a BBÖ pedig annak csatlakozó vonatpárját hagyta ki az új menetrendből.

A Bécs–Balaton közvetlen összeköttetés iránti igény azonban hamarosan ismét jelentkezett. Ez talán már a gazdasági viszonyok javulását is jelezte. 1934. június 7-én közlekedett próbaútván az a sínautó, amit a bécs–balatoni forgalomra is szántak. A próbaútról a sajtó is beszámolt, s röviden bemutatta az új osztrák sínautót: „a szalonkocsiszerű sínautó 20 méter hosszú, 60 ülőhely van benne, s 100 km-es sebességgel közlekedik. A bécs–balatoni sínautóbusz-közlekedés július elsejével indul meg.” Nem sikerült kideríteni a leírás alapján, hogy valójában milyen típusú motorkocsit állított forgalomba az ÖBB. Csak lett megint gyorsvonat a bécsújhely–soproni vonalon!

Az 1938-as nyári menetrendbe ennek a gyorsmotorvonatnak a közlekedését átszervezték, s a Bécs–Sopron–Nagykanizsa–Pécs útvonalon közlekedtetették. Ekkor a sajtó már figyelmesebb volt, a Sopronvármegye megemlítette, hogy ebben a viszonylatban a „Siegfried” gyorsinóbuszt közlekedtetették. Ekkor azonban már nem a BBÖ: 1938. március 13-án bevonultak Ausztriába a német csapatok, s megtörtént az Anschluss.

1939-ben takarékosabb menetrendet szerkesztettek: a korábbi Bécs–Sopron–Pécs gyorsmotorvonat magyar vonalrészén MÁV gyorsmotorkocsit közlekedtetett a vasút. Sopron és Bécs között pedig az utasnak személyvonattal kellett utaznia.

A menetrendváltásokon kísérve végig a Bécsújhely–Sopron vonal történetét, alig láttunk bele az ott történt politikai döntésekbe. Ausztriában a húszas években a Szociáldemokrata Párt és a keresztényszocialisták küzdelmei jellemezték a politikai viszonyokat. A belpolitikai küzdelmek egy korai tragikus eseménye éppen a bécsújhely–soproni vonal mellett, Schattendorfban robbant ki 1927. január 30-án. Véres következményei, majd az azokat lezárni kívánó bírósági tárgyalás nyomán kirobbant általános sztrájk miatt a Bécsújhely–Sopron közötti vonalon is napokig szünetelt a forgalom.

Az osztrák Szociáldemokrata Párt agitációját Magyarországra is igyekezett kiterjeszteni. Ennek érdekében a bejáró – zömében szociáldemokrata vasutaság is vállalt bizonyos feladatokat. Mindenről Szenczey József egykori kocsivizsgáló beszélt:

„...Sopronba járt be kocsivizsgálóként Wr. Neustadtból Varga István. Varga soproni gyerek volt, itt is volt 9-es huszár. Azonban kommunista lett és ezért menekülnie kellett Sopronból. Később, amikor már megszerezte az osztrák állampolgárságot, bejárt megint kocsivizsgálóként. Egyszer, amikor reggel bementem a fűtőházba, két kosár szén körül nézelődött Horváth Károly és Kiss János kollégám. Figyelmeztettek, hogy ne nyúljak a kosárhoz, mert Kiss János máris megy át az állomásra a detektívfelügyelőhöz. A szénrel teli kosár alján ugyanis cukor volt, meg röpcédulák. A két kosarat az egyik BBÖ mozdonyon hozták be, Varga kocsivizsgáló részére.

Vargának a reggeli osztrák személyvonattal kellett volna jönnie szolgálatba. Várták is a vonaton a magyar hatóságok. Én azonban az egyik osztrák vasutast megkértem, s az a Vertretung telefonján

figyelmeztette Vargát, hogy már várják, mire ő leszállt a vonatról Nagymartonban.

Én is részt vettem ilyenek továbbításában. Osztrák kolléga adta át nekem, s budapesti, meg szombathelyi címekre kellett feladnom azokat. Egy-egy csomag feladásáért szép pénzt kaptam. Neveket nem mondhatok, arra becsületszavamat adtam, hogy nem fogom elárulni...”

Már említettem, hogy találkoztam olyan kollégával, aki már a Tanácsköztársaság idején Sopron déli vasúti pályaudvarán dolgozott. A két háború közötti korszak lezárásaként a vele készített interjú adja meg ennek az időnek summázatát:

.....Tizenhárom évig voltam forgalmista Sopron délin. Ez alatt a hosszú idő alatt sok minden megesett, de tulajdonképpen szerencsém volt, hiszen egyetlen balesetem sem volt...Állomásunk rendelkező állomás volt Sopron–Wr.Neustadt irányában. Szolgáltatunk természetesen szorosán össze volt kapcsolva az ÖBB-vel, minthogy a Sopron–Wr.Neustadt között közlekedett legtöbb vonat az övé volt. A vonatszemélyzet is bécsújhelyi, illetve bécsi. Rendkívüli vonatok részére mozdonyt és csapatot Bécsújhelyről kellett rendelniük. Rendkívül jó kapcsolat állt fenn közöttünk, különösen aki az osztrákokkal meg tudta magát érteni. Volt távíró és távbeszélő összeköttetés közöttünk... az illetékes kolléga urat a telefonhoz kértük, aki kívánságainkat azonnal elintézte. Nem emlékezem hosszú szolgálati időmből olyan esetre, amikor dolgainkat a legkollegálisabb módon ne tudtuk volna elintézni. S ha az ember arra gondol, mi lett ebből a kellemes időszakból a hitleri korszak bekövetkeztével, az alig hihető. Egyik napról a másikra a legtöbb osztrákból – osztrák képviselő, a vámosok, a határrendőrök – náciak lettek, vagy helyükbe náci németeket helyeztek Sopronba. Ezek nem akartak velem, a zsidóval érintkezni, kívánságukra elhelyeztek...”

3. A második világháború hadiforgalmi feladataiban

A bécsújhely–soproni vasútvonal a második világháború időszakában először 1941 tavaszán kapott katonai feladatot. A német csapatoknak Jugoszlávia elleni felvonulását megelőzően szénvonatok futottak a vonalon. A szén Sopron Déli, Szombathely és Nagykanizsa fűtőházainak osztották el. A vasutasság nem értette ennek rendeltetését. Azt is csak kevesen értették, hogy miért irányítanak Szombathelyről 10 mozdonyt Sopron Déli-re, amikor senki sem rendelte azokat, mert hiszen a készülő német felvonulásról csak kevesen tudtak. A vonal forgalma felett a Wr. Neustadtban megszervezett katonai irányítószolgálat látta el a felügyeletet, közvetlen kapcsolatban a szombathelyi MÁV üzletvezetőségben is berendezett Zugleitunggal. Ezek természetesen a MÁV szervekkel együttműködve látták el feladatukat. Csak akkor értette meg a magyar vasutasság az összefüggéseket, amikor 1941. április 2-án megindult a német felvonulás a Jugoszlávia északi határai közelébe irányított vonatokban. A Sopron–Nagykanizsa közötti vasútvonal átbocsátóképessége a

minimális polgári forgalom fenntartásával napi 12 vonat volt. Ezért a vasúti szállítással mozgó egységek egy része Bécs térségében kirakott és közúton vonult fel gyülekezőhelyeire. A DR mozdonyok és csapatok Sopron Déli pályaudvarig továbbították a szállítmányvonatokat, ott a MÁV mozdonyai és vonatkísérői vették át azokat.

Ezt követően rendszeresen közlekedtek a német katonai szállítmányvonatok Sopronon keresztül, majd a Balkánra közlekedtetett német szabadságos gyorsvonatot is a Wien–Sopron Déli–Nagykanizsa vonalon irányították Belgrádba és vissza. Ez a polgári utasok által is igénybe vehető kocsit is továbbított Sopron–Pécs között.

Amikor a szövetségesek légiháborúja Németország ellen megkezdődött, az Angliából felszálló repülőgépek már 1942 júliusában a bécsi légtérben is feltűntek. A zavarórepülések azonban kevés veszélyt jelentettek. Az első légitámadás, amely a Bécsújhely–Sopron vasútvonal térségét érte, 1943. augusztus 13-án történt. Ez Bécsújhely ellen irányult. A riasztás azonban megkésélt, s csak akkor szólaltak meg a szirénák, amikor már hullottak a bombák a célpontokra. A légitámadás súlyos károkat okozott a Rax és a Messerschmidt művekben, de károk keletkeztek a vasúti berendezésekben is. Ezt követően többször bombázták Bécsújhely ipari és közlekedési célpontjait a szövetséges légierők. 1944 októberében a szövetségesek a légierőknek új feladatokat adtak. Azoknak elsősorban az olajfinomítókat és a közlekedési célpontokat kellett támadniuk. Így 1944 márciusában Burgenland vasútvonalain az amerikai vadászgépek már a közlekedő vonatokat támadták.

1944 tavaszán a Bécsújhely–Sopron Déli közötti vonal forgalma gyenge volt. Olyannyira, hogy a vonalon az éjszakai szolgálatot is megszüntették. Így takarékoskodhattak az egyre szaporodó katonai behívások miatt úgyszólván szűkre szabott személyzettel. A szomszédos nagy állomáson, Sopron Déli pályaudvaron azonban az éjjeli szolgálatot továbbra is fenntartották, csakúgy, mint a Sopron–Szombathely vonalon is.

A soproni vasutasok közül néhányan aggodalommal figyeltek a szomszédos „Ostmark” felé. Ugyanis hetekkel korábban a Wr. Neustadt-ig kijáró jegyvizsgálók a lakosságtól, a velük érintkező vasutasoktól arról értesültek, hogy a magyar határhoz közel eső területeken német csapatokat vontak össze. Német tisztok pedig kikotyogták, hogy az lesz ezeknek a csapatoknak a feladata, hogy szükség esetén megszállják Magyarországot. A jegyvizsgálók hamarosan azzal a hírrrel érkeztek, hogy küszöbön áll Magyarország német megszállása.

1944. március 19-én a hajnali órákban Loipersbach–Schattendorf forgalmi szolgálattevője közölte soproni kollégájával, hogy az éjszakai zárlatot feloldják. Bevezetett azonnal két vonatot, s kérte is a menetengedélyt az első vonat részére. A soproni forgalmi szolgálattevő mit sem tudott ezekről a vonatokról, jelentette tehát a szombathelyi üzletvezetőség forgalmi ügyeletesének. Amikor valamivel 5 óra előtt kihúzott a hajnali személyvonat Sopron Déli pályaudvarról, az ágfalvi oldalon már járt be az állomásra az első német katonavonat. De arra tudta már mindenki, hogy megkezdődött Magyarország megszállása.

1944 nyári és őszi hónapjaiban – jó repülőidőben – Bécsújhely–Sopron térségben folyamatossá váltak a szövetséges légierők gépeinek berepülései. Jóllehet magát a vasútvonalat, annak állomásait a légitámadások nem érték, a forgalom a riadók miatt

megbénult; a vonatokat az arra kijelölt pályaszakaszokon le kellett állítani, s csak a riadók lefűvése után mozdulhattak ismét. A vonal állomásain mindenki hallotta a Bécsújhelyre ledobott bombák robbanását, de közelebbi helyeken még a robbanások okozta földmozgást is érezték. A vonalon leállított vonatokat sehol sem érte a vadászok támadása. A meglehetősen mély bevágások, erdővel fedett szakaszok jól rejtették a vonatokat a vadászok elől.

1944. december 6-án Sopron GYSEV állomást érte súlyos amerikai légitámadás, mely ráadásul a vele párhuzamosan vezető szombathelyi vonalat is feltépte. Napokra leállt az átmenő forgalom Sopron mindkét pályaudvarán.

1945. február legvégén indult meg az Ardennekből áthozott 6. Páncélos Hadsereg szerelvényeinek közlekedése. Minden erre a forgalomra felhasználható vonalon egymást követve gurultak a Balaton-felvidék kirakódóhelyeire a páncélosokkal, csapatokkal rakott vonatok. Ebbe a forgalomba robbantak bele március első napjaiban a Wr. Neustadt, Sopron Déli és Sopron GYSEV állomást ért légitámadások. Sopron Déli pályaudvaron ezután már csak az átmenő vágányt állították helyre. Wr. Neustadt még 1945. március 14–15–16-án kapott egy légitámadást, amikor 13–18 hullámban célzás nélkül dobták bombáikat a légierődök. 1945. március 26-án érte Bécsújhelyet az utolsó légitámadás. Sopront még 1945. március 28-án szovjet bombázók szórták tele bombáikkal. Ekkor már csak a menekítőforgalom szerelvényei közlekedtek Bécsújhely felé. Egymást érték a vonatok – láttávolságban közlekedtek – araszolva.

A szovjet front előtt a vonalon a Feldeisenbahn alakulatai vették át a polgári vasutasoktól a forgalom „irányítását”, majd ezek alakulatainak visszavonásával a robbantást végző egységek. Ezek 1945. március 31-én felrobbantották a Sopron és Ágfalva között lévő kétnyílású boltozott vasúti felüljárót.

Ezzel a robbantással mind a vasúti, mind a közúti forgalmat lehetetlenné tették: a híd boltozata az országútra zuhant. A nagymartoni viaduktot szerencsére megkímélték, annak robbantása a viadukt teljes és végleges pusztulását jelentette volna.

A forgalom újraindításától az 1956-os forradalomig

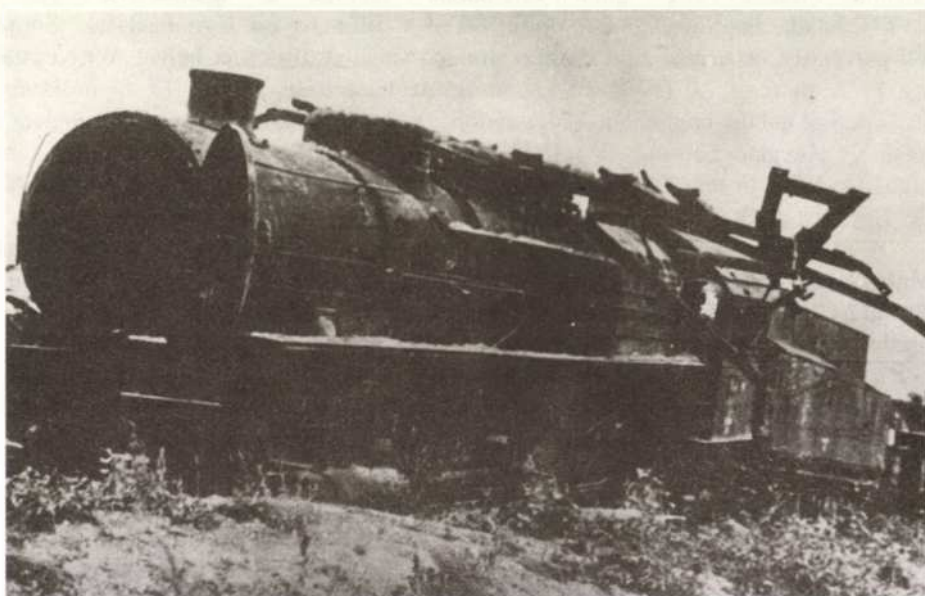
A szovjet hadvezetés vasúti parancsnoksága az Ausztria területén előbb még harcoló, majd már csak megszálló feladatot teljesítő csapatainak utánpótlási vonalául a Székesfehérvár–Celldömölk–Sopron–Bécsújhely vonalat jelölte ki. Így röviddel a harcoló csapatok után a vonal állomásait előbb műszaki alakulatokkal, majd tábori vasutas egységekkel népesítette be a Vörös Hadsereg. A műszakiak ideiglenesen helyreállították a vonalon lévő rombolt hidakat, átereszeket, vágányokat, s ennek köszönhetően 1945. április 10-én Celldömölk felől végighaladt a kijelölt vonalon az első utánpótlást szállító vonat szovjet személyzettel, zsákmányolt német eredetű mozdonnyal.

A szovjet utánpótlási forgalom első vonatjai a csupa rom és roncs pályaudvaron megint a raktárvágány, a pályafenntartási telep melletti csonka összekapcsolásával kialakított vágányúton haladtak át, akárcsak 1945. március 4., az amerikai légitámadást követően a németek vonatjai.

A Sopronból kivezető vonal helyreállításához a Déli pályaudvarról a magyar vasutasok vállon hordták ki a síneket, hogy a robbantott sínek helyébe beépítsék a

pályába. Szerencsére volt Sopron Déli pályaudvaron valamennyi haditartalék: sín és egyéb felépítményi anyag is. Az ágfalvi vonalban felrobbantott boltozott kétíves hidat nem állították helyre a szovjet műszakiak és a kihajtott lakosság a helyét földdel töltötték fel, s a közút forgalmát egy alkalmas földútra terelték.

Néhány napig egyirányú volt ez a forgalom, azonban csakhamar forgalomba helyeztek a szovjet vasutasok Savanyúkút és Sopron Déli pályaudvar között a szovjet katonai utasforgalom céljaira egy magyar eredetű motorvonatot, ami valahol zsákmányként kerülhetett a szovjet vasutasok kezébe. Sopron Déli pályaudvaron ekkor még csak az átmenő forgalmat biztosító egy vágányt állították helyre, így a motorvonat Sopron GYSEV állomásig és vissza közlekedett.

424. sorozatú mozdony roncsa Sopron Déli pályaudvaron. 1945. szeptember 12.

Fotó: Vaszkó Ákos

Az állomási szolgálatot legelőbb kizárólag a szovjet vasutasok látták el, s csak hetekkel később vettek részt abban a helyi vasutasok. Legelőbb a vonatkísérő szolgálatban kaptak feladatokat a civil vasutasok, nyáron már a mozdonyokra is ültetett magyar, majd osztrák személyzet is. Amíg a magyar vasutasság nem vehetett részt a végrehajtó szolgálatban, a helyreállítási munkákon dolgoztak. Így április utolsó napjaira Sopron Déli pályaudvaron már két forgalmi vágány volt járható.

Sopronból Szombathely felé 1945. május 1-jén indult meg egy vonattal személyforgalom. A vonatok csak Sopron GYSEV-pályaudvarig közlekedhettek: Sopron Déli pályaudvaron még nem volt hely a szerelvény tárolására, romok borították

a fűtőház helyét is. A Marhapályaudvar és a GYSEV-állomás között a vonal még használhatatlan állapotban volt.

1945. július közepén a szovjet vasúti parancsnokság tisztjei egészében visszaadták a forgalom, a vontatás irányítását a magyar vasutasoknak. A legfelsőbb szovjet vasúti parancsnokság is Badenban rendezkedett be, így minduntalan érkeztek oda igyekvő szovjet szolgálatba állított motorkocsival, vagy apró gőzmozdonnyal is ilyen-olyan feladattal megbízott tisztek, parancsnokok.

A harcok után igen nagyméretű szabadságolás kezdődött Ausztriából. Ennek lebonyolítására Bécsből Budapestre közvetlen szabadságos gyorsvonatot állítottak forgalomba. Azonos céllal megindítottak Bécsújhely–Sopron Déli pályaudvar között is egy szabadságos gyorsvonatot olyan menetrendi fekvéssel, hogy a Szombathely, illetve Győr felé továbbutazók csatlakozást kaphassanak. A gyorsvonatnak mindig volt több-kevesebb szovjet katona utasa, jutott benne hely a polgári utasoknak is. 1945. május 14-én az osztrákok is felvették már a személyforgalmat a vonalon.

1945 nyarán a zsákmányvonatok adtak feladatot a vasutaságnak. Ezek leszerelt gyárberendezéseket, zsákmányolt hadianyagot, de minden elképzelhető, amit csak megmozdíthattak – szállítottak.

A szovjet hadiforgalom idején Sopron Déli pályaudvaron súlyos baleset történt. A történeteket Dr. Kadnár Béla mondta el, aki annak megtörténtekor forgalmi szolgálattevő volt:

....Arra emlékszem, hogy az orosz katonai forgalom már ment, mikor minket kirendeltek az orosz forgalmista mellé, Sopron Déli-re. Mi akkor nem csináltunk még semmit. Éjjeli szolgálatban voltunk. Valami tartányvonat jött fel a GYSEV-ről, ugyanakkor Ágfalváról meg lefogadott az orosz forgalmista egy másik vonatot. Akkor Sopron Délin még csak egy vágány volt készen és így az Ágfalva felől jött vonat ráfutott a tartányvonatra. Összeütköztek. Kiborultak a tartánykocsik. Rettenetes lövöldözés kezdődött. A forgalmista asztalán egy nagy kancsó bor állt – most is látom szinte a szemem előtt. Azt fogta legelőbb és kivágta a vágányok és bombatölcsérek közé. Mi magyar vasutasok elmenekültünk. Először a II. torony pincéjében húzódtunk meg, majd az Erzsébet–kerten keresztül elmentünk Szóka pályamesterhez. A Bánfalvi soron lakott. Értesítettük, hogy menjen ki az állomásra, helyreállítani a baleset során feltépett vágányt. Mi pedig nem mentünk vissza az állomásra, talán csak három nap múlva. Akkor láttuk, hogy a tartánykocsik már a bombatölcsérekbe vannak húzva, s a forgalom már megy.

Jóval később, amikor már mi irányítottuk a forgalmat, s az orosz csak ott ült a forgalmi irodában, tragikus végű szerencsétlenség történt. Bemondtak egy vonatszámot, hogy közlekedik. Csupa nyitott kocsiból állt, s láttuk, hogy azokban szalma, fahulladék volt. A vasgyártól Ágfalva felé már emelkedőbe fordul a pálya. 58-as mozdony volt a vonaton, vágta a szikrát, ahogy erőteljesen dolgozott. Ágfalva és Lépesfalva között, ott addig a 15-ös őrház volt – ezt elsodorta a légnyomás – meggyulladt a rakomány.

En akkor már otthon voltam, megjött a leváltóm, amikor a robbanás történt. Két, vagy három kocsiban páncélöklök voltak szalmával lefedve. Amikor a tűz elérte a páncélöklöket, robbantak. Messze szétszóródtak a páncélöklök a robbanás következtében. Egy tűzszerész pályamestert küldtek a robbanás helyére, a

páncélöklöket összeszedni. Egy páncélöklőfej felrobbant, hárman meghaltak. A tűzseréző szétégett testét pályakocsin hozták be Sopron Déli pályaudvarra...”

A hadiforgalom, a hazatérők és hazájukból elűzöttek forgalma közben és után a helyreállítás feladatai adtak ezer gondot a soproni déli pályaudvar vasutasainak. Már tervezgették 1945 óta a soproni központi pályaudvar létesítését, talán ezért sem kapott a MÁV Sopron Déli pályaudvara helyreállítására kellő anyagi eszközöket. A személyzet napi szolgálatának befejezése után vállalkozott még ingyenes túlórában (akkor rohammunkának, felajánlásnak, vagy társadalmi munkának nevezték ezt), segítségül hívta a soproni üzemek, intézmények dolgozóit. Csákánnyal, lapáttal vonultak vasárnaponként az üzemekből az emberek romeltakarításra. Ahol eltakarították a romokat, ott a pályafenntartás megkezdte az újabb vágányok rendbehozatalát. Mellettük pedig napokon keresztül a szombathelyi MÁV-műhely darukocsija szedte ki a bombatölcsekből a mozdonyok, kocsik roncsait.

Az állomásépület azonban még évekkel a háború után is romos volt, a nagycsarnok oldalán hatalmas lyuk tátongott, ott ahol a légiakna oldalról beleesett: A „fűtőház” két, kerekein, de a vágány mellett a földön álló fedett teherkocsiból állt. Egyikben szegényes műhely, a másikban a személyzet öltözője. Mosdója a szabad ég alatt volt, vizet a tartalékról kaphatott a szenezőmunkás. Egy gerendából ácsolt „torony” is volt ott, tetejére felemelték egy tartánykocsi tartányát, abba már villanymotor nyomta a vizet a vízállomás szerencsére megmaradt kútjából. Megmaradtak az egykori fűtőházi vágányok és helyreállították a fordítókorongot. Ezen még kézierővel fordították meg a gőzmozdonyokat, amíg elfértek azon a masinák. Akkor oldódott meg valamiképp Sopron Délin a vontatási kérdés, amikor 1951-ben aláírták a MÁV–GYSEV vontatási szerződést és a vontatási személyzet átköltözött a soproni GYSEV fűtőházba.

1951-ben végre elkészült a régi, a bombázáskor teljesen elpusztult régi mellé a MÁV szabványtervei alapján, betonelemből összeállított raktárépület. A nagy befogadóképességű raktár áttekinthető árukezelést ígért a vasutasoknak. Mellette mindjárt megkezdtek a raktár- és vámhivatali épület munkáit is.

Luca székének módjára történt a felvételi, s ezt követően a lakóépület helyreállítása. Azokat minden építészeti díszüktől megfosztották, hogy a helyreállítás költségeit csökkentsék. Az egykorú újságcikkek keserves állapotokról tanúskodnak, amelyek között a vasutasság dolgozott 1949/50-ig.

Az állomás biztosítóberendezését már nem állították helyre. Ugyan az ágfalvi oldal váltóit ismét bekapcsolták a központi állítóberendezésbe, de a szombathelyi oldal váltói már csak kéziállításúak maradtak.

Sopron Déli pályaudvar 1847 óta telepállomás volt. Vonatkísérői látták el a menetrend változásainak megfelelően a számukra kijelölt vonatokon a szolgálatot, s annak megnyitása után a brennbergi bányameneteken is ők szolgáltak. Az állomás szerepe 1953 nyarától kezdve jelentősen csökkent. Minisztériumi döntésre felbontották a MÁV Sopron Déli pályaudvar és a Harka–Kópháza közötti vonalát, s a forgalmat Sopron GYSEV állomáson át Harka–Kópházáig a Sopron–Kőszegi HÉV egykori vonalára terelték. A helyi érdekű vonal Sopron GYSEV állomásról indulva párhuzamosan vezetett a felbontásra ítélt eredetileg déli vasúti vonallal. Visszaemlékezők Bebrits Lajos államtitkárnak tulajdonítják a döntést, mely

rendszeresen teremtett balesetveszélyes helyzetet az agyonzsúfolt GYSEV állomáson. Megtörtént...

A negyvenes évek végén a Sopron Délin a vonatokkal közlekedő mozdonyok cserélődtek. Míg addig Szombathely–Sopron Déli között kizárólag a 324 sorozatú mozdonyok közlekedtek, előbb a 342, majd 315 sorozatú mozdonyok jelentek meg. Az ötvenes években a MÁV egykor oly parádés 327 és 328 sorozatú mozdonyai hozták Szombathely felől a vonatokat. Ez utóbbiak nem fértek el a fordítón, ezért a GYSEV-állomásra jártak fordulni. Az ötvenes évek közepétől a személyvonati vontatást már általában 424 sorozatú mozdonyokkal végezték.

1951-ben megszüntették a brennbergi bánya üzemét, s 1952-ben megtörtént a vonal felbontása is. Addig a bányameneteket egymást váltva a 475.011 és 475.023 számú mozdonyok továbbították. Ha az egyik a bányamenettel közlekedett, a másik az állomási tartalék volt, s ezen belül továbbította az ágfalvi meneteket. Közel harminc évig tartoztak a Sopron Déli fűtőházhoz. Az öreg 475-ösöket 1951 után selejtezték: akkor már csak ez a két példány volt ebből a sorozatból a MÁV üzemében. Helyükbe előbb a 377.082 számú apró mozdonyt irányította a Déli pályaudvar szolgálatára a szombathelyi igazgatóság vontatási osztálya. Egy ideig a gyenge 377-es helyett 326 sorozatú mozdony tolatott az állomáson. Az ágfalvi menetek továbbítására a Szombathely felé indítandó vonatok mozdonyait vezényelték a menetrendtől függően.

Így csakhamar nélkülözhetővé vált Sopron Déli vonatkísérő személyzete. Kapóra jött ez a GYSEV-nek, mely megnövekedett a forgalma miatt vonatkísérőhiánnyal küszködött. Talán egy jegyvizsgáló kivételével valamennyiüket áthelyezték a GYSEV létszámába. Amikor pedig már képzett forgalmistákra, sőt a kereskedelmi szolgálathoz értőkre is szükség volt, élükön egykori állomásfőnökükkel, Dr. Kadnár Bélával, azok is a GYSEV-re indultak.

Sopron Déli pályaudvaron csak a resti virágozott. No nem a Grastyán-féle étterem, melynek a háború előtti Sopronban híre-neve volt. Annál jóval egyszerűbb. Ám remek balatoni boraival állandó vendégkört gyűjtött magához. Amikor azonban a nagy államosítási lázban bekebelezte az Utasellátó Vállalat, büfé szintjére süllyedt.

1953-tól kezdve folyamatosan csökkent az utasforgalom. A vonatok Szombathely felől csaknem üresen érkeztek. Az utasok zöme Sopron GYSEV-állomáson szállt le és fel. Csak az állomás körüli gyárak munkásai utaztak tovább. A csarnokban alig lézengett valaki a vonatok indulása előtt. Kiürült az IBUSZ-pavilon, s a trafik is bezárt, nem volt, ki újságot, cigarettát vegyen.

Ugyan naponta Sopron Délin át közlekedett a 4991/4990 számú osztrák tolatósteher, egyre kevesebb volt az átmenő kocsiforgalom. Legtöbbször hazatérő MÁV kocsikat hagyott vissza Sopron Déli pályaudvaron. Egy ideig Ausztriából bányafa érkezett, belforgalomban a Sörgyár, meg az Asztalosárugyár adott munkát, de a gépkocsiközlekedést segítő intézkedések a soproni üzemeket is elfordították a vasúttól.

Sopron Déli pályaudvar azonban egy téren bizonyára megelőzte a szombathelyi üzletvezetőség, illetve később igazgatóság minden állomását. Szinte évenként váltották egymást az állomásfőnökök. Kít kiemelték, kit megfúrtak, ki alkoholista lett, ki nem felelt meg politikailag, ki elhagyta az országot. Ám az egész állomásszemélyzet nyugtalanság, egyre rosszabb közszellem jellemezte. Olyan politikai vezetőket kapott az állomás, akik az államvédelmi szervekkel és a szombathelyi politikai osztály

instruktoraival közösen teremtették meg ezt. A szakvezetők között is akadt egykori vasgárdista, kinyomozhatatlan múltú „menekült” politikai kalandor, így nem csoda, hogy Sopron Déli becsületes személyzete nem találta helyét a Párt által teremtett körülmények között. A meghamisított munkaverseny-eredmények, a terv- és a békekölcsön, s az ÁVH világában nem találta helyét. Így érkezett el 1956. forradalmi ősze. A Sopron Déli pályaudvaron ekkor történekről beszéljen Szőke Lajos, az állomás akkori távirásza, akit a vasutasok a munkástanács egyik tagjává választott:

„...Sopron Déli pályaudvar a zajos történésektől az 56-os eseményeket illetően meglehetősen távol volt, míg a szomszédos Sopron GYSEV állomás mindenbe belekerült. Az állomás személyzete is más volt, jóllehet Sopron Délin is voltak felfűtött, forró agyú vasutasok, de a zártabb, egységesebb személyzet józan része vissza tudta fogni őket a túlzásoktól.

Az állomásszemélyzet 1956. október 25-én munkástanácsot választott. Abba Szirányi János intéző, átmeneti pénztárost, Józszai József tételvezetőt és engem választottak. Minden bizonnyal közrejátszott ebben a választásban, hogy 1945–1947 között Szirányi János a Kisgazda Párt vasutas csoportjának tagja volt, magam pedig a munkáspártok erőszakos egyesítéséig a Szociáldemokrata Párt városi szervezete vezetésében is részt vettem. Józszai Józsefet pedig merész és nyílt hangú, egyenes embernek ismerték.

Az állomás munkájában, a szolgálatban november 4-ig nem történt különösebb esemény. Az állomásfőnök, Halmai Antal korábban nyíltan kommunistának vallotta magát, de a lezajlott eseményeknek szabad folyást engedett, nem tett ellenük semmit. Tudomásul vette azokat.

Már korábban visszatért az állomási létszámba Horváth István, aki Sopron Déli tételvezetőjeként szolgált azelőtt. Politikai tisztként a szombathelyi üzletvezetőség forgalmi munkájának ellenőrzését kapta feladatul. A politikai osztály megszüntetése után visszatért Sopronba. Akadt ugyan Sopron Délin is, aki „akasztani akart”, a hangoskodót azonban leszerelték.

November 4-én, amikor megindult a szovjet támadás Magyarország területén, s erről az ÖBB is tudomást szerzett, Wr. Neustadtból három kocsival egy mozdonyt küldtek Sopronba, hogy elszállítsák innen az osztrák vasutasokat. A Vertretung (ÖBB Képviselő) vezetője több vezető vasutasnak felajánlotta, hogy ha akarnak, családostól csatlakozzanak a hazatérő osztrák vasutasokhoz. 10 órára tűzték ki az indulást. Addig csatlakozott a vonattal indulókhoz Halmai Antal állomásfőnök feleségétől, Száka Mária távirász, akit elkísért a Hasenöhrli fiú... Azonban nem ment el mindenki, akinek felajánlották a lehetőséget. Így elment a Balfon lakó Gyulási Károly családostól, Joó Gyuszi a normás. Ágfalváról három forgalmista ment el: Szupper János, Grieszler Rezső és Kövi András.

Amikor az osztrák átmenő forgalom ismét megindult, december 9-én a 4932 sz. vonat a Vasöntöde sarkánál szovjet katonák kézifegyverekkel lőtték. Szerencsére sebesülés, vagy haláleset nem történt. De a 17-es pályáőr, Hollósi jelentette a történeteket, s annak híre hamar szétszaladt.

Röviddel később az állomásfőnököt és engem, mint a munkástanács tagját bevitték a városi szovjet parancsnokságra, és faggattak, hogyan terjedhetett el a lövöldözés híre. Közben az állomásról jelentették elvitelünket az üzletvezetőségnek.

Bizonyára Szombathelyről is tettek lépéseket az orosz parancsnokságnál, mert két óra múlva szabadon engedtek bennünket...”

Átszervezés – feladatvesztés: bizonytalan jövő

A hatvanas években került ismét tárgyalásra a soproni pályaudvarok kérdése. A GYSEV óriási átmenő forgalommal kínlódott, ami évenként az őszi–téli hónapokban megismétlődött, s a Győr–soproni vonalon, de főképp a soproni állomáson folyamatosan forgalmi „dugót” okozott. A személyvonati forgalom lebonyolítására sem volt gyakran szabad vágány. Az egész soproni csomópont átépítése, átszervezése vált szükségessé. Legelőbb a soproni rendezőpályaudvar építését kezdték meg. Az átszervezés keretében szükségesnek látták a vasúti vezetők, hogy Sopron Déli pályaudvart és Ágfalva állomást is vegye át üzemeltetésre a GYSEV. Gondosan mérlegelték az ebből nyerhető előnyöket, míg végrehajtották a döntést: Sopron Déli pályaudvar és Ágfalva állomás üzemét átvette a GYSEV. Hamarosan megkezdődtek a csomópont egységes vezetés alá helyezése technikai feltételeinek munkái.

Ágfalva állomás fokozatosan elveszítette utas- és áruforgalmi feladatait. Kocsirakományú áruforgalmát Sopronba irányították, darabáruforgalma jelentéktelen volt. Egyelőre azonban még utasforgalma számottevő volt, munkanapokon 8 személyszállító vonatpár közlekedett Sopron–Ágfalva között az 1967/68. évi menetrendkönyv adatai szerint. Az új közlekedéspolitikai elvek alapján a nem gazdaságos vonalakon meg kellett szüntetni a vasúti közlekedést és a személyszállítást autóbuszforgalomra terelni.

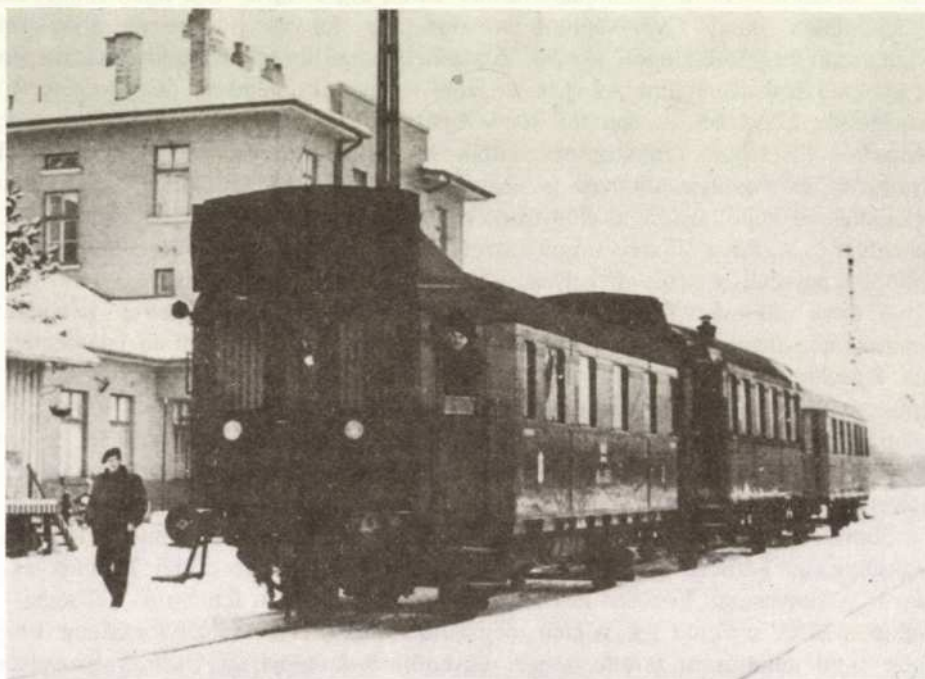
Sopron–Ágfalva között a forgalom átterelésében nem csupán a forgalom gazdaságossági kérdései döntöttek. A vonalat az Osztrák Szövetségi Vasutak és a Magyar Államvasutak közösen használta, s közösek voltak a fenntartás költségei is. Amikor a MÁV a vonal használatát megszüntette és annak személyforgalmát 1969. január 6-tól autóbuszra terelte, annak egyedüli használója az Osztrák Szövetségi Vasutak maradt, s egyedül viseli azóta is a fenntartási költségeket.

Azóta Ágfalva állomási jellegét is megszüntették, s ott már csak sorompóőr teljesít szolgálatot. Az osztrák személy- és tehervonatok áthaladnak, Ágfalva megállórákódóhely jellegét kapott. Azonban ott sem ki-, sem berakodás nem történik. Kivételesen 1996-ban – a kitelepítések emlékünnepélyén – díszletként kiállított a vasút a rakodóvágányra két fedett teherkocsit, s egy mozdonyt, s talán többet sem. Változott a világ...

Sopron Déli pályaudvaron is áthaladnak menetrend szerint az ÖBB vonatjai. Felvételi épülete, valamint a lakó- és a laktanyaépület a MÁV tulajdonában maradt. Míg a többi épület megtarthatta eredeti szerepét, az állomás nagycsarnoka és a csatlakozó helyiségek éjszakai szórakozóhely szerepét kapták. Egy ideig ugyan élt az elképzelés, hogy a Közlekedési Múzeum rendezkedik be abban, s az előtte lévő parkocskában járműbemutatót állít össze régi mozdonyból, kocsikból. Jó, hogy erre nem került sor, mert úgy járt volna, mint a Pályafenntartási Főnökség. Vezetője – munkatársaival együtt – fáradtsággal-gonddal összeszedte a pályafenntartás különböző

hajtányait, hajtókáit, sínautóit, hogy majd anyagi áldozattal is helyreállítva a Főnökség és a felvételi épület közötti parkban vágányokra helyezve bemutassák az érdeklődőknek.

Ezután hamarosan megszűnt Sopron Délin az éjjeli szolgálat. Volt ugyan az állomáson egy éjjeli őr, de amikor a lakótelepi fiatalokú banditák láncokkal szétverték a kiállított tárgyakat, ő is menekülni kényszerült. Az állomás szabad területté vált, ahova még a rendőrség se szívesen megy be. A roncsokká vált járműveket el kellett szállítani.

Motorvonat Ágfalva állomáson 1969. január 5-én,
a helyi vonatok közlekedésének utolsó napján. Fotó: Lovas Gy.

Sopron Déli pályaudvarra vitt a GYSEV selejtezett járműveinek utolsó útja. BC motorkocsi, teherkocsi, négytengelyes személykocsi, kisebb gőzmozdonyok után az 520-asok is ott végezték életüket a MÉH bontóvágányán. Láttam mozdonyvezetőt, aki könnyezve simogatta meg a 20-as mozdonyok már szétvágott darabjait: valamikor mozdonyvezetőként azzal tolatott Sopron GYSEV állomáson. Itt, a bontóvágányon halt meg a „rég”i vasút ... és nyílt tere az újnak.

A hetvenes évek nagy változásai során a személy- és teherforgalomban, a tolatószolgálatban Sopron Déli pályaudvaron is megtörtént a váltás. Dízel motorkocsik és mozdonyok vették át a gőzösök szerepét.

Ez a váltás az Osztrák Szövetségi Vasutakon már jóval korábban megtörtént. Az ötvenes években még a „kivételezett”, azaz a „priviligiert” forgalomban

gőzmozdonyok, nyitott peronos személykocsik közlekedtek. A hatvanas évek elején már a sárga-kék motorkocsik vették át a szerepet ebben a forgalomban. Az átmenő vonatokat a kocsilépcsőkön lógó határőrök kísérték a határtól a határig, tehát az ország területén áthaladva. Ezeknek a szerencsétlen kiskatonáknak minden védőruha ellenére testét-lelkét átjárta a szél, amíg a lépcsőn lógtak. A kocsikba bemenniük tilos volt! A

A kanizsai személyvonat útban Sopron Déli és Sopron GYSEV-állomások között. 1997. Fotó: Lovas Gy.

motorkocsik lépcsői azonban az ajtókkal együtt mozogtak, s azokon sem lehetett állni menet közben: Kénytelenek voltak lazítani a szabályokon a „felsőbb szervek”, s a határőrt beengedni a motorkocsik előterébe. Annak lehúzott ablakából figyelhettek.

Szégyenünk volt ez a módszer, ahogy a Belügyminisztérium szovjet tanácsadóinak javaslataira az átmenőforgalmat körülvették. A legnehezebb években az átmenő vonatok ablakaiból nézhették-láthatták a pálya mellett felsorakozott rokonokat

a családból így-úgy külföldre kerültek. De csak a felhúzott ablakon keresztül: Magyar területen az ablakot lehúzni nem volt szabad. Hamarosan a pálya mellett is megjelentek a BM emberei, s elzavarták a rokonokat a pálya mellől. Csak a vasfüggöny felbontásával együtt szűnt meg ez a szovjet rendszerű határőrizet.

Ma az osztrák tolatósteher is áthalad Sopron Délin. A rendezőben rakja le, veszi fel a kocsikat. Az osztrák vám és az ÖBB képviselő is a rendezőbe költözött 1989. november 9-én. A pályaudvar üres, alig érdemli meg ezt az előkelően hangzó nevet. Csak nappal teljesít ott szolgálatot a forgalmi szolgálattelvő. Napi nyolc személyvonatpár Szombathely felől még Sopron Délig is onnan közlekedik. A gyáraknak szóló teherkocsikat a rendezőből dízelmozdony viszi-hozza. A takarékos üzemmód ezt diktálja. Egyébként tolatás csak annyi van az állomáson, hogy a vonatok mozdonyai „körüljárnak” érkezés után.

A raktáépület berraktár lett, diszkontáruhá. Mellette selejtezésre váró, félig roncs teherkocsik ajtajait zörgeti a szél. Elindultam Ágfalva felé. Jól gondozott pályán baktattam a vasöntöde mellett, ahol 1947-ben a bevágásban Gyöngyösi külügyminisztert a párizsi béketárgyalásokról érkező Arlberg-expresszsel, betemette a hófűvás. Ahol a háború után az élelmiszerért érkező bécsújhelyi vasutasok az ívben lassító vonatokról leugráltak. Az ágfalvi országút hídjáig a két vágány számára épült töltésen két sín pár vezet. A vasöntöde iparvágányának kihúzóvágánya végén egy 424-es gőzmozdony roncsolt, kifosztott teste feketéllik. Olyan ez, mint a „Kutyakaparó” csárda melletti kőszent Petőfi versében. A költő soráival kérdeztem én is az egykori „Nurmi”-től:

Menj Isten hírével,
Mit állsz itt hiába?

Talán mégse hiába. A múlt időre emlékeztet, az elmúlt 150 évre.

IRODALOM

- Hans Die Eisenbahnen im Burgenland zur Zeit der Habsburger-
Hahnenkamp monarchie. Eisenstadt 1993.
Alfred Horn Die Wien-Raaber Eisenbahn und ihre Lokomotiven. Bohmann Verlag
Wien 1972
- Lovas Gyula Az eső vasúti szerencsétlenség Sopron közelében
SSz. 1964, 69–71. old.
- Lovas Gyula A Sopron–Kanizsa közötti vasút. SSz. 1965. 4. szám. 300–307. old.
Lovas Gyula 125 éves a sopron–kanizsai vasútvonal 1865–1990.
Közlekedéstudományi Egyesület 1990 Sopron.
- Lovas Gyula A brennbergi bányavasút SSz. 1967. 3. sz. 224–232. old.
Lovas Gyula Sopron vasútjai a II. világháborúban.
SSz. 1965. 1. sz. 14–31. old
- Lovas Gyula Magyar vasutak a II. világháború éveiben Budapest 1996.
Magyar Államvasutak Rt.
- Lovas Gyula Újra gurulnak a vonatok. Budapest 1996. Magyar Államvasutak Rt.

- Paul Mechtler Die erste Eisenbahn in Burgenland.
Burgenländische Heimatsblätter 196. Heft No 2.
- Pammer László Száz éves a vasútigazgatás Szombathelyen 1885–1995.
Szombathely 1995.
- Perkovácz Bódog–Kubinszky Mihály Széchenyi István és a Sopron–Bécsújhelyi vasút
építése SSz. 1957.
- Horn–Kubinszky K. u. k. Eisenbahn Bilderalbum 2. Bohman Verlag 1993.

MŰHELY

Mocskonyi Melinda:

Lábbeliviselet a XII–XIII. századi Sopronban. A Sopron-Előkapui bőrleletanyag feldolgozása.

A tanulmány egy mindeddig publikálatlan, XII–XIII. századi bőryanag feldolgozását, és annak eredményeit tekinti át. A leletanyag az 1966–1968. évi Sopron-Előkapui, Holl Imre által vezetett ásatások során került felszínre. A bőryanagon, az ásatást követő közvetlen restaurálási munkákon kívül további vizsgálatokat nem folytattak, s az anyag feldolgozása mindeddig váratott magára.

A bőryanag nagyobbik részét a bizonyíthatóan lábbelikhez tartozó bőrök – talpak, felsőrészek, béléscek, betétdarabok, rámak, cipőfüzők stb. – alkotják. A biztosan lábbelihez tartozó bőrökön kívül az anyag tartalmaz más tárgyakhoz (ruházat, erszény) tartozó bőröket is.

Munkám egyik fontos feladata ennek a soproni bőryanagnak a feldolgozása volt, vagyis az anyag részletes leírása, bemutatása, és a lehetséges rekonstrukciós munkák elvégzése. A Budapesti Történeti Múzeum restaurátor osztályán dolgozó B. Perjés Judit bőr- és textilrestaurátor segítségével a bőrök anyagvizsgálatára is sor kerülhetett, ezzel a bőrök egy részénél azt is tudjuk, hogy milyen állattól származnak, és milyen cserzési folyamatok során készítették ki őket. Mindezek az eredmények segítették a rekonstrukciós munkát is, vagyis az egyes darabok összepárosításában is irányadóak voltak.

A bőryanag konkrét feldolgozásán kívül szükségesnek tartottam, hogy áttekintsem a magyarországi és európai középkori lábbeliviseletet a régészeti és művészettörténeti anyag tükrében, továbbá, hogy a soproni anyag legközelebbi analógiáinak segítségével ezt az anyagot is elhelyezzem a magyar és az egyetemes viselettörténetben, amennyiben ez lehetséges.

A középkori lábbeliviseletről való ismereteink egyenlőre meglehetősen hiányosak. Kevés a régészeti leletanyag, és ebből következően a viselettörténeti feldolgozások is hiányoznak. Természetesen ez a tanulmány sem tűzte ki céljául a lábbeliviselet kutatásában eddig felmerült problémák teljeskörű megoldását, s a nyitva álló kérdések megválaszolását.

Az eredményektől függetlenül jelentőségét abban látom, hogy valamelyest talán kiegészítette eddigi hiányos ismereteinket a magyarországi középkori lábbeliviselettel kapcsolatosan. Ebből az időszakból a budai, Írásné Melis Katalin és Gerő Győző által kiásott kütleteken kívül¹ nincsen más jelentősebb és publikált bőrelletanyag Magyarországon. Szerencsés körülmény, hogy a budai anyaghoz hasonlóan, az általam feldolgozott anyag is legjelentősebb középkori városaink egyikéből került elő, így összehasonlításukra minden feltétel adott.

Lábbeliviselet a középkori Magyarországon és Európában

A kérdés vizsgálatokor alapvetően három adatsoporra támaszkodhatunk. Először is a fennmaradt írásos adatokra, melyekről elmondható, hogy a koraközépkori források igen szűkszavúak, és csak elvétve tesznek különbséget az egyes lábbelifajták között. Ellentétben ezzel a későközépkori írásos adatok – céhszabályzatok, szabadalomlevelek, árszabályzatok – melyekből sokkal részletesebb és pontosabb képet kaphatunk az egyes cipőfélék készítését és viseletét illetően.

A második adatsoportot a képzőművészeti anyag alkotja, mely a koraközépkorból csak elvétve áll rendelkezésünkre, és a későbbi korokban is gyakran sematikusabban ábrázolják a cipőt vagy csizmát. Viselettörténeti kutatások során magyar vonatkozásban leginkább a Képes Krónika ábráira hagyatkozhatunk, mely a valóságnak megfelelően próbálja ábrázolni a magyarországi XIV. századi ruházatot.

A harmadik adatsoportot az ásatásokról előkerült és rekonstruált lábbelik alkotják. Ezek segítségével kaphatjuk a legteljesebb képet a kora- és későközépkori lábbeliviseletről. A gazdag német, holland, svájci, lengyel, angol és skandináv lelőhelyekről már a VIII. századra datálható lábbelik is kerültek elő, s köztük díszítettek is voltak.

Magyar vonatkozásban a budai vár kütletei közt előjött cipőkre, cipőmaradványokra támaszkodhatunk.

Egyik legkorábbi, cipőtörténeti értékkel is bíró írásos forrásunk az 1100 körülől származó, Kálmán király által kiadott törvény. Ebben a király eltiltotta az egyházi személyeket a következő cipőfélék viselésétől: bocskor, festett és selyemmel díszített saru.² Az 1395 körüli Besztercei Szójejegyzékben találhatjuk először megemlítve a bocskor szót, a saru első írásos előfordulása 1380-ból, a Königsbergi Szójejegyzékből ismert.³

Középkori okleveleinkben is találhatunk lábbelikre vonatkozó adatokat. Így pl. 1452-ben a soproni vásárból hazafelé tartó jobbágyokat támadtak meg útonállók, és elvettek tőlük többek közt egy pár csizmát és egy pár cipőt is.⁴

A céhbeli mesterek munkájáról, előállított termékeikről, azok áraitól szerezhethetünk adatokat a fennmaradt árszabások, végrendeletek, hagyatéki leltárak áttekintésével. Ilyen témájú munkák már szép számmal készültek eddig is. Szende

¹ Í.-né Melis Katalin a kutak bőryanagát az 1973-as és 1974-es Arch. Ért. hasábjain közölte.

² Závodszy Levente: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Bp. 1904. 92.

³ Magyar Néprajz III. Kézművesség. Bp. 1991. 288. és 293.

⁴ Szűcs Jenő: Bőrfeldolgozóipar a XV. századi Magyarországon. Cipőipari Dokumentáció 1963. VII. évf./3 74.

Katalin a későközépkori végrendeletek, és egy szintén későközépkori személgödör anyagának összevetését végezte el.⁵ Lábbelire való utalást összesen csak 12 esetben talált. Ennek oka az lehet, hogy a cipőbőröket gyakran másodlagosan is felhasználták javításnál, betétdarabok, kisebb gyermekcipők készítésénél.

Dányi Dezső és Zimányi Vera a középkori Sopron áraitól és béreiről készített nagyon részletes munkát. Kötetük gerincét a városi számadáskönyvekből nyert ár és bértörténeti adatok alkotják. Gazdag adatokkal szolgálnak a cipő és csizmavásárlásokkal kapcsolatosan is.⁶

Domonkos Ottó és Mollay Károly árszabások átvizsgálásával ad áttekintő képet a soproni vargák középkori életéről, különféle készítményeiről, és az egyes készítmények, sőt egyes részmunkák áráról is.⁷

A magyar vonatkozású ikonográfiai anyag a koraközépkorból igencsak szegényes. A legkorábbi alakos ábrázolásokat a pécsi bazilika és az esztergomi királyi palota XI–XII. századi kőfaragványai őrzik, viselettörténeti kutatás szempontjából azonban kevés hasznukat lehet venni elnagyolt, túlságosan sematikus megformálásuk miatt.

A XIV. század 2. feléből származó Képes Krónika ennél több támpontot ad a viselettörténetet kutatók számára. Ahogyan azt a miniaturák is alátámasztják, ebben az időben kettős viselet volt jellemző a magyarságra. Egyrészt a keleties, keleti eredetű, másrészt a nyugatról jövő ún. olaszos viselet. A lábbelik viselés módját megfigyelve elmondható, hogy az olaszos viseletbe öltözött alakok háromféleképpen használták a lábbelikeket. Gyakran bőrtalpú hosszú harisnyaszárban jártak, amire szijakból álló sarukat húztak.⁸ A saru minden bizonnyal a fa és bőrtalpakat helyettesítette. Gyakran félcipőt viselnek, melynek kétféle típusa ismert a Krónikából. Az egyik zárt, bokáig érő, hegyes orrú félcipő. A másik típus ettől hegyesebb orrú, bokán keresztpántos, egyszínű félcipő.⁹ A királyi díszben ábrázolt uralkodók lábán szintén félcipők láthatóak, általában himzett felsőrészsel.¹⁰

⁵ Szende Katalin: Későközépkori végrendeletek és szintén későközépkori személgödör anyagának összevetése. Aetas 1990/III.

⁶ Dányi Dezső–Zimányi Vera: Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig. Bp. 1989. 388–391. Gyermekcipő, gyermekcsizma, felnőttcipő és felnőttcsizma szerepel az ártáblázatokban.

⁷ Domonkos Ottó: Soproni és Sopron megyei árszabások és a limitációkataszter tanulságai. IV. Kézművesipartörténeti Szimpózium Veszprém, 1980.

Mollay Károly: Árszabások. A soproni vargák 1532. évi árszabása. Soproni Szemle 1987/4 305–306.

A soproni vargák 1532. évi árszabás-tervezetükben 9 fajta csizmát 11 változatban sorolnak fel: lovaglöcsizma /reyt stiffell/, a nadrágpaszomántig érő /das ainem geet bis an die nestell/, marhabőrből /rinder/ vagy kosbőrből /Pokhuns/, gázoló csizma /See stiffell/, félcizma /Botkhen/, szekérre való csizma /Wagen stiffell/, parasztcizma /Pauer stiffell/, az ülepig érő /das einem geet ann dass gesess/, szokványos magyar csizma /ungrisch Tschisma/, gyermekcsizma /khinder stiffell/. Ezen kívül említenek férfi papucsot /Pantoffell/, tizenötféle férficipőt, parasztcipőket csattal, szíjjal, egyszeri talppal, hegyes orral, orr nélkül. Női cipőt felül fehér bőrből, tompa orral és dupla talppal.

⁸ Képes Krónika Bp. 1964. I. címloldalán, a király melletti nyugati viseletű lovagok lábán ilyen saruk láthatóak.

⁹ uo. 108. old. P -iniciáléban Kálmán fiát, II. Istvánt koronázzák, lábán piros, elől pántos, hegyes orrú cipő látható, továbbá a 31. oldalon S -iniciáléban Simon és Mihály lovagok szintén keresztpántos bokacipőt viselnek.

¹⁰ uo. 126. old. P -iniciáléban IV. Béla királyt ábrázolják királyi díszben, lábán piros, zárt felsőrésű, fehérrel himzett félcipő látható.

A keleties öltözékű alakok hegyes orrú, sarkatlan cipőket viselnek, száruk magassága a kabátok hosszúsága miatt nem látszik.¹¹ A krónikából magasabb szárú saru viseletére is látunk példát, a nagyváradi egyház építkezésén habarcsot keverő munkás félmagasszárú sarufélében dolgozik.¹²

Középkori viseletünknek közismerten gazdag forrásanyagát jelentik a Szent László legendát elbeszélő falfestmények és miniatűrök is. Az 1330-körül készült gelencei falkép Szent László-legendája részletén is sarut viselő katonákat látunk.¹³

A magyar lábbeliviselet történetét a kevéske forrásanyag következtében még nagyvonalakban is nehéz felvázolni. A honfoglalók lábbeliviseletéről a feltárt sírokból, temetőkből (Szeged-bojárhalmi temető női sírja, koroncói, hencidai, buj-gyepeteleki női sír) előkerült leletek segítségével alkothatunk képet. A honfoglalás kori csizmákat (sarukat) bőrből és nemezéből készítették. A csizma oldalvarrott volt, talpa puha, felkapó orrú. Lehetséges, hogy sarkas csizmát is viseltek, a sarok a kengyel hátracsúszását akadályozhatta meg.¹⁴ A lábbeliket változatos formában kis ezüstgombok is díszíthették. A buj-gyepeteleki női sír csizmáján korong alakú és háromszögletes veretek, kerek gombok voltak.¹⁵

A kora Árpád-kori lábbeliviseletről nehéz bármit is mondani. Az eddig elkészült viselettörténeti összefoglalásokban kevés szó esik erről a korszakról. A magyarok egyöntetű viseleteként a bokán felül érő, sarkatlan, elől vagy oldalt fűzéssel záródó, puha cipőket határozzák meg, hosszú hegyes orral.¹⁶ Valószínű, hogy hazánkban a XI. században elterjedhetett a fényűzőbb bizánci divat is, amely a lábbelik vonatkozásában a hímzett, díszített cipők és saruk közkedveltségében nyilvánult meg, amelyek viseletétől Kálmán király 1100 körül kiadott törvényében eltiltotta a papokat.

A magyar viselet nem lett egyöntetűbb az Árpád-kor későbbi évszázadaiban, de még az Anjou-korban sem. Ezt támasztják alá a Képes Krónika miniatűrjai is.

Magyar vonatkozásban a XIII–XIV. századra datálható lábbelik kerültek elő a budai vár néhány lakóházának kútjából. A kutak feltárását és az anyag feldolgozását Iránsné Melis Katalin végezte el.¹⁷ A budai anyagból rekonstruált két bokacipő – egy oldalt fűzős, két darabból szabott, és egy lábfejen megkötős, négy darabból szabott-alapvonásaiban szintén megegyezik a Krónikából már bemutatott zárt, bokáig érő, hegyes orrú félcipőkkel.

Ha az európai, régészeti ásatásokról előjött lábbelianyagot vesszük szemügyre láthatjuk, hogy már a VIII. századtól kezdődően jöttek elő cipőmaradványok. A II. vh. utáni anyagi kultúra kutatásban élenjáró lengyel kutatók wolini, opolei, gdanski, gnieznoi ásatások VIII–X. századra datált lábbelianyagait közlik.¹⁸ Ezek a korai cipők

¹¹ Zichy István: A Képes Krónika miniatűrjei viselettörténeti szempontból. Petrovics Elek Emlékkönyv. Bp. 1934. 62.

¹² Képes Krónika 99. old.

¹³ Radoscsay Dénes: A középkori Magyarország falképei. Bp. 1954. XLIV. tábla

¹⁴ László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete. Bp. 1988. 372.

¹⁵ Csallány Dezső: Weiblicher Haarflechteschmuck und Stiefelbeschlaege aus der ungarischen Landnahmezeit im Karpatenbecken. Acta Arch. Hung. XXII. /1970/ 294-299. 27-30. kép

¹⁶ Lovag Zsuzsa: A magyar viselet a XI-XIII. században. Ars Hungarica 1974/2 Bp. 1975. 399.

¹⁷ Iránsné Melis Katalin: A budai középkori lábbeliviselet. XIII-XIV. század. Arch. Ért. 100 /1973/ 88-101.

¹⁸ Henryk Wiklak: Polish early mediaeval foot-wear of the 8th - 13th centuries on the basis of excavations. Materiały wczesnosredniowieczne /1969/ 486-489.

jórészt egybeszabott, bocskor típusú lábbelik voltak. A cipőket lábfejen középen varrták össze, és a boka alatt körbe futó zsinórral kötötték meg.

A X–XI. század folyamán a cipőformák tovább fejlődnek. Elterjednek a több részből szabott lábbelik, félcipők, melyeknek szára a bokáig ért, és száras cipők, amelyeknek szára a bokacsont fölé ért. Erre az időszakra tehető Európában az ún. oldalvarrásos félcipők megjelenése is. A cipők felsőrészét egy darabból szabták és egy helyen egyesítették oldalvarrással. A varrás vagy merőlegesen, vagy ferdén haladt a talp felé. Ez a varrásmód lehetővé tette a jobb és ballábás lábbelik megkülönböztetését. A XI. századtól kezdődően a régészeti leletanyagokban és ábrázolásokon is egyre gyakrabban találhatunk száras lábbeliket, főként száras félcipőket. A szakirodalom galléros bokacipőknek is nevezi őket. A már említett lengyel ásatásokról nagyszámban jöttek elő galléros bokacipők,¹⁹ Opoleből,²⁰ Gdanskból és Wrocławból himzett felsőrészekkel is.²¹

A XI–XII. századtól kezdődően a cipőfelsőrészekon kívül a talpak formájában is változások figyelhetőek meg. Elterjednek a hegyesebb orrú, iveltebb, a láb formáját jobban követő talpfarmák. A XII. század során a már meglévő lábbelitípusok modernizálódtak, a formák kecsesebbek lettek a különféle felsőrészbetétes formák feltalálásával. A puha, rugalmas bőrből készült lábbeliket az uralkodó osztály tagjai és a városi polgárok is egyaránt viselheték, csupán a falusi lakosság munkához igazodó lábbeliviselete mutathatott eltérő vonásokat.

A XIII. századi lábbeliviseletet vizsgálva elmondhatjuk, hogy a már meglévő alaptípusokat hordják továbbra is, kisebb formai változtatásokkal. Lübeckből előkerült XIII. századi lábbelitípusok között a fűzős és csatos bokacipők, félmagasszárú és magasszárú csizmák egyaránt megtalálhatóak voltak.²²

A század különleges cipőit, ekkor még főleg csak Ny-Európában, a gótikus lábbeliviselet hegyes és csőrösorrú cipőinek első sorozatai alkotják. A hegyes orr, a hosszú nyújtott fazon mind a félcipők, mind a szárascipők jellemzője lett. A hegyes orrú, puha talpú cipők viseletével egyidejűleg a fa és bőrtalpak viselete is általánossá válhatott. Londoni ásatásokról hegyes orrú lábbelik mellett XIII. századra datált fatalpak is előkerültek.²³

A XIII. század során az addigi, főleg körbefűzős és zsinóros lábbelifélék mellett a szíjas, csatos és gombos típusok is széles körben elterjedtek. Lübeckből lábfejen csattal záródó bokacipő került elő.²⁴ Csatos és gombos csizmák kerültek elő a németországi

¹⁹ Wrocławból pl. a XI. század 2. feléből, gallérszerűen lehajló szárral. Kazmierczyk J.-Kramarek J.-Lasota C.: Forschungen auf Ostrow Tumski in Wrocław 1974. Silesia Antiqua tom 18. /1976/ 224.

²⁰ Maria Norka-Gulkowa: Early mediaeval embroideries on 10-13th centuries leather objects from Ostrówiek in Opole. Wiadomości Archeologiczne tom 30. /1964/

²¹ lásd 18. jegyzet 490-492. old.

²² Tom van den Berg und Groenman -van Waateringe W: Das Leder aus dem Umfeld des Lübecker Hafens. Lübecker Schriften zur Arch. und Kulturgeschichte 18. /1992/ 359.

²³ Francis Grew and Margrethe de Neergaard: Shoes and pattens. Medieval finds from excavations in London. London, 1988. 92-93.

²⁴ Groenman -van Waateringe W: Mittelalterliche Lederfunde aus der Lübecker Innenstadt. Archäologie Lübeck. /1980/ 115. 86/3. ábra

A tanulmány foglalkozik az ásatásokról előjött viszonylag nagyszámú cipőlelet és hulladékanyag kérdésével is. A cipőleletek nagy számát azzal magyarázzák, hogy a lábbelik gyorsan elhasználódtak, ugyanakkor későközépkori írásos adatokból is ismert, hogy átlagosan egy felnőtt ember évente 3-8 pár cipőt használt el. A cipőleletek jól mutatták a férfiak, nők és gyermekek számának megoszlását is.

Konstanzból, XIII–XV. századra keltezett leletanyagokból.²⁵ A németországi Mindenből szíjgombos záródású XIII. századi magasszárú csizmát ismerünk. A csizmán kívül egy lábfejen megkötős bokacipőt is találtak,²⁶ mely a budai, XIII–XIV. századra datált lábfejen megkötős bokacipő pontos mása.

Fűzős bokacipő a közzei várból, XVI. század 1. fele

A XIV–XV. századi európai lábbeliviseletet a sokszínűség, a lábbeliformák sokfélesége jellemzi. Ebből az időszakból mind a régészeti, mind az ikonográfiai anyag olyan nagymértékű bővülésével számolhatunk, ami a lábbeliviselet kutatásában is az eddigiéknél sokkal precízebb és mélyebb ismeretekhez juttat bennünket. A különféle lábbeliviseleti feldolgozásokból is főként ennek az időszaknak viselettörténetéről kapunk átfogóbb képet.

²⁵ Christiane Schnack: Mittelalterliche Lederfunde aus Konstanz. Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 1990. 337-340.

²⁶ Lederschuhe und Schuhfragmente. Ausgrabungen in Minden. Münster, 1987. 179-180. 187. és 189. ábra

A későközépkori viseletet nehéz vizsgálni a korábbi előzmények ismerete nélkül. A XIV–XV. század folyamán is tulajdonképpen az eddig ismertetett cipőtípusok, és az azokból kifejlődött új változatok éltek tovább kiegészítőikkel, a fa- és bőrtalpakkal együtt. A korszak divathóbortja, a gótikus csőröscipők viseletének széleskörű elterjedése, leszámítva a XIII. század végi előzményeket, a XIV. század 2. felétől figyelhető meg igazán. A cipő orrának hossza szigorú szabályokhoz volt kötve. Egy, a XIV. századból fennmaradt ruhaviseleti rend – Kleiderordnung – szerint, a hercegek lábuknál két és félszer hosszabb csőrű cipőt viselhetek, a nemesek kétszer, az egyszerű lovagok egy és félszer, a gazdag emberek egyszer, az átlagos polgár pedig félszer hosszabbat. A jómódot jelképező nagy lábón élni kifejezés feltehetően a csőröscipőkkel kapcsolatban, ebből a korszakból származik.²⁷ A lekerekített talpformák általában eltűntek a használatból, s a XIV. századtól a talpak, bármilyen típusú cipőről is van szó, hegyesebb kiképzéssel készültek.

Az európai későközépkori lábbelianyag mind művészettörténeti, mind régészeti szempontból is gazdag. A XIV. századi ábrázolásokon gyakran láthatunk díszített felsőrésű cipőket, és a század 2. felében főleg csőröscipőket. A cipők egy részénél záródás helye nem látszik, de ahol van, ott vagy a lábfejen, vagy oldalt mutatkozik, olykor a lábbeli bokapántos. Az egész századra általánosan elmondható, hogy a különféle bokacipő típusok sokkal gyakoribbak az ábrákon, mint a félmagasszárú és magasszárú cipők. Ugyanezt magyar vonatkozásban a Képes Krónika ábráiról is elmondhatjuk. Ugyanakkor az ásatási leletanyagokból előkerült félcipők és magasszárú cipők száma közel azonos. A cipők felsőrésze általában két vagy több részből volt kiszabva, a talp külön darabból volt kiképezve. Kéregnél és a fűzőhelyeknél – gombok, csatok környékén – gyakran alkalmaztak megerősítődarabokat, amiket a felsőrész belső oldalára varrtak rá.²⁸

A XV. századi képi ábrákon a félcipőket és félmagasszárú cipőket nagyjából megegyező számban ábrázolták. Csőröscipőket továbbra is nagy előszeretettel hordtak, főleg Franciaország, Németország és Dél-Hollandia területén, míg pl. Észak-Hollandiában inkább a kerekorrú cipők voltak elterjedve.²⁹ A cipők egy része pántos, főleg a magasabb szárúak 2–3 pánttal is záródhatnak. Gyakoriak a lábfejen behasított cipők is, melyek bokánál szalag vagy pánt, olykor cipőfűző, szij vagy csat segítségével záródnak. Az ásatási lábbelianyagot vizsgálva az tűnt ki, hogy a félmagasszárú cipők száma jóval magasabb, mint a félcipőké. A leggyakoribb félmagasszárú cipőtípus a gomboscsizma volt, gyermek és felnőtt cipők formájában egyaránt előfordult.

A vékony, puha talpú cipők védelmének érdekében ez idő tájt már általánosan hordták a fa- és bőrtalpakat, fapapucsokat. Mind az ásatási, mind a képi anyagokból nagy számban ismerjük ezeket a lábbeli kiegészítőket.

A XV. század vége–XVI. század elejétől kezdődően a reneszánsz ún. ökörszájú cipők jöttek divatba. A korábbi csőröscipőkhöz képest ezek a lábbelik újra kényelmesek voltak, a széles orr-részben volt hely mind az öt ujj számára. A XVI. század folyamán divatba jöttek a bővülő, tölcserformán elálló szárú csizmák, és megjelentek a sarkos

²⁷ Erika Thiel: Geschichte des Kostüms. Berlin, 1960. 94.

²⁸ Groenman -van Waateringe W. und L. M. Velt: Schuhmode im späten Mittelalter. Zeitschrift für Arch. des Mittelalters, Jahrgang 3/1975. 100-104.

²⁹ uo. 107-109.

cipők is. Írásos formában egy 1605-ös kopenhágai cipőárjegyzékben találkozunk először sarkos cipő említésével.³⁰

Magyar vonatkozásban a kőszegi vár ásatásáról, XVI. század 1. felére keltezett feltöltési rétegből került elő egy egészben maradt bal lábra való bőrcipő, felül a szélről közép felé kanyarodó nyílásával, amelyet egykor bőr fűzővel zártak össze. A cipő lekerekített tömpe orra is már a XVI. század cipőviseletére utal.³¹

Anyagleírás

A bőreletanyag lelőhelyét tekintve egységesnek mondható, a feltárási terület IV. és VII. szelvényének 3/a és 3/d rétegeiből származik.

Erről a 3/a és 3/d rétegről annyit lehet tudni, hogy ezek a legrégebb középkori rétegek, melyeket Holl Imre a kerámialeletanyag segítségével a XII. század vége – XIII század első felére datált. A rétegek az Árpád-kori ispáni vár kapuja közelében kialakított várak feltöltését képezték, erre a fekete, iszapolódott agyagbetöltés és a terep lejtése utalt. Főleg a 3/d (legalsó) rétegre volt ez jellemző, míg a 3/a réteg szürke, homokos-agyagos földbetöltésű volt.

A rétegek, de főleg a 3/a réteg igen gazdag volt leletanyagokban, így bőryanagban is. Az anyag konzerválódását a nedves, tőzezes és iszapos talajviszonyok segítették.

Feltöltési rétegről lévén szó számolnunk kell azzal, hogy az anyag egy része másodlagosan kerülhetett a várakba betöltésként, és ez megnehezíti az eredeti állapotokra való visszakövetkeztetést.

Az anyag meglehetősen sok cipőtalpat tartalmaz, az egészen kicsi gyermekcipőtől a felnőtt férfi méretig egyaránt. Egy részük kisebb hiányosságoktól eltekintve épek mondható, így az eredeti formák és cipőméretek is leolvashatóak róluk.

A felsőrészbőrök között is vannak, ha nem is hiánytalanul, de igen jó állapotban fennmaradtak. Teljesen ép felsőrészbőr nincsen az anyagban, azonban a jól használható nagyobb és épebb darabok száma kb. 30 körül van. Ezekből néhány lábbelit lehet teljes egészében rekonstruálni, mivel egyes típusokra lehet következtetni, pl. meglevő szárdarab magasságából (félmagasszárú, magasszárú vagy bokacipő), a talp formájából /csizma, félcipő, gyermekcipő), vagy záródási nyomokból (oldalt vagy lábfejen fűzős vagy gombolós, esetleg csattal, szíjjal záródó). Az anyag másik részét a szétszabdalt vagy máshonnet kiszakadt kisebb-nagyobb bőrdarabok, és a többszöri felhasználás során keletkezett hulladékanyagok alkotják.

Az anyagfeldolgozás során első lépésként a bőryanag kiterítését és szétválogatását végeztem el. Először a biztosan lábbelihez tartozó bőroket próbáltam meg kiválasztani az egyéb bőrök közül, majd az egyes cipőrészbőrök, úgymint talp vagy felsőrész, és azok alkotórészeinek szétválogatására került sor.

A cipőfelsőrész fontosabb alkotórészei lehetnek az orr és sarokrészek, szárdarabok, valamint az oldalsó és kéregbetétek. A szárdarabokon és az oldalbetéteken, amennyiben a cipőt oldalt vagy a szárán fűzték, gombolták ill. csatolták össze, a záródási nyomok is láthatóak, úgymint fűzőlyukak (olykor fűzőmaradvánnyal), bőrgombok, csatok felerősítésére szolgáló pántok. Felsőrész esetén

³⁰ Rudolf Broby-Johansen: Az öltözködés története. Bp. 1969. 205.

³¹ Holl Imre: Kőszegi vára a középkorban. Fontes Arch. Hung. Bp. 1992. 67. 33. kép

beszélhetünk még a vastagabb külső bőrről és a vékonyabb bélésről. Bélés készülhetett textilanyagból is, ilyen a soproni anyagból nem került elő.

Talpak esetén a vastagabb külső talpról és a vékonyabb talpbélésről lehet beszélni. A talpakat olykor, a XV–XVI. századtól már meglehetősen gyakorisággal vasalták vagy szegecsekkel verték ki.

Az egyes bőrdarabok funkció szerinti meghatározásában a rajtuk található öltésnyomok is segítenek. Három alapöltésről beszélhetünk. A nagylyukú, egymástól távolabb elhelyezkedő talplevarró öltésekkel a talpat és felsőrészt varrták össze. Az ún. összevarró öltések kisebb lyukúak és sűrűbben vannak, velük az egyes felsőrészdarabokat varrták össze, betéteket toldottak be. Az aprólyukú ún. szegély öltésekkel a béléseket varrták a felsőrészhez.³²

Jelenleg a bőrök mindegyike saját sorszámmal ellátott külön nylonzacskóban van elhelyezve. Összesen 333 db beszámozott bőrdarab van.

Van több olyan bőrdarab is, mely nem cipőhöz tartozott, az érdekesebbeket ezek közül szintén közlöm.

(Az egyes bőrdarabok előtt álló sorszámok az általam még a feldolgozás során adott számozást követik. Az anyag múzeumi beletárolása folyamatban van.)

Felsőrészbőrök:

1, Cipő felsőbőrének kéregbetéte, talplevarró és apró lyukú szegély öltésekkel, melyekkel az oldalbetétet varrhatták a kéregbetéthez. M: 7.5x12.5 cm

26, Félmagasszárú lábbeli felsőrészbőre. Alsó részén körbe talplevarró öltésnyomokkal, sarok feletti részén apró, bélést bevarró szegélyöltésekkel. A cipőszáron 4 db nagyméretű gomblyuk látható.³³ /2. kép/

38, Száras lábbelihez tartozó felsőrészbőrdarab, benne 1 db bőrgombbal és gombok gomblyukaival. Egyik szélén apró öltéslyukakkal. M: 16x5.4 cm

77, 26-os sorszámú felsőrészhez tartozó bőrdarab, két szélén apró öltéslyukakkal. M: 16x4.6 cm

198, Másodlagosan felhasznált cipőfelsőrész darabja, apró öltésekkel a bőr belső szélén.

241, Cipő lábfejet borító felsőrészbőre, talplevarró öltésekkel. A cipő szabásmintája több darabból állt, oldalbetéteket bevarró öltésnyomok láthatóak a felsőrészbőr szélein. M: 16x14 cm³⁴ /3. kép/

252, Félmagasszárú cipő szára kettő, gomb vagy madzag átbújtatására szolgáló lyukkal. A bőr szélein bélést bevarró apró öltésnyomok láthatóak. M: 12x11.5 cm³⁵ (4. kép).

³² Béléseket, mint láttuk mind felsőrészekhez, mind talpakhoz is bevarrhatták. A talpbéléseket a külső vastag talppal együtt varrták a felsőbőröz, azok szélén talplevarró öltések figyelhetőek meg. A bélések szabásukat illetően nem különböznek a külső talpaktól és felsőrészeketől, de azoknál jóval vékonyabb bőrből készítik őket.

³³ A lábbeli rekonstruálható a 77-es és 38-as sorszámú bőrdarabok segítségével, ezek a 26-os felsőrészbőrrrel egy lábbelit alkottak. Leírásukat később közlöm.

³⁴ Oldalsó vagy kéreg betétdarabot nem találtam az anyagban ehhez a bőrhöz, így sajnos többet nem tudhatunk arról, hogy vagy bokacipőhöz, vagy eszímához tartozott ez a lábfejet borító felsőrészbőr. Mivel a boka és a lábfej mentén a bőrből a későbbiekben levágták, így az esetleg eszimaszár bevarrására utaló öltésnyomokat is eltüntethették.

298. Cipő lábfejet borító felsőrészbőre, hiányos, a bőr szélén körbe talplevarró öltésnyomokkal. A cipő szabásmintája több darabból állt, oldalbetétet vagy cipőszárat bevarró öltésnyomok láthatóak a lábfejet borító bőr szélén, továbbá a boka körüli részén. Mindez inkább arra enged következtetni, hogy a cipőnek szára volt.³⁵

Gombosesizma, Sopron-Élőkapui asatás, XII–XIII. sz.

Talpak és talpbélések

3. Ballábas talpbélés, vékony bőrből, sarok és lábfejrése hiányzik. Ép szélén talplevarró öltésnyomok láthatóak. H: 14 cm

39. Cipőtalp, vastag bőrből, sarok része hiányzik, ép szélén talplevarró öltésnyomokkal. H: 16 cm

166. Vékony bőrből készült talpbélés, jobblábas, szélén talplevarró öltésnyomokkal. H: 21 cm

167. Ballábas cipőtalp, lábfej végénél hiányos, szélén körbe talplevarró öltésekkel. H: 20 cm

168. Ballábas gyermekcipő talpa és bélésmaradványa, szélén körbe talplevarró öltésekkel. H: 15 cm

³⁵, Ez a szárdarab a 298-as sorszámú, cipő orr-részt képező bőrrel párosítható, és így egy pontosan rekonstruálható, száras, valószínűleg cipőfűzővel vagy szélesebb bőrpánttal záradó lábbelit alkottak. A két bőrdarab összetartozását az illeszkedési felületek anyagvizsgálatával B. Perjés Judit restaurátor igazolta.

³⁶, lásd 35. jegyzet

169, Jobblábas talp, sarokrésze teljesen hiányzik. Vékony bőrből készült, szélén körbe talplevarró öltésekkel. H: 12 cm

175, Nagyméretű jobblábas talp, orr-része hiányos, szélén talplevarró öltésekkel. H: 22 cm

224, Nagyméretű jobblábas talp, sarokrésze hiányos, szélén körbe talplevarró öltésnyomokkal. H: 26 cm

225, Tagolatlan vonalú talp, vastagabb bőrből, talplevarró öltésekkel a szélén. Formája alapján csizmához tartozhatott. H: 24 cm

Cipőfüző, ráma

110, Börmadzag, rajta csomóval. H: 33 cm

163, Ráma, egymástól szabályos távolságra elhelyezkedő öltéslyukakkal. H: 15.5 cm

248, Börmadzag, végén csomóval. H: 18.5 cm

Egész cipő

176, Egybeszabott lábbeli nagyméretű, szív alakúra szabott vékonyabb bőrből. Épen maradt szélein öltésnyomokkal. H: 24 cm Sz: 21 cm³⁷.

Egyéb, nem lábbelihez tartozó bőrdarabok

103, Vékony, félkör alakú bőr. Szélein körbe egymástól szabálytalan távolságra elhelyezkedő nagyméretű lyukakkal. A bőrön keresztbe párhuzamosan futó apró hasítások látszódnak, melyekbe bőrszinórt fűzhetek. M: 16x12.5 cm

174, Bőrerszény, két szélén nagylyukú öltésnyomokkal. Szájánál az erszényt összehúzó zsinór maradványa látszik. Az összehúzás mentén a bőr redőzött. Rekonstruálható. M: 32.5x15 cm

229, Vastagabb, puha, szarvasbőrre emlékeztető bőrdarab, esetleg börmellény vagy egyéb felsőruha része lehetett. Egyik szélén bőrszinórral, másik szélén öltésnyomokkal, a bőr közepén bélés bevarrására utaló öltések láthatóak. M: 22x20 cm

A soproni bőryanag kapcsán elmondhatjuk, hogy a lábbelik talpairsta a lábformát ívesen követő, orrnál lekerekített vagy enyhén hegyesedő forma volt jellemző. A talpak igen kis része készült csak vastagabb bőrből – néhány közülük bélésével együtt maradt meg –, nagyobb részben vékony bőrből szabottak. A vékony talpak egy része bélésdarab, a nem bélésdarabokat bőr vagy fatalpakkal együtt hordhatták. A talpak mérete a mai méretezést tekintve kicsinek mondható, 33–34-es, a legnagyobb talpak mérete sem haladja meg a 38-as nagyságot.

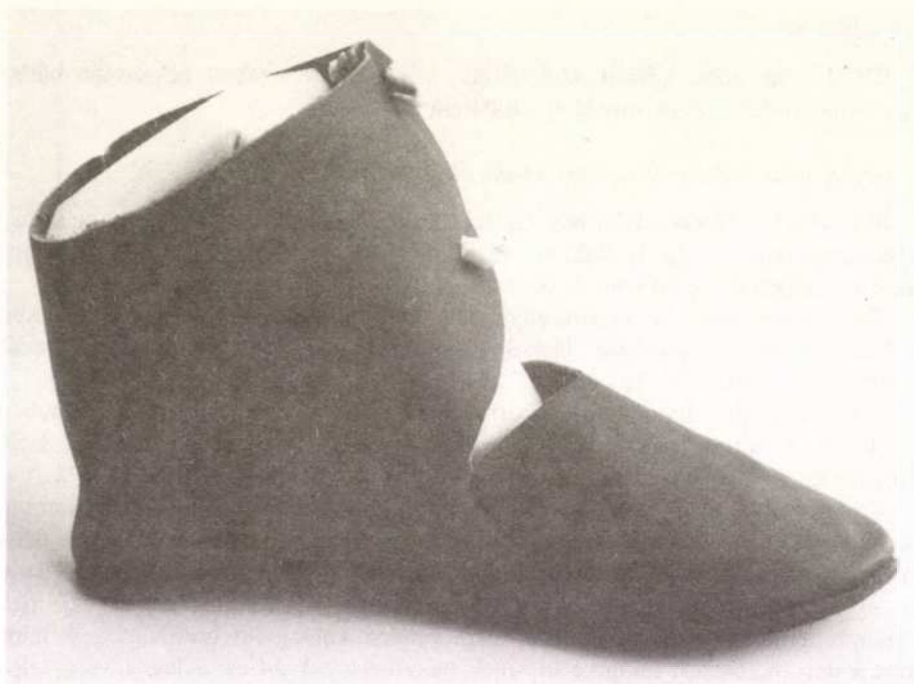
³⁷. Egybeszabott, bocskor típusú lábbeli. Hasonlót egy klosterneuburgi ásatásról ismerünk -S. Felgenhauer-Schmiedt: Ein Brunnenfund mit Schuhen aus Klosterneuburg. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 6, /1990/ 65-87. A cipő pontos szabásmintáját nem tudtam rekonstruálni, mivel a bőr meglehetősen hiányos állapotban maradt fenn. A varrásnyomok arra engednek következtetni, hogy a cipő esetleg száras bocskor is lehetett. Ezek a legegyszerűbb szabású bocskorcipők általában korai, VIII.-X. századi régészeti leletanyagokban tűnnek fel /Wolin, Szczecin, Gdansk/, de ahogyan azt ez a XIV. századra keltezett klosterneuburgi anyag is mutatja, viseletük az egész középkoron át el lehetett terjedve, mintegy könnyen elkészíthető, olcsó lábbelítípus.

A felsőrészek egy-két nagyobb darabtól eltekintve apróbb betét vagy bélésdarabok, nem nagyon voltak összepárosíthatóak más bőrökkel. Két kisebb bőrdarabon bőrgombok maradtak fenn, melyek a gomboscsizma rekonstrukciójában nyújtottak segítséget. A nagyobb felsőrészdarabok egy része vastagabb bőrből szabott, pl. a 26-, 241-, 252-, 298-as sorszámúak, néhány vékonyabb bőrből, mint pl. a 176-os sorszámú egybeszabott cipő.

A nem lábbelihez tartozó bőrök közül a bőrszénnyt leszámítva nincs olyan darab, amiből rekonstruálni lehetne bármit.

A soproni bőryanag rekonstrukciós eredményei

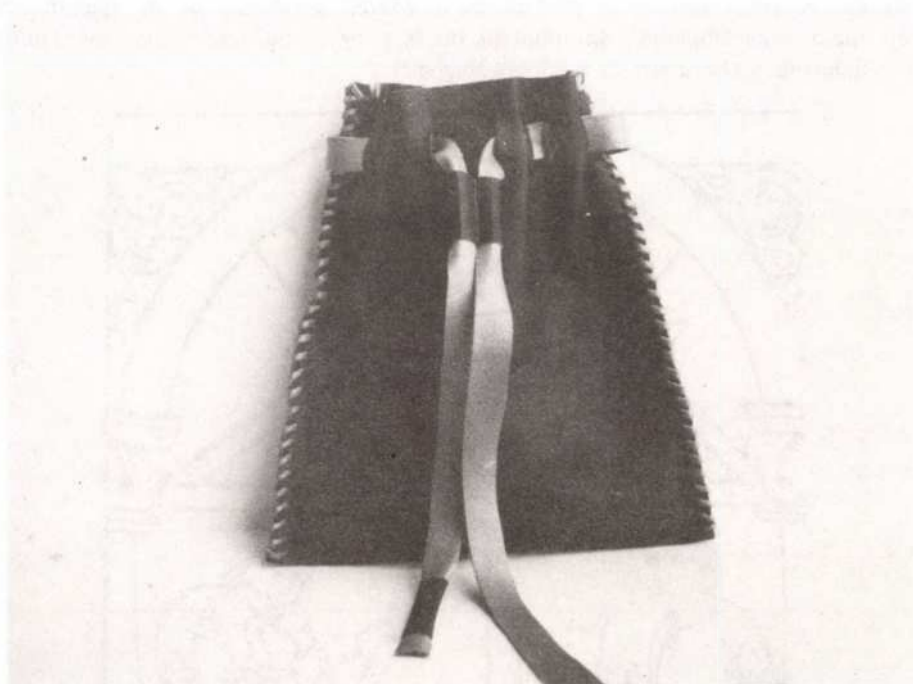
Mindazok után, hogy részletesen bemutattam a fontosabb és jellegzetesebb bőröket, utalva az összetartozó darabokra is, arra térnék most ki, hogy lehetséges-e ezekből a töredékes bőrből egész lábbelit rekonstruálni, és mely típusok lennének ezek.

Fűzős félcipő, Sopron-Előkapui ásatás, XII–XIII. sz.

Az egyes darabok összeillesztésekor magát a bőryanagot kell vizsgálni, és a varrási felületeket. Gyakran már első ránézésre is kiszűrhetőek a bőrszín, vastagság, kopási és szakadási felületek alapján összeillő darabok, amit aztán mikroszkópos és vegykémiai vizsgálatokkal is alá lehet támasztani.

A különféle varrásmódokról már volt szó. Két összeillő bőrdarab esetén arra kell ügyelnünk, hogy a varrásmód mind a két bőrön azonos legyen, és a varráslyukak is fedjék egymást.

Börerszény, Sopron-Előkapui ásatás, XII–XIII. sz.

A rekonstruálható lábbelik és a börerszény:

1. Félmagasszárú gomboscsizma. Talpa hiányzik. Cipőszáron 4 db nagyméretű gomblyukkal, másik száron 4 db börgombbal /9. kép/. Szabásmintája három darabból áll: orr és az egyik szár egybeszabva, másik szár oldalbetétként bevarrva, és a hátsó kéregbetét. A rekonstrukció a 26-, 77- és 38-as sorszámú darabok segítségével volt elvégezhető.

Talp hossza: 21.5 cm

Szár magassága: 18.5 cm

Ha a középkori lábbelimereteket és azt a tényt figyelembe vesszük, hogy a földben és a restaurálás során a bőrök némileg zsugorodnak, azt mondhatjuk erről a

gomboscsizmáról, hogy a mai kb. 33–34-es méretnek megfelelően eredetileg női lábbeli volt.³⁸

2, Száras, fűzős bokacipő, szárain 2–2 db hasított fűzőlyukkal. /10. kép/ Talpa hiányzik. A rekonstrukció a 298-as és a 252-es sorszámú bőrök alapján volt elvégezhető. Szabásmintája 3 darabból áll: orr és az egyik cipőszár egybeszabva, másik szár oldalbetétként bevarrva. és a hátsó kéregbetét.

Munkapadja mellett dolgozó tumar a Remi Mntakönyvből,
a XII–XIII. sz. fordulójáról

³⁸ A középkori átlagos lábbelimeret férfiak esetében kb. 38–39 -es volt, a nőknél 33–34 -es. A középkori cipőméretekrol bővebben a németországi Lübeck óvárosi ásataisain előjött bőranyagokkal kapcsolatban olvashatunk: W. Groenmann -van Waateringe: Der Leder von Alt Lübeck. Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte 13. (1988) 141. A londoni lábbelik vizsgálata kapcsán -F. Grew and M. de Neergaard: Shoes and pattens. Medieval finds from excavations in London. London, 1988.- szintén foglalkoztak a méretezés kérdéssel. Megfigyelték, hogy ahány cipő, annyi méret fordult elő az anyagban, vagyis a középkor folyamán főleg sacra csinálhatták a cipőket, nem használtak meghatározott mértékrendszert. A londoni férficipők esetében az átlagos méret a 37–38-as, a női cipőknél a 33–35-ös volt. Gyermekcipők esetében a legkisebb méreteket az 1 éves kor körüliek viselték, akik kb. 10–12 éves korra érték el a mai 30–31-es láb méretet.

Talp hossza: 22.0 cm

Szár magassága: 15.0 cm

Talpméretét tekintve ez a lábbeli is a mai 33–34 -es méretnek megfelelő a középkorban női lábbeli lehetett.

3, Egybeszabott bocskorcipő, lehetséges rekonstrukcióit az anyagvizsgálati fejezetben ismertetem.

4, Bőrszény, egy bőrből szabott, két szélén összeöltve. Az erszény száját bőrszinórral húzták össze.

A rekonstrukció a 174-es sorszámú bőr alapján készült.

Magassága: 16 cm

Szélessége: 15 cm

A soproni és budai anyag összehasonlítása kapcsán elmondhatjuk, hogy habár jelenleg már több kartondoboznyi bőryanag áll rendelkezésünkre, a felhasználható, viselettörténeti adatokat is hordozó darabok száma még nagyon kevés. Ezekből a budai anyaggal kapcsolatosan három, a soproni anyaggal kapcsolatban szintén három cipőt és egy bőrszényt lehetett rekonstruálni. A lábbelitípusok Budán és Sopronban nem voltak egyezők, Budáról bokacipők és egy magasszárú csizma került elő, Sopronból egybeszabott bocskorcipő, száras-fűzőscipő és egy félmagasszárú gomboscsizma. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy Sopronban nem hordhattak bokacipőket és magasszárú csizmaféléket, Budán pedig száras félcipőket, félmagasszárú csizmákat. A bőreletanyag gyarapodásával várhatjuk a további eredményeket kora- és későközépkori lábbeliviseletünk kérdésében.

A soproni bőryanag párhuzamai külföldi leletanyagokban

A Sopron-Előkapui ásátás bőreletanyagából rekonstruált lábbelitípusok jól ismertek külföldi régészeti leletanyagokból is. XIII. századra keltezett magasszárú gomboscsizma került elő a németországi Mindenből, városi ásatásról.³⁹ Az ásató egy vargaműhelyre bukkant, melynek hátsó udvari részéből, XIII. század végi járósíntből cipőmaradványok és bőrhulladékok kerültek elő, az épület déli harmadában pedig két cserzőödröt tárt fel.

A Bécs melletti Klosterneuburgból szintén került elő gomboscsizma. A félmagasszárú csizma sarok és szárának darabját találták meg, amely két bőrgombot is tartalmazott.⁴⁰

A XIII–XIV. század során a gomboscsizma egy igen elterjedt lábbelitípus lehetett, a csizmaszárhoz tartozó gomb és gomblyuk kiképzésére többféle forma is használatban volt. A régészeti leletanyagok azt mutatták, hogy ennek a lábbelitípusnak a viselete főként a nők és a gyermekek körében volt elterjedt.⁴¹

A soproni félmagasszárú fűzős cipőhöz hasonló lábbelik szintén elterjedtek voltak Európa-szerte a XIII–XIV. század folyamán.

A cipő fűzősmódjával teljesen megegyező lábbelik Lengyelországból, Gdanskból is nagyszámban ismertek a XIII. századból.

³⁹ Dorothea Kluge: Mittelalterliche Trachtbestandteile. Ausgrabungen in Minden. Münster, 1987. 179-180.

⁴⁰ S. Felgenhauer-Schmiedt: Ein Brunnenfund mit Schuhen aus Klosterneuburg. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 6, (1990) 68.

⁴¹ ZAM 3/1975. 104.

Az általam rekonstruált bőrszényhez teljesen hasonlókat ismerünk a lengyelországi Wolinból, IX–XII. századra datált bőrleletanyagból,⁴² és Lübeckből, ahonnan egy XIII. századra datált bőrszény került elő.⁴³ Ezeket a bőrszényeket feltehetőleg zsebben hordhatták, apróbb személyes holmik, és főleg pénz tárolására szolgálhattak.

Magyar bőr. A bőrkikészítés és szerszámai, szabás és varrástechnikák.

A magyar bőr és bőripar múltja középkori történelmünkben elég világosan és körvonalazhatóan tárul elénk. Néhány szerző leírása szerint a középkorban angol, német, francia és olasz földön igen keresettek voltak a magyar bőrből készült szíjfélek, lószerszámok, kocsifüggesztő szíjak, sőt bőrnadrágok és bőrharisnyafélék is. Ez utóbbiak a lancasteri hercegség 1393–94. évi számadási könyveiben szerepelnek.⁴⁴ A magyar bőr annyira keresett volt, hogy IV. Henrik francia király egy bőrkikészítésben járatos embert küldött Magyarországra, hogy ott a magyar bőr kikészítését megtanulja. Ez meg is történt, és lassan francia mesterek is kezdtek bőroket magyar módra kikészíteni.

Az ősi magyar bőrkikészítési mód a timsós (aluminiumos) cserzés volt, melynek technikáját a magyarok magukkal hozhatták a Kárpát- medencébe. Magyar leírást erről a technikáról eddig nem ismerünk, de egy La Lande nevű francia szerző 1767-ben leírta az összes, francia földön gyakorolt bőrkikészítési módokat, többek között a magyar módra való bőrkikészítést is. Munkájának címe: *L'art de l' hongroyeur*.⁴⁵ Eszerint a magyar bőroket ásványi anyagokkal készítették ki: timsóval és konyhasóval, igen rövid idő alatt (2–4 hét), ellentétben a csersav tartalmú növényi anyagokkal történő hosszadalmas, a középkorban 2–4 évig is eltartó növényi cserzéssel.

A magyar bőroket késsel szörtelenítették, majd timsóval, konyhasóval kenték be, és ilyen oldatban taposták meg őket. Később a bőrt megszáritják, s miután megszáradt parázs fölé tartják. A melegtől megnyílt pórusok jól beveszik a forró fagyút, amellyel végül bekenik a bőrt. Az így kapott kész bőr színe fehér. Igazából a fagyúval kezelt timsós-fagyús magyar bőr volt Európa-szerte kedvelt és különlegesnek számító árucikk a középkorban, magát a timsóval történő cserzémódot nem a magyarok terjesztették el Európában.⁴⁶

Mivel a magyar módra készült, késsel szörtelenített bőrök felületében – barkájában – a szőrök gyökerei bentmaradtak, az ilyen bőrök sűrűbbek, erősebbek voltak, szakítószilárdságuk a nyers bőréhez volt hasonló. A meszezéssel-erjesztéssel szörtelenített, cserzett bőroknél a gyökerestül kitépelt szőrök helyén sok kis apró lyuk maradt, ami a bőroket gyengítette, ezért a cserzéssel készített bőrök rugalmassága jóval

⁴² Wojtasik Jerzy: Frühmittelalterliche Lederwaren gefunden auf Grabungstelle 4 in Wolin. *Materialy Zachodnie-Pomorskie* /1960/ 208. XIV. tábla

⁴³ Groenman -van Waateringe W: Mittelalterliche Lederfunde aus der Lübecker Innenstadt. *Archäologie in Lübeck* (1980) 116. 87. kép

⁴⁴ Gáborján Alice: A magyar módra való bőrkikészítés problematikája. *Népr. Ért.* XLIV (1962) 97.

⁴⁵ uo. 98. old.

⁴⁶ uo. 110. old. A kisázsiai timsós fehér finombőr használata Európában Spanyolország felől terjedt el a XI–XIII. században, amikor a magyarság kulturális és főleg kereskedelmi kapcsolatai Ny-Európa felé még nem voltak túl erősek.

Cipőtálpak és felsőrészek a Sopron-Előkapui ásatás
bőryanagából, XII-XIII. sz.

gyengébb a timsóval készült bőrökénél. A magyar bőr igen jó szakítószilárdsága volt az oka annak, hogy a bőrfajta a középkori és a mégkésebbi Európában is oly keresett volt.

Magyarországon a XIX. század végéig a timsós cserzés mellett a legelterjedtebb a növényi cserzés mód volt. A több évezrede ismert eljárás tapasztalati kísérletek útján fejlődött egészen a múlt századig. Növényi cserzéssel készült a legtöbb ásatási lábbelilelet, az iparművészeti bőrmunkák (doboz-borítások, tokok, tarsolyok stb.) nagy része, nyeregborítások, bőr miseruhák, bútorkárpitok stb. Az így cserzett bőrök színe a világosbarnától a sötétbarnáig terjed, de sárgás vagy vöröses árnyalatú is lehet. A növényi cserzőanyagok a növények különböző részeiben halmozódnak fel: a fák kérgében, gyökereiben, termésekben, levelekben és gubacsokban. A Magyarországon használt növényi cserzőanyagok közül a legfontosabbak a tölgykéreg, fenyőkéreg, fűzkéreg, vadgesztenyefa kérge, a gubacs és a szömörce. A cserzési folyamatot a következőképpen végezték: az áztatott, meszezett, kutyaurüllel pácolt bőroket kettesével zsákszerűen összevarrták, és az így létrejött tömlőket meleg, áztatott szömörcelel és porral töltötték meg, cserzővályúban egymásra rakták, és kövekkel nehezítették. A nyomás belülről átszivárogtatta a cserzőanyagot. A másik módszer az volt, hogy a cserlével megtöltött vályúba tett bőroket erőteljesen megtaposták. Cserzés után a bőroket folyóvízben alaposan kimosták. A folyamatot ún. gödör cserzéssel is végezték, melynek során a bőrt gödörbe helyezve, fokozatosan erősödő cserlevek hatásának tették ki.

Áttérve a szabás- és varrástechnikák kérdésére elmondhatjuk, hogy a cipőkészítés első művelete a mértékvétel, ezt követi a bőr nagyjából történő darabolása, majd a cipő mérték szerinti kiszabása, és legvégül összevarrása. Minden valószínűség szerint a középkori lábbelikészítő mesterek is ezen munkafolyamatok alapján dolgoztak.

A cipőfelsőrészek kiszabásakor sablonokat is alkalmaztak segítségképpen. A sablonok utáni apróbb javításokra a nagymennyiségekben visszamaradt hosszú, vékony nyesedékek is utalnak. A kiszabott lábbelit kifordított állapotban kaptafára igazították, azon formázták és varrták. Miután a varrással teljes egészében elkészültek, akkor fordították vissza a cipőket. A varráshoz viaszozott lenszálakat használtak, a viaszra a vízállóság növelése érdekében volt szükség.

A talpakat és felsőrészeket az ún. talplevarró öltésekkel varrták össze. Talp és felsőrész összevarrásánál a tartósság érdekében dupla cérnát is alkalmaztak. A felsőrészek varrásakor arra törekedtek, hogy minél kevesebb varrással dolgozzanak, mivel a lábbelik általában a varrások mentén a legsérülékenyebbek, továbbá a kevés szabás és varrásnyom következtében a bőrök könnyen újrafelhasználhatóak voltak. Felsőrészek egymáshoz való összevarrásánál az ún. összevarró öltéseket alkalmazták, melyek apróbb lyukúak és sűrűbben helyezkednek el, mint a talplevarró öltések. Kisebb betét darabok, nyelvek, bélések bevarrását szimpla cérnával és ún. szegélyöltésekkel végezték. Ilyen apró öltésekkel erősítették meg a fűzőlyukak környékét is.⁴⁷

A megsérült cipők javítása a foltozóvarga dolga volt. A foltozóvargák főleg összevásárolták a rossz cipőket, helyrehozták azokat és továbbadták a szegényeknek. Cipőfelsőrészeket általában ritkán kellett javítani, mivel a talpak hamarabb elkoptak a nagyobb igénybevétel miatt. A talpak javítása, vagyis a talpalás nehéz munkafolyamat

⁴⁷ F. Grew and M. de Neergaard: Shoes and pattens. London, 1988. 46-49.

volt, mivel a régi talpat teljes egészében le kellett fejteni, és újat visszavarni. Éppen ezért gyakrabban csak nagy, szabálytalan alakú bőroket, ún. pót-talpakat erősítettek az eredeti talphoz, mintegy folt képen.

Az egyes munkafolyamatokhoz használt szerszámok régészeti ásatásokról mindeddig kis számban kerültek elő. Csak feltételezhetjük, hogy az alapvető eszközök – árák, öltésbőkők, szabókések, tűk – az évszázadok során nem mentek át túlságosan nagy változásokon.

Wolini leletanyagból csont, fa és vasszegek, továbbá vas, csont és szarú árák kerültek elő.⁴⁸ A baseli bőryanag fa és csonttüket, vas, fa és csontból készült árákat, bronz gombostűt, ollót, tűmárkéseket, dörzsölőköveket és egy tölgyfából készített fateknőt tartalmazott, melyben a bőroket áztathatták és puhíthatták.⁴⁹

A bőrkikészítés néhány mozzanatát és eszközét korabeli ábrázolások is megőrkítik. Munkapadja mellett dolgozó tűmárt ábrázol egy XVI. század elejére keltezett sírkő a budai domonkos kolostorból.⁵⁰ Ugyanezt a munkafolyamatot láthatjuk a Reini Mintakönyv egyik metszetén is a XII–XIII. század fordulójáról.⁵¹ /12. kép/

A bőr húsolásakor használt ún. húsoló kés látható egy 1698-ból származó metszeten.⁵² A két kézben fogható fanyelű, ívelt pengéjű késsel a bőr húsoldalán levő hájashártyát távolították el.

A soproni lábbeli bőrök anyagvizsgálata és rekonstrukciói

A bőrök pontos meghatározása és a lehetséges darabok összepárosítása után magát a bőryanagot is vizsgálat alá vetettük. Igaz, olyan részletes vegyi vizsgálatot, mint amit annak idején a budai anyaggal kapcsolatban készítettek,⁵³ nem állt módomban elvégeztetni. Azt azonban a soproni anyag esetében is vizsgáltuk, hogy mely állatok bőreit használhatták a talpak és felsőrészek készítésekor.

Ennek megállapítása, amennyiben a bőr barkázata – az írha szemölcsös rétege – nincs teljesen lekopva, mikroszkóp segítségével könnyen elvégezhető.

A soproni bőrökkel kapcsolatos mikroszkópos vizsgálatokat B. Perjés Judit és Kissné Bendefy Márta restaurátorok végezték el.⁵⁴ A vizsgált bőryanag sajnos igen nagy hányadánál a barkaréteg teljes lekopása miatt nem tudtak megállapítani semmit. Ez főként a talpak esetében volt így, melyek a fokozottabb igénybevétel miatt erőteljesebb kopásnak voltak kitéve, mint a felsőrészbőrök. A talpakat egyébként majdnem mindig a vastagabb és erősebb marhabőrből készítették. Erre utal a budai anyag két talpbőrének anyagvizsgálata is. A külföldi bőryanagok közül a lübeckiekkel

⁴⁸ Wojtasik Jerzy: Frühmittelalterliche Lederwaren gefunden auf Grabungstelle 4 in Wolin. Materialy Zachodnie-Pomorskie (1960) X. tábla

⁴⁹ A. Gansser-Burckhardt: Die frühzeitliche Handwerkersiedlung am Petersberg in Basel. Zeitschrift für schweizerische Arch. und Kunstgeschichte. 2 (1940) 8., 11. és 12. tábla

⁵⁰ H. Gyürky Katalin: Das Mittelalterliche Dominikanerkloster in Buda. Fontes Arch. Hung. Bp. 1981. 21. tábla

⁵¹ Karl Friese: Reise in die Romanik. Leipzig, 1967. 84. 52. kép

⁵² A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei 10. (1971) 196. 12. kép

⁵³ A budai lábbelibőrök vegyi összetételén, vas és alumínium tartalmán kívül vizsgálták a cserzési módot, és azt is, hogy milyen állat, ill. állatfajta, és az állat bőrének melyik részét használták fel a lábbeli készítésekor.

⁵⁴ Segítségeteket ezúton is szeretném megköszönni.

kapcsolatban közöltek anyagvizsgálati eredményeket, melyekből szintén kitűnik, hogy főként szarvasmarha és borjúbőrt használtak a cipőtalpak készítésénél.⁵⁵

A soproni anyagból két talpat – 215 és 218-as sorszámokkal – juhbőrként határoztak meg. Vélhetően a fa- és bőrtalppal hordott vékonyabb talpú cipők esetében a vékony juh- és kecskebőr is megfelelő volt talpbőrként.

A soproni cipőfelsőrészeket vizsgálva már több eredmény adódott. A megvizsgált bőrök közül pontosan beazonosíthatóak a következő bőrdarabok voltak:

1. Kéregbetét, juhbőr (öreg állattól)
26. Gomboscsizma felsőrészbőre, juhbőr
77. Gomboscsizma felsőrészének kiszakadt darabja, juhbőr
176. Egybeszabott bocskorcipő felsőrész és talpbőre, erősen lekopva, juh- vagy kecskebőr
241. Lábfejet borító felsőrészbőr, borjúbőr
252. Félmagasszárú cipő szára gomblyukakkal, juhbőr
287. Lábbeli felsőrészbőr 1 db börgombbal, juh vagy kecskebőr
298. Lábfejet borító felsőrészbőr, juhbőr

A lábbelibőrökön kívül a 174-es sorszámú erszényről is megállapítható volt, hogy kecskebőrből készült, méghozzá a bőr puhasága, és a szőrtüszők kicsiny mérete alapján fiatal állat bőréből.

Bőröket vizsgálva jellemző adat lehet a vastagságuk is, amit speciálisan erre kifejlesztett műszerrel lehet mm pontossággal megmérni. Az általunk megmért néhány bőrdarab vastagsága megerősítette a mikroszkópos vizsgálat eredményeit. A bőrök vastagságát illetően a legkisebb értékek a kecskebőrnél, azt követően a juhbőrnél, majd borjúbőrnél mérhetőek. Legvastagabbak a talpak számára kikészített marhabőrök voltak.

Az általunk mért adatok a következők voltak: gomboscsizma orr-részének bőre 2,0–2,3 mm, szára 1,3–1,5 mm. Fűzős félcipő orr-része 1,9–2,4 mm, szára 1,6–2,0 mm. Egybeszabott bocskorcipő felsőrészbőre 0,9–1,2 mm. Az erszény bőrének vastagsága 1,0–1,3 mm volt.

A lábbeli felsőrészbőrök, ahogyan ezt a soproni anyag is alátámasztja, általában kecske vagy juhbőrből készültek, olykor a szintén vékonyabb és puhább borjúbőrt is alkalmazták.

A bőrök cserzési módját a soproni anyag esetében nem vizsgálták, de feltételezhető, hogy a legtöbb ásatási lábbelilelethez hasonlóan a soproni bőrök kikészítésénél is növényi cserzési módot alkalmaztak. A növényi cserzés módra utal a bőrök színe is, mely világosbarnától a sötétbarnaig terjed, olykor sárgás vagy vöröses árnyalattal.

⁵⁵ Groenman -van Waateringe W: Das Leder von Alt Lübeck. Lübecker Schriften zur Arch. und Kulturgeschichte 13. (1988) 141.

Az anyagvizsgálatokon kívül néhány lábbeli és a bőrszény 'rekonstrukciós munkáinak elvégzésére is sor került. A munkát a Képzőművészeti Főiskola restaurátor szakos hallgatói, készítéstechnikai gyakorlat keretében készítették el B. Perjés Judit restaurátor irányításával. Az eredeti bőrdarabokat mintának véve a rekonstrukciós munka során először textilből, majd bőrből készítették el a pontos szabásmintát, és varrták össze a darabokat. A hiányzó részeket – szárakat, hátsó kéregbetét darabokat – a textilből elkészített mintadarabok alapján pótolni tudták, mivel az eredeti bőrök a cipők alapformáját és méretét pontosan meghatározták.

Kivételes darab az egybeszabott bocskorcipő, melynek pontos rekonstrukcióját nem sikerült elkészíteni a fennmaradt bőrdarab túlságosan is hiányos és nehezen értelmezhető volta miatt. Lehetséges, hogy ennek a cipőnek a kapcsán egy selejtes, elszabott lábbelivel állunk szemben, habár a bőr erőteljes kopottsága arra utal, hogy a cipőt igencsak hosszasan viselheték.

Kiseb korrigálásokkal végülis két feltételezett, vagyis lehetséges cipőrekonstrukció készült el, melyek azonban nem teljesen pontos és hiteles másolatai az eredeti bőrdarabnak. Az egyik változat lábfejen felül varrott, bebújós bokacipő, mely vastag, áthajló pánttal záródik, amit két gombbal gomboltak hozzá a másik oldalhoz. Talp: 21,5 cm, a cipő oldalának magassága 7 cm. A másik változat egy kicsit csámpás, nyitott felsőrészű, bebújós bokacipő. Az eredeti bőr kicsit elforgatva úgy lett összevarrva, hogy a varrásnyom körbe a cipő orrán, a talp felett fut. Talp: 24 cm, a cipő oldalának magassága 6,5 cm. Az eredetileg elképzelt kicsit magasabb szárú típus nem volt kivitelezhető.

Kevesebb problémát okozott a bőrszény rekonstrukciója, mely gyakorlatilag teljes egészében fennmaradt, és így a pontos szabásmintát és méreteket levéve kiegészítések nélkül megvarrható volt. /11. kép/

A soproni bőryanagból végülis három lábbelit és egy bőrszényt lehetett rekonstruálni. A fennmaradt több száz bőrdarabot tekintve ez talán túl kevésnek tűnhet, de ha belegondolunk abba, hogy a leletanyag várak betöltését képezte, vagyis hulladék volt, igazán elégedettek lehetünk ezzel a három cipővel is.

A soproni lábbelianag, kiegészítve a budai vár kútjaiból előkerült cipőkkel, már némiképpen reprezentálja a magyarországi középkori lábbeliviseletet. Az egészen magasszárú csizmától kezdve a félmagasszárú gomboscsizmán, fűzős szárascipőn át, az oldalt és lábfejen fűződő bokacipőig, és az egybeszabott bocskor cipőig többféle típus is megtalálható közöttük.

A külföldi lábbelianagokkal összevetve a magyar anyag még messze nem teljes, remélhetőleg az újabb és újabb leletgyűttestek felszínre kerülésével, s az eddigi esetleg még fel nem dolgozott anyagok publikálásával egyre színesebb és teljesebb képet alkothatunk középkori lábbeliviseletünkről.

Arcképek Sopron XIX. sz.-i német nyelvű irodalmi életéből

5. Király József Pál 1810–1887

Király József Pál 1810-ben született Nyíregyházán, apja Király János tanító, anyja Félix Julianna.¹ Mivel a család evangélikus vallású volt, a fiút tizenkét évesen az eperjesi kollégiumba küldték. 1827-től Pozsonyban tanult teológiát és zenét, emellett énekelt a Szent Mihály-templom kórusában. Tanulmányai befejezése után magántanár lett a Scherz családnál. 1834–35-ben újra teológiát tanult, ezúttal a bécsi egyetemen, ahol kitűnő basszus hangjának köszönhetően csaknem szerződötték az Operába. A következő évben volt tanítványát. Scherz Józsefet kísérte el nyugat-európai tanulmányújtjára. Ezután újra magántanár lett, gróf Forgách Károly fiát tanította. Az arisztokrata család a teleket Bécsben töltötte, ahol Királynak alkalma nyílt több híres költővel és művésszel, pl. Grillparzerrel és Anastasius Grünnel, vagy éppen Liszt Ferencsel megismerkedni. Szerződésének lejártá után, 1843-tól a selmecbányai evangélikus líceum tanára lett.² Először logikát és retorikát, később algebrát, geometriát és természettudományokat tanított. 1848–49-ben az intézmény igazgatójává választották. Selmecbányán vette feleségül 1845-ben Lukách Zsuzsannát. Miután a soproni líceumot átvette az egyházkerület, Királyt hívták meg 1853-ban Sopronba igazgatónak. 1856-ban újabb nyugat-európai utazást tett, barátjával, Kolbenheyerrel pénzt gyűjtött a tanítóképző számára. Mikor 1860-ban a soproni teológiát összevonták a líceummal, Király lemondott igazgatói tisztségéről Müllner Mátýás, a teológia addigi igazgatója javára. Természetesen továbbra is az iskola tanára maradt, tanította pl. Ludwig Duxot, a későbbi Dóczy Lajost. 1862-től órákat adott a tanítóképzőben is, majd 1869-től 1882-ig annak igazgatója lett.³ 1883-ban, 73 évesen ment nyugdíjba. Akarcsak barátja, Kolbenheyer, ő is Karsay Sándor püspöktől vehette át a Ferenc József rend lovagkeresztjét. Utolsó éveit lányánál töltötte Kismartonban. Itt halt meg 1887-ben.

Király irodalmi tevékenysége nem mérhető össze Artnerével, Petzével vagy Kisével. Nem volt kitűnő műfordító sem, mint Kolbenheyer. Úgy gondolom személye mégis kiemelhető, kiemelendő a század második felének alkalmi költői (Fabricius András, Bertók Sándor stb.) sorából. Elsősorban a város és az iskolák életében játszott központi szerepe, illetve a német nyelvű férfi daleylet megalapítása indokolja ezt.

Király rengeteg alkalmi verset írt német, magyar és latin nyelven városi és iskolai eseményekre és különböző barátaihoz. Éppen ezért itt most csak a fontosabb német nyelvű munkáit vesszük sorra. 1866-ban adta ki *Erinnerungen*⁴ (Emlékek) című kötetét. A gróf Forgáchéknál hallott családi legenda és a Scherz Józseffel tett svájci út élményei mellett főleg alkalmi költemények találhatók benne. Több soproni

¹ Király életrajzát lásd: Lenky Jenő: Király József Pál. A „Soproni Szemle” kiadványai 50.

Sopron: Röttig-Romwalter 1939, és Lenky Jenő: Király József Pál. In: SSz III(1939)/I. 24–33.p.

² Selmecbányai éveire lásd: Hlavatsek András–Király Ernő: A selmecbányai ág. hitv. ev. kerületi líceum története. Selmecbánya: Joerges 1896. 69–85.p. Király Ernő Király József Pál 1855-ben született fia, aki 1885-ben szintén a selmecbányai líceum tanára lett.

³ Papp József: A soproni evang. tanítóképző intézet története. Sopron: Röttig 1908, 30.–45.p.

⁴ Király, Josef Paul von: Erinnerungen. Oedenburg: Reichard 1866

személyhez (Benzúr Márton gyógyszerészhez, Flandorffer Ignác kereskedőhöz), de általában a város polgárságához is írt verset:

*Man will die Löwerlust euch, Bürger, über deuten
Und meint, dass Baumzucht euch dem Weltverkehr entrückt,
Nur Raben sind's, die sich im Krachzen üben, streiten -
Ein geiles Obstgewürm, das eure Frücht' umstrickt.*

*Auch Schulen, Kirchen baut und Thürme euer Fleiss,
Am Nörgeln stirbt der Spott, der That gebührt der Preis.⁵*

Évszám nélkül jelent meg *Satyrisch-humoristische Idylle*⁶ (Szatirikus-humorisztikus idill) című műve. A mintegy tíz oldalas vers az óvodák apoteózisa. Bemutatja Mephisto és tizenkét „apostolának” mesterkedéseit, melyek elől a gyerekeket csak az óvónők munkája mentheti meg.

Már nyugdíjas korában fejezte be utolsó kötetét *Ernst und Scherz*⁷ (Komolyság és vidámság) címmel. Egyik legfontosabb verse kulturális és nyelvi hovatarozásáról szól:

*Ein schlichter Ungar schreibt in deutscher Sprache?
Gehört das auch zum Dualismus Streite?
Steht er vielleicht als kampfentschloss'ne Wache,
Dass man die Gränze ja nicht überschreite?
Ach nein! was haben dann im Musenhaine
Ein Pyrker und ein Strehlenau verbochen?
Man liest sie gern weiß ab vom deutschen Rheine, -
Die Ungarn haben für die Welt gesprochen.
Und was Petöfy bot in Zauberklängen,
Es blieb nicht eingezwangt in Puszta-Gründen, -
Und hallt noch überall in Lust- und Gramgesängen, -
Der Deutsche kann magyarisch auch empfinden! -
So mag ein Ungar auch sich dankbar sonnen
Im hellen Licht der deutschen Dichter Sterne,
Und sehnt er sich nach ew'gen Geister Wonnen,
Grüsst segnend ihn sein „Grün“ aus heil'ger Ferne!⁸*

A magát mindig magyarnak valló Király leginkább németül verselt, ezt a kötetet is Lenau, Grillparzer, Grün és Kolbenheyer emlékének ajánlotta. A legtöbbet idézett német költő azonban Heinrich Heine, akit 1856-ban Párizsban betegágyán meg is látogatott. A magyar lírikusok közül pedig Aranyt szolítja meg egy költeményben:

⁵ *An die Freunde in Oedenburg* (A soproni barátokhoz), uo. 229.p.

Király lábjegyzete: „Lewera alhochdt., Lewer o. Löwer bairisch = Grenzhügel” (Lewera öfelnémetül, Lewer v. Löwer bajorul = határdomb). A vers nyilvánvaló utalás az evangélikus templom tornyának építésére.

⁶ Király, Josef Paul von: *Satyrisch-humoristische Idylle*. Oedenburg; Reichard (évszám nélkül)

⁷ Király von Barcsfa, Joseph Paul: *Ernst und Scherz*. Eisenstadt: Dick 1885

⁸ *Gegenseitig* (Kölcsönösen), uo. 9.p. Pyrker László egri érsek, német nyelvű verseket is írt, Nikolaus Nimbsch von Strehlenau Nikolaus Lenau magyarországi születésű német nyelvű költő teljes neve, Anastasius Grün (eredetileg gróf Anton Alexander Auersperg) osztrák költő, Király és Kolbenheyer barátja.

*Dass ich an dich oft schnippisch schrieb
In vaterländischen Weisen
Und dir den Witz nicht schuldig blieb
Das könnt ich leicht beweisen -
Wenn dir magyarisch näher lag,
Das fand ich sehr natürlich:
Gestatte mir, dass ich dir sag'
Die Meinung deutsch gebühlich.
Nur auf das Eine will ich dich
Im Ernst bedenklich machen:
Du kannst wol dichten königlich,
Versuch einmal zu lachen!
Wozu dient dir der starre Gram?
Wozu die kalte Trauer?*

*Wozu der düstre Lebenskram?
Mach' dir die Zeit nicht sauer!
Das Zwerchfell will erschüttert sein
Das ist die wahre Finte,
Nun! trink zuweilen guten Wein, -
Dann brauchst du keine Tinte.⁹*

Mint már említettem Király alapította 1859-ben a „Dalfüzér” (Liederkranz) nevű német nyelven éneklő férfi dalegyletet.¹⁰ A kórus elődjét, az evangélikus egyházközség énekkarát 1848-ban hozta létre Christian Altdörfer, Leopold Petz veje. A dalegyletek alapítása tipikus kispolgári jelenség a múlt század második felének német városaiban. Így a „Dalfüzér” is hamar társakra talált, főleg a szomszédos Ausztria kisvárosainak kórusaiban. Kölcsönösen meglátogatták egymást, vagy éppen közös dalos ünnepeket rendeztek, pl. 1862-ben Savanyúkúton, ahol a bécsűjhelyi és az ebenfurti egylet találkozott a sopronival. Király versben köszöntötte az eseményt, melyből világosan kiderül, hogy nyelve ellenére a „Dalfüzér”-t magyar egyesületnek tartotta:

*Magyaren Deutsche eilt zum Schwur,
Ein Himmel segnet eure Flur;
Ein Fürst und ein Bestreben,
D'rum heb' ich's dritte Glas empor,
Es juble laut der Sängchor
Das Vaterland soll leben!! -¹¹*

Az osztrákok sem gondolták másképpen, mindenesetre erről tanúskodik a bécsűjhelyi katonai akadémia meghívólevele. Azért örülnének a „Dalfüzér” jelenlétének a Mária Terézia-szobor leleplezésekor

⁹An Freund Arany (Arany barátomhoz), uo. 205.p.

¹⁰A „Dalfüzér” történetét lásd: Polster, Johann: Geschichte des Oedenburger Männergesang Vereins „Liederkranz”. Oedenburg: Litfaß 1885

¹¹Zum Verbrüderungsfeste (Az összebarátkozás ünnepére), uo.15.p.

(...) damit dieses Fest der gefeierten höchstseligen Kaiserin Maria Theresia, mit Hinblick auf die historische Opferwilligkeit des so hervorragend und glänzend bewahrten Patriotismus zur erhaltung der Monarchie von Seite Ungarns, – verherrlicht werde.¹²

1863-ban Sopronban rendezték az első magyarországi dalosünnepet, melyre húsz hazai és osztrák kórus hatszáz tagját hívták meg. Kolbenheyer és Király is verset írt az esemény tiszteletére, az utóbbit Altdörfer meg is zenésítette.¹³ Király csak 1861-ig töltötte be a „Dalfüzér” elnöki tiszttét, ezután 1873-ig annak alelnökeként dolgozott. Az új elnök Ferdinand Braun (Braun Nándor), a Városszépítő Egylet egyik alapító tagja lett. A dalegylet egyre népszerűbbé vált, szívesen támogatta a városi értelmiség és a nagypolgárság. Leopold Petz fia, Ernst Petz harkai lelkész a kórus levéltárosa volt, a tiszteletbeli tagok között találjuk a festő és műkincsgyűjtő Storno Ferencet, vagy Moritz Kolbenheyer fiát, Kolbenheyer Ferenc építészt, sőt Liszt Ferencet is. A város leggazdagabb kereskedői és gyárosai, mint Flandorffer Ignác, Hillebrand Imre, Lenck Emil és Lunkányi Károly pártoló tagok voltak. A „Dalfüzér” zenés estjei, álarcosbájljai és borfesztiváljai a legkedveltebb társasági események közé tartoztak. Több intézmény számára adott jótékonyági hangversenyeket és a városba látogató hírességeket szerenáddal köszöntötte.

Király József Pál Kolbenheyerhez hasonló alkalmi költő volt, de műfordítással nem foglalkozott. Ő már semmilyen területen sem próbált a német vagy a magyar irodalom nagyjai közé emelkedni, kizárólag városa életében játszott jelentős szerepet. Ugyanakkor személye és munkássága kitűnő példája egy sajátos soproni jelenségnek. A városi lakosság jó része német anyanyelvű, erőszakos magyarosító törekvés nincs. Ennek – és Ausztria közelségének – ellenére a polgárság magát tudatosan magyarnak vallja. Az ide érkező magyar anyanyelvű tanár németül versel, de anélkül, hogy ez magyar identitástudatát megzavarná. Sopron és Bécsűjhely egymáshoz közel élő, azonos dialektust beszélő, hasonló dalokat éneklő polgárai számára egyértelmű az egyik magyarsága és a másik német volta.

¹² uo.16.p. Kb.: „(...) hogy a megboldogult Mária Terézia császárnő ünnepén megemlékezzünk arról az áldozatkészségről is, amit a dicső magyar hazaszeretet a Monarchia fenntartása érdekében kifejtett.”

¹³ Kolbenheyer, Moritz: Zum Sängerfest in Oedenburg. Oedenburg: Romwalter (1863)

Király, Josef Paul von: Des Sängers Braut. In: Erinnerungen 219.p. Des Sängers Braut. Gedichtet von J.P. von Király für Männerstimmen componirt und den beim ersten großen Sängerfeste in Ungarn (Oedenburg 28.29. Juni 1863) theilhaftig gewesenen Männergesangsvereinen im Namen des Oedenburger „Liederkränzes” gewidmet von Chr. Altdörfer. Oedenburg: Manitus (évszám nélkül)

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Winkler Gábor

Kubinszky Mihály 70 éves

Dr. Kubinszky Mihály ny. egyetemi tanár ez év szeptember 17-én ünnepli hetvenedik születésnapját: a jeles építész szakíróval, építéztörténet kutatóval, városunk hűséges polgárával a nagy esemény előtt, a Soproni Egyetem Építészeti Tanszék professzori szobájában beszélgettem. Mindenek előtt gazdag életútjának fontos állomásairól, sikereinek titkairól kérdeztem.

Kubinszky Professzor neve hallatán legtöbbünknek mindenek előtt Sopronhoz való erős kötődése jut eszünkbe. Az ünnepeket azonban árnyaltabban fogalmazz, hiszen ő az egész soproni régióhoz vonzódik, „Fertőtől egészen a Semmeringig” – vallja. Sopronon belül pedig mindenek előtt a Lőverekhez. És nem csak a tájhoz és építészethez, hanem a társadalomhoz, ezen belül különösképpen a helyi építészek társaságához. Mindezen nincs mit csodálkozni, hiszen Sopronban született, életének döntő részét szülővárosában töltötte el. Gyorsan hozzáfűzi azonban, hogy maga a Kubinszky család nem soproni, hanem trencsényi eredetű és a törökök kiűzését követő betelepítésekkel került az Alföldre. A dédapa id. Kubinszky Lajos (1818–1885) a nagyváradi püspökség jogtanácsosa, a helyi érdekű vasútépítés kezdeményezője volt, öccse, Kubinszky Mihály (1824–1881) pedig Tinin (Knin) címzetes püspöke. A Mihály név családjukban tőle öröklődött apáról fiúra. „Egyébként is a legsopronibb név” – jegyzi meg, a Szt. Mihály plébánia révén is.

A nagyapa, Kubinszky Lajos (1874–1958) és az édesapa, Kubinszky Jenő (1901–1962) egyaránt huszártiszt volt, és mint ilyen, mindkettő nagy műveltségű, tág érdeklődésű körű, a világ felé nyitott személyiség. A család soproni letelepedése édesapja katonai pályájával függött össze. Mint huszártiszt, az 1921. december 14-én megtartott népszavazás idejére Sopronba irányították szolgálatra. Későbbi feleségét, Östör Magdolnát (1903–1956) a domonkos templom előtt ismerte meg, egy mise utáni bemutatkozásánál.

Maga az Östör család sopron vármegyei származású, az ősök Gyülevizén – ma Zsira község része – gazdálkodtak. Az anyai nagyapa, Östör József (1875–1949) ügyvéd volt, Bethlen István táborában politizáló országgyűlési képviselő. Ő vásárolta meg 1912-ben a Kőkényes-közi lövéri villát, melyet unokája megszületése előtt ajándékozott az ifjú párnak. „Akkor Fenyves sornak hívták, melynek nyomvonala azóta megváltozott” – teszi hozzá a pontosság kedvéért. Kubinszky Mihály 1927. szeptember 17-én ebben a házban látta meg a napvilágot. A gesztenyések által körülvevett villát 1892-ben építették és később kibővítették. A család máig hűségesen ragaszkodik e házhoz és éli a löverlakók sajátosan szép életét. Íme az első titok, a Lőverek nagy szeretetének titka.

Az ifjú Kubinszky Mihály gondos nevelésben részesült, melyben a szülőknek és nagyszülőknek egyformán része volt. Mindenek előtt nagy és alapos nyelvtudásáról érdeklődöm. Miközben hallgatom, megelevenedik előttem a két háború közötti soproni közeposztály élete, igényessége, magas kultúrája. Kiderül: a francia nyelv tökéletes

ismeretét a nagy műveltségű édesanya szorgalmazta: a gyakorlásban 1936 és 1944 között egy svájci nyelvtanár is részt vett, akit a szomszédos Meggyesi-Schwarz családdal együtt Sopronba hívtak. Az angol nyelvtudást az édesapa, az olaszt az anyai nagypapa, Östör József kívánta meg. Ő Dante kedvéért tanulta meg ezt a nyelvet, és joggal várta el unokájától is annak tökéletes ismeretét.

Az anyanyelvi szintű német nyelvtudást egy fiatal bécsi nevelőnőnek köszönhette, akit újsághirdetés alapján hívtak Sopronba. Ennek az adott szomorú aktualitást, hogy a fiatal anyát szülés után, egész élete végéig súlyos betegség láncolta karosszékéhez. Így került Glas Karolina (1906–1982) – a családtagok, ismerősök és löveri szomszédok számára „Feci” – a család szolgálatába, ahol haláláig családtagként élt és két generáció hűséges nevelője és német tanítója lett.

Középiskoláit Kubinszky Mihály Sopronban és Budapesten végezte, mindkét városban a bencések gimnáziumában tanult. Neveltetését, életének alakulását a szülői otthon mellett döntően a bencések jeles tanárai irányították. „Keresztény, katolikus és nemzeti világszemléletű nevelést kaptam” – vallja az építész, amely máig meghatározza életfelfogását és cselekedeteit.

A fiatal bencés diákokat körülvevő humán világban azonban kezdettől ott volt a XX. század technikája iránti érdeklődés is. A közlekedés, a repülés, a gépkocsi és természetesen a vasút szeretete, mely már vasútépítő dédapja életében is olyan jelentős szerepet játszott. A családban emellett építész is volt: Schármár Károly, a híres soproni építész-dinasztia utolsó sarja, aki Östör József sógora volt. Így a fiatal Kubinszky Mihályt egyszerre vonzotta a Frankenburg úton épülő új társasház építése, ennek az ízig-vérig korszerű, modern háznak építészeti és technikai érdekességei és a tőle délre haladó GYSEV- és MÁV- pályákon átbogó szép mozdonyok és érdekes szerelvények. Mégis miért az építészet mellett döntött – kérdezem. „Számomra az építészet a műszaki és humán tudományok szerencsés találkozását jelentette, olyan mesterséget, amelyben ez is, az is egyforma jelentőséggel bír.”

1946-ban vették fel építész hallgatónak a Budapesti Műegyetemre. Jeles professzoraira ma is tisztelettel és elismeréssel emlékezik. Csonka Pál a szilárdságtan tudományát tanította, de hallgatói számára messze több volt, mint kiemelkedő szakember. Pedagógus volt a javából, aki a százötven fős, népes évfolyam minden hallgatójának egyformán volt szakmai és szellemi irányítója. „Jelenség” volt Rados Jenő professzor is – meséli – akivel a diploma megszerzése után még további tizenöt évet dolgozott együtt a fertődi Esterházy-kastély helyreállításán. „Ez újabb tizenöt év tanulás volt számomra –. Jó szívvel emlékezik Friedrich Lórándra, Kotsis Ivánra, Kiss Tiborra és Korompay Györgyre. Évfolyamtársai közül többek között Hajnóczy Gyulát, Mányoki Lászlót, Tillai Ernőt, Balogh Istvánt, Becker Sándort, Dolinay Istvánt és Mentessné Zöldy Saroltát említi, akik később egytől-egyig meghatározó személyiségeivé váltak a magyar építészet XX. századi fejlődésének. A rajzolásról, festészetéről érdeklődöm, hiszen tudom, hogy ma is szívesen akvarellezik és könyveinek teljes rajzanyagát maga rajzolja. „A grafikát és a festészetet az egyetemen különösebben nem kedveltem meg” – ezirányú érdeklődésemet később, az 1950-es évek legvégén Winkler Oszkár keltette fel.

Az életút következő szakaszát az 1950-es évek sajátos „káder-politikája” határozta meg. A végzett, fiatal építészek sorsáról egyetemi bizottság döntött. A

diplomás építészek előtt a tervezés mestersége hosszú évekig „tiltott területnek” számított. A végzett építészeknek a „kivitelezés frontján” kellett először helyt állni. Később alig néhányan vállalkoztak már a váltásra: arra, hogy az építés irányítását az épülettervezéssel cseréljék fel. Ez Kubinszky Mihály részére is a kivitelezésben eltöltött hat hosszú évet jelentett. 1950-tól 1957-ig a Soproni Magasépítő Nemzeti Vállalat – a későbbi Győrmezei Állami Építőipari Vállalat – építésvezetője volt, ahol fontos épületek, épületegyüttesek kivitelezési munkáit szervezte és irányította (Soproni Asztalosárugyár, Petőházi Cukorgyár, Fertődi laktanya és a Soproni Hunyadi János Általános Iskola újjáépítése). Igazából soha nem volt életcélja ez a fajta munka, de ismét kiváló szakemberek társaságába került – közülük Wildzeisz János építőmestert említi – és a feladatok, melyeket elvégzett, jelentősek voltak. Az elkövetkező években – amikor a Soproni Egyetemen az Építéstan tantárgyat oktatni kezdte – mégis hálával emlékezett vissza a kivitelezésben szerzett tapasztalataira.

A kivitelezés évei alatt kezdett rendszeresen írni: szakcikkeit egyre több folyóirat közölte. Érdeklődöm, hogy mi sarkalta az írásra. „Apai és anyai ágról egyformán családi hagyomány” – válaszolja és sorolja a bizonyítékokat. „A Kubinszky családban emberemlékezet óta mindenki írt” – nem véletlenül díszíti címerüket a tollat tartó madár. Anyai nagyapja, Östör József Széchenyi Istvánról adott közre könyvet. Édesanyjának fiútestvére, a tragikusan fiatalon elhunyt Östör Antal (1902–1922) tehetséges költőnek számított. „Az írásban való megnyilatkozás tehát nagyon fontos volt mindkét család tagjai számára.”

Érdeklődését az első időkben a XIX–XX. század újszerű építészeti feladatai, közöttük mindenek előtt az európai vasutak építészete kötötte le. Nálunk akkortájt ezzel a témával jószerével még senki sem foglalkozott. Leszámítva Angliát, Európában is alig egy páran érdeklődtek e téma iránt. A fiatal építész észrevette, hogy e területen valóban újat és hiteleset tud közölni, olyan dokumentumokat, melyek közreadása a legújabb kor építészeti kutatásainak egészét is előre lendítheti és hozzájárulhat a legfontosabb emlékek megőrzéséhez. Kandidátusi dolgozatának témájául is a vasút épületeit választotta: „A vasutak építészete Európában” című értekezését 1960-ban védte meg. E munkája hamarosan könyv formájában is megjelent. A kéziratot németre is lefordította és példamutató kitartással és szorgalommal német kiadót szerzett munkájának megjelentetésére. E könyv a német nyelvterületen egy csapásra a téma egyik legkiemelkedőbb szakértőjévé avatta a fiatal építészt.

1956 novemberében Gereben Gábor építész távozásával megürült az akkori Erdőmérnöki Főiskola Építészeti Tanszékének tanársegédi állása. Winkler Oszkár Ybl-díjas építész hívására 1957. október 1-jén állt be a tanszékre dolgozni, ahol 1961-ben adjunktussá, majd 1963-ban docenssé nevezték ki. 1975-ben egyetemi tanárként vette át a tanszék vezetését, melyet 1995. évi nyugdíjazásáig vezetett. 1996-ban Professor emeritus címet kapott. Tudományos tevékenysége egyetemi évei alatt tovább gazdagodott. 1974-ben „A századforduló építészelmélete” címmel sikerrel nyújtotta be akadémiai doktori értekezését. 1961 óta tagja a Magyar Tudományos Akadémia Építészettörténelmi és Elméleti Bizottságának, melyben Major Máté majd Finta József elnöksége alatt, 1967 óta titkárként működött. 1997-ben őt választották a Bizottság új elnökének. 1989 óta az Akadémia Tudományos Minősítő Bizottságának

tevékenységében is részt vesz, számtalan fiatal tudós tudományos előrelépését egyengetve ezzel.

Az oktatásban eltöltött esztendőik során szakmai-művészi érdeklődése is tovább szélesedett. Publikációi ma már az építészet egy sor fontos területével bővültek. A vasúti épületek történeti feldolgozása mellett fokozatosan felvállalta a legújabb kor építészetének nagyobb, összefüggő kérdéseinek vizsgálatát. Leginkább a XIX–XX. század fordulójának avantgarde irányzatai foglalkoztatták és foglalkoztatják ma is. Nem csak a hiányzó részadatok összegyűjtésére vállalkozott, hanem felfedte e korszak nagy építészeti összefüggéseit is. Ezzel ráirányította a társadalom figyelmét a korszak művészeti értékeire és bebizonyította védelmük fontosságát. A soproni Löverek jellegvédelmének szükségszerűségét először ő hangoztatta. „Életművem fontos része Tata, Füzesabony és a budapesti Nyugati-pályaudvar megmentése” – véli.

Publikációinak jegyzéke lenyűgöző: a társszerzőkkel közreadott köteteket is beleszámítva eddig 27 könyve és háromszázötvenet meghaladó tudományos és ismeretterjesztő szakcikke jelent meg. Cikkeit, könyveit magyarul és németül írja: aki rendszeresen olvassa munkáit, tudja, milyen érdekesen, olvasmányosan és könnyedén ír. Hatalmas irodalmi munkásságának külön fejezetét jelentik építészeti kritikái, épületismertetései. Az építészeti kritika az 1950-es évek szakirodalmából szinte teljességgel hiányzott. Az építészek elszoktak a kritikától és legtöbbjük sértődött daccal reagál a bíráló megjegyzésekre. „Az én bírálatom mindig az épület kiválasztásánál kezdődött – vélte Kubinszky Professor – Az alapvetően hibás épületek esetében eltekintettem a kritika megírásától. Ma is elsősorban az épületek értékeinek felmutatására törekszem, mert ezek rejtik a legtöbb tanulságot.” Előbb a Magyar Építőművészetben publikált, majd a Budapest folyóiratban és a Városépítészetben. Öröndetes, hogy e tevékenységét ma is folytatja a Magyar Szemle hasábjain. Építészettörténeti és példaadó építészeti publicisztikai, oktatói munkájáért, az építészeti kritika műfajában iskolateremtő tevékenységéért 1992-ben Ybl-díjat kapott.

A kritikával kapcsolatban kerül szóba az építész tervező alkotó tevékenysége is. „A Műegytemen a jó vénájú tervezők közé számítottam – emlékszik vissza – de a legjobbak számára elképzelt »exkluzív« tervező-képzés megindítására az 1950-es években nem volt lehetőség. Később, az oktatással eltelt évek során hiányzott az a fajta nagy tervezői apparátus, amely az állami tervező irodákban működő kortársaimat számtalan nagy építészeti sikerhez segítette. Így többnyire családi házakat, lakóházakat terveztem, nagy örömmel és gondossággal. Ezeket számbavéve mosolyogva teszi hozzá, hogy „maguk a színészek legritkábban szerzői a találó, jó színi kritikáknak: ez a szabály minden bizonnyal az építészetre is érvényes.”

A beszélgetés vége felé – méltatlanul későn – az oktatás is szóba kerül. Kubinszky Tanár Úr közismerten kiváló előadó. Lebilincselő előadásainak sodró stílusa – akár az egyetem katedráján beszél, vagy éppen nemzetközi kongresszuson tart előadást – minden esetben felejthetetlen élményt nyújt hallgatóinak. Ami az egyetemi szakemberképzést illeti: különösen fontosnak tartja, hogy ő vezette be a Soproni Egyetem faipari mérnök hallgatói számára a szabadkézi rajz és a bútortörténet tanítását. Igazán nagy örömet a szakmatörténeti előadások és a doktor-jelölteknek tartott előadások jelentenek számára.

Utolsó kérdéseim egyike: meglátása szerint építészeti tudományos munkája során teremtett-e maga körül követőkből és tanítványokból álló „iskolát”, olyasféle baráti kört, amely egykor Gerő Lászlót vagy Zádor Annát körülvette. – „Semmiképpen sem – jegyzi meg – én mindig írásaimon, könyveimen keresztül igyekeztem hatni és a számtalan hazai és külföldi hivatkozás és recenzió jelzi, hogy ez sikerült is.”

Ami a családot illeti: feleségét, Kassay Éva építészt az egyetemen ismerte meg. 1950 karácsonyán kötöttek házasságot. Éva asszony máig is jó kollégája és igazi szellemi társa az építésznek. Három fiuk közül András (1951) választotta édesapja mesterségét, az építészetet. Jánosnak (1952) Sopronban tömitőanyag-gyártó üzeme van, ifj. Kubinszky Mihály (1957) pedig a faiparban termelésirányító beosztásban működik. A népes család ma már hét unokával is büszkélkedhet. A nagy családot a nyíltság, őszinteség, a nyugodt családi légkör tartja össze, Kubinszky Professor úr őszinte megelégedésére. A fiúk sikeres életútja, eredményekre összpontosító céltudatossága mögött ott érezni az édesapa példáját. Ez talán az utolsó titok, amely felől érdeklődöm. Amióta ismerem, csodálom biztos fellépését, jó szervezőképességét, eredményekre összpontosító következetességét. „A sokat utazó édesapa és a betegségre folytán helyhez láncolt édesanya mellett – emlékszik vissza – már kilenc éves korban a család valóságos kis »diplomataja« voltam, aki gyakran egymaga képviselte az egész Kubinszky családot. Az akkor szerzett rutin és biztos fellépés később sokat segített az előrehaladásban.”

Augusztus vége felé haladva már hamarabb esteledik. Míg hallgatom Kubinszky Mihályt, gyakran felpillantok a szoba falára, ahol a „nagy ősök”, a tanszék neves professzorainak arcképe között nyugdíjazása óta már az ő portréja is szerepel. Közben terveiről hallgatom, a régi vasúti épületek megmentéséről, Sopron XX. századi építészetének feldolgozásáról és a Soproni Városszépítő Egyesület – melynek elnöke – felvirágoztatásáról. A Soproni Szemle olvasói nevében is szeretettel köszöntöm közelgő hetvenedik születésnapja alkalmából: ahogy ilyenkor szokás, erőt és egészséget kívánok az elkövetkező évek munkájához. „Most talán az egészség a legfontosabb” – véli – és térdére gondol, mely megint rendetlenkedik. Pedig feleségével hamarosan erdélyi útra indulnak. Számtalan országot bejártak már, de Erdély egy-két eldugott szegletébe okvetlen el szeretnének jutni. Jó utat kívánok és szerencsés hazatérést.

Szodfridt István:

Újabb szoborral gyarapodott az Egyetemi Botanikus Kert szoborparkja

A Soproni Egyetem régóta tudatosan törekszik arra, hogy az intézményben működött kiváló professzoroknak emléket állítson, segítse azok emlékezetének megőrzését, akik tudományáguk kiválóságai voltak, egyetemi tanárként kiemelkedőt alkottak és méltók arra, hogy hallgatóink, szakmánk képviselői számára példaképül szolgáljanak. A szobrok elkészítése igen gyakran pénzügyi nehézségek miatt nem valósulhat meg. Most örömmel írhatom, hogy az Egyetem C épülete előtt felállított és június 5-én leleplezett Botvay Károly mellszobor a 25 éves szünetet megtörve olyan

embernek állít emléket, aki nemcsak kiváló tudós volt, hanem elmélyült humán műveltséggel is rendelkezett és éppen ez a kettősség teszi őt elszürkült és a pénz utáni hajszába merült világunk számára követésre méltónak.

Álljon itt róla néhány életrajzi adat. 1897-ben a bácskai Adán született, iskoláit Újverbászon, Újvidéken és Szegeden, majd Lőcsén járta. Az I. világháború kitérése előtt iratkozott be az akkori selmecbányai erdész-karra. Diplomáját a Sopronba menekült tanintézményben 1924-ben vette át, majd rövid gyakorlati idő után a Termőhelyismerettani Tanszék oktatója, 1945-től tanszékvezető professzora lett.

Meteorológiát és talajtant oktatott, közben a talaj vízháztartását befolyásoló tényezők vizsgálatával ma is sokszor idézett kutatómunkát végzett. Írásai, egyetemi jegyzetei a lényegre törő, tömör fogalmazás iskolapéldái. Gondolatait szabatos magyarsággal fejtette ki, a megértést jó tagolással, kiemelésekkel és bizonyító erejű ábrákkal segítette. Az erdészeti szakpróza mestereként is számontarthatjuk.

Szabad idejében szívesen festett, képzőművészeti kiállítások megnyitóján nemcsak szemlélőként, hanem értő emberként volt jelen. Magasfokú zenei műveltségét családjában is ápolhatta, családtagjainak triógyakorlatait karmesterként segítette.

Szobrának elkészítéséhez a szükséges anyagiakat számos erdőgazdálkodó szerv adta össze. Volt, aki egyénileg is feliratkozott az adományozók közé. A szükséges összeg másik részét a családtagoktól kaptuk. A kivitelezést a Sopronnak elkötelezett Kutas László szobrászművész vállalta, nagyon rövid határidővel és példásan szerény anyagi feltételekkel. A felsoroltaknak ezúton is hálás köszönetet mondok.

Winkler Gábor

Lábasházi kiállítás id. Storno Ferenc munkáiból

Id. Storno Ferenc 1850–1890 között készült munkáiból rendeztek kiállítást ez év tavaszán a soproni Lábasház emeletén: a kiállítás 1997. február 23-án nyílt és május 19-ig lehetett megtekinteni. A megnyitást megelőzően február 21-én 11 órakor emléktáblát avattak a Bécsi utca 25. számú Storno-műterem falán. A kiállítás megrendezését a Soproni Városszépítő Egyesület és a Soproni Múzeum kezdeményezte. Az anyagot Nemes András műtörténész válogatta és rendezte. „A soproni műemlékvédelem kezdetei” – olvashattuk a kiállítás plakátján, jelezve, hogy ez alkalommal elsősorban id. Storno Ferenc és családtagjainak soproni tevékenységével ismerkedhetünk meg.

A Storno család neve és munkássága a köztudatban a Fő tér 8. számú Storno-házzal forrott egybe. A palotát letelepedése után huszonhét évvel, 1872-ben vásárolta meg id. Storno Ferenc a Festetics családtól. A ház két emeletét saját ízlésük szerint alakították ki és rendezték be; a sarokház ilyen formájában tehát „referencia-épületként” is szolgált. A ház vendégei és megrendelői az itt látottak alapján ismerkedhettek meg id. Storno Ferenc ízlésével, stílusával és alkotásaival. Hosszú ideig csupán az épületben őrzött tárgyak, alkotások voltak hozzáférhetők a nagyközönség számára. Az építész hatalmas rajz- és kéziratgyűjteményét csupán 1984-től tekinthetik meg a kutatók: a gazdag anyag ugyanis ekkor került a Soproni Múzeum birtokába. Itt Askercz Éva és Nemes András átfogó leltárt készített az addig rendezetlen anyagról, majd hozzáfogtak a rajzok, kéziratok rendszeres átnézéséhez. Igazából csak ezután vált megismerhetővé és a kutatás számára elérhetővé a gazdag gyűjtemény, amely id. Storno Ferenc vázlatkönyveit, feljegyzéseit, épületfelméréseket, rekonstrukciós terveket, tárgyrajzokat és sok, személyes jellegű iratot is tartalmaz.

A hatalmas anyagba most harmadszor tekinthetett be a soproni közönség. Korábban Askercz Éva válogatott Storno historizáló tárgyaiból és tárgyterveiből, majd egy következő alkalommal Nemes András mutatta be a legjelentősebb magyar műemlékek helyreállításához készült Storno-féle terveket. A mostani kiállítás megrendezésével id. Storno Ferenc halálának kilencvenedik évfordulójára is emlékeztek Sopron polgárai. A kiállítás megrendezése azonban aktualitásán túl azért is

fontos eseménynek számított, mert módot adott látogatóinak arra, hogy a Storno családról kialakult egyoldalú és nem egészen tárgyilagos képet hitelesebbé tegye.

A Lábasház – környezetének sajátos hangulata és az épület építészeti-helytörténeti értékei ellenére – igazából nem alkalmas nagyobb, összefüggő kiállítás bemutatására. Nemes Andrásnak a gondosan megválogatott és felépített anyagot újból és újból meg kellett rostálnia, hogy elférjen a Lábasház nem túl nagy kiállítási terében. Munkáját okosan és célratörően végezte: mutatós, hangulatos és élménytadó kiállítás kerekedett a rendelkezésre álló dokumentumokból, melyet gondosan tanulmányozva jól érzékelhető, hogy mi mindent tett id. Storno Ferenc Sopronért.

Nemes András rövid kiállítási bevezetőjéből kiderül, hogy az 1845-ben Sopronban letelepedő kéményseprő legény, aki 1847-ben elhalálozott mesterének özvegyét vette feleségül, igazából nem soproni tevékenységével alapozta meg országos hírnevét. Előbb magas bécsi körökkel fenntartott kapcsolatai, majd a Magyar Tudományos Akadémia és a kibontakozó magyar műemlékvédelem úttörőinek, Rómer Flórisnak és Ipoly Arnoldnak bizalma tették lehetővé számára, hogy alaposabban képezze magát, ennek keretében a középkori építészettel kapcsolatos ismereteit elmélyítse, majd egyre fontosabb, országos jelentőségű megbízásokat kapjon Magyarország legkiemelkedőbb hazai emlékeinek helyreállítására.

Az első tablókön megcsodálhattuk id. Storno Ferenc épületfelméréseit. A középkori művészetért, a gótika építészetéért rajongó fiatal ember részben saját érdeklődésének kielégítésére és okulására, később a Bécsben működő Centralkommission für Erhaltung und Erforschung der Kunst und historische Denkmale megbízására készített felméréseket, melyek egy része a bizottság közleményeiben meg is jelent. A soproni felmérések jó térlátásról és különös ábrázoló készségről tanúskodnak, melyeket minden valószínűség szerint korábbi, másfél éves bécsi működése tökéletesített. A kiállítás látogatója igazából most érti meg: milyen kár, hogy az említett bécsi rajzoknak – úgy tűnik – végleg nyoma veszett.

A felmérési rajzok magas színvonala számunkra azért is fontos Storno tevékenységének megítélésében, mert a helyreállítással kapcsolatos döntéseikhez minden esetben ezek a gondos, szakszerű és minden részletében hiteles felmérések adtak alapot és a helyszíni munka során is e felmérésekre támaszkodott. Szemléletének lényegéről jól árulkodik a kiállításon szereplő, könyvtárából származó Viollet-le-Duc kötet, melyet, ha francia nyelven nem is olvasott, de tartalmával, úgy tűnik, pontosan tisztában volt. Könyvtárából ugyanakkor egyetlen korabeli mintakönyv, formagyűjtemény nem került elő, így a kiállítás arról győz meg minket, hogy a saját felmérésein alapuló, hiteles forrásokat soha nem pótolta formagyűjteményekből gépiesen kimásolt megoldásokkal. Ezzel lényegében azokat a ma is érvényes elveket követte, melyeket Viollet-le-Duc elméleti munkáiban hirdetett.

E tekintetből új megvilágításba kerülnek a soproni Szt. Mihály templomhoz 1858-tól folyamatosan készített felmérések is. Mint ismert, id. Storno Ferenc első soproni megbízása éppen e fontos középkori emlék helyreállítása volt. Az építészettörténetből jól ismert, hogy Storno e munka során egy sor változást hajtott végre az épületen. Beavatkozásai azonban kizárólag az épület falfelületeit és berendezési tárgyait érintették: a tér és tömeg felépítését ezzel szemben mindig szigorúan tiszteletben tartotta. A megromlott állapotú kötagozatokat újakra cserélte, a

pótlások azonban mindig pontos és megbízható felmérései alapján, az általa rögzített formák tiszteletbentartásával történtek. A templomtér hangulatát leginkább a falak dekoratív festésével változtatta meg, ez azonban minden kétséget kizáróan nem csupán Storno elképzelése volt, hanem a megbízó kívánsága is. Hasonlóan járt el a „stílushű” berendezések tervezése során is.

A soproni gótika egy másik, késői alkotását, a Szt. Jakab kápolnát 1854-ben ugyancsak id. Storno Ferenc mérte fel: a kiállított rajzok szerint szakszerűen és pontosan. A kápolna hangulatát igazából ez esetben is az új falfestés változtatta meg: erre azonban sokkal később, csupán 1885–86 között került sor: a tervezés és kivitel itt már nagyobbrészt két fiának munkája volt.

Ugyancsak elgondolkoztató mesterünknek a volt bencés templommal kapcsolatos tevékenysége. Ismert, hogy ez utóbbi esetben a Storno által elképzelt nagyobb változtatásokat a Műemlékek Országos Bizottsága nem engedélyezte. Storno ezt a döntést tiszteletben tartotta, és inkább csak az északi homlokzat és a torony helyreállításával foglalkozott. Az 1865-ből származó, erősen vitatható nyugati homlokzat kiegészítésének terve ugyancsak nem valósult meg. A kiállítás dokumentumértékét növelte, hogy a később annyira vitatott építészeti részletek közül többet modellen vagy éppen életnagyságú másolatban is tanulmányozhatták a kiállítás látogatói.

Különös gondolatokat ébresztettek a nézőben Storno kiállított vázlatkönyvének naplószerű lapjai, személyes iratai, levelei, melyek művészi és emberi fejlődéséről, egyéniségének és alkotó módszereinek alakulásáról adtak hiteles képet. Szembetűnő, hogy kapcsolata a város társadalmával, a helyi megrendelőkkel hosszú időn keresztül nem volt túl szoros. Úgy tűnik, a város polgárai a „bevándorolt” és Bécs magas köreivel kapcsolatot tartó művészt csak lassan fogadták be maguk közé. Ismert tény, hogy soproni megrendeléseit is közvetve, városon kívüli pártfogók ajánlására kapta. A kiállításon szereplő, a soproni színház számára készített mennyezetterve és a feltételezhetően a soproni Kaszinó előcsarnokának átalakítására vonatkozó elképzelései soha nem valósultak meg.

Id. Storno Ferenc munkásságát tanulmányozva két fia, a történeti festő Ferenc és az építész Kálmán terveivel is megismerkedhettünk. A kiállított rajzok alkalmat adtak a két generáció szemléletének és kvalitásainak összehasonlítására: a dokumentumokat szemlélve úgy tűnt, hogy az igazi elhivatottságot és tehetséget idősebb Storno Ferenc képviselte a családban. A Storno család soproni tevékenységén keresztül a múlt század helyi társadalmának életébe és gazdagságába is bepillanthattunk. Jól kirajzolódott az akkori időkre jellemző „családi vállalkozás” fellendülésének korszaka, mely a század legvégének megváltozott gazdasági körülményei között megtört és hanyatlásnak indult.

Számtalan új ismerettel, élménnyel és emlékekkel gazdagodva lépett ki a látogató a Lábasház kiállítóterméből. Továbbgondolva a látottakat egyre világosabbá vált, hogy az id. Storno Ferenc által fémjelzett iskola első generációja kiindulásában és eredményeiben erősen különbözött a századvég műemlékhelyreállító gyakorlatától. Pontosabban: az idősebb generáció céljai és módszerei alaposan eltértek a mindent újraálmódó és átformáló újabb generáció szemléletétől. A kiállítást látva megkockáztatom, hogy id. Storno Ferenc munkájában ott rejlettek mai korunk korszerű

műemlékhelyreállító elvei és etikája sem állt messze napjaink kívánatosnak tartott viselkedési elveitől. Számomra kétségtelenül ez volt a kiállítás legfőbb tanulsága.

A májusban bezárt kiállítás ismét egy érdekes részterületét mutatta fel id. Storno Ferenc munkásságának. A nagy és összefoglaló bemutatkozásra azonban ez alkalommal sem nyílt lehetőség. Pedig egyre inkább úgy tűnik, hogy a Storno család tevékenysége az európai kutatás érdeklődési körébe került. Csak remélhetjük, hogy előbb-utóbb a Storno-életmű egészét bemutató kiállítás megrendezésére is sor kerülhet, melyhez gazdag tartalmú, érdekes, jó tanulmányokkal és részletes tárgylajstrommal ellátott katalógus is készül majd. És egyszer talán a Bécsi utcai Storno-műterem szakszerű helyreállítására is akad pénz és a historizmus e különös soproni emléke látogatható lesz. Sopron város közösségének megtisztelő feladata, hogy az életmű-kiállítás és a műterem-helyreállítás lehetőségét és anyagi alapjait mielőbb megteremtse.

Turbuly Lilla:

Dorffmaister-konferencia Zalaegerszegen*

Dorffmaister István halálának 200. évfordulóján a zalaegerszegi Göcseji Múzeum 1997. augusztus 28–29-én tudományos konferenciát rendezett „Dorffmaister és a késő barokk festészet a Dunántúlon” címmel. A tanácskozásnak a Zala Megyei Bíróság barokk díszterme adott méltó otthont. A házigazdák nevében dr. Borbély Dalma polgári kollégiumvezető köszöntötte a résztvevőket.

Az 1762-ben Sopronba települő festő dunántúli működésének három és fél évtizede igen termékenynek bizonyult. Az előadók a gazdag életművet különböző nézőpontokból közelítették meg.

Dorffmaister templomi festészetével két előadás is foglalkozott. Kostyál László, a Göcseji Múzeum művészettörténésze az 1760–1780 közötti időszakról szólt. Ebben a korszakban vált Dorffmaister a Dunántúl legtöbbet foglalkoztatott festőjévé, gyorsan (és megfizethető áron) dolgozó sikeres művészé. E korban született egyházi alkotásain a rokokó és a bécsi akadémiizmus hatása figyelhető meg.

A templomfestő Dorffmaister második korszakáról (1780–1797) Zsámbéky Monika, a Szombathelyi Képtár művészettörténésze beszélt. A festő a tizenhét év alatt harminc freskót és oltárképet készített. A megfeszített munkatempó következménye, hogy a kiemelkedő alkotások mellett e művek között találhatók kevésbé sikerültek is, érezhető, hogy alkotójuk néha rutinból festett, ismételte magát és mások kompozícióit. A misztikus hangvételt, barokk pátoszt klasszicizálóbbs stílus váltotta fel. Az előadó sorra vette a művész oltárképeinek leggyakoribb témáit is.

Buzási Enikő, a Magyar Nemzeti Galéria művészettörténésze Dorffmaister portréfestészetéről tartott előadást. Portréit főleg soproni polgárokról és a környékbeli nemesekről készítette. A népes családot eltartó, állandó anyagi nehézségekkel küzdő festő azonban rákényszerült arra, hogy más jellegű munkákat is vállaljon: az

* A Dorffmaister évfordulóra emlékezve az életműkiállítást Sopronban 1997. november 30-án nyitották meg a Festőteremben

előadásból megtudtuk, hogy Sopron városa képszakértőként foglalkoztatta, de díszleteket is festett a városi német színháznak.

A Nemzeti Galéria másik meghívott munkatársa, Boda Zsuzsanna a művész világi festészetét elemezte. Hallhattunk a soproni régi városháza tanácstermének 1782-ben készült, az épület lebontásával megsemmisült freskóiról. Az előadó részletesen foglalkozott a szombathelyi püspöki palota ókori mitológiai történeteket idéző, valamint a sárvári vár dísztermének bibliai jeleneteket ábrázoló falfestményeivel. Az igazi újdonság azonban azoknak a frissen előkerült századeleji fotóknak a bemutatása volt, amelyeken minden valószínűség szerint a ma már nem álló hegyfalui Horváth-kastélyt díszítő Dorffmaister-pannók láthatók. A festmények a világ hét csodáját ábrázolták.

Minden előadó törekedett arra, hogy ne csak szorosabban vett művészettörténeti elemzést nyújtson, hanem történeti-szociológiai keretbe ágyazza mondanivalóját. Többen is szóltak a művész mecénásáról, például Szily János szombathelyi püspökről, Dorffmaister egyik legfontosabb megbízójáról. A pécsi Boros László sok adattal alátámasztott előadásának középpontjában pedig éppen ez a szempont, a festő déldunántúli mecénásainak feltérképezése állt.

Turi Mária és Velledits Lajos restaurátorok a Dorffmaister-freskók megóvásáról, restaurálásuk nehézségeiről szóltak. Utóbbi a novai templomban található freskó helyreállítási munkálatait felidézve járta körül ezt a kérdést.

Az előadások sorát két, a késő barokk festészet más jeles képviselőivel foglalkozó német nyelvű előadás zárta. Keleti Magda Adam Friedrich Oeser festményeiről, Janez Balazic pedig a muraszombati késő barokk festészetéről szólt.

A tanácskozás résztvevői a második napra szervezett kiránduláson végigjárhatták Dorffmaister zalai–vasi működésének néhány állomását.

S hogy a Dorffmaister-emlékév rendezvényeinek sorába illeszkedő konferencia nem csupán a szűkebb szakma figyelmét irányította a festő életművére, bizonyítja, hogy Varga László, a Zala Megyei Közgyűlés elnöke ígéretet tett arra, hogy 1998-ban sor kerülhet Zalában egy újabb Dorffmaister-mű restaurálására.

MEGEMLEKEZÉS

Kiss Gábor:

Soós Imre (1910–1997)

Elhunyt a magyar levéltárosok egyik neszтора, aki szakmai pályafutását Sopron vármege levéltárában kezdte.

Sopron és Vas megye határán született Rábakecölben 1910. szeptember 3-án kisbirtokos szülők negyedik gyermekeként. Az elemi iskolát szülőfalujában végezte el, majd 1922-től a Csornai Premontrei Kanonokrend Szombathelyi Gimnáziumában tanult tovább, ahol 1929-ben érettségizett. Ezt követően kispap lett, de egészségügyi

okok miatt nem fejezhette be tanulmányait. Így került a pannonhalmi benecés könyvtárba segédkönyvtárosnak. 1933. október 5-én kelt bizonyítványa szerint az „előírt országos levéltári kezelő-szakvizsgálatot az e célra felállított országos levéltári vizsgáló-bizottság előtt letétén, országos levéltári kezelő-tisztviselői, vagy vármegyei és városi törvényhatósági fő- és allelvéltárnoki állás viselésére képesítettnek ítéltetett.” 1934. június 1-jétől 1940 végéig Sopron megye levéltárában levéltári díjnok volt. Közben egy 1935-ben megjelent törvény a vármegyei főlevéltárnoki állás betöltéséhez a doktori képesítést tette kötelezővé. Ezért az 1935/36-os tanévtől kezdődően Pécssett tovább tanult a M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem bölcsészeti karának történelem szakán. Végbizonyítványát és doktori diplomáját azonban már Kolozsváron állították ki 1941-ben. Ugyanebben az esztendőben elhalálozás okán megüresedett Heves vármegye főlevéltárnoki állása. Eredményes pályázata után Heves vármegye főispánja 1941. december 13-án kelt kinevezési okiratával Heves vármegye törvényhatóságához vármegyei főlevéltárnokká nevezte ki. 1950 novemberétől a Levéltárak Országos Központjának állományába került, mint „önálló levéltáros”.

1959. szeptember 1-jétől a Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya. – egri állásának megtartása mellett – megbízta a Miskolci Állami Levéltár vezetésével is. Feladatköre az éves munkatervek, illetve jelentések elkészítésére, valamint a gyakorlati megvalósításhoz szükséges intézkedések megtételére vonatkozott. A gazdasági ügyeket a Miskolci Állami Levéltár helyettes vezetője intézte. 1968. május 16-án Heves megye Tanácsának Végrehajtó Bizottsága január 1-jétől visszamenőlegesen a Heves Megyei Levéltár igazgatójává nevezte ki. 1969. augusztus 5-én Molnár János művelődésügyi miniszterhelyettes felkérte a levéltári munka „szakmai-tudományos” irányításának támogatására létrehozott Levéltári Tanács rendes tagjának. Az 1960-as évek második felében levéltári munkája mellett egy ideig az Egri Tanárképző Főiskola történelem tanszékén tanított mint adjunktus. 1970. március 1-jétől kezdődően dr. Brezanóczy Pál egri érsek mellékfoglalkozásban megbízta az Egri Érseki Levéltár vezetésével. A Heves megyei Levéltárnál 1973. szeptember 5-én szűnt meg a munkaviszonya. 1992. január 1-jétől vonult vissza végleg elbúcsúzva a levéltárosi munkától. Nyugállományba vonulásakor a Munka Érdemrend arany fokozatát kapta meg, majd később Szabó Ervin díjjal is kitüntették.

Munkássága kezdetén Sopron megyei témákat dolgozott fel. Ezek közül kiemelkedik „Az úrbéri birtokrendezések eredményei Sopron megyében” c. tanulmánya, amely első ízben vázolta fel a XVIII–XIX. sz.-i irtásföldek kialakulását és szerepét a nagybirtokok szántóföld-állományának létrejöttében.

Egri munkásságát Heves vármegye levéltára történetének megírásával kezdte. Az egri vár 1552-es ostromáról Szántó Imrével közösen írt munkája a II. világháború után az első volt e témában. A három kötetben megjelent megyei műemléki topográfiához ugyan a nem Egerben található iratanyagban való kutatást mások végezték, a két szerkesztő – Dercsényi Dezső és Voit Pál – szerint a három kötethez végzett adatgyűjtési „tevékenység oroszlánrésze azonban az egri levéltárak vezetőjére, Soós Imrére hárult, akinek személyes érdeme az anyag úgyszólván teljes és új szempontokkal gazdagított kiaknázása”. E munka legfontosabb és legismertebb eredménye az Eszterházy Károly egri püspök által egyetemi épületnek szánt Liceum tényleges tervezését végző személy – név szerint Jozef Gerl – kilétének bebizonyítása.

Korábban ugyanis a barokk Eger történetével sokat foglalkozó és publikáló Szmracsányi Miklós a művészettörténész – ugyancsak levéltári adatokból kiindulva – Fellner Jakabot nevezte meg erre vonatkozólag, akiről a Liceum mellett utcát is neveztek el ennek alapján. Dr. Soós Imre munkássága alapján vált országosan is közzismertté a kovácsoltvas művek mesterének, Fazola Henriknek és testvérének, Lénárdrnak tevékenysége. Ugyancsak ő dolgozta fel az egeri egyetem alapítási törekvések történetét, bebizonyítva, hogy Eszterházy Károly e tekintetben csak kibővítette és folytatta püspök elődjének elgondolását, mert az egyetem alapítás gondolata, illetve az egyetem első épületterve Barkóczy nevéhez fűződik.

Utolsó megjelent írása a „Mezővárosi normaiskolák az egeri egyházmegyében 1779-től 1845-ig” c. munkája volt a Tanulmányok Heves megye történetéből c. sorozatban 1992-ben. Kéziratainak egy részét még 1978-ban az egeri Dobó István Vármúzeumnak ajándékozta.

E sorok írója, aki az Egeri Főegyházmegyei Levéltárban közvetlen utóda lett, mint közeli rokon évtizedeken keresztül szinte naponta találkozott vele. Sokat, de sajnos így sem eleget tanulhatott tőle, és tudja, hogy egy olyan örökségbe lépett, amit nem lehet megismételni, de meg kell őrizni.

Appendix

Soós Imre bár fölöttébb rövid ideig dolgozott Sopron vármegye levéltárában, széles levéltári forrásbázison nyugvó megyetörténeti kutatásai máig is a XVI–XVIII. századi törvényhatóság, az egykori Sopron vármegye társadalom- és település-történetének alapvető munkái. A kitűnő levéltárosra, kiváló történész kutatóra emlékezve a Soproni Szemle Szerkesztőbizottsága *Csiffáry Gergely és Szecskó Károly* bibliográfiai összeállítását mind adataiban, mind módszertani megközelítésében (a mai helyesíráshoz igazított címlírások) átvéve, de azt szükség esetén kiegészítve, módosítva, a történeti megye és települései kutatóinak ajánlva közli Soós Imre tematikusan válogatott bibliográfiáját.

1937.

Adatok a Sopron megyei középbirtok XVI. századi történetéhez. Soproni Szemle, 1. évf. 3–4. sz. 259–279. p.

A Sopron megyei kurialisták taksája Történetírás, 1. évf. 4. sz. 376–397. p.

1938.

A községhatár múltja és a Magyar Földrajz. Soproni Szemle, 2. évf. 5–6. sz. 314–315. p.

Ósi rábaközi parasztnemzetségek. Soproni Hírlap, XXV. évf. 126. sz. (jún. 5.), 8. p., 127. sz. (jún. 8.) 2. p., 128. sz. (jún. 9.) 2. p., 129. sz. (jún. 10.) 2. p., 130. sz. (jún. 11.) 5. p., 131. sz. (jún. 12.) 2. p., 132. sz. (jún. 14.) 2. p., 133. sz. (jún. 15.) 3. p., 134. sz. (jún. 16.) 2. p., 135. sz. (jún. 18.) 2. p., 136. sz. (jún. 19.) 7. p., 137. sz. (jún. 21.) 4. p., 138. sz. (jún. 22.) 6. p., 139. sz. (jún. 23.) 2. p., 140. sz. (jún. 24.) 5. p., 141. sz. (jún. 25.) 2. p., 142. sz. (jún. 26.) 5. p., 143. sz. (jún. 28.) 2. p., 144. sz. (jún. 29.) 4. p.,

145. sz. (júl. 1.) 5. p., 146. sz. (júl. 2.) 5. p., 147. sz. (júl. 3.) 4–5. p., 148. sz. (júl. 5.) 5. p., 149. sz. (júl. 6.) 2. p., 150. sz. (júl. 7.) 5.p., 151. sz. (júl. 8.) 5. p., 152. sz. (júl. 9.) 5.p., 153. (júl. 10.) 6. p., 154. sz. (júl. 12.) 5. p., 155. sz. (júl. 13.) 5. p., 156. sz. (júl. 14.) 2. p.

1939.

Dénes Jenő: Csepreg település földrajza. (Geographia Pannonica XXVI.) Soproni Szemle, 3. évf. 1–2. sz. 90–91. p. (Ism.)

Belitzky János: Sopron vármegye története. Első kötet Soproni Szemle, 3. évf. 1–2. sz. 92. p.

A Sopron megyei községtörténetírás forrásai. Soproni Szemle, 3. évf. 3. sz. 153–159. p., 4. sz. 204–210. p.

1940.

Az úrbéri birtokrendezések eredményei Sopron megyében. – Képek a Sopron megyei jobbágyközségek történetéből. – Sopron megye 1754–55. évi nemességvizsgálata és a Sopron megye által 1790–1848 közt kiállított nemesi bizonyáglevelek. In: Ősi Sopron megyei nemzetségek. Képek a Sopron megyei községek és családok történetéből. Szerk.: Horváth László. Sopron, 1–88., 89–297., 299–399. p.

1941.

Az úrbéri birtokrendezések eredményei Sopron megyében. Sopron. 86. p.

[V –: Csiffáry Gergely – Szecskó Károly: Soós Imre munkássága. Archivum. A Heves Megyei Levéltár Közleményei, 13. köt. Eger, 1994. 225–232. p.]

Hárs József:

„Laci bácsi” és tárogatója

(Wenzel László Sopron, 1902–Rust, 1997)

Laci bácsit nemcsak szűkebb pátriájában, a gólyák városában ismerték, hiszen tősgyökeres ruszti család sarja volt, hanem nálunk is, mert örökifjú korában visszavisszajárt szülővárosába, Sopronba. Nem egyszerűen körülnézni, hogy mi újság, hanem felgyalogolt a Károly-magaslatra, elővette öreg hangszerét, a tárogatót, s elfújta rajta a Monarchia idején tanult szép magyar dalokat, nótákat.

Érdeklődve, elismeréssel, ugyanakkor szorongva hallgattuk, mert bizony Krasznahorka büszke váráról akkoriban nem volt ildomos még tudni sem. Aztán, amikor az öregség már házához, udvarához kötötte, szíves örömmel fogadta és vendégelte meg busznyai tömegben érkező látogatóit. Az IBUSZ-utak szervezői tudják, milyen hangulatos találkozások voltak ezek.

Wenzel Gottfried rendőrkapitányként, fiatalon, 48 évesen halt meg 1905-ben Sopronban. Nagy családot hagyott hátra: a hét gyerek közül négyen voltak fiúk. Az özvegy családi házat és benne vegyeskereskedést hozott annakidején a házasságba. A sokágú kereszteződésben, ott, ahol az induló Pozsonyi út hegyes szöget zár be a

Tómalom utca torkolatával, állt a földszintes családi ház, a temetők forgalmára néző lépcsős bejáratával. (Ma már csak emlékeinkben él; áldozatául esett az elkerülő út építésének.)

Wenzel László a „reál” tanulója volt, Scholz „Hansival” egy osztályban. A párhuzamos osztályba járt Takács Jenő, a későbbi zongoraművész és zeneszerző.

A család egészen nem adta föl a ruszti épületet, pincével, szőlővel, de bizony erősen leromlott az állapota, mikor a fiatal László – soproni érettségije után – körülnézett itt.

Döntenie kellett. A gazdasági élet kilátástalansága, a nagy munkanélküliség, a határok változása egyetlen biztató utat mutattak neki: megkapaszkodni a birtokban, kifejleszteni azt és megalapozni általa a jövőjét. (Ha mégsem sikerült volna a borászat, erdész lett volna belőle, úgy szerette az erdőt, a fákat.)

Első lépése: vendéghallgatóként két évet töltött el a klosterneuburgi szőlészeti és gyümölcsstermesztési intézetben. (Róbert, a fia az évtizedekkel később három évfolyamossá fejlesztett iskola rendes hallgatója volt, Mihály, az unoka pedig – a Höhere Weinbauschule immár ötéves képzése után – üzemmérnökként került innen ki, s most Új-Zélandban tökéletesíti tudását.)

Második lépése a ház, az alatta lévő nagy pince, a felszerelés, a birtok rendbehozatala volt. – Rekonstrukció – határozza meg fehér asztalnál Róbert. Milyen szépen beszél magyarul, állapítjuk meg Friedrich Andrással, aki a rokonság és a pincében ma is látható tavalyi kiállítás („hogya a vendég ne *csak* igyon, hanem lásson, okuljon”) rendezése jogán segít a múlt felidezésében.

A szőlő járványos betegségei miatt új telepítésre volt szükség. 1923-ban még csak egy hordó fehér- és egy hordó vörösbort tárolt, de már 1929-ben, amikor ruszti lányt vezetett oltár elé, tizenöt hordót vallhatott magáénak. Addig inkább hordókban tárolták a bort, ő viszont rátért a palackozásra, felismerve annak előnyeit. Volt mit tenni, nem ért rá semmi egyéb, még tárogatózni sem. Ám munkájának meglett az eredménye a bor minőségében, s a népszerűségben is.

Ismét közbeszólt sorsába a háború. A második világháború. Még annak vége előtt leszerelt a katonaságtól, de az oroszok más férfikkal együtt, fogságra vitték. Nagycenk körül sikerült elbújnia, majd úgy tett – ásóval a kezében –, mintha aknát keresne. Így jutott haza, de addigra házáat, pincéjét az oroszok kirabolták. Újabb elszánt munka, s megint siker. Cikkek garmadája szól róla az Élet és Irodalomtól a német képeslapokig.

Ma már annyira ismert a Wenzel-név, közelben s távoli vidékeken egyaránt, hogy mikor a természet rendje szerint megtért őseihez, a kiküldött 150 értesítésre több mint kétszáz levél érkezett, s nem akárkiktől. Az egyik borítékban Anton Enders, a baden-badeni szimfonikus zenekar nevezetes tagja tárogatóra és énekkarra, valamint zenekarra szerzett zenét a *Meine Zeit steht in Deinen Händen ...* kezdetű (Sorsom a te kezében van...) ószövegszerű szövegre (Zsoltárok Könyve 30,16, a zeneszerző – szerintem tévesen – a 31. zsoltár számát adja meg). Friedrich most látja először, de már azt mérlegeli, hogy elő tudná-e adni zenekarával.

Fényképet mutatnak, amelyen az öregúr, a tárogató és a világhírű angol szobrászművész, Henry Moore (1898–1986) látható.

A féltve gondozott, óvott hangszer most relikvia, ahogy az lett Laci bácsi kampósbotja a pince lejárata melletti szögön. Emlékezzünk rá mi, akik ezeket a tárgyakat „élőben”, az öregúr kezégyében látták és hallották. Laci bácsira, akinek élete a Monarchiától Burgenlandig, a Pannon térségig ívelt, de aki mindig magyarnak vallotta magát.

Horváth Marietta:

BALIKÓ BÉLA (1909–1996)

1996. december 22-én vonósokból álló csoport búcsúztatta Balikó Bélát, a Soproni Szimfonikusok volt csellistáját a Szt. Mihály temető halottas házában.

Megint elment tőlünk örökre egy kedves, mindig mosolygós arcú muzsikos társ, igaz ember. „Béla bácsi” hangszere szerelmese volt. Alig lehetett a csellója nélkül

látni. Az utcákat mindig sietve róttá, hol esti kamarázásra, hol tanítani, zenekari próbára vagy éppen templomi hangversenyre igyekezett.

1909-ben Sopronban született. Elemi iskolai tanulmányait itt végezte, majd a Soproni Szt. Benedek Rend gimnáziumában folytatta, ezt követően a Fáy András felső kereskedelmi iskolában érettségizett 1927-ben. A II. világháború előtt, már az 1920-as években a dr. Friedrich Károly tulajdonában lévő moziban csellózott, ugyanakkor a

Soproni Színház zenei előadásain is részt vett. 1935-től tagja lett a Soproni Liszt Ferenc Zeneegyesület zenekarának, többfelé hívták házi kamaramuzsikálásra is. Ezekben az esztendőekben az Erzsébet-kertben volt egy „zene-pavilon”, ahol a könnyebb fajsúlyú zenét kedvelő közönséget szórakoztatták a soproni zenészek vasárnaponként. Balikó Béla itt is játszott. A Soproni Kamarazene Társaságnak szintén tagja volt. Ez a kis csoport minden év nagypéntekén vonattal kiutazott Kismartonba, ahol Joseph Haydn sírjánál lerótták tiszteletüket a Mester előtt, eljátszva „Krisztus hét szavát”.

1936-ban Balikó Béla megnősült. Öt szép gyermekét feleségének korai halála után példás szerénységgel nevelte.

1928-tól 1949-ig az Országos Takarékpénztár Soproni Fiókjánál dolgozott: könyvelői, bankátszervezési vezetői beosztásban. 1950-ben a Soproni Tejiparhoz kerül, mint főkönyvelő. 1962-től 1969-ig a sopronkövesdi termelő. szövetkezetnél szintén főkönyvelői állást töltött be. A fenti esztendők alatt, megmaradt szabadidejében csellót tanított. A Celldömölki Zeneiskolánál mint óraadó tanár működött az 1975-ös évektől az 1980-as évek elejéig.

Balikó Béla felé a sokszor nagyon fáradtságos munkája utáni lelkes zenéléseért, sajnós még egy „köszönjük” szó sem hangzott el soha, senkitől. Nagyon sajnálatos, hogy ez a kulturáltságáról is ismert Sopronban megtörténhetett.

Élete letelt. A vonó kiesett egy lelkes muzsikus-kézből. Mi, régi barátaid, társaid megígérjük, hogy soha nem felejtünk el, emlékedet szívünkben megőrizzük. A jó Isten adjon Neked örök nyugodalmat!

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Dávidházy István:

Tirnitz József–Szakács Anita

Sopron város tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái

I. 1533–1554 Sopron, 1996, 118.

(Szerk.: Turbuly Éva)

A jelenlegi ország területen egyedülállóan gazdag Soproni Levéltár anyagából Tirnitz József és Szakács Anita munkássága révén újabb jelentős források birtokába jutott a kutatás, nemkülönben a helytörténet iránt érdeklődő népes csoportja.

A városi tanács kialakulását és jogkörét Tirnitz József előszava a lényegét sikeresen kiemelő tömörséggel ismerteti. Az előszót tovább olvasva jólesően vehetjük tudomásul, hogy a szerzők nem teljesen töretlen csapásokon haladtak, mert hivatkozásuk szerint Házi Jenő és Mollay Károly módszertani megállapításaira is támaszkodva építették fel munkájukat. Hisszük, hogy az ő utánuk következőknek ez a mű fog hasonló támaszul szolgálni.

Az 1996-ban megjelent kötet 195 regesztát foglal magában, amelyeknek alapjául három városi könyvben 1533 és 1554 között leírt határozatok szolgálnak. A szövegben

a regesztaszám után zárójelben feltüntetett római szám a kötetszám, az arab szám az illető kötet oldalszáma. A közölt 195 regeszta közül az I. kötetből 166, a II.-ből 23, a III.-ból 6 szerepel. A szerzők közlése szerint a kéziratban már elkészült és megjelenés előtt álló II. kötet, amelynek időhatára 1569, 177 regesztát fog tartalmazni. Az I. kötetben publikált 195 határozat, illetve bejegyzés tárgyköreit tekintve a következők szerint oszlik meg:

Hagyatéki, örökösödési ügyek	102
Polgári peres ügyek	26
Tulajdonjogba iktatás, t.jog átruházás	18
Városi tisztségbe való beiktatás	10
Becsületsértés	7
Kártérítés	4
Egyéb (esetek száma 1-3)	<u>28</u>
	195

Az örökösödési ügyek nagy száma a tulajdonviszonyok bonyolultságával magyarázható. Különösen a szülőkorban levő nők gyakori elhalálózása miatt sok családban két-három házasságból származó gyermek is élt együtt. A családfő elhalálózása után az örökösödési jogosultságot, az addig együtt kezelt vagyon felosztását kellett a tanácsnak meghatározni. Érdekes és feltűnő, hogy a hagyatéki ügyekben szereplő szülők többsége, valószínűleg a több generációra visszamenő örökösödési procedúra folytán már mint 1/4, 1/8 és 1/16 szőlő jelenik meg.

A polgári perek tárgyának többsége kereskedelmi ügyletekből keletkező követelések behajtása. Az alperesek a dolog természetéből fakadóan többségükben soproni polgárok, a felperesek lakhelyeiből viszont a soproniak kereskedelmi kapcsolatainak területi megoszlásába nyerhető betekintés.

A tulajdonjogi ügyek megtörtént ingatlan adásvételi ügyletek lezárásai. Érdekes kivételt képez a 20. regeszta, amely szerint a hadi események miatt lebontott Szent Sebestény kápolna tulajdonában volt 1/4 szőlőt 1535. december 18-án a tanács az eddigi feltételekkel a Szent György kápolnának ajándékozta.

A városi tisztségekbe beiktatottak köre (10 bejegyzés) a toronyöröktől kezdve egy Márton nevű városplébánosig terjed.

A becsületsértési ügyeket (7) általában úgy szokták elintézni, hogy a sértő felet ismétlődés esetén komoly összegű pénzbüntetés kilátásba helyezése mellett, tanúk előtti bocsánatkérésre kötelezték.

A kártérítési esetek (4) legérdekesebbike az, amelyben Gering Elek városbíró marasztalják el 1540-ben a napszamosai által okozott erdőtüz miatt.

A továbbiakban (28) többek közt a bánfalvi pálosok elpusztult majorjának a tulajdonjog fenntartása melletti használatba adásáról esik szó, egy bűbájosság miatt hírbe keveredett meggyesi asszony családjának a város és jobbágyközségei területéről való száműzetéséről értesülünk, megtudjuk, hogy három polgárfiút és egy meg nem nevezett nőszemélyt paráznaság miatt egy évre kitiltanak a városi területről.

A jogalkalmazásra vonatkozó következtetéseket jogtörténeti ismeretek híján hivatottabbakra bízva, csupán néhány, a laikusnak is nyilvánvaló tényre szeretném felhívni a figyelmet. A legtöbb esetben a soproni szokásjogra történik hivatkozás, de előfordul, hogy a szabad királyi városok jogát alkalmazva dönt a tanács. A

tárnokmesteri bíróságról egy esetben, a királyi udvarnak a perben való szerepléséről két esetben van szó. A tanács erkölcsi kárért követelt anyagi elégtételt, mint a városi jogszokással ellentétben állót, nem ítél meg, ugyancsak ezen az alapon utasítanak el egy, az adós alperes bebörtönzésére irányuló felperesi indítványt is. Az egész időszakra jellemző az eljárási határidők 14 napos szakaszokra való bontása (pl. 14 és 3 nap, 2 x 14 és 3 nap, 3 x 14 nap vagy 6 hét és 3 nap).

Befejezésül engedjék meg, hogy egy olyan tanáccsal szolgáljak, amelynek hasznát magam is megtapasztaltam. Ha a most ismertetett kötetet olvasni kezdik, tegyék melléje Házi Jenő Soproni Polgárcsaládok című művét és ha a közölt neveket abban kikeresik, legtöbbször sokkal jobban kirajzolódik a dolgok háttere. Ez okból, ha még nem késő, javaslom, hogy a szerzők a készülő második kötetben a polgárok nevei mögött még a szövegben, vagy legalább a névmutatóban zárójelben tüntessék fel a Házi mű irányítószámait.

A kötet, amelynek szerzői és közreműködői minden dicsőretet megérdemlő tárgyismeretről és ügyszeretetről tettek tanúbizonyságot, egyenrangúan sorolható be az elődök forrásismertetései körébe.

Polgár Tamás:

Rábaköz honismereti évkönyv. Szerk. Pájer Imre Pájer Imre kiadása. Csorna–Kapuvár, 1996. 85 p.

Immár második éve jelenik meg Pájer Imre szerkesztésében a Rábaköz hagyományait, honismeretét feldolgozó évkönyv. Már a kézbevételenél feltűnik, hogy az 1996-os évkönyv terjedelmesebb, mint elődje. A kötet az olvasók és a támogatók egymásra találását jelzi. Ha a szerzői gárdát hasonlítjuk össze, láthatjuk, hogy szinte teljesen kicserélődött. Ez a jelenség a szerkesztő „filozófiáját” tükrözi, amit az induló számban fektetett le. Vagyis, hogy az évkönyvben minél több rábaközi helytörténész, néprajzos kapjon megjelenési lehetőséget.

A terjedelem növekedése megváltoztatta az évkönyv szerkezetét. Bővebb lett a helytörténeti rész, és a forrásközlések, valamint több Kapuvárról és környékéről szóló írás is helyet kapott a kötetben. Mindezek a változások színesebbé, érdekesebbé tették a kiadványt.

A helytörténeti résznél maradván a négy tanulmány négy teljesen eltérő témát dolgoz fel. Megtalálható benne a Csornai prépostság egyháztörténete (Az évkönyv egyik legjobb tanulmánya, szerzője dr. Kovács Imre) ugyanúgy, mint a Kapuvár környéki iskolák története.

Az Osliról szóló tanulmány a (címtől kicsit eltérően) az 1848/49-es szabadságharc rábaközi eseményeiből tallóz. Dr. Varga József ebbe ágyazta be a szabadságharcban részt vett osli polgárok tevékenységét. Értéke, hogy újabb adalékokkal szolgál Soós Imre gyűjtéséhez. A helytörténeti rész utolsó tanulmánya a Sopron megyei Első Takarékpénztár kezdeti éveit mutatja be 1872–1878 között. Kemenesi Ágoston a takarékpénztár alapszabálya és az igazgatási jegyzőkönyvek tükrében dolgozta fel az első hat évet.

A hagyományos néprajzi rész az emberi lét két fontos állomásáról, a születésről és a halálról szól. Az ezekhez kapcsolódó rábaközi hiedelmeket, babonákat, szokásokat hosszú évek alatt sikerült összegyűjteni.

A neves rábaközieket bemutató sorozatban egy ma is élő fazekasmesterrel, Völcssey Lajossal beszélget Pájer Imre. Szalai Attila a tragikus sorsú kapuvári születésű politikus, Szigethy Attila életrajzával ismertet meg bennünket. Új fejezetként forrásközlés is helyet kapott az évkönyvben. Ez azért érdekes, mert nem közgyűjteményekből származó anyagra támaszkodik, hanem magánszemélyek kezén fennmaradt dokumentumokra. Egy 1809-es nemesi felkelő és egy 1848/49-es dőri és barbaci nemzetőr századról kapunk információkat Horváth Győző saját gyűjteményéből. Az évkönyv végén mintegy feloldásként néhány humoros rábaközi történetet olvashatunk.

Összességében elmondható, hogy a kép nagyon vegyes, de ez egy évkönyvnél megszokott. Mindenki ki tudja választani azokat a tanulmányokat, melyekért érdemes elolvasni az évkönyvet. Bizzunk benne, hogy tovább folytatódik a rábaközi helytörténeti kutatás, melynek eredményeit a Rábköz honismereti évkönyv még hosszú évekig ismertetheti.

Bartha Dénes:

Két könyv 1956-ról

Az Erdőmérnöki Főiskola 1956-ban átélt nehéz napjairól itthon eddig csak a félve kimondott szó adott hézagos áttekintést. Az 56-os soproni eseményekről és az erdőmérnökhallgatók külföldre távozásáról Kanadában, angol nyelven már 1970-ben napvilágot látott egy visszaemlékezés (*Foresters in Exile*), melynek szerzői a Főiskola akkori fiatal oktatói, most a Vancouver-i egyetem professzorai, ADAMOVICS LÁSZLÓ és SZIKLAI OSZKÁR. Később kissé eltérő megközelítésben ROLLER KÁLMÁN, az Erdőmérnöki Főiskola egykori igazgatója, a külföldre távozottak vezetője, majd a Vancouver-i magyar fakultás dékánja adott áttekintést 1986-ban (*Sopron Chronicle. Hungarian Foresters in the Western World*). Ez a kötet magyar nyelven, némileg módosított szövegezésben és szerkesztésben, kiegészítésekkel ellátva 1995-ben nálunk is kaphatóvá vált („... mi is voltunk egyszer az Akadémián”. *Soprontól Vancouverig, 1956–1996*). Ezek a művek fontos kordokumentumok, melyek most kiegészülnek az itthon maradtak visszaemlékezéseivel, egykori jelentéseivel.

Mindkét könyv az Erdészettörténeti Közlemények (*Historia Forestalis*) c. sorozatban jelent meg a XXIV. ill. XXIX. kötetként, utóbbi szerkesztésében a Soproni Műhely is tevékenyen részt vett. Az 1996-ban megjelent XXIV. kötet, mely a hagyományos zöld helyett fehér színű borítót kapott, az Erdőmérnöki Főiskola jelentését tartalmazza az 1956/57. tanév eseményeiről (*Az Erdőmérnöki Főiskola jelentése az 1956/57. iskolai év eseményeiről*). Ezt a jelentést a földművelésügyi miniszter első helyettesének leirata alapján DR. MAGYAR JÁNOS egyetemi tanár, az Erdőmérnöki Főiskola igazgatóhelyettese, későbbi igazgatója állította össze, s azt 1957. július 10-i dátummal küldte meg a főhatóságnak. A függelékben a főiskolai hallgatók

általános és soproni vonatkozású követeléseit, az egyetemi tanács állásfoglalását, jegyzőkönyveit, valamint a külföldre távozott egyetemi dolgozók névsorát és két röplap másolatát találjuk.

Az 1997-ben napvilágot látott XXIX. kötet (*Sopron, 1956*) visszaemlékezéseket tartalmaz, melyet itthon maradt akkori fiatal oktatók, főiskolai hallgatók vetettek most papírra. A kilenc visszaemlékezésen túl először kerül nyilvánosságra a Főiskola katonai tanszékének illetve a 16. számú tüzérezrednek jelentése.

A két, most megjelent kötet alapján kirajzolódik az Erdőmérnöki Főiskola 1956-os eseménysorozata, de a kép korántsem vált teljessé. Talán megszólalnak még az egykori szemtanúk, talán eltűnnek majd a fehér foltok egyetemünk iratlan történetéből.

Metzl János:

Burgenländischer Feierabend. Seniorenkalender 1997.

Szerkesztette: Joli Gustas, Andreas Balla és Johann Erhardt.

Kiadja: Burgenländischer Seniorenbund. Arnold Moebius Verlag, Wien. 136 old., számos kép.

Az Egyesült Európa előreláthatóan a régiók Európája lesz. Ennek keretében közös régióba kerülünk a szomszédos Burgenlanddal, ezért nemcsak gazdagsági, hanem kulturális téren is minél jobban meg kell egymást ismernünk.

Érdeklődéssel olvashatjuk a konzervatív beállítottságú burgenlandi nyugdíjas szövetség 1997-es naptárát. Ez a naptár 9 éves múltra tekinthet vissza, létrejött elsősorban Johann Erhardt, doborjáni gazdálkodó, író, tartományi képviselő érdeme volt, aki a Soproni Levéltárban is rendszeresen végez kutatásokat. Az ő tollából kerülnek ki a helytörténeti írások. Nézeteik természetesen sok esetben különböznek a magyar felfogástól, de egymás megértése a másik fél álláspontjának megismerésével és mérlegelésével kezdődik.

A naptárnak érdekes része az a rovat, melyben évtizedenként újságszemelvényeket hoz 100 évre visszamenően, idén 1897-től 1987-ig, valamint ezen évfordulókhoz kapcsolódó cikkeket. Az 1897, 1907 és 1917-es szemelvények főleg az Oedenburger Zeitungból és más soproni lapokból valók. E szemelvényeket úgy választják ki, hogy azokból érzékelhető legyen a burgenlandi falvak és kis városok fejlődése.

Az 1917-es évvel kapcsolatban hosszú, bőven illusztrált cikk foglalkozik gróf Erdődy Tamás, vörösvári (Rotenturm) földbirtokos szerepével az ún. Sixtus-levelek közvetítésében. A gróf ifjúkori jó barátja volt Károly királynak és nagy szerepe volt a király titkos béketárgyalásainak lebonyolításában. Külön cikk foglalkozik Károly 1921-es két visszatérési kísérletével, melyekben gróf Erdődy Tamás szintén nagy szerepet játszott. Az egyik képen a Christliches Oedenburger Tagblatt idevonatkozó címlapja látható.

Egy másik cikk „Halbturn und Habsburg” címen Féltorony kastélyának történetéről szól.

Érdekes a soproni népszavazás és Burgenland Ausztriához való csatolása körüli eseményekben résztvevő 4 személyiség életútjának ismertetése, akik közül Dr. Johannes Huber magyar oldalon állt, Johann Tullner és Michael Gesell osztrák oldalon. Dr. h. c. Ludwig Leser a Tanácsköztársaság idején Magyarország keretén belüli német autonóm terület érdekében szállt síkra, majd annak népbiztosa lett. A Tanácsköztársaság bukása után több hónapi börtönbüntetésre ítélték. 1921-ben visszatért Neufeldbe. Beválasztották a burgenlandi tartományi gyűlésbe és helyettes tartományi főnök lett.

Kisebbségi cikkek foglalkoznak Gols (Gálos), Klein Frauenhaid (Kis Boldogasszony) és Deutschkreutz (Sopronkeresztúr) körüli mondákkal. Utóbbi cikkben a soproni bencés templom és a Szentháromság szobor Thököly Katalin emléktáblájának képe is látható.

LEVÉLSZEKRÉNY

Möcsényi Mihály professzor „Kritikus gondolatok és ismeretlen tények Eszterháza építéstörténetéhez” c. tanulmányának utolsó bekezdésében a Soproni Szemle 1997. 2. számának 115. oldalán azt írja, hogy a kastély tulajdonosa jelenleg a Műemlékek Állami Gondnoksága. Ezzel szemben a kastély tulajdonosa a magyar állam, kezelője most is a Soproni Egyetem. Az Egyetem bérbeadta a MÁG-nak a kastélyt. Meg kell jegyezni, hogy a cikk megjelenése óta történtek bevezető lépések a kastély jövőjének sorsának újabb rendezésére.

MUNKATÁRSAINK

- Dr. Holl Imre* régész, 1014. Bp., Tárnok u. 5.
- Lovas Gyula* ny. vasúttörténész, Sopron, Patak u. 14.
- Mocskonyi Melinda* régész, 1116 Bp., Adony u. 8. III/13.
- Boronkai Szabolcs* PhD ösztöndíjas, Sopron, Lackner K. u. 6.
- Dr. Winkler Gábor* egyetemi tanár, Sopron Egyetem
- Dr. Szodfridt István* egyetemi tanár, Soproni Egyetem
- Dr. Turbuly Lilla* bíró, Zalaegerszeg, Városi Bíróság
- Kiss Gábor* levéltáros, Eger, Érseki Levéltár
- Hárs József* olvasószerkesztő, Sopron, Deák tér 21–23
- Horváth Marietta* zenetanárnő, Sopron, Templom u. 3.
- Dávidházy István* műszaki tanácsadó, Sopron, Deák tér 49.
- Polgár Tamás* könyvtáros, Soproni Levéltár Pf. 82.
- Dr. Bartha Dénes* egyetemi tanár, Soproni Egyetem
- Dr. Metzl János* ny. kórházi főorvos, Sopron, Deák tér 35.

INHALTSVERZEICHNIS Ödenburger Rundschau Lokalhistorische Quartalschrift

- Holl, Imre:* Über den Zustand der Ödenburger Stadtmauern vor dem Abbruch
Mitteilungen aus der Eisenbahngeschichte II.
Lovas, Gyula: Die Geschichte der 150 Jahre alten Ödenburg-Wiener Neustädter
Eisenbahn

MITTEILUNGEN

- Mocskonyi Melinda:* Fußbekleidungsstracht in Ödenburg in den 12–13. Jahrhunderten
Boronkai, Szabolcs: Porträts aus dem deutschsprachigen Literaturleben von Ödenburg
im 19. Jahrhundert 5. Király József Pál 1810–1887

KULTURELLES LEBEN IN ÖDENBURG

- Winkler, Gábor:* Michael Kubinszky ist 70 Jahre alt.
Szodfridt, István: Um eine Büste mehr im Standbildpark des botanischen Gartens der
Universität
Winkler Gábor: Ausstellung im Säulengebäude aus den Werken von Franz Storno
sen.
Turbuly, Lilla: Dorffmaister-Konferenz in Zalaegerszeg

NEKROLOGE

- Kiss, Gábor:* Imre Soós (1910–1997)
Hárs, József: „Laci bácsi“ („Onkel Laci“) und seine Schnabelflöte (Ladislaus
Wenzel Sopron 1902–Rust 1997)
Horváth Marietta: Béla Balikó (1909–1996)

BÜCHERSCHAU

- Tirnitz, József–* Regesten der Gsprotokolle des Ödenburger Stadtrates I. 1533–
Szakács, Anita: 1554 1996, 118 Pag. Redig.: Éva Turbuly, Rezens. István
Dávidházy
Heimatkundliches Jahrbuch der Raabau (Rábaköz) Csorna–Kapuvár, 1996, Redig.:
Imre Pájer, Rezens.: Tamás Polgár
Berta Dénes: Zwei Bücher über 1956
Burgeländischer Feierabend, Seniorenkalender 1997, Rezens.: János Metzl

BRIEFKASTEN

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE MUNKATÁRSAIHOZ

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében munkatársainktól a következőket kérjük:

PAPÍRON LEADOTT KÉZIRAT:

Mind a főszöveg mind a jegyzetek kettes sortávolsággal gépelendők.

A szerkesztőségbe jól olvasható kéziratot küldjünk.

A gépelési hibákat és az írógépen hiányzó jeleket (mint pl. *i, ú, Í, Ú*) kézírással javítsuk ki.

A főszövegben a lapalji jegyzetre felsorral emelt, tintával bekarikázott számjeggyel utaljunk, pl. ...városokat.¹²

FLOPPY LEMEZEN HOZOTT KÉZIRAT:

Word 6 programban, oldalszám, élőfej, könyvjelző stb. nélkül. a nyers, begépett szöveget kérjük. Amennyiben lábjegyzetet készítenek, a *beszúrás/lábjegyzet/egyedi jelöléssel* egytől sorszámozzák meg.

LAPALJI JEGYZETEK:

Ide kerülnek a főszöveg kiegészítő részletei, adatok, főleg pedig a szöveget hitelesítő igazoló pontos forrásjelzések.

Könyvre, lapszámra első alkalommal így utalunk: pl. Csatkai Endre: A soproni színészet története: 1841–1950. Sopron, 1960, 15 – A továbbiakban így: Csatkai i. m. 32. (Ha ugyanannak a szerzőnek változtatva több művét idézzük, akkor a továbbiakban így: Csatkai: A soproni színészet 43.) Ha a megjelenés helye Budapest, ezt így: Bp.

Folyóíratra, cikkre így: Jakubovich Emil: A legrégebb magyar misszilis levél: Magyar Nyelv 1952, 114–120. A Soproni Szemle nevét mindig rövidítve írjuk: SSz.

Gyűjteményes munkában megjelent cikkre így: pl. Házi Jenő: Sopron város címere, Vö. Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79–84.

Újságcikkre így: Pl. a szerző neve; a cikk címe. Soproni Hírlap 1932. nov. 14.

Idegennyelvű műre így: pl. Semmelweis, Karl; stb.

Levéltári forrásra így: a levéltár megnevezése; levéltári jelzet. – A Soproni Levéltár nevét mindig rövidítve írjuk: SL.

ILLUSZTRÁCIÓK:

A fotók és rajzok tónusosak, jól láthatóak legyenek. Az illusztrációkat kérjük beszámolni, s egy külön lapon képjegyzéket mellékelni a cikkhez.

Szerzői tiszteletdíjat csak 11 gépelt oldal felett fizetünk, szerzői ívenként 6000 Ft-ot (1 ív 22 oldal, 40.000 „n”). Minden szerző cikkenként egy tiszteletpéldányt kap. Kérjük, szíveskedjenek megadni a pontos címet, esetleg az átutalási betét számát, a kezelő pénztintézet pontos címét és pénzforgalmi jelzőszámát.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta Rt. és a RÁBAHÍR RT. Előfizethető 1997-re a Soproni Múzeumban vagy a Soproni Levéltárban. (Sopron, Fő tér 1.)

Előfizetési díj 1997-től 1 évre 500 Ft, egyes szám ára: 150 Ft.

Megjelenik évente 4 alkalommal.

Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Múzeumban vagy a Soproni Levéltárban (Sopron, Fő tér 1.) kaphatók.

Sopron barátai: Szavunk ne maradjon raktárfalak közé zárva! Egyre szélesebb körben kell segítenünk a múlt tisztázását. Mindenki jusson hozzá a Szemléhez, akit szűkebb hazája története érdekel! Kérjük ehhez az Ön segítségét is. Támogassa a Soproni Szemle Alapítványt!

(Elszámolási számla az Országos Kereskedelmi és Hitelbank Rt. soproni fiókjánál, Ógabona tér 9., 405-10307. számon.) Az APEH 1993. ápr. 16-án 7830283603. sz. a. engedélyezte, hogy az adományozók - igazolásunk alapján - adományukat adóalapjukból levonhassák.

SOPRONI SZEMLE

A szerkesztésért Turbuly Éva felel
Kiadja a Soproni Szemle Alapítvány
Felelős kiadó: Dr. Ádám Antal

Készült a Hillebrand Nyomda Kft. üzemében
(Sopron, Csengery u. 51.)
97. 4316— Felelős vezető: Hillebrand Imre

Terjeszti 1996-ban a Magyar Posta Rt.
Hírlapüzletági igazgatósága

HU ISSN 0133—0748